STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 01298

YUVL HA-ARBAIM SHEL EZRAT TORAH VE-SEFER LEV IBRA

Yosef Eliyahu Henkin

Permanent preservation of this book was made possible
by Jillian R. Pincus, M.D.
in honor of
William & Elsa Pincus

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

פירושי

לב איברא

כולל מאמרים בברור הלכה וחד"ת ומאמרים
בשאלות הזמן בעברית ואידית

מאת

יוסף אליהו הענקין

מנהל עזרת תורה מיום ט"ו תמוז תרפ"ה, ומלפנים רב ברוסיא בערי
סמאליאן, אוני, קולאש ור"מ בסטויפצי ושקלאָוו
ופה בביהכנ"ס אנשי שצוצין וגראייעווא.

בן לאבי מו"ר הרה"מ בתוי"א מצויין בשקידתו העצומה על התורה ובמדותיו התרומיות,
מרביץ תורה בישראל ר' אליעזר קלונימוס ב"ר אברהם זללה"ה מקלימאָוויץ.
נלב"ע י"ד אייר תרע"ו

ולאמי מורתי הצדקנית והחכמנית מרת פרומא שפרה ברת ר' מרדכי ליב זללה"ה.
נלב"ע ער"ח ניסן תרצ"ג.

נדפס בדפוס „בלשן"
480 סוטטער עוועניו, ברוקלין, נ. י.
תשי"ז — ניו יארק

כתובת המחבר
64 EAST 3rd STREET
NEW YORK, N. Y.

עזרת תורה
132 NASSAU STREET
NEW YORK CITY 38, N. Y.

"BALSHON" LINOTYPING & PRINTING
ע"י מרדכי שוסטערמאן ושלום דובער פויזנער
480 Sutter Avenue Brooklyn 7, N. Y.
EVergreen 5-3278

הנני קובע בזה ברכה לזוג׳

היחסנית והחכמנית **מרת חיה חנה** תחי׳

שעל ידה נמלטתי אני וביתי מארץ הדמים ובאתי עם בו״ב למדינה

הברוכה הזאת יר״ה, על הוצאות אחיה

הנדיב היקר ה׳ **חיים צבי** נ״י למש׳ **קאזאקאוו**

יאריך ה׳ ימיה ושנותיה של זוג׳ בבריאות גוף ונפש ולהמשיך מעשי
צדקתה עד מאה ועשרים שנה. ועמה כל משפחתה,
אחיה ואחיותיה וב״ב יתברכו בכל טוב.

ולזכר עולם יהיה צדיק אביה הרבני המופלג נצר מגזע יראים ושלמים

ר׳ יעקב יהודה ב״ר יוסף זללה״ה

ואמה הכבודה מרת מרים ע״ה

תהיינה נשמותיהם עם נשמות כל הקדושים
צרורות בצרור החיים.

יוסף אליי ב״ר אליעזר ז״ל הענקין

מ פ ת ח

ברורי הלכות

יחוס משפחה 7
נשואי ערכאות 12
אין תנאי בנשואין 20
גדרי מעכשיו 22
הערות בעדות עגונות 27
הערות להפרדס אייר תשט"ו 35
חזקת השבט 37
צליית בשר בברוילער חשמלי 38
המשך זמן במצוות 42
ברכות ותקיעות 48
שבת היא לה' 51
שבת בראשית ושבת סיני 56
תוס' שבת ויו"ט 60
סמיכה וסנהדרין 65
ריפורם קונסרבטיבי בקדושין 70
תקון או הריסה 74
שו"ת מהריל"ק ז"ל 79

הספדים

הגרא"ז מלצר ז"ל 88
החזון איש ז"ל 91

שאלות הזמן בלה"ק

דבר אל בני ישראל ויסעו 93
ספירה ול"ג בעומר 94
ויקרא לו ה' שלום 97
הצלת השארית 101
הורד עדיך 105
הפגנה — ולא תגרה 107
שנאת האומות 109
עצומו של ישראל 112
אתחלתא דגאולה 114
תש"ת 117
נשואין מאוחרים 118
אש זרה 120
תנ"ך בקדושה 123

שאלות הזמן באידית

כנסת ישראל 126
שמירת נפש 127
עצמות יוסף 129
געגען באָיקאָט 131
נקמה אָדער קיום 134
אידישער וועג 136
פּאַטריאָטיזם 138
נטורי קרתא 141
ומרדכי ידע 143
אמת'ע מאַמע 144
פייער בערג 146
לוקסוס 148
אידישקייט און מענשליכקייט 150
שלום — מחלוקת 151
הערות בדין זמן קבלת שבת 155
קדושת בית הכנסת 157

מצבת זכרון

למו"ח הגה"צ ר' יהודה ליב ב"ר יוסף קריינדל זללה"ה

ששמש כמה שנים בתור ר"מ בקלימאָוויץ וקרוב לחמשים שנה
בתור רב בקריטשאָוו (פלך מאָהילוב)

נלב"ע ט"ו סיון תרצ"ג

ולחותנתי הרבנית הכבודה

מרת שימא בת הגה"צ ר' חיים נחום זללה"ה לאקשין

הרב דקלימאָוויץ

נלב"ע י"א ניסן תרס"ח

ולא"נ הרבנית רבקה ברת הרב ר' יהודה ליב זללה"ה

נלב"ע ז' אלול תר"ף

ולבני שנקטף בעודו באבו

הבחור בן הישיבה חיים שימי זללה"ה

נלב"ע כ"ג אד"ר תרפ"ז

תהיינה נשמותיהם צרורות בצרור החיים

המאמרים בחד"ת שבחוברת הזאת כבר נדפסו בירחונים המסלה, הפרדס ושארי ירחונים, ושבשאלות הזמן נדפסו בירחונים הנ"ל ובמאָרגן זשורנאל ואידישע וואָרט ובמזרחי וועג וזולתם. ואף שכמה מהם נדפסו קודם המלחמה העולמית השנית וקודם הקם מדינת ישראל, ובמשך זמן זה חרבו בעו"ה הרבה עולמות של היהודים והיהדות — ולעומת זה, קמה מלוכה בישראל וארץ ישראל הולכת ונבנית, ובכל זה אחשוב שהמאמרים לא נפגלו ולא נפסלו משום חוץ לזמנם וחוץ למקומם, ואולי אחר עבור זמן יהיו הדברים נר לרגלי ההולכים בעקבות התורה ודרכי אבותינו הישרים, וצדיקים ילכו בם.

מצורף לזה גם שו"ת של מו"ח הגה"צ מהר"ר יהודא ליב ב"ר יוסף קריינדל זללה"ה, אוד מוצל מכתביו לזכות נשמתו. נלב"ע ט"ו סיון תרצ"ג.

* * *

הגהות לס' עדות לישראל

בצד 114 — אין לכסות הפנים אחר ברכת להתעטף בציצית, וכן הוא בס' ויעש אברהם, ויש כותבין בזה חשש ברכה לבטלה.

צד 127 — לענין נשיאת כפים צ"ל ואין מברכין על נטילת ידים.

בצד 130 — אות מ"ב, מים אחרונים ירחץ עד פרק שני, כצ"ל.

צד 133 — בענין נט"י שחרית, עיין משנה ברורה ס"א סק"ב ובספר בני ציון להר"ב לכטמן.

בצד 150 — לענין נשיקת ס"ת, בס' ויעש אברהם — מנהגי הגה"ק ר' אברהם לנדא זצ"ל מטשעכאַנאָוו מביא שאין לנשק ס"ת בפה, יעו"ש.

בצד 166 — סוף אות ח', באשר רבים עתה שאין עומדים בשעת פתיחת הארון, ע"כ יש למעט בפתיחות בר"ה ויוהכ"פ ודומיהם. עיקר הפתיחה הוא בכדי שיעמדו הקהל, ואם אין עומדים יש בזה חשש. כן אין להחזיק ס"ת בזקיפה בשעת אב הרחמים ובהזכ"נ מטעם זה, מכיון שאין נזהרים לעמוד.

בצד 194 — לענין שיעור השוחקות שהוא אחד מן מ"ח בשיעור האורך, אבל במדה מעוקבת הוא אחד מן ט"ו בערך, ויעלה שיעור מקוה להמחמירים תר"ץ ליטר. ויעוין בעירובין פ"ג דמשמע לחד גירסא דשיעור שוחקות הוא אחד משמונים. והשיעור אחד ממ"ח הוא מגמ' פסחים פ"ו, שם נזכר אמה גדולה לענין מו"מ בבניני קדש, ולא נזכר שוחקות. ואולי הוא חומרא. ועכ"פ אין להקל לענין מקוה משיעור היותר גדול לכתחלה.

בירורי הלכות וחידושי תורה

יחום משפחה ופו"ר

(נדפס ב„הפרדס", תמוז תשי"ג)

בברכת אירוסין מברכין אשר קדשנו במצותיו. ודעת הרי"ף והרא"ש בתשובותיו דמברכין לה קודם אירוסין, ככל ברכת המצוות. ואף לדעת ר"ת דמברכין אח"כ וכדביאור הרא"ש דעיקרה של הברכה ברכת הודאה היא, כמשמעות הנוסח, על קדושת ישראל, עכ"פ הלשון אשר קדשנו במצוותיו משמע דהיא מצוה. ולשון הרמב"ם בריש אישות מ"ע לישא אשה בכתובה וקידושין ובה"ב „וליקוחין אלה מ"ע של תורה הם". אף שמשמעות הפסוק „כי יקח איש אשה" משמעותו רק כשירצה לישא אשה, כלשון הרמב"ם בה"א, בכ"ז משמע שבעיקר הדבר יש בו מ"ע. ויש לדון אם שייך זה למ"ע של פרו ורבו או לא כיון שיכול לקיים זה בלי קדושין. ויש להעיר גם על לשון הרא"ש בכתובות בפ"א ס' י"ב שכתב שמצות פו"ר יכול לקיים ע"י פילגש, למה דוקא ע"י פילגש הרי להרמב"ם פילגש ג"כ אסורה לכתחילה, ובדיעבד גם ב"ז אף דעבד איסורא, פו"ר מיהא מקיים לכאורה ועיין בב"ש סי' כ"ו ובק"נ שעל הרא"ש.

והנה ביבמות ס"ב איפלגו ר' יוחנן וריש לקיש בנכרי שנתגייר והיו לו בנים בגיותו, לר"י קיים פו"ר דהא הוו ליה ומתייחסים אחריו ולר"ל לא קיים פו"ר, משום דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי. ושם בגמ' מחלק בין דין פו"ר לדין של בכורה דהתם נמי איפלגו ר"י ור"ל והגמ' מצריך תרי הפלוגתות, דלענין פו"ר מעיקרא בנכריותם נמי בני פו"ר נינהו ומפרש רש"י דכתיב ויאמר להם פרו ורבו אבל לענין נחלה לאו בני נחלה נינהו, ומפרש רש"י משום דלב"נ בת כבן ובכור כפשוט, אבל ירושה נהגא בהו. ואיצטריך לאשמועינן פלוגתא דר"י ור"ל גם בזה דלר"י אין דין בכור לנחלה לבניו שנולדו ביהדותו כיון שהיו לו בנים מקודם, ולר"ל יש להם דין בכור. עכ"פ מוכח להדיא דלרש"י יש מצות פו"ר לב"נ ובהגיגה ד' ב' ע"ב כתבו התוספות בד"ה לא, דפו"ר נאמר גם על כנען ועבדים בכלל אלא דאין זרעו מיוחס אחריו, וע"כ אם נשתחרר צריך לחזור ולקיים. והקשו שם בתוספות יבמות ס"ב ד"ה בני, דבסנהדרין נ"ט משמע דב"נ לא מפקדי אפו"ר. ותירצו דכונת הגמ' ביבמות לאו אחיוב פו"ר, אלא שבניהם נקראים על שמם. וקשה להבין לפי זה החלוק של הגמ' מפו"ר לדין בכורה, שהרי המציאות של בכור יש גם בב"נ כמו שיש להם

המציאות של ייחוס, ועיקר החלוק כדברי רש״י הנ״ל דפו״ר יש חיוב אצלם ולא דין בכורה וצ״ע.

והנה זה לשון הגמ׳ בסנהדרין נ״ט והרי פו״ר שנאמרה לבני נח „ואתם פרו ורבו״ ונשנית בסיני דכתיב לך אמור להם שובו לכם לאהליכם, ולישראל נאמרה ולא לבני נח? ומתרץ דהאי קרא אתי לאגמורי על דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו (והתירא קמ״ל ולא חיובא). והקשו התוס׳ שם בד״ה והא, מהיכא פשיטא לי׳ להגמ׳ דב״נ לא נצטוו אפו״ר, אי משום דלא חשיב לה בשבע מצוות, הרי רק מצות לא תעשה חשיב ולא קום ועשה, ותירצו דהחייבים בפו״ר אסורים להשחית זרע, וזוהי ל״ת, ואם היו מצווים אפו״ר היה לגמ׳ לחשוב זה.

ובענ״ד יש לדון בזה דאי השחתת זרע הוא משום בטול פו״ר, לכאורה הוא רק במשחית זרעו תמיד, ומוטל עליו להקים זרע, וסו״ס הוא קום ועשה. ורק אם הטעם דהוי כע״ז או כשפ״ד, אז שייך אפילו על פ״א (עיין נדה י״ג) ואי משום הני הרי קחשיב לשפ״ד ולע״ז בשבע מצוות והדרא קושיא מהיכא פשיט לגמ׳ לאו בני חיוב פו״ר הם? גם יש להקשות מאי דתלי גמרא דין פו״ר ביחוס, דלכאורה הפסוק פרו ורבו שנא׳ בבראשית אכלל העולם קאמר, שיהו אנשים בעולם כעין קרא דסמיך לי׳ ומלאו הארץ וכבשוה, שלא מצאנו חיוב שאדם יקח לו נחלה אלא שצריך לעבוד בעולם והמלאכה נתנה בברית אבל לא דוקא שיקח מקח לעצמו. ומנא לן שאם אין הזרע מיוחס אחריו לא קיים פו״ר? גם יש לדקדק מה דביבמות ס״ה נקיט קרא דבראשית א׳ גבי פו״ר, אבל בסנהדרין נ״ט נקיט קרא דנח פרו ורבו.

ולפי מה דהשוו התוספות סוגיא דיבמות עם דסנהדרין הקשו המפרשים היאך יוצא הגר מצות פו״ר בבנים שהוליד בגיותו, הרי אז לא היה בר חיובא והרי בכפאו רוח ואכל מצה, ונשתפה אח״כ דלא יצא (ר״ה כ״ח) משום דלא הוה אז בר חיובא, וא״כ ה״ה בנכרי שעשה מצוה ואח״כ נתגייר האיך יוצא הרי מעיקרא לאו בר חיובא הוא. והמנחת חנוך תירץ ע״ז דמצות פו״ר היא על מציאות הזרע, והרי יש לו זרע והבעילה היא רק הכשר המצוה, ותירץ זה תירץ גם על הדין דירושלמי שמקיים פו״ר גם בולד ממזר, וקשה ע״ז, הרי היא מצוה הבאה בעבירה? וגם ע״ז תירץ דהמצוה היא מציאות הזרע, והעבירה שעשה היא בהכשר המצוה. ומקשה עוד איך יוצא בזה המצוה הממזר בעצמו אפילו ישא המותרת לו הרי מרבה פסולים בעולם. ואמנם מתוס׳ ב״ב י״ג ד״ה לישא וש״מ דמקשי דליתי עשה דפו״ר ולידחי לאו דלא יהיה קדש משמע להדיא דהמצוה היא על הבעילה. ובכלל אינו מובן מה שייך מצוה על מידי דממילא, הרי כל צווי התורה הם על פעולות ומעשים עשה או ל״ת והפו״ר פעולה שלה היא הביאה. וע״ז נצטוה לבעול בכל עונה, והקמת זרע הוא תנאי בשיעור המצוה, דאחר שהוליד זו״נ לב״ה או ב׳ זכרים לב״ש כבר יצא ידי

חובתו ועיקר טעם המצוה של הביאה הוא משום הולדה. אבל עצם החיוב הוא על הביאה. והדרא קושיא לדוכתא איך מקיים הגר מצות פו״ר במה שהוליד בגיותו, כיון דאז לא היה בר חיובא? כן יש לבאר מה שמבואר בגמ׳ הדין המיוחד של לשבת יצרה, וכתבו בתוס׳ דזה שייך גם בנכרי ועבד, היכן מצינו מקור לזה בתורה. ואי משום קרא דישעיה הרי ד״ת מדברי קבלה לא ילפינן. ומצינו כה״ג בגמ׳ דגמ׳ גמירא לה ואתא יחזקאל ואסמיכינה אקרא, ואם גם בזה הוא כן הו״ל לגמ׳ לבאר זה.

והנראה לענ״ד לומר דהני תרי קראי דפו״ר דבראשית, ודנח כ״א יש בו ענין מיוחד. אחד השייך לכל העולם, והשני רק לישראל. הראשון נאמר על עצם הזווג וההולדה בין שיהי׳ מתיחס אחריו ובין שלא יהא מתיחס אחריו, כשאר הדברים שבאותו פסוק והוא שייך גם לבני נח, מפני שנשנה בסיני לפי מסקנא דגמ׳ ביצה ה׳ דלקיומי מצות עונה אתא, שממילא הולדה בכלל, והוא ענין המצוה של לשבת יצרה. אבל ענין הכתוב ואתם פרו ורבו הנאמר בפ׳ נח הכונה הוא על היחוס, והעמדת המשפחה, שהרי כבר נולדו בני נח, והכתוב מספר שלמשפחותיהם יצאו מן התיבה. ומוכח משם שהיחוס והבדל המשפחה שייך גם אחר ההולדה, שהרי נח לא הוליד עוד, והצווי היה לנח ולבניו. וענין החיוב הוא להכיר זרעו, שהוא שלו, ומהותו, אם הוא כשר או פסול, ונכלל בזה להשיא נשים לבניו וליתן בנותיו לאנשים (דאם מתו בלי בנים לא קיים המצוה) וכן מקרא דפרה ורבה הנאמר ביעקב אחר שכבר הוליד השבטים, וגם בנימין כבר היתה אמו מעוברת ממנו צריך לפרש הצווי על יחוס הזרע והכרתו והקשר המשפחתי שבו. ולפי הס״ד דגמ׳ סנהדרין נ״ט נאמר דין זה של היחוס בב״נ וגם נשנה בסיני מקרא דשובו לכם לאהליכם, ודחי זה דעיקרו נאמר רק על עצם הביאה והעמדת תולדות (וכגמ׳ ביצה הנ״ל) אבל דין יחוס אין להם. ואתי שפיר מאי דפשיטא לי׳ לגמ׳ סנהדרין נ״ט דדין פו״ר לא נאמר לב״נ לפי מה דפירשנו דלענין יחוס מדבר, כיון דקיי״ל אין אבות לב״נ לדיני עריות מוכח מזה דלא נצטוו על יחוס הזרע, דאם היה להם דין יחוס ממילא גם דיני קורבא לאיסור עריות היה בהם. והנה אחר שנתנה תורה לישראל, ואסרה כמה אומות עליהם ז׳ אומות, ועמוני ומואבי ומצרי ואדומי (ודיניהם שונים) ובאומות הלך אחר הזכר, ממילא נתנה תורה מקצת דיני יחוס על האומות. ומציאות היחוס הרי יש בהם גם מקודם מ״ת, א״כ גר שנתגייר וזרעו עמו בשעת הולדה קיים בו מצות פו״ר ולשבת יצרה, וגם נקרא זרעו לענין כמה דינים אח״כ, ע״כ שייך בו עכשיו ביהדותו דין פו״ר השני, שהוא יחוס המשפחה, שזה גופו שצריך להכירו ולהודיע שנולד בגיותו, ויש לו דין כקטן שנולד יחוס מקרי וכן לענין ממזר צריך ליחסו ולהכירו שהוא ממזר ולהבדילו מכשרים. וזהו ענין פו״ר השני שביארנו שהוא לענין יחוס ובשעת יחוס הוא ממעט פסולים ולא מרבה וגם אינו עושה עבירה, ומתורצת קושית המ״ח. ולפי זה יש מצוה בנישואין דעיקר היחוס של המשפחה הוא על ידי הנשואין, שקורים להאשה אשת פלוני

ולזרעו זרע פלוני אף בלי הכרה, אבל הנולד בזנות אינו זרעו אלא ע״י הכרה. וע״כ כתב הרא״ש דפו״ר מקיים ע״י פילגש כיון דמיוחדת לו, זרעו מתיחס אחריו. ועכ״פ עיקר המצוה של יחוס הזרע מתקיים ע״י נשואין ושייך שפיר אשר קדשנו במצותיו, ולקוחין אלה מ״ע של תורה הם.

ולענין מה שכתבנו דעיקר מצות פו״ר היא בפעולת הביאה, והולדת הזרע הוא תנאי בדבר, שכ״ז שלא הוליד לא יצא עדיין י״ח, לכאורה כן הוא גם במצות יבום דפשטי׳ דקרא הוא דהתכלית הוא להקים זרע, א״כ כ״ז שלא הוליד עדיין לא הגיע לתכלית המצוה, וקשה למה מתקיים היבום אפילו ע״י הערה, ושלא כדרכה ובעקרה וזקנה הרי לא הגיע לתכלית המצוה? וצ״ל דכיון דנתנה תורה רשות לפטרה ע״י חליצה, מוכח דהקמת זרע אין זה חיוב, אלא דהתורה הטילה זיקת יבום עליה כדי שיוכל להקים זרע לאחיו אם ירצה, ואם לא ירצה בזה יש לו שני דרכים או לקנותה ביבום ולגרשה אם לא יחפוץ בה או לפוטרה בחליצה מעיקרא, ולרבנן מצות קנין היבום קודמת אפילו בלי הקמת שם, ושייך בזה עשה דוחה ל״ת, אף שיכול לפוטרה בחליצה. ואמנם לאבא שאול נראה דליכא מצוה בקנין היבום, כיון דהחליצה קודמת, אלא שיכול ליבם אם הוא רוצה להקים זרע לאחיו. ונראה דזוהי הכונה „יבמה יבוא עליה למצוה״ לאבא שאול, היינו אם הוא רוצה להוליד ולהקים זרע לאחיו, אבל בביאה בעלמא ואפילו כשתלד ממנו ולא ירצה לקרוא וליחס את הבן אחר נחלת אחיו אין זה גדר יבום לאבא שאול, וע״כ קרוב להיות הולד ממזר לאבא שאול. ואח״כ שמעתי מהגר״מ כשר נ״י שכן פירש הראב״ן ש„למצוה״ דאבא שאול היינו להקמת שם.

והנה חז״ל דרשו כל העולה ליבום עולה לחליצה. ולרבנן הפירוש הוא דרק היכא דאיכא מצות יבום שייך חליצה, ולענין חייבי לאוין ועשה מילתא תלי אם יש בהיבום דין דחיה להל״ת או לא. אבל לאבא שאול, שפירשנו דליכא מצוה ביבום כיון דחליצה קודמת, בע״כ לדידי׳ כל העולה ליבום פירושו דתפסי בה קדושין ואינו עולה ליבום, הוא דלא תפסי בה קדושין, דהתורה הסירה את האיסור דאשת אח במקום דין יבום והטילה עליה זיקה, אם מצד עצמה תפסי בה קדושין, וזהו כל העולה ליבום היינו דתפסי בה קדושין עולה לחליצה, ואם אינו עולה ליבום דלא תפסי בה קדושין אינו עולה לחליצה, ואם תפסי בה קדושין (כגון חייבי לאוין ועשה לרבנן) אפילו אסורה עליו ומילקא לקי על ביאתו היבום מיהא קונה כיון דלאבא שאול אין זה מדין דחיה, דהרי ליכא מצוה ביבום, והקנין הוא כמו בחייבי לאוין בעלמא.

ובזה אפשר לישב קושית התוספות ביבמות כ׳ ע״ב ד״ה מיתבי, דגמ׳ נשארת בתיובתא על דברי רבא שסובר שאין מצות יבום דוחה שום ל״ת מהא דאם בעלו קנו והרי לרבא ח״ל אינו עולה ליבום ולמה קנו, ומקשו התוספות

הרי רבא בעצמו מותיב מקודם מברייתא זו וידע ממנה. ולפי מה שפירשנו התיובתא הוא אליבא דרבנן דלדידהו כיון דאין מצוה ביבום ח״ל, ממילא גם קנין אין בזה, אבל לאבא שאול דבכל יבום אין מצוה חיובית לענין דחייה, ואין הקנין תלוי באם יש בזה מצוה או לא, אלא דאם תפסי בה קדושין בעלמא גם ביבום קונה ויש בה זיקה, ממילא אתי שפיר הא דאם בעלו קנו. ולישנא קמא דרבא הוא אליבא דרבנן, ולשנא בתרא הוא לאבא שאול דלדידי׳ דין חליצה תלוי באם יש תפיסת קדושין דאז היבום קונה גם חיוב חליצה שייך בה ואם לא תפסי קדושין, אפילו בח״ל לר״ע, אין שייך כלל חליצה דליכא בה זיקה כלל, כיון דלא תפסי בה קדושין, ואף לרבנן דמפרשי כל העולה ליבום, שיש מצוה ביבום, אבל אינו עולה ליבום כולל שתיהן, הן אי ליכא מצוה משום דלא דחי, והן אי ליכא תפיסת קדושין וממילא ליכא מצוה ומתורצת בזה קושית התוס׳ אמאי לר״ע ליכא יבום בח״ל.

ומה שהבי״ד משיאין לו עצה ההוגנת, להמנע מיבום בשביל קטטה, ודרשו זה מקרא משמע ג״כ דליכא חיובא בהקמת זרע, וע״כ אחר היבום יכול לפוטרה בגט. ומחדוש שחדשה תורה בחליצה דצריכה בי״ד, נראה דעיקר וגמר הפטור שעל ידי החליצה הוא על ידי החלטת הבי״ד. ובזה יתורצו כמה קושיות: א) לפי משמעות מסקנת הגמ׳ משמע דפסול חרש גבי חליצה הוא משום חסרון מציאות אמירה והוא דומה לאלם, לפי שאינו באמר ואמרה. ולפי זה בדיעבד דין חליצה פסולה יש לזה שפוסל על האחיו. וכן פסקו הרמב״ן והרא״ש דלא כרמב״ם, וקשה מאי שנא מגט חרש דלא הי׳ גט כלל משום חסרון דעת והחלטה? ולהנ״ל מתורץ, דגמר ההחלטה היא ע״י הבי״ד והיבם והיבמה צריכים רק לעשות פעולה ורצון וזה שייך גם בחרש. ב) פסקינן בגמ׳ דליכא דין שליחות בחליצה, ומפורש בתוספתא וברשב״א דאף בדידה ליכא שליחות (אף דמעשה קא עבדא, ואין זה מידי דממילא) וצריך להבין הטעם. והנ״ל דמצינו במצות דגמר המצוה צריכה להיעשות ע״י המצווה בעצמו, ורק ההכנות אפשר ע״י שליח, כמו קשירת תפילין ועשיית ציצית ושארי מצוות, אבל עצם קיום המצוה צריך דוקא ע״י גוף האיש והמצווה בעצמו הן במעשה כמצות לולב, וספירה, והן בלי מעשה כהיד לענין תפילין, דרק הקשירה יש בזה מעשה, ובקדושין וגיטין יש שליחות הן לגבי האיש שעושה מעשה והן לגבי האשה דהיא ממילא. וזהו החלוק שבין גט לחליצה, שבגט הגמר הוא החלטת המגרש, והכתיבה והמסירה הן הכנות ומועיל בזה דין שליחות, אבל בחליצה דהחלטה היא ע״י הבי״ד ומצות היבם והיבמה היא פעולת החליצה, וכיון שזו היא גמר מצותם ע״כ לא מהני בזה שליחות.

ובזה מובן מה דבחליצה בלי כונה אף דלא משתריא לשוק אבל לאחיו מיפסלא (יבמות ק״ב) דהחלטה שייכה לבי״ד וחליצתה הוא גמר מצותה דשייכא בחלוץ וחולצת, ע״כ קצת דין חליצה יש בזה. ויתיישב נמי מאי דל״מ תנאי

בחליצה משום דל״מ שליחות בחליצה ובביאת קדושין אף דל״מ שליחות, מהני תנאי משום דאיתקיש הויות להדדי. ובעלמא כה״גמ קשינן ונילף מינה? ולפי הנ״ל א״ש דל״ש למילף משם דהתם בלי כונה לאו קדושין הוא כלל ושייך בזה תנאי אבל בחליצה דבלי כונה נמי חליצה פסולה מיהא הוי, ע״כ לא שייך בזה תנאי, ודו״ק בזה. ג) בב״ק קי״א משמע דיש חילוק בין הפטור של א״א דלא אמרינן בזה אדעתא דהכי לא קדשה, ובין פטור דחלוצה דאלולי טעמא דטב למיתב טן דו, הוא אמרינן דאדעתא דהכי לא קדשה ודברו בזה הפוסקים רו״א. ולפי הנ״ל אפשר לומר דבעצם דין תנאי הרי אין תנאי בנשואין. וע״כ גבי גט ל״א אדעתא דהכי לא קדש, ורק לענין חליצה דיש בה דין בי״ד וגמר הדבר נעשה על ידם, בכה״ג שייך מתנין לעקור במה דלא מחזי כעקירה (ויעוין תוס׳ יבמות פ״ט).

ע״ד אירושי ערכאות ו„נשואי אזרחים״

(נדפס ב„הפרדס״, תרצ״ד)

פרטי החקירות בזה הן אלה: א) אם נשואי ערכאות נקראים לכונת אישות והדברים שמדברים אז נקראים מדבר על עסקי קידושין, ואם יהי׳ אז מתן מעות בעדים או שטר בעדים תהי׳ א״א, או נקרא זה כונת זנות, והדבור שמדבדים אז אין זה מדבר על עסקי קידושין, ואפילו אם יהא אז כסף או שטר. ב) את״ל שזהו לכונת אישות יש לחקור אם בשעת מעשה אין שם כסף ולא שטר כדין אם מתקדשת היא אח״כ בזמן שחיים יחד כדרך איש ואשתו ודרים בין היהודים, אי אמרינן ע״ד קידושין הקודמים הפסולים הוא בועל או הביאה נחשבת לקידושין. ג) אם פרסום האישות הוי כעדי קידושין או צריך יחוד עדים. —

א) והנה לענ״ד פשוט שנשואי ערכאות נקראים לשם אישות, שהרי כך שמם בכל הלשונות. באשכזזית „ציוויל הייראַט״, באנגלית „סיוויל מערידזש״ וברוסית „גראַדזאַנסקי בראק״. שבכללם יש כאן המלה המורה על נשואים. והם מדברים באותה שעה שהוא חפץ בה לאשה (שתהא קנוי׳ לו לכך ומיוחדת לו ולא לאחר), והיא בו לאיש. והרי אחד מלשונות הקידושין הוא „הרי את אשתי״. ומה שקורין זה בשם נשואי „אזרחים״, רצונם בזה שלא נשתתפו בסדר האירוסין או הנשואין ב״כ הדת. ואמנם אצל דתי אוה״ע הוא תנאי בענין האישות שיהא ע״פ הצרמוניא של אחד מכהניהם בבית תפ־לתם, וכל שלא נהג כמנהגם אינם מכירים בקשר האישות שלהם, ואף הבנים אינם מתייחסים בכה״ג אחר האב. אבל בדיני ישראל, סדר קידושין בפני

הרב הוא תקנת אחרונים נסמך על דברי הגמרא קידושין ו׳: „כל מי שאינו יודע בטיב גו״ק לא יהא לו עסק עמהם״, ואינו מעכב כלל. וכן הברכות אינן מעכבות. ובכלל ל״מ בגמרא שצריך בקידושין כונת קדושה או מצוה, ורק כונת קנין לאישות, שתהא מיוחדת לו ואסורה על אחרים. וכונה ואמי־רה זו יש גם בנשואי ערכאות. ואף שהרמב״ם חושב קידושי אשה למצוה בפע״צ, ואפילו נאמר שמצות צריכות כונה, הנה אם לא יכוין אינו מקיים המצוה, אבל הקנין מיהא קיים. ועיין בחתם סופר. וגם אין זה ברור בכונת הרמב״ם שמצות קידושין היא מצוה חיובית בפ״ע, עיין ריב״ש סימן שצ״ח, כי י״ל שכונתו שזהו דין התורה שהאשה נקנית על ידי כך. ובכ״מ קורא הרמב״ם לדין בשם מצוה בסהמ״צ. והרי במסכת קידושין פ״ק חושב כל דיני הקנינים, האשה נקנית, היבמה נקנית, ע״כ נקנה, בהמה נכנסים שיש להם אחריות ושאין להם אחריות וכולהו בחדא מחתא, משמע שדינם שוה שצריך כונת קנין, אבל ל״מ שיצטרך כונת קדושה או מצוה. (וע״פ הפשט משו״ה נקיט בלשון „האשה נקנית״ ולא „האיש קונה״, משום דפרק ראשון מחלק בין מיני קנינים שונים ולא במיני קונים, ע״כ נקט „האשה״ שהיא הקנין. ומשו״ה ג״כ לא נקט האשה מתקדשת, משום דבאינך קנינים אין שייך קידושין כ״א באשה בלבד, והתנא סדרא דמיני קנינים קחשיב. אבל בפ״ב שונה האיש מקדש, דשם לא מיירי רק בקנין אישות לבד ע״כ נקיט מקדש. והגמרא דנקיט טעמים אחרים טעם לשבח קא מוסיף להגדיל תורה ולהאדיר). ובגמרא קחשיב הרבה לשונות של קידושין, וכולם מורים רק על אישות. ומה שאנחנו אומרים „כדת משה וישראל״, פירשו התוס׳ כתובות ג׳, דזהו כעין תנאי שיהא אדעתא דרבנן ולהקל על הקידושין. אבל בגמרא לא נזכר כלל שצ״ל לשון זה. ואין שום הו״א שאמירה זו תעכב בקידושין. — שמא תאמר כיון שכבר נהגו כך בשעת קידושין, א״כ כשאינו אומר א״י שבזה היא מקודשת, שתצטרך גט, הנה אמנם מצינו בלשונות שאין האשה מבינה ענינם שנאמנת לומר שלא הבינה מה שאמר (אה״ע סי׳ כ״ז) אבל כל שמדבר בלשון ששניהם מבינים, ושיש בדבורו ענין קנין לאישות, ל״מ כלל שיהא צד ספק בקידושין משום שלא ידעו הדין שצריך גט. והרי דעת עמא דארעא שהקידושין צריכין להיות תחת החופה ובברכות, ולדעת הרבה מהם בל״ז אינה זקוקה לגט, אבל אנן לא משגחינן בדעת שוטים זו, כי לא מצינו שיהא תנאי בקידושין שידעו שיצטרך גט אח״כ. ובתוספות קידושין ג׳ ד״ה לא, כתבו: והר״ר עזריאל פירש שלא ידבר עם הנשים על עסקי קידושין לקדשם שפעמים שתהא מקודשת באמירתם או בנתינתם ולא יבין, עכ״ל. משמע להדיא דאף שלא ידע שתצטרך גט, כיון שאמר לשון קידושין היא מקודשת. — ובגמרא גיטין יו״ד מכשיר בגיטין שנעשו בערכאות עכו״ם בע״מ ישראל, ומשמע שכתב לה רק בלשון המוכרח בקידו־שין: הרי את מקודשת או הרי את מאורסת או הרי את לי לאנתו — והרי לשונות אלה שייכי גם באוה״ע, ולא מוכחי מידי שכונתו כדת משה וישראל, אפ״ה היא מקודשת כיון שדיבר עמה או כתב לה לשון אישות, הרי היא א״א.

ל ב   א י ב ר א

היוצא ממה שכתבנו, שהדבור שמדברים הזוג בעת הרשימה בער־כאות הוא נקרא מדברים ע״ע קידושין. וכיון דהלכה כר׳ יוסי, אם כן אם יש בעת הרשמה בערכאות נתינת כסף בעדים מהבעל להאשה או שטר בעדים הרי היא נעשית אז אשת איש.

אמנם לפי הרגיל אין שם דבר המספיק לקידושין בשעת מעשה, אבל מכיון שעושים איזו פעולה ומכונים לאישות — ואישות וקידושין חדא היא הרי דין זה כדין כל הקידושין הפסולים, דפסקינן בכתובות ע״ג כרב דמקדש ע״ת ובעל, בפחות משוה פרוטה ובעל וכן בקטנה יתומה שנת־קדשה והגדילה אח״כ עם בעלה ובקטן שהקדיש ובעל אחר שהגדיל דבכולהו צריכה גט. ומשמעות הגמ׳ והרמב״ם דהיא מקודשת ודאי וא״צ גט משני. ויש מחמירים בזה, ועכ״פ גט מהראשון בעי ודאי.

ג) ומשמעות הגמרא בכתובות דא״צ יחוד עדים. דאם הגדיל וייחד עדים לא הוה פליג שמואל עלה. ודומיא דהכי במקדש ע״ת ובפחות משו״פ. גם א״צ שעדים יראו שהם מתיחדים, כדמוכח מכל הסוגיא דכתובות ע״ג וע״ד, וביחוד מסוף הסוגיא, דמסיק דלא כרי״ש דסובר „שאפילו בנה מורכב על כתיפה ממאנת מקדושי טעות״, ואם בלא עדים שרואים את היחוד גם רבנן מודים דאינה מקודשת מן התורה, א״כ מנ״ל דרי״ש לא מיירי בכה״ג דקאמר דלא כרי״ש. וכן מוכח מגמ׳ דאין חלוק בזה בין צדיק לרשע ובין חבר לע״ה. ואין שייך לומר דע״ה אדעתא דקידושין הראשונים מקדש אפילו לרב, דהו״ל לגמרא לפרש או הוה לן לשאליני׳ והיכא דלא אתחזק נאמן גם הבע״ד להרבה פוסקים. וכבר פירשו הרבה ראשונים „דאדם יודע״ לאו דוקא,עכ״פ למסקנת הגמרא כך הוא, אפילו נימא דמעיקרא הוה סברת הגמרא דבעינן ידיעה ממש. עכ״פ מוכח דכיון דאיפסק כרב ברור לגמרא שיודע ושבועל לקידושין. — והפוסקים שבסימן קמ״ט שמחלקים בין רשע לכשר, או בין ביאה אסורה למותרת, וסוברים שאין אומרים א״א עובב״ז בעושה איסור חמור עכ״פ, זהו רק במגרש אשתו ולן עמה בפונדקי, דהא לא הי׳ שום דיבור אישות ביניהם אחר שגירשה, וע״פ סברא דילן, גם בנבעלת ודאי, אינה יוצאה מידי ב״ז, כדעת הרמב״ם פ״י מהל׳ גירושין הי״ט, וסוגיין דעלמא בבועל פנוי׳ בסתם אפילו בפני עדים, כ״ש שראינוה רק נתייחדה. ובה״ה דסברי שצריכה גט הוא משום דהן הן עדי יחוד והן הן עדי ביאה, והרי בכ״מ אין אוסרין על היחוד, משום דכל אדם יש לו חזקת כשרות, וממ״נ אי כאחרת דיינת לה הרי גם באשתו אין מחזיקין בנבעלה בבאית איסור „וסוגה בשושנים״ כתיב. אבל בדינא דגמרא כתובות ע״ג, כשאמר בפירוש שנושא אותה לאישות לדעת רב אמרי־נן דהבעילה שאח״כ היא לקידושין ע״פ גילוי דעתו ואמירתו מקודם שהוא חפץ בה לאשה, והיא רוצה להבעל לו רק בתור אישות, הוי כאילו התנו מקודם שאם אין חל קנין האישות עכשיו יחול אח״כ באיזו ביאה שיהא בה

כח לחול. וזה אינו משום איסור דזנות, דבלא״ה הקשו, שהרי הרבה סוברים שאין איסור קדשה אלא במופקרת, וכ״ש בקדש קטנה שקידושי דרבנן חלין בה ומנלן דבעל לקידושין?, בע״כ שהוא מפני ידיעתנו שאין רוצים אלא באישות, וע״כ אף בביאת איסור שייך זה, שהרי סו״ס יודעים אנו שרק ע״מ כן מזדווגים שיהא קישור אישות ביניהם. ואף שבקדושי כסף צריך שעדים יראו דוקא הנתינה ממש, ולא סמכינן להרשב״א אאומדנות ואפילו ספיקא לא הוי בלא ראו בקנין ביאה די לנו בעדי יחוד, שרואים שנכנסה עמו לשם ביאה אף שאין יכוליין לכון את רגע הבעילה, ואם הכניסה לשם נשואין ולא קדשה מקודם הוי א״א ע״פ החזקה שמתחזקין שניהם ע״פ דבורים ומעשיהם, שנבעלה לו ודבר הגלוי לכל כיש עדים דמיא ת׳ מיימוני סי׳ י״ט. ואמנם חלוק יש ביניהם, כי במכניסה בעדים לשם ביאה תיכף, נתקיימה עדותן לאלתר אבל במכניסה לשם אישות, ואין העדים רואין יחוד לשם ביאה, הרי עד ל׳ יום מוקי אינש אנפשי׳, ואם בתוך ל׳ אומרים שאינה נבעלת לו הרי אין כאן חזקה, ואינה נעשית א״א. אבל בלא הי׳ קשור אישות ביניהם, ואפילו ראינוהו שנבעלה ואמרו שהם איש ואשתו, מן הדין יכולים לומר אח״כ שזנות הי׳ ביניהם, וליתן אמתלא על מה שאמרו שהם איש ואשתו. וזוהי עובדא דשו״ת פני יהושע אה״ע חלק א׳ סימן א׳. וכן בעובדא דתה״ד סימן ר״ט, שכתב דבסברא קלה דחינן להא דאין אדם עובב״ז, הוא מפני שהיו בחזקת זרים זל״ז ולא הוחזקו בקישורי אישות, אבל בהוחזקו בקישור אישות כעין אירוסי ערכאות, הוא הדין המבואר בסי׳ קמ״ט ברמ״א „או שנשאה״, „שגלוי לכל שבא עלי״, דהוי א״א, והוא הדין שבב״ש בסימן כ״ו בכונת הטור, והוא פשוטו דקרא כי יקח איש אשה, דקיחה משמעה הפשוט שמכניסה לביתו לנשואין, כמשחז״ל קידושין ע״ח על קרא דלא יקח ולא יחלל, וכן על קיחה דעריות, ודין עדים הצריך בזה הוא כדרך כל הארץ שאין רואין הביאה אלא רואין שמכניסה לשם אישות. ומאי דילפינן בגז״ש קידושין ג׳ דקיחה היא בכסף, לא עקר קרא מפשטו דמכניסה לאישות כדרך כל הארץ הרי היא א״א. ומקרא ד„שפחה נחרפת לאיש״, ופירושה מיוחדת, והתורה קראה ליחודה בלשון גנאי להורות דנעשה רק ביחוד הקשר שביניהם, בלי אירוסין מוקדמים, והתורה פטרה ממיתה „כי לא חופשה״, משמע דאילו היתה בת חורין היתה א״א גמורה אפילו ביחוד לבד. וכבר כתב בש״ג קידושין פ״ג בשם ריא״ז, בדין מקדש בלי עדים וז״ל: ונראה בעיני שאם הוחזקו באותן הקידושין ועומדין בחזקת איש ואשתו, אע״פ שאין להם עדי קידושין ועדי יחוד שלא נתייחדו בפני עדים הכשרים להם, הואיל ומוחזקים במקומם בחזקת איש ואשתו הרי חזקה זו עדות ברורה היא, עכ״ל. ובמשכנות יעקב אה״ע סי׳ ל״ט מביא חבל ראשונים דכל שהיא בחזקת נבעלת לבעלה בתורת אישות א״צ עדי יחוד. עיין שם שמביא זה בשם הרמב״ן, הרא״ה, התוס׳, הר״ח, הר״י מינץ, ת׳ הרשב״א ועוד.

ומה שהביא בס׳ ב״א אה״ע סי׳ מ״א בשם השאגת ארי׳ והר״צ ברלין, דאין יודעין עכשיו מביאת קידושין, הנה כך דרך הפוסקים לצרף אפילו סברא דחוי׳ לסניף, ועובדא דהתם היתה בקטן שנשא ואח״ז הגדיל וס׳ אם הביא שתי שערות ולא הוחזק בבעל כי היא אמרה תמיד שלא נבעלה, ועיקר נשואי הקטנים היו משום הגזירות, ולא הי׳ דרכם לבעול, והרבה היו מעכבים בעדם מלבעול כשגדלו עד שיחזור ויקדש, והעיקר ששם נאבד בעת השריפה והי׳ ודאי להם שנשרף או מת, שאבד זכרו כמה שנים, והי׳ רק חשש דרבנן ע״כ הקילו בזה. ובכ״ז חלק עלייהו הנוב״ת בסימן נ״ב, נ״ג, נ״ד ואסר, (ושוב נתברר שמת). אבל ודאי שאין חלוק בדין הגמרא לענין קטנה שנתקדשה ונבעלה אח״כ כשגדלה ושא״ד דהתם בין זמניהם לזמנינו. ואדרבה השם השם המצוי „ציוויל הייראַט״ שקורין לזה בחיים יחד בתורת אישות אף בלא הרשמה בערכאות, ורק ע״י הזדווגם יחד, זה מורה שקנין ביאה טבעי הוא ומובן לכל שקונים בזה. ואמנם אם ישאלו לע״ה אם צריך גט אח״ז אפשר שישיב שא״צ, אבל זהו גם בכסף ובשטר, כי ע״ה אינם יודעים רק מקידושין שנעשו תחת החופה בברכות, ואפ״ה כיון שמתכונין לקנין אישות א״א היא בודאי, וא״צ שידעו בעת הקידושין שיצטרך גט אח״כ, כמו שביארתי לעיל. ודינא דהריב״ש סימן ז׳ דהקיל בנשאו זל״ז בפני הכומר — אין לך בו אלא חידושו במומרין וחיים בין המומרים, דאין שם עדי חזקה כשרים. ואדרבה חזקה שאין בתישראל רוצה באישותם כדי שתוכל לברוח ולא להטמע בין הגויים. ואם נתייחדו אח״כ וחיים זע״ז באישות פסק במקנה דצריך גט. וכן כתוב בתשב״ץ סי׳ נ״ז שאם קידשה בעדים אנוסים (שהם פסולים גמורים כמו שכתב שם למעלה מזה), ונשאה בחוקות העכו״ם בעיר שיש בה ישראל, שאפשר לומר דגמר ובעל לשם קידושין, עכ״ל. וכ״פ הח״מ וב״ש. ובעובדא דצ״צ החדש ובעין יצחק אה״ע ח״א סי׳ מ״ז לא הוחזקה מעיקרא לאישות, ולמעשה לא הקילו גם הם. —

ולפ״מ שבארנו, דבמיחד לו אשה שתהא קנוי׳ לו ועי״ז מובדלת מאחרים הרי זו א״א, ובגמ׳ קידושין דף ו׳ דהרי את מיוחדת לי לאישות הויא א״א, א״כ פלגש בלא קידושין, שא״צ גט היכא משכחת לה, הא כל פילגש מיוחדת היא דבלא יחוד הרי זה זנות? דע דפילגש שפחה היא, כדמשמע קראי גבי הגר ובלהה וזלפה ואם אבימלך בן גדעון, דלפעמים קרי להו שפחה או אמה ולפעמים פילגש; וזהו טעמו של הרמב״ם שאוסר פילגש להדיוט, משום איסור עבדות, ולא משום זנות, דאי הוה זנות היתה אסורה גם למלך, ורק עבדות הותרה למלך. ואמנם זנות אין בזה אפילו לרמב״ם, שקורא קדשה לנבעלת בלא קידושין וכתובה, משום דכיון דהוא מעכבה ומשמרה מאחרים בכח אדנותו אין זה זנות אף שא״צ גט. ואפילו ש״כ מה״ת שריא לרמב״ם, והמתירים פלגש סוברים דעבדות לזמן אין זה עבדות, כי ע״ע גופו קנוי סתם ואפקעתא דמלכא היא שיוצא לאחר שש,

אבל בקונה לזמן, דומה לקונה שדה שאין כאן קנין צמיתות לא בעבד ולא בשדה. ומה שהחמירו בחו״מ של״ג שלא להשתכר יותר משלש שנים מקרא „דשלש שנים בשני שכיר״, פשוט דזהו רק כעין עבדות ולא ממש (ב״מ יו״ד תוס׳ ד״ה כי עיי״ש). ובכה״ג שקונה לו שפחה לזמן ומשתמש בה אין כאן קידושין מכמה טעמים, חדא דאין כאן עדים, דאינו מפרסם שבא עלי׳, והרי עיקר חזקה הוא ע״פ דיבורם ומעשיהם, ובפילגשו הוא מסתיר דרכיו עמה מהעולם, (ולשון המדרש ריש המדרש ריש ויקרא, דלפלגשו הולך במטמוניות). שנית, דאין כאן הסכם גלוי מהאשה לאישות, דהרי הוא בא עלי׳ בכח אדנותו ולא מוכח מזה רצונה עד שייעדנה בפירוש בפני עדים. והעיקר הוא דבתר שמא אזלינן, דאם נקראת אשה שקנינה הוא לאישות נעשית א״א, (וחיובא המלאכות של האשה אינן שייכין ללשון הקידושין, והוא רק תק״ח, כמבואר בכתובות מ״ז נגד חיובי הבעל). אבל באומר לה שתהא לשפחה או לפלגש שעיקרה קנין עבדות (כלשון הראב״ד בפ״א מאישות), אפילו יהא משמע נמי אישות מזה אין זה ענין א״א. והרי אפילו באומות יש ענין פילגש כנזכר בתורה: „ופלגשו ושמה ראומה״ ובנחור, „ותמנע היתה פלגש״, והוא כעין הנשים הנבעלות לכמרים הרומים ולפריצים שקורין אותן בלשון משרתת או סוכנת וכדומה, אם תהא כזאת בישראל אינה א״א. אבל בפרסום ע״י ערכאות וע״י דבורו ומעשיו בפני כל שיהא אשתו ויש לה זכויות מרובות של אשה עוד יותר מבדיני ישראל אין זה שייך לפלגש כלל, ופירסום הביאה עושה אותה לא״א.

ובמקו״א ביארתי הטעם דבקדושין צריך נתן הוא ואמר הוא, ושטר קידושין הבעל כותב (ויצאה — והיתה) ומהני השטר בכ״י או בעדי חתימה אפילו בלי עדי מסירה להרי״ף והרמב״ם), ואין קידושין חלין בלי עדים, וכ״ז איננו כדרך קנינים אחרים, שבכולהו המקנה כותב ואומר, ומהני בהודאה — דענין אישות אינה עבדות, (ואטו יד דאשה מקניא לבעל? גיטין ע״ז) והבעל בשעת קידושין מפרסם שאסורה על כל אדם, ובלי עדים אין תכלית הדבר נעשה, אבל אם יש עדים, אפילו בכתב שהוא תחת ידה, או בכת״י שכעדים דמי, אף שאין עדים נגדה אלא נגד כולי עלמא, כבר יש בזה תכלית הקידושין. וחיובי האשה באים בשעת נשואין ואז באים גם חיובי האיש. ואין כאן גדר עבדות ועל אישות חייבה תורה מיתה על זנותה; אבל אמה העבריה (בלי יעוד היא נמכרת, והוא דרך עבדות. וכן אם היא מוכרת עצמה בגדלותה לרמב״ן יכולה למכור עצמה בגדלותה, והקשו עליו ונראה שכונתו לפלגשות), וסובר שמותרת להדיוט, וכיון שהיא מכורה לעבדות אין זה אישות שחייבה תורה עלי׳, ואינה נאסרת בביאת זר, אם לא שיקדשנה כדת משה וישראל ע״י יעוד אז נעשית אשת איש, אלא שאין לה כתובה, או אפילו כתב לה כתובה, אין לה תנאי כתובה.

ולאבן עזרא ולרמב״ן בחומש, שפחה חרופה זוהי אמה העברי׳, כמש־מעות המקרא „והפדה לא נפדתה״ דעומדת לפדיון, כמו שכתוב באמה

עברי' „והפדה", והיא חציה אשה שחייב עליה הזר קרבן, והיא במלקות. ונראה שלפירוש אונקלוס שפירש קדשה — שפחה כנענית שחייב ישראל עלי' מלקות ומשמע ג"כ מש"ס בכ"מ שאסורה לישראל — ההכרח לפרש שפחה חרופה על עברי'. ובגמ' גיטין ובת"כ שמפרש לה בשפחה כנענית, או בח"ש וחצי' ב"ח יפרשו קדשה — ביאת זנות (או במופקרת) כשיטת הרמב"ם.

וענין אדם יודע שאין קדושין בפמש"פ וכה"ג, בארתי הכונה שחז"ל הכניסו כונה זו בדעתו שאם היו שואלים אותו בשעת הקידושין הי' אומר שאם לא יחול עכשיו, יחולו אח"כ בביאה, כיון שרצונם חזק באישות. — ואמנם בניכר שכונתה לברוח ממנו, כעובדא דריב"ש בסימן ה', אז אין שייך זה, ועל סמך זה עיקר היתרו של הריב"ש. וכה"ג פסק הרמ"א במומ־רים. אבל בעמא דארעא שמתקשרים בערכאות לשם אישות תמידית אין שייך זה. וחזקת חיי אישות, שהדין הוא דנהרגין עלי' אין שום חלוק בחייהם, בין אם נתקדשו כדמ"ו ובין אם בערכאות. ואפילו אם ידונו שאין באירושי ערכאות גדר א"א, חזקה מיהא יש כאן. והרבה מהמתקשרים מערכאות מתקדשים אח"כ כדמ"ו.

עוד בארתי, דאפילו לשמואל דסובר בנתקדשה בקידושין פסולים, הביאה שאח"כ אינה גומרת, דאדעתא דהקידושין הראשונים בעל, זהו דוקא בלא נתחזקה ל' יום ע"פ דיבורם ומעשיהם באישות סתם, או שיש עדים דלא נתקדשה בקידושין גמורים, אבל בנתחזקה שלשים יום באישות סתם הרי זוהי חזקה שסוקלים עלי'. ובארתי דל"מ בזה אמתלא, ואינם נאמנים לומר דרק ע"י ערכאות נתארשו. דאטו הנושאים בערכאות אין חוזרים ומתקדשים כדמ"ו? הרי רובם עושים כך, ובחיי האישות שביניהם אין הבדל בין הנושאים בערכאות ובין פורקי העול הנושאים כדמ"ו.

ולענין באור ענין פילגש, הנה גילוי מילתא היא, וילפינן לה מדברי קבלה נמי, לבד ראיות התורה שהבאתי לעיל. דבשמואל א' כ"ה, כשאמרו עבדי דוד לאביגיל „לאמר דוד שלחנו אליך לקחתך לו לאשה", השיבה „הנה אמתך לשפחה לרחוץ רגלי עבדי אדוני", הכונה שהסכימה אפילו להיות פילגש שבעיקרה שפחה היא. — ויותר מזה יש לבאר בזה פסוקי רות ג', שכל העובר עליהם ישתומם, מה המריצה לנעמי לשלוח את רות אל הגורן, וכי לא יכלה למסור לו דברים ע"י עצמה או שלוחה שישאנה להקים שם המת על נחלתו? ואמנם לפי מה שבארתי דפילגש עיקרה שפחה היא, וגם האדון אינו מפרסם כ"כ את הקריבות שביניהם, יתיישב הדבר. דנעמי חשבה שבודאי לא יחפוץ בעז לקחתה לאשה, כי מואבי' היא, ואם תאמר שיקחנה לפילגש, יחשוב בעז שאלה הם פטומי מילי כהא דאביגיל, וכונתה על אישות, וימאן בדבר. וע"כ שלחתה אל הגורן כדרך הפלגשים

שבעליהם מסתירים דרכיהם מבנ"א. — וגם מסופר על האדונים והסולטאנים שבארצות המזרח, שלא לכבוד היו חושבים להם לתבוע את פלגשיהם, ורק ע"פ רמז „מאם המלך" היו באות ושוכבות למרגלותם, וע"כ יעצה נעמי לרות לעשות כן, שיוכח בעז שאינה דורשת ענין אישות, אלא שפחות ופילגש להקים שם המת על נחלתו. (ואף שגיורת אינה נמכרת לאמה, אפ"ל לפילגשות שריא). — אבל בעז השיב, שלפי ערכה ראוי' היא לאישות, וכן עשה ופירסם האישות שביניהם בפני עשרה כדין.

ועד"ז בארתי גם קראי דיפתח, שאחיו אמרו לו: „לא תנחל בבית אבינו כי בן אשה אחרת אתה" — כי הי' בן פילגש, ומפני ש„אל פלגשו הולך במטמונות", כלשון המדרש שהבאתי לעיל, ע"כ לא הי' מפורסם כ"כ שהוא הי' בן גלעד, וע"כ קראוה זונה והבן נקרא על שמה. אבל המקרא מעיד „ויולד גלעד את יפתח", ושלא כדין הרחיקוהו.

היוצא לנו מזה, שמי שלוקח אשה, ומפרסם שהיא אשתו עם כל זכויות האשה אין זה ענין כלל לפלגש, שהיא שפחה, בלי פירסום ובלי זכויות. ואפילו פילגש הנזכרת בירושלמי שלחד מ"ד היא בקידושין בלי כתובה, ולחד מ"ד היא בכתובה בלי תנאי כתובה, גריעא מהא. ואף שבעת האירוסין בערכאות אינה נעשית א"א, מפני שאין שם קידושין בדי"ת, מועיל מיהא הכתב והפירסום אישות שביניהם שהביאה שאח"כ תגמור האישות שביניהם. כדין המקדש בפחות משוה פרוטה או בלא עדים. — ובזה לא מחלקינן בין כשר לרשע ובין חבר לע"ה.

ומה שיש נכנסין לתגר משום תקנה שלא תשארנה בנות ישראל עגונות, הנה ידוע הוא שאלה שאין נושאין כלל כדמ"ו, הם מרוחקים מיהדות מאד, כי חמיר ענין זה לכל מכל עבירות שבתורה, ועד שאתה מתקן את הפרוצות מקלקל אתה את הצנועות, כי בדור הרע הזה רבות מאד הנשואות כדמ"ו, שבעליהן עוזבות אותן, ונתפרדו ע"י ערכאות או ברחו ואין רוצין ליתן גט והן מעוגנות עולמית, ומה תקנה יש לאלה? וזה ח"ו יגרום לגמרי ביטול נשואים כדמ"ו. כמו שלפני שנים אחדות יצא מבהיל אחד בהצעה מעין זה (על יסוד המקילין שקורין לנשואי ערכאות פילגש, על סמך המתירים פילגש), שכל הנשואין יהי' בערכאות עם כל הזכויות של האשה (נדפס במאסף אוצר החיים היו"ל בסלאָוואקיא) בכדי שלא תצטרך גט. — ויצאתי אז במחאה נגד זה, כי זוהי חתירה תחת יסוד קדושת היהדות — ודעביד הא (היתר נשואי ערכאות בלי גט) ליעול בהא (יגרום ח"ו לבטל קדושי דמ"ו לגמרי). ועיין הצעת הגר"ז טווערסקי ז"ל לענין הקומוניסטים ברוסיא במאסף קול תורה שנה " (ז) סי' ט"ו. ואמנם פשוט הוא, שהמשפחות הנו־הגות יהדות אין חל עליהם ספק פסול משפחה בשביל הפרוצות, כי אלה הפרוצות מרוחקות מדרכי היהדות והולכות ונטמעות, ואין דרך הכשרים

להתערב עמהן, וקיי"ל שכל המשפחות בחזקת כשרות הן, קידושין ע"ז (וענין הכותים והקראים אין שייך לכאן, ואכמ"ל).

ואמנם החיים של הקומוניסטים ברוסיא, שתכלית שיטתם היא לבטל קשרי האישות מהארץ, וגם בהוה קישורם הוא עראי, אם אמנם באמת אין מקפידים על הפקר נשותיהם יש לדמות זה לאומר לאשה הרי את קנוי' לי ואין את אסורה לכל אדם שבארתי בספרי שאין זו א"א. גם מטעם שהקומוניזם הוא להם כעין דת ומקפידים שלא יהא ביניהם עסקי גו"ק ע"פ דת, יש לדמות זה יותר לדין האנוסים שבריב"ש סי' ו'. בפרט כשדרים בין שכמותם. וכ"ז אינו ענין לנשואי ערכאות שבאמריקה ומקו"א.

אין תנאי בנשואין

(נדפס ב„שערי ציון)

הנה הגיע לידי עתה (תמוז תרצ"ה) קונטרס תנאי בנשואין שנדפס בשנת תרפ"ד ע"י בי"ד של קושטאנדינא, ואף שבעיקר הדבר נשתתק ולא נשתמשו בו בפועל, מפני שלא השיגו ע"ז הסכם מחכמי הדור, וביחוד אח"כ שנדפס בשנת תר"ץ הקונטרס „אין תנאי בנשואין" שבשנת תרס"ז חתמו כארבע מאות מגדולי הדור נגד תנאי בנשואין, בכ"ז הנני רואה לנגוע עתה בענין זה, מפני שראיתי שהיסודות שדנו עליהם בעלי החוברת תנאי בנשואין הם אותם בעצמם שמשתמשים בהם מתירי נשואי אזרחים, וממילא מרבית הרבנים הגאונים שקבעו מסמרות שאין תנאי בנשואין צריך לחשבם על האוסרים נשואי אזרחים בלי גט. ואזכיר שוב בכאן בדברים קצרים היסודות שבניתי עליהם הדין שצריך גט אחר נשואי אזרחים כשחיו יחד בחזקת או"א בין היהודים. א) שכונת אישות היא הכונה שתהא מיוחדת לו לאשה ומובדלת מאחרים, אפילו אין מחשבת מצוה וכדמ"ו באותם הנשואין. ב) שכשנישאה בדרך נשואין הביאת אישות אח"כ עושה לא"א ואין חלוק בין כשר לפרוץ דפסקינן כרב, ואפשר אפילו שמואל מודי בהא. ג) הדבר גלוי לכל בענין אישות כלנו עדים בדבר. והיסוד הראשון הוא אב גם להשאר, כי אם הי' צריך מחשבת מצוה ודת, הי' מקום לחלק בדין א"א עובב"ז בין צדיק לרשע, וכן לענין עדות, אם הי' מעכב באישות מחשבת דמ"ו אז לא יכולנו להעיד על ביאת אישות אלא סתם על ביאה, אבל כפי שהנחנו שעיקר מחשבת אישות שעושה לא"א, היא רק מחשבת קנין שתהא מיוחדת לו לאישות ומבדלת מאחרים, ועל זה יש מחשבה ואמירה ברורה וגם עדים כולי עלמא.

והנני רואה צורך להסביר יותר הענין של „אין תנאי בנשואין" אחר הנחה זו, דלפ"מ שבארנו „אין אדם עובב"ז" אין זה מטעם צדקות אלא חזקה זו ברורה לנו מדרכם וטבעם של ב"א, ונוכל לומר חזקה שאין אדם הולך ערום בשוק, או שאינו אוכל קיא צואה; דאף דידעינן שיש הרבה פרוצים בעולם אבל זהו רק באקראי וצנעא, אבל אין זה מצוי כלל בעולם אפילו בפרוצים שפירסם אדם לו אשה מיוחדת למשכבו, שבאותו זמן גופו תהי' גם מופקרת לאחרים בפועל או אפילו שלא בפועל, היינו שתהא לה הרשות להזדוג גם עם אחרים, ולזה יש קפידא עוד יותר מצד האשה ממה שהוא מצד האיש, כי אשה כזו בשם זונה תקרא שזהו חלאת האנושיות; ועיין מעין זה בתשובת הגר"צ ברלין בבית אפרים סימן מ"ג, ות' הגרמ"ש בקונטרס אין תנאי בנשואין דף ט"ז: ומשום זה אנו רואים בכל יום שב"א נכנסים בסבך האישות, אף שכ"פ מושך אחריו קשר האישות צרות רבות, כי בלי זה אין בנ"א נאותים להזדוג יחד בפרהסיא. ואם ימצא יוצא מן הכלל אין אנו נזקקים לשכזה. ואפילו אנו רואים בעינינו שהאיש מתנה עם האשה איזה תנאי בנשואין, אנו תולים תנאי זה בדבר אחר עיין תוספות כתובות ע"ג, שכונתו שבאם לא יתקיים התנאי לא יהי לה כתובה, ואפילו כשאין שייך זה כגון שאמר בפירוש, שבאם לא יתקיים התנאי תצא בלי גט, ג"ז לא מהני, כי עצם מהות האישות בזמן שהיא תחתיו הוא שתהא מובדלת מאחרים, וכ"ז שהתנאי לא נודע שנתבטל, הרי בע"כ היא בדולה מאחרים ומיוחדת לו, וע"ז אין התנאי פועל כלום, אלא על ענין גט, והריהו כמו שאומר האמ"ל ע"מ שלא תצטרך גט, ובודאי בכה"ג אין התנאי כלום דהוי מתנה ע"מ ש"כ בתורה. וזהו טעמו של הריא"ז שסובר דל"מ שום תנאי בנשואין, כפשטא דלישנא דגמ' יבמות וכ"מ מהתוספות לרב דפסקינן כותי'.

ואמנם מה שנראה לענ"ד להוסיף הוא דאפילו לשמואל „אין תנאי מועיל בנשואין" כפשטא דגמ' יבמות ק"ז, וכפירוש הרשב"א שם, אלא שרצוני להסביר הדבר ולישבו שלא יקשה מידי' אדידי'. א) דאין תנאי בנשואין לשמואל הוא רק כשהתנאי הי' בשעת הנשואין ועל עצם הנשואין, ממילא אין התנאי מועיל משום חזקה כנ"ל, אבל אם התנאי הי' בשעת אירוסין, הרי התנאי חל עד הנשואין וממילא חל גם אח"כ לשמואל דאית לי' אדעתא דקידושין הראשונים בעל, ועיקר הטעם בזה שצריך דברים מפורשים לדידי' שהביאה תחדש קידושין. ב) ואפילו בהתנה בשעת ביאה, אפשר שיחול התנאי (כר"ש דבריתא הריני בועליך ע"מ שירצה אבא) כשהביאה היתה ארעית ולא בדרך נשואין, דבזה לא שייך חזקה, כדפרשינן דחזקה זו אינה משום איסור הביאה, אלא כטבעם ודרכם של ב"א, וזה אין שייך אלא בקביעת אשה לנשואים, אבל לא בביאת ארעי דכמה מזנים איכא בעלמא. ג) אופן שלישי שהתנאי יחול בנשואין הוא כשאין בידו לקנותה בביאה, כגון היכא דאפקעינהו רבנן לקדושין מיניה דלאו בדידי' תליא מילתא.

ובזה יובן כונת הגמ׳ תינח דקדיש בכספא, קדיש בביאה מא״ל? דכונת הקושיא דהא אין תנאי בנשואין, ומתרץ דאפקעינהו כו׳ ושוינהו רבנן לבעילתו בע״ז וכיון דלא בדידי׳ תליא מילתא בכה״ג יש תנאי בנשואין. ודוק בזה כי לענ״ד אמת הוא.

ובמש״כ יובן היטב שיטת האוסרים תנאי בקידושין לענין חליצה ביבם מומר או חרש שפירשו טעמא דמילתא דהוי מתנה עמשכב״ת — ולפי מה שבארנו יובן היטב, דכיון דעצם מהות האישות הוא שתהא בדולה מאחרים כל ימיו, ובזה בע״כ היתה בדולה ונמצא דלענין מהות האישות אין שייך שום תנאי, דהוי כאוכל איזה דבר ואומר ע״מ כו״כ שאם לא יתקיים לא תהא אכילה, הרי בע״כ אכילה היא. ואמנם המתירים תנאי בחליצה בכה״ג, טעמם הוא דקים להו לחז״ל שבהני גווני כמו באח מומר או חרש לא היתה אשה נשאת לו בלי תנאי זה, כיון דהריעותא לפנינו, והננו יודעים זה בחוש, וממילא אפילו הי׳ אפשר להתנאי (להתקיים בגוף האישות, שלא תהא אסורה לאחרים גם בהיותה תחתיו, היתה רוצה בתנאי זה, וגם) דמעשכב״ת היכא דכלנו יודעים שבלי תנאי זה לא הי׳ מתרצה בדבר דין שיור לזה, והוא מבטל גוף הדבר דאין אישות לחצאין, וכ״ז ל״ש בעלמא דהרי אנו רואים שב״א נכנסים לאישות בלי תנאים אף שיודעים שמזדמנים עניני עגון, וכל עיקר הרוצים להקל הוא משום התנאי, ותנאי במעמשכ״ב לא מהני. ועיין נזיר ט׳, י״א, וש״מ.

גדרי מעכשיו

(נדפס ב„הפרדס״, תשי״ד)

העושה קנין הן בממון והן בגטין וקדושין, סתמא כמעכשיו דמי (לבד משכ״מ בממון ובגט פלוגתא). והדבר נגמר תיכף לכל דבר, אבל כשעושה איזה תנאי ואומר מעכשיו, אז אע״פ שהתנאי לא יתקיים עד אחר זמן, ואין הדבר ידוע להקונה ולא להמקנה אם יתקיים התנאי, כיון שנתקיים התנאי אח״כ הרי הקנין או הקדושין או הגט חלין למפרע. ויש תנאים שנוגעים בדיני ברירה (גיטין כ״ד, ע״ב ופ״ד). ובקנין הנעשה עתה, והחלות של הקנין מפורש שהוא לאח״ז או לאחר מעשה, אז נוגע הדבר לפעמים לענין אי אדם מקנה דבר שלא בא לעולם או לדבר שלא בא לעולם. ואמנם אפילו יקנה מצד דין דבר שלא בא לעולם סו״ס הקנין לא נגמר עדיין, ועד שיגיע הזמן יכול לבטלו, או להתנות בו (עיין קדושין ס״ג בתוס׳ ד״ה כגון). ולפעמים

אפילו אומר מעכשיו לא נגמר חלות הקנין עדיין כשלא הגיע זמן ואפשרות לקיום הקנין תיכף כגון הא״מ לאחר שאתגייר כו׳ דהשתא לאו ברי קדושין הם. ובלוקח עבד ע״מ לשחררו, וכותב לו שחרור שיחול אחר שיקחנו למאן דסבר אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, אף דהקנין לא חל עכשיו עדיין, אפ״ה צריך דוקא לומר מעכשיו (שם בקדושין ס״ג). ומוכח דגדר מעכשיו שייך גם היכא דחלות גמורה א״א עתה, אלא שמצד המקנה הדבר נגמר כעת לענין שלא יוכל לחזור בו, ומהני ג״כ לענין נקרע או נאבד, לדעת ר״י בתוס׳ קדושין שם. ולרמב״ן מהני מעכשיו שלא יוכל לחזור, ולא לנקרע ונאבד. ובדין מעכשיו ולאחר ל׳, לענין קדושין איפלגו שם (קדושין ס״א) רב ושמואל ור׳ יוחנן, לרב מספקא לי׳ אי תנאה הואי אי חזרה הואי ולשמואל פשיטא לי׳ דתנאה הוא היינו אם לא יחזור בו (וקדושי שני לאו בכלל חזרה היא) אז יהו קדושין. אבל יכול לחזור ולר׳ יוחנן כלם תופסין דקונין ומשיירין (תוס׳ קדושין ס׳). ולרב ושמואל אם יפרש דחלות האישות תהא לאחר זמן, אבל הגמר מצדו יהא עכשיו שלא יוכל לחזור י״ל דדבריו קיימין אפילו נקרע השטר, כיון דלא שייך לומר בה״ג לא תנאה ולא חזרה, ואולי גם לר׳ יוחנן יועיל בכה״ג, ואין כאן שיור. ודשבל״ע אין שייך כאן, כיון דיכול לקדשה מעכשיו. יש עוד מעכשיו ולאחר ל׳ בעניני ממון, דמפרשינן גופא מהיום ופירא לאחר זמן ובבעל המאור פ׳ מי שאחזו מבואר במעכשיו ולאחר ל׳ דבנקרע הגט מגורשת. ואמנם בתוס׳ שם דקדושין ס״ג הוכיחו דלר׳ יוחנן נקרע השטר לא קני, ומביאים ראי׳ מגמ׳ דכתובות פ״ו דמפרשי דשם מיירי באומר מעכשיו ולאחר ל׳ בגט, וקא אפסיק התם דצריך שיהא הגט קיים בסוף שלשים. ולענין חזרה גבי גט במעכשיו ולאחר ל׳ לא איתפריש אם לר׳ יוחנן יכול לחזור. וכן לרב דסובר בקדושין דהוי ספק לענין חלוק קדושי שני ומספקא לן דעתו בגט, לענין נקרע השטר או הגט אפשר דמהני, ואין זה חזרה ממש.

והרמב״ם מפרש סוגיא דכתובות פ״ו, דמיירי בלא אמר מעכשיו ובמעכשיו ולאחר ל׳ לענין גירושין לא נתבאר אם חוזר בו להרמב״ם. ולענין קדושין פוסק בבא אחר וקידשה מקודשת לשניהם מספק, משמע דחושש לדברי רב שמא חזרה היא, ואפשר שגם בגירושין כן. וממילא צריך שיהא הגט קיים, ואולי לענין חזרה מודה כנ״ל. וכ״ז בדלא פירש אבל בפירש כונתו דחלות האישות תהא לאחר שלשים והגמר מצדו שלא יוכל לחזור מעכשיו, ואפילו הגט או השטר לא יהא בעולם, אפשר דדבריו קיימין, כן אפשר לומר לכאורה כנ״ל, דהרי המציאות של עצם דין כזה שיגמר הקנין לענין חזרה שלא יוכל לחזור אף דהחלות הגמורה איננה עכשיו ילפינן מכל הני דקדושין ס״ג, והפלוגתא שם היא רק באופן שעתה א״א לו להקנין לחול והוי דבר שלא בא לעולם, אבל היכא דאפשר לי׳ לחול הרי אין זה דשלבי״ל והיכא דפריש ואין שייך תנאה וחזרה ושיור, מסתברא דדבריו קיימין שאף

שעדיין אינה א״א בקדושין כה״ג, ובגירושין, עדיין לא נפקע איסור א״א בהגיע הזמן מיהא הגט או הקדושין קיימין אפילו נקרע הגט, או שחזר בו.

ואם כנים אנחנו במה שכתבנו, אולי אפשר לבאר בזה הגמ׳ בגיטין ע״ג: דגרסינן התם מה היא באותן הימים ר׳ יהודה אומר הרי היא כאשת איש לכל דבריה ר׳ יוסי אומר מגורשת ואינה מגורשת, תנא ובלבד שימות, ומקשה גמ׳ ולכי מיית הוי גיטא והא אין גט לאחר מיתה? אמר רבה באומר מעת שאני בעולם. ומפרשי ר״ח ור״ת ורמב״ן דהכונה נעשה כאומר מעת שאני בעולם אף שהוא אמר מהיום אם מתי דבעלמא כה״ג נגמר הדבר תיכף, והתנאי מתקיים והולך. ולכאורה אינו מובן מהיכי תיתי לבאר כונה אחרת בדבריו הרי מהיום קאמר, ומאיזו סברה ברור לן שאינו חפץ שיחול הגט מהיום ממש בכדי שלא תצטרך לשמור גיטה תמיד עד שעת מיתה, הרי כל עיקרו של הגט הוא לטובתה שלא תזקק ליבום, והרי אפילו לפי מאי דפרשינן כונתו, היא אסורה לו, ואם יבוא עליה, צריכה גט אחר.

ונראה לומר בזה ע״ד מה שבארתי הטעם דפסקינן בגמ׳ יבמות ק״ז דאין תנאי בנשואין והתוס׳ הקשו שם ע״ז דהרי מצינו תנאי גם בביאה. ובארתי דיש לחלק בין ביאה פרטית דשייך בה תנאי וגם בעילת זנות, דיש נכשלין בזה כמאחז״ל מיעוטן בעריות, וזנות דפנוי׳ יותר מצוי׳. ומסתמא לא אמרינן בביאת פנויה דמתכוין לקדושין כדברי הרמב״ם וממילא מהני גם תנאי בזה. ואמנם דבר זה אינו מצוי כלל שייחד לו אשה ושמו נקרא עליה, ויניחנה הפקר, זהו נגד טבעם של ב״א, ואין זה רק מטעם האיסור, דהרבה עבריינים איתנהו, אלא שזהו נגד דרכם וטבעם של בני אדם, אפילו הרשעים אינם עושים כן לפחות בפרהסיא, ופלוגתא דרב ושמואל בכתובות ע״ג היא, אם בשעת הדבור של קדושין לא חלו הקדושין משום פחות משו״פ או משום קטנות או תנאי שבשעת אירוסין, ואח״כ יש מקום לקדושין לחול ע״י ביאה בגדלות, וביטול התנאי בכה״ג פליגי אי אמרינן חזקה אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות ועיקר הספק אם הקדושין חלין אח״כ בשעת ביאה, בלי כונה בשעת מעשה ובלי דבור או לא, ולמסקנא „אדם יודע״ לאו דוקא (ויעוין בזה בס׳ משכנות יעקב) וקיי״ל כרב דחיילי אבל לכו״ע אין תנאי בנשואין אם התנאי הוא בשעת הנשואין ועל החיים בקביעות, דאמדינן דעתי׳ דכיון שמיחדה לו לאשה הרי הוא מעכבה מאחרים וזהו גדר קדושין, ומה שהוא מתנה עמה מפרשינן לענין לפטור עצמו מכתובתה. ואפילו אומר מפורש, שאם יהא כך תצא בלי גט, הרי הוא כאומר לאשה האמ״ל להיות אסורה על כל אדם, ובלבד שלא תצטרך גט, שזהו מתנה על מה שכתוב בתורה, דמוכח מכמה דוכתי דאין זה דוקא כשאומר בלשון תנאי, ומשום דלא הוי כתנאי ב״ג וב״ר, אלא אפילו בלשון שיור לא מהני, משום דאמרינן דעתי׳ דמתנה רק משום שחושב שתנאי ושיור זה אפשרי עפ״י התורה. אבל כשיתודע שא״א זה, אז

אין דעתו לבטל העיקר מפני הטפל. ורק במקום שחז"ל ביארו דהשיור דוקא הוא, אז בטל כל הענין מפני השיור.

ובזה יתיישבו סוגיות דנזיר ז' ויוד שלא יסתרו זא"ז וסמך לסברא זו בביאור אין תנאי בנשואין מצאתי בס' מעיל צדקה ובס' בית אפרים בשם הגר"צ ברלין, ובס' אין תנאי בנשואין בדברי הגרמ"ש כהן.

ולעומת זה בגירושין צריכין הגירושין להיות מוחלטין, שלא יעכבנה מאחרים מכחו, וזהו ענין מותרת לכל אדם, ואם מגרשה מעכשיו בתנאי דלהבא, אף דלע"ע אינה מותרת לאחרים שמא לא יתקיים התנאי (ויש בזה חלוקי דינים ומחלוקת ראשונים). אפילו הכי גיטא הוי כיון דהוא מצדו אינו מעכבה, אם היא תחפוץ להכנס לספק וכשיתקיים התנאי מגורשת למפרע. אבל כל זה הוא כשמגרשה מחמת שאינו חפץ בה והיא נפרדת ממנו ואינה יושבת תחתיו אבל בגט שכיב מרע שהוא רוצה בה והיא יושבת תחתיו בחזקת אשתו אף שנזהר מלהתיחד עמה, באופן זה ברור לנו שאינה מתירה לכל ואף שאומר ה"א מגורשת ממני מעכשיו הרי הוא כאומר מעכשיו יחול הגט לענין שלא יוכל לחזור אבל תהא אסורה לכל אדם עד שעת מיתה. וע"כ מקשה הגמ' הא אין גט לאחר מיתה כיון דבדעתו לעכבה מאחרים כל ימי חייו, ומתרץ כאומר „מעת שאני בעולם" דעיקר העיכוב הוא בחייו ואינו מקפיד על סמוך למיתה, והרי הוא כאומר מעכשיו ומעת שאני בעולם בדבור אחד, דחלות הגט לענין שתצא מרשותו, היא בשעה שקודם מיתתו, ולענין חזרה חל מעכשיו.

ובזה היה נראה לפרש (לולא דברי הראשונים) דברי רב הונא דאמר גיטו כמתנתו דאם עמד חוזר. ופירשו ר"ח ורש"י דמיירי בגט בלא תנאי והתוס' הקשו ע"ז, ופירשו דמיירי בתנאי דמהיום אם מתי לענין אם חזר וחלה באותו החולי ומת, דבטל הגט. וקשה דהוה לי' לגמ' לפרש זה דמיירי בכה"ג וגם לפרש הטעם. ועוד קשה מה שייך לומר אם עמד חוזר. הו"ל אם עמד בטל, דהא לדידהו הטעם משום בטול התנאי בעמידתו וממילא בטל גם מהו הדמיון לשכ"מ (ועיין ברא"ש).

ואמנם לפי מה שביארנו דבאומר מהיום אם מתי הו"ל כאומר מהיום ומעת שאני בעולם בדבור אחד ומפרשינן לה, דקנין הגט לענין שלא יוכל לחזור הוא מהיום וההיתר לכ"א הוא סמוך למיתה. ובארתי דמעכשיו ולאחר ל' איפלגו בזה אי מהני חזרה, ובכה"ג בשכ"מ מספקינן אם דומה למעכשיו ולאחר ל' או עדיף מניה. ובזה פוסק רב הונה דישנו בחזרה (ולענין נקרע או נאבד לא פירש) ואפשר לומר דעמד לאו דוקא, אלא דכך הוא הדרך לחזור ע"י שעמד ואפשר עוד דבעמד גם מסתמא חזרה הויא כיון דדרכו בכך כשמחזיק עצמו לבריא, וה"ה בחזרה בלי עמד. ולפי זה אפשר דר"ה

מודה דהתנאי לא נתבטל. ע"י עמידה כיון דסופו הוה שמת ע"י החולי, אלא סובר ר"ה דבר חזרה הוא, מכיון שהגט לא נגמר עדיין, ורבא סבירא להו דאינו יכול לחזור אף דאכתי לא נגמר הגט אפילו לרב ושמואל וכ"ש רל' יוחנן. ואולי הוא הדין לנקרע ונאבד (לרמב"ן נקרע ונאבד חמור מחזרה, ולהתוס' משמע איפכא).

ובזה נראה ליישב פסק הרמב"ם בה' גירושין פ"ט ה' י"ט באומר מהיום אם מתי דבימים שבינותים מגורשת לכל דבר, והוא נגד הגמ' שלנו דפליגי תנאי אם היא כא"א לכל דברי' דהוי כאומר מעת שאני בעולם, לרש"י, או בספק קיימא, ותירצו דסמיך על התוספתא דתנא בה וחכמים אומרים מגורשת לכל דבר וקשה למה סמיך אתוספתא נגד גמרא דידן? ואם גריס גם בגמ' כהתוספתא, א"כ היאך אמר בגמ' דנ"מ לענין מזונות הא נ"מ טובא לענין חזרה ונקרע או נאבד אי מותרת לעלמא, דלחכמים מותרת ולמ"ד ספק אסורה? וכ"ש למ"ד הרי היא כא"א לכל דבריה. אבל אם נפרש כנ"ל דלכו"ע מהני מה שאומר מעכשיו לענין שאינו יכול לחזור בו, ושהוי גט אפילו נקרע או נאבד, והמחלוקת של ר"י וחכמים היא לענין יורשה ומיטמא לה והפרת נדריה וחיוב מזונותיה, וכיון דהוי רק לענין ממון פוסק הרמב"ם לקולא גבי הנתבע, ולענין טומאה והפרה, אזלינן לחומרא, והרי היא כמגורשת לכל דבר; ונמצא לפי"ז דכלהו תנאי סברי דחלות הגט לענין חזרה ונקרע ונאבד הוא משעת מסירת הגט, ורק לענין חלות הגירושין פליגי דלר' יהודה ולר' יוסי דברייתא אשתו היא לכ"ד עד סמוך למיתה. ולר"מ וחכמים אם ימות מגורשת משעת נתינת הגט לידה ופליגי לענין זכיות האשה. ואף שלפי הסברא שכתבנו באין תנאי בנשואין אין דעת הבעל להתירה עד סמוך למיתה אפ"ל בדעת ר"מ וחכמים לגירסת גמ' דילן דכיון שהיא אסורה עליו בימים שבנתיים אינו מקפיד עלי'. ואולי מעכשיו ממש קאמר לכל דבר.

ולהלכה פסקו ברמב"ם ושו"ע דמגורשת לכל דבר מעכשיו באומר מעכשיו אם מתי, ומבואר בד"מ ר"ס רמ"ה דמגורשת אפילו נשרף הגט. ויש מחמירין ע"פ תשובת מהר"ם שבמרדכי פ' מי שאחזו, ואמנם באומר מעכשיו ממש גם לדידהו מגורשת אפילו נקרע ונאבד. ולפי מה שבארנו אפילו אם האישות נמשכת עד סמוך למיתה מהני מיהא מעכשיו לענין נקרע או נאבד. ולענין שאר תנאים, חוץ מאם מתי, כתבו דאף לר"ח ור"ת לא אמרינן דהוי כאומר מעת שאני בעולם. ובגט מלחמה, שמתנה אם לא ישוב אף דהכונה אם ימות, כיון שאינו תולה להדיא במיתה חייל הגט משעת נתינה גם לר"ח ור"ת.

ולענין תנאי דמעכשיו אם מתי למ"ד באומר מפורש מעת שאני בעולם, מהו הדין אם נשתגע סמוך למיתה? כבר כ' הריטב"א דכונת מעת

שאני בעולם וראוי לגירושין קאמר, ובמעכשיו אם מתי לפי ביאורנו דהכל מודים דפעולת הגירושין נגמרה לענין חזרה ונקרע ונאבד, אפשר דגם שגעון לא יזיק בכה"ג, אף שעדיין א"א היא עד סמוך למיתה. ובלא"ה אין מקור מגמ' שלנו דאחר הנתינה יזיק שגעון, אפילו בלא אמר מעכשיו אלא ע"פ הירושלמי והירושלמי נקיט לה בדעת ריש לקיש ומסיק שם דמדין דצלוב או מגויד שרמז ליתן גט לאשתו מילתא דר"ל לית לה קיום.

והנה בדעת הרמב"ם פ"ח ה"א מגירושין מצינו גם להיפך בתנאי בלי מעכשיו שלענין נשואין אם נישאת לא תצא, ואם מת הבעל או אבד הגט או נשרף קודם שנתקיים התנאי אינה מגורשת (בלא אמר מעכשיו). וכבר הקשו דהוי תרתי דסתרי, כנראה דפסיק כר"י נשיאה וכר' יוסי דזמנו של שטר מוכיח עליו ואפ"ה מכיון דלא אמר מעכשיו צריך שיהא הגט והבעל קיים והוי כאילו התנה כך. ולר"מ הוה אמינא דהא דפסק במת הבעל או נאבד הגט דאינו מגורשת מיירי שפירש שהגט יחול כשיתקיים ואיהו דחיק ומוקי אנפשיה וסופא מיירי בלא פירש ובתנאי „דאם" ששתי לשונות משמע (ומצינו גם בנדרים דמשמעו מעכשיו ואכמ"ל). ועי"כ מהני זמן של שטר לענין דיעבד בנישאת וה"ה במת או נשרף הגט. ולהלכה החמירו הפוסקים בתנאי „דאם" דתצא אפילו נשאת.

הערות בעדות עגונות

מצינו כמה פעמים בש"ס: „משום עגונא אקילו רבנן", ולפיכך האמינו בזה לעד אחד ואפילו לקרוב ולאשה ואפילו לבעל דבר ולעד מפי עד ומפי עבד ושפחה (יבמות קכ"ב). ואמנם מצינו גם להיפך — „שאני עדות אשה דאחמירו בה רבנן" (בכורות מ"ו) וחלקו שם „בין תחילתה לסופה". יעויין ביבמות ק"כ במשנה: ואפילו ראוהו „מגיוד וצלוב וחיה אוכלת בו". ובגמ' שם מחלק בין ממקום שהנשמה יוצאת — לשאר מקומות. ובדף קט"ו: חזו גברא חרוכא דשדי ופסתא דידא דשדיא ופליגי בזה רבא ור' חייא בר אבין. ולענין נטבע במים שאין להם סוף שלכתחלה לא תנשא ואם נשאת לא תצא. ויש כמה ביאורים וטעמים לחלק בין המקומות שמקילים ובין המקומות שמחמירים.

ידוע שעדות אשה היא דבר שבערוה, דילפינן דבר דבר מממון דבעי תרי סהדי, וטעם הקולות הנ"ל נאמר בגמרא, משום דאשה דייקא ומינסבא, ומתוך חומר כו', ומשום מילתא דעבידא דאיגלויי. ובתוס' יבמות דף פ"ח

כתבו, שזו תקנת חכמים להאמין ע״א, ואין בזה עקירת דבר מן התורה, כיון שדומה הדבר הגון להאמין. ובנמוקי יוסף בשם הריטב״א: „הרא״ה כתב דאנן סהדי הוא כעדות גמורה מהתורה ונמסר לחכמים להכריע בזה איזה אנן סהדי חשוב כעדות״. וצריך לחפש ע״ז מקור בתורה.

הרמב״ם בסוף ה׳ גירושין כ׳ שבמילתא דעבידא לגלויי לא הקפידה תורה על שני עדים, לפיכך הקילו חכמים בדבר זה, יעוי״ש באורך. וצריך להבין מה שכתב: „לא הקפידה תורה״ שמשמעות הדברים שהתורה מסרה זה לבי״ד של כל ישראל, וכן הוא גמר דבריו: „לפיכך הקילו חכמים״. והיכן מרומז זה בתורה? האם זה מכללות דין אומדנא שבש״ס, או שדוקא כאן מדין הפקעה, הנזכר ברש״י שבת קמ״ה, ומרומז בתוס׳ הנ״ל.

והנה בספרי פ׳ שופטים על הפסוק „לא יקום עד אחד באיש״ דרשו כך: „אבל קם הוא בעדות אשה שמת בעלה להשיאה״. לכאורה הדרש הוא מתיבת „איש״, אבל יקשה שהרי כל עיקרו של דבר שבערוה שצריך שנים הוא בענין אשה, והאיך משמע מהפסוק חילוק בין עדות שנתגרשה ובין עדות מיתה? עכ״פ מספרי זה יש מקור לחלק בין אומדנא במקום שיש ע״א ושאר פסולי עדות, שגם הם בגדר ע״א וכן האשה עצמה, לבין אומדנא בלי שום עדות. ונראה שזהו הסבר הגמ׳ בבכורות מ״ו שמחלק בין תחלת העדות לסופה.

והנה אומדנא אינה עדות גמורה, ונראה דאפילו לר׳ אחא (ב״ב צ״ג) לאו בכל דוכתא אזלינן בתורה. כן פסקו באה״ע סי׳ מ״ב ס״א, דלא אזלינן בתר אומדנות והוכחות, ורק במקום שאמרו חז״ל לסמוך על אומדנא ידועה אז הוי כוודאי. וכן דין רוב שהוא בגדר ספק לכמה פוסקים. וידוע מה שכתב השמ״ק בשם הרא״ש על „עשירי ודאי אמר רחמנא ולא עשירי ספק״ שגם רוב הוא ספק. ואף שבכמה מקומות דין רוב הוא כודאי ואף בדיני נפשות סמכינן ארובא, לא כל רובי שווין. במקו״א בארתי שרוב הנמצא תמיד בעולם ושם ודאי עליו, דין ודאי לו וכ״ה בחזקה, ובכלל זה כל הני רובא דחשיב בגמ׳ חולין י״א, כגון חזקת אביו ואמו, שבירושלמי דן זה מדין חזקה ובגמ׳ דילן משום רובא ותרווייהו איתנהו דין ודאי לזה, ולא משום דהוא ודאי ממש, אלא שהתורה שדנה דין „בן, אב ואם״ סמכה על חזקה זו ורוב זה. וכן בדין ספק טריפה דליכא ריעותא שלא חייבה תורה לבדוק את הנהרג ולא את ההורג, וכן בפרה ועגלה ערופה, וכן בכל עניני גלוי מילתא בעלמא, שסומכין על ע״א ואשה וקרוב, אף שזה נוגע אח״כ לממון ולנפשות, לא הזקיקה תורה לעדים, שדין עדות נאמר בגמר הדבר, אבל בהכרה סמכה תורה על דרך הנהוג בעולם. וב„שב שמעתתא״, ש״ד פ״ז מבאר שבמקום שצריך דין עדים לא מהני לא רוב ולא חזקה, וכשם שלשמואל אין הולכין בממון אחר הרוב, כן גם בנפשות ובמלקות ובדבר שבערוה, ורק במקום שהוחזק מקודם לדב״ר שא״צ בו עדים, וסגי ברוב או בחזקה, מהני אח״כ גם למקום שצריך עדים כיון דאיתחזק

איתחזק יעוי"ש בדבריו. (וגם לרב שסובר דסמכינן בממון ארובא אפשר לומר כן, דרק בכה"ג דאין דין עדות ממש סגי ברובא, ויותר נכון זה לפי מה שהסברתי מקודם).

לסברא דהואיל ואיתחזק מהני, גם למקום שצריך עדים, יש לכאורה פירכא מגמ' כתובות כ"ג. אבל עיקר הענין שרק בגמר הדבר הנוגע לממון ולמלקות ולנפשות צריך עדים אבל לא להכרת האדם או החפץ. זה ברור ע"פ הגמ' מכמה מקומות. והרמב"ם פט"ז מסנהדרין ה"ו, שהוא מירושלמי, לענין ע"א שאמר חלב הוא זה, ובא אחר ואכלו הר"ז לוקה (ובספרי „פירושי איברא" סי' א' אות י"א — ט"ו ואות כ"ד כ"ח — ל"ב הארכתי בזה). ואם כנים אנו בזה, דדין רוב ואומדנא לא מהני בגמר הדבר, בדבר שבערוה וממון ונפשות, אם לא בדבר שפסקו לנו חז"ל כמו בעדות רעועה כנ"ל, לכאורה גם תרי רובי לא מהני, דסו"ס מידי אומדנא לא יצא. ואמנם ב„בית יעקב" ו„באר יצחק" ו„עין יצחק" ושאר אחרונים ידוע שהקילו בתרי רובי, ונראה לי דלאו כללא הוא בכל רובי ובכל בעל הוראה, ורק לגדולי הדור, שיש להם עכשיו דין בי"ד הגדול שבזמן הסנהדרין, להם נמסר להורות ע"פ אומדנא דידהו שודאי מת הבעל ביחוד במקום שיש דיעה להקל. (וכהא דאמרינן במס' עדיות פ"א שאם יראה בי"ד דברי היחיד יסמוך עליו, ואף שהוראתם הפרטית הוראה היא, להבא לא נשתנה הדין. וזהו הדין של המשנה ה', שאין בי"ד יכול לבטל דברי בי"ד כו', שנזכר לאחר סמיכת הבי"ד על דעת יחיד, להורות שאף שההוראה הפרטית כדין היתה, אינה הלכה קבועה לדורות) וביחוד בעניני עגונות, ידוע שהגדולים אמדו מקודם גוף המעשה, ורק לאחר שנתברר להם בשכלם שודאי מת, אז צרפו סברות שונות על דרך ההלכה. ואומדנא של גדול הדור, יש בה דין סמיכה. ידועים דברי הר"א מווארדון, שהובא במרדכי, במעשה שאחד נפל במשאל"ס, ועבר זמן רב והתירו את אשתו ע"פ חכמי הדור וי"ש, ויעויין שם במרדכי שרבים חולקים ע"ז, ובס' חבלים בנעימים (ח"ג ס' מ"ה) מביא שהרמב"ם ורבים ראשונים עמו לא ס"ל הא דר"א מוורדון. ולפי מה שביארנו אין ראיה מפסק הלכה בדרך כלל, שאפשר שבהוראה פרטית, אומדנא של גדולי הדור מכרעת, אף שאין זה לפי כללות ההלכה.

ואמנם מה שלמדו מפסק הר"א מוורדון, לדין של תרי רובי, אינה ראיה לענ"ד, כי מכיון שההכרעה היא ע"פ אומדן דעת החכמים שודאי להם שמת, זה שייך במשאל"ס, שטביעה בדעת בנ"א היא מיתה ודאית, ואם נזדמן שניצול, הרי גם במיתה על מטתו מזדמן שחוזר לתחיה, ואפ"ה לא נסתפק בזה אדם, ומכיון שנפסקה נשימתו הריהו מוחזק במת, ועל כן במשאל"ס אם ניסת לא תצא, (ודעת חשבו"י דברדופה להנשא מתירין אותה אף לכתחלה), אבל אין זה שייך בכל תרי רובי. וב„חבלים בנעימים" שצדד באסון כללי, ועיגון רבתי כמו במלחמת העולם (מובן שק"ו להאובדים במחנות הצר הצורר ימ"ש שרדף להשמידם עד חרמה הי"ד, והאריכו בזה הרבה מרבני דורנו). ונראה להסביר

הטעם, כיון שזה ודאי דרובא דרובא נהרגו, וידיעה ודאית כעדים דמי, ורק על היחיד יפול איזה ספק, ממילא דנים להיחיד אחרי הרוב ובכה״ג שייך רוב בכל דבר. ואין שייך כלל כאן, סמך מיעוטא לחזקה, שאין כאן מיעוט ודאי. וכן אין שייך כאן קבוע; ואף דלאלתר אין מתירים בזה, מהני אחר שעובר זמן ארוך, כעובדא דהר״א מוורדון. והנידון ש„בעין יצחק״ הוא מעין זה. וראיתי עוד בכמה קונטרסים ע״ד הרוגי הנאצים שמחלקים בין עגונה יחידה לעגונות לאלפים ולרבבות. אפשר להסביר עוד את החלוק מצד הדין לפי מה שכתבתי דאומדנא ע״פ הכרע של דעת יחיד לא יצאה מכלל ספק (אם לא בגדולי הדור), וכיון דענין האומדנא של כל עגונות דהשתא שוה הוא כמעט בכולן, והרבה חכמים טפלו בדיניהם, והכריעו זה לודאי, אומדנא כזו נחשבת לידיעה ברורה, דמהני גם בד״מ ולפי״ד התוספות שבועות ל״ד, ד״ה דאין, מהני גם בד״נ וידועה דעת הרא״ש לענין יוצא ליהרג בבי״ד של א״י דבחזקת מת הוא אף להתיר אשתו.

והדין של ספינה שטבעה בים שנותנים עליה חומרי חיים, יש סוברים שהוא רק לכתחלה, ואם ניסת לא תצא. בהני מילי שויוה רבנן לאומדנא כודאי, אבל לדון דין אומדנא בדרך כלל, אפילו באיכא תרי רובי, נראה שאין זה בגדר הלכה פסוקה.

בגמ׳ (יבמות פ״ז) קוראים לנישאת ע״פ ע״א (וכה״ג בשאר פסולי עדות) נשאת ע״פ בי״ד ולהרבה פוסקים הבי״ד בזה הוא לעכובא, ונראה שהטעם בזה הוא ע״פ מה שהזכרנו מקודם, שהתורה מסרה את הדבר לבי״ד, וחז״ל, שהם בי״ד של כל ישראל, סמכו בזה על האומדנא של הבי״ד המתיר בכל פרט, שאם לפי אומדנא דידיה הדברים מוכיחים שמת יתירוה ואם לאו לא יתירוה. משא״כ בשני עדים שאז אין הבי״ד צריך לדקדק ולחקור ולדרוש, כי כן פסקו התורה ע״פ שנים עדים יקום דבר. ומההוא מעשה דבעי מיכסא (סנהדרין מ״ד) משמע שאף בד״נ אחר הדו״ח אין רשות לבי״ד לבטל הדין משום אומדנא, אפילו קודם הפס״ד. וגמ׳ דקמיירי שם אחר הפס״ד הוא לענין זה שאפילו העדים בעצמם אינם יכולים לחזור בהם, אפילו כי יהבי טעמא למילתייהו.

ובזה אבוא לבאר את הנלע״ד בדבר הילפותא דהפסוק לא יקום ע״א באיש, דבעדות אשה להעיד שמת בעלה, נאמן ע״א, ומנלן לחלק בין עדות שנתגרשה, ובין שמת בעלה והיכן רמוז במקרא דבר זה?

הטעם שצריך שני עדים בממון הוא משום חזקת הממון, שאי אפשר להוציא מיד המוחזק בלי שני עדים, וכה״ג בד״נ שכל אדם מוחזק בנפשו, וא״א להוציא הנפש מהמוחזק בה בלי עדים. גם בעדות אשה, שהבעל מוחזק באשתו, אם היא רוצה להפקיע עצמה מחזקתו צריך שני עדים, שאיסור א״א הוא מקושר עם קנין אישות של הבעל.

והנה עיקר חזקת ממון הוא כשהאדם תפוס בממונו, כעין חזקה: כל מה שביד אדם הוא שלו. ואי קיימא באגם, שיש בזה חזקת מרא קמא, כבר יש בזה שקלא וטריא שיש סוברים בכה״ג ממון המוטל בספק חולקין גם לרבנן ולהתוס׳ (ב״מ ק׳) לרבנן בכל גווני המוציא מחע״ה, אבל לסומכוס יש חלוק בין אם הוא מוחזק עכשיו לבין חזקת מרא קמא. והנה חזקה אלימה דהשתא היא במטל־טלין שהם בידו או ברשותו, ובקרקעות שאינם ממש בידו כבר נתנו חז״ל גדרים מתי הוא מוחזק, וכן בגודרות ועבדים.

וכענין אישות עיקר החזקה כשהאשה יושבת תחתיו ומשמשתו — והכל קוראים לה אשת פלוני — חזקה כזו היא מהחזקות שסוקלין ושורפים והורגין עליהן אבל אם אינה מוחזקת עתה, רק ע״פ חזקה דמעיקרא, כבר יש ריעותא בחזקה זו, ועיין גיטין י״ז תוד״ה משום ובדף י״ז בד״ה גזיא וכל שכן אם בדעת בני אדם להאמין העד אחד או שאר פסולי עדות זוהי ריעותא גדולה. ואין זו החזקה שאמרה תורה עלי׳: לא יקום עד אחד באיש. דהלשון גדולה. ואין זו החזקה שאמרה תורה עליה: לא יקום ע״א באיש. מהלשון באיש, משמע שיש כאן איש מוחזק בדבר, ואז א״א להוציא מידו ע״פ ע״א. אבל אם הבעל איננו אצלנו, ונפל ספק בדעת ב״א אם הוא חי ובאים עדים פסולים. או האשה עצמה מעידה שמת, והבי״ד, דעתם נוטה להאמין לה, כבר אין זה נקרא „באיש״ — זהו הנלע״ד לענין הילפותא של הספרי. אמנם מהאי קרא גופו יש לדקדק שהתורה לא התירה ע״פ ע״א אפילו בעדות מיתה בהחלט, אלא „שלא הקפידה״, כלשון הרמב״ם, דבקרא נאמר ע״פ שנים עדים יקום דבר, משמע שזהו חיובו של בי״ד להאמין — ולעומת זה „בעד אחד באיש״ כתוב „לא יקום״, שהתורה אסרה להאמין, ומשמע אפילו ע״פ אומדנא של הבי״ד, וכשיש כאן ע״א, אבל לא „באיש״, כמו שבארנו, שנתרועה החזקה אין זה בכלל יקום ולא בכלל לא יקום, היינו שהבי״ד אינו מחוייב להאמין, אבל רשאי הוא להאמין, כשרואה דברים ניכרים — היינו שנמסר לחכמים. לפי זה רמוז בהאי קרא ענין „לא הקפידה תורה״ של הרמב״ם. ועיין בחו״מ סי׳ ט״ו סעיף ד׳ שדיין מומחה ויחיד בדורו יכול לחייב ע״פ אומדנא (מתשובת הרא״ש כלל ק״ו). ובדין שניכר שהוא מרומה שיסתלק ממנו, אפשר שהוא רק בדיין יחידי, אבל בי״ד אפשר שאין להם רשות להסתלק. בסברא זו, שעיקר דין דבר שבערוה שצריך עדים, הוא, כשיש תובע לפנינו, שהננו באים להוציא ממנו, אפשר ליישב גם כמה דינים בגירושין:

א) ידוע שהרמב״ם מוציא ממשמעות המשנה בגיטין שבגט שאינו מקויים בא״י נשאת לכתחלה, וכשהבעל מערער, ונשאת הולד ממזר. והקשו כיון דמדאורייתא לא מהימנא ע״פ הגט בלי קיום, איך מותרת להנשא כ״ז שאינו בא ומערער?

ובזה תתיישב הקושיא. כ״ז שלא בא הבעל אין הדבר בגדר „באיש״. והגט כשבא לבי״ד, יכולים הבי״ד לסמוך עליו — שנראה שכל גט שהוא

בלי קיום צריך בי"ד שיעמוד עליו, אף שאינו צריך קיום, וכן בשאר שטרות דהוי כאילו נחקרה עדות העדים בבי"ד וא"צ לשאול את העדים ולא קיום מה"ת, אבל בי"ד מיהא בעי, (דאל"כ לא שבקת חיי לכל בריה ויעויין תוס' גיטין ב' ובשא"ד), וכשבא הבעל ומערער שאז נקרא באיש, צריך קיום דוקא.

ב) כן אפשר לישב בזה את הגמ' דכתובות כ"ב, בתרי נגד תרי בעדות מיתה, וגם בעדות גירושין, אם ניסת לאחד מעדיה לא תצא, והקשו התוס', הרי העד בחנק קאי, כיון שיש לה חזקת א"א. ותירצו דחזקה זו איתרעאי במיתה וגם בגירושין יעויי"ש בתוס' ובתו"י. ויובן ע"פ מה שכתבנו שהלשון באיש משמע כל זמן שהוא מוחזק עתה, או בחזקה דמעיקרא בלא ריעותא גדולה.

ג) ביבמות ל"א מפרש בגמ' טעמא דלא תקנו זמן בקידושין, משום שכיון שהשטר הוא בידה לא שייך כאן הטעם כדי שלאיחפה על בת אחותו, שמחקה לי' לזמן, כיון שלחובה דידה הוא, אבל בגט שלהצלה דידה הוא לא מחקה לי', ופירש"י דאי גזיא לזמן, אם זינתה תיהרג יעוי"ש הלשון. והקשו התוספות מגמ' גיטין י"ז, דמשמע התם דלא קטלינן לה אי גזיא לזמן.

ויש ליישב ע"פ מה שכתבנו שבאם מוחזקת היא לאנשים שהיא יושבת תחתיו, וקורין לה אשת פלוני, בזמן הזנות, אז אם זינתה תיהרג, אם לא יהיה להגט זמן, דחזקה דהשתא של הגט לא תועיל לבטל את החזקה דההיא שעתא, שהוחזקה אז בא"א, בפרט כשיש ריעותא בגט ואז הזמן להצלה דידה קאתי. אבל אם כבר הוחזקה בפי כל מגורשת אלא שאין יודעים מתי וליכא עדים להעיד על שעת הזנות שהוחזקה אז בא"א אלא ע"פ חזקה דמעיקרא, שאז אין בגדר „באיש" ולפיכך היא פטורה. אמנם מהני מיהא תקנת הזמן, כשיעידו העדים שהיתה אז מוחזקת באשת פלוני, ועל ידי תק"ח לכתוב זמן, כשיראו שהגט אין בו זמן, לא יוכל להטיל ספק בחזקה של ההיא שעתא, שהורגין עליה. אפשר שזוהי כונת הגמ' בגיטין: לרמאי לא חיישינן. לכאורה הרי כל טצדקי יעשה האדם כדי להציל את נפשו. אבל הכונה, שע"י היכר הרמאות יחקרו הבי"ד אחר עדים אם הוחזקה אז ביושבת תחתיו ומשמשתו, ואז לא יועיל לה הגט. ועיין גיטין י"ז ד"ה משום.

היוצא מכל זה שההיתרים שסומכים עליהם עכשיו, כמו תרי רובי, או נאבד זכרו, וכדומה, אינם היתרים מוחלטים, שכל דיין יכול לפסוק בהם אלא לחכמים מובהקים שידונו על כל פרט, ויצרפו לזה שקול דעתם, ודעת רבים. ואף בעדות ע"א ואשה עצמה בי"ד מיהא בעי, לא רק על קבלת העדות והפסק, אלא גם כדי לצרף אומדן דעתם לזה.

והנה לפנינו עגונות רבות שבעליהן מתו, או נהרגו ודאי בעדות ברורה, אבל יבמיהן נאבדו בזמן ובמקומות ההשמדה ר"ל, ושקלו וטרו בדינן אם יש

מקום להקל יותר בזקוקות ליבום וחליצה, אם יבום חשוב לדבר שבערוה ואם אומרים מה לי איסור לאו מה לי איסור כרת לכאורה יש לדון בזה מטעם האמור בב"ק ק"י: אלא מעתה יבמה שנפלה לפני מוכה שחין תצא בלי גט דאדעתא דהכי לא קידשה נפשה, ודחי התם: אנן סהדי דבכל דהו ניחא לה כדר"ל כו' טב למיתב טן דו. ומפירש"י משמע שהכונה על בעל הראשון, דמשום זה מחתה נפשה לספיקא, אף שהשני אינו ראוי לה כלל. אבל הרבה סוברים דדוקא כשגם היבם ראוי לאישות ואם אין היבם ראוי לאישות כלל, חזר הדין, דאדעתא דהכי לא קידשה נפשה, ומותרת לעלמא. מזה יש לדון בכה"ג דהיבם הוא בחזקת אבוד ומת אצל העולם, אפילו אם אין ראי' מספקת ע"פ דין לדונו כמת, תהא האשה מותרת משום דאדעתא דהכי לא קידשה עצמה. ויש להבין את הגמ' דב"ק, דפריך על ענין יבום, ולא על ענין א"א בנעשה בעלה מוכה שחין שתצא בלי גט, דאדעתא דהכי לא קדשה נפשה. וכבר הקשו זה בתוס' כתובות מ"ז: ותירצו, שבחיים אין הבעל מסכים על תנאי אבל לאחר מיתתו אינו מקפיד יעויי"ש. ואמנם היכא דאין הבעל עם אשתו בחיים, בידיעת בני אדם, אלא שבדין א"א היא, יש לשאול מה חלוק בין בחיים ובין לאחר מיתה בכה"ג.

והנה הרמ"א בסימן קנ"ז, במי שיש לו אח מומר (או חרש להאחרונים) יכול להתנות שבאם מת בלי ז"ק יתבטלו הקידושין ולא תזקק ליבום, אבל התשב"ץ, ח"ב ס' י"ז, סובר דל"מ משום דע"מ שלא תזקק ליבום הוי מתנה עמשכב"ת והאחרונים יישבו זה שכיון שמתנה בת"כ שאם יארע כן יתבטלו הקדושין לגמרי, אינו נקרא מתנה עמשכב"ת. אבל מתוס' כתובות נ"ו, ד"ה הרי, משמע דאף בכה"ג ל"מ משום מעשכב"ת. ואמנם נלענ"ד שמתנה עמשכב"ת, יש בו שני ענינים, ענין תנאי וענין שיור. במקום ששייך תנאי ובדרך תנאי התנה, תלוי בסברת הש"ס, אי מהני תנאי כזה, משום שאינו כתנאי ב"ג וב"ר אבל אם אינו בדרך תנאי, אלא כעין שיור, שרוצה הוא בקדושין אלא שאינו רוצה באחד מדיני אישות כעין יבום, או שתצא בלי גט כד"ת זהו שיור, ומכיון שאין קדושין לחצאין, וא"א לשייר בדיני אישות מסברא היינו אומרים שהקדושין בטלים. ואמנם באנו בזה לדין מתנה עמשכב"ת שהקדושין קיימים והשיור בטל. ועיין נזיר י"א. האי ע"מ כחוץ דמי, שענינו שיור, וכן כ"פ בגמ' קוראים תנאי לשיור. ובכה"ג ליכא למילף מב"ג וב"ר אלא סברא היא שכיון שרוצה בעצם הדבר אינו עומד על הפרטים והוא משייר רק באם אפשר, אבל בדלא אפשר בטל השיור שלו. לפי זה אין כל הפרטים שוים, שיש מקומות שהשיור הוא עקרי, ודוקא הוא אצלו, ומכיון שאין השיור אפשרי בטל כל הענין. בזה יתיישבו הסוגיות דנזיר דף ט' י' וי"א שלא יסתרו זא"ז.

והנה מצינו בגמ' לענין, אר"י עשרה תנאים התנה יהושע, שא"א לפרש בזה תנאי, שהרי אם יעבור ע"ז לא תתבטל קדושת א"י, אלא שיור, וכן לענין

ל ב א י ב ר א

בגדי כהונה דלב בי"ד מתנה עליהם, ולענין מעות הלשכה דאמרינן ג"כ לב בי"ד מתנה עליהם, שגם שם אין הקדושה מתבטלת כשהכהן משתמש בבגדי כהונה לצו"ע. וכן לענין מעות הלשכה. וכן לענין קדושת ביהכ"נ, ושאר תשמישי קדושה ובכולהו אין הקדושה מתבטלת אלא דהוא כשיור. ולכאורה, כיון שאין קדושה לחצאין איך אפשר לעשות בזה שיור? בודאי אם יעשה היחיד שיור לא יועיל. אבל הכח הוא ביד בי"ד בלבד. והוא על דרך שכתבו התוספות בכ"מ, דהיכא שאין רואים עקירה יש כח ביד בי"ד לעקור (עיין יבמות פ"ח וש"מ) שהלא התורה עשתה שיור גם בקנינים וגם באישות, ובהקדש, והארכתי בזה במקו"א בראיות, ועד"ז עשו חז"ל ג"כ בדבר הנראה, ואין זה כשיור של אדם פרטי.

מובן שלא נאמר זה אלא במה שהורונו חז"ל, ויש לבאר בזה המקום שחז"ל אומרים: אפקעינהו רבנן לקדושין מיני', שבודאי אין הקדושין מתבטלין ממש (כרשב"א וש"מ) אלא שהוא כעין שיור בכח הקידושין שתועיל גם פעולת גירושין גרועה, כמו בביטול שלא בפני בי"ד, או בטענת אונס וכיוצא בזה. ולפי"ז עד הגט ודאי א"א היתה, ונידונית היא למיתה אם זינתה, ובניה מאחר ממזרים, אלא שיש שיור בקדושין לענין שיועיל גט כזה. שיש כח לבי"ד של כל ישראל כנ"ל.

לפי זה יש לפרש את החלוק שבין תנאי של הבעל גופו לבין תנאי ביבם, שמצד תנאי ממש אין לדון כאן, שבודאי אין דעת בני אדם מסכמת שתהא האשה המוחזקת לשלו הפקר, ממילא לא מועיל התנאי, שהרי זה דומה לאומר לאשה, הרי את מקודשת לי שתהיי אסורה לאחרים, כ"ז שאת תחתי אלא שאח"ז תצאי בלי גט. כיון שמקודם נמנעה מאחרים מכח הקידושין הרי נעשית א"א ומה שרוצה שאח"כ תצא בלי גט, הוא רק שיור בקדושין, ולא מועיל. אבל לענין יבם, אף שדין שיור ביבום בבי"ד פרטי ודאי לא מועיל שהוא כמתנה על מה שכתוב בתורה אבל במקום הנראה כמקח טעות, יש כח ביד בי"ד של כל ישראל, היינו חז"ל, לעשות שיור. אין זה נראה כעקירה. אף שלא מועיל שיור בי"ד לענין שתצא בלי גט, היינו משום שגט הוא עיקר בדין קדושין, אבל יבום דהוא מילתא אחריתא מהני בו שיור בי"ד, היכא דשייך לומר דאדעתא דהכי לא קדשה נפשה. וידוע ג"כ שביבום, בספק מת היבם אף שיש חזקת חי, עיקר מה שצריך עדים, בדטבע הוא משום חזקת א"א, והכא חזקה זו נפקע מינה, ובאנו לדין מחזיקין מאיסור לאסור — וחזקתה נקלשה.

ובכן בנדון דידן, שהיבם הוא בחזקת אבוד אצל בני אדם, ואין שייך עוד, טן דו, הדר דינא, שאפשר לומר שעל דעת כן לא קידשה נפשה, אף שמקודם היתה א"א, ומדין שיור בי"ד של כל ישראל הוא.

בקשתי מבעלי הוראה לעיין בסברא זו.

גם נראה שמן המקרא „כי ישבו אחים „יחדיו" אף שאנו דורשים אותו לאפוקי א"א שלא הי' בעולמו אולי אנו שומעין ג"ז, וידועה הפלוגתא לענין לא איתחזק באחי, אי סתמא הוי לא איתחזק. ואולי גם שם מהאי טעמא הוא.

הערות להפרדס, אייר תשט״ו

בקונטרס „מזוזת שערים״ מסיק הגר״ב רבינוביץ־תאומים שליט״א שבפתח היוצא מהבית לגזוזטרא צריך לקבוע המזוזה מימין הכניסה להגזוזטרא, נשען על דברי הט״ז בס׳ רפ״ט ס״ק ד׳ בשם מהרי״ל שבפתח שבין הבית לחצר שאחורי הבית קובעים מימין הכניסה לחצר אם אין מהחצר פתח למקו״א. וכתב שיש דוחים זה מהלכה אבל לא ביאר טעמם. ועיין שם שהאריך לבאר אם חיוב החצר והגזוזטרא הוא מצד עצמם או מצד הבית, ושבזה תלוי האי דינא.

ולענ״ד היה נראה שצריך לקבוע מימין הכניסה לבית איבעית אימא גמרא איבעית אימא סברא. מגמרא הרי הרב דלי לן מרגניתא במס׳ מזוזה, מחלוקת ת״ק ור׳ יוסי במס׳ מזוזה פ״ב, אכסדרה שהיא לפנים מן הבתים, נותן דרך יציאתו מן האכסדרה לבתים ר׳ יוסי אומר דרך כניסתו מבתים לאכסדרה, וכללא הוא דחכמים ור׳ יוסי הלכה כחכמים. ות״ק דין רבים לו. עיין בפסקי הרמב״ם בכל המשניות ותמצא כן ולדוגמא בפ״ק דברכות. ועוד שם בפתח הפתוח לגג שנותן דרך כניסתו מן הגג לבית (ומה שלדעת ר״נ ב״ר יוסי ב״ש מחיבין וב״ה פוטרין לגמרי אפשר דמיירי בפתח שהוא בשכיבה כדרך פתחי הגג ומבואר באחרונים), עכ״פ כיון שהמהרי״ל והט״ז לא הביאו דברי התנאים שבמס׳ מזוזה כנראה לא היתה לפניהם, ואין לנו לדחות דברי תנאים בשביל פוסקים. ואולי הט״ז ומהרי״ל מיירי בפתח שבדלת הקבוע במחיצת החצר, ושם החצר עליו ע״כ אזלינן בתר כניסה לחצר, אבל בדלת הקבוע בבית ששם בית עליו מסתבר דאזלינן בתר כניסה לבית אפילו אם הגזוזטרא יהא בה חיוב מצד עצמה. ואמנם לכאורה יש לומר כיון שאין לגזוזטרא פתח ממקום אחר, אפילו אזלינן בתר בית סו״ס ימין הכניסה לגזוזטרא נקרא דרך „ביאתך״, אבל לענ״ד נראה דעיקר שם כניסה נקרא ממקום מגולה למקום צנוע ומכוסה, ואפילו שניהם מוקפים ומכוסים, הנה המקום היותר מיוחד וצנוע הדרך אליו נקרא כניסה, והדרך שממנו נקרא יציאה. ולפי״ז גם אם הגזוזטרא כאכסדרא דבי רב וכאכסדרא רומיתא דאינדרונא מעליא היא בכ״ז כיון שהבית הוא יותר מיוחד וצנוע לענין ימין משגחינן להבא מאכסדרא לבית ולא להיפך. וזהו טעם של הדין דמס׳ מזוזה.

ומה שכתב לענין חדר קטן פחות מד״א דחייב במזוזה משום דחזי למילתי לענ״ד רק אם הוא טפל לבית. חיובו כבית אבל אם הוא בפ״ע מה

מועיל חזי למילתי׳ הרי צריך בית. וק״ו הדברים כיון שאפילו בית חזק פחות מד״א פטור כ״ש ביקתא וחדר רעוע, והגרעק״א שמחייב בבית הפתוח לו רק משום בית מחיבו וגם שם הוא נטפל לבית. ולענין בורגנין ג״כ הטעם משום שהם טפלים לבתים, וכן חצר שחייב אפילו בלי קירוי משום שהוא נטפל לבית וזהו אפילו להרא״ש, וכן נראה גם כונת בעל מג״ע.

ובעצם הקושיא שעל שערי הצירות וגינה שחיבים במזוזה הרי אין בהם קרוי כמדומה שראיתי מפרשים ששערים שבתורה נקראים מקומות מקורים ארוכים, כעין שערי חצירות שבכרכים ויש להסתפק בכל פתחים שלנו למקום שאינו מקורה לענין ברכה, וכ״פ בתורה „בשעריך״ נאמר על מין בתים, ולא על שער ודלת לבד.

לסימן מט. למש״כ הגר״י הלוי הירשהארן שלהרא״ש שם העריסה היהודי אינו נקרא נשתקע ע״י שמות אנגלים כיון שעיקרו נתן בעד עניני יהדות, ובכל עניני יהדות משתמשים בהם ע״כ אין זה נשתקע — נראה לי ראיה לזה משמות האבות וכנוייהם, שאפילו כבר מתו, כותבים אותם ולא חשבינן להו נשתקע. ואמנם השם היהודי שלהם אינו נשתקע שמזכירים אותו בעליית הבן לתורה, אבל הכנוי הרי נשתקע, וברוסיא ובש״א היו מזכירים שם האב בדברי חול ובכתביהם, אבל בלשון אנגלית אין רגילים כלל להזכיר שמות האבות. ואף בכתביהם הרשמיים אין מזכירים שם האבות ורק רגילים בשם אמצעי, „מידל ניים״, ולרוב אות אחת ממנו, לפעמים ע״ש האב, ולפעמים ע״ש האם, או משפחת האם או בלי שום משמעות. עכ״פ שם האב אינו נודע על ידי זה, ובכ״ז הרי אנו כותבים שם האבות וכנוייהם ולא דייבינן להו לנשתקע. ועל כרחינו לומר שרק ע״י שם אחר שבא תחתיו נקרא נשתקע. ושם האנגלי אינו בא לדחות את השם היהודי כי מעיקרן נתנו שתיהם זה לעניני יהדות, וזה לענין חול וכותבים שניהם כדעת החת״ס ומהר״מ שיק ובנין ציון ועוד.

לסימן נ׳. למה שכתב ידידי רעי הגר״נ טעלושקין שליט״א בשמי הנני לבאר יותר בזה באשר נוגע הרבה למעשה, כפי שנודע לי עושים נתוחים בהשקד הנקרא „פראסטאט״ לשתי סיבות, האחת בגלל עצירות השתן, שלפעמים מגיעה למדרגה של סכנה, והנתוח מוכרח, וממילא יש סברא שלא לדון בזה דין פצו״ד, ככל המבואר במאמר הנ״ל. אבל יש הרבה שסובלים מהשתנה תדירה, והרופאים תולים זה ג״כ בפרוסטאט, ודבר זה אף שאיננו נעים, אבל אינו סכנה כלל. וגם לרוב אין הסבה בגלל התעבות הפרוסטאט אלא בגלל רפיון העורקים המכווצים פי שלפוחים השתן, ושאר סבות (כתבתי עד״ז בקונטרס חיי דברייתא שבס׳ עדות לישראל), ובזה בודאי אסור לעשות נתוח בפרוסטאט, ואם נעשה יש להסתפק הרבה בהתירו לקהל.

חזקת השבט – ואחריות (אינשורענס)

(נדפס ב„הפרדס", תשט"ו)

נשאלתי באחד ששלם אחריות החיים (אינשורענס) שאחר מותו תקבל אשתו התשלום, והשאיר גם בנים — ועתה כלם הבעל האשה והבנים בחזקת מתים והחברה לאחריות דורשת אחר יורשי האשה לשלם להם המגיע לה, ונסתפקו איך הוז ע"פ ד"ת אם יורשים אותה משפחת אביה הזכרים וב"כ או משפחת בני האשה, שהם גם יורשי הבעל.

ולכאורה זהו דין של נפל הבית עליו ועל אמו שחלקו בזה במשנה ב"ב קנח ר"ע וב"ע ובגמ' פלוגתא אליבא דר"ע, ונפסק בחו"מ סי' ר"פ סעיף יוד דשייך ליורשי האשה, מהטעם שבגמ' הואיל והוחזקה נחלה בחזקת אותו השבט. ובכ"ז יש להסתפק בזה. דהנה בגמ' קנט: מביא ברייתא. האב שנשבה ומת בן בתו במדינה יחלוקו יורשי האב עם יורשי הנכד ופסקו הרמב"ם פ"ה ה"ז מנחלות ובשועחו"מ ס' ר"פ סעיף י"א והקשו למה לא אמרינן גם כאן דהוחזקו נכסים בחזקת אותו השבט, ויהא שייך ליורשי הזקן שמצד אביו הזכרים. ועיין כ"מ בשם הרא"ש. ואפשר לחלק דבנפל הבית עליו ועל אמו בא הספק מי מת תחלה האם או הבן בבת אחת שאז היו הנכסים בחזקת השבט של האם, אבל האב שמת בשבי' ובן בתו מת במדינה, אפשר שהיו עדים בשעת מיתת האב, כשהי' בן בתו חי, ויצאו הנכסים מחזקת שבטו של האב לשבטו של בן בתו ואם עתה אחר מיתת בן בתו כשנולד לנו ספק מי מת תחלה, הרי יש ספק על החזקה אם הוחזקו הנכסים בחזקת השבט של האב או לא ע"י העדים שידעו מזה, ובכה"ג אפשר שגם ר"ע מודה דיחלוקו. ולפי"ז דוקא במת האב בשבי' ובן בתו במדינה, אבל בנפל הבית על שניהם, עדיין חזקת האב קיים והנכסים בחזקת יורשי האב, אבל הרמב"ם כתב שאין חלוק בין דין של האב שמת בשבי' ובן בתו במדינה לנפל הבית על שניהם וע"כ הוכרח הרא"ש לחלק באופן אחר שיש חלוק בין אם היורש בן לאמו, או בן הבת לאביו, יעוי"ש. אבל להרשב"א (הובא במ"מ) שמשוה אותם, ואעפ"כ פוסק למעשה בהגמ' גם בנפל הבית עליו ועל אמו והנכסים בחזקת יורשי משפחת האם. ובמת בשבי' ובן בתו מת במדינה דיחלוקו אפשר לחלק, משום דכאן יש ספק על עצם החזקה של המשפחה, כיון שהי' אפשר לברר ומס־תמא היו עדים בשעת המיתה, ועי"ז איתרעה החזקה, דהרי הבן גם הוא יש לו חזקה חזקת יורש שעלולה לבטל חזקת המשפחה של שבט האב. ורק בבאו הספי־קות בת אחת לא נתבטלה חזקת המשפחה והשבט, שהיא בפועל, ומצינו דוגמא לזה מדין טומאה שבטומאת התהום. שלא היתה ידועה לשום אדם הציץ מרצה, אבל היתה ידועה למי שהוא אלא שלנו אינה ידועה אין הציץ מרצה.

ולענין או״ה ביו״ד סימן צ״ד יש מחלקין בין נודע התערובות מקודם שנוסף לבין לא נודע ובסימן ק״י לענין ספיקות. יש חילוק בין באו בב״א ובין בזא״ז. גם לענין דיני ממונות מצינו חלוקים בתפיסה בין קודם שנולד הספק לאח״כ, ומרמב״ם גופא יש לדקדק דס״ל חלוק זה, דבפ״ה מנחלות הלכה ט׳ כתב: דין אלו שמתו תחת המפולת או שטבעו בים או שנפלו לאש או שמתו ביום אחד זה במדינה זו והאחר במדינה אחרת דין אחד הוא וכו׳ והנה בדין של יחלוקו שבהלכה ז׳ בודאי אין חלוק בין ביום אחד ובין בהרבה ימים, ונראה דכונתו על הדין של נפל הבית עליו ועל אמו שבהלכה ו׳ שפסק דהנכסים בחזקת יורשי משפחת האם, שזה דוקא ביום אחד, אבל בזמן מרובה איתרעה החזקה ויחלוקו, כהא דהאב שנשבה ובן בתו מת במדינה.

ואפשר עוד לומר דלא שייך לומר הנכסים בחזקת אותו השבט, במה שהוא ראוי דמלוה בעלמא גם היא נקראת ראוי, והא גריעה ממלוה שחיוב האחריות בא לאחר מיתה ובאשר עיקר הדין להעמיד הנחלה בחזקת שבט המוריש שנוי במחלוקת תנאים ואמוראים בגמ׳ וגם בפוסקים יש מחלוקת, ע״כ נראה לפסוק כאן יחלוקו. גם אולי לצרף אומדנא דמה שהבעל עשה את האשה לזוכה באחריות הוא משום שסבר שבניה שהם בניו ג״כ יירשוה, אבל לא להוריש למשפחתה שזרים המה לו. ואף שלא הזכיר זה בתנאי האחריות, והיא אומדנא בנולד, חזי לאיצטרופי להסברות הנ״ל.

צליית בשר בברוילער

ע״ד בשר שלא נמלח לצלותו על רשת ברזל שבתנור עלעקטרי למעלה מן הבשר, והדם מטפטף לתוך כלי רחוק מן הבשר. — הנה זה מכמה שנים שנשאלתי כ״פ ע״ד צלי׳ כזו ולא מצאתי שום חשש בזה. וזה ודאי דלכתחילה צריך הדחה מעולה מקודם וגם מליחה קצת כשהוא על השפוד כהרמ״א יו״ד סי׳ ע״ו אבל בשעת הצורך כבר נפסק שם דאפילו בלי מליחה כלל שרי. ודין צלי׳ זו ככל צלי׳ שע״ג שפוד על האש של עצים או של שמן וגז. ואפילו בתנור מוסק אם תלוי באויר ע״ג שפוד מותר ורק אם מונח על קרקעית התנור אסור משום דהוי כמולח בכלי שא״מ. ודין צלי׳ בזה כדין מליחה. וי״מ גם בכה״ג, אבל לא קיימא לן כוותייהו. והנה אחרי זמן קבלתי ס׳ משנ״א ח״ב שאוסר בזה משום דכיון שהאש למעלה אפשר שאין זה צלי׳ אלא בישול. ומשום דלענ״ד ההיתר שריר וקיים הנני בזה לברר הדבר ממקורו.

הנה קיימא לן דם שלא פירש מותר, וע"כ מותר לאכול בשר חי אחר הדחה אף בלי מליחה כלל (טוש"ע יו"ד סי' ס"ז ס"ב). אמנם הרמב"ם סובר דבעי חליטה מקודם. אבל להלכה קיי"ל כהתוספות (חולין י"ד, וש"מ) דא"צ חליטה ולא מליחה, ברוצה לאכול בשר חי שנקרא בגמרא אומצא. ובטעמא דהרמב"ם כתבו, דמכיון שחתיכה שנחתכה צריכה הדחה שנית, והרי אין לאכול חתיכות גדולות, וגם בשעת אכילה הרי נושך הבשר בשיניו והדרך שמוציא חלק מהנשוך לחוץ, והוי כנשכה חולדה שצריך הדחה וא"א למסור דבר זה לע"ה ע"כ מצריך חליטה מקודם או מליחה.

ולדידן נמי צריך מקודם הדחה יפה יפה, אבל אם עושה פעולה להוציא דם כתקנת חז"ל מליחה או צלי', או צמיתה בחומץ או ברותחין מדינא דגמרא תו לא חיישינן להדם הבלוע בפנים דהוי ככל בשר, כמליצת הגמ', משה, מי אמר רחמנא לא תיכול בישרא (חולין צ"ג).

וע"פ סברא נראה דאפילו ייבוש בחמה מותר, דכיון שנתייבש היטב עד שראוי לאכילה ע"י זה שוב אין דם יוצא אפילו ע"י בישול. ואין זה ענין לבשר ששהה ג"י בל"מ. דאין הייבוש גמור. וענין הצמיתה ע"פ סברא עדיף משאיבת הדם דשם בשאיבה הוי פירש ממקום למקום, וקשה לכוון ולומר דמה שמתחיל לצאת יוצא לגמרי. ואמנם מעיקר הדין, פירש ממקום למקום רק מחיים אסור, כעין השובר מפרקתה של הבהמה קודם שתצא נפשה, ועל כן מעיקר הדין אפילו בבישול בלי מליחה אם יש שם ס' כנגד החתיכה מותר. והכי פסקינן (רמ"א ביו"ד ס"ט) בהפ"מ. אלא דשלא בהפ"מ מחמרינן בזה משום חשש פירש ממקום למקום. ואולי עיקר הטעם משום קנס דלא עשה כתקחז"ל. וכן מאי דמחמרינן כהרמ"א דבנמלח בכלי שאי"מ אסור כל הבשר, אפילו למעלה מהציר, סובר החכמת אדם דטעמא הוי משום קנסא. ומסתבר כוותי', אף דיש דוחין דבריו. ועכ"פ אין לנו אלא מה שהחמירו בזה בפירוש. וכן מחמרינן לענין צמיתה בחומץ וברותחין משום דאין אנו בקיאים, כיון דעדיין לא נעשה ראוי לאכילה ועד שיהי' ראוי לאכילה אולי יתקררו המים. אלא שלא מצאתי מפורש היתר בייבוש לענין לבשל בלי מליחה, אלא לענין כחל בסי' צ', שנתייבש החלב בתוכו. ולכאורה שוין בזה. אבל כיון שלא נמצא מפורש יש להחמיר.

אבל בנצלה, כל ששם צלי' עליו פשוט דמותר. ומה שהרב האוסר חושש שמא זה נקרא בישול. הנה גם בישול הי' מותר אם לא הי' יוצא הדם וחוזר ונבלע. עיין ברא"ש פכ"ה סי' מ"ה. והרי גם חליטה

ברותחין, רש"י קרי לה בישול, ומותר מדינא דגמ', ורק משום שאיננו בקיאין בזה אסרינן לה. ולעומת זה צלי קדר אוסר הבשר, מכיון שהדם אין לו מקום לזוב וחוזר ונבלע. ומה שחושש שמכיון שאין החום גדול כשהאש למעלה שמא אין הדם יוצא כראוי, לא מצינו שצריך שיצא כל הדם, אם צלי הי' מצמת צמית הי' ג"כ מותר. ורק לענין אומצא דאסמיק, כפירוש רש"י שהאדים הבשר מחמת מכה, שניכר הדם עליו, ואין עליו שם בשר סתם, אלא בשר שהאדים מחמת מכה, אז צריך שיצא הדם לחוץ, ולא סגי בצמיתה. והרמב"ם מפרש דאסמיק ע"י חליטה. אבל קיי"ל כרש"י. וכל עיקרה של צלי' היא באש קרה, שהרי שיעור צלי' פירשו שהוא בערך שעה, וחצי צליתו דסגי לענין היתר בישול הוא חצי שעה, ואם יהי' אש גדולה וחמה ביותר ישרף הבשר למעלה, ומבפנים יהי' חי, ואין זה צלי הראוי לאכילה. ורק בחתיכה דקה אפשר להתיר באש גדולה, דהאש עוברת בתוכה תיכף. אבל בחתיכה עבה צריך דוקא אש שאינה חמה כ"כ.

אגב הנני להעיר לענין אפיית מצה, דבזמן הגמ' היתה המצה עבה עד טפח. וגם כהיום אצל הספרדים (פריינקען) בארצות שונות אופים מצה כעובי אגודל. ואם תהי' האש חמה ביותר תשרף מבחוץ ומבפנים תהי' בלתי אפוי'. ושני הסמנים של קרימת פנים ופורסה ואין חוטין נמשכין ממנה מתאחדים רק באש שאינה חמה כל כך שכן היא דרך אפי'. ורק לדידן שאופין מצות דקות, אז כח האפי' עובר בכל עובי המצה ברגעים אחדים. וגם בזה ראוי שלא יהי' חם ביותר. וכן מורה הנסיון. ועי"כ כל חום שנאפית המצה על ידו במשך זמן שמצה עבה ראוי' להאפות בו אין בו חשש לומר שמקרב חמוץ, אף שאינו חזק כל כך.

ואגב נלע"ד לבאר ענין שליקה, שנתקשו בזה המפרשים. דביש מקומות בגמ' משמע שהוא פחות מבישול, וי"מ משמע דהוא עדיף מבישול. והנראה בזה, דשליקה הוא בישול ע"י אש קרה. וממלאים הקדרה במים קרים והבשר נתרכך בתוכו מעט מעט. וע"כ אפילו כבד שהוא חלק ואינו בולע ע"י בישול, ע"י שליקה מתרכך הרבה ובולע לר"י בנו של ריב"ב. אבל לענין טעמו, אין בו טעם בישול כ"כ ע"י האור. וע"כ לענין מרור תנן „ולא שלוקים ולא מבושלים". דמשמע דשלוק קרוב יותר אל הכבוש ממבושל. ועיין עוקצין פ"ב מ"ו ובזבחים צ' ע"ב ובתוספות שם.

והנה ידוע שיטת התוס' בשם ר"א, שאפילו לאחר שיעור מליחה, הלחלוחית היוצאת מן הבשר ע"י מליחה יש בה איסור דם, עד שידיח

הבשר היטב, שהדחה סותמת נקבי הפליטה. ולכאורה קשה החלוק בין הדחה שבתוך שיעור מליחה דפסקינן דע״י מליחה שנית חוזרין ונפתחין נקבי הפליטה ובין אחר שיעור מליחה. הרי אפשר, דע״י מליחה או בשול נפתחין ונבלעין ע״י הבישול או ע״י כבישה בציר. וכן יש להבין הדין, דבדם פליטה אמרינן שריק וכבכ״פ ולא בדם בעין.

והנלע״ד ע״פ מה שהזכרתי הגמ׳ דחולין צ״ג, משה מי אמר רחמנא לא תיכול בשרא. ושם עוד משה מי קאמר רחמנא אכול דמא, וכללות הענין, דאף שבכל בשר יש בו דם, אבל מכיון ששם בשר עליו, כ״ז שלא פירש הריהו מותר. ואמנם מחוייב הוא לעשות מה שחיבתו תוה״ק ע״י חז״ל לעשות המליחה או הצלי׳ לצורך בישול. וכיון שעשה זה מכאן ואילך הריהו בכלל בשר, והפליטה אינה אוסרתו אף שמגעת בו בשעת רתיחת המליחה. וע״כ קודם שיעור המליחה, שלא מילא חובתו עדיין שם דם על הנפלט ע״י המליחה או הבישול לאחר הדחה, אבל אחר שיעור המליחה כ״ז שעדיין לא נגמרה פעולתו עדיין שם דם על הנפלט, לפי סברת תוס׳ הנ״ל. אבל לאחר הדחה אחרונה שגמר חיובו המוטל עליו הרי הכל בכלל בשר וחמר בישרא. וקצת דוגמא לזה מדין שהיי׳ במיעוט בתרא, וכן שאר פסולי שחיטה במיעוט בתרא, שאף שברובא סגי לענין שחיטה, אפ״ה כל זמן שעוסק בשחיטה שם שחיטה עליו לרש״י, ונפסל בפסולי שחיטה. וכן בארתי ענין נמצא אחר קא״פ לענין עדים, שאף שדי בשני עדים, אפ״ה אם הבי״ד מקבלין יותר תורת עדים עליהם ונפסלים בקא״פ. והארכתי בזה במק״א.

ועכ״פ, לענין היתר אכילת בשר בלי בישול אפילו חי או יבש מותר. ולבשל צריך מליחה או צלי׳. ובשניהם צריך שיהא מקום לדם לזוב, ואין חילוק בין אש חמה או קרה, ובין עלעקטרי, בין אם האש למעלה או למטה, כל שנצלה בכדי שהבשר ראוי לאכילה מותר אף בישול. ומזה ההיתר בהברוילער העלעקטרי כשהבשר מונח על חוטי ברזל והנוטף ממנו רחוק מהבשר ואינו נוגע בו. ואמנם שמעתי שנתחדש ברוילער כזה שהחוט שהבשר מונח עליו מתגלגל כסדר — זה אסור ע״פ האחרונים. וכן יש להזהר שלא לצלות בשר שכבר נמלח על ברוילער שצלו בו בשר שאינו מלוח עד שיסיקו אותו כראוי ויתלבן הרשת שהבשר נצלה עליו. ואין לצלות שאר מאכלים על ברוילער כזה, וכ״ש שאין לצלות עליו מאכלי חלב אפילו לאחר הליבון, מכמה טעמים.

המשך זמן במצוות

(נדפס בספר „ברכה למנחם״, תשט״ו)

יש מצות שחיובן רגע, ואחר כך אין בהן אפילו הידור כשימשיך את הפעולה באותה מצוה — באותו הגוף.

ויש מצוות שיוצא בהן ברגע ידי חובתו אבל יש הידור מצוה כשימשיך את הפעולה. ויש מצוות שמקיים מצוה בכפילת הפעולה אף שכבר יצא ידי חובתו.

ויש שחיובו תמיד. ויש מצוות שנסתפקו הפוסקים אם חיובן רגע או תמיד; ואם ההתמדה הוא בגדר חיוב או רק בגדר קיום. וצריך טעם על השנויים הנזכרים, ומקור על זה מהתורה. וגם בירור מגמרא או מסברא על המצוות שיש בהן ספק אם חיובן רגע או מתמיד.

וכאשר במה שאני רוצה לדון יש חדושים למעשה על כן אתפלל להשי״ת שינחני במישור ולא אכשל בדבר הלכה.

והנני להזכיר בראשונה מצוות שלכאורה יש סתירה ממקומות שונים בגמ׳, על חיוב ההמשך: ובראש וראשונה מצוות תלמוד תורה. דהנה בברכות דף ל״ה איפלגו ר׳ ישמעאל ור׳ שמעון בר יוחאי אם מנהג דרך ארץ בחרישה וזריעה אם רצוי הוא לפני השי״ת, דרשב״י סובר דנקרא אינו עושה רצונו של מקום ובמנחות צ״ט אמר ר׳ יוחנן משום רשב״י אפילו רק קרא קריאת שמע שחרית וערבית קיים לא ימוש. ושם אמר ר׳ אמי דמדברי ר׳ יוסי נלמד אפילו לא שנה אלא פרק אחד שחרית ופ״א ערבית קיים לא ימיש. ויעויין שם פירוש לא ימוש לר׳ שמואל בן נחמני.

ולעומת זה — השיב ר׳ ישמעאל לבן דמא, לענין חכמת יונית: צא ובדוק שעה שאינה מן היום ולא מן הלילה כו׳ וקשיא מרשב״י ארשב״י, ומר׳ ישמעאל א רבי ישמעאל.

ולענין תפילין נפסק בשו״ע או״ח ס׳ ל״ג שמצותן כל היום, ומשמע לכאורה שכל היום הוא בגדר חיוב, דאי נימא שהוא רק בגדר הידור מצוה אחר שהניח רגע ויצא י״ח, א״כ למה מברכים אכל הנחה, ורבנן דבי רב אשי כל אימת דמשמשי בהו מברכי׳ (סוכה מ״ו) הרי גם בלולב יש הידור מצוה לקרוא בו הלל וגם להמשיך אח״כ אבל אינו יכול לברך על ההמשך (ויעויין בפוסקים אם לא בירך מקודם אם יכול לברך קודם הנענועים בהלל).

ומתוספות סנהדרין פ"ח בד"ה ואין דאף שכבר מונחים עליו התפילין אם מוסיף על הבתים הריהו מבטל מצוה ולא כמו בלולב, ומשמע שהחיוב הוא בכל היום.

ולעומת זה יש להקשות אם בתפילין חיוב הוא כל היום איך אנו מבטלין המצוה משום חשש בעלמא (או"ח ס'ל"ג) ואף בזמן הגמרא שהיו מניחין תפילין כל היום יש לעורר על הפטור שבשעת אכילה ובשעת מלאכתו ועסקיו כשיש עי"ז היסח הדעת, אם כל היום החיוב הוא באה, הרי היה להניח האכילה והעסק לזמן הלילה אם לילה לאו זמן תפילין.

והנה הטעם שבלולב וכיו"ב יוצא י"ח ברגע אחת הוא פשוט דכן משמעות הלשון, שאם אדם נודר שיעשה דבר, כיון שעשהו רגע כבר קיים נדרו, אם לא כשיש הוכחה שנתכוין על המשך.

ולענין תנאי ע"מ שתשמשי את אבא או שתניקי את בני בגיטין ע"ה איפלגו רבא ור' אשי, משום אומד הדעת שנתכוין להמשך — אבל מצד עצם הלשון — משמע אפילו רק רגע. ועד כאן לא נחלקו ר' יוסי וחכמים לענין לחם הפנים, אם מותר להניח שולחן בלא לחם, אלא משום דכתיב בו תמיד, וכה"ג בת"ת משום לא ימוש, אבל עצם חיוב עשה משמע אפילו רק רגע. ועל כן צריך טעם מה שבת"ת ובתפילין יש חיוב בהמשך.

אמנם הלמוד במצוות הנוהגות גם בזה"ז חיובו מצד ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם, אבל ידוע שחיוב ת"ת הוא אפילו במה שאינו למעשה ובודאי שיש מקרא מיוחד על חיוב ההמשך. ונ"ל, דזהו ממשמעות לשון „והיו" שכתוב בת"ת והיו הדברים האלה, וכן בתפלין והיו לאות על ידך וגומר. ואמנם נראה דאין משמעות הלשון והיו על כל היום ממש אלא על קביעות שלא יהא ארעי. ונמסר לחכמים מתי נקרא ארעי כשמתבטל מזה ומתי אין זה בכלל ארעי. ובזה דעת ר' ישמעאל, שכשנוהג מנהג דרך ארץ, ובגלל זה מתבטל מד"ת אין זה ארעי, אבל כשמבטל בשביל חכמת יונית דמשכא, נקרא תורתו ארעי ועם הארץ כשקורא קריאת שמע שחרית וערבית, ועוסק כל היום בדרך ארץ אין זה לדידו ארעי, וכן בתלמוד חכם שתקפה עליו משנתו, אבל ביכול לעסוק בתורה ואינו עוסק, הריהו עובר על „והיו" שמשמעותו קבע. ובמורם מעם ונפשו חשקה בתורה סובר רשב"י שאין לו לעסוק בדרך ארץ, שלגבי דידו דרך ארעי הוא.

וכן בתפילין כשמבטל המשך המצוה משום אכילה ושתיה או משא ומתן כדרכם של ב"א אין זה ארעי ואינו עובר על והיו. וכן משום חשש גוף נקי, בדורותנו שאיננו זהירים כל כך, כיון שזהו מהנמסר לחכמים והם פטרונו — אין זה נקרא ארעי. אבל אם גם בשעת ק"ש ותפלה לא יניח,

אלא יהא לובש רגע ופושט, הריהו עובר על והיו אפילו לדידן, אף דעצם מצות וקשרתם קיים, והזריז ומניח כ״פ ביום מצות והיו בידו, שהביא עצמו לכלל חיוב, וממילא צריך לברך בכל פעם. והנה המצטער פטור מן התפילין, ולהרבה פוסקים הוא פטור רק מהנחתן כל היום, אבל לא לגמרי (עיין ס׳ ל״ח וס׳ פ׳) ויובן לפי הנ״ל — דעצם המצוה של וקשרתם אינה נפטרת משום צער וכה״ג בשאר מצוות, ורק מהקביעות שנמסרה לחכמים נפטר. ונראה דזהו הטעם שתקנו חז״ל שתי ברכות על התפילין ברכת להניח הוא על הקביעות וברכת על מצות, הוא על עצם המצוה. וכן בתלמוד תורה: ברכת לעסוק בד״ת והערב נא הוא על הקביעות, וברכת אשר בחר בנו הוא על עצם המצוה. והסוברים דמצטער פטור לגמרי, וכן מי שאין גופו נקי, אפשר לומר דסברי — דעצם המצוה היא אפילו אחת לימים, והחיוב של כל יום הוא משום „והיו״ ונמסר לחכמים. וכן משמע מה דאמרו חז״ל דר׳ ינאי היה מניח אחר שלשה ימים מחליו, ור׳ יוחנן לא היה מניח בסיתוא עיין ירושלמי ברכות פ״ב ה״ג — ואמנם אפשר דרק מהנחתם כל היום היו מתבטלין, אבל היו מניחין זמן כל שהוא — ולא פטרו מצטער אלא מקביעות כדיעה ראשונה. והנה כפי שנתבאר אין בלולב דין קביעות, כיון שלא כתוב בו והיו, ובכ״ז הידור מצוה יש בזה לכבוד שמים ולשון המצוה משמעו הן רב והן מעט. ואמנם בדין תליית הנסקלין אלו מעלין ואלו מורידין לאלתר, כיון שאין בזה כבוד שמים ואדרבה, ע״כ אין להוסיף על החיוב.

והנה הלשון והיו יש גם במצות ציצית, ולולא דמסתפינא הוה אמינא דגם בציצית יש שני דינים. עצם המצוה של „ועשו להם צצית״ אפשר דהוא חובת הגוף כל אדם חיב בזה לפחות אחת בחייו, באיזה בגד שהוא בן ד׳ כנפות. וראיה לדבר מלשון הברכה „וצונו להתעטף בציצית״ ומאי דפסקינן דזה הוא רק חובת טלית ופטור כל זמן שאינו לובש בגד של ארבע כנפות אפשר דהיא רק אם הוא מקיים עצם המצוה, ורק לענין „והיו״ אתינן עלה, שמשום והיו מחייבינן לו בכל יום ובכל הבגדים של ארבע יכנפות שהיא לובש — בזה הוא נפטר בכלי קופסא וכה״ג כל זמן שאינו לובש הבגדים. ובזה אפשר לבאר הטעם דבאם אין לו ציצית, או בשבת שאיו יכול לעשות ציצית — מותר לו ללבוש בגד בלי ציצית, דכיון דבכה״ג חיובו משום והיו פטרוהו חז״ל שנמסר לדעתם. אבל לענין כסוי הדם אם אין לו במה לכסות לא ישחוט, משום דשם עצם המצוה על כל חיה או עוף ששוחט, ואסור לו להביא עצמו לידי אונס שלא יוכל לקיים המצוה. — וידוע דהרא״ש סובר דבטלית שאולה אף דפטורה מציצית, רשאי לברך עליה, וצריך להבין הטעם. ולפי הנ״ל אפשר דפטור טלית שאולה הוא רק מעצם המצוה, אבל דין „והיו״ יש בה, ורק מכיון שנמסר לחכמים פטרוהו כל שלשים יום, ובכה״ג אם הוא רוצה להכניס עצמו לכלל חיוב יכול לברך כמו בתפילין כנ״ל... ובמה שחדשנו דפעם אחת בחיים מחוייב כ״א להתעטף בציצית יובן בזה הגמ׳ מנחות דאמרינן דמלאכא אמר לרב קטינא... סדינא בקייטא וסרבלא בסיתוא ציצית מה תהא עלה וכו׳

בעידן ריתחא ענשינן עלה והקשו ע"ז. כיון דהחיוב הוא רק כשלובש בגד של ד' כנפות למה מענישין ע"ז, וגם למה דוקא בעידן ריתחא? אבל לפי מה שחדשנו דפעם אחת בחייו מחוייב להתעטף בבגד שחייב בציצית ויש בו ציצית, מובן הטעם שמענישין ע"ז. ואמנם שלא בעידן ריתחא הרי יש לו התנצלות לומר שיקיים אח"כ, דלא שכיח שימות פתאום, אבל בעידן ריתחא (במגפה) שמצויה מיתה פתאומית נקרא פושע אם לא יזדרז לקיים. (ועיין או"ח ס' ק"ח ס"ח ובמג"א שם בשם האגודה וביו"ד ס' רל"ב סי"ב).

ולפי דרכנו נבאר גם דין המשך במצות כתיבת ס' תורה. עיין בס' מנחת חנוך מצוה תרי"ג שמביא דיעות: יש סוברים דהחיוב הוא שיהא לו ס"ת בכל ימי חייו, ויש סוברים דברגע אחת שיש לו ס"ת כבר יצא ידי חובת המצוה, אפילו נאבדה אח"כ או מוכרה.

וקשה על ב' הדיעות: אם החיוב הוא תמיד הי' צריך כל אחד שיכתוב לו ס"ת תיכף כשנעשה גדול, והיה אסור למוכרה, ולעומת זה אם החיוב הוא רק על רגע, למה אין מוכרין רק ללמד תורה ולישא אשה. ולפי הנ"ל ניחא דעיקר המצוה של כתבו לכם מקיים אפילו בשעה אחת בחייו, בין בתחלת ימיו או אחריתו אבל מכיון שגם בס"ת כתוב לשון „תהיה" שמשמעותה קביעות ונמסר לחכמים, וע"כ צריך להזדרז בזה לפי יכולתו, וגם אסור למכרה בלי סבה, אבל אם אין ידיו מגעת, יכול להתעכב מקניתה וכן ללמוד תורה ולישא אשה התירו לו למכור, כיון שנמסר לחכמים.

ונבוא עתה לדין מילה בזמנה ושלא בזמנה. דהנה הרמב"ם בהלכות מילה פ"א ה"ב פסק דבכל יום עובר בעשה אחר שעבר זמנה, אבל אינו חייב כרת עד שימות ולא ימול עצמו, והקשו ע"ז דממ"נ אם יש עברת עשה בכל יום שמתאחר למה לא מתחייב גם כרת, והראב"ד השיג ע"ז וכתב וכי בשביל התראת ספק פוטרין אותו מן השמים, אלא בכל יום הריהו עומד באיסור כרת — ולפי דרכנו יש לומר דגם במילה יש ב' סוגי מצוה „ונמלתם" שאין לה זמן — וכל אימת שמל בין ביום השמיני ובין בסוף ימי חייו קיים המצוה אלא שמחסר מצות שמיני. — ויש עוד מצוה „והיה לאות ברית" שלפי מה שבארנו — „והיה" משמעותה קביעות, ואם הוא מתעכב בלי טעם או שמושך ערלתו הריהו עובר על והיה, ומאי דקיימא לן דמושך הוא דרבנן, הוא משום דנמסר לחכמים ענין קביעות, ובימי בן כוזיבא שעשו זה להנצל מסכנה לא עברו ע"ז. אבל בלי טעם הרי נקרא מיפר בריתו של אאע"ה, ובודאי הוא מן התורה. וכיון שהוא משום „והיה" על כן אין שייך ע"ז חיוב כרת, דבכרת כתיב אשר לא ימול והרי מל, ולע"ד נראה דגם הראב"ד מודה שאין כאן כרת, אלא כונתו שהוא פושע במה שמכניס עצמו לספק, שמא ימות ויתחייב כרת, ואפילו יהא אנוס בסוף ימיו כיון שתחלתו פושע שהיה לו למול מקודם, וכן משמע לשון הראב"ד שכתב וכי משום התראת ספק פוטרין אותו? ואם נאמר דיש

כרת על האחור לבד, מאי ענין התראת ספק כאן? ונראה דלהראב״ד גם עשה אין על האחור. ומפרש „והיה״ על הדורות העתידים ולא על כל יחיד בפ״ע.

ולפי ביאורנו שמה שפסק הרמב״ם בעובר בעשה הוא משום „והיה״ דמשמעותו קביעות ונמסר לחכמים, בודאי אין החיוב על כל רגע אלא כדרכם של בנ״א, שעושים הכנה למצוה ומזמנין עלי׳ בנ״א לכבוד, ואם נזדמן לו מצוה אחרת תדירה, או שזמנה היום יכול לדחות המילה דשלא בזמנה, דבכה״ג אין זה נקרא ארעי וזהו הטעם של הפוסקים דאם יש ב׳ מילות אחת בזמנה, ואחת שלא בזמנה — דבזמנה קודמת, (ודלא כדעת הגאון דבר אברהם בסימן ל״ג).

והנה כדין תפילין דמצטער פטור בהם כך דין סוכה. והרבה פוסקים דבלילה ראשונה גם מצטער חייב. ולכאורה אם מצטער פטור הרי אין כאן מצות סוכה, ולמה יתחייב בלילה ראשונה? והנה הא דמצטער פטור פירשו רש״י ותוספות דהוא משום „תשבו כעין תדירו״ (בדף כ״ו ד״ה הולכי) וקשה דגמ׳ מייתי תשבו כעין תדורו לענין חיוב, דעל המשנה דכל ז׳ ימים אדם עושה סוכתו קבע קאשאיל גמ׳ מנא ה״מ? דתנו רבנן תשבו כעין תדורו מלמד שאדם אוכל ושותה וישן ומטייל ומשנן בסוכה. ולא על פטור, ואמנם בדין שומרי פירות שפטורין מסוכה מפרש אביי משום תשבו כעין תדורו, אבל רש״י מפרש התם ג״כ דעיקר הלמוד הוא לחיוב דצריך להביא לסוכה כרים וכסתות ואי אפשר זה לשומר ומשמע דאין במשמעות הלשון פטור, ורק מהחיוב מסובב הפטור — ויש להבין זה, איך ילפינן הפטור מהחיוב? וע״ד הנזכר, נראה דגם בסוכה יש שני סוגי המצוה: א) עיקר המצוה דילפינן לה מחג הסוכות תעשה לך שבעת ימים, ומצד זה אינה נפטרת משום מצטער, אבל החיוב אינו אלא פ״א בכל שבעת הימים, ומגז״ש החיוב הוא על לילה הראשון, ואמנם יש לומר דאם לא אכל בלילה הראשון בסוכה חייב פ״א לפחות באיזה משאר הימים אפילו במצטער. אבל אח״כ אינו חייב במצטער. שאף שכתוב שבעת ימים, אין החיוב על כל יום בפ״ע, אלא חיוב אחד לכלם כמו שפירש רש״י ב״פ „אשטיינא״ של ימים, ואמנם לענין קיום, אם הוא יושב מצות סוכה בידו, וכה״ג מצינו לענין חגיגה שכתוב ג״כ שבעת ימים, ויוצא ביום אחד ובפ״א, ושבעה נאמר לתשלומין ואמנם אם הוא מביא חגיגה בכל יום אינו עובר על בל תוסף ומצוה מיהא קאעביד. ב) קביעות המצוה, דילפינן לה מתשבו כעין תדורו, דמשמעו קביעות כברייתא הנ״ל, וזה מסור לדעת חכמים, ומצד זה מחוייב לאכול לר״א ב״פ בכל יום, ולרבנן בכל סעודה קבועה, ובזה מצטער פטור, ובכל זה יש לומר דמצוה מיהא קאעביד אפילו במצטער, וכן בסעודה שאינה קבועה. אבל אינו מברך אלא בסעודה קבועה, והכי תקנו שיפטור כל מה שיעשה בסוכה עד הסעודה הקבועה השנית.

וחדשנו בדברינו הנ״ל שני דינים: א) שאם לא קיים מצות סוכה בלילה הראשון, חייב לקיימה באחד משארי הימים אפילו במצטער, דבזה אין החיוב

רק משום תשבו כעין תדורו אלא מעצם המצוה. ב) שאפילו במצטער או באכילת ארעי. עיקר מצות סוכה יש בזה לענין קיום, ומיושב בזה מה שמתקשה בענג יו״ט ס׳ ל״ט לענין איסור הנאה מהסוכה, באם אוכל בשעת הגשם, דלפי הנ״ל אף שאין חיוב בזה, ענין קיום, אם הוא יושב, יש בידו. ולבד מזה נראה דאין שייך מוקצה בישיבת הסוכה כיון דלהכי עבידא. וכן ביושב בסוכה בלי כונה למצוה אין שייך ע״ז איסור מוקצה אפילו נפסוק דמצוות צריכות כונה, ובלי כונה לאו מצוה היא, ואפילו תהא מצוה הבאה בעבירה, עכ״פ דין מוקצה אין שייך בישיבה, ועיין מנחת חנוך מצוה שכ״ה, ואין זה דומה לדין מרצה מעות נגד נ״ח דלאו להכי עבידא. ובהנ״ל יש צד זכות על מנהג המדינה שמקדשים ואוכלים סעודת ארעי בסוכה ומברכים לישב בסוכה דלפי הנ״ל אין זה ברכה לבטלה, אף שאין בזה זכות על מה שאוכלים סעודה קבועה בבית אם אינם בכלל מצטער מהסוכה.

והנה לפי מה שכתבנו דבלילה הראשון חייב גם מצטער כדעת כמה ראשונים, א״כ גם הולכי דרכים חייבים בזה, וקשה מגמ׳ סוכה מ״ו, דגדולי הדור מאפר אתו ולא ישבו בסוכה. ויש לומר דהיו בדרך זמן רב קודם החג ולא חל עלייהו חיוב לעשות סוכה, ובזה ניחא מה שאמרו „גמירי דמאפר אתו״ ולא אמרו שהיו בדרך, דלפי הנ״ל רק בשהה זמן יותר מל׳ יום קודם החג אז פטור. וכן בהא דר״ג וזקנים שהיו בספינה ולא היה בידם לולב ג״כ מיירי בכה״ג ויעויי״ש.

והנה במצה פסקינן דרק לילה הראשון חובה ואח״כ יכול לאכול שאר מאכלים שאינם חמץ, ואכילת מצה רשות. ובשם הגר״א ומטו בזה בשם החזקוני ואבן עזרא דמצוה מיהא איכא גם בשאר ימות החג, וכן משמעות הגמ׳ פסחים כ״ח: בשעה שישנו בקום אכול מצה, ישנו בבל תאכל חמץ. — ונראה גם בזה דחיוב פ״א ישנו בכל שבעה, דאם לא אכל בלילה הראשון, חייב לאכול באחד משאר הימים, ומברך על זה, ואפילו אם אכל כבר פ״א, אם אוכל אח״כ קיום מצוה בידו אף שאינו מחוייב והוא דומיא דסוכה כנ״ל. והא דסוכה מברך בכל סעודה אף שיכול לפטור עצמו ע״י אכילת ארעי וכה״ג חוץ לסוכה כי אכיל בסוכה מיהא מברך, ובמצה משום שיכול לפטור עצמו בשאר מאכלים ע״כ אינו מברך, וטרחו בזה המבארים. הנראה לומר בזה, דהנה בגמרא סוכה דף מ״ה סובר ר״י אמר שמואל דמברך בסוכה רק פעם ראשונה משום דלא מפסקי לילות מימים, ור״י סובר דמברך כל שבעה ובכל סעודה, יעויין שם בתוס׳ ד״ה אחד, ואמנם נראה לומר דבסוכה אף דלא מפסקי לילות מימים, הפסק מיהא יש בזה כיון שיכול לפטור עצמו, וכמו שביארנו אף דחייב לאכול ולעשות כל דבר קבע בסוכה, אבל קביעות אין הכונה בלי הפסק כמו שביארנו לעיל. וא״כ מברך בכל פעם. אבל מצות אכילת מצה כל ז׳ דילפינן לה מקרא שבעת ימים תאכלו מצות, עיקרו בא ללאו הבא מכלל עשה כדמוכחי קראי

הסמוכים לזה, והל"ת היא בלי הפסק, שאין שום רגע המותר בחמץ וכיון דמצות האכילה טפלה להל"ת שאין בה הפסק, ע"כ גם ר' יוחנן מודה דמברך רק פעם אחת על אכילת מצה. ודוק בזה.

בדין ברכות ותקיעות אם מעכבין

(נדפס ב„המסלה")

בר"ה ל"ג: תוד"ה שיעור, מביא בשם רש"י דאם בירך (מלכיות זכרונות ושופרות) ולא תקע או תקע ולא בירך לא יצא, וכן כתב הראב"ד פ"ג משופר דתקיעות וברכות דר"ה מעכבות זו את זו, ומשמע דבלי שופר אינו יכול לברך, ובלי ברכות אינו יכול לתקוע — ומקשים ע"ז התוספות מדף ל"ד דקאמר שם בברייתא שתי עיירות באחת תוקעין ובאחת מברכין הולך למקום שתוקעין, אלמא דיש תקיעות בלא ברכות, ויש ברכות בלא תקיעות. וברמב"ן ובמאור מובא מנהג קדמונים שהצבור וכן יחידים היו מתפללים רק שבע ברכות דר"ה בתפלת לחש, ומשמע דגם הם סבירא להו כשיטת רש"י והראב"ד, ומכיון שבלחש אין תוקעין ע"כ לא אמרו גם ברכות (מלכיות זכרונות ושופרות), ומה שבר"ה ל"ג חכמים אומרים כשם שהש"צ חייב כך כל יחיד ויחיד חייב, אפשר דסברי דתוקעים גם בלחש, אבל לפי מאי דפסק גמרא דלא אמרו אלא בחבר עיר, דהוא צבור, סברי דתפלת לחש אינה נקראת תפלת צבור. וכ"מ מרמב"ם פ"ח מתפלה ה"ד. ודעת בעל המאור דבכל תפלות דר"ה צריך ט' ברכות ודעתו כהתוספות דמברכין בלי תקיעות. וצריך ליישב הקושיא דהתוספות מברייתא הנ"ל.

והיה נראה לענ"ד לומר דתקיעות במלכיות זכרונות ושופרות שבר"ה הן מדין חצוצרות, ומקרא דעל הצר הצורר אתכם, דמפרשי לה חז"ל על כל מיני צרות וצוררים כמבואר בספרי וברמב"ם, ואפשר דזהו כונת חז"ל: ר"ה ט"ז למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין ותוקעין ומריעים כשהן עומדין כדי לערב השטן, דר"ל דתקיעות מיושב הם לקיים מצות עשה דהתקיעות ר"ה, והתקיעות דמעומד מקרא דהצר הצורר — דהוא להנצל מהשטן. ואף דהתם חצוצרות, הרי במקדש גם בר"ה שתפו החצוצרות עם השופר, ובמדינה גם בתעניות נהגו בשופר כמשמע מתענית י"ד ומובא במ"מ בפ"א מתעניות ה"ד, בשם הרשב"א, דאו שופר או חצוצרות.

וכיון דאין זה רק מדין דחצוצרות ע״כ אפשר לומר דלא קפדינן בזה בהלכות שופר, ואף שופר פסול כשר לכך, ואפשר לומר דברייתא דבאחת תוקעין ובאחת מברכין, ר״ל דמברכין מלכיות זכרונות ושופרות ע״י תקיעה בשופר פסול, ובאחת תוקעין בשופר כשר לקיים מצות תקיעה דר״ה דחיובה על כל אחד ואחד דהיא ודאי אף בלא ברכות מקיים אותה ורק התקיעות שבשמ״ע אין תוקעין בלי הברכות, דהן חובת צבור. ובזה היה אפשר ליישב הקושיא של הראשונים מה שמזכירים פסוקי חצוצרות בר״ה, משום דתקיעות דתפלה מדין חצוצרות הן. וכן אפשר ליישב המנהג שתוקעין רק תשר״ת בתפלה ולא כל הספיקות (תש״ת ותר״ת) דכיון דמדין חצוצרות הוא לא איכפת לו בהפסק בין תרועה לתקיעה.

והנה אף שלא נהגינן עתה בחצוצרות ובתקיעות בכלל, בתעניות, אפ״ה לא קשה אם נאמר דדין תקיעות בתפלה מדין חצוצרות הוא, דהנה הכ״מ ריש תעניות הקשה אהרמב״ם דמונה תקיעות דקרבנות ודין דתקיעות דעת צרה רק בעשה אחת — והיה נראה לענ״ד לומר דעיקר המצוה הוא תקון החצוצרות והזמנתן, לכשיצטרך בגלל הענינים הנחשבים בפרשה, אבל אין חיוב מוחלט בזה לתקוע אלא הדבר מסור לבית דין. ומדויק בזה הלשון: „עשה לך שתי חצוצרות כסף והיו לך וגו׳ ״ שמלת לך מורה שע״פ דעת מרע״ה ודעת בית דין הם. ואף שזהו תכלית המצוה, אין זה מצוה החלטית, כ״א מסור להם, וע״כ הכל מצוה אחת היא מצות חצוצרות על כל הנאמר בפרשה.

ודוגמא לזה מצינו בדין יבום, שתכלית המצוה הקמת שם לאחיו, ואפ״ה אין זו מצוה החלטית וכיון שיבמה רשאי לגרשה אף שלא הקים זרע לאחיו — והמצוה היא היבום או דין החליצה, והן שתי מצוות, מפני דיניהן המיוחדים. ולדעת אבא שאול נראה לענ״ד דהוא סובר דהמצוה החלטית היא לא תהיה אשת המת החוצה כו׳ ודין יבום קשור עם הקמת שם, דאם ירצה להקים שם ייבמה (וזוהי הכונה יבמה יבא עליה — למצוה ר״ל להקמת שם) ואם לאו, יחלוץ לה וע״כ סובר דחליצה קודמת מיבום בלי הקמת שם. ובזה אפשר ליישב קושית התוספות, מרבא על רבא ביבמות כ״א ואכמ״ל.

ויעיין סה״מ לרמב״ם שורש חמישי — ואם כנים אנו בזה שברשות הבי״ד תלוי ניחא מה שאין נוהגים עתה בתקיעות בתעניות, כיון דאין לנו בי״ד עתה אלא דשליחותייהו עבדינן, ע״כ לא הנהיגו זה במקום שיש חשש סכנה מאומות ושאני ר״ה דהיא מ״ע החלטית, וגם מה שתוקעין באלול, כיון דזימנא קביעא לה, אין חשש זה.

ועוד נראה לישב שיטת רש״י ממה דמבואר בברייתא דמברכין בלי תקיעות דהנה פסקינן בגמרא דהתקיעות דשמ״ע הן בחבר עיר היינו בציבור, וכן הברכות לרבן גמליאל הן בצבור, ולא רק הש״ץ מוציא את השומעים, אלא

אפילו עם שבשדות דאניסי הש״ץ מוציא אותם בברכות, ואף שמידי דממילא אין שייך בהן שליחות, כיון דתפילה עיקרה רחמים וכיון שמבקש רחמים עליו ועל שולחיו שייך בזה שליחות, דהתכלית אינה האמירה, והיא רק ההכשר, והתכלית הוא בקשת רחמיב ושייך על עצמו, וגם על אחרים. והנה כמה דברים יש שהם חובת צבור ולא חובת יחיד, אלא שעל היחיד להשתתף עם הצבור אי לא אניס.

ואמנם יש דברים שבאם יש שם צבור היחיד פטור מזה, ובאם אין צבור גם היחיד חייב — ונראה דעם שבשדות דפטורי הוא דוקא בשייכי לקהל שיש לו ש״ץ והוא מוציא אותם, אבל הרחוקים מן העיר ואין שייכים לקהל בודאי גם הם חייבים במלכיות זכרונות ושופרות.

והנה מצינו בתפלת הצבור דחלק מהקהל עושים להם מנין, וגם הם בכלל קהל לענין חזרת הש״ץ וקדוש וקדושה וברכו וקריאת התורה (ויש סוברים דרק פורסין על שמע) ולא כל התפלה בכה״ג וזהו לפרש״י ולא להרמב״ם). והנה בר״ה באם יחפצו לעשות מנין מיוחד אפילו כששייכים לקהל אם יש להם תוקעים יכולים להתפלל מלכיות זכרונות ושופרות, אבל אם אין להם תוקעין לא יתפללו מלכיות זכרונות ושופרות ויסמכו על הש״ץ לפרש״י דתקיעות מעכבות את הברכות, אבל באין להם קהל אחד אלא הם, גם רש״י מודה דיתפללו בלא תקיעות כיון שאין להם מי שיוציאם. ואפילו יחיד שאינו שייך לקהל יתפלל גם הוא תשע ברכות אף בלא תקיעות כיון שאין מי שיוציאו. ובזה מיושב פסק הברייתא דלפעמים אפשר לתקוע בלי ברכות וגם לברך בלי תקיעות היכא דלית להו קהל וש״ץ לסמוך עליו, אבל אם יש קהל וש״ץ שתוקעים ומברכים, והוא יצא י״ח תקיעות המיושב אז אין תקיעות בלי ברכות ואין ברכות בלי תקיעות.

ודוגמא להנ״ל בדין תפלת מוסף ודעלמא לראב״ע (ברכות ל׳) דהוא רק בחבר עיר, ור׳ יהודא סובר בשם ראב״ע דרק אם יש שם חבר עיר היחיד פטור, וכן אפ״ל לרש״י אליבא דר״ג במוסף דר״ה ונראה לענין תפלת הצבור, דחוב על כל אחד להיות במקום שיש צבור, ואז אפילו אם יזדמנו שאינו מתפלל עמהם, הרי הש״ץ מוציאו, וכן לקריאת התורה נראה דהוא חובת צבור, ויחיד שנאנס ולא שמע, אינו חייב לטרוח למצוא צבור לשמוע ממנו ות״ח כרב ששת מהדר אפיה וגריס (ברכות ח׳) (וי״מ לה לענין תרגום) אבל אם נמצא במקום שאין צבור אפשר שנקרא מבטל תקנת חז״ל ועכ״פ מצוה לכ״א להצטרף עם הצבור.

שבת היא לה׳

(נדפס ב„הפרדס״)

בשנים האחרונית עלתה על הפרק שאלה בוערת ע״ד קביעת יום השבת בקאבא שבמזרח הרחוק (ובהרבה מקו״א) — וגאוני אה״ק נחלקו בזה — ואף שחז״ל אמרו באתר דמרי ביתא תלי זיינא כו׳, הנה בנוגע להלכה לענ״ד החוב על כל אחד לעיין בזה ולחוות דעתו, (ויעויין בסהמ״צ ובחנוך מצוה ע״ז מהספרי), ולא תענה על רב הוא רק לענין להתחיל לכתחלה בד״נ מן הצד — ואכמ״ל בזה ואף שהגדולים האריכו בזה וביססו דבריהם בחכמת התכונה והגיאוגרפיא, וע״כ רבים סולדים מזה בחשבם שאינם מומחים במקצוע זה. אבל כמדומה שיש בשאלות אלו גם דרך קצרה, שאחר עיון קצת תובן לכל רב וצורב. (ובכונה איני משתמש בהטערמינים של תכונה — טבור הארץ, טבור הים, קו המרכזי, קו התאריך שלא להבעית. . .).

עיקרי וכללי הספקות שבזה.

א) אם שבת קביעא וקיימא ביום אחד לכל ישראל, או מתחלפת ליחיד או למדינה לפי חשבונה (?), ואם תמצא לומר קביעא וקיימא.

ב) מאחר שהארץ עגולה היא, וחצות היום משתנה ממקום למקום וכן שקיעת השמש משתנה היא באורך הכדור ארבע מינוטין מאוחר בכל מעלה היותר מערבית משלפניה, (מעלה היא חלק אחד מש״ס מכדור הארץ, והוא בערך ארבעים מיל), וכן משתנית השקיעה מכל מעלה לרוחב הכדור לצפון קו המשוה ולדרומו — הכל לפי התקופות וחדשי החמה — יש לחקור אם כל העולם צריכים להתחיל את השבת ברגע אחד, ולפי זה במקום אחד — למשל בארץ ישראל יתחילו משקה״ח עד שקעה״ח וצאה״כ, ובמקומות היותר מערבים יתחילו בכל מעלה בארבע מינוטין יותר מאוחר וכן יאחרו את השבת בצאתו — או כל מקום יתחיל את השבת משקיעה שלו ויגמרהו בסוף השקיעה בצאה״כ למחרתו. ולפי זה לא יהי׳ שוה ממש השבת בצאתו ובבואו כי אם בחלק מהיום — אז יהי׳ השבת בכל המקומות (ויעויין להלן).

ג) אם תמצא לומר דכל מקום מקבל שבת ומוציא שבת לפי השקיעה שבמקומו, שהרי כן נוהגים כל קהלות ישראל וכן כתבו הראשונים, בכמה שעות צריך להשתוות עם המקום שב״י נצטוו שם על השבת — הר סיני או ארץ ישראל — ושאלה זו קשורה בשאלה אחרת:

ד) לפי הידוע שלצד מערב מתאחרת השקיעה בכל מעלה, ולפי זה במ־קומות הרחוקים למשל תשעים מעלות או יותר לצד מערב א״י — ההולך מא״י לשם — תתאחר שם השקיעה בערך שש שעות אצלו ויתאחר לפי חשבונו השבת בבואו ובצאתו. לעומת זה במקומות המזרחיים מארץ ישראל תתקדם שם השמש בד׳ מינוט בכל מעלה להולך מא״י לצד מזרח, ובתשעים מעלות למזרח ארץ ישראל השקיעה מוקדמת שם בערך שש שעות קודם לירושלים וא״י, וביאת השבת ויציאתה תקדם שם בשיעור זה לפי חשבונו, ואמנם כל זה הוא לפי הרגיל שאדם בוחר דרכו ללכת בדרך קצרה, ועל כן אל המקום שהוא תשעים מעלות למערב א״י הולך בדרך מערב ואל המקום שהוא תשעים מעלות למזרח הולדך בדרך מזרח, אבל איך יהי הדין באם אחד ילך למערב מרחק ר״ע מעלות ואז יגיע אל המקום שמצד מזרח הוא רק תשעים מעלות (כל הכדור הוא ש״ס מעלות), ונמצא שאצלו נתאחר השבת באלף ושמונים מינוטין, דהיינו בשמנה עשרה שעות, ששיעור זה ישבות בזמן שבא״י הוא כבר יום ראשון, ושיעור זה יאחר להתחיל שבת מאנשי אר״י, אם ילך על פי חשבון שלו. והשאלה היא אם בתר דידי׳ אזלינן או בתר עלמא אזלינן שהולכים בדרך קצרה שהולכים לצד מזרח למקומות אלה, שלשם הוא רק תשעים מעלות ואצלם השבת מתקדם לבוא בשש שעות ויוצא בזמן שבא״י לא נגמר השבת עדיין — בשיעור קרוב להנ״ל.

לפי מה שהצעתי השאלות כמדומה שכל קורא שלא שמע עדיין הוכוחים והמחלוקת ישיב בפשיטות שהוא מושכל ראשון: א) דשבת קביעא וקיימא, ב) ואמנם בתחלת היום ובסופו יש שנויים, ג) ולענין החלוף של מזרח ומערב אזלינן אחר הדרך הקצרה, שממילא ישתוה על ידי זה יותר עם ארץ ישראל, ואזלינן אחר המקום ולא אחר האדם הפרטי. אבל המעיין במאמר שבת בראשית ושבת סיני שבמאסף תלפיות ימצא בזה פלוגתא בכמה ענינים המסתעפים מעיקרים אלו, ועל כן החכרח למצא ראיות ע״ז — א) לענין השאלה אם שבת אחד הוא לכל העולם או בתר דידי׳ אזלינן לענ״ד הוא פשוטו דקרא — דבכל מקום כתוב בתורה ושמרו בני ישראל את השבת בהא הידיעה — היינו שאותו השבת בעצמו שצוה הי״ת עליו, ואין האדם ולא המדינה יכולים לבחור מנין אחר שיחול להם שבת ביום אחר. והמקרא „שבת היא לה׳ בכל מושבותיכם״, „היא״ פירושה אותה השבת של סיני ומע״ב צריך לשמרה, ולא אחרת. ואפילו השנוי בקביעת היום יסובב על ידי הפריחה באויר או הנסיעה סביב לכדור הארץ — או בסבת קרוב המקום להצירים — קצוות הצפון והדרום.

והנה במעשי בראשית בכל יום של חמשת ימי המעשה נמנו הימים בלא הא הידיעה יום אחד, שני, שלישי, רביעי, חמישי, ואך ביום הששי וביום השביעי כתוב בה׳ הידיעה, וחז״ל דרשו הה״א של יום הששי דקאי על מתן תורה וע״פ פשט נראה לי דבא לאשמעינן שיום השביעי אינו מתחלף לענין

קדושת השבת מאדם לאדם, או ממקום למקום אלא אותו השביעי שמששת י"ב הוא השבת לכל ובכל מקום.

ואולי גם על יום הששי נכתב הא הידיעה משום זה, כי התחלת השבת נקרא על יום הששי בלשון בנ"א כמאה"כ על ק"פ ומצות אכילת מצה בארבעה עשר לחדש בערב, וכן לענין עיו"כ, ואין מקרא יוצא מידי פשוטו, ועל הדרש של בתשעה לחדש לענין אכילת עיו"כ שלכאורה אינו מובן בארתי במקו"א, שהוא ע"פ עמק פשוטו, ואכמ"ל. ואולי גם הדרש של יום הששי על מתן תורה שייך לפשוטו של מקרא הנ"ל. וכמה דרשות חז"ל, אחר העיון נוגעים בפשט המקרא, ואל יבהל אדם ברוחו לבטל משמעות הידיעה של ההא „דהיא אתא קלילא דלית בה משׁשא", דבה"א נברא כל העוה"ז.

ומה שהגר"מ כשר הביא דרשת חז"ל לענין המלה „מושבות" היינו רק המלה „מושבות" יש בה דרש, אבל ממילא משמע מהפסוק שרק שבת אחת ויום קבוע אחד לכל המקומות וכי בשביל שחז"ס הביא הפסוק כיפי (תכונה) תלה לה? אין כאן ידיעה תכונית אלא פשטו דקרא, וקבל האמת ממי שאמרו.

ופשוט הוא לפי זה שהנוסע באוירון מהיר במהירות הלוך השמש לא ישבות שבת ארוך של כמה ימים בשביל שאצלו לא שקעה החמה של יום שבת עדיין, ולהיפך אם יצא באוירון ביום ששי או מקודם ויגיע יום שבת של אר"י, אף שאצלו לא שקעה עדיין החמה של יום ששי או חמישי — יצטרך לשבות השבת ששובתים האנשים למטה בארץ (ורק לענין קדימת שעות ואחור שעות יהי חלוק כבדין טבריה וצפורי, ובזה יורו המורים). וכן במדינות הרחוקית מקו המשוה שבחלק מהקיץ נמשך היום חדש או כמה חדשים והיום התחיל בשבת לא ישבות כל החדש כלו, וכן להיפך אם התחיל היום בע"ש או מקודם, כיון שיגיע מעל"ע השבת לפי חשבון יצטרך לשבות, וכן כתב בתפארת ישראל ריש ברכות ובודאי כן עמא דבר (ולענין שעות קדימה ואחור יורו המורים כנ"ל), ובכאן באתי רק להזכיר הברור לענ"ד.

וכן לענין שני בנ"א אחד נוסע ממזרח למערב והשבת מתאחר אצלו והשני נוסע ממערב למזרח, והשבת מתקדם ובהפגשם יחד אחר שיעברו בשותפות את כדור הארץ, יהי חלוק ביניהם יום שלם, בודאי לא אזלינן בתר האדם הנוסע אלא אחר עיקר קביעת השבת באותו מקום, ע"פ הדין ואין חילוק בין אם יש שם יהודים תושבים שומרי השבת או לא, ואפילו אם יהיו שם יהודים שבטעות קבעו שבת במוקדם או במאוחר לא אזלינן בתרייהו ואין שייך בזה חזקה כי אין זו חזקה אלא טעות, ולענין קביעות החדש מכריעים יושבי אר"י והם צ"ל מעברי שנים וקובעי חדשים, או במקום שרוב בנין ישראל וחכמיו הוא שם (כמאח"ל על ר"ע שעבר שנים בגולה) וכ"ש לענין שבת שאין כאן מקום לספק. ובכאן נבוא אל נקודת הכובד שנחלקו בזה אריות שבחבורה לענין

קאבא שבמדינת יאפאן, שהי' מקום גלותם של הישיבות בעו"ה, ומסתעף מזה לענין סיביר וכמה מקומות. המקומות האלה הם בערך מאה מעלות למזרח ארץ ישראל ור"ס מעלות למערב ארץ ישראל, וההולך לשם מן אר"י לצד מזרח יהי שבתו מוקדם בשבע שעות לערך לפי חשבונו משל ארץ ישראל, אבל ההולך לשם בדרך של צד מערב של ארץ ישראל יהי יום השבת שלו מאוחר בשבע עשרה שעות בערך לפי חשבונו. ולכאורה פשוט הוא דבתר ארץ ישראל אזלינן או בתר הר סיני, המקום שנתנה בו התורה ונצטוו על השבת, ואי משום שיום השבת צריך להתחיל מן השקיעה, הרי לפחות צריך שישתוה ברוב היום לארץ ישראל, והיינו ע"פ ההלוך מצד מזרח, וגם כך היא דרך הטבע ללכת בדרך קצרה והיא למזרח מא"י, וגם דרך המזרח היא יותר טבעית שהיא יבשה לרוב, אבל למערב היא דרך ימים.

אבל אחד מגדולי הדור פסק לאחר את השבת בי"ז שעות ע"פ משמעות הכוזרי (מאמר ב' סימן י"ח), ובעל המאור בר"ה: כ' שחשבון הימים מתחיל באר"י ונמשך עד סין שהוא שש שעות למזרח ארץ ישראל ושמנה עשרה שעות למערב, וכשיהי' תחלת יום א' בארץ ישראל אז הוא חצי לילה של שבת שלפניו בסין — ואמנם הבעה"מ מבסס זה ע"פ פירושו בגמרא ר"ה (כ") אבל מכיון שבעה"מ כתב שרוב החכמים לא פירשו כן הסוגיא ממילא לדידהו אין הלכה כן, כי הוא נגד השכל וגם נגד החזקה — שהרי הראשונים לא היה להם מורה שעות ולא טלגרפים וטלפונים ומנו את הימים ע"פ מחשבתם שבאותו יום הוא יום אחד לכל העולם ולפי זה כשהלכו מארץ ישראל לסין, הרי בודאי הלכו בקצרה ודרך יבשה, וממילא נתקדם להם השבת כנ"ל.

ולפירוש של בעה"מ גופו שמפרש גמ' דר"ה לדידן שית מעתיקא ותמני סרי מחדתא דקאי על יושבי מדינת סין — הרי לכאורה מזה גופא משמע שרק בי"ב שעות בהלוך החמה יש מקומות שמתאחר היום — שהרי כך הוא החשבון בא"י שש שעות מפני שהיום מתקדם והמולד חל בחצות היום, והלבנה נראית אחר השקיעה, ובמקו"א שהיום מתאחר וזמן המולד אצלם בחצות הלילה ואינו נראה עד שקה"ח (עיין בעה"מ שם, שביום מפני זריחת השמש אינו נראה) עולה החשבון לי"ח שעות והגמרא השני' שהוא מביא שצריך להיות לילה ויום מן החדש הרי שם יש פלוגתא אם סגי בחצות לילה, ואפשר לפרש דלר' יוחנן סגי בחצות לילה דערב של יו"כ כולל כל הלילה, אבל לריש לקיש דיליף מפסח הרי ערב של פסח הוא רק תחלת הלילה עד חצות, ואף שרש"י ג"כ פירש בזה כבעה"מ דלר"י צריך שיהא כל הלילה והיום מן החדש, הרי לרש"י אין הפירוש לענין המולד כדעת בעל המאור.

ובעצם ביאור הגמרא דר"ה כ', אמר רב נחמן „כ"ד שעי מיכסי סיהרא, לדידן שית מעתיקא ותמני סרי מחדתא ולדידהו שית מחדתא ותמני סרי

מעתיקא" שלכאורה קשה שהרי בבל וא"י סמוכין זו לזו, ואיך יהי' חלוק גדול כל כך — משש שעות לשמונה עשרה שעות, ועל כן פירש בעה"מ שמדבר על קצה המזרח שהוא סין, אבל הרי רב נחמן ושאר היהודים דרו במקומות הסמוכים, ומה שייך „לדידן" על סין — הנה אחר הכללים שברש"י ושבעה"מ, ולפי פירוש בעל המאור שמדבר לענין נולד קודם חצות יתפרש אל נכון על בבל הסמוכה לאר"י — אלא שנבדלת ממנה רגעים אחדים בהלוך החמה — והא לך הכללים: א) המולד ברגע אחד בכל העולם וממילא אם המולד הוא באר"י רגע או רגעים אחדים קודם חצות הרי הוא בבבל, שהיא במזרח במעלה אחת מרוחקת בירושלים, אחר חצות, שהרי אותו הזמן שהוא חצות באר"י, הוא ארבעה מינוטין אחר חצות במעלה אחת לצד מזרח, וכן בסדר לפי חשבון. ב) שש שעות האחרונות של חדש הלבנה, וכן שש שעות הראשונות של המולד ואילך אין הלבנה נראית לעין פשוטה. ג) אחר שש שעות נראית החדשה בתחלת הלילה, או למחרתו בתחלת היום, והישנה נראית קודם ע"ה אם הוא רחוק שש שעות מהמולד, או בערב הקודם, כי מפני קוטנה א"א לראותה בכל היום, אף שהיא קרובה לשמש. ד) בכל הלילה א"א לראותה כי מכיון שירדה השמש הרי משכה עמה הלבנה הסמוכה לה. ה) הדין של נולד קודם חצות מדבר על מולד תשרי (וכן פירושוהו וכן הוא ע"פ הקביעות, כי בשארי חדשים לא קפדינן אמולד זקן) ואז היום הוא רק י"ב שעות. ואחר כל זה הרי החשבון מכוון — שבהיות המולד בארץ ישראל רגעים אחדים קודם חצות תתראה הלבנה בו ביום בארץ ישראל תיכף אחר השקיעה מכיון שהוא אחר שש שעות, אבל לבני בבל, שאצלם היה המולד אחר חצות שלהם, לא יראו את הלבנה עד למחר בבקר, והוא אחר שמונה עשרה שעות מהמולד — ולעומת זה ראו בני בבל את הישנה ביום המולד קודם נץ החמה — מכיון שאותו הרגע הוא רחוק אצלם יותר משש שעות עד המולד, אבל בני ארץ ישראל שלהם היה המולד קודם חצות א"כ בנץ החמה היה פחות משש שעות קודם המולד לא ראוה אלא בלילה הקודם קודם השקיעה נראית הישנה להם — והוא בערך שמונה עשרה שעות קודם המולד נראית העתיקה להם. — ואמנם בתקופת תמוז שהיום ארוך יכול להיות לפי זה שתתראה הישנה שחרית והחדשה ערבית — מכיון שאם המולד הוא קודם חצות כל שהוא יש יותר משש שעות מנה"ח עד המולד, ואפשר לראות את הישנה ברגע שקודם לנה"ח, ואת החדשה ברגע שאחר השקיעה ויש לבאר בזה הגמרא פעמים שבא בארוכה פעמים שבא בקצרה כפי פירוש רבותיו של רש"י (דף כ"ה) ומצאתי אח"כ זה בהגהות בן זאב במוקף (ואולי הוא זה מהגר"י סלנטר זצ"ל בן הנ"ל) ואולי זוהי כונת רש"י בשם ר' סעדיה גאון.

ועכ"פ כיון שאין שום הכרע לדברי בעל המאור ודעמו מהגמרא מהיכי תיתא נימא הכי, שיהי' השבת במזרח מאוחר לשל ארץ ישראל, שהוא נגד השכל ונגד הטבע, והסברא מכרעת שעד שתים עשרה שעות בהלוך החמה

מאר"י למזרח יקדם אצלם השבת ועד שתים עשרה שעות למערב יתאחר להם השבת. ובנוגע למקומות שא"א להכריע בהם אם הם בתוך י"ב שעות או מחוצה להן או מחצה על מחצה, וכן אם חושבים מהר סיני או מירושלם — זה אני מניח לגדולים, אבל עצם השאלה אם המערב ואיחור היום נמשך רק עד י"ב שעות בהיקף החמה, או עד י"ח שעות — כמדומני שזהו מקום שיד שכלנו מגעת והרשות לחוות דעת ולהציע הדברים לפני רבים, ואחריהם להטות.

על „שבת בראשית ושבת סיני"

במאמרי שנדפס בירחון „הפרדס" מחדש שבט תש"ה העליתי שלמזרח מירושלים עד י"ב שעות בהלוך השמש, בערך, מקדימים את השבת לאר"י כהגרימ"ט בספר „היומם" עפ"י יסודות אלה:

א) השבת ניתנה לישראל במדבר סיני הסמוך לאר"י, ולא חייבה אותנו התורה לדעת מקום תליית גלגל החמה — גם לא נתברר זה בש"ס — והמקום המקובל לשבת בסיני ובא"י היא השבת הקבועה לכל העולם.

ב) מכיון שהשקיעה משתנית למקום והימים קבועים עפ"י התורה משקיעת החמה וא"א שברגע אחד יתחיל יום השבת בכל מקום — צריך לפחות שבכל מקום ישתוה עם סיני וא"י ברוב היום, ורובו ככולו כלל הוא בתורה. אבל אם יוקדם במזרח רק בשש שעות בהילוך השמש לא"י ובשאר המקומות תתאחר השבת עד שמנה עשרה שעות, הרי אין זו שבת אחת ופשוטו דקרא הוא ששבת אחת היא בכל מקום — ואף שבהכרח קצה המזרח עם קצה המערב לא ישוה יום השבת שלהם אלא בשיעור מועט, עלינו להשגיח שישתוה עם סיני ועם א"י, כי אף ששבת היא בכל הארץ בעיקרה ניתנה לא"י ומשם מתפשטת לכל העולם, וקודם השבת של „מרה" נאמר „תביאמו ותטעמו בהר נחלתך", ואחר שבת שב„עשרת הדברות" נאמר „למען יאריכון ימיך על האדמה אשר ה"א נותן לך".

ג) גם עפ"י הטבע, המקומות היותר סמוכים מצד מערב, הולכים לשם מא"י לצד מזרח, וממילא נמצאת השבת מתקדמת, והיותר סמוכים מצד מערב, הוכים לשם לצד מערב ונמצאת השבת מתאחרת. ומה אם תוקדם השבת או תתאחר — אם אפשר לשבת שתוקדם בשש שעות אפשר גם ביותר — ובלבד שתשתוה עם רוב שבת של א"י.

ואחרי שנדפס מאמרי השגתי את הקונטרס „י"ח שעות" להגאון „חזון איש" שליט"א ובו הוא כותב שדעת בעל המאור, שהשבת מתאחרת עד י"ח שעות, אינה תלויה בפירושו בסוגיא דר"ה (שחולקים רבים עליה) אלא היא מקובלת מדור דור. וע"ז אני דן בקרקע. אם כנים אנחנו במה שכתבנו שפשטו

דקרא הוא ששבת אחת צריכה להיות בכל העולם והיא שבת ארץ ישראל ורק רובה ככולה הרי א"א להוציאו מפשוטו אלא בקבלה ברורה וקבלה ברורה היא א) ע"י מעשה — אם היהודים מדור דור היו מונים שבת מאוחרת שם. ב) ע"י רבותינו הפוסקים מקבלי התושבע"פ, אם היו כותבים „דבר זה מקובל בידינו עד רבי ור"א". ונהפוך הוא, אלה שכתבו בזה לא הזכירו כלל קבלה, ואך על עצם סוד העבור כתבו שקבלה היא, ובזה בודאי קיימו וקבלו רבותינו עד חכמי התלמוד והלל הנשיא האחרון, וכן נוהגים ובאים למעשה, ואף שלא נזכר הרבה מזה בש"ס, הרי זה משום שנקרא „סוד העבור", ובכונה הסתירוהו שלא להחליש כח הבי"ד, שעיקר הוא לענין קביעת המועדים ויעויין שם בבעל המאור, שגם בזה חותר למצוא מקור בש"ס ולא לסמוך על בעלי החשבונות. אבל לענין קביעת יום השבת אין כאן מקום לסוד ולהסתר. אילו היתה קבלת רז"ל על זה היפך מהפשטות והטבע, היה צריך למצוא זה בש"ס, והיה צריך להיות נהוג ובא הלכה למעשה.

והנני לנסות לבאר פירוש אחר בדברי בעל המאור שיתאים כמעט עם הנ"ל, ואף שדחוק הוא הרי בכגון זה אמרו חז"ל איהו דחיק ומוקי אנפשי'.

מבואר בבעה"מ שקצה המערב הוא ים אוקינוס (נ"ל ראשיתו בישוב הידוע, האירופי), והשוכנים על שפתו (הכוונה למדינת צרפת ופורטוגל לענ"ד) וקצה המזרח הם השוכנים על שפת ים אוקינוס במזרח (נ"ל שהוא סמוך לאלאסקא ששם הים הפאסיפי, שגם הוא אוקינוס נקרא) וטבור הארץ הוא הממוצע ביניהם, נלענ"ד שהוא סמוך לשנגהיי. אבל לענין מולדות נקרא בשם ארץ ישראל מפני שבעל המאור מחלק את העולם לרבעים, והרבע שבקצהו המערבי הוא ארץ ישראל נקרא על שם ארץ ישראל, והרבע המזרחי, שמשנגהיי עד סמוך לאלאסקא, נקרא על שם סין, משום שסין היא בקצהו המערבי, ואפשר שקראו לכל המדינות ההן בשם סין. על כן הקדימו לענין מולדות את המקום עד כדי כמה שעות בהלוך השמש מא"י, כדי שיהא ראוי לקדשו באותו יום כשיהיה בית דין, ר"ל בנולד קודם חצות, שעד קרוב לשקיעה אינו נראה לעין, ואי אפשר לעדים להגיע אל הבי"ד ולהעיד עליו, אבל מכיון שנקבע המולד על מקום שהוא יותר מזרחי אז יש ספוק וזמן לעדים ולבי"ד להעיד עליו ולקדשו. וסוד העיבור אף שעפ"י חשבון הוא, צריך שישתוה עם המציאות בזמן הבי"ד. ואל תתמה על זה, איך אפשר שבעל המאור קורא א"י למקום רחוק משם כמה שעות בהלוך השמש, שהרי בעל המאור קורא „לדידן" על מקום שהוא קצה מזרח העולם אך מפני ששם מזרח עליו, וגם בבל נקרא מזרח, א"כ גם „לדידהו" — דהיינו לבני מערב הוא מהאמצע, והוא טבור הארץ שמחלק בין מזרח למערב. ממקום שמתחיל החלק המערבי קורא „לדידהו". ולפי מה שפירשו בכונת בעל המאור שקצה מערב הוא מהלך שש שעות מירושלים יקשה, הרי אחרי גריניץ מתחיל העולם החדש שלא היה ידוע לפנים, וגם מוכח מקרא שקורא לצד מערב ים, משמע שמהים הגדול ואילך נקרא קצה מערב. שפירשו בזה כונת הכתוב „זה יהיה

לכם גבול ים" שהוא מערב העולם. ואם נפרש כרבנן, שתחלת ים הגדול הוא הגבול, מהחוט המתוח מטורי אמנון עד נחל מצרים, יהיה הגבול המערבי של א"י סמוך לירושלים ושתים עשרה שעות משם יתאחר היום, ובאמצע אלאסקא יהי' הגבול לשנוי היום הנקרא (קו התאריך), ולר' יהודה הסובר שכל הים הגדול הוא כא"י יהי' קצה המערב יותר רחוק כשעה או שתי שעות אבל לא יאוחר מהקו של גריניץ, ששם מתחיל העולם התחתון (החדש), ולפי זה תהיה כל מדינת אלאסקא בחשבון י"ב שעות מא"י, ותתאחר שם השבת. ומכיון שא"י עתידה שתתפשט, וחז"ל ביארו שמות קיני קניזי וקדמוני בכמה פירושים, מסתבר שלענין החשבון של הקביעות נכללו הם בא"י, אלא שלענין המולדות חושבים מקצה המזרחי שנמשך עד ארבע או חמש שעות בהילוך השמש מירושלים. אבל לענין קביעות השבת חושבים מקצה המערבי שהוא אחר ירושלים, או שערבורג, או לונדון, ומשם י"ב שעות למערב מתאחר היום וי"ב שעות למזרח מתקדם היום. ומה שבעל המאור כתב שי"ח שעות מתאחר היום לצד מערב מארץ ישראל לפי מה שבארנו כונתו ממדינות המתחשבות לענין קביעות המולד לארץ ישראל, והם מאמצע הישוב העליון המתחיל ממערב הים הגדול וגומר בסמוך לאלאסקא בקצה המזרחי, והטבור הוא סמוך לשנגהיי. משם הוא החשבון של י"ח שעות. אבל מירושלים הוא רק י"ב, י"ג או י"ד שעות.

והנני בזה להעיר על תשובת הגרמ"מ כשר שליט"א שהשיב על דברי ב„הפרדס":

„אין מקרא יוצא מידי פשוטו" כלל הוא בכל התורה (שבת ס"ג ויבמות י"ח) ואפילו לענין יבום דגז"ש אפקיה מפשוטו אין זו ממש הוצאה מפשוטו, אלא שכך הוא עמק פשט המקרא שלענין נחלה מדבר (וגם לענין פירוש בכור אפשר שבזמן שהיו הנחלות מחולקות לשבטים ולמשפחות היתה נחלת הבכור נקראת בשם משפחת המת ואכמ"ל).

על מה שכתבתי שמלת, היא וכן, השבת בהא הידיעה, מורה על שבת אחת לכל, שכן הוא בלה"ק, כתב שחז"ל דרשו מלת „היא" לענין זה, שחייב על שבת בפ"ע ועל יו"כ בפ"ע. הרי בעצמו כתב שדרשה זו נשנית על פסוק אחר, שביו"כ, וא"כ אין עיקרה על פסוק זה. ועיקר החידוש הוא שיו"כ חל על איסור שבת אף שהוא איסור קל ואינו קבוע. א"כ האי קרא לאו להכי אתא. ומה שהתו"כ לא פירש לענין השאלה של קביעת השבת מפני שלא מצינו נדון זה בחז"ל אלא ברמז (לפי ביאורו של בעל המאור וטעמו) ועוד שדבר זה ששבת קביעא וקיימא ברור מעיקרו, וממילא משמע גם מפשוטו של פסוק זה. והדרשה של הפסוק אינה מפקיעתו מידי פשוטו.

ומה שמביא ראיה מפסוק „ממחרת השבת" שלענין ספירת העומר, שלא השגיחו על ה' הידיעה של מלת השבת ופשוטו דקרא — הנה שלש תשובות בדבר: א) ה' הידיעה של „ממחרת השבת" אינה רומזת על שבת ידועה אלא

על המחרת הידוע, המבואר אח"ז בפסוק, שהוא מיום הביאכם, שכן הוא עפ"י דקדוק להה"ק. בשני שמות שאחד נסמך לחבירו באה אות ההא לסימן הידיעה על שם השני, אבל מתפרש על הראשון, וסימן הידיעה הוא או על הידוע בעולם, או על המתפרש אח"ז בסמוך, והוא כלל דקדוקי פשוט ומוסכם. ב) אפילו אם היה סימן הידיעה רומז על השם שבת, הרי גם חז"ל פירשו (מנחות ס"ה) כאן ביו"ט שחל בשבת כאן ביו"ט שחל בחול. כי הפסוק וספרתם לכם ממחרת השבת מיירי כשחל יו"ט א' דפסח בשבת, אבל הפסוק שבעה שבועות תספר לך מיירי ביו"ט שחל בחול, ותמיד מונין ממחרת יו"ט ראשון של פסח. רמז לזה גם בפסוק אמור מן „תספרו חמשים יום", עיין שם בגמ'. ג) בודאי אם הגמ' פוסקת שלא כפשטו דקרא אין משגיחין על הפשט. אבל לבטל פשטו דקרא בשביל איזה חידוש שבדה מלבו הרב ווילער שבספר „דברי חכמים" שכל אחד יהי' לו מספר בפ"ע כ"ז שלא הגיע לישוב, ושהכל תלוי במתיישבים (ואם יהיו שני מיני מתיישבים יצטרך לעשות שני שבתות לפי זה) לענ"ד לא ניתן להאמר. והרי לפי זה תמשך השבת הרבה ימים ואפילו שבועות ואיך הוא מתאים למש"כ הגר"מ כשר בעצמו שנמשך מ"ח שעות? ודיעה זו עלולה לגרום הרס ר"ל*) וד"ל.

וכן דברי חז"ל, ששבת בראשית אינה צריכה קידוש בי"ד מוכיחים שאין כח ביד בי"ד לקבוע שבת אחרת, וכ"ש שאין הקו של האומות מכריע בנידון שבת. אמנם על הבי"ד להורות במקום הספק אם להתחיל ממזרח או ממערב, או מירושלים וסיני, וכן לענין מקום התפשטות א"י. לפי מה שביארתו עכשו בדעת בעל המאור, שסוף המערב הוא אצל גריניץ, וסוף המזרח הוא סמוך לתחילת אלאסקא שבמזרח, והטבור הוא כשעתים סמוך לשנגהיי ומשם משערים י"ח שעות למערב, יעלה חשבון הקו בקרוב לפי חלוקת התוכנים דהאידנא מגריניץ, וקו התאריך במצר ברינג. ולענין זה יתאימו הדברים כדברי הגר"מ כשר אם לא נשגיח על ירושלים וסיני אלא על קצה א"י והתפשטותה. אבל מה שתולה הדבר בהסכם בנ"א, ובחשבון של כל או"א לענין נוסע באניה או באוירון שלא כפי חשבון המקום לפי החלוקה מא"י, וכן מה שהוא כותב שהכל לפי חשבון המתיישבים, הבאים ממזרח או ממערב, זהו נגד פשוטו דקרא ונגד השכל. ומה שמביא פירוש הספורנו, אינו סותר כלל פירוש זה אלא מחזקו, וגלוי לכל מעיין.

היוצא מכלל מאמרי הוא ששבת קביעא וקיימא ליחיד ולרבים ואין הבי"ד יכולים לקבוע שבת ביום שייטב בעיניהם בכדי שלא יהי לעז או משום גזירות. ובמזרח שאחר ארץ ישראל צריך להקדים שבת. והמזרח נמשך עד י"ב שעות

---

*) ומה שהביא מהרדב"ז הלשון מונה שבעה ומשמר יום אחד — הרי שם מדובר לענין קדימת השעות לפי השקיעה שמשתנית ממקום למקום, אבל לענין קביעת הימים מבואר בשבת ס"ט שאפילו מהלך במדבר וא"י מתי הוא שבת מונה שבעה ומשמר יום אחד רק לענין קדושא ואבדלתא — אבל לענין מלאכה אסור בכל הימים בשוה ונדחה רק משום סכנה.

בהלוך השמש והמערב שאחר ארץ ישראל צריך לאחר השבת. והמערב נמשך עד י״ב שעות בהלוך השמש למערב. וכפי הסברא והפשוטה יש לחשוב מסיני וירושלים, וכ״ה דעת הגרש״מ מאליוועער בשקלה וטריא ע״פ הסברא בספר „דברי חכמים״. ואמנם לפי דעת בעל המאור, כפי פירושי בו, נמשך לענין זה מערב ארץ ישראל עד שעה או שתים אחר ירושלים, ומשם יש לחשוב החשבון של י״ב שעות.

לפי זה עד עשר שעות למזרח ירושלים יש להקדים את השבת גם לבעל המאור, ואך בשתי השעות שלהלן למזרח דעתו כנראה מתאמת לקו התאריך העולמי שהוא במצר ברינג, שמשם מתאחר היום שהוא שייך למערב.

ומובן שאיני פוסק, אלא הנני מציע דברי אלה לפני רבותינו שבאה״ק ובגולה, ונקיטנא בשפולי גלימא דרבנן.

בין השמשות ותוספות שוי״ט ויוכ״פ

בגמ׳ עירובין ל״ב פלוגתא דרבי ורבנן אי גזרו על שבות בין השמשות. והעירו על זה שלכאורה זה סותר הדין של תוספות שבת, שלמאן דסובר תוס׳ שבת דאורייתא הרי מחוייב מספק להוסיף קודם ביהמ״ש, וא״כ יאסור גם בשבות. ובשלמא אם נאמר דהוא דרבנן, יש לומר דלא תקנו תוס׳ על שבות, ושייך פלוגתא דרבי ורבנן, אבל אם הוא דאורייתא צריך להבין זה.

כן יש להעיר דלא נזכר דין תוס׳ שבת במקומה במס׳ שבת ורק תוס׳ אכילה ביוכ״פ נזכר אגב גררא. ואמנם אפשר שכלול בדין שש תקיעות שתוקעין בע״ש. אבל לא נזכר שם דין קדימה.

כן כבר העירו על פסק הרמב״ם שהצריך תוספות באכילת יו״כ אבל באיסור מלאכה לא הזכיר תוספות לא בשבת ולא ביו״כ. וקשה למה לא פסק כגמ׳ דיומא דעיקר התוס׳ נזכר שם לענין מלאכה, למאן דיליף מן תשבתו שבתכם.

ונלענ״ד לומר בזה, דדין תוספות אינו עושה את הזמן ממש כעיקר, לכאורה שייך בזה בל תוסיף, כיון דקיי״ל דהיום הוה משקיעת החמה עד שקיעה״ח לענין מעל״ע, וזהו מערב עד ערב האמור בתורה (ודין ביה״ש הוא משום ספק שקעה״ח מהו או צאה״כ מהי), ואיך אפשר להוסיף ע״ז, ואי מדרשא דקרא מהיכי תיתי לדרוש הכי, מכיון שיש דורשין באו״א; ואמנם יש בהרבה דינים של תורה ושל דרבנן הגדר של צירוף הטפל אל העיקר, אף שאינו ממש מינו ועניננו. — וידוע הדין של פלג המנחה לענין תפלה, ויש סוברין גם לענין ק״ש. עיין תוס׳ ריש ברכות. והרי זהו נאמר אפילו בחול שלא שייך דין תוספות שם. ואפילו אם נאמר דהדין של „רב מצלי של שבת בע״ש" הוא משום תוספות, אבל הרי שם נאמר גם שרב מצלי של מוצ״ש בשבת. ואף שקדושת שבת לא בטלה ח״ו ע״י התפלה, אפילו הכי יכול להתפלל אז של מו״ש אחר פלג המנחה, — ומוכח דיש דין מיוחד של צירוף זמן של יום אחר בשעות הסמוכות אפילו בלי חיוב תוס׳ בתור טפל אל העיקר. ואמנם נראה פשוט, דהיינו שלא יחשוב שעכשיו הוא יום הבא, אלא שהתפלה תהא בעד יום הבא. לא מיבעי בתפלת חול שלא נזכר בה של היום, הרי התפלה שייכה גם ליום הבא, אלא אפילו בתפלות שוי״ט שמזכיר שם היום, אין כונתו שעכשיו בע״ש לאחר פלג המנחה הוא שבת, אלא הכונה שמתפלל לשם שבת שיהא בזמנו אחר שקע״ה וצאה״כ, וכן לענין הבדלה על הכוס בפלג המנחה של שבת, הכונה שבלילה תהא ההבדלה, והוא מודה ומתפלל על הלילה שאח״כ ולא שההבדלה תהא עתה. כ״ז לענין תפלה.

ונראה דגם לענין איסור מלאכה (לרמב״ם מיהא) לא שבזמן תוספות הוא שבת ממש, אלא שבדבר שיש בו שייכות להעיקר השבת והמלאכה נמשכת בשבת מאליה, הרי זמן זה מצטרף להעיקר.

וענין פלג המנחה מוכח דשייך גם במקום שאין דין תוספת, כמו בספירת העומר בסי׳ תפ״ט ובקריאת המגלה בסי׳ תרצ״ב, והכל נר׳ מדין צירוף הטפל אל העיקר, שהוא דין מיוחד בעניני קריאה ותפלה ובמה שנמשך ונכנס בעיקר, כנ״ל.

וזהו החלוק שבין אכילה למלאכה, דאכילה סמוך לחשיכה מפקיעה אותו מעינוי ביו״כ גופא ושייכה לגופו של יום, אבל מלאכה אם הוא עושה דבר שלצורך הרגע של עכשיו, ואין בו המשך, גם לא יגרום חשש חלול שבת, אין שייך על זה דין תוספת, ורק בעושה דבר הנמשך שייך בזה תוספת, וע״כ לא נזכר דין תוספת במס׳ שבת בדרך כלל, אלא פרטים, והפרטים הם, הן במה ששייך חשש שלא יבוא לחלול שבת, כעין הדינים

שלא יצא החייט במחטו סמוך לחשכה, (וזה בזמן תוספות) וגזירה ג״כ מדין תוס׳, וכן המשנה של מחלוקת ב״ש וב״ה בדף י״ז, שייכי בהא דאף דקיי״ל כב״ה, היינו קודם זמן תוס ׳שבת אבל בזמן תוס׳ שבת לא. והמשנה של אין צולין דסופ״ק שייכא נמי להא, וכן פ׳ במה מדליקין וכירה — דכל דשייך גזירה שייך לדין תוס׳, אלא שלא בכל הדברים שוה, יש שרק סמוך לחשיכה ממש, ויש אפילו ברחוק, כי ענינים כאלה הם מהדברים שנמסרו לחז״ל. וכן לענין דין דשש תקיעות שנאמר שם שאח״כ שובת, אם הוא מדין תוספות הוא רק במה שנמשך הפעולה בשבת, אבל לא שעצם הזמן הוא אז שבת. ולענין דין ביה״ש שייך ספק אפילו לאחר תוספת שבת, במה שאין המלאכה נמשכת ביום שבת, וכן לענין יציאת שבת, אף שדין תוס׳ צריך להיות אחר בין השמשות שייך מיהא ספק, בדבר שאינו נגרר אחר שבת. כי לפי מה שכתבנו יהא דין תוספת שבת כתוספת שביעית בשני דברים:

א) שכשם שבשביעית בכניסתו יש איסור מלאכה רק במה שהמלאכה מועילה אחר כך לשביעית, כמה שדרשו חז״ל בחריש של ערב שביעית שנכנס לשביעית, אבל אם יחרוש לצורך עכשיו ולא יכנס לשביעית אין כאן דין תוספת. וכן בקציר של שביעית שיצא למוצאי שביעית. אבל קציר של פירות שצומחים באותו יום של מוצאי שביעית אין כאן איסור. — הוא הדין בשבת ג״כ שמה שלא נכנסה לשבת אין זה בכלל תוספת. ואמנם לענין מעשה שבת, לפירוש זה, שנאסר במו״ש עד כדי שיעשה במלאכת א״י, ובמלאכת ישראל לריב״ב במזיד לא יאכל עולמית, ולמ״ד מעשה שבת דרבנן גם יסבור דתוספת שבת דרבנן.

גם יש לפרש לענין הכנה — שלא יכין מלאכה בשבת שיעשה במו״ש, ועיין עירובין ל״ח-ל״ט לא יטייל אדם כו׳, וברש״י שם.

ב) ובזה ג״כ אפשר דדמי שוי״ט לתוס׳ מלאכה לשביעית, שכשם שבתוס׳ שביעית לא כל המלאכות נאסרו אלא מה שפירשו חז״ל, כן בשבת רק מה שפירשו חז״ל — כל זה אפשר לומר בטעמו של הרמב״ם. ואולי גם שאר ראשונים סברי הכי מה״ת. ומה שנפסק להוסיף עכ״פ נראה דהוא משום גזירה שלא יחלל בעצם היום.

והנה ביומא מביא שתי ילפותות לדין תוספת, חדא מעצם עצם, וחדא מועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש בערב, ומפרש לה דמתחיל ומתענה מבעוד יום. זהו לענין עינוי, ולענין מלאכה יליף מסופא דקרא מן תשבתו שבתכם, ויליף בין לענין יוכ״פ ובין לענין שוי״ט. יעו״ש. ומאן דיליף מעצם עצם, יליף מקרא דתשעה לחדש, דהאוכל ושותה בתשיעי מעה״כ

כאילו התענה תשיעי ועשירי. — וטרחו המפרשים לבאיר האיך אפשר ללמוד זה דין דאכילה, מהכתוב „תענו", גם יש להבין למה לא אמרו בפירוש שמצוה לאכול בערב יו"כ. ורק בלשון כל האוכל כו', דמשמע רק עצה טובה. וכנראה זהו טעמו של הרמב"ם שלא הזכיר הדין שמצוה לאכול בעי"כ בדיני יו"כ. ויעויין בערוך השולחן.

והנראה לענ"ד לומר, לולי דברי הראשונים, ביאור חדש במה שאמרו כאילו התענה תשיעי ועשירי — וכן בהא ששאלו וכי בתשעה מתענין? דלכאורה מה קושיא יש כאן, הרי הפסוק קורא לערב השייך לעשירי תשיעי כלשון בני אדם, כמו גבי פסח. ונקדים מה שידוע שהצדוקים ואחריהם הקראים פירשו הקרא דלא תבערו אש וגו', שאפילו בעושה הבערה בע"ש אלא שהאש קיים בשבת אסור, ועל כן יושבים בחשך בשבת. וכנראה גם בעיו"כ נמנעו מלאכול בכדי שיהי מעונה ביו"כ. אבל חז"ל קיימו וקבלו בתושבע"פ שרק עשיית מלאכה בשבת גופו אסור, אבל לעשות בע"ש, שהמלאכה מתקיימת בשבת מותר. וכן לענין יו"כ, רק לעשות פעולת האכילה והשתיה ביו"כ גופו אסור, אבל לאכול ולשתות בעי"כ אף שעי"ז לא יסבול ענוי לא איכפת לן. והמקרא הזה של ועיניתם את נפשותיכם מלמד לנו זה. דלכאורה קשה, למה מזכיר כאן הדין של מערב עד ערב — הרי כלל הוא בכל דיני התורה לענין שבת ויו"ט ושא"ד שהמעל"ע מתחיל מבערב, ומבואר בקרא לענין שבת ולענין פסח ולכל הימים. ונראה דזה גופא קמ"ל קרא שהפירוש תענו — היינו שלא יאכל ולא ישתה, ולא שיהא דוקא ממש מעונה, דמכיון שמתחיל היום מבערב, הרי אם נפרש שצריך שיסבול עינוי ממש איך אפשר לצמצם שיתחיל העינוי מתחלת הערב שהוא תחלת היום והמעל""ע, ובודאי משמע שלא על סבל העינוי קפיד קרא, אלא שלא יעשה הפעולות המוציאות מעינוי, והם אכילה ושתיה (וי"ס דכלהו חמשה עינויים מה"ת). וזה אפשר לפרש בכונת הגמ': „וכי בתשעה מתענין?" ר"ל הרי בערב כשמתחיל היום עדיין אינו סובל עינוי, ומוכח מזה דכונת הכתוב רק על איסור אכילה ושתיה בעצם היום, ממילא יש לו שכר גם בעד הלילה אף שאינו סובל אז עינוי. — וזהו „כל האוכל ושותה בתשיעי ביום ומגלה דעתו שמאמין בדחז"ל שאין הכונה של „עיניתם" על סבל העינוי אלא על מניעת האכילה והשתי', ממילא יש לו שכר גם בעד הערב של תשיעי. — וזהו כאילו התענה תשיעי ר"ל הלילה, אף שאינו סובל עינוי (וקרי לו תשיעי שכן קוראו הכתוב — כלשון בני אדם כאן ובדין ק"פ) ועשירי הוא היום.

ובזה יתיישב דעת הרמב"ם לפי המשמעות שאין חיוב ממש באכילת עיו"כ, וכן להסוברים שהוא דרבנן, והקשו ע"ז מלשון הגמ', שהפסוק בתשעה לחדש בערב „מיבעי לי' לכדתני חייא בר רב מדיפתי" כו', ומשמע שהוא

מדאורייתא, שהקרא להכי הוא דאתי. ולפי מה שכתבנו הכונה שהפסוק בא להורות שענין העינוי הוא שלא יאכל ולא ישתה ביו״כ גופא ולא על מה שאוכל בעי״כ, וזה דאורייתא אבל חיוב האכילה בעי״כ אפשר שהוא דרבנן או עצה טובה כמשמעות הלשון.

ולפי״ז שתי הילפותות אינם היפך זה מזה, אלא שהילפותא שמצוה או מותר לאכול הוא לענין כל היום, והילפותא של תוספת מחול על הקודש סמוך לערב — שאף שדברי צדוקים כזב, אבל בזמן תוספת מיהא אסור כיון שההנאה נמשכת ביו״כ, ולפי מה שביארנו הוא רק בדבר ששייך לעצומו של יום, ופועל מניעת העינוי. ובמה שהזכרנו דין טפל צרוף לעיקר הסמוך לו יש לתרץ מה שקשה על הדין של מקדש על היין בזמן שאחר פלג המנחה בע״ש, למאן דסובר קידוש על היין דאורייתא, ואיך יוצא ידי קידוש למ״ד תוס׳ שבת דרבנן. ובמה שכתבנו — כיון דהנאת השתי׳ נמשכת גם בשבת בטל הטפל ליום השבת מן התורה, כשמכוין לעשות זה לשם היום הבא שהוא שבת, וכן לענין הסעודה.

ובמה שכתבנו שדין תוספת שויו״ט אינו עושה את הנוסף לשוי״ט, אלא מצרפו לענין ברכה ולענין מלאכה במה שנכנס לשבת אשכחנא פתרי על השאלה שבט״ז ס׳ ת״ר בשופר שהובא בר״ה שחל להיות בע״ש וכבר התפללו שבת אם מותר לתקוע. ופסק להקל, יעו״ש. ולפי זה הטעם מובן היטב, שאין התוס׳ משנה את היום.

ויעויין שם בשם ב״י בשם הסמ״ג לענין מילה בנולד בע״ש בזמן תוס׳, שנמול בע״ש השני. ולענין שמ״ע בסימן תרס״ח בקבל עליו קדושת יו״ט ועדיין יום הוא לפי״ז צריך לברך, וע״כ מחמיר הרש״ל שלא לאכול אז בסוכה. והט״ז דמיקל לאכול בלא ברכה הוא משום דברכות אין מעכבות ואין כדאי לדחות המצוה בשבילן.

ואמנם, קבלת שבת יש בו גם ענין נדר, לבד דין תוספת. ויעויין בדיני תוספת שבת בס׳ רס״א שאחר קבלת שבת אין מערבין ואין טומנין. ובס׳ שצ״ג מביא שתי דיעות לענין עירוב בין השמשות אחר קבלת שבת. ועיויין שם בדגול מרבבה.

ובשאר דינים לענין צרוף טפל אל העיקר כתבתי בס׳ עדות לישראל בדין טעם כעיקר ולענין מקואות בדין של התוספתא החופר בצד הים — בס׳ פירושי איברא.

ואולי יש לישב בזה דין שברמ״א יו״ד סי׳ רס״ב שבמל בלילה צריך להטיף דם ברית ביום, ובמל תוך ח׳ א״צ להטיף ד״ב, ולכאורה

איפכא מסתברא. ואמנם לפי הנ״ל אפשר לישב, דהטפה אינה מילה, ואם מל תוך ח׳ שאין זו מצות מילה כלל אין שייך הטפה — אבל במל בלילה אף שדין מילה ביום, אפילו הכי כיון דלילה אינו מחוסר זמן לענין מילה (עיין שאג״א מ״ז) שייך בזה התחלת מילה וצירוף הטפל, היא ההטפה, עושה זה למילה. וכן בענין מילה ע״י א״י בס׳ רס״ד ס״א.

ובגר שצריך להטיף ד״ב, זהו בכדי להביאו לקדושה, וקרא מיוחד על זה.

סמיכה וסנהדרין

בפרשת יתרו מבואר שמרע״ה בחר שופטים על ישראל. ונשנה ענין זה בפ׳ דברים ומבואר שם שהדבר הגדול והדבר הקשה הובא אל משה, ובפ׳ משפטים כתוב ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם ופירשו חז״ל דאסמוכים קאי, נראה ד״לפניהם״ קאי על הנבחרים ע״פ משה שנזכרו בפ׳ יתרו, וזה נתן להם דין סמיכה, לדון אפילו שלא ברשות הנדונין ולא ברשות הקהל — ולעומת זה הוגבל כחם לדון דוקא כפי הדינים המבוארים בפרשה, אם לא נבחרו מהקהל, שעל כן כתוב ״ואלה״ המשפטים. וכן נטל מהם הכח לדון בדבר ״הגדול״ ובדבר ״הקשה״. וידוע מאחז״ל ״דמשה במקום שבעים ואחד הוא״ דהוא ענין סנהדרין גדולה שבלשכת הגזית. ״ודבר הגדול״ נראה דהוא כולל הענינים השייכים לסנהדרין גדולה המבוארים במס׳ סנהדרין משנה א׳ ובשא״מ. ״אין דנין את השבט, ולא את נביא השקר ולא את כהן גדול אלא על פיהם, אין מוציאין למלחמת הרשות ואין מוסיפין על העיר ועל העזרות ואין עושין סנהדריות לשבטים ואין עושין עה״נ אלא על פיהם״ — כל אלה נכללו בשם ״הדבר הגדול״ שבמקרא והדבר הקשה נראה דהוא ענין הפרשה של זקן ממרא ״כי יפלא ממך דבר למשפט״, והוא רק כשיש שני צדדים בבי״ד הנמוך ומחלוקת ביניהם (עיין משנה סוף פרק הנחנקין), אז סנהדרי גדולה היא המכרעת, ואין לנטות ממנה ימין ושמאל כמבואר בפסוק ובדברי חז״ל על

פסוק זה „אפילו כשאומרים לך על ימין שהוא שמאל". והוא המקור לדברי המשנה בעדיות פ"א מ"ה שאם יראה בי"ד דברי היחיד יסמוך עליו. (ועיין שם בפי' הרמב"ם והרא"ש). אבל אם אין מחלוקת בין החכמים, ואין דעת יחיד לסמוך עליו, נראה דאין רשות לסנהדרי גדולה לחדש איזה דין ולחלוק על דין מקובל כי הדין המקובל עלינו לחשבו להלכה למשה מסיני. ואם הורו בי"ד ועשו קהל ע"פ נגד זה חייבים קרבן, וביחיד שעשה ע"פ הוראת בי"ד איכא פלוגתא.

ונראה שזהו ענין דברי הרמב"ם בממרים פ"א ה"ב שכתב שבדברי קבלה לא תמצא מחלוקת, והקשו ע"ז מכמה מקומות, ולפי מה שביארנו הכונה שבאם אין מחלוקת אין רשות לסנהדרין להכריע בזה דהוא חשוב מקובל. אבל כשיש מחלוקת אין לזה דין של קבלה הלמ"מ והרשות לבי"ד להכריע. עוד ביארתי שאם הסנהדרין מכרעת נגד דעת הרבים המקובלת, אין לשמוע לה אלא בההוראה למעשה הפרטית שדנו בה, אבל כללות הדין נשאר בדעת הרוב, ובזה תתישב הסתירה של מאחז"ל „אפילו אומרים לך על שמאל שהוא ימין" מהמשנה דהוריות פ"א והירושלמי שם שנאמר להיפך. ובגמ' שם „טעה במצוה לשמוע דברי חכמים". ועיין חנוך בשם הרמב"ן. ולפי מה שכתבנו רק באותה ההוראה הפרטית שבאה לפניהם ע"י מחלוקת שבבי"ד מצוה לשמוע להם אבל לא שיש בכחם לחדש דין נגד בית דין הקודם הגדול מהם, שלא במקום מחלוקת. ואפילו במקום מחלוקת אין בכחם לפסוק זה להוראה קבועה נגד בית דין הקודם להם, הגדול מהם בחו"מ. וכן משמעות המשנה דעדיות פ"א מ"ה שאם יראה בי"ד דברי היחיד יסמוך עליו, ואח"ז שנינו שם „שאין בי"ד יכול לבטל דברי בי"ד חברו" כו'. ובא ללמדנו שרק בהוראה למעשה שבא לב"ד יכול לסמוך על היחיד ולא בקביעות, אלא אם היו גדולים בחכמה ובמנין מהקודמים. ועיין ביאור זה בראשונים באופנים שונים. ואמנם בעצם הדבר נראה דלא פליגי, שבאם הבי"ד הורה נגד בי"ד הגדול מהם אין הוראתו קבועה, אלא באותו הנדון. ובע"כ לפרש כן ברמב"ם, שהרי המקור לדברי הרמב"ם הוא מהקרא דלא תסור שמביאו הרמב"ם ומהמשנה דעדיות הנ"ל. ובכלל הקבלה, שאין רשות לסנהדרין לחלוק על זה, הוא השתלשלות פסק ההלכה, מזקנים לנביאים, ומהם לאנשי כנה"ג, ולחכמי המשנה ואחריהם הגמרא וחתימת הש"ס ופסקי הגאונים והרבנים שנתקבלו בישראל המאמינים בתורה שבכתב ושבע"פ. ואם יהיו סנהדרין ויבואו לסתור דבריהם בטל מהם גם השם והכח של סנהדרין, שכל אלה הם ע"פ תורה שבע"פ וחתימת הש"ס.

עוד נ"ל שכח הסנהדרין לשנות את ההלכה ע"פ דעת יחיד הוא רק כשבית המקדש קיים ויושבים בלשכת הגזית, שהרי מדין זקן ממרא ילפינן לה ושם כתוב „וקמת ועלית אל המקום" מלמד שהמקום גורם, ואפילו דיני נפשות שא"צ סנהדרי גדולה, א"א לדון שלא בזמן המקדש מהאי טעמא,

כיון שאין בי״ד גבוה שיוכל לסתור הדין כשתהא מחלוקת. ועיין שבת ט״ז תוד״ה אלא.

מינוי הסנהדרין על פי מי הוא?

בזמן הסנהדרין היה נמשך המנוי מדור לדור. ואמנם מיום שבטלה הסמיכה והסנהדרין, וצריך לחדשה, צריך לדון מי צריך לחדשה. ונראה דילפינן זה ממשה שהוא היה הראשון שחדש את הסנהדרין. ומה שנסתפק בזה הרמב״ם, נראה משום דמשה היו בו ג׳ דברים, גואל, נביא, ומלך. ויש לפרש כונת הרמב״ם דהוא כשיהי׳ גואל לישראל ויקבץ את ישראל לארץ ישראל יש ספק אם די במה שהוא גואל ומלך לבד לחדש הסמיכה והסנהדרין. וכן מבואר ברמב״ם בה׳ מלכים פי״א ה״א שהמלך המשיח יחזיר מלכות בי״ד ויבנה המקדש ויחדש הסנהדרין וכו׳ עיי״ש. ובזה יתורץ מה שכתב בפ׳ רביעי מסנהדרין הלכה י״א, „שאם יסכימו כל החכמים שבארץ ישראל״ למנות דיינים ולסמוך אותם הרי אלו סמוכים ואח״כ כתב לפי שישראל מפוזרים וא״א שיסכימו לדעה אחת ע״כ היו מצטערים על הסמיכה, ומשמע שצריך הסכם של ישראל שבכל העולם ויעוין בפירוש המשניות סנה׳ פ״א.

אבל לפי הנ״ל הכונה שסמיכה צריכה הסכם של כל חכמי ישראל ומנוי הסנהדרין צריך גואל, ורק אם יגאלו ויקבצו כלם למקום אחד, אז אפשר לחדש שניהם יחד. והדבר צריך הכרע שאפשר שצריך דיהי׳ הגואל והמלך גם נביא כמרע״ה.

והנה עוד מקרא כתוב „שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך אשר ה״א נותן לך לשבטיך ושפטו את העם משפט צדק״, ובמקרא זה לא נאמר „ואלה המשפטים״ נראה דמקרא זה נאמר אפילו כשאין סמוכין, ואפילו בחו״ל, אם ישראל מקבלים אותם אז יש להם לדון ע״פ הכרעת שכלם, בלבד שיהא משפט צדק. ואולי נכלל בזה דברי חז״ל „בי״ד מכין ועונשין שלא מה״ת״ (סנהדרין מ״ז), אלא שאלה אין להם רשות לדון ד״נ, ולא דיני קנסות קבועים, ובפשטות נאמר על דיני ממונות שבין אדם לחבירו, ואמנם יש מקומות שחז״ל התירו להם אפילו בשאר דברים במקרה, ובדיני גרים שאמרו ע״ז „שליחתייהו קא עבדינן״. ולכאורה יש לשאול אם אפשר להיות שלוחי המוסמכים והמומחין באלה, אפילו בזמן שאין סמיכה, א״כ למה לא נתן להם רשות גם בכל? ונראה שכמו שלענין סנהדרי גדולה וסנהדרי קטנה יש „הדבר הגדול״ שהקטנה אינה יכולה לדון בו, כן לענין דיינים סמוכים, ודיינים נבחרים מהקהלות, שנלמד מהקרא של שופטים ושוטרים יש דבר גדול ודבר קטן ומה שנמסר להנבחרים שאינם סמוכין בזמן הסמיכה, שייך ע״ז לומר שליחותייהו קא עבדינן גם עכשו. אבל מה שבזמן הסמיכה לא נמסר לנבחרי הקהלות שאינם סמוכין, א״א להם להנבחרים מהקהלות שאינם סמוכים לדון עכשו. ועכ״פ גם הדיינים והשוטרים עכשו, שלא בזמן הסמיכה, יש להם דין שופטים ושוטרים

מן התורה, לענין משפט צדק, אלא שאין חשובים דיינים לענין „ואלה המשפטים", ואין להם כח לדון בלי שימה ובחירה מהקהל, ולא לדבר הגדול והקשה מה"ת.

והנה ידועה המחלוקת שהיתה בין מהר"י בירב ודעמו ומהרלב"ח ודעמו, שהראשונים סברו שאפשר לחדש בזמנם סמיכה ומנוי סנהדרין בכדי לקיים ואשיבה שופטיך כבראשונה שידונו דיני קנסות ודיני נפשות, ויבנו המקדש ויקריבו עליו קרבנות וישמרו כל דיני טומאה וטהרה ועי"ז יקרבו את הגאולה ויבוא משיח צדקנו. ושכנגדם סברו שבתחלה צריך לבוא משיח, ויחדש הסמיכה ויבנה המקדש וימנה סנהדרין. וכל עיקר כונת מהר"י בירב, כמבואר באגרת הסמיכה שלו, היתה בכדי שנקיים המצוות בכל פרטן ודקדוקן, שבלי מקדש וסנהדרים חסר לנו חלק גדול של תוה"ק, שלא נוכל לקיימו. ואף מה שאנו מקיימים נלקה בחסר שלימות, מחסר מקדש וקרבן; ומהרלב"ח וסיעתו ג"כ הודו בזה, אבל מדת הדין מעכבת לדעתם לחדש כל הנ"ל בלי הגואל.

וכאשר אלה הרוצים לחדש סמיכה וסנהדרין בדורנו תולין עצמם באילן גדול מהר"י בירב וחבריו שבכללם היו הב"י והרמ"א אלשיך ושאר גדולי הדור ההוא, ורוצים עתה להכריע כף ההלכה כמותם, עלינו לראות אם אמנם שוה הוא המצב כהיום והכונה, אל המצב והכונה של אותו הזמן!

סנהדרין בזמננו

שם זה מקסים ולוקח לב. ותשוקת אדם מישראל מתי יזכה לראות בקיומו ושכלולו ואמנם ענין זה מטיל חובות עצומות על הכלל ועל הפרט, עד שיש לדון, אפילו אם הדבר היה אפשרי, ע"פ דין אם הדור הזה ראוי לכך. בנודע לדין סידור הסנהדרין, הנה האלף של זה הוא ענין הסמיכה, שהסנהדרין צריכים להיות מוסמכים איש מפי איש עד מרע"ה. אמנם האומרים לחדש עתה הסנהדרין סומכין על הרמב"ם בפיה"מ סנהדרין פ"א ובה' סנהדרין פ"א שחושב שע"י כל חכמי ישראל אפשר לחדש הסמיכה. אבל הרמב"ם בעצמו כותב שצריך הכרע. וכבר נחלקו בזה רבותינו מהר"י בירב והרלב"ח בדור שקודם הב"י, והצעת הסמיכה נתבטלה אז. ופשטות הדבר היא שצריך ע"ז נביא, כמו בב"ש שעמדו להם נביאים להודיע מקום המקדש והמזבח ואין שייך כאן לא בשמים היא, כיון שא"א הדבר ע"י החכמים. והרי הסנהדרין הראשונים היו ע"י משה נביא ה' „ואתה תחזה". ואמנם אילו היה בכחנו להחליט ע"ד הסמיכה, וכבר היו לנו מוסמכים, עלינו לזכור החובות שיוטלו עלינו ע"י הסנהדרין והסמיכה. הסנהדרין יצטרכו להחליט על בנין בית המקדש וחדוש הקרבנות, וממילא כל דיני טומאה וטהרה, ותרומות ומעשרות: הסנהדרין יצטרכו להעמיד מלך (ומבית דוד) ולכשיבנה המקדש יצטרכו להיות במקדש, וממילא להנהיג דיני נפשות כפי חקי התורה. והמוסמכים אפילו בלי סנהדרין, חובתם לדון דיני קנסות כמפורש בתורה,

וכל מוסמך הרי הוא רשאי לדון בין אדם לחבירו אפילו בלא הסכם הצדדים ובלי מנוי הקהלות ועוד ועוד. וברור הוא שאלה הדורשים חדוש הסנהדרין אין רוצים בכל הדברים הנזכרים שהרי שאיפתם תמיד לתקן מלכות כדרך האומות. ולכל הנזכר למעלה יקראו בשמות שאין להעלותם על הכתב. אמנם סוד גלוי הוא, שהטעם של הרוצים בחדוש הסנהדרין הוא להקל מעליהם עול הד"ת ע"פ חז"ל ונשענים הם על דברי הרמב"ם בהלכות ממרים פ"א שכתב שבי"ד הגדול הם עיקר תורה שבע"פ, וכשחולקים על הבי"ד הקודם להם צריך לשמוע להם, כמה שנאמר „אל השופט אשר יהיה בימים ההם", ומקוים הם, הרוצים בחדוש הסנהדרין שהסנהדרין יקלו עולם. אבל ידוע שהרמב"ם אינו בודה דברים מלבו ואינו יכול לחדש דבר בש"ס, וכבר בארתי שהמקור שהבי"ד יכול לשנות דברי הקודם לו הוא מהספרי אפילו אומר לך על שמאל שהוא ימין כו' ועל המשנה דעדיות שאם יבוא בי"ד אחר ישמע לו (ויש שם גרסאות ופירושים שונים). אבל ראשית: דין זה, ככל דין זקן ממרא נראה דהוא כשסנהדרין הם בלשכת הגזית: ובתחילה צריך לבנות המקדש ולהקריב קרבנות ולהנהיג טומאה וטהרה וכו'. שנית, דין זה הוא בהוראה פרטית הנוגעת למעשה, אבל אין יכולים להורות ולקבוע הלכה לסתור דברי מי שגדול מהם, כמפורש בעדיות פ"א מ"ה שם. גם בדין זקן ממרא הוא בשיש מחלוקת בין בתי דינים או חכמים: וזהו במה שלא נפסק ע"פ הש"ס והשו"ע אבל מה שנפסק אין מקום למחלוקת, ולא לסנהדרין להכריע. והשאלה הבאה לפני סנהדרין, היא ע"פ המופלא שבבי"ד משני הצדדים. ומופלא הוא מי שמגודל על התורה שבכתב ושבע"פ ולא מי שבא בכח „המאָדערניזם) לסתור דברי חז"ל, שזהו כעין קשר רשעים שאינו מן המנין. והדין של טועה בדבר משנה הוא שייך גם על סנהדרין, ורק באותה הוראה, ובדבר הפרטי־גזירת הכתוב שלא לעבור על דבריהם, אבל אח"כ הרי הם צריכים להביא קרבן על טעותם ואם מזידים הם לעבור על דברי חז"ל אינם בכלל סנהדרין. דורשי הסנהדרין גם הם מחפשים קולות בטענה שעתה הוא ימות המשיח, אבל טעו גם בזה, והרמב"ם בה' מלכים פי"א ה"ד כותב שהמלך המשיח תנאיו הראשונים שישמור תורה שבכתב ושבע"פ, ושיכוף את העם לשמרם, ואח"כ אם יקבץ נדחי ישראל הרי הוא משיח ודאי.

ומה שמביאים הפסוק (ישעי' נ"א) „תורה מאתי תצא", הרי זהו דעת מיסיון המשבשת ועוקרת תורה ובונים טעותם על פסוק זה, שאין מבינים פשוטו, שהמלה תורה ביאורה תדיר „הוראה", שבאחרית הימים הוראת התורה והמשפט מאתי היינו מציון וירושלים כמו שנאמר בישעי' ב' ור"ל שכל האומות יקבלו תורה והוראה מאת ה' ועמו וארצו. אבל אין כאן שום רמז לתורה חדשה שהחפשים רוצים בה והוא מי"ג עיקרים שהתורה לא תהי' מוחלפת וכו'.

על דבר הריפורם הקונסרבטיבי בקדושין

(נדפס בס׳ „לדור אחרון״)

הכנסיה של הראַבּיים הקונסרבטיבים שהיתה בקיץ תרצ״ה החליטה להנהיג בשעת קדושין שטר מנוי שליחות לגירושין שהשליח יכתב ויתן גט, כשתשיג האשה דיוואָרס מהממשלה. ההצעה נדפסה לפני חמש שנים בשם „הצעה לתקנות עגונות״, ושם כתבו שרק אם יסכימו לזה גדולי הרבנים אז ישתמשו בזה למעשה. אבל הרבנים לא הסכימו לזה כלל, ובכ״ז הם הקונסרבטיבים בשלהם, לחדש מנהג זה למעשה, ואף שכל גדולי ישראל קוראים בפה מלא שאופן זה הוא היתר א״א לעלמא, בכ״ז פרסמו בעתונים, והודיעו במכתבים פרטים שעומדים על דעתם, וסומכים על דעת הקהל שהסכים להם... והנה באספת אגודת הרבנים דנו לענות ע״ז בד״ת או לא, והחליטו שבספר המחאה שיוצא עכשיו, נגד „תקנתם־קלקלתם״ לא ידונו שם בד״ת, אבל כל יחיד לעצמו יכול לברר סתירת דבריהם מצד ההלכה. וכאשר בקונטרס הצעתם הזכירו שמי וספרי בתור סמך, ע״כ מחויב אני להתנער מזה, ולהודיע חו״ד שהצעתם היא היתר א״א לעלמא ואין לה יסוד בהלכה.

והנה בהצעתם הביאו הצעת רב ספרדי אחד שהבעל ימנה בכתבו סופר ועדים ושליח שיראו כת״י, והם רוצים לשפר ההצעה ולתקן שימנה את האשה שהיא תהא הכותבת את הגט ושליח להולכה והעדים יהיו אותם שיראו כת״י, ודעתם דעל עדים ליכא קפידא כשלא ישמעו מפי הבעל כיון דע״מ כרתי.

ובטרם אבאר סתירת דבריהם אקדים לזה הקדמה קטנה. יסוד כל הקנינים ובטול הקנינים ותנאיהם הוא סמיכות וגמירת דעת. ודבר זה נמסר לחז״ל ודבריהם בזה ד״ת ממש אם לא במקום שפירשו להדיא שהוא דרבנן. וע״כ יש חלוקים רבים בדיני הקנינים בין הנושאים: יש דברים שנקנין באמירה, ויש שצדיך פעולת קנין בכוונה, ויש שקונה אפילו בלא כוונה, ויש אפילו פעולה בכונה ל״מ. וכן לענין בטול יש שמועיל בינו לב״ע, ויש שצריך בטול בפני עדים בדבור, ויש בטול במעשה בלי דבור, ויש דל״מ בטול כלל, וכן לענין התנאים יש שהתנאי בא מאליו אפילו בלי רמז, ויש שצריך גלוי דעת, ויש שצריך תנאי כפול וכל דיני תנאי. ויש דל״מ כלל תנאי. ובּרירה, ומילי, ודברים שבלב עיקר גריעותא שלהן משום חסרון גמירות דעת. ויכול להיות בנושאים ידועים כשר הקנין מה״ת אף שיש בו כל החסרונות הללו, ע״פ דברי חז״ל שגלו לנו שבאלה הנושאים יש סמיכות דעת, ובאחרים ל״מ מה״ת. ולמשל היוצא בקולר והמפרש והיוצא בשיירה והמסוכן שאמר כתבו — כותבין ונותנין, ובאינש אחרינא אם לא אמר תנו ונתנו אינו גט, אפילו יפרש אח״כ שכונתו הי׳ ליתן. ושם בגיטין ס״ו מי

שהי' מושלך לתוך הבור ואמר כל השומע קולי יכתב גט לאשתי כותבין ונותנין. ולא נתפרש איך הוא הדין באינש אחרינא באם אמר כתבו ותנו, ואפשר דגם דיעבד ל"מ מה"ת כיון דלא ידע מי הוא המרוצה לכך לא סמכא דעתי' ואין ברירה. ועכ"פ במקום דידעינן ודאי דלא (סמכא) דעתי' אין כאן קנין.

והנה בנדון הצעתם, אפילו לא הי' ע"ז סתירות מפורשות, הרי השכל הבריא מגיד שלב המקדש בל עמו על שליחות הגירושין — אינו מעלה ע"ד שיהי' ריב ביניהם, ואינו יודע את מי הוא ממנה ומי הוא שיהא דיין בדבר ואם הוא ממנה את האשה אינו מבין כלל מה זה שהרי היא צריכה גט ממנו ואיך תהא היא הכותבת והמוסרת לאחר שישוב לעצמה (ואין זה דומה כלל לנדון של גמ' דגיטין כ"ג וכ"ד כמובן) וכמה מי יימר איכא הכא ואיך אפשר לחדש דבר בזה שלאשמעינוהו בכל הדורות — שגם השכל הפשוט הוא נגדו! — ואמנם הפירכות מבוארות באר היטב, גם לאלה שחושבים ההלכה לכלי משחק. א) הרי מבואר ברמב"ם פ"ט מגירושין דין כ"ה באומר לכתוב ולחתום וליתן גט לאשתו ונתייחד עמה קודם הכתיבה, ואח"כ כתבו ונתנו לה אינו גט. וגם להחולקים ע"ז הוא ספק גירושין. ב) פסקינן הלכתא דצריך דוקא שישמעו הסופר והעדים מפי הבעל — ומה שפסקו הג"פ והרימ"פ להיתר בכת"י כשממנה גם בע"פ בפני ב"ד הוא בשעה"ד גדול ביותר בשעת המנוי. ובארנו מקודם ששעה"ד גדול בשעת המנוי גורם לסמיכות דעת — אבל אם בשעת המנוי אין שום ענין ודחק, אין שייך כל זה, ואפשר שפסול מה"ת וכמוש"ל. ג) מה שרצו לתקן ע"י מנוי האשה לכתיבה ולהולכה ועל ע"ח לא איכפת להו משום דאינו מה"ת — הנה מבואר ברמב"ם פ"ט שגט ע"י שליח ל"מ מה"ת בלי חתימה אם לא יעידו עדים על מנוי השליחות ולהרמ"ה צריך דוקא שעדי המנוי יהיו גם עדי המסירה. וגם להרמב"ם צריך שהעדים יהיו בפנינו ול"מ כתב ע"ז, דכתב זה אין לו גדר שטר — ול"מ ע"ז קיום חותמיו ודוקא עדים החותמים על שטר הלואה או מכר או גט נעשה כמו שנחקרה עדותן בבי"ד וע"כ מהני קיום חותמיו. ד) עיקר תקנתם מבוארת בהצעתם ליפות כחה של האשה שתתגרש בע"כ של הבעל כשתגיש דיוואָרס וכיון שהבעל אינו רוצה וצועק ככרוכיא שאינו חפץ לכתוב הגט ולא לגרש, ומה תועיל אמירתו הקודמת, ואפילו אם ישבע שבועי שבועות שלא לבטל ואפילו אם יבטל מעיקרא את הבטולים שלאחר כך לא מהני כלל, שהרי עכשיו הוא כותב ומגרש וצריך שיהא עכשיו לרצונו. ומה שיש סוברים דיש איזה כח בשבועה ובביטול דמעיקרא לבטל הבטולים דלאח"כ הוא רק בגט שנו"נ כד"ת, דהבעל מצווה שלא לבטלו ולרשב"ג א"י לבטלו. ע"ז סברי דאחר שבועה גם רבי מודה, וגם בזה אין הלכה כן, ועיקר הדברים הנאמרים הוא רק במקום חשש שמא יבטל, אבל לא בבטול ממש, אבל בגט שלא נכתב כדין דאדרבה הבטול שלו ידוע ממילא ע"פ דעת כ"א, ע"ז לא יועילו כל שבועות שבעולם, ואין בזה אפילו צל ספק כלל.

ונשוב להרמב״ם דפ״ט מגרושין הלכה כ״ה דפסק להדיא דבנתיחד עמה אחר שאמר לשליח לכתוב גט, אם כתב אח״ז השליח גט ע״פ אמירתו הקודמת אינו גט. וכלל הוא שבכ״מ שהרמב״ם כותב אינו גט הוא מה״ת. ושם ברמב״ם דגם בגט כתוב מקודם אם נתיחד עמה נפסל והנה ידוע דאין דרך הרמב״ם להביא דבר של״נ בש״ס בבלי או ירושלמי או בתוספתא, וכבר הקשו הרמב״ן והר״ן ע״ז. והנראה לי מקור לדברי הרמב״ם מגמ׳ גיטין דף כ״ו, דתניא האומר כתבו גט לארוסתי לכשאכנסה אגרשנה אינו גט, והקשו שם בתוספות דהא ביבמות שנינו אהא מילתא הרי זה גט, יעוי״ש. ונראה דהרמב״ם גריס תרוייהו יחד והגירסא שלו כך: כתוב גט לארוסתי לכשאכנסנה „ואגרשנה" אינו גט. ופירושו שצוה לכתוב אחר שיכנסנה. ואז אינו גט, דהכניסה מבטלת השליחות, אבל האומר ללבלר כתוב גט לארוסתי „ולכשאכנסנה" אגרשנה", (דמשמעו שיכתוב תיכף ויגרשנה אח״כ וכן עשה) הרי זה גט. ולא תנשא בו משום שמא יאמרו גיטה קודם לבנה דכיון שהגט כבר כתוב אינו נפסל ע״י כניסה מה״ת (ולי״א גם בטול בפירוש ל״מ לגט אלא לשליחות) ורק חוששין משום גט ישן — ואפילו לגירסא שלנו אפשר דמפרש הרמב״ם דמיירי שנכתב אחר הכניסה ואף שהגמ׳ מפרש הטעם משום ש״י גיטה קודם לבנה, לרמב״ם משמע מיניה תרתי דגם קודם כתיבה שייך גיטה קודם לבנה, משום דע״י מנוי השליח נתפרסם ענין הגט, וגם דמשום גזירה בטל הגט מה״ת.

ובהא משמע גם מהתוס׳ לענין היכא דבעל ודאי אחר הכתיבה דאינו גט כלל ומשמע מה״ת, וידוע דהרבה גזירות חכמים גורמים לפסול מה״ת ואכמ״ל.

ועכ״פ שמעינן מרמב״ם דהבטול בא ממילא ע״י פעולת הכניסה והביאה, וא״צ לבטל בפירוש, גם משמע דאפילו חשב בשעת הצווי לסופר לכנסה וגם אמר כך בפירוש אפ״ה בטל הגט, והרי זהו ממש הנדון של המתקנים הנ״ל.

ולהרמב״ם אין שייך כאן ענין נאמנה עלי שלא פייסתיה כמבואר במ״מ, ואף להרמב״ן משמע דוקא דביחוד שאינו בחזקת ביאה מהני במאמינה שלא פייס אבל לא בהוחזקה למשמשתו — וממה דאמרינן בגמ׳ בכ״מ חיישינן שמא פייס ופירשו בתוספות וברמב״ם דיש מקומות שהפיוס מבטל התנאי וי״מ שמבטל הגט, וכבר דקדקו למה נקט שמא פייס ולא שמא בטל! ובפשוט י״ל דאשמעינן דאפילו היכא דידעינן ודאי שלא בטל, אפ״ה כיון דנתפייסו להיות יחד כאיש ואשתו תמיד הגט בטל ממילא, אפילו נכתב וכ״ש בשלא נכתב, ובזה מתבאר הקו״ח של הרמב״ם.

ומלבד מה שחדושם הוא נגד התורה ונגד ההלכה, הנה גם לפי מה שנשתבשו וסוברים שמתאים עם ההלכה הרי זה נגד המציאות, שהרי תקנת

פרוצים שנו כאן ופורקי עול תורה ובשו"א לא יוציאו מפיהם מנוי שליחות ועדים ובפרט להאשה עצמה שזהו חוכא ואיטלולא (ופייק) בעיניהם. ואם יחתמו על איזה נייר לא ידעו כלל מה כתוב בו, ואין זה דומה לחת"י בשטר מו"מ דשם שייך דין התחייבות והודאה, והחת"י היא הקנין לכך, אבל בגט צריך אמירה ומנוי סופר ועדים ושליח ואין כאן שום מנוי וענין כתיבת הגט ע"י האשה רחוק מהמציאות אפילו בכתב לועז — וכל הענין הרע — הוא רק תואנה לרמאות שיאמרו שהי' גם גט יהודי, אבל באמת הוא פשוט להתיר אשה ע"י דיוואָרס, ולא תהא כזאת בישראל.

והנה כבר כתבתי שמה שהנני נכנס לתגר בזה הוא מפני שהזכירו את הצעתי לתק"ע שבספרי פירושי איברא — ומחויב אני להתנצל בזה.

א) לבד מזה שמצד הדין אין הצעתי דומה כלל להנ"ל הנה אנכי רק הצעה כתבתי ולא פסק הלכה ונמלכתי אז בגדולים, ואמרו שאין הפסד בכתיבת הצעה. ב) כתבתי מפורש שהיא נגד הדין ורק העליתי ספק שמא ע"י תקנת כלל חכמי ישראל יהיה זה כדין. ג) ונוסף ע"ז כתבתי שרק ע"י צרוף תנאי בנשואין אולי יועיל, ולא ידעתי אז מהפסק שאין תנאי בנשואין בכל אופן, שפסקו כן כל גדולי דור הקודם, וכשנדפס הס' „אין תנאי בנשואין" חזרתי בי, כי אפילו גדול שבגדולים צריך לבטל דעתו אל הרוב, ובאם לאו הוא זקן ממרה, וכ"ש ננסים כמונו, וכן כתבו רבני קאנסטאנטינאפאל שמשכו ידיהם מהצעתם, וכן שארי המציעים, העומדים על בסיס התויר"א. ואמנם כשעיינתי בענין זה מצאתי שאין תנאי בנשואין הוא הלכה ברורה נשענת על יסודות חזקים בל ימוטו. ואף לשמואל דסובר דמהני תנאי הוא רק תנאי בשעת אירוסין, אף שנשא אח"כ, והריני בועלך ע"מ וכו', הוא דוקא בביאה פרטית לא ע"ד נשואין.

וכבר נרפס זה משמי בהפרדס אלול תרצ"ה, ואזכיר כאן בקצרה טעמא דמילתא. א) תנאי צריך להיות דוקא בעיקר הדבר, אבל אם עיקר הדבר אין בו תנאי אלא ענינים צדדיים שבו המעשה קיים. והפרטים אם הם בממון תנאו קיים, ואם הם בעניני איסור התנאי בטל משום דהוא מתנה עמשכב"ת. ב) מהות וענין קידושין הוא שמחייבה להיות בדולה ממשכב זר, ואם היא מתחייבת בכך אפילו לא יהא כוונת מצוה, אף לא הרצון למלא כל דיני תורה הקדושה הקשורים עם הקדושין הרי הקדושין קיימין, וכל דיני קדושין עליהם. ג) חזקה אין אדם עובב"ז הנאמר בכתובות ע"ג וע"ד, לענין נשואין אין זה רק משום איסור שבדבר, אלא מטבעם ודרכם של ב"א ושייך אף ברשעים ובפרוצים, כי אין מצוי כלל אדם שייחד אשה למשכבו, שבאותו זמן שהיא מיוחדת לו בפרהסיא, יתן לה רשות גלוי לכל לזנות עם אחרים. וממילא כשאנו שומעים מהמקדש תנאי בעת הנשואין ברור לנו שאין כוונתו שאם לא יתקיים התנאי מרשה לה להיות מופקרת,

מכיון שזהו נגד טבע האנושית ומפרשינן כוונתו לענין כתובה ; ואם אמר בפירוש שאם לא יתקיים התנאי לא תהא מקודשת שלא תצטרך גט, סו״ס כיון שכל זמן שהתנאי אינו ידוע הרי היא בע״כ גדורה מאחרים, וכ״ש כשהתנאי הוא בדבר נולד (עתיר להולד), א״כ לענין מהות הקדושין אין התנאי פועל, וכל עיקרו של התנאי לענין שלא תצטרך גט, והמקדש אשה ע״מ שלא תצטרך גט הרי זה מתנה עמשכב״ת. וכן גם לענין חליצה אם יתנה שלא תזקק ליבום הוי מתנה עמשכב״ת. והמקילים להתנות על הקדושין כשתזקק ליבום זהו דוקא כשהריעותא לפנינו (באח מומר או חרש) וג״ז רק לענין חליצה אבל בכה״ג לעקור הקדושין בחייו ל״מ, ובארתי זה במקו״א. ומטעמים הנ״ל, ועוד ביארתי שגם בנשואי ערכאות אם דרו אח״כ בחזקת או״א בקרב היהודים ל׳ יום הרי היא א״א.

תקון או הריסה?

(נדפס ב„הפרדס״, תשט״ו)

רעש גדול הסב החידוש שיצא מהחדר הקונסרבטיבי לעשות נוסח חדש בהכתובה ובעיקרו עוררה תגובה רבה סמכות בית דין שלהם בעניני אישות וגירושין. וכבר הביעה אגודת הרבנים את דעתה בענין זה בהכנסיה השנתית וכן הסתדרות ואגוד הרבנים, שהדבר נאסר ומופרך ו„בית דינם״ עלול להביא הרס בקדושת המשפחה ויהדות בכלל. וכאשר המחדשים מתיימרים, שרוצים בזה לגדור פרץ שבעניני האישות שבמדינתנו, ולפי דבריהם מפריעים הרבנים החרדים מלעשות תקון — על כן עלינו לברר ולהבהיר הענין.

הנה אמנם כן פרץ נבעה בחומת האישות בישראל פה במדינה, מעשים בכל יום, שזוגות מתפרדים בליגל „דיוואָרס ונכנסים בברית חדשה של נשואין אחרים בלי גט כדת משה וישראל. הרבה כאלה ששני הצדדים אין דורשים ג״פ לרגלי פריקת עולם מתומ״צ והרבה שצד אחד דורש ג״פ והצד השני ממאן, אם מפאת שנאה ונקמה, או מפני שרוצים לסחוט איזה סכום ממון מהצד השני. יש שמצדיקים מעשיהם בנמקם שמגיע להם חוב לפי דעתם, ויש שרוצים סתם להבנות מממון של הצד השני, בעקיפין.

ומזדמן תמיד שכשצד אחד ממאן בגט והשני נושא או נישאת בלי גט, אח״כ דורש צד הממאן את הגט, והדורש את הגט שמכבר, נהפך עתה לממאן.

בין כה וכה מצויות הרבה נשים שמתעגנות על ידי הקלקול הזה, ומהן מתפרצות שנשאות באיסור א״א ומרבים ממזרים בישראל. ועל מדוכה זו יושבים תמיד הרבנים ושואלים ודרשים כדת מה לעשות לשמור על טהרת ישראל? ולהציל בנות ישראל מעיגון.

והנה כידוע מתהלוכות משפטי מדינות ארצות הברית קשה מאד לצד אחד להשיג דיוואָרס בלי הסכם צד השני, וכיון שכן הוא, לו חכמו והשכילו לדרוש ג״פ כדמ״ו, קודם שמסכימים על ליגל דיוואָרס היו משיגים זה בנקל. ואף הקלות וההפקרות גורמים שמתחילה אין דואגים כלל לגט כד״ת, אלא אח״כ כשנתקלים בעיכוב להנשואים החדשים, שדורשים גט כד״ת אז באים בקובלנא על הד״ת שאין בה דין לגרש ולהפריד אשה בלי רצון בעלה...

שנית, כרגיל הזוג שמתפרד משום שנוי הטבעים שביניהם, או משום חסרון פרנסה וכדומה, בלי שנאה וקנאה, לא קשה לאחד להשפיע על השני בענין גט, בפרט שהגט הוא נחוץ לשניהם. ואמנם לרוב גורמת קנאה ונקמה בזה שהאשה מושיבה את הבעל במאסר או שמתפרדת ממנו משום שמצאה נאה ועשיר ממנו או שהוא מצא אחרת, אז אף שמתפשרים על דיוואָרס, כשמגיע הדבר לגט כד״ת מתעוררת הקנאה והגט מתעכב וגורם עגין וג״ע.

הסגולות והעצות לתקן הקלקולים, המוטלות על הרבנים הן א) לפרסם בכתב ובעל פה, וביחוד למי שנזקק לדיוואָרס, לדאוג ראשית דבר להגט כד״ת, לעקור משורש את הטעות של הרבה שחושבים שהג״פ מזיק להדיוואָרס, או שאסור לסדר ג״פ קודם דיוואָרס כבר פסקו שופטים מומחים (כהשופט ראזאלסקי ע״ה ועוד) שאין עיכוב מצד חוקי המדינה מלעשות ג״פ קודם הדיוואָרס, ורק לכתוב בהפטור שע״פ חוקי המדינה זקוקים שניהם לדיוואָרס מדיני כחק. והרבה אשמים בזה עורכי הדין החפשים, ובלי ספק שע״י השתדלות ישרה אפשר בזה להשפיע עליהם, שכשנעשה הסכם על דיוואָרס יכניסו ענין הגט כדת בתוך ההסכם.

ועתה נבוא להצד המכאיב ביותר — הבגידה של אחד מהצדדים או משניהם (איהו בי קרי ואתתי׳ בי בוצינא) שלבד ההשחתה מצד עצמה הנה הקנאה המוצתת על ידי זה גורמת לעיכוב הגט — היש עצה למנוע ההפקרות במדינת החפש הזאת? ואמנם להישיר דרכי פורקי העול לגמרי לכאורה הוא מן הנמנע. אבל דאגתנו ביחוד היא על אלה המקושרים בחבלים או בנימים בדת, שגם עליהם עובר כוס ההרס, אף שרצונם חזק בגט, אבל אין בהם כח להתגבר ולכבוש יצר הנישואים כשסובלים כמה שנים מעגון. ולאלה בודאי שיש תקוה להשפיע עליהם גם בסוף בנוגע לג״פ כשהדבר מגיע למעשה. אבל חובתנו העיקרית היא להתריע תמיד על הכיעור והתוצאות

הרעות המסובבות ע״י התקרבות שבין שני המינים, ובזה כמדומה שלא רק שלא נעשה כלום בזה, אלא שגם עזרו לרעה המודרנים, שע״פ חשבון מוטעה, יש סוברים שיש בזה צד טוב.

וזה הדבר הרע שנתפשט בקהלות המודרניות הנוטות לשמאל. בלבוש של צדקה והחזקת בתי הכנסת העטיפו התקרבות אנשים עם נשים ופרסמו זה למצוה. לפנים בישראל היו יסודי כל קהלה ביהכ״נ לתפלה ובהמ״ד לתורה, והיה משמש גם לעניני צדקה והכנסת אורחים. אבל לא הקילו בשום דבר לטהר אמצעים בלתי טהורים לשם תכלית טוב. אבל ביהכ״נ המודרני הוא טפל להסענטער שעמו, והוא, הסענטער, מוקדש לשחוק קלפים ורקודי או״נ כאילו לשם שמים בכדי להחזיק על ידי זה את הסענטער ומשרתיו, ותחת חטא יצא חוח כי סו״ס היצר עושה את שלו, מביא תגרה בין איש לאשתו וגורם עזובה בעניני הבית, חשדים ופירודים, ולא רק הקירוב שבסענטער הוא מפתח לפורעניות, כי גם בביהכ״נ גופו בטלו את הטהרה ע״י בטול המחיצות וכל ענין התפלה נהפך לקומדיה, והקלקולים האלה מקורם מאותם „המתקנים״ בעצמם האומרים למצוא דרך השלום־בית ע״י עלה־תאנה — כתובה חדשה. ועיקר הפרעת השלום נעשה ע״י דרכי־כסל של התקרבות המינים באמתלא של לש״ש.

ולצערנו נסחפו בזרם גם חלק מצעירינו החרדים ומסדרים רקודים של בחורים ובתולות, בהחזיקם זה לסגולה לשידוכים, שאמנם נתחדדה ביותר פה במדינה שאלת הנשואים המאוחרים גם אצל החרדים. אבל לבד שאין עבירה מצוה, ותכלית אצלינו אינה מקדשת אמצעים, נוסף ע״ז לו חכמו השכילו כי אמנם נהפך הוא: הרקודים והתקרבות בו״ב מרחיקים את השידוכים. כי הצניעות וההסתר הוא כח המושך לנשואים, וההתקרבות מדחה זה, גם נטיה טבעית לרקודים ומראה עינים, מדחה במסתרי הנפש את הנשואים שלא להפסיד את ההנאה הזולה של הרקודים ע״י הנשואים.

ובכלל עלינו לפרסם את האמת של חז״ל ששחוק וק״ר מרגילים... ואל ישיאו אותנו לומר שהציוויליזצי׳ היא תריס בפני החטא, הקינזי רעפאָרט ופרסום המעשים „היפים״ מזמן האחרון שאצל אנשים מהשדרות הגבוהות הם מעידים שיצרא דעבירא לא בטל גם אצל בעלי מדריגה גבוהה של תרבות, ואפילו הנקיים מחטא, מידי חשד לא יצאו ע״י התקרבות, וזהו הגורם העיקרי לפרודים ולשנאה וקנאה שאח״כ והם הגורמים ג״כ לעכוב הג״פ כדמ״ו.

טהרת הטבילה והרחקת טומאת הנדה הן מרעיפות רוח קדושה בחיי האישות ומתעבות את הפריצות והתאוה הטמאה, והתעמולה הנכונה בזה, לבד מה שהוא שמירת יסוד חיי היהדות, הנהו גם תריס בפני הפרעת חיי המשפחה; והפרעה זו מביאה ג״כ לשפיכת דמים, דם האדם עצמו, ודם צאצאיו ושל אחרים, שהעתונות מביאה לנו ידיעות כאלה כמעט בכל יום. וזהירות ופרישות וטהרה — מחזקים השלום בעולם.

ואמנם צריכים אנו להשתדל בענין זה אפילו אם הצד הסובל גרם לעצמו הצרה לחלצם מצרה ולהצילם מג"ע וביחוד עלינו לדאוג בעד הצנועות והצנועים הסובלים על לא חמס, ומובן שהשתדלות אל כל פרט הוא חובת כל רב שבא מעשה לידו, ואצל הכלל נוסדה מחלקה לעגונות אצל אגודת הרבנים המשתדלת בענינים אלה כמה שאפשר.

ואמנם תקנה עיקרית הוצעה כ"פ בלשכת אגודת הרבנים, ודנים עליה, והיא להשתדל אצל הממשלה, שאלה המסדרים נשואים כדת משה וישראל לא יוכלו להתיר מאסרי אישותם עד שישיגו ג"פ כדת מ"ו, והדבר איננו פוגע בקונסטיטוציה שנותנת חופש הדת; שמכיון שנתקשרו יחד כדמ"ו הרי הכירו צד אחד בשני שחי הוא ע"פ אמונתו, והליגל דיוואָרס לא יועיל לו כל עוד לא יושג ג"פ כדמ"ו. ואמנם אפילו יושג זה איננו נצולים מקלקול כ"ז שענין הג"פ ישלטו בו ידי הכל, שהרי מפורסם הוא שיש במדינה זו מהרסים שקורים גט לחספא בעלמא וע"ז צריך לקבוע בי"ד עליון שיאשר את הג"פ, ומובן שבהוה הכח הזה צריך להיות בידי אגוה"ר. זוהי התקנה שהוצעה מכבר ועתה היא חובת השעה ואם תעלה בידינו אז יצא יקר מזולל ותצמיח ישע לטהרת ישראל.

עתה נבוא חשבון לדון על החדוש הזר של המתקנים אם יש בו ממש. הם מחדשים „שהחתן והכלה יתחייבו ללכת בדרך התורה ובכל תגרה המתהווה ביניהם עליהם לסמוך על הבי"ד". והנה החיוב לשמור דרכי תוה"ק הוא על כל ישראל, בין שיחתמו על זה ובין שלא יחתמו. ואמנם יודעים אנו שחלק גדול אינו שומע וא"א לנו לכופם, וחתימתם ע"ז והתחייבותם לא תועיל כלום. וממה נפשך אם הבי"ד כחו יפה ע"פ דין והממשלה תעזרהו והבעל הוא מאלה שכופין להוציא, או האשה מאלה שכופין להתגרש, א"צ להתחייבותם ואם אינם מחייבים ע"פ דין להתגרש אפילו ישיג כח מהממשלה הגט הוא מעושה שלא כדין ואינו גט. ואם הכונה היא שהבי"ד יחייבו את הצד האשם בקנס כסף גדול, שממילא יהי מוכרח ליתן גט, הנה לבד שיש חשש עישוי גם בזה, הנה התחייבות סתמית אין כחה יפה שלא יוכלו הצדדים לחזור בהם, דפשוט שהיא בכלל אסמכתא. והא דקנו מידי מהני להציל מאסמכתא, הוא כשפוסק בדין או אפילו בפשרה הקרובה, אבל להתחייב על כל מה שיאמרו, נראה דאפילו למאן דסובר דקנין אתן מהני הכא לא מהני ומכ"ש להסוברים דאפילו בסתם פשרה מהני רק על חפץ ידוע (עיין רמ"א חו"מ ס' י"ב) ואם תאמר מה היזק יצא מזה אם יחתמו ואם יתחייבו? הנה מכיון שאין בזה תועלת מצד עצמה מסתמא כונה אחרת טמונה בזה, וכאשר יודעים אנו מכבר השתדלות הקונסרבטיבים לעשות תנאי בנשואין, וכנראה לוטה כונה זו גם בזה. ולבד מזה שאין כאן תנאי כלל, ואמנם אפילו יעשו תנאי גמור כתנאי ב"ג וב"ר כבר נתברר ע"פ כל גדולי הדור בס' שנדפס ע"פ הגרח"ע זצ"ל שאין תנאי בנשואין, הלכה ברורה היא ולא רק תקנה; ולפטור אשה בלא

גט משום תנאי הוא היתר א"א לעלמא. והסברתי זה כ"פ שגדר הנשואין הוא לעכב האשה מלהיות לאחר, וגלוי לכל שאפילו לא יתקיים התנאי, אינם מסכימים להתירה לכל מעיקרא. אפילו בפרוצים, משום שהוא נגד הטבע והשכל, והם דברים שבלב כל אדם; ממילא אין התנאי על עצם הנשואין שלא יחולו, אלא הכונה שבעת שירצו להפרד לא תצטרך גט. ותנאי כזה באומר הרי את מקודשת לי אלא שתצאי אח"כ בלי גט, הרי זה מתנה על מה שכתוב בתורה, הן אם היא בתורת תנאי והן בתורת שיור. ואין חילוק בזה בין כשר לפרוץ. ורק בביאה שלא בתורת נשואין שייך תנאי ובאקראי, ומה שחילקו בזה בין כשר לפרוץ הוא רק במקום שרק משום חזקת כשרות דנים להביאה שהוא ביאת קדושין, משום חזקה א"א עושה בב"ז, ובלא"ה היינו מחזיקים זה לזנות. אבל בעת נשואין רגילים שכל מהותם הוא שלא תהא לאחר, הקדושין ע"י הביאה חלין, אפילו בתנאי, והתנאי בטל. והתנאי שהנהיגו לפנים באח חרש או מומר, ל"מ אלא לענין זיקת יבום, וטעמא רבא איכא בזה ובארתי זה במק"א. ולפי התנאים שכתבו בזה היא בכלל דבר שאי אפשר במציאות בדור הזה.

ואם כוונתם של בעלי האסמבלי לפרסם ע"י זה בית דין שלהם, זו קשה כראשונה; הטובים שבהם היו אומרים שהסטי' שלהם מדרך המקובל היא בכונה טובה להציל מה שאפשר להציל, אצל אלה שרחוקים לגמרי מהיהדות אבל הצעד המסוכן הזה עלול לעור עיני העם ולהמשיכם בדרך הפקר בהסתה שהם הבי"ד והמנהיגים — בזמן שידוע שדרכיהם הם גשר רעוע העלול לפול למים הזידונים... וזוהי תועבה וכל מי שיש בו ריח תוי"ש צריך לברוח מזה כבורח מאש ואבדון. ומודה ועוזב ירוחם.

שאלה

הרב יהודה ליב קריינדיל זצ"ל *)

יהודי אחד קנה כבשה מנכרי ובעת קנייתו אותה שאל היהודי את הנכרי אם היא ילדה או זקנה והשיב לו הנכרי שילדה היא, ואח"כ נתנה הישראל לנכרי אחר לזונה אצלו ואחרי עבור איזה משך מעת שנתנה לו בא הנכרי אליו ואמר לו שכבשתו ילדה זה כשבועיים איל זכר ואינו יונק, והי' הדבר לפלא בעיני הישראל מדוע לא הגיד לו מקודם כי הוא מצוי בבית הישראל ממש בכל יום פעמיים, ומה שאינו יונק ג"כ הוא דבר חידוש, ואח"כ כשנתגדל האיל הלך הישראל להנכרי לקחת את אילו ופתח הנכרי את פתח הדיר ולקח בפני הישראל איל אחד מבין הכבשים ונתן לו ועתה שואל הישראל מה דין האיל הזה.

תחלה צריך לברר אם על הכבשה הזאת בעת הקני' הי' דין ודאי מבכרת או רק ספק מבכרת, והנה זה אמר הישראל שסתם ילדה נקראת בהמה אשר לא ילדה עדיין [שכבשה אשר כבר ילדה יאמרו עלי' בפירוש שכך וכך ולדות ילדה ולא יאמרו עלי' סתם שם ילדה אף אם היא ילדה בשנים] וכעין מעשה זאת הביא בט"ז סי' שי"ו והאריך שם לומר שכיון שהיו לו להשביח יותר ולא השביחה ודאי דקושטא קאמר ולא להשביח מקחו, וכן האריך בזה המהרי"ט אלגזי וא"כ לכאורה גם בנדון דידן כן הוא דבהמה שבכרה קונים אותה ביוקר מטעם שלא תסתכן עוד בלידה וכמו"ש הש"ך בשם העט"ז וכמבואר בתוס' בשם רש"י בבכורות על הא דאשתבוחי הוה משתבח, וכן אמר גם הישראל שיותר טובה היא אם כבר ילדה פעם אחד, וא"כ ודאי שהנכרי אומר אמת שילדה היא ועוד לא ילדה ולא להשביח מקחו מדהי' לו להשביח יותר ולומר שכבר בכרה, ואף שמדברי התוס' שם נראה דבעכו"ם לא שייך הא דאשתבוחי וכו' הוא משום דסובר

---

*) הוא ניהו מו"ח ששמש ברבנות בעיר קריטשאָוו כארבעים וחמש שנים, ומקודם הי' ר"מ בעיר קלימאָוויץ. הי' מצויין גדול בעמקות בגפ"ת ובהוראה, ובצדקות מופתית. מפני חמת המציק ברח לנפשו בקום שלטון הרשע, והשאיר כל ספריו וכתביו. ולהקים לו שם ושארית הנני מוסר לדפוס תשובה אחת הנשארת לפליטה. תנצב"ה.

שלא יאמינוהו אבל כאן הוא מדבר בשבחה של הכבשה וכמוש״ש הט״ז, אולם דיש לחלק בין דין שכ׳ הט״ז לנ״ד דדוקא התם כיון דנחית הנכרי לפרוט כמה ולדות ילדה מדרואה שהישראל מאמין בזה דהא שואל ע״ז מאתו לכן אנו אומרים דאם הי׳ דעתו להשביח מקחו הי׳ לו להשביח יותר בדבר זה בעצמו ולומר שילדה היא ביותר, אבל בנ״ד לא שאל מאתו הישראל רק אם זקנה היא או ילדה דניכר מדברי הישראל דשאלתו היתה על זקנותה וילדותה בשנים וכמו שאמר הישראל באמת דע״ז שאלו וא״כ לא האמין רק ע״ז לכן לא אמר לו הנכרי מזה שבכרה דחושש שמא לא יאמינו ע״ז, ועוד כיון שהבין מהישראל שאינו מקפיד רק על זקנה מדלא שאלו רק ע״ז לא חש העכו״ם להשביחה עוד במה שאינו מקפיד כלל ולא השביחה רק במה שילדה היא ולא זקנה.

ועוד נראה לומר דכפי הנראה מדברי הישראל אף דהאמת הוא דבהמה שכבר בכרה טובה היא וחשובה ביותר מ״מ בזמנינו לא נשמע שבעד זה יעלו בדמים, ואולי משום דעתה אין מצוי שתסתכן בלידה, ומ״ש הש״ך בשם העט״ז משום דחלבה טוב יותר ודאי דלא שייך בזה לומר שהי׳ לו להשביח עוד ולומר גם זה כיון שלא עלו דמי מקחו בזה, ויש לי לעשות סמוכין לזה מהא דאיתא במס׳ כתובות דף יא ע״ב ת״ר כנסה ראשון לשום נשואין ויש לה עדים שלא נסתרה א״נ נסתרה ולא שהתה כדי ביאה אין השני יכול לטעון טענת בתולים שהרי כנסה ראשון ע״כ, והקשו לי בזה דהא לשון א״נ מורה על איזו רבותא וכאן הדבר הוא להיפך דכ״ש הוא דאם נסתרה שאין השני יכול לטעון כו׳, והנראה לי בזה דהאי א״נ כו׳ קאי על ויש לה עדים דתנא קודם לכן דהיינו שיש לה עדים שלא נסתרה א״נ שנסתרה ולא שהתה כו׳ דהעדים מעידים גם על מה שנסתרה, וגם הלשון מוכח כן דאל״כ הי״ל לומר א״נ נסתרה ויש לה עדים שלא שהתה כו׳ אלא מוכח דהכל הוא מדברי העדים גם מה שנסתרה, ולפי״ז אתי שפיר הרבותא לפמ״ש התוס׳ לקמן על דברי רב אשי בדה״מ שאני כו׳ דאע״ג דעדים מעידים כו׳ סבר דלשבחה אומרים כן עכ״ל, וא״כ שפיר אשמעינן רבותא בבבא שני׳ דאע״ג דהעדים אומרים שנסתרה לא נאמר דבודאי אומרים האמת דאם הי׳ דעתם לשבחה הי׳ להם לשבחה יותר ולומר דלא נסתרה כלל אלא אמרינן שפיר דכאן נמי לשבחה אומרים כן [וכן מצאתי אח״ז ת״ל כן בשיטה מקובצת] ולרבה דאמר התם זאת אומרת כו׳ פשיטא דניחא יותר הרבותא דבבא ב׳, דכל ראייתו שזאת אומרת כו׳ הוא רק מבבא הב׳, דמבבא ראשונה אולי גם לדידי׳ אין ראי׳ כלל דנוכל לומר שפיר כר״א שהטעם הוא שהרי כנסה ראשון ומה שהעדים אומרים שלא נסתרה סבר דלשבחה אומרים כן, אבל מבבא ב׳ מדייק שפיר דזאת אומרת כו׳ דכאן ודאי דסמיך אעדים דאומרים האמת דאם דעתם לשבחה היו משבחים ביותר דלא נסתרה, וא״כ לדידי׳ כ״ש דאצטריך הך בבא ב׳ לאשמעינן רק

שאלה

דינא דכנסה בחזקת כו׳ יש לה כתובה כו׳ וא״כ לר״א הכל טעמא מאי הוא דלכאו׳ הא יש כאן מגו שמוכח דאומרים האמת מדהי׳ להם לשבחה ביותר ולא שבחוה, וא״כ ודאי דכנסה בחזקת בתולה, אלא ע״כ לומר שאמרן דכיון שזה אינו נוגע לכתובתה דגם אם אומרים שנסתרה ולא שהתה כ״כ ג״כ עדיין בתולה היא, ומה שלא נסתרה הוא לה רק שבח יותר ולא איכפת להו לשבחה עוד, ואולי יש בזה עוד טעם הערמא וכמו״ש רש״י שם בדף ט״ו, ולפמ״ש דבר זה במחלוקת שנוי׳ דהיינו רבה ורב אשי וא״כ לפי מה דק״ל דמקח טעות לגמרי משמע ע״כ לומר טעם הברייתא כר״א דהיינו מטעם שהרי כנסה ראשון וגם בבבא ב׳ אמרינן שפיר דלשבחה אומרים כן ומטעם שכ׳ דכיון שמה שהיו יכולין לשבחה עוד אינו נוגע לכתובתה לא אמרינן מגו בזה דהרי הוא דבר השכיח שיש משבח איזה דבר הרבה ויש שאף שדעתו לשבח מ״מ אינו משבח ביותר עד שיגיע לו להרוחת ממון, ול״ד לכל מגו דעלמא דהא לא מצינו מגו רק אם בטענה האחרת שהי׳ יכול לטעון הי׳ מרויח בזה או גם בלא הרוחה רק שהטענה ההיא יותר מעולה דהיינו שנראית יותר פשוטה ואמתית ובודאי שהי׳ נאמן עלי׳ אם הי׳ טוען אותה, אבל כאן במה שהיו משבחין אותה ביותר אין הרוחה כלל לענין כתובתה וגם עדותם לא היתה נראית בזה יותר אמתית ונהפוך הוא דכשאינם משבחים אותה ביותר מתאמתת יותר עדותן וא״כ אדרבה חיישינן להערמה כנ״ל, וא״כ בנ״ד ג״כ נסתר המגו מטעמים אלו, ואף שיש לחלק דהתם מה שהעדים אומרים שלא נסתרה היתרון בזה הוא רק שטוב יותר בעיני השני אם לא היתה נסתרה כלל ושאז הי׳ בטוח יותר שבתולה היא מעתה שמעידים עלי׳ שכבר נסתרה ולא שהתה כו׳ שיוכל לחוש שמא לא דקדקו כ״כ בעת השהי׳, אבל אם בעיניו נאמנים העדים במה שאומרים שלא שהתה כ״כ ובטוח הוא בעדותם זאת אין נ״מ בזה דבין כך וב״כ בתולה היא אבל כאן יש נ״מ בגוף הדבר שמ״מ יש לה חשיבות יותר אם כבר בכרה, מ״מ הסברא נראה כמו״ש דגם כאן לא שייך לומר המגו וא״כ נוכל לומר דלהשביח מקחו אומר ואינו נאמן, וגם בהא דאיתא בגמ׳ שם אשתבוחי משתבחי לפי גירסת רש״י שלפנינו ולפי׳ התוס׳ אפשר דלא ס״ל כלל האי סברא דסכנת לידה וכאשר תמה כבר בזה המהרי״ט אלגזי, אך דבזה גופא יש מחלוקת הפוסקים אם נאמן הוא כשמקחו בידו היכא די״ל דלהשביח מקחו אומר כן וכאשר הביא הש״ך יו״ד סי׳ ט״ז ס״ק ל״ג וסי׳ קכ״ז ס״ק כ׳ דהרשב״א ס״ל דאינו נאמן עשא״ש והמרדכי והג״מ ס״ל דנאמן וא״כ לכאו׳ להרא״ש וסייעתו בנ״ד הוי׳ ודאי מבכרת כיון שמקחו בידו, אולם דגם אם נאמין להנכרי במה שאמר שילדה היא ונאמר שהאמת הוא כדבריו שלא ילדה מעולם מ״מ נוכל שפיר לומר דאינה רק ס׳ מבכרת ומטעם שמא טינפה וכדאיתא שם ר״פ הלוקח בהמה סימן יוד בבהמה דקה טינוף [ולזה העירוני] אף דגם בזה יש מחלוקת דזהו דוקא לפמ״ש התוס׳ שם בדה״מ וכו׳ דגם לענין איסורא (לא חיישינן כלל לטינוף) סמכינן שפיר על ס׳ דמטנפת ומטעם דרוב בהמות

מתקררות כו' אבל לדעת הרמב"ן בהלכותיו וסייעתו לענין איסורא לא חיישינן כלל לטינוף וכמו שהאריך בזה מהרי"ט אלגזי, ומדבריו נראה שמסכים שגם דעת הרא"ש הוא כהתוס' וכן הביא שדעת רוב הפוסקים אינה כהרמב"ן ושהרמב"ם ג"כ ס"ל כהתו' ומצורף לזה שגם להרשב"א הוי רק ס' מבכרת מטעם שאין הנכרי נאמן אף כשמקחו בידו וכדלעיל וא"כ הדעת נוטה להקל כאן ולחשבה רק לס' מבכרת, ולכה"פ הוי ספק פלוגתא דנחשב ג"כ לספק וכמבואר בפמ"ג במחודשים אות ג', ולא הוי' ס"ד לחומרא שמא הלכה כהנך פוסקים דהוי' ודאי מבכרת ואפי' אם הוי' רק ס' מ"מ שמא לא בכרה עדיין דהא הכל שם חד ספק הוא דשמא לא בכרה עדיין, — ועוד נ"ל בנ"ז דעדות הנכרי אינה מכרעת כלל דלשון ילדה שלא ילדה מעולם, דאע"ג דבסתם לשון ילדה נקראת בהמה אשר לא ילדה מעולם מ"מ כאן שמוכח מעין שאלתו דלא שאלו רק אם זקנה היא בשנים או ילדה בשנים וכמו"ש למעלה וא"כ הנכרי שהשיב לו שילדה היא ודאי דלפי מה שהבין מענין שאלתו השיב לו שעוד ילדה היא בשנים ויוכל שפיר להיות שכבר ילדה כיון שכאן לפי ענין שאלתו סובבת תשובתו רק לענין דילדה היא בשנים וכמו שמצינו לענין נדר בסי' רי"ח דאזלינן בתר שעת וענין הנדר וכלשון הש"ך שם אמתניתין, וא"כ מכל הנ"ל נראה שפיר דבעת קנוייתה הי' עליו רק דין ס' מבכרת.

ועתה יש לדון בהאי בכור שריותא מדין ס"ס, והנה זהו ודאי דכבשת הישראל ילדה איזה ולד דבזה ודאי דנאמן הנכרי דלמה לו ליתן ולד שאינו שלו ולומר לו שהוא שלו, וכמו"ש הטור בסי' קי"ט בשם הרשב"א דאין אדם עשוי ליתן מנחה משלו בשם אחר, ורק דזה מספקא לן שפיר דלמא ולד זכר זה אינו כלל מכבשת הישראל ורק הנכרי נתן בחלוף נקבה שילדה כבשת הישראל משום דיותר נצרך להם נקבות לגדל ולדות ובפרט שכאן יש לזה דברים מוכיחים ממה שלא א"ל הנכרי מזה מיד שילדה וגם שאמר שאינו יונק דמוכח מזה שהולד הזה הוא מכבשת הנכרי והי' ירא דשמא כשיאמר להישראל תיכף מלידתה יבוא מיד לראותן וימצאהו קשור אחר אמו ויכיר הישראל שאינו שלו כלל, וכמו"כ יראה גם הנקבה קשורה אחר כבשתו, ולכן לא אמר לו מזה מיד עד אשר גמל את הולדות האלו מאמותיהם לגמרי ושוב לא יכירם הישראל] וא"כ הוה כאן שפיר ס"ס ספק שמא בכרה כבר מקודם שקנה אותה ואת"ל שלא בכרה מקודם שמא הולד הזה הוא מכבשת הנכרי וזה דומה לדין ס"ס שכ' הש"ך בביצה שנמצאת והיו שם ב' תרנגולים אחת ס' טרפה ואחת כשרה ודאית דאנו דנין בזה ס"ס שמא נולדה מהכשרה ואין כאן איסור כלל ואפי' את"ל שנולדה מהס' טרפה מ"מ שמא אינה טרפה כלל והוי שפיר הס' מגוף ומענין אחד וכמוש"ש, וא"כ בנ"ד ג"כ נימא הכי ס' שמא נולד ולד הזה מכבשת הנכרי וכבשת הישראל ילדה נקבה ואין כאן איסור כלל, ואף את"ל דנולד מכבשת הישראל מ"מ שמא אינה מבכרת כלל דכבר ילדה קודם קנייתה.

שאלה

ול״ד לנמצאו ב׳ כשבים דכתב הש״ך דאסור דהתם הטעם הוא משום דבודאי נמצא בכאן בשר ס׳ טרפה וכמוש״ש הש״ך אבל כאן אף דודאי נמצא בכאן ולד מכבשת הישראל מ״מ אינו ודאי שנמצא בכאן ס׳ איסור דשמא ילדה נקבה, וא״כ שפיר נוכל לומר בס׳ הראשון שמא אין כאן איסור כלל כמו בביצה אחת, ואף לפמש״ש הש״ך שזהו דוקא בנתערבו התרנגולות, מ״מ בנ״ד מלבד שהאמת הוא שהישראל אמר שאינו מכיר כלל את כבשתו ואולי נתחלפה באחרת וא״כ הוי ג״כ בתערובות כמו התם, גם בל״ז נראה להתיר כאן אף בלא נתערבו דהטעם שהצריך שם הש״ך לתערובות הוא משום דאל״כ איך נאמר בס׳ הב׳ שמא אינה טרפה והוא כבר אסרתה מן הספק ואתה מקיל בס׳ איסור תורה ולכן מצריך לתערובות חב״ח ושוב לא הוה הס׳ ההוא אסור מן התורה כמוש״ש הש״ך משום דיש כאן ס״ס וכמו״ש השפ״ד וזהו שייך דוקא שם בס׳ (איסור) טרפה דאם אתה אומר שמא אינה טרפה הרי אתה מקיל באיסור תורה שכבר אסרתו מן הספק וכבר חל עליו האיסור ואיך תחזור להסתפק עליו ולומר שהוא מותר, אבל כאן אף דהכבשה הזאת היא ס׳ מבכרת מ״מ הא לא נאסרה מעולם כלל, דהיא בעצמה דבר היתר והס׳ אינו נוגע כלל לעצמה רק להולד, וא״כ נוכל שפיר לומר את״ל דולד זה הוא ממנה מ״מ שמא בכרה כבר מקודם ואין אתה מקיל באיסור תורה דמי אסרה הא לא חל עליו שם איסור מעולם והספק הוא נוגע רק להולד לכשתלד ובולד הרי יש לפנינו ס״ס גמור, וראי׳ לזה מפסקי מהרא״י סימן ק״ל הובא גם בש״ך שם בכס״ס בדין שני שעירים שנולדו מעז שהיתה חולבת דדן בזה דין ס״ס ולא אמרינן שה״ס הראשון דשמא בכרה הוא אסור מדאורייתא דס׳ האחד נולד בה בעת קנייתה דהיינו קודם שנולד בה הס׳ הב׳ וא״כ היו לה אז רק ס׳ אחד ונאמר ג״כ שהס׳ ההוא כבר אסרנוהו אז דשמא לא בכרה עדיין, אלא עכ״ל שהס׳ ההוא לא נאסר מעולם כיון דהאם בעצמה אינה נאסרת כלל, ולפ״ז נראה דגם להפ״ח דס״ל איפכא דאם נתערבו התרנגולות אסור מטעם דאתחזק איסורא בב׳ התרנגולות ככל דין תערובות חב״ח מ״מ מודה בס׳ מבכרת שנתערבה חב״ח דמותר דכאן לא שייך לומר דאיתחזק איסורא והוי שניהם כגוף האיסור, כיון שאין כאן איסור כלל כמו״ש, ובנ״ד לכאו׳ מותר גם לדידי׳ דהא נתערבה הכבשה בין הרבה כבשות הנכרי ואפי׳ בתרנגולת ס׳ טרפה שנתערבה ברוב עכ״ז מותר דמדאורייתא שפיר בטיל ברוב ורק מדרבנן בע״ח לא בטיל וא״כ לא אתחזק איסורי׳ דאורייתא כלל, אולם דבנד״ד דהוי מב״מ היתר בהיתר לא בטיל ברוב כמו״ש המשב״ז סי׳ ס״ט ס״ק ל״ה. — ולכאורה י״ל כאן ס״ס גם באופן אחר דהא אף אם נניח שהולד הזה הוא מכבשת הישראל, מכס״ס דפסקי מהרא״י שכ׳ למעלה דהיינו שמא כבר ילדה מקודם שקנה אותה, ואפי׳ אם היתה מבכרת מ״מ שמא ילדה עוד ולד קודם שנולד הזכר הזה, אבל יש לחלק דדוקא התם לא הוי הס״ס משם אחד כיון שהס׳ הא׳ מוסיף על הב׳ לענין הנקבה וכמוש״ש, וזהו דוקא באם ס׳ הולדות הם בפנינו ושייך

להסתפק עליהם וא״כ כיון שהס׳ הא׳ מוסיף על הב׳ לא הוה ס״ס מש״א, אבל כאן דאין לפי״ז רק הולד הזה ואין אנו יודעים כלל מולד אחר מה שייך לומר שמוסיף לענין הולד ההוא שאינו כלל לפנינו לדין עליו וגם יכול להיות שלא היו כלל בעולם, וכמ״ש הוא רק להנך הסוברים שהכבשה הי׳ עליו רק דין ס׳ מבכרת וכמו״ש דלרוב הפוסקים כן הוא אבל להנך דס״ל דהיתה בעת קנייתה ודאי מבכרת ליכא כאן הס״ס הנ״ל, אולם דנראה דשפיר נ״ל גם לדידהו ס״ס מרווח דהיינו ס׳ שמא הולד הזה הוא מכבשת הנכרי ואף את״ל שהוא מכבשת הישראל מ״מ שמא ילדה קודם לו ולד אחר והוא יצא השני, והוי דומיא דמ״ש הש״ך באם יש כאן ב׳ תרנגולות אחת ודאי טרפה ואחת כשרה, שכ׳ ע״ז בפמ״ג ובחדושי רעק״א דאם לא נתערבו התרנגולות דאז לא הוי כגופו של איסור שפיר מותרת הביצה מדין ס״ס דהיינו ספק מתרנגולת הכשרה ואת״ל שהיא מהטרפה שמא נגמרה מקודם שנטרפה דהרי זה דומה לנמצא דם בספל כנ״ל וא״כ גם בנ״ד דלא הוי כגופו של איסור ומטעם שכ׳ כיון שהאם בעצמו היא היתר נוכל להתיר ג״כ מס״ס זה דכמו דהתם הס״ס הב׳ הוא שמא נגמרה מקודם שנטרפה כמו״כ נוכל לומר בנד׳ הס׳ הב׳ להיפך שמא נולד הולד אחר שקדם אותו ולד אחר, ובאים לדין דלכל הדעות יש כאן ס״ס להתיר הולד הזה.

אמנם מה שיש לדון בזה הוא דס״ס במקום חזקה הוא, דהא יש לה חזקה דלא ילדה וכמו״ש התוס׳ וגם הס׳ דשמא נולד ולד קודם לו סותר גם החזקה דצריכין אנו להעמידה על החזקה עד עת לידתה בודאי דהיינו עד עת לידת הולד הזה, ואף שלא נודע לו עת לידתו מ״מ לא שייך לומר בזה כמו״ש הר״ן בפ״ק דחולין בשם רש״י דכיון דלא ידעינן מתי יצתה מחזקתה איתרע חזקתה למפרע דהיינו דוקא עד עת שיוכל לתלותו למפרע שנתהווה אז ריעותא זו שנמצאת עתה אבל קודם לכן ודאי שעומדת בחזקתה וכמו שהוא לענין כתם דרק עד שעת הכבוס מטמאינן אותה למפרע, אבל קודם הכבוס אף שיוכל להיות שראתה ג״כ מ״מ שפיר מוקמינן לאשה על חזקתה מחמת דהכתם הזה בודאי לא הי׳ קודם הכבוס, וכמו״כ גם כאן רק לענין לידת הזכר יוכל להיסתפק עליו למפרע עד שעה שיוכל לתלות מחמת דלא ידעינן אימת יצתה מחזקתה, אבל קודם שנולד הזכר הזה ודאי דלא איתרע החזקה כלל וא״כ שפיר יש לה חזקה, שלא ילדה עד עת לידת הולד הזה, ולכמה פוסקים לא אמרינן ס״ס במקום חזקה, ובפרט שכאן רק הס׳ הא סותר החזקה וס׳ הב׳ דהיינו שמא הוא מכבשת הנכרי אינו סותר כלל להחזקה, ולפ״מ שהחליט הפמ״ג אין להתיר בזה דשמא כ״ע מודים בזה, אם לא שנמשך בזה על חזקת חולין דולד כשהי׳ במעי אמו שהביאו התוס׳ וכבר דבר בזה בתשו׳ רעק״א סי׳ ל״ז.

ולכאורה נראה דבנ״ד לפמ״ש למעלה דבעת קנייתה הי׳ עלי׳ רק דין ס׳ מבכרת וא״כ יש כאן ג׳ ספקות דהיינו ס׳ שמא הולד הזה אינו כלל

שאלה

מכבש הישראל ואפילו אם הוא מכבשתו שמא בכרה מקודם קנייתה ואת"ל שלא בכרה מקודם קנייתה מ"מ שמא ילדה קודם לו ולד אחר וא"כ לפמ"ש הש"ך דאם יש ג' ספקות יש להתיר אף במקום חזקה, גם בנ"ד יש להתיר מטעם זה, ואף דהס' דשמא בכרה מקודם אומרים דנחשבים רק לס' אחד כיון דב' הס' הם מש"א וגם אין האחד מוסיף על חברו, דנתיר מטעם שכ' בפסקי מהרא"י ולכן אמנם יכולים להצטרף יחד ולדונם לס"ס, אבל באמת הספקות מצד עצמם הם טובים דהיינו שכל ס' בפ"ע בלי השני הוא ס' טוב לענין שיוכל לצרפו עם ס' אחר שאינו מש"א אתו, וא"כ לפמ"ש הש"ך בג' ספקות דהטעם הוא דאף אם נחשב הס' הא' לודאי איסור יהי' כגופו של איסור ג"כ מותר מדין ס"ס מחמת ב' ספקות המתירים וכמו שצייר שם הדין באות ל"ב, גם בנ"ד נוכל לומר כן דהיינו שס' הא' דשמא בכרה מקודם קנייתה סותרת אותו החזקה שלא ילדה ונחשב לודאי שלא בכרה מקודם והוי ודאי מבכרת וא"כ יש לנו עתה ב' ספקות ס' שמא ילדה קודם לו ולד אחר וס' שמא הולד הוא מכבשת הנכרי דעתה לא שייך עוד לומר כדלעיל דספק דשמא בכרה מקודם קנייתה וס' דשמא ילדה ולד אחר מקודם הם ס' אחד דהא הס' דשמא בכרה מקודם כבר עשה אותו לודאי, ונשאר עדיין לפנינו הס' דשמא ילדה ולד אחר מקודם ומצד עצמו הוא טוב ומצורף שפיר עם ס' דשמא הולד הוא מכבשת הנכרי והוה ס"ס טוב.

אולם שבתי וראיתי דזה אינו דזה הי' שייך דוקא אם הי' לנו לומר דחזקה אין בה כח רק לעמוד נגד ס' אחד ולעשות כודאי ובזה אזל לה כח החזקה והרי היא כמו שאינה, דאז היו יכולים שפיר לומר דכשאנו דנין על ס' שמצד עצמו הוא טוב, מיד סותרת אותו החזקה ועושה אותו כודאי וכח שלה מיד אזיל לה עי' כן, ואין לו עוד לדון על החזקה והס' ההוא ורק דהס' מהפך לודאי ע"י החזקה וכמו הדין שכ' הש"ך בחתיכה ס' מבהמה כשרה כו' כמו"כ היינו יכולין לומר גם בנ"ד דמב' הספקות דמש"א באיזה ס' שנתחיל יש נגדו החזקה שלא ילדה וסותרתו ועי"כ נחשב לודאי שלא בכרה מקודם וכח החזקה אזיל לי' בזה כדלעיל, ונשאר לפנינו הס' הב' ומצטרף עם הס' הג' דשמא הולד הוא מכבשת הנכרי ונמצא דהי' אז כאן ס"ס טוב בלא החזקה שתסתור אותו דכבר אזלה לה ע"י שעשו את הס' הא' לודאי, אבל באמת אין נראה כלל לומר כן, דהא לכאור' דברי הש"ך סתומים במ"ש לא יהא אלא כגופו של איסור דהס' נחשב כודאי מ"מ עדיין יש ס"ס זולתו, דזה הי' שייך אם החזקה היתה מנגדת רק לס' אחד וכגון בגונא שכ' הש"ך אם היתה חזקה בסכין שהיתה מקודם פגומה יש ספק אם נתקנה ועוד ב' ספקות זולתו דאז הי' שייך לומר דלא יהא הס' הזה מחמת החזקה אלא כודאי פגומה מ"מ הא עדיין יש ס"ס, אבל אם החזקה היא בבהמה דהיינו החזקה דאינה שחוטה הלא אז אם נאמר דמחמת החזקה הוי כגופו ש"א היינו שלא נשחטה עדיין כדינה ומה שייך עוד לומר בזה ס"ס כיון שמחמת החזקה עשו אותה כודאי אינה שחוטה ואיך שייך לומר בזה דהחזקה אזלה

לה דמי בטלה ואנה הלכה לה הלא היא בתקפה לפנינו ומתנגדת לכל הס׳ שימצאו בזה ולא שייך כלל לומר דבזה שעשו את הס׳ הא׳, לודאי תועיל החזקה בזה, ולכן הנראה בכוונת הש״ך הוא דס״ל דחזקה אינה כודאי וכגון בנ״דין שכ׳ הש״ך שנאמר מחמת החזקה שודאי הוא שלא נשחטה עדיין כדינה אלא דרק התורה גזרה שבכל דבר שאנו מסופקים בו שיש צד לכאן ולכאן אם בדבר הזה יש חזקה שסותרת לצד אחר נעמיד על חזקה דמעיקרא ויכריע הצד שהחזקה מסכמת עמו דהיינו שאז אין זה עוד ס׳ השקול ורק לצד הס׳ שעם החזקה עדיף וחזק יותר מצד השני, וראי׳ לזה שבאיסור דרבנן ספק השקול מוציא מידי ודאי וכמו״ש התוס׳ בפסחים דף ט׳ ונדה ט״ו בתירוצם הא׳ (וגם לתירוצם הב׳ נוכל לומר דלא חזרו מסברא זו, ורק הוסיפו תירוץ הב׳ משום דלא נראה להם לומר דספק זה שמא כבר תיקן החבר הוא ס׳ הרגיל דאם שייך כאן חזקה זו אפי׳ בטבל ודאי ג״כ הי׳ מותר וכדמוכח בעירובין שם ד׳ ל״ב דסמכינן ע״ז אפי׳ בודאי טבל יעוי׳ תוס׳ שם דה״מ תאנים כו׳ ומדקאמ׳ הגמ׳ ואבעית אימא כו׳ ע״כ דלא שייך כאן חזקה זו מחמת דכאן לא הוציא בעצמו מת״י ועדיין הן בני יומן וכיון שלא שייך סברא זו דאין חבר מוציא כו׳ שוב אין כאן ס׳ הרגיל כלל, ואף למ״ש התוס׳ ע״ז דף מ״א ע״ב דה״מ חזקה בשם הירושלמי דמיירי במת בישוב הדעת מ״מ ל״ד להא דעירובין שם דלקוט תאנים מתאנתי דהתם ודאי די״ל דסמיך עליו הבר כיון שאומר לו בפירוש שילקוט אבל כאן אינו אומר ליורשיו כלום, וכ״ש לפמש״ש רש״י דחייש אלפני עור דזה שייך דוקא שם בלקוט כו׳ דאע״ג דאינו מושיט לו ביד מ״מ כיון דאמר לו שילקוט תאנים משלו הוי כהא דאיתא בע״ז דף ו׳ ע״א דלית לי׳ בהמה כו׳ ואפי׳ הלוקט הוא ע״ה וחשוד לאכול משל עצמו בלא תיקון מ״מ הרי זה דומה למ״ש התוס׳ ע״ז י״ד ע״ב דה״מ מקום, דגם כאן אין לאכילה שיעור וקצבה, ועוד דלשון אוכל קאי על המלקט וכמו״ש רש״י ומוכח דבחבר הלוקט איירי שם, ואף דרש״י שם בפסחים בדה״מ ודאי טבילי כו׳ דקדק זה וכתב בסוף לשונו דרוב חברים כו׳ קודם שיניחנה מת״י עכ״ל מ״מ ס״ל להתוס׳ דלהמסקנא לא שייך לומר זה מדחזינן דמה שעל החבר לעשות חשבינן לי׳ לודאי שעשה זה ואם אין עליו לעשות כן שוב אין כאן ס׳ הרגיל כלל, ולכן נ׳ להם דההיתר הוא מדין ס״ס דהיינו שמא עדיין לא נתחייב ואפי׳ אם נתחייב מ״מ שמא כבר תיקן ולכן כתבו דאיירי כאן בטבל הראוי רק לבהמה דאין כאן ודאי טבל כלל, והוי שפיר ס״ס ואף דלפי״ז לא ידוקדק הלשון בחזקת כו׳ כיון דלא הוי כלל ס׳ הרגיל וכנ״ל אולם ע״כ לומר דלפי תירוץ הב׳ לא איכפת להו בדקדוק זה דכיון דתירצו דראוי רק לבהמה ואין כאן ודאי טבל ממילא למותר הוא לומר בחזקת כו׳ דגם אם נאמר דהאמת הוא דחשיב ס׳ הרגיל מ״מ למה לי׳ לומר זה כיון דבל״ז ג״כ מותרים אפי׳ הוא רק ס׳ השקול ומדין ס״ס וכמו״ש, (אולם דזה יש לדחות דאפ״ל דהא דמכניס במוץ אינו רגיל ויותר רגיל להכניס אחר גמר מלאכתן ולכן מוכח לומר

בחזקת מתוקנים מטעם דרגיל לתקן ואז הוי ספק השקול) וע"כ לומר לדברי התוס' דלאו דוקא הוא הלשון בחזקת והא דכ' המג"א בסי' תל"ג סק"י בשם הב"ח דאין ס' אכילה מוציא מידי ודאי חמץ אע"ג דחשיב בגמ' לס' הרגיל אפשר כמו"ש הפמ"ג שם דכיון שצריך לעשות הביטול תו צריך לעשות כל הבדיקה כדינה עיי' שם במחה"ש) ואף דרש"י דקדק וכתב דגם בטבל דרבנן הטעם הוא מחמת חזקת חבר שאינו מוציא כו' אבל מדברי התוס' מוכח להדיא דאין הטעם מחמת חזקה זו מדהקשו מודאי חמץ דהתם ליכא חזקה זו, וע"כ דס"ל דס' הרגיל מוציא מידי ודאי חזקת טבל דרבנן ואם הי' דין חזקה כדין ודאי איך מוציא מינה ס' הרגיל והי' צ"ל הדין דכל עוד שלא יתקננו בודאי יהי' אסור, אלא ע"כ דכח החזקה דמעיקרא הוא רק לענין זה שהיא תכריע בין ב' צדדים שוים שלא יהי' עוד ס' השקול, ולכן ניחא שפיר דאם הס' הב' שנגד החזקה הוא יותר רגיל מהס' שעם החזקה נעשים עתה הספקות שקולים זה מצד עצמו וזה מצד החזקה שמסכמת עמו, ולכן בדאורייתא אסור כי כל ס' השקול דאסור אף בדליכא חזקת איסור וכמו חתיכה ס' חלב ס' שומן, אבל בדרבנן דבס' השקול אזלינן לקולא גם כאן מותר מהאי טעמא, דהא דבאתחזק איסורא אסור גם בדרבנן היינו דוקא אם לצד הספק הם שקולים מצד עצמם תכריע אז החזקה לצד אחד לעשותם אינם שקולים, אבל כאן עם החזקה נעשה הס' שקול דזולתה הי' צד ההיתר יותר רגיל, והא דקאמר התם בגמ' אין ס' מוציא ודאי היינו שראתה בודאי אבל לא דהחזקה היא ודאי גמור, וזהו טעם האוסרין ס"ס במקום חזקה דבשלמא בלא חזקה שפיר מותר בס"ס דהא יש רוב להיתר דהיינו לצד א' כולו להיתר, וגם לצד הב' שהוא נגד זה גם בו יש צד להיתר וא"כ לצד דאיסור הוה מיעוט נגד צדדי ההיתר, אבל אם יש חזקה לאיסור א"כ מכריע החזקה וצד דאיסור ולכן אסור, ורק דהפוסקים הקשו בזה דהא ס"ס עדיף מרוב דבכמה ענינים שרוב אינו מועיל וס"ס מועיל שם וא"כ אם לנגד הרוב בטלה החזקה דרובא וחזקה רובא עדיף כ"ש דתהא נדחה החזקה נגד ס"ס וכ"כ גם הפ"ח, אולם נראה לומר דאותה סברא בעצמה שגורמת להעדיף כח הס"ס יותר מרוב היא הנותנת דבמקום דאיכא חזקה יהי' הדבר להיפך דלכאורה ס"ס ורוב הכל אחד הוא וכמו"ש למעלה וא"כ למה הי' אלים טפי כח הס"ס לסמוך עלי' אף במקום דלא סמכינן ארובא, ולכן נראה דהטעם הוא דבס"ס יבוא הרוב מכח ב' צדדי היתר.

הספדים

מו"ר הגאון ר' איסר זלמן מלצר זצ"ל

(נדפס ב„הפרדס", תשי"ד)

כתובות ק"ד: אמר ר' חייא בר גמידא אמר ר' יוסי בן שאול בשעה שהצדיק נפטר מן העולם אומרים מלאכי השרת להקב"ה צדיק פלוני בא — אומר להם יבואו צדיקים ויצאו לקראתו, ואומרים לו יבא בשלום.

א' ר' אליעזר בשעה שהצדיק נפטר מן העולם שלש כיתות של מלאכי השרת יוצאות לקראתו, אחת אומרת יבא בשלום, ואחת אומרת הולך נכחו ואחת אומר לו יבא שלום ינוחו על משכבותם.

חז"ל אמרו: פרנס לפי דורו — ודור לפי פרנסו. אפשר לבאר הכונה מה שהגמרא אמרה שם שזה נאמר לענין „תוקפא וניחותא" — ידוע שהדורות הקודמים היו גדולים במעלה מן המאוחרים מהם, כמאמר חז"ל אם הראשונים כמלאכים אנו כאנשים כו' (שבת קיב), ובכ"ז נאמר בשם גדולים שבבחינת מסי"נ, עבודת האחרונים לפעמים יותר חשובה. הכל לפי המקום והזמן, ואפשר שזהו מה שאחז"ל זכה צדיק נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע, ונתחייב רשע נוטל חלקו וחלק חבירו בגיהנים (חגיגה ט"ו). וטעמא בעי למה מגיע לו חלקו של אחר? ואמנם כשנתבונן בזה, הוא משפט צדק כי רחמנא לבא בעי, והכל לפי צער הלב והמסי"נ לעשות מצוה או להנצל מן החטא מגיע לו שכר. ובדור שכלו צדיק, לא יכבד על האדם לעשות טוב אבל בדור רשעים הרי האדם מדיני הוא ודרכו להמשך אחרי מעשי חבריו, ולפי מספר העבריינים ומרביתם יקשה עליו לעשות טוב, ע"כ בדין מגיע לו חלק חבירו בג"ע. כי הם גרמו לו צער וקושי בקיום המצוות ופרישה מן העבירות. וכן הרשע כשחוטא בדור רשעים, אין פשעו חמור כ"כ כי למד ממעשי חבריו הרשעים כדרך האדם. אבל החונה בין צדיקים כעשיו, בין יעקב ויצחק, ולא למד ממעשיהם עוונו גדול מנשוא ונוטל חלקם בגיהנם.

וזה אפשר לכוין גם במאמר הנ"ל, שמלאכי השרת הם פמליא של מעלה שרוצים לעמוד על האמת בדין הצדיק, השי"ת מורה להם הדרך, שלפי מספר הצדיקים יערך שכרו. ולא רק המספר והכמות, כ"א גם שארי הכחות הפועלים על הדור, אם הצדיק מתגבר עליהם, הכל לפי המסי"נ מגיע לו שכר, וזהו יבואו צדיקים. כ"א יתאר תעלולי הדור, והתגברות כחות הרשע שהיה צריך להלחם עמהם ולפיהם יערך שכר הצדיק. וזהו „פרנס — לפי הדור", ערך פעולותיו, הכל לפי מעשי הדור „ויבואו צדיקים ויצאו לקראתו".

הקדמתי באלו הדברים הנ"ל למילי דהספידא על מו"ר הגאון ר' איסר זלמן מלצר זללה"ה שכל ימי חייו היו שלשלת ארוכה של למד, לימד וקיים. בלמדו בוואלאזין היו אז ימי בולמוס השכלה ורבים בעלי השפעה רבה בהשכלה חנו בכותלי הישיבה וארבו

לכל בעלי כשרון לתפוש אותם במצודתם, אבל העלוי הזה לא נמשך אחריהם, עלה ונתעלה בתורה, וכאח ורע התהלך אתו תמיד מרן הגר"ח סולובייציק זצ"ל שהיה אז ר"מ בישיבה עד שהגאון הנצי"ב זצ"ל שהיה אז ר"מ ראשי המליץ עליו „ר' חיים על צווארו..." אחרי סגירת וואלאזין נסע לראדין, המקום שהתלמידים היו מסתפקים שם בחיי צער פשוט כדרכה של תורה. ולפי גדלו וכשרונו היה יכול למצוא מקום מרווח, אבל קבל עליו סבלה של תורה.

אחר נשואיו עם בת ר' פייוול פראנק זללה"ה מקאוונא, קבלה עליה עול הפרנסה חברתו הלמדנית, ה' יאריך יו"ש, והוא נתמנה לר"מ בסלובודקה יחד עם גיסו הגאון מהרמ"מ עפשטיין זללה"ה שלא עמלק"פ. וכאשר ישיבת סלובודקה לא השתמשה אז בשד"רים ונתקיימה בתמיכת הנדיב הידוע הצדיק ר' עובדי' לחמן זללה"ה. בפרוץ מחלוקת הרבנים ע"ד קביעת למוד המוסר בישיבות ברעש ופומבי כשיטת הגרי"י סלנטר זללה"ה. הרבנים דקאָוונא וסלובודקה היו נמנים אז בין המתנגדים ומקום הישיבה דסלובודקה תפשו מתנגדי המוסר וקראוה בשם כנסת בית יצחק, אז חשבו להעביר הישיבה כנסת ישראל למקו"א כי חששו שהתמיכה של הנדיב תעבור להישיבה כנסת בית יצחק. ובאו בדברים עם הגאון הערינזאן בקלעצק, להעביר הישיבה לשם, אבל הגרי"ד זללה"ה מסלוצק הקדים וקיבל על עצמו הספקת הישיבה והעבירה לסלוצק, הרבה מטובי התלמידים נסעו עם הגראז"מ לסלוצק וייסדו שם הישיבה, וגם שם לא קבל פרס מהישיבה. והרבנית עודנה בקאָוונא ומעסקי' הספיקה צרכי הבית. לסוף התבססה גם ישיבת המוסר בסלובודקה גופה ובין כו"כ התגברה מחלוקת והפריעה להגרי"ד אב"ד דסלוצק מלהספיק צרכי הישיבה וגם היה טרוד בהדפסת חבור רידב"ז על הירושלמי, וזה גרם להגראז"מ להחליט אם לשוב לסלובודקה, או להתישב עב ב"ב בקביעות בסלוצק. ואחר כמה טלטולים הנה והנה שוב התיישב עם ב"ב בסלוצק.

ואמנם לא היתה דרכו סוגה בשושנים, כי המחלוקת בין הרבנים בסלוצק הפריעה מלעשות מעמדות בסלוצק גופה כהוגן, והכניס עצמו בישיבה לא רק בתור ר"מ, כ"א גם כמנהל ודואג לכל צרכיה הגשמיים, והיה גם המשפיע המוסרי. כי לפי המצב אי אפשר היה למנות משגיח מיוחד. לרוב פעמים שני כחות אלה, השפעה על התלמידים בדרך למודם וההשגחה וההדרכה המוסרית, אינם רגילים להיות בגוף אחד, אבל הגראז"מ הצליח בשניהם.

מפורסם הוא ששיעוריו של הגראז"מ היו היותר חביבים ונעימים בין שיעורי שאר הר"מים שבישיבות. אבל גם מאמריו המוסריים היו עושים רושם אדיר וזכרני כמה ממאמריו קודם ערבית במוצש"ק, כמה היו מלהיבים הלב ביר"א, וביחוד בימי אלול ועשי"ת שהיה מרבה בבכיות.

משנת תרנ"ז עד שנת תרס"ד היה משמש רק בתור ר"מ. הגאון הרידב"ז היה הגאב"ד דסלוצק אז. אף שהיה הולך ובא בענין חבוריו, אבל אחר שיצא הרידב"ז לחלוטין מן העיר נמנו עליו ומינוהו להגראז"מ לרב אב"ד ג"כ, ורק ברחוב זארעצע והטפלים לה נשאר הר"י בן הר"מ פיימר ז"ל. שנתמנה לשם בעת המחלוקת עם הרידב"ז ז"ל. ומאז הלכה הישיבה והתפתחה ובנתה לה בנין משוכלל לעצמה (כי מקודם היתה בבתי מדרש אחרים בזארעצער בעלי בתישער, אָסטראָוווער שניידערשער קלויז, כנגד הגליֻּות שגלתה סנהדרין). ותלמידים למאות נהרו אח"כ אל הישיבה ושם ישיבת סלוצק יצא לתהלה וממנה נסתעפה אח"כ ישיבת שקלאָוו שהגרי"פ פרוסקין זללה"ה שהיה מקודם מנהל בישיבת סלוצק, נשלח לשקלאָוו ע"י הגרא"ז בעזרת הגאב"ד דשם עם תלמידים מסלוצק לשמש בתור ר"מ. וגם בסטופצי נוסדה ישיבה מתלמידי סלוצק ע"י הגרא"ז בעזרת הגאב"ד דשם. במשך הזמן שהיתה הישיבה באָסטראָוווער שוהל, קפץ אז על

הישיבה רוגזה של השכלה ולימודי חול. כי בישיבה לא הותרו אז לימוד חול, ואף נאסרה קריאה בעתונים. ואז נפרדו אילו בחורים ופנו אל הרי״פ ובעלי בתים עמו ועשו ישיבה בבעלי בתישע שוהל, ורצו ליקח מעמדות הישיבה לעצמם, ומזה ארבה סכנה לקיום הישיבה. ואז ראו כוחו של הגראז״מ בבחינת „עדינו העצני״, שאף שהיה מצויין בטוב לבו ובהתהלכו כאח וכרע עם הבחורים בבחינת „מתעדן כתולעת״, אבל בהגיע הדבר לכבוד שמים, היה קשה כעץ ונלחם נגד זיז כל שהוא מהדרך המקובלת בין הישיבות, שרק תוה״ק ומפרשיה ע״פ הקבלה יהיו המדריכים את דרך היהדות, והמשפיעים על מהלך המחשבה על העוסקים בתורה ועל כל עם ישראל. ובדרך זה דרכו אז כל הישיבות, לא רק אלה שהשיטה המוסרית של הגרי״ס ז״ל הונהגה בהן, אלא אפילו הישיבות האחרות.

יוצאת מהכלל הזה היתה ישיבת אָדעסא שע״פ ראשי המשכילים של אותו הדור הנהיגו תורה והשכלה יחד ונודעת היתה בתור מקום לפורשים מן התורה ורק לכסות עינים נקראת בשם „ישיבה״. אמנם באותן השנים ייסד הגרי״ ריינעס ז״ל ישיבה בלידא עם השכלה וחשב מחשבות שתהא בשיעור לימוד גבוה בגמרא ופוסקים והעמיד ר״מים גדולים. אבל לא עלתה בידו, כי נהרו לשם כל בחורי הישיבות המתפרצים, שספרי הפורעים והריוולוציה היו נושרים מחיקם וסבל מהם צרות צרורות, וכנראה גרמו לו קיצור ימים ר״ל. וגם הישיבה עם השכלה שפרשה מישיבת סלוצק, בסלוצק גופא, לא האריכה ימים, וישיבת עץ חיים תחת הגראז״מ נתבססה ותלמידים למאות מקרוב ומרחוק נהרו אלי׳ במצאם שם הצלחה בתורה ויר״ש.

במלחמה העולמית הראשונה רבו אז הדאגות של הגראז״מ הן בדבר קיום הישיבה, שלא ילקחו בחוריה למלחמה, והן בעניני העיר. היהודים גורשו וגם ברחו ממקומם לגבולות גרמניה ורבים מהם הגלו לסלוצק, והיה צריך להספיק צרכיהם. גם פרצו מחלות שונות ביניהם, והגראז״מ אזר כגבור חלציו ועשה אז גדולות ונצורות בעניני הצלה בעדם ובעד העיר בכלל. ואח״כ בימי המהפכה ונצחון הבושוויזם עמד בפרץ להחזיק ת״ת ובני הישיבה כמה שאפשר. בגלל פעולותיו אלה נאסר וניצול רק בגלל רחשי החבה והכבוד שהיו לו גם מצד השמאליים, בעד מסירותו הנאמנה לטובת העניים והנדכאים. וסו״ס הוכרח לברוח לקלעצק, פולין, ששם ישב שנים אחדות ואחר מסרו הישיבה לרשות חתנו הגר״א קוטלר שליט״א נסע לארה״ק. לבד עבודתו הקדושה בישיבת עץ חיים ובכתיבת חבוריו והדפסתם נעשה לרוח החיה בכל עניני הקדושה והעזרה לכלל ולפרט. כמדומה שלא אגזים אם אומר שאלפי מכתבי בקשה נתקבלו ממנו בלשכת עזרת תורה בעד יחידים ומוסדות כמעט כולם בכת״י ורק בשנה האחרונה היו המכתבים לרוב כתובים מאחרים והוא היה חתום. מכתבים כאלה שנכתבו ביום פטירתו הגיעו גם ללשכתנו כבר אחר פטירתו.

אלה קצת דרכי מרן הגאון שהאיר עיני ישראל בתורתו, במעשיו, במדותיו וכצדקתו בהגינו על דורו.

ואפשר להמליץ עליו במאמר חז״ל הנ״ל כתובות ק״ד, בג׳ כתות של מלאכי השרת, הראשונה מערכת ערכו בהיותו נקי מהחטא וזהו יבוא בשלום. השניה אומרת „הולך נכחו״ שענין הולך הוא שהוא מוסיף והולך בעבודת הקודש כל ימי חייו בקום ועשה. והשלישית בכפרתו בפטירתו על בני דורו, ולא ירגיזו ממנוחתם את שאר הצדיקים. וזהו „ינחו על משכבותיהם״. ובזה הסברתי ענין אמ״ר שכנראה מלשונו נוסד עיקרו על פטירת קדושים אשר בארץ, והוא פלא גדול לכאורה, שגדולתו וקדושתו של הצדיק אינן מספיקות להמציא לו מנוחה עד שהקהל בפרטותיו לצדקה ישלימו זה. ונראה שעיקר כונת הצדקה להתקשר עם הקדוש והצדיק, ובזמן שאחר הפטירה שהוא מתגעגע לקיום מעשים טובים, שנמנעו ממנו בפטירתו, ובהיותו מחובר אל החיים ומשפיע עליהם

בפטירתו לעשות טוב, הרי הטוב הזה נחשב על חשבונו. ובקישור זה יכול הצדיק להגן על הדור במובן „כי מפני הרעה נאסף הצדיק" שמכפר על דורו. ובזה הקהל והמתפלל על רבו הוא נענה תחלה ע"י הצדקה שמקשרתו עם הצדיק ולאו דוקא צדקה כי אם כל מעשה הטוב הבאיםבהתעוררות מפטירתו משפיעים על הצדיק והשפעה זו חוזרת על עושי הטוב שצדקת הצדיק עליהם תחול.

וחובה זו ביותר חלה עלינו התלמידים שנהנינו בגשמיות ונתבשמנו ברוחניות. כי היה לאב להתלמידים בפרנסתם ובעניני שידוכים והמצאת משמרות לרבנות, לר"מות ושא"ד. ובדידי הוה עובדא שנסע עמדי להשתדל ע"ד רבנות, ואח"כ נסע עמדי ושמני לר"מ ושלח תלמידים מסלוצק לסטויפצי וכונן את הישיבה, ובסס מעמד שם. ואח"כ גם בגלגולים השונים היו מעיניו בי במה אכף ואקדם! תהא מנוחתו כבוד ותנצב"ה.

החזון איש זכר צדיק לברכה

(נדפס ב„הפרדס, תשי"ד)

ללמדך ששקולה מיתת צדיקים כשריפת בית א'. (ר"ה י"ט).

מצינו שסילוקן של צדיקים קשה לפני הקב"ה יותר מצ"ח קללות שבמ"ת ומחורבן ביהמ"ק. בקללות נאמר והיפלא, בחורבן ביהמ"ק נאמר ותרד פלאים. אבל בסילוקם של צדיקים נאמר הנני יוסף להפליא את העם הזה הפלא ופלא, וכל כך למה. ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר (איכה רבה א').

שני מיני צדיקים יש בעולם — מין האחד הידוע לעם, מנהיגם, ונזון ומתפרנס מהם. כשנפטר מן העולם הכל יודעים ומכירים החסרון וע"כ נקרא מיתה — כשאינו מניח כמותו והוא דומה לשריפת ביהמ"ק. השריפה גלויה וניכרת — וההיזק גלוי וניכר, כי הצדיק הוא בבחינת ביהמ"ק:

א) מצד היותו מרכז ליהדות ו„תלפיות" שהכל פונים אליו לדעת חו"ד והוא מקשר את כל ישראל כעין ביהמ"ק שנקרא „תל תלפיות" שכל ישראל פנו אליו בתפלתם ככתוב בתפלת שלמה ושהיו באים להתראות ולראות ג"פ בשנה.

ב) מצד היותו מורה ומלמד לעם דרכי התורה והעבודה וגמ"ח — שכל אלה היו במקדש שהיה בית „השואבה". ששם שאבו רוה"ק והרוח היה מחיה אותם ברו"ג גם בכל השנה והיה מקום לעבודת הקרבנות, וללמוד תוה"ק ע"י הסנהדרין שבלשכת הגזית שמשם תצא תורה לישראל, ושם מביאים לאוצרות מנת הכהנים והלויים, וגפן של זהב היה שם לת"ח ושאר עניים בני טובים. ומעין זה היה המנהיג גדליה בן אחיקם שחז"ל למדו ממנו ששקולה מיתת צדיקים כו'. וכן בכל דור — הצדיק והרב של ישראל הוא מעין זה כל אחד כערכו וגדלו.

מין הצדיק השני — הוא צדיק נסתר — מעין „הל"ו צדיקים דמקבלי אפי שכינה בכל יום" (סוכה מ"ה). צדיק ממין זה אינו רוצה להטיל עצמו על הצבור ואינו מתפרנס מהם, ובענותו הוא חושב עצמו שאינו הגון להיות מנהיג — ע"כ אינו משתמש בתגא לא בכתר רב ולא ר"מ. ורק נזקק בע"כ להמציצים בין החרכים שמכירים מעט מגדלו. פטירת צדיק זה נקראת „סלוק" כי העם ברובו אינו מכירו, ואינו מרגיש ההפסד

והמכירים אותו חושבים אותם ל„מורם" מעם ואינו שייך להדור, וחושבים אותו כעין „אַנטיק" ודבר עתיק שגונזים אותו באוצר לזכרון, אבל אין חולה ודואג למלא חסרון ע"י אחרים, וע"כ נקרא העם שבזמנו „מופלא", שהוא מכוסה וחסרות עיני ההרגשה לדעת שצדיק זה כשנזקקים לו הוא עולה בגדלו והשפעתו על המין הא' — כמאמר חז"ל (סנהדרין) נהנה ממנו דומה לו...

סילוקו של צדיק כזה אינו קשה על העם מצד ההפלאה וההסתר — אבל קשה הוא לפני הקב"ה המכיר ערכו וקובל על העם שהרגשתו לקויה.

וחז"ל השוו ענין ההפלאה „לחורבן ביהמ"ק". המלה חורבן ענינה גם קודם השריפה, כשבחטאת העם הוכו בסנורים, ולא טהרו עצמם לשאיבת רוה"ק, גם לא למדו צדק בתורת ה' ובעבודתה כמאה"כ „טומאתה בשוליה לא זכרה אחריתה ותרד „פלאים", שלא הכירו קדושת המקדש שעל ידו נשמר גם קיום העם והמלוכה ועי"ז הגיעו לחורבן כלל. וכן בצ"ח קללות כתב והפלא — לשון הסתר — העם הצטער מן הפורענות אבל לא הכירו שזהו עונש מהשי"ת למען ייטיבו דרכיו ויסורו המכות מהם. ושייך ע"ז לומר שקשה הדבר כביכול לפני הקב"ה וכל שההפלאה יותר מצויה קשה יותר לפני ה' — בצ"ח קללות הכוללות כל העונשים והדורות השונים — לא היה ההסתר גדול כ"כ.

בחורבן ביהמ"ק היה ההסתר כפלים בעיני העם וע"כ קשה יותר לפני הקב"ה הבוחן ובודק גנזי נסתרות וסלוקן של צדיקים שהרגשת העם פגה בזה לגמרי — ורבים אומרים מאי אהני לן רבנן... וההפלאה בזה משולשת וע"כ קשה ביותר לפני הקב"ה כי ההפלאה וההסתר הוא חסרון מצד העם שעליו ללטוש עיניו להכיר את התועלת של הצדיק ולהרכיבו אלוף לראשו בעל כרחו, כי השפעתו של צדיק כזה כשנזקקים לו כפולה ומכופלת, כיון דלא עביד לגרמי' כלום וכל מעשיו וחכמתו לשם שמים.

הגאון הצדיק „חזון איש" הוא מסוג השני כידוע שלא נהנה מכתרה של תורה והיה מסתפק בקב חרובין ע"י פרנסת אשתו ובדירה צרה בלי כחל ושרק, בלי רהיטים הנהוגים — ועשרות שנים עברו שהעם לא נזקק לו אפילו אותם שהכירוהו כעין איש מעולם אחר.

זכיתי להכירו בשנת תרע"ד בעיר סטויפצי — כשהייתי בתור ר"מ בישיבה דשם. בראשית בואי נכנסתי אל בית הרב דשם (הגאון ר' יואל סאראצקין זללה"ה) וראיתי אברך אחד מתהלך הנה והנה בלי תלבושת רבנית. שאלתיו מי הוא והשיב בן הרב דקאסאווא! מה מעשיו — חנוני! שאלתיו אם הוא קובע עתים לתורה, השיב כשיש פנאי. שאלתיו מה הוא עושה כעת בבית הרב — השיבני, הרב קרא אתי, חשבתי מסתמא יש לו איזה סכסוך עם מי במסחרו. אח"ז נודעתי שאברך זה חיבר ספר גאוני, ואינו רוצה ליהנות מן הצבור, והרב קרא אותו לבקשו שימלא מקומו ברבנות כשיסע להתרפאות. ובמשך חצי שנה שהייתי שם הייתי נושא ונותן לפניו כ"פ בגמ' ובהלכה למעשה, בעירובין ובמקואות ובשאר ענינים, ובכ"מ היה כשולחן ערוך לפניו ויגע לעמוד על תמצית כל ענין לאמיתה של תורה, בלי לעשות כוונים ומטעמים לחדוש. וכן הנהגתו וזהירותו היתה בקדושה, ואף שהיה מתפלל בחשאי, אבל הכירו שהיה בוכה בכל תפלה בשמ"ע, בזמן שלא היה הרב בביתו עשה המוטל עליו בעניני רבנות וד"ת וצירף לו אחרים, אבל בהיות הרב בביתו לא התערב בכלום כ"א שקד על התורה ונענה לדורשיו בעניני למוד, והיה בוחן את התלמידים הבאים לביתו. ואמנם על גדלו כמו שהוא עמד הגאון ר' חיים עוזר זללה"ה בהתיישבו בווילנא, שבכל דבר הקשה היה אומר נלך ונתיישב בזה עם „חזון איש" וכידוע יעץ למנותו לרב הקהלה החרדית בירושלים, אבל לא קבל עליו שום משרה. ואמנם בהתיישבו באה"ק, במקום גדולים וצדיקים נעשה למנהיג בלי התמנות, בעניני הכלל והפרט.

קשה היה „סילוקו" לפני הקב"ה בזמן ההפלאה וההסתר שלא הבינו להשתמש בגאונו וצדקתו ולשאוב מרוה"ק שלו ובזמן שכבר נתגלה, באחרית ימיו. שקולה מיתת צדיקים כשריפת בית א'. מי יתן לנו תמורתו?

שאלות הזמן

דבר אל בני ישראל ויסעו

(נדפס ב„הפרדס״, שנה י״ב)

מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו! (בשלח)
אהי׳ עמהם בשעבוד זה ואני אהי׳ עמהם בשעבוד אחר (ברכות ט׳)

לא מצא הקב״ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום — ולא רק בינם ובינם, אלא גם כלפי אוה״ע, אפי כשהללו רודפים את ישראל, והטבע דורש תפקידו להלחם כנגדם — כי המלחמה מקטנת היסורים ומנעמת חיי האדם כשהוא נהפך לרודף ולפרא אדם אפילו בנפלם יחד. וזהו סוד המושך של הקושרים המתעים שהגוהרים אחריהם מתרבים והולכים והעם חושב שרק ברק ולהט האידיאות היפות הוא ניהו שמתעה את האדם — אבל באמת „האידיאות״ הן רק כסות עינים למצוא היתר למלחמה ולהתנקם, אבל כח המושך הוא של המלחמה והרדיפות הכרוכים בכל התנועות של הקושרים, והכנופיות הכובשות עולמות. — זהו טעם מעשה הרצח של השמאליים, וזהו סוד רדיפת היהודים של מחריבי העולם „הפשעאיסטים״ — כי רק כח המלחמה הוא המושך אחריו המון רב, אף שיש בזה סכנת נפש כי רק מסירת נפש של הנרדף זהו הקרבן היותר גדול, אבל לא של הרודף.

וברוך שהבדילנו מן התועים והיהודי שומר התורה המלחמה מאוסה ושנואה לו „ושמא יהרוג״ מצערו יותר משמא יהרג — אבל בצאת ישראל ממצרים והערב רב עמהם כתיב „ובני ישראל יוצאים ביד רמה״, הכונה שהתכוננו למלחמה עם פרעה וחילו כשיבוא אחריהם, וחכו לצווי של משה ולהרמת ידו לאות מלחמה — וכשראו שאין האות נראה אז החלו להתרגש מן הפחד והמורא „וייראו מאד ויצעקו בני ישריאל אל ה׳״, וזהו באור הפסוק „מה תצעק״, הכונה על צעקת בני ישראל, „דבר אל בני ישראל ויסעו״ מוטב להם להיות נרדפים ויבטחו בה׳ — וזהו שאמר להם „ה׳ ילחם לכם — ואתם תחרישון״ ואין מוקדם ומאוחר בתורה. ועד״ז אפשר לפרש הכונה „מי אנכי כי אלך אל פרעה״ „וכי אוציא את בני ישראל ממצרים״ שמשה רבינו עליו השלום חשב שלהמשיך את העם צריך איש מלחמה — וכן לדבר אל פרעה, אבל הי״ת השיב לו „כי אהי׳ עמך״ שהשם הזה מורה על ההסתר, כי הוא בלשון מדבר בעד עצמו, ור״ל שלפניו נגלו מעשיו שמביאים לנצחון אף שלאחרים נראים ישראל כנכנעים — אבל שם „הויה״ מורה שידוע לכל ונצחונם באופן גלוי לכל — ואפ״ל עד״ז הכונה „ואמרו לי מה שמו מה אמר אליהם״ שידע משה רבינו עליו השלום, רצון העם לצאת ממצרים ביד רמה ובכח מלחמה, אבל הי״ת השיב לו „אהיה עמהם בשעבוד זה ואהיה עמהם בשעבוד אחר״ שהשלום וההכנעה בחר ה׳ לעמו במרבית תקופותיו — ואם בזמן ידוע השתמשו במלחמה הי׳ זה לא למלא תשוקתם — אלא על פי ה׳ — והי׳ לאות כשהארון לא נסע עמהם אמר להם ה׳ „אל תעלו ולא תנגפו״ — ועל דבר זה נענש שאול במלחמת עמלק כי מכיון שלא מלא פקודת ה׳ נמצאת המלחמה עשויה על דעת עצמו — ומות בסיר הזה.

וזהו כונת הפסוק ריש פ׳ וארא — „וידבר ה׳ אל משה, ויאמר אליו אני ד׳ — וארא אל איוי״ע בא״ש״ ר״ל שאף שלפעמים מנהיג ה׳ את עמו ועולמו בשם הויה ובכח גלוי ומלחמה — הזה זה בא לפרקים, אבל בכלל הנהגת ה׳ על ידי שם „אלקים״ — שאף שמעניש את שונאיו ורודפי עמו — אבל העונש בא מהם ובהם — ועל ידי כחות הטבע ולא על ידי ישראל — והדרך הקבוע הנמסר לאבות העולם הוא א׳ שד־י — לא לחלחם, לא לרדוף, ואף לא להסתכל במפלתם של רשעים ולומר שירה. ודרך זו ברכה לישראל, כאמור „ה׳ יברך את עמו בשלום״. וכשעברו ישראל על זה נענשו — כן היה בימי צדקיהו, וכן בימי חורבן השני שנמשך על ידי הבריונים ובשארי דורות, ודורנו בכלל. וכמאמר חז״ל ג״ש השביע הקב״ה את ישראל — אם אתם מקיימים אותן מוטב... וכל איש ישראל הספוג ברוח היהדות האמיתית, שהדריכונו חז״ל בה, יברח מהלוחמים מהם ומהמונם — ובזה נציל השארית הנשארה.

והנה עיקר מגמתי במאמרי זה הוא — עזרת תורה להזכיר להרבנים והת״ח קוראי „הפרדס״ חובתם לרבותיהם ולחבריהם שמעבר לים — לעורר את הקהלות וראשיהן — כ״א בשלו לעשות אפיעלס במשך חדש אדר — ותשלומין, שהם במשך ימי הפסח, בעד „עזרת תורה״. וכל מה שכתבתי למעלה משמש להקדמה לזה משני טעמים: א) ע״פ כלל הפסוק „סור מרע ועשה טוב״ „נירו לכם ניר ואל תזרעו אל קוצים״, כי הרעה שגורם מבוהל אחד מתחפש בלבוש מקנא קנאת עמו, מכרעת כל הטובה, הנעשית ע״י אלפיו ורבבותיו של העם. ב) כשאנו מחשבים חשבונו של עולם, מחייבנו זה להרכיב אלופים לראשינו את נושאי דגל התורה שהם דורשי השלום והכח המנגד להבריונים אשר קרבות יחפצו — וכשמחשבותנו נכרת מתוך מעשנו כשאנו נכנסים בעול החזקת התורה ולומדיה נסתמים אז פיות משטינינו המטילים אחריות הבריונים על כלל ישראל, שהרי הכלל מראה בעליל שמנהיגיו הם תופשי התורה. ורבן יוחנן בן זכאי כשאמר לאספסינוס „תן לי יבנה וחכמי״״ — לא אמר זה רק לשם הצלת החכמים והתורה, אלא גם בכדי לפרסם שמנהיגיו הרוחניים של ישראל הם יבנה וחכמיה — אנשי השלום ואין אחריות הבריונים עליהם, ובהנצל יבנה ינצל גם כלל ישראל.

וכדבר הזה תדברון אלופי הקהלות ונכבדיו, אל העם: — עזרו לאלפי הרבנים והת״ח שמעבר לים ע״י „עזרת תורה״, הם היותר סובלים בדורנו והיותר מרגישים בצרות, מרבית הרבנים ברוסיא ובגרמניא תפוסים, או נשלחים לעבודת פרך, ומשפחותיהם מתחננות להושיען מרעב, וגם להמציא תעודות להתפוסים שיוכלו לצאת עי״ז מארצות הדמים; יסוד השכירות של הרבנים שבפולין נתמוטט מגזירת השחיטה. וכ״א בא במכתבו וחבילת צרות בתוכו, וצוחין הב לן חייא הב לן מזוני, וכן משארי ארצות. והתומך בהם לא רק נפשות הנתמכים הוא משיב ומעודד, כי גם מושיע ומגן הוא לכלל ישראל, כי קיום יבנה וחכמיה הוא גורם גם כן קיום הגוי כלו.

ספירה ול״ג בעמר

(נדפס ב„המסלה״, תש״ב)

המנהג של מקצת אבילות בספירה שורשו מגמ׳ יבמות ס״ב, שתלמידי ר״ע מתו אז, ואמנם שם מבואר שמתו מפסח ועד עצרת, ולא נזכר חלוק בין ל״ג בעמר להימים האחרים, ומנהג ספרד לנהג אבלות עד אחר ל״ג בעמר וכבר חקרו קמאי דקמן במהות הענין דל״ג בעמר ובחלופי המנהגים.

ונראה לבאר בזה ע"ד הרמז והמוסר: הנה אף שבגמ' משמע שתלמידי ר"ע מתו על מטותיהם באסכרה ר"ל, הנה מרגלה בפי העולם שתלמידי ר"ע השתתפו במלחמת ביתר בימי בן כוזיבא, שלפי דברי הרמב"ם היה רע"ק נושא כליו של בן כוזיבא, ואף שבש"ס שלנו לא מצאנו רמז לזה, אבל במדרש איכה נמצא שרע"ק היה אומר על בן כוזיבא שהוא מלך המשיח, ואח"כ נואש ממנו יעויי"ש, „ומגבת ועד אנטיפרס" מקום מיתתן של תלמידי ר"ע, היה זה לפי דבריהם מקומות המלחמה, ושם ניתנו לקבורה.

והנה חז"ל אמרו „שביום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה תקנו ביבנה ברכת הטוב והמטיב, הטוב שלא הסריחו והמטיב שנתנו לקבורה (ברכות מ"ח וש"מ), והדברים מתמיהים מה ענין ברכת הטוב והמטיב להחורבן הכי גדול? והנראה בזה ע"פ הידוע שחכמי ישראל התנגדו להמלחמות שעם הרומאים ובדעה זו החזיקו המלך וכל מנהיגי' השלטון, אלא שהבריונים ריוואָלוציאָנערן בלע"ז) תפשו מושכות השלטון והתקשרו במלחמה, וכדרך המהפכנים היתה אז חרב איש ברעהו, כי כל אחד אמר אני אמלוך (כמו שראינו גם בדורנו ובדורות הסמוכים), ונפלו בעצמם והפילו לחרב גם את רוב בנין ומנין של ישראל.

ואף שהיתה תבוסה שלמה גם בזמן חורבן הבית, בכ"ז עדיין לא נשקע אש המרד, וגם אחר החורבן חדשו נסיונות המלחמה, וההתראה של חכמי ישראל שאש היא עד אבדון תאכל נתקיימה במלואה, וחורבן ביתר עלה במוראו על הקודמים הן בכמות הקרבנות והן בהאכזריות ויסורי האויב, ואמנם מאז נכנעו גם הצעירים וקבלו עליהם שבועות חז"ל בשם ה' שלא למרוד באומות ולא לבעט בגלות.

ונראה שזהו הרעיון בדברי חז"ל שניתנו הרוגי ביתר לקבורה, כי טבע כל מלחמה שמושכת אחרי' מלחמה אחרת, וזהו מסומל בגלוי הדם, כי הדם הגלוי קורא לנקמה עדה"כ „נתתי דמה על צחיח סלע לבלתי הכסות להעלות חמה ולנקום נקם", אבל כשהדם נכסה ורוח הנקמה שכך, זה מרומז בקבורה, וחז"ל ראו שני ענינים העומדים ברומו של עולם שנסתעפו מ„קבורת" הרוגי ביתר ומעקירת כל מחשבת מרד ומלחמה מישראל. א) „הטוב" „שלא הסריחו", ולא החטיאו את שארית הפליטה לתלות הרע בהי"ת, אלא הודו והכירו את אולתם שסלפה דרכם, והי"ת הוא הטוב. ב) וזאת שנית כי אז באו כלם לידי הכרה כי לא ככל הגויים בית ישראל, ואין מגמתם לגבורה ולא תפארתם בדרך מלחמה, כי אם להשכיל להיטיב, ולהיות למופת לעמים רבים ברוח רעת ויראת ה' ובדרך השלום, ובעשותו משפט וצדקה טוב לו גם בעולם הזה.

ונראה שרמז זה שנתנו הרוגי ביתר לקבורה הוא מרומז בל"ג בעומר, כי ל"ג אותיות „גל" לרמז על הגל והקבר של הרוגי ביתר, גם הוא רמז על „גל עיני" שנתגלו עיניהם לראות אושר ישראל לא בחיל ולא בכח כי אם ברוח דעת ה' וטובת הבריות, וזהו מרומז בענין „עומר" שהוא הצדקה המעולה, ראשית בכורי כל, לתנו לכהן למען יחזיקו בתורת ה'.

ולרמז זה הועידו את יום הל"ג לחגיגה כעין ברכת הטוב והמטיב, או את יום שאחר הל"ג (לספרדים) ושניהם לדבר אחד נתכוונו שלא „לעבור את הגל" ועל התראות חז"ל שלא לדחוק את הקץ.

אבל מיום שהחלו להשתרר עלינו נערים, מנוערים ממצוות ומדרך חז"ל, ותעלולים משלו בנו ומתחלה בכו בכיה של חנם, ובלשונם הגדולה, ובעטם החדה תארו לפנינו גיהנם מדומה, „ונמנו את פושעים" להחריב עולם ישן בכדי לברוא עולם חדש „גן עדן מדומה", הביאו עלינו שואה וחורבן, רדיפות נוראות במקומות שהיו ישראל נחתים שם, וסגירת דלתים למדינות מרווחות, שישוב ישראל היה מביא בכנפיו אושר להם.

שאלות הזמן

ואמנם אף שהמהפכנים, הבונדאים „והסוררים" והקמונאים ההולכים בעקבותיהם היו ראשית ומקור הרעה לישראל, אבל סוף סוף מספרם היה קומץ, וקלקלתם, זו שהיה מרגלא בפיהם לומר שאינם יהודים היתה בזה קצת תקנה, שעם ישראל נער מעליו אחריותם.

אבל סאת הצרות הונדשה על ידי „מאהבינו" הצועקים ומתריעים תמיד שלאומים הם ואפיטרופסי הכלל, המגיבים על עניני היהודים בכל מקום שהם וממילא הם נושאים אחריותו ועוונו, ומכיון שהמקור שלהם הוא „דרך כל הגוים" על מלחמות תפארתם, ואף שבפועל אין שום כח ואפשרות למלחמה, אבל „יש בוטה כמדקרות חרב" ודבריהם ומאמריהם בעתונות היו בעוכרנו ונתנו חרב ביד האויב, ואף שכבר גוכחו וראו בעליל את החורבן שגורמים בדרכיהם להכבושים תחת צר ואויב, ופה ושם נשמע לפעמים קול דממה דקה גם משלהם נגד זה, בכ"ז לא יסורו מדרכיהם, וחדשים לבקרים רבו מצודותיהם: זה דורש לעשות כו"כ באויב כשיפול שדוד, וזה מיעץ איך לנהוג עתה עם ערי האויב, וזה מוצא איזו בדותה שישראל לוחם בבתי כלאו נגד האויב, או שפליט פלוני עזר בחכמתו להזיק לאויב, וכיונה פותח מאמינים לזה ודורשים זה לשבח, והאויב עושה מזה מטעמים להאינקוויזיציא שלו, ומי יתנה ומי יספר המון הפורעניות המעוטפות „בלבושי הוד" כביכול, של אלה החונקים את עמם בנשיקה שעם נקודות, שנשיכה היא. ואם בזמן חורבן ב"ש היו חכמי ישראל וריב"ז שהצילו בדרכי שלום את השארית, הנה לצערינו בדורנו גם חכמי ישראל האמיתים כמעט שאין משמיעים קול נגד המשחיתים, מחפשים עצות מרחוק לדפוק על דלתי רוזנים ושלטונים, בזמן שאלה אין להם כח לעשות מאומה במקומות האויב, והעצה הגלויה והפשוטה שלא להתגרות ברשעים כשהשעה משחקת להם עוברים עלי' בלי משים ומחרישים להעתונים ומנהיגים החלונים על השערוריות שלהם וגם דרכיהם בדרישות פומביות מהאומות השלמות אתנו לפתוח שערי אה"ק לא יתכנו, ענינים כאלה בחשאי נדונים, ואיש אחד יכול לפעול בזה בצנעה יותר מהמון מחאות וצעקות זלזולים ואיומים, וכל מה שמרבים אמצעי פומבי מביאים זה לאמתלא על נעילת שערים: שערי אה"ב, שערי אנגליא וגם שערי הארץ, לבד מה שהפומביות הולידה את ההתנגדות היותר חזקה מצד בני ישמעאל, ואף שהנני זהיר בכבוד גדולים אבל אין חכמה וגו'.

והאמצעים הנכונים לעורר רחמי האומות על עמנו הטובע בים צרה, הם בעיקר כשאנו בעצמנו, השלוים שבנו, מרחמים על אחינו אז מתעוררים האומות ג"כ למדת הרחמים, וזה כולל שלשה דברים: ראשית כל להזהר שלא להתגרות בנמרים, ושנית להתאזר בכל האמצעים במדת החסד והרחמים והצלת אלה שאפשר להגיע אליהם, ביד רחבה ופתוחה, וזאת שלישית להראות באופני חיינו השתתפות בצערם של אחב"י האומללים, ואם אין בנו כח להרבות בתעניות, לפחות למעט בשמחה ולנהוג כמצווה עלינו בענינים אלה מחז"ל „כבני אדם הנזופים למקום", אבל לצערנו אנו רואים ההפך בהך גיסא הלולי וחנני, שמחות פומבי בכל פנה, מחולות ובנקטים, אפילו אצל שלנו... ומצהילים ומתריעים עליהם בכל יום בעתונות בשירות ותשבחות ובעל לב רגש המס ימס לאטומת הלב כזו, והזהירות, כבר הזכרנו עליה שהיא מטבע שנפסלה כאן, וגם מצב הצדקה ממילא אינה כדבעי, כי לצדקה גדולה צריך פתיחת הלב והרגש בצער, והאוטם מצדנו גורם גם לאטימת לבם ואזניהם של השלטונים והאומות הכשרים שלא יעשו המוטל עליהם, ולכו ונשובה אל דרכי ה', החסד והרחמים, וישוב ה' לרחמנו ויתננו לרחמים בעיני כל.

שאלות הזמן

ויקרא לו ה' שלום

ובה"א יום ראשון מדליק אחד מכאן ואילך מוסף והולך.

שאול ישאלו המבקרים המחונכים על חכמות יון למה עזבו חז"ל את העיקר — נצחון החשמונאים, ושחרור עמנו, ולא עשו על זה שום זכר, ותלו כל החגיגה על נס פך השמן, שאין להם להמבקרים מושג בו? ואמנם לא על חז"ל בלבד תלונתם — כי הרי גם התורה לא קבעה מועדים לזכר נצחון של גבורים „רני פלט תסובבני סלה" לזכר הצלה — יציאתנו ממצרים — הוא החוט החורז כל המועדים, ופסח ביחוד, וחג הסוכות הוא לזכר מיוחד שה' מגן בעדנו גם במדבר — „מקום נחש שרף ועקרב" וגומר, וכן הנביאים והחכמים לא קבעו לנו אותות זכרון לנצחונות וכבושים רק להצלה — קבעו לנו פורים וחנוכה. כי לא ככל הגויים בית ישראל. „לא בחרבם ירשו ארץ... כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם", כן הי' עד החורבן הראשון, שהצליחו במלחמתם רק כשהיתה על פי ד' ובשם ה', וכן הוא גם במלחמת החשמונאים, שרוח הקדש לכשתם, ובשם ה' נלחמו — ויכלו לאיביהם. ואין לעשות לזה אותות וזכרונות — כי בזמן פקודה מה' אין צריך האותות — אבל יש צורך לאותות וזכרונות בזמן „שאין עוד נביא" שלא נתיאש, ולהתוות לנו דרך בחיים. וכללות הנהגתנו בנוגע לאוה"ע, קבעו לנו חז"ל עפ"י דרך האבות — ואין קורין אבות אלא לשלשה — אברהם, יצחק ויעקב שהטו שכמם לסבול עול הגלות, אף שכחם הי' אתם ומושפעים בעושר — ובעבודה רבה, ויכלו להראות נחת זרועם אבל לא השתמשו בזה וקבלו מרות של שכניהם ומושליהם — ועם זה היתה כל מעיינם הגאולה ע"פ ה' ובטחו בו. ושכנו לבדד בטח, ולא נתקרבו עם גויי הארצות. ומיום שבניהם אחריהם החלו לפרוץ גדרי אבותיהם באמרם למצוא חן ע"ז בעיני שכניהם קבלו דחיפה עצומה לאחור, וטעמו טעם מרור ופרך עד השלכת בניהם ליאור. ואלה מזה בני אפרים שבחרו במלחמה עצמית לא ע"פ ה', — נפלו חללים. וכן במלחמת חרמה במדבר ע"י המעפילים, — ובשבתם על אדמתם ומקדש ה' לפניהם, עת סרו מדרכי ה', ומלחמת בבל גברה בעולם, התרה בהם ירמי' הנביא להביא צוארם תחת עולו עד יעבור זעם ולא יגלו מארצם. ובהמרותם את פיו — אברדה הארץ ונצת המקדש.

וכן בסוף ימי הבית השני — בהיותם כבושים תחת רומא התרו חכמי ישראל בעם שלא למרוד ולא להלחם עם שתקיף, ובמאסם בדרכי האבות נפלו והפילו את כלל ישראל. וכן היה גם בחורבן ביתר — ואמנם מאז ואילך קיימו וקבלו כלל ישראל השבועות של חכמי ישראל שלא ימרדו באומות ושלא ידחקו הקץ (ע"י מלחמות) ושלא ידחקו את הקץ (ע"י התערבות בגוים), והיא שעמדה לנו להתקיים ביניהם, וגם לתפוס עמדה חשובה ביניהם בכמה מדינות — ובזמנים שונים — אף שלא חסרו גזירות ושמדות בכל משך הגלות, אבל לרוב היו רק על חלק קטן מבנ"י. ובעת שאלה מזה גזרו גירוש על אחב"י תושביהם — הנה מדינה אחרת פתחה שעריה להם. ורגשי נוחם נהיו גם בלבות של המציקים שבמדינות שונות, כי בעמקי הלב ידעו כי עם ישראל הוא הצדק.

ואל לנו להפריז על המדה ולהעמיד תמיד בקרן חשכה את כללות המצב של אחב"י. ואמנם הקורא בספרי תולדות ישראל נדמה לו כי עמוד הענן והצרות לא מש מבנ"י הא למה זה דומה למסתכל מרוכסי ההרים — שלרוב הוא רואה ענן עב קשור שם וכשעולה למעלה על ההר סר הענן — כי מרחוק מתאחדות טפות החשך ומשוות לעינינו כעין גוש אחד של חשך בלתי נפרד, אבל מקרוב יש רווח בין העדר והעדר, וכן כשהולך אדם ברחוב והפנסים מוארים נדמה מרחוק שכל הפנסים מתאחדים לקו של אורה — אבל כשאתה מגיע קרוב להם אתה רואה רווח גדול בין פנס ופנס — כן כשאנו קוראים — תולדות האומות והתפתחות ממשלותיהם נדמה לנו שלא ראו רע. ואמנם בבחינת עם

וחטיבה מיוחדת הננו מתאוננים בצדק והומים תמיד „בראותי כל עיר על תלה בנוי' ועיר הא' מושפלת", אבל בבחינת יחידים נתקיים בנו „ובעבדותנו לא עזבנו אלקינו", ואף שלא נתן מקום לכ"א מישראל לפי כשרונו להגיע להיכלי המדע, העושר והשלטון אבל בערך האומות לא חסרו לנו מהאחוז שלו לפי מספרו במדינות הרבה וביחוד בקנין הרכוש והמסחר. ועל כן יחד עם כל הקינות שאנו מקוננים „כי היינו לעג וקלס בגוים" וכו', הננו אומרים גם „אשרינו מה טוב חלקנו" ו„עלינו לשבח". כי תורתנו ואמונתנו שתים טובות עשתה לנו — למדה אותנו דרך החיים בין „שבעים זאבים" להחזיק מעמד וגם המתיקה לנו אף את המים הכי מרים, והצילה אותנו משאון גליהם.

אבל צרות האחרונות משכחות את כל הצרות הקודמות. לא היו כמותן בכל ימי התולדה להשמיד ולהכחיד רוב בנין ומנין של אחב"י — וביחוד בזמן התעלות האנושיות בהשכלתה ומתפארת בשיא הצדק והמשפט — עלינו להודות על האמת, שגרם לנו כל זה מה שעזבנו דרכי ה' וחכמיו, שהם מקור מים חיים וחצבנו בורות נישברים. כי הכעס ותולדותיו הם מכונים בשם אש ושריפה. וכמו שבאש הממשית צריך להזהר ממנה בשני ענינים — א) מהצתתה והוית האש, ב) כשכבר נצתה האש צריך להזהר להרחיק ממנה כל החמרים הדולקים והנשרפים לבלי להגדיל המדורה. כן הוא גם באש המשלי — כעסן של אוה"ע, הזהרונו חז"ל שלא להצית האש, בגדרם בעדנו שלא לשמוח אל גיל כעמים. וריחקונו מהוללות, מכל מיני לוקסוס ותאוות, המשיסים בקנאתם את השכנים. ואם כעסם יקנאתם כבר היא במציאות — הזהירונו שלא להגדיל המדורה על ידי מלחמות, כ"א „על כל גל וגל נעניתי לו ראשי" — דרך חז"ל וגדולי התורה היא גם דיפלומטיא אמתית. כי מה היא דיפלומטיא? דיפלומטיא היא לימוד כל מנהיג לדעת כוחות העם שלו, וכוחות העם שכנגדו, והצנע לכת... שלא לגלות מה שבעמקי המחשבה להצד שכנגד, בכדי שלא להפריע עי"ז את התועלת המקווה בעתיד — לכללות המדינה והעם, וע"כ נקראת בעברית „מדינאות" — וחז"ל שהיו בקרב עמם, ואהבוהו בכל נפשם ומאודם הכירו אותו בכל פרטיו ודקדוקי כחות נפשו, גם הכירו את טבעי העמים וכחותיהם — והקריבו כל הנוחיות על מזבח קיום עמם ועתידו. אבל המנהיגים החדשים שגדלו ללא דעת וללא תורה, כל מעיינם היתה להגיע אל ההצלחה — לשעה ולפרט. ורובם עמדו על סף הטמיעה וההתבוללות לא הכירו את כחות עמם אף לא כחות העמים וטבעיהם ביחוסם לישראל, ובשלש אלו הביאו שואה — מציתי האש הם אלה מצעירינו שנמשכו עם זרם המפלגות המהפכניות ואמנם אלה לא הבליטו את יהדותם ורובם התכחשו לצור מחצבתם — אבל נמצאו קוצים הרבה לאש ע"י המתאמרים למנהיגי ישראל בהצותם ומהתגרם בעם חרמנו. כי ע"פ דרך הטבע היה האש בלתי בר קיימא: יותר מאלף שנים ישבו ישראל באשכנז ובערך מאתים שנה האחרונים נתעלו שם בעושר וכבוד, ואחב"י היו מסורים בלב ונפש להצלחת המדינה והפרחתה. והעם ברובו הגדול חי בשלום עם היהודים, וכשקם שאון הצורר וליבה אש הקנאה על כשרון היהודי ועל הצלחתו, בצרפו לזה חטאת קארל מארקס, היה יכול זה לגרום קפוח זכויות, עד יעבור זעם. אבל מכיון שיהודי שאר ארצות חבלו תחבולות הצלה בכח חרם והדומה לזה, ליבו את המדורה עד להשמיד. ואף שעברו שנים וראו שכל התגרות מצד ב"י אין נוגעים באויב כלל לרעה, ולעומת זה הן משמשות לאמצעי שסוי לאויב לא אמרו נואש. והוסיפו נפט על מדורת החורבן. והפלא הגדול הוא שגם משלנו, שומרי תורה ומנהיגיה לא קיהו במשסים ולא גערו בהם לאמר: „מות בסיר זה", אף שיהודי אשכנז גופם התחננו שלא ידאגו לטובתם בדרך זו — כי היא „טובת הדוב" וכשאותה בא בטענה מצד השכל ומצד הקבלה בחז"ל כי מות „בסיר" התגרה בזה, תשובתם היא: א) שבקיאים הם בצורר ובספריו שמגמתו היתה להשמיד גם בלי תגרה. ב) שכבר עשה כל מה שביכלתו, ואין לפחד עוד שמא יקלקל. ג) שגם בזמן שישראל נהגו בדרך חז"ל היו השמדות והריגות — אבל כל טענות המתגרים והנמשכים אחריהם אינן עומדות אף בפני בקרת קלה. מהיכן הם בטוחים כ"כ שהצרות היו גם בלא"ה אי

משום דבריו וספריו — של הצורר — הרי גם אביהם של הצוררים אמר: ואהרגה... וכשנהג יע״א ע״ה עמו בדרכי פצוי ורצוי נהפכה הנשיכה לנשיקה. ואטו בו בלבד הדבר תלוי, הרצוי היה מועיל לפחות להרחיק מהשנאה את מרבית העם וסופריו — כי בהגיע הדבר לידי תגרה אז הרי ידועה המימרא השגורה, שלהצלת העם עוזרים אפילו המכירים ברשעו, ואבי אבות הרשע בעצמו לא נולד ברשעו ולא הי׳ יכול להגיע למדרגה אכזריות — שאול רק ע״פ תיאוריא בלבד, לולא טפחו ורבו את רשעו באמצעי כסל ודון קיכוטיוס שלא נגעו בו כלל לרעה ורק שמשו לו לאמתלא להשמיד ולהרוג... ב) עוד מראשית ממשלת התליין ובפרט אחר „חוקי גירענברג״ חוזרים ושונים: שהרעה הגיעה עד מרום קיצה, ואין מה לדאג עוד שלא לקלקל אבל כשאנו משוים המצב של עכשיו נגד המצב של אז, הרי הורע באלף מונים, וכל עין חודרת וחוקרת, רואה שהשמדה נעשית ע״פ „סדר״ וכל אמתלא של גרוי באויב מצדנו מצתת את הגיהנם בארצות שונות של האויב ואם תמו קרבנותיו במדינה זו, הרי עוד מדינות רבות כבושות תח״י, ותעתועי שאול מתלהבות באחרת. ואל ישיאו עצמם המשסים, שבדרך זו קונים אהבה במדינות הברית — מכיון שאויבינו הם אויביהם כי נהפוך הוא. הממשלות וביחוד הגדולות אינן סובלות כל מיני תגרה פרטיים העשויים על חשבון כל יחיד בלי פקודה או רשות מהשלטון, ואם תמצה את החשבון תמצא שזה גורם לנעילת שערי המדינה בפני אחב״י, אף שהמדינה לצדק תמלוך ורגשי רחמים בלי ספק יתעוררו בהם על האכזריות תפתה שאין דוגמתה העשוי׳ לאחב״י, והרבה היה אפשר להציל. ואפשר גם היום — ובכ״ז מקשיהים לבותם — והכל מאשמת בעלי השיטה של תגרה ועוז, ואשים מחסום לפי. ג) ידוע הוא שמימי קין עד היום לא פסקו מלחמות מן העולם. ובדרך מליצה אומרים שתמיד חרב איש ברעהו — ובכ״ז אם יאמר לך אדם, שאין תועלת בדרכי שלום ובחבול תחבולות לעכב המלחמות, תקראהו חסר לב. כי אדרבא דוקא מפני שמצויית סבות רבות ועילות שונות למלחמה צריך לחשוב תמיד מחשבות לעכב בעדן, ולפחות להמעיטן. והוא הדין במריבה שבבית: ידענו שהעולם מלא קמטות בין איש לאחיו ובין איש לאשתו וכי בשביל זה פסקו חכמי כל דור להטיף לקח בשלום הבית? ויודעים אנו שהעצות וההדרכות מועילות — וכן הוא בנוגע למצב עמנו, יודעים אנו שרבים הם הנמרים וחיתו טרף יחידים ומושלים בכל הדורות והרבה מהם כלונו והשמידונו, לולא ה׳ שהיה לנו וישם לנו שארית ופליטה. אבל דוקא בגלל הרשעות של האומות עלינו להזהר ביותר מלהתחרות במרעים. ואין אנו חוטאים נגדם בהתגרות, כי אף במחשבה לא עלתה לפנינו להרע להן אפילו אחד מני אלף ואלפים נגד מה שעשו לאחב״י, ובפועל לא עשינו להן כלום. אבל אשמים אנחנו, שבמשול בנו תעלולים ולא עמדנו בפרץ. קול דמי אחינו צועקים אלינו: מי בקש זאת מידכם לקנא קנאתנו ולחרד עי״ז חרב הצורר?... ואם התגרה עם הנמר גרמה כליה והשמדה ר״ל, הנה גם התגרה באוהבים ובנאורים אינה מביאה ברכה, כונתי על בעלי טובתנו הרוצים דוקא לכוף הר כגיגית על ממשלות־שלומנו שיזכונו בלגיון יהודי, ובממשלה, ואף שכל בעל חשבון מבין שלא יועילו הבקשות והצווחות, הכנופיות והמחאות בזה, וכבר ראו זה בעין במשך שנים רבות. בכ״ז אין לתלמידי־חרמים׳ (בריש) האלה מנוחה, הרשמיים נוערים כנפותיהם מלהמשיך דרכי סכנה אלה, הנה צצים מצילים חדשים שבמקום הצלה שם „דרוסה״ וממשיכים בלהטיהם המונים וגם מורים לנקוט בשפולי גלימותיהם ולמהט בפומבי ותחת חטה יצא חוח, וכלום לא הגיעה השעה להתבונן שבעקיפין ובכפי׳ א״א לנו בתור יהודים לפעול כלום? אלפי שנות תולדותנו בגלות יעידו על זה, והדבר הוא גם מושכל ראשון.

ובזה רצוני לשים עין סוקרת על השתלשלות ההצהרה הבלפורית מראשיתה עד היום: ידוע הוא שאין בפוליטיקה מתנות, אמנם יש מדינאים טובים ויש רעים, כ״א רוצה לחשל ולחזק מדינתו באמצעים מהרהורי לבו. הטוב בטובתו והרע ברעתו — ואם הצורר בחר בשיטת רשע להבנות ממנה, הנה המנהיגים הטובים והמדינה הישרה בכלל — ממשלת אנגליא רצתה לחזק מעמדה ע״י טובת ישראל — החשבון הפשוט שלהם היה

ל ב   א י ב ר א

שעם ישראל הן בחלקו מסוג הישן־המסורתי הבוחר בחיי תורה והן החדשים הדוגלים בשם השכלה כללית, ועל ידה נכנסו לשערי ההוד — אלה בארמונות ההשכלה ואלה בפלטין של המדינות, ואלה בטרקלין של ארצות החון לא יעזבו בו לילה את עמדתם, ולדרוש ממשלה וגיוס, שעי״ז יהיו תמיד בסכנת מלחמות עם שכניהם. אלא יחפצו בישוב יהודי שתחת חסות אנגליא, ועי״ז תשאר שם לעדן ועדנים. אבל לאסוננו באותו פרק במדינה אחרת תפשו מעטים־עזים מושכות הממשלה ומזה דנו המחקים שבנו „גזירה שוה״, ותיכף החלו לפרסם דרישותיהם, וחלומותיהם „ומדדו את תכנית״ לממלכה יהודית באופן שהיה נגד שאיפות אנגליא. וע״כ החלו רגשי חרטה לקנן בלבם של המושלים וכאשר לא ניסו אצלנו לכבות הכעס במי מנוחות ותחת זה יצאו בקנטורים וזלזולים, הנה כל דרך עזות מצדנו משך אחריו עכובים חדשים וגזרות חדשות, עד שבא לידי „הספר הלבן״, וגם מאז הגענו לכך נוכחו כל מביט נכוחה, שבהשקט הסער ורוח לישוב, ובהתחזק הסער — והנה דחופה חדשה, ואם כך היה בזמן של שלום, על אכו״כ עתה בשעת המלחמה הנוראה, שכל רוח פרצים מעורר זעם בלתי יתואר, וביחוד בענין זה הנוגע בעולמות גדולים — חובתנו היתה לבלי עורר כל חדשות ורק לשמור את המצב הקיים ע״י הנכנסים בהיכלי השלטונות — אבל היצה״ר של עזות ורשעות. שהוא גם השטן ומה״מ ר״ל היה בעוברינו, ועדיין ממשיך דרכו גם כהיום. ואם אפשר לתרץ דעת המנהיגים החפשים, שקרבתם לעמם הוא ארעי ומושפע מרוח היום הנה תלונתנו על המנהיגים החרדים: עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים, תורת ישראל הרי היא דורשת גם דרך הכנעה וענוה, ושלום על ישראל! והנה בתוך אחינו מגדינו מפירי תורה יש הרעפארמים, שאמנם בדרך הנהגתם עם אוה״ע צועדים המה לרוב בעקבות חז״ל. ובכ״ז החודר לעמקם של דברים מכיר שבדרך השתלשלות הסיבות הם הם שגרמו בפריקת עול התורה לשנאת האומות להתלבות. הם חשבו וטעו לאמר שמקור השנאה היא משום הבדל הדת, וע״כ חללו כל קדש ושברו כל הגדרים והסיגים שבינינו לבין אוה״ע, בכדי שעי״ז יבקשו וימצאו אהבתם. אבל נהפך הוא — שעי״ז גברה השנאה עד להשחית, כי מקור השנאה הוא הקנאה בכשרון אחב״י, שעל ידו הרבה עתקו וגברו חיל, ומבקשים האויבים תואנה לגזול ולחמוס. ואמנם היהודים שומרי תורה״ק גדורים מכל שמחה יתירה ופרושים מהוללות ולוקסוס רחוב, ומרגלא בפיהם יאה עניותא ליהודאי (בפומבי), ואין כל כך מקום לשנאה להתפשט. אבל החפשים עיקר כל מגמתם לנתק מוסרות הדת הרי הוא בכדי לקחת מהעולם מלא חפנים תענוג. והתענוג מגיע עד רכישת עמדה גבוהה ברשות — ברבוי נפרז ובהיכלי המדע נוסף על המקצוע היהודי שמכבר בשולחנות וחלפנות. וחברותם היא דוקא עם א״י, והם הא״י עינם כלה מקנאה: שנוי הדת אינו גורם כ״כ שנאה, כבלי דת, והריפורם אינו דת, כי הדת היא קבלה מהאבות ומסורת, והריפורם הוא בודה מלבו ובורר לו חוקים לא שערום אבותם, ואין זו דת, וכך הם בעיני האומות. וסו״ס כל האומות בני דת הן. אף במקום שעמדו בראש האומות כופרים, לא יכלו להסיר העם בכלל מהדת. כי ע״פ חוקי הבחירה שנתן ד׳ לבני אדם, סרו הרבה אומות לע״ז, אבל עצם האמונה באלקות הוא נטוע בנפש ולכן בלי אמון נבל יקראו, כי הוא אבר בלוי ומדולדל מהכלל, ומעורר שנאה עזה כמות, הישרים שבאומות אומרים ילך כל איש בשם אלקיו, ויעבוד לאלקי אבותיו. וסובלים והרבה גם מחבבים בני דתות אחרות. אבל לא יוכלו לסבול בני בלי דת. אפילו הכופרים שבאומות בעמקי לבם שונאים את בני בלי־דת: ג) „דור תהפוכות המה בנים לא אמון בם״ מחסרון הדת באים לידי מהפכות. ואמנם אלה שהצלחה תאיר להם פנים, הרי הם מקבלי מרות ואוהבי שלטון, אבל אלה שסרה מהם ההצלחה, ואין להם כח לסבול צרות וגלות מחסרון אמונה ובטחון, בוחרים אלים חדשים. ושיטות חדשות, למשוך אחריהם המון רב כקארל מאַרקס ופרעדריק לאסל ואחרים, ומעוררים שנאה גם על עמם וגזעם, וגם ההמון הנוהה אחריהם, סופו להתהפך לאויב ובין המומרים למחצה, ובין אלה שהמירו לגמרי לבקש אהבת האומות — בהמשך הזמן נהפך דרכם לרועץ, כי יודעים הם האומות שהיהודי לא יאמין באלוהים אחרים וכל חיקויים לנהוג במנהגי האומות הוי רק כקאריקאטורא ולעג,

ובמקום רגש קדש שהאומות מרגישים במנהגיהם באים המחקים ומהפכים אותו להוללות וכן בשבחם למחוקקם, ימצאו חתירה תחת אמונתם, ומרגלא בפי הישרים שבאומות קשים מומרים לאומות כספחת, ואף ישראל שהמיר ישראל הוא אצלם. ומעשיו יעירו חמה על גזע מוצאו... והקרבות שיחפצו גורם לגלות לעמם כמאחז"ל. והחיתון שעל ידו רצו להתאהב בגויים, הוא עצמו מקור לשנאה עזה, הן מצד העם האומרים: „האין בבנות עמך נשים כי תלך לעם אחר", ואף גם מצד המחותנים עצמם כי לבסוף נעשים אויבים זל"ז ואיבת אנשי הבית קשה כשאול, ובכג"ד אמרו חז"ל ע"ז קרובה ורחוקה ורק אהבת תורה תתן שלום, ועבודת ה' היא רחוקה וקרובה כמאחז"ל, קשה היא לכאורה ואבני נגף על הדרך, אבל ברכה ושלום באחריתה.

וזה אפשר לרמז במאמר חז"ל הנצב בפתח דברינו: „בש"א יום ראשון מדליק שמונה מכאן ואילך פוחת והולך" — היינו דרך הקפדנות לשם שמים. מדתו של שמאי היתה טובה רק לשעתה — בזמן שרוה"ק שרתה עליהם, ומשם ואילך פוחתת והולכת, אבל „בה"א יום ראשון מדליק אחד מכאן ואילך מוסיף והולך", מדת הענוה והרבצת תורה המסומלת בשם ב"ה זוהי הדרך שעלינו ללכת בה ולהוסיף בה כפי תוספת הגלות ולהתגבר על הצער והמעצורים שבדרך זו בעד קיום האומה ומנוחתה בין או"ה, ובעד תורת ה' ששלום אמת בה.

הצלת השארית

ובחרת בחיים!

חיים ארוכים של טובה, הם שאיפת כל אדם. אולם יש ששני אלה נפגעים זה בזה — אם יבחר בחיים ארוכים עליו לסבול צער וצרות — ואם בטובה יבחר — יש בה קצור ימים — בדבר זה נחלקו הדעות, העולם הישן שהוא יותר טבעי, מכריע לצד החיים אפילו יהי' בצער, כי כך טבע כל הנבראים לחפוץ בחיים אפילו של צער וגם בעלי חיים שאינם מדברים, אפילו אלה המשועבדים לעבודת פרך בורחים מפני סכנת מות. ורק בהיותם שלולים מכח החושב, ואין יודעים להזהר מרשת הטמונה לרגלם יש שבגלל הנאת שעה נופלים בפח ומאבדים חייהם. אבל האדם המבין דרכו ועתידו — אין מטבעו למכור בכורת החיים בעד נזיד עדשים של ההוה שהוא כהרף עין — וכן הוא דעת התורה — לבכר את העתיד הארוך של עוה"ז על תאות השעה. ואפילו עניני עוה"ב שנגדם כל עוה"ז אינו אפילו כגרגיר של חול נגר הר, נדחים מפני הסכנה — חוץ מג"ע הידועות, וחוץ מהצלת הכלל שצריך האדם למסור נפשו על זה. חוץ מאלה — כלל גדול בתורה וחי בהם.

אבל אלה המושאים והמונהגים ע"פ עטיו של נחש, שאבדו יחד עם האמונה גם ארחות חיים — הראדיקאלים — המשרשים למיניהם — מטיפים לחיי שעה של לחם שקר, אף ש„אחר ימלא פיהו חצץ" ובעד הנאה של התפארות ולהיות לשם מאבדים חייהם, או בכדי להמלט מצער. —

והיותר פלא ש„הטובה" שבעדה מקריבים חייהם או הרעה שבעדה מאבדים אותה היא לרוב בדויה, ועכ"פ ע"י חשבון הנפש וקבלת עול יש ביד האדם לפעמים לבטל את הרעה, ולהסס את הטובה, ורק חזות שוא והטעיה גורמים לאיבוד נפשות.

טוב ורע מבודה, וטוב רע מוסכם

עניני טוב המוסכמים: אכילה ושתי׳ של הערב והטעים „כלים נאים, דירה נאה ואשה נאה" ע״פ הרגיל אין כח באלה ובתאותם להתעלות על חפץ החיים הנטוע בלב כל אדם. ואף כבוד ובזיון ושאר שאיפות רוחניות כהשכלה, חפש ונצחון ודומיהן אין זה בכחן כפי הרגיל. אבל יש באדם כח ההתקשרות וההתחברות אל ענין ידוע, עד שאובד דעתו הנכונה — ועל ידי זה מפקיר את חייו בכדי להגיע לאותו דבר או להמלט מדבר הנקלט בדעתו לרע. („דעת טוב ורע" פירשוהו המקובלים לשון התקשרות). וע״כ תמצא שאחד רודף אחר דבר בכל כחו באמרו שטוב הוא, והשני בורח ממנו כמפני הארי באמרו שרע הוא, וכיון שבא זה אל האדם רק בכח הדמיון — יש שאותו האדם גופו שהיום רוצה למסור נפשו בעד איזו תאוה — למחר מואס בה ובורח ממנה ועל האדם להשתכל ולשום את דרכיו — אפילו כשהדבר אינו נוגע לנפשות — איזו היא דרך ישרה לבחור בה ואיזוהי דרך רעה להתרחק ממנה.

חופש ושעבוד — וחיי הפרט והכלל!

ממשלה קיימת — כשצר עלי׳ אויב — בצורת ממשלה אחרת הרוצה להכניעה ולשעבדה אליו, בזמן שהאויב גדול בכוחותיו עד שהמלחמה תהא לחנם — אין לה להממשלה הנתקפת רשות להפקיר חיי האזרחים בגלל קיום המדינה, אם האויב הוא שומר חוקות האנושיות המקובלות, ואינו רודף את הפרטים כ״א את המדינה בכללה. אף שכל מדינה יש לה לאומיות שלה — ארצה, שפתה, ומלכותה, היקרים לה מאד ומשפט המלוכה דורש להגן על כל אלה ואף במסירות נפש, הנה זהו רק מסירות יחידים להצלת המדינה בעד הרבים — שבתוכם משפחות הנאספים. אבל אם אין חשבון להצלה ורק להגן על הכבוד יערכו מלחמה — הוא תשפכת דם חנם. — ורגש הכבוד גופו ומהותו שונה הוא אצל בני אדם. מה שזה חושב לכבוד — חושב חבירו לאי־כבוד, וכן ההצלחה ומהותה הן לפרט והן לכלל. ויודעים אנו שיש אומות חוגגות זמן התאחדות חלקיהן למדינה אחת — כאשכנז בשעתה, ואיטליא בשעתה — ויש אומות חוגגות זמן התפלגותן והתבדלותן וכל אחת מוצאה קוי אור והצלחה בשיטתה — שלשניהם יש פנים: אבל בהיותן סותרות זו את זו — מובן שאין חשבון להפקיר חיים בעד זה. — ואם נעשה כך היה זה רק ע״י השאה ואגיטאציא שיש בהן כח לעשות אור לחשך, ולנטע אהבה עזה כמות וקנאה קשה משאול — על לב מקבלי השפעתה.

ישראל בעמים!

עם ישראל מעת גלה מארצו מפוזר הוא בעמים שונים עמים עשירים, ועמים עניים, משכילים ופראים, קנאים וסבלנים שלפיהם משונה מצבו של החלק מבני ישראל הנמצאים בתוכו. קוראים אנו גלות, אף לארצות וממשלות המעולות — כי סוף סוף כבוד התורה שם שמים ושם ישראל שפל בתוכם. אבל בנוגע לפרטים — הנה לרוב אין מצבם של אחב״י גרוע בערך ממצב שכניו אדוני הארץ — ככתוב ובעבדותנו לא עזבנו א׳ והאריך בזה בחובת הלבבות בשער הבחינה. ואם נביא בחשבון את מצב אחב״י לפני כחמשים שנה בערך בארצות אנגליא, אשכנז, צרפת, האלאנד ועוד א״א להכחיד שהיה עולה באחוזיו פי כמה משל האומות הן בעושר

והן בהשכלה — יש מקומות שגם כסאות השלטון היו נכונים לישראל פחות או יותר — ואף אלה שעכבו לישראל מהכנס בשלטונות, בכ"ז דחקו ונכנסו בזה כמה אחוזים.

וכן הָיה גם בזמנים שונים ובמדינות שונות מכבר. ואמנם היו הרבה זמנים של פרעות, התנפלויות ורדיפות אבל ישראל ידע והבין את תרופתו: לקיים „חבי כמעט רגע עד יעבור זעם". סופריו וטוביו הוכיחו לעמים את משוגתם ועוותתם עד שעבר הזעם, ורגשי הנחם התעוררו אף בגרועים שבאומות. ואם תסתכל היטב תמצא שמרבית הצרות והשמדות היו בזמן מלחמות או מהפכות — כי בזמן שהחקים שולטים — אפילו החקים הם רעים וסדומיים — לא יכלו להיות גזירות השמד. אבל בזמן המלחמה וביחוד בעת המפלה, אז חפשו עלילות מתוך קנאה על עם ישראל המוכיח לעמים רבים במהותו, שלא בחיל ולא בכח גבורת האדם. ובזמן הגזירות גופו, פתחו שערי מדינותיהם אומות אחרות לאחב"י הבורחים מפני צריהם. — כי כח נפלא של סבלנות הראו המעונים אף שהיו על עברי פי פחת לא קשרו מלחמה ולא מרד נגד האומות להשביע רגש הנקמה, כי כל יחיד היה עמוס ברגש אחריות נגד כלל ישראל ומסר נפשו וכפה רגשותיו בכדי שלא יבולע לעמו. ועל כן האומות בעלי עינים פקוחות היו למליצי יושר על ישראל וקראו תגר על הסדומיים.

וכעשו בשעתו שאמר „ואהרגה" כן רבים מבניו אמרו „לכו ונכחידם" אבל מזימתם לא הצליחה. ואף לאחר הגזירה של „להשמיד להרג ולאבד" „נהפוך הוא" משום שכיעקב בשעתו שהשתחוה ז"פ עד שהגיע לוישקהו כך מרדכי ידע להבליג על יגונו ולעצור כעסו. והצלתו היתה ע"י עתירה לשמים וזעקה לעורר רחמי מלכותא דארעא.

אבל פריקת עול התורה של חלק מאחב"י שעלתה בימינו משכה אחריה גם סלוק הדעת ואבדן האחריות של היחיד בעד הכלל. נביאי השקר בתעתועיהם לא פסקו מלדרוש: נהי כגויים — כמקולקלים שבהם — נשאו לראש את הכח וקדשו את החרב, הללו את המהפכות; ואף בזמן שהרקב הזה היה אך ביחידים מעמנו הביא עלינו שואה — כי הכלל „שכל ישראל ערבים זה בזה" קימוהו וקבלוהו האומות. אבל המצב נעשה איום ונורא, בזמן שאלה הלובשים נקם, באו בשם ישראל ואחינו התמימים מחאו כף כנגדם — בזמן שהאויב היה אכזרי כנמר טורף ונחש עקלתון, — טיפות הנקם מדמי הנמרים הסבו נהרי נחלי דם מאחב"י. עין בעין נראה אמיתות אזהרת חז"ל בשלש השבועות: „ואם לאו אני מתיר את בשרכם כצבאות וכאילות השדה". אבל אוי ואבוי — אף לאחר שנתמלאה הסאה וכל הצ"ח קללות נתקיימו ברוב בנין מאחב"י — שהיה צריך לשרש ולקעקע בצתם של התעתועים של „הדון קישוטיות" שבשלו כל הסער והחורבן — והנה מתלאה! קם לתחיה „הבריונות" ותעלולים משלו בנו לעשות תגרות באומה היותר נכבדה וישרה ועם זה היותר חזקה! הנשמע בעולם חלומות ילדות כאלה — לנצח במעשי הרס של מחתרת — את האומה היותר כבירה? — אומה זו משובחת בכח סבלנותה מקבלת היא מהלומות השונא פעם וכ"פ — ונראית כמנוצחת, אבל אחרית הנצחון על צדה. גם במלחמתה עם הבורים נחלה מפלות — ואז גם צבא קבוע לא היה לה וסו"ס היה הנצחון על צדה אף שכל שכניה הצדיקו את הבורים ועזרום במקצת. וסו"ס המצביאים של הבורים בעצמם השלימו עם אנגליה ומחזיקים את האחוד לאשרם.

ודאי שקשה להלחם בדרך החק את הבאים במחתרת, ומתלאה זו היתה גם לממשלת רוסיא הצארית בתחלת מאה זו — אבל מצאו תרופה כנגדה „חבורה נגד חבורה" התרופה הידועה בשם „זובאטאווית" עד שכמעט נכחדה אז התנועה המהפכנית

כלה. ורק באחרית המלחמה העולמית הראשונה, כשקשרו קשר המצביאים ביחד עם ה„דומה״ נגד בית המלוכה והורידוהו מכסאו — ובתמימותם חשבו שעל ידי חופש גמור לקושרים ולחיילים יבוא שלום בארץ — אז נפלו השיות התמות בידי הנחשים המהפכנים והנמרים כשלא היה כל כח וחיל נגדם. ואדרבה כל החיל נמשך אחריהם כבהמה בבקעה — עד שהגיע שעתם ופרקו עֻדים מעליהם.

ואם יביאו ראי׳ מאירלאנד שנקרעה מבריטניא הגדולה, ונעשית ממלכה לעצמה — הנה שם לא במלחמה ובהתנפלויות פעלו זה, כ״א בכח חוקי החפש והומאניזם פעלו זה, — אבל כנגד יד חזקה משתמשים בזרוע נטוי׳. ובפרט שהפוליטיקא של המדינה דורשת את הארץ לרשותה. ואמנם יש בשיטת ממשלת הבריטים לשחרר ארצות ובאותה שעה גופא להחזיקם תחת רשותה — אם בעניני חוץ או גם בעניני פנים — אבל כ״ז הוא רק בשעה שיש חוט של חסד ואהבה המקשר את הארצות, אבל לא בזמן שהאויר מורעל בשנאת מות — אז מראים נחת זרועם בחמה שפוכה.

ואפילו יעלה בידם שהממשלה האנגלית תצא מן הארץ — הכזה יהא נצחון? ידוע הוא הפתגם: „עוד נצחון כזה ואבדו!״ האם ממשלה קטנטנית שנוצרה בחבלי מלחמה עם שכניה בת קיימא היא? רגילים הם הבריונים לבטל בהבל פיהם את הפרא אדם — אבל כך היה גם בשנת תרפט — לא תפ״צ — שבפיהם היה תמיד המימרא „לא לסעוד ולא ליסכוף״ וכמעט שהאנגלים העלימו עין. ואר״י היתה בסכנת כליי ר״ל על ערבים בתוכה, וגבורי הפה החלו לצעוק ברמה: הושיעו! ולולא הרג קדושי חברון שהרעיש את כל העולם הנאור, והבהילו פלוגות אנגליות ועצרו המגפה — מי יודע מה היה אחרית הישוב אז.

ואף אם נס יהא, ותתקיים ממלכה יהודית על אף האנגלים והערבים האם יהי׳ בה כח קליטה? השפע הגשמי הוא עתה בה מתמיכה כספית ושווקים לסחורתה שבארצות אנגליא ואמעריקא — והאם אומות אלה טובות הנה כל כך עד כדי לנשק את השבט? בשעת משבר שכל נצחונם הולך וכלה מפחד מלחמה עם רשיעא, הִלבִּלו את מוחות הפוליטיקאים שלהם והחלישו כחות החייל על ידי סכסוכים פנימים, האם לא יפקדו זאת לישראל? ואם לישועה משמאל יחכו — האם לא לא נפקחו עיניהם לראות שבכ״מ שהשמאל שולט — נעשה קץ ליהדות הדתית והלאומית יחד?

הבריונים שננו בפי השוטים והתינוקות שרק בא״י יש ערך לחיים היהודים — אבל יהודי שאר המדינות כמתים נחשבים ואין לדאוג להם ולעתידם. דרשות דופי כאלה שומע אתה תמיד. אבל כל מי שיש לו מוח חושב בקדקדו יודע ההפך שיהודי הארץ קיומם מהגולה, וסו״ס יהודי הגולה הם עשרת מונים — האם לא הגיעה השעה להתפכח ולראות שמעשה הבריונים סוגרים על מסגר את כל המדינות בפני היהודים, ודוחקים רגלי האזרחים היהודים בכל מקום שהם, ומצדיקים הדין על ישראל בשמדות הנאצים ובגזירות הקרובות והרחוקות — ועוד רעות רבות אין קץ עשו לנו הבריונים — ואם הם בעצמם הם בבחינה של „כל באיה לא ישובון״ הנה קריאתנו לכלל ישראל: „סורו נא מהם מהמיהם והמונם״ חדלו לכם מלחפש חטאי אחרים — שפת חלקות של השמים חשך לאור ואור לחשך לא תושיענו. לא בחיל ולא בכח יושע ישראל כי אם בחיים של תורה — ושיקרא שם ה׳ עלינו.

הורד עדיך מעליך

(נדפס ב„הפרדס״, שנה ט״ז)

אונקלוס תרגם „עדיך״ — „תיקון זינך״, והעתיקו הרמב״ן, וכן ביארו במדרש: כלי זיין הי׳ לישראל מחורב, ושם המפורש חקוק עליו, כיון שחטאו ניטל מהם. ונקרא כלי זיין בשם „עדי״ על דרך הכתוב בתהלים (מ״ה) חגור חרבך על ירך גבור — הודך והדרך. וע״כ סובר ר׳ אליעזר דהוא תכשיט לגבי שבת וחכמים פליגי עלי׳ משום דעיקרו כלי זין, ואינו מלובש כמלבוש, אבל שם עדי יש לו (שבת ס״ג). ואפשר לומר דמלה „עדי״ ענינו חוזק, כמו „מעודד ענוים ה׳״ (ועוד הרבה) שפירושן „מחזק״ וכן במתג ורסן „עדיו לבלום״ כונתו: לעכב את חזקו. והתכשיטין של נשים שנקראים בשם „עדי עדיים״ אפשר שגם כן שרשו מלשון חוזק, כי גבורת האשה היא יפי׳ ותכשיטי׳. ועד״ז אמרו חז״ל, אשה כלי זיינה עלי׳. ובכדי להבין הסבה שנצטוו ישראל להסיר כלי זיינם מעליהם, וגם מה שהקדימו הם „ולא שתו איש עדיו עליו״, נראה להקדים באור המשך הפרשה וכמה דקדוקים שבה:

א) דברי יהושע: קול מלחמה במחנה, וגו׳ קול ענות אנכי שומע.

ב) מהו „עברו ושובו משער לשער במחנה״ וגו׳, אם עשאם דיינים הרי קרוב פסול לדין, ואם לשלוחי ב״ד, הרי לאביו גם אין נעשה שליח בית דין להכותו, והמקרא אומר: האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו וקאי על מעשה העגל, (דברים ל״ג).

ג) ומהו אלה אלהיך בלשון רבים, ופירשו רז״ל שאוו לאלהות הרבה.

ד) ומהו כונת הכתוב „וירא משה את העם כי פרוע הוא״ — והביאור בזה לענ״ד הוא, כידוע: עבדו את העגל רק מקצת העם וכדברי המפרשים, ובכ״ז הקולר היה תלוי על כולם, הסבה לזה היא שאלה שעבדו את העגל, ושכפו גם את אחרים לעבדו ולהודות בו נזדיינו בכלי זינם, והרגו את חור שעמד נגדם ואולי נהרגו גם אחרים עמו, ושורת הדין היתה, שכל העם, שהיה כלי זיין לכולם, היו צריכים להלחם נגד המשחיתים, אבל הצנועים היו רק נאנחים ונאנקים ולא רצו להסתכן במלחמה עם החזק — וזהו מה שמספר הכתוב שיהושע חשב בתחלה שבודאי יש שני צדדים נלחמים — אחד לה׳ ואחד לעזאזל, אבל אח״כ נוכח שאין שם מלחמת צדדים, ורק קול ענות מחאה בעלמא מצד הצדיקים, ואיום מצד המורדים. והנה דרך עוע״ז שיש להם במקום מיוחד עבודה זרה גדולה מרכזית וגם צלמים קטנים אחרי הדלת והמזוזה בכל בית וזהו „אלה אלהיך״ שהרבה צלמים עשו כהני האון, ולכל שנמשך אחריהם חלקום לעבדם. וברדת משה מן ההר היתה ראשית מעשהו לבער את העגל, היא העבודה זרה המרכזית, ורצה לבער גם את כל הע״ז שבבתיהם, אבל מכיון שאהרן אמר לו שהעם „פרוע הוא״ ונכון לבוא במלחמה עם אלה שירצו לבער מקרבו את הרע, ע״כ הכריז משרע״ה מי לה׳ אלי, היינו מי הם שרוצים להכנס בסכנת קרב עם הפורעים, ונגשו אליו בני לוי, ומרע״ה ציום לבער אחרי הע״ז, ומי שיתקומם כנגדם אפילו יהי אביהם, אחיהם או בנם ילחמו כנגדו, כי אין כאן דין קורבה „הבא להרגך — השכם להרגו. ואמנם לא נכנעו הרשעים ועשו מלחמה ונפלו מן העם כשלשת אלפי איש, אבל עדיין לא בטח משה, שמא גם אלה שלפי שעה נכנעו שמא יחדשו מלחמה אחר כך בעד העבודה הזרה והעם הבין לרעו „ולא שתו איש עדיו עליו״ שבאו אל משה בלתי מזויינים שלא יחשדום שעדיין מחשבת מרד בקרבם. אבל השי״ת אמר שבזה אין די אלא שצריכים להתנצל ולהביא כלי זינם מבתיהם ולמוסרם למשה, לקחם באהלו אשר מחוץ למחנה למשמרת עד עת בא דבר ה׳ לתתו להם.

ואפשר לפרש עוד, שאחרי שאמר להם ה׳ שילכו וילחמו בכנעני (בסימן ל״ג א׳) ולא רצו בני ישראל ללכת מכיון שה׳ אמר שלא יעלה בקרבם, ולא יחדש להם את ידו החזקה כמקדם. וע״כ אמר עוד ה׳ למשה, שמכיון שאין הולכים על פי צוויו אין ראוי שיהא להם כלי זיין להשתמש בו על פי רצונם הם. וע״ד הכתובים בפרשה שלח לך, שבזמן שנצטוו ללכת סרבו ורצו לשוב מצרימה, ואח״כ הלכו על פי רצונם הם, ולא הצליחו וגבר האויב, ע״כ צווה ה׳ בפרשה זו שיתנצלו מכלי זינם ועדים. ועד״ז נ״ל כונת המדרש כלי זיין היה לישראל במדבר ושם המפורש חקוק עליו — היינו שהכלי זיין נתן להם רק בתנאי שישתמשו בו בפקודת ה׳ רצונו, אבל מכיון שנשתמשו פה לע״ז ולא לה׳ ע״כ נטל מהם.

ובשבת פ״ח פירשו חז״ל דויתנצלו בני ישראל את עדים, הכונה על שני הכתרים שהוכתרו ישראל בהם כשאמרו נעשה ונשמע, ובמעשה העגל נתפרקו מהם, אפשר לבארו גם כן ע״ד הנזכר כי הכלי זיין הורשה לישראל יחד עם נעשה ונשמע, וכמאה״כ בתהלים „והדרך צלח רכב דבר אמת וענות צדק״ שהחרב הוא הדר רק עם אמת וצדק, וכיון שהאמת והצדק „נקלף״ מזה אינו אלה לגנאי ועל כן ניטל מהם.

ועתה נבוא אל הרמז, והאור המוסרי הגנוז בפסוק ויתנצלו: ישראל סבא מבית אב שלו הוא מצליח רק כשהוא „איש תם יושב אוהלים״, כי לכך נוצר. ואם התקנא לפנים בעשו אחיו ותפש אומנתו וכלי זיינו שלא ברשות ה׳, לא עלה יפה בידו, ומעשה אבות סימן לבנים, כי האבות אף שהיו גבורים ועבודה רבה להם, העבירו על מדותיהם, ויתרו משלהם ולא נלחמו עם האומות, ואף מלחמת הד׳ מלכים להציל את לוט בן אחיו, היתה קודם ברית בין הבתרים וקודם שנולד יצחק, וכשהלכו שמעון ולוי להוציא את דינה מבית שכם ומעירו ועל ידי זה פרצה מלחמה ביניהם, אמר להם יעקב „עכרתם אותי״ ו„ארור אפם״ והוציא עצמו מסודם וקהלם. וכן מסורת בידינו מאבותינו ורבותינו שלא נתגרה באומות ולהעבירם בראש. ותלו חז״ל חורבן המקדשים על אשר עברו על זה והקשו לכם. ובדרך כלל נזהרו ישראל בזה במשך הגלות, ואף שהזאבים הטורפים עשו את שלהם והתנפלו כ״פ על השה הפזורה בכ״ז הועילה מדת הסבלנות של היהודים שאחרי שהחיה שבאדם שבאוה״ע שקטה מעט, החלו החיים היהודים לזרום כדרכם. ואף כשגלו ממקום אחר, נפתחו שערי ארצות אחרות להם, כי הכל ידעו והרגישו בחובם שעם ישראל הוא הצדיק והם הרשעים, אפילו כשבפיהם עוללו עלילות על ישראל.

אבל מיום שעזבו רבים מאחב״י מסורת אבותם והתקנאו באוה״ע, ואל התגרה והגאוה שמו פניהם, חדר רוח המשטמה באומות על ישראל, ואף במעולים שבהם. וחמת הצוררים רבה והולכת עד להשחית ולכלות, ואין פותח שער לנסים ולנמלטים. והרעה עלתה עד מרום קיצה בעשר השנים האחרונות בקום עלינו המנים חדשים על אחינו שמעבר לים, ואלה מפה מאסו במסורת אבות לקיים חבי כמעט גרע, ושפכו שמן על המדורה בחרם שהוכרז שעלה לעמנו במליוני קרבנות. ובעוד הדם השפוך על ידי שונאינו תוסס, והנה תגרה חדשה נגד אוהבינו שבאומות. רוצים הם המנהיגים החדשים דוקא במחנה צבא יהודי דבר שהוא סכנה לאחינו בני ישראל מכמה צדדים:

א) מצד אלה שבארצות אויב, שבזה הננו מטילים גורלם עם שבויי מלחמה של האויב, להוסיף מדת רשעתם של האויבים, ולדכאם עד חרמה, ר״ל.

ב) מצד אלה יושבי אה״ק, שעי״ז משסים את החיה ומעוררים את חשקה על כבוש הארץ ולהנקם מהצבא היהודי.

ג) מצד שכני הארץ שמחקים המה מעשי הלאומיות הנפרזה לארגן ולסדר מחנות צבא בקרבם. ועוד סכנות הנצמחות בזה בהוה ובעתיד. ובעוד שסכנות הנ״ל הן במדה

ידועה אפילו לא יצא ארגון המחנה בפועל ורק מפאת הדבור בזה שקשה הוא לעמנו. הנה עצם סדור המחנה הוא דבר שאי אפשר לו להתקיים! כי ידוע ומובן הוא שכל מעייני הלוחמים הוא הנצחון על צדם, ואי הנצחון של צד שכנגד. ושגורה היא המימרא: הכל בעד נצחון. והגע עצמך: האויבים הולכים וכובשים, ועיני הכל כלות ומיחלות לנס, וכאן קפץ רוגזו של הודו, והדאגה שמא תכריע הכף ח"ו לצד האויב, וצריך ללטף ולהחניף להחלקים השונים שבה, שמא על ידי זה יהא אפשר לבלום עדים של הקושרים. כלום יכול אדם לקוות שתתחשב ממשלת הברית בשעת משבר עם הבריונים שבנו? ולעומת זה האם תשכח ממשלת הברית אחר הנצחון המקווה את אשר עולל לה בשעת משבר? כ"ז הוא שכל פשוט שכל אדם יכול להבינו אם אך לא שטף בזרם בולמוס הדברים, והחשק להיות ככל הגויים.

ואמנם מענה הוא בפי הבריונים והנמשכים אחריהם, שהרי גם ישראל ערך מלחמות ותפארתו עליהם. אבל זהו האסון ששכחו שאז היה „כלי זיין עם שם המפורש". ועל פי ה' ונביאו עשו, „והעדי היה עם שני כתרים" ואין שנות ביהמ"ק והמלכים היסטוריא לנו כי תקופת כתבי הקודש אין זו היסטוריא ועל פי הדבור היה, אבל ההיסטוריא שלנו היא משנות האבות, וממעשיהם עלינו להתלמד, ועל פי הוראת חז"ל משעת הגלות, ואפילו הי' מקום בשכל להצליח בדרכים אחרים, עלינו להיות „עם קשה עורף" ולהחזיק במסורת אבות, כי „קשה עורף", ע"פ המסורה שבח הוא, כי השכל הפרטי והזמני צריך להתבטל נגד השכל הכללי להחזיק במסורת שעמדה בנסיון. כ"ש שגם השכל הפרטי הוא נגד זה ורק בקשיות עורף, בלי מסורה ובלי שכל, ממשיכים ללכת בדרך עקלתון, וקשיות עורף כזו נבלה הוא וסכנת כליה ר"ל בה. ועדי כזה, שהוא כלי זיין ששם המפורש נקלף ממנו מאליו, וגם מלאך יורד ומקלפו, כמליצת חז"ל עלינו להתנצל ממנו, ויקויים בנו וחנותי את אשר אחון, והנה אנכי כורת ברית, על ידי הליכה בדרכי צדק ומשפט שהאירו דרכנו בכל עת, ונחוצים באויר לנשימה ביחוד בעת הזאת, ומבלבלי המוחות בהסיעם לד"א, מקטינים ערך העזר לאחב"י וקול שועת אחב"י להחיותם ברעב אינו עושה הרושם הדרוש מפני המתופפים. ועל מורי דרך התורה להשמיע ברמה שמרו משפט ועשו צדקה!

הפגנה — אבל לא תגרה!

(נדפס ב„המסלה", אלול ת"ש)

„ה' לי בעוזרי ואני אראה בשונאי"

משל הדיוט אומר: „ישמרני ה' מאוהבי — ומשונאי אשתמר בעצמי". ושני דברים אמתים יש במשל הזה. א) שיש להזהר מכעס אויב, ושהאוהבים המדומים, או אפילו האמיתים, בלי דעת גורמים רעה לפעמים יותר מאויבים — ואם זה נאמר גם בעניני היחיד, כ"ש בעניני הכלל. ואנחנו בנ"י שהננו במצב מיוחד ושונה מכל עם הזהירונו חז"ל ביותר להיות מפחד תמיד ולהזהר בגוי קטן, והשביעונו בשבועות חמורות ובאיומים שלא להתגרות ברעה ולא להמשך אחר משיחי השקר למיניהם.

ל ב א י ב ר א

והנה במשך גלותנו הארוכה אפילו במקומות ובזמנים שפגמו בכמה גופי תורה — בכ״ז בענין זה היו נזהרים מאד, ואף בהיותנו מפוזרים בין העמים שביניהם גופא לא פסקו מלחמות וקנטורים, ומן ההכרח היה שיתערב גם היהודי במריבה לטובת העם שישב בתוכו, אך זה היה רק כסניף וצרוף לעם המושל בו, אבל לא בא במריבה בתור יהודי עם איזה מהעמים הקרובים או הרחוקים, לבל יבולע ליהודים היושבים בתוך העם ההוא, כי כך דרכם של אומות העולם מאז ומקדם להנקם מיהודים שכיניהם בגלל חטא ממשי או מדומה של יהודים אחרים שכנגדם.

אכן זה לנו עשרות בשנים שפשתה ספחת החקוי לדרכי הגויים הראדיקאלים, אף בין הלאומים שלנו — דרך הפחד לשמצה בפיהם, וההכנעה היא לשנינה בפי עטם, ואין מעצור להם לדבר על גוי ועל אדם — אף בפומבי בבימה ובעתונות, אף שידוע שעתה הנדבר בפומבי והנכתב בעתונות מתרגם לע׳ לשונות, ונותנים עי״ז חרב ביד שונאינו ר״ל.

והנה אף באומות החפשיות האדירות חק להן להבדיל בין הדבור הפרטי ובין הפוליטי — ואורגני הממשלה זהירים מאד מכל דבור רע נגד המדינה ששלמה היא אתה במובן פוליטי.

אבל אצלנו דוקא אותם החושבים עצמם לכח פוליטי ולמנהיגים הנה בהבל פיהם ובפליטת קולמסם משסים בנו את הדובים והנחשים ועל ידי זה מאליפים ומרבבים את רדיפותיהם, ומסכנים את קיומו של עם ישראל הי״ר.

והרי האלף־בית של פוליטיק, הוא שלא להתגרות במי שהוא תקיף, וכ״ש שלא להתפאר בתגרה ולקבל עליה אחריות, בזמן שבפעל אין כל ממש בתגרה מצדנו ואינה פוגעת באויב, ולעומת זה על חשבונה אומרים צרינו לכלותינו — ה׳ יצילנו מידם.

ופוק חזי בהממשלות האדירות שבתבל, שמשתדלים תמיד להסתיר מלחמתם, אפילו כשבפועל נלחמים, והם מכנים למלחמתם בשם עבודה, „סדור" או „ייסור" — כ״ז שאפשר להשתמש בשם הזה. ו„המולכים בעצמם" אצלנו — אוהבים דוקא להשתמש בשם מלחמה — אף שבפועל אין בנו כח אף לא רצון אף להרע לשונאינו אבל רוח עועים של „דון קישוט" נמסך בנאומים ובעתונות שבדור הזה, עד שכל נאום או מאמר כתוב שאינו ממולא בהתפארות וברוח תגרה — אינו מוצא חן. ויכול אתה לשער מראש בכל קאָנפערענץ או קונגרס — כביכול מה יהי תוכן הנאומים ו„במה יזכה נער" לכתר כי אם בקריאות של שיסוי המביאות שואה ר״ל על עמנו הרצוץ משפט ואלפים ורבבות קרבנות מעמנו נדונים לכליה ר״ל בשל דברי רוח כאלה.

ואמנם זעיר שם נשמע לפעמים קול דממה דקה, מחאה נגד „אהבה עזה כמות" הזו, אבל התופים של עובדי המולך מחרישים כל דובר ישרה — ועוד יד אוהבנו נטויה...

וראה זה פלא! אותם היהודים שמכנים אותם דוקא בשם „מתבוללים", הנה בענין הזהירות הולכים בדרכי חז״ל — ולא רק בשלילה אבל גם בחיוב — כל פעולות ההצלה מימות המלחמה העולמית הקודמת ועד היום נעשה על ידם ביחוד — וימין ה׳ היא מדת החסד — עושה חיל — הרי הם הדזשאָינט וענפיו — ואלה המתריעים ומכריזים על עצמם שהם לאומיים בכל רמ״ח איבריהם — בזים „לקטנות" כאלה, שבשם מגונה „תרמיל" יקראו לו ורק בישועה ראדיקאלית, של „ככל הגויים" רואים את הגאולה — וארגון „לגיון יהודי" מדומה שוה להם הצרות שיגרמו בזה לאחב״י מיד ולדורות ר״ל, וכן תהלוכת קוממיות נעשית להם להכרחית בחיים אף שכבר נוכחו שמות בדרך כזה. כי תגרה היא ולא הפגנה.

והנה כי כן שונאינו מנדינו המשומדים הקומונאים הציתו שלהבת הצרות בגופנו ונפשנו ומאודנו, ואוהבנו, בעלי ה„חרם" ו„השבועה" והדימאנסטראציות ליבו והוסיפו על המדורה:

ולא רק ביחס עקשני כלפי האומות האדירות — השונאים והאוהבים — הסבו לנו צרות ויסורין מאהבה — כ״א גם בנוגע בעצם לנו בעצמנו — והנני נוגע עתה בנושא שאינו נעים — לבל יכללוני במתנגדי הישוב ואני לא מהם ולא מהמונם — אבל עצור במלין לא אוכל ע״ד „דחיקת הקץ״ שגרמו לנו עי״ז פצעי אוהב חנם. וכבר הורונו חז״ל לתפוס תמיד בדרך רחוקה וקרובה, מבדרך קרובה ורחוקה — בכלל הזיק לנו הרבה קול הרעש ע״ד „הגאולה״ ו„הממלכה״ כאלו כבר עומדים אחורי הדלת — אבל כאן רצוני לעמוד ע״ד ההגירה והמצאת מקלט לנרדפים — שעתונינו מתוך אהבת א״י, הרחיקו כל מיני הצעות ע״ד ארצות אחרות. ואם אמנם צדקו בזה בשעת שלום, שאז כל עיקרה של הצעה כזו היתה לרוב מתוך התנגדות לא״י, הנה עתה בשעת סכנה חובתם היתה להשתדל בעד כל דירת ארעי שהיא, בלבד להמלט מהתפת — ואזכיר בזה פרט אחד שלפי השקפתי הפסידו הרבה, ודחו שעת הכשר להצלת רבים מאחב״י:

בשנה העברה קרא נשיא ארה״ב יר״ה לאספת ב״כ הממשלות מכל המדינות לתקנת הגולים והפליטים. ברור הוא שקיוה לתוצאות ממשיות מזה, שכל מדינה תכניס חלק מהפליטים, ומובן שלזה היה מוכרח שארה״ב מצדה תתן הנחות ממשיות. ואז ממנה יראו וכן יעשו אחרים. אבל היודע האפשריות שמצד מחוקקי המדינה. הרי דבר זה מן הנמנע לעת כזאת — ואמנם אחת היא שהיתה אפשרית היא ההגירה לאלאסקא — ובודאי לכך כיון הנשיא — ורגלים לדבר שסמוך לקריאת הנשיא את האספה פרסם מר האל את הנחיצות להגדיל ישוב אלאסקא — וברור שלו השתדלו היהודים עד״ז היו פועלים בזה — מובן שבהגבלות ידועות — ועי״ז היו עושים הנחות גם שארי מדינות — אבל עתונינו, מתוך חבת א״י הפנו את כל דעת הקהל לחתום על פעטיציאַ לפני האספה — שיכופו את ממשלת המנדט לפתוח שערי א״י. . . . האספה לא דנה ע״ד הפעטיציא כלל, כי חשבו זה לבחינת „על לבושי יפילו גורל״ ובפרט בעת הרת עולם כזו — אבל משמע ממילא מזה קבלו, שאין חפץ ליהודים שידונו ע״ד ארצות אחרות — ובכן נפטרה האספה בלי תוצאות ממשיות.

ובכלל בכל מאורע גדול שנתהוה בדורנו, לרוב נקטו בדרך שמאלי אפילו רבים מבעלי העתונות שלנו, הן במדינה זו והן מעבר לים, ואפשר „שבהבה נתחכמה״ של רודפינו גרמו גם אלה בעלי טובה כאלה ודברי בטלה של חרם, קללות והלצות שגדשו סאת הצרות — ואין לנו להשען כ״א על אבינו שבשמים.

שנאת האומות לישראל ומקורה

(נדפס ב„המסלה״, תרצ״ט)

„בזר עמים קרבות יחפצו״. מי גרם לישראל שיתפזרו בין האומות, קרבות שהיו חפצים בהם.

על מדוכה זו של שנאת האומות, כבר ישבו חוקרים וסופרים, וכונתנו בזה המאמר להסביר ענין זה בהתאם לדברי חז״ל, הנזכרים למעלה.

ידוע הוא שהקנאה היא מהסבות היותר גדולות לשנאה. ואמנם אם מי שמתקנאים בו מחונן גם בכח אדיר, עצמי או חברותי עד שהמתקנאים קצרה ידם לעשות מה בזה,

נשארת הקנאה חבויה בלב. אבל אם מי שמתקנאים בו הוא חסר כח ויתיר מדע, אז שכניו מטכסים תמיד עצה ותחבולה להבנות מחורבנו. והסכנה היותר גדולה בעדם היא בשעת חירום, מהפכה או מלחמה, שאז המשפט והחק לוקים ברב או במעט, ואין מי שיעצור בעד המקנא להוציא מזמת לבו. והנה עמנו חונן בכשרון שכם אחד על כל העמים. הן הכשרון למדע וחכמה והן לעושר, ואפילו לגבורה. וזהו משמש שורש לקנאה. יש עוד קנאת־הדת. אבל גם קנאה זו מקושרת עם רוח קנאות לחכמה, לעושר ולגבורה, ורואים אנו בנסיון שאין הא״י מתקנא ביהודי שאינו תופש מקום חשוב. ואך כשאומר א״י לעשוק את עשרו או את מקומו של היהודי בחברה, אז מתלבש בלבוש קנאת הדת. ואמנם קנאת הדת מצד עצמה עלולה להתלקח לשלהבת נוראה, ביחוד כשיש מקום לטעות ולחשוב שהישראל רוצה לפגוע באמונתם של אחרים, ונכנס בגבולו להטותו מדרכו; או כשהא״י אומר שהישראל בא עליו בעקיפין להפוך סדר חייו וממשלתו, ולעשוק עשרו וקנינו, אז אם הוא שעת חירום — מצב עמנו בסכנה נוראה, כי הא״י נכון הוא להשמיד ולעקור הכל ואין משפט בארץ לעצור בו. ולפי מציאות הסבות הנזכרות בזמנים ובתקופות שונות נשתנה מצבו של היהודי חליפות.

בזמן שהיהודי שמר דתו והיה מושל ברוחו, השתמש בעשרו באופן שהנאת העולם היתה ממנו יותר מהנאת עצמו, והשתמש בחכמתו גם כן בדרך זה, ולא נתגאה בגבורה, והנאותיו הגופניות היו מעטים צנועים, לא נדחק להכנס בריבוי נפרז להיכלות החכמה שלהם, כי היה לו מקור לא אכזב להגות בחכמת התורה, והרווה בזה את צמאונו לחכמה. ואף אלה שהתחכמו בשאר חכמות במדה גדולה, נתקיים בהם „בשמך יקראוך ובמקומך יושיבוך", אז לרוב ישב ישראל לבטח. ודאי שהיה שנוי גדול בזה בין מדינה למדינה, לפי המושלים, ולפי שנוי חוקיהם ומשפטיהם. בין אלה האומות שחוקקו משפטים ישרים, היה מצב ישראל שם יותר בהיר, ונהנו משווי זכויות. ואלה שלא הגיעו להשתלמות החוק סבלו ישראל שם מחוסר משפט, אבל בכל אופן אף שם היה זה חסרון שהיה יכול להמלאות במשך הזמן ע״י השתדלות ישרה בדרך שלום ובקשה.

אבל עיקר ומקור הצרות נהי׳ בזמן שישראל רפו ידיהם מן התורה ואמרו להתקרב לאומות ולחקות מעשיהם; כשרצו ליהנות מהעוה״ז מלא חפנים, ולעיני השמש, בנעוריהם ובזקניהם, עד שהציתו אש הקנאה בלב אומות העולם; כשעזבו את התורה וצמאונם לחכמה דחפם למוסדי החכמה של האומות ולתפוש אחר כך קתדראות שם, מה שגרם שתתלהב יותר להבת הקנאה, ויותר מהכל הגדילה מדורת השנאה, כשרבו בין היהודים הוגי הדעות החפשיות בשפת המדינה בפה ובכתב, ואו״ע ראו בזה שרוצים להעבירם מדתם. ואפילו אותם סופרי האומות בעצמם שהטיפו לחפש הדת שנאו הרבה מהם שנאת מות את היהודי המטיף לכך. כי „הם רשאים ולא אתה". ולא רק המטיפים והסופרים לחפש הדת, כי אם גם המטיפים להתקרבות ישראל לדתי האומות, הם המציתים שלהבת קנאת הדת בלבות האומות, כי סוף סוף היהודי לא יאמין לעולם בדתם, וכשמחקה מעשיהם, הם רואים בזה אך חלול הקדושה שלהם. וברור להם שאף אלה שנטמעים לגמרי — סופם שהם בעצמם או צאצאיהם לקעקע דתם של אוה״ע כדברי „היינא" שאמר שנכנס לדתם בכדי להרסה, והם הגורמים מלוי הסאה של השנאה לישראל. אלא שכל זמן שחוקי המשפט נשמרים, אז השנאה כבושה בלב, ובפועל משתמשים בה אך בקפוח זכויותיהם של ישראל, אבל בעת הריסות המשפט הבאה לרגלי המלחמה ומהפכה, אז השנאה יוצא לפועל וכפריצי חיות עושים בנו מה שלבם חפץ.

ובדורות האחרונים יוצאי גזע היהודי כהיינא, קארל מארקס, ופרויד הם הם אבי אבות השנאה לישראל. בהטפתם לחפש הדת, להפקרות להתבוללות ולמהפכות, ועוכרי ישראל תלמידיהם עזרו להתגשמותם. והם ותלמידיהם גרמו שממשלת הנאציזם באשכנז תמצא אמתלא לרדיפת היהודים, ולאסונינו אלה החפשים מן הדת הם, שתפשו אצלינו

רסן ההנהגה והעתונות, וממילא גם משלנו לבשתינו נמשכו אחריהם, והוסיפו שמן על המדורה. וע״י קרבות ומלחמת דברים שיסו ביותר את החיות הטורפות והגיעו לידי כך שכל עמנו בסכנת טרף לשניהם לולי ה׳ שהיה לנו.

וכשתסתכל בתולדות ישראל תמצא שגם בשאר הזמנים גרמו המתבוללים הצרות לעמנו. ואף האינקוויזיציא שמאספניא גם כן נולדה בעיקר בהנטמעים שרכבו אחרי רכשי, והגוים טענו עליהם שמחללים דתם. ומכיון שהאש יצאה, אכלה גם קדושים כמאחז״ל „ואינה מתחלת אלא מן הצדיקים", וכן בשביל בעלי הנאה שהיו אז כמבואר בשבט יהודה, ואף שהחיות הטורפות טרפו גם בלי סבה, מובן שכנמצאת עילה, גדל הטרף שבעתיים. ומזה תשכיל לדעת כמה עוכרים את ישראל אלה שבספריהם ודרשותיהם מרימים על נס את מחוקקם, ומקרבים אלינו (כיוסף קלוזנר, שלום אש, דר. ווייז וכנותהון) כי גורמים הם לקנאה ושנאה שעד אבדון תאכל. אף שלפעמים כמרי האומות מצטטים ספריהם, וכאלו מסבירים להם פנים; כי במקום שהאומות מיחסים קדושה למחוקקם, באים אלה ומגלים שוליו ומפוסמים אותו לבו״ד. ואת חוקיהם למבודאים. ולא כן נהג היהודי בעל החוש הבריא, שומר מסורת אבותיו. הוא נזהר אף מלהזכיר שם איזה מקדושיהם אף בינו לבין עצמו, וכ״ש ברבים. הוא הלך בדרך ה׳ ואמר „כי כל העמים ילכו איש בשם אלקיו", ולא כמו בעלי הטובות החדשים שלנו שע״י הקריבות שחפצים בהם מסכנים את מצב היהודי בחיים, וממיתים את קדושת אמונתו. ויחד עם אמונתו גם את נאמנותו ומוסריותו.

ויש להליט קוטב דברינו בחכתובים על יעקב ועשו: עשו היה ישראל מומר כמאחז״ל בקדושין, וחשב שע״ז ינצל משנאת האומות, וכל הברכות: עם, רכוש וחכמה יותר עלולות לבוא לידו ע״י התבוללות, ע״כ מכר בכורתו. אבל הכתוב אומר: „אלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם הוליד את יצחק". ר״ל ששנאת האומות שהחלה מימי אאע״ה עברה בירושה הן על יעקב שנשאר בידו התאר „בן אברהם" והולך בדרכיו לצדק ומשפט, והן על עשו ששנה את שמו ומקומו ומעשיו ורצה להתנער מסבל הירושה. ובכ״ז נשאר בשם „גזע אברהם ותולדתו". וכמו ששונאים את יעקב הדתי כך שונאים הכל את עשו, כדחז״ל במדרש. ואדרבה הבכורה, היא שמירת התורה משכה אחריה גם את הברכה. ואף שלעשו גם הוא נתנו לו „טל השמים ומשמני ארץ" אבל זה ישיג רק בדרך מלחמה כמה שנאמר אחר זה „ועל חרבך תחי'" ולזמן ארעי, וכשיגברו שכניו במלחמה יאבד הכל. אבל יעקב נאמרו בו „ברכת אברהם" שנאמר בו אף בלכתו בגולה ואעשך לגוי גדול בתנאי „זהו שאומרים אלקי אברהם" כשיעבוד ה׳, וכן ואברכך בממון זהו שאומרים אלקי יצחק, „ואגדלה שמך (בחכמה)" זהו שאומרים אלקי יעקב, שלא כדרך הטבע שהדרך (הגלות) ממעטת כל זה כי לא בחיל ולא בכח יירש כל זה אלא „יעבדוך עמים" שמשמעו ברצונם. ודרך הכבוש והמלחמה היה רק עראי ע״פ ה׳ בהמלא סאת עון האמורי, והארץ הקיאה אותם. אבל מימות הנביאים האחרונים ואילך, הוטל עליו להיות סמל של אחרית הימים, „לכתת חרבו" ולהשתלם בצדק ובמשפט שעל ידם ישיג גם הברכות הארציות.

ואלה המחקים דרכי הגויים וחושבים להיטיב מצבינו ע״י „קרבות" הן קרבות בין־לאומים נגד בעלי ההון, והן קרבות לאומיים בעד ישראל בעצמו, עוברים פי ה׳ והוא גם שלא כחקי הטבע והיא לא תצלח, ורובי הצרות שבדורותינו אלה באו מסבת קרבות או קריבות כמו שבארצנו. ולכן ונשובה אל ה׳ ואל דרכיו, דרכי צדקה ומשפט לטוב לנו ולעולם.

ל ב   א י ב ר א

עצומו וקיומו של ישראל בעמים

(נדפס ב„המסלה״, תש״א)

„ויקח משה את עצמות יוסף עמו כי השבע השביע את בני ישראל לאמר פקד יפקוד א׳ אתכם והעליתם את עצמותי מזה״.

חז״ל אמרו במדרש שיוסף מסר סימן לישראל, שהגואל האמיתי הוא אותו שיתחיל שליחותו בדבור פקד פקדתי — והקושי מורגש — מכיון שידעו ישראל את הסימן, כבר אבד כחו מלהיות סימן, שכ״א יוכל להשתמש בדבור זה? — והנראה לומר בזה על דרך הצחות. ובנוגע למצב ההווה: שיוסף מסר ג׳ כללים לבניו איך להתנהג בגלות, ואיך להזהר ממשיחי השקר, ושבועת יוסף היא כוללת השבועות שהשביע הקב״ה את ישראל בהיותם בגלות כמבואר בכתובות — ונבאר בזה מעט ממהות משיחי השקר שהסבו צרות רבות ורעות לישראל למיניהם: א) שאמרו שגאולתם תהא בפעם אחת, בלי רשות, וצריך רק שישראל יאמינו בהם, בין רגע יגאלו, בדרך מלחמה או בנס. ע״ז נאמר „פקד״ שמשמעו פקודה בעלמא, ושצריך עוד השתדלות אצל פרעה שיוציאם וישלחם מארצו. ב) אפילו יאמרו שהם שלוחים ל„פקודה״, אין להאמין בהם עד כמה נסיונות שבהם יוכיחו כי האמת אתם, כי המקרה לא יתמיד. ג) אם הגואל לא לנוכח ד׳ דרכו, וכ״ש אם מטיף הוא לפרוק עול התורה, אל תאמינו בו אפילו אחר כמה אותות ומופתים, כי מנסה כו׳ וזהו ענין פקד, יפקוד, אלקים — הכולל שלשה סימנים הנ״ל.

וזה נכלל בכונת הכתוב ויצום על בני ישראל, ועל פרעה כו׳, שיזהירו את בני ישראל מלהטמע בין האומות, ושלא לפרוק עול פרעה ע״י מלחמה כנגדו, כחז״ל „לנהג כבוד במלכות״, ולבד צדי־השלילה צוה אותם גם בצד חיובי הוא דרך הצדקה והחסד, המסומלים במילדות, שהן גם מילדות של האומה בכללה, שפרה ופועה, „ותתצב אחותו מרחוק״, דרשו חז״ל הפסוק על השכינה. ר״ל שבהשתדלות האבות והאמהות בהצלת ישראל זכו לגאולה. ואמנם לא הכל רצו לשמוע אל משה. הרבה מהם היו חדורים ברוח בני אפרים, לאמר הננו ועלינו... ונעביד קרבא! וזה אפ״ל ולא שמעו אל משה „מקצר רוח״ היינו שהסרה להם הסבלנות לחכות ולהמתין על פקידה אחר פקידה, וגאולת קימעא קימעא.

ולעומתם אלה שישבו על סיר הבשר, ואוכלי הדגה חנם, לא רצו להטפל במעשה הצדקה וחשבו זה לעבודה קשה, ושליחות כבדה הוטלה על משה ואהרן להדריך את בני ישראל ולהזהירם מדרכי שאול.

ואם עבודתם קשתה במצרים, הנה הוכפלה במדבר, כי כאן הריחו בני ישראל רוח חופש, וחפצו להסיר לגמרי מהם הכניעה, „וחמושים עלו בני ישראל״, „ובני ישראל יוצאים ביד רמה״.

אבל הכתוב אומר „ויקח משה את עצמות יוסף עמו״ משה סמל עם ישראל וקיומו, בלכתו במדבר — הרומז לגלות, מדבר העמים, הדגיש שכל עצומו וגבורתו יהי׳ „עצמות יוסף״ ר״ל עבודת החסד, והטפול בכלכול העם — ולא גבורת מלחמה, כי השבע השביע... לא לעלות בחומה, לא למרוד ולא לרחק את הקץ, ולומר ככל הגוים ב״י ח״ו — וע״כ אמר להם משה ה׳ ילחם לכם, וה׳ אמר: „דבר אל בני ישראל ויסעו״ — עד יבוא עתם — ולא להשתמש בכלי משחית ומלחמות דם.

שאלות הזמן

ואתה בן אדם אם תתבונן היטב אל השתלשלות הצרות ביובל האחרון על עמנו, תוכח שהסבה הישרה לכך היא בשביל שעברו על שלש אלה. בתחלה עמדו להם „גואלים" שהטיפו לטמיעה, בכדי לעלות על השליבות העליונות של סולם ההצלחה, ורבים נמשכו אחריהם, ומכיון שנתקנאו האומות בהם ודחפום לאחור, אחזו בדרך אלה מן האומות שנהו אחר המרד הפנימי, ובזה הלהיבו אש השנאה בכל העולם על הגוי כלו, עד שבאנו להנפילה העמוקה והפורעניות הנוראה של עכשיו!

ומתוך גרוני מתפרץ הפסוק הנורא „אבל אשמים אנחנו" וכונתי על ראשי השבטים ואלופי ישראל הקרובים אל ה', שאף שכל החטאים הנ"ל רחוקים מהם, אבל היה בידם למחות ולא מיחו — מובן הוא שקשה מאד למחות בדור לא אמון בו על חלול שבת על טומאת החיים, ועל הסגר בתי המדרש של תשב"ר, אף שאין אנו פטורין מזה, עכ"פ אמתלא יש בזה — שהוא דבר שאינו נשמע, ודבר ה' להם למשא. אבל הרי לאחוז בתכססי מלחמה בזמן שהמלחמה נמנעת מצדנו בתכלית וביחוד בזמן שהסכנה קרובה שהרודף יתהפך לחיה טורפת בנוגע לאחב"י, הרי זהו נגד השכל הפשוט.

ע"י מחאה תקיפה נגד זה אפשר היה לה להציל הרבה, וקול מרבנים הי' מושך דעת חלק גדול מהקהל אחריהם.

אמנם יתאמרו העתונאים והקונגרסאים שהחכמה והמדע קנינם הן, ואנו הבטלנים, אבל הרי כחשם יענה בפניהם. איה היא נבואתם בקום ממשלת הרשע שנבאו שאך חדשי מספר תוכל להתקיים — ואיה נבואתם שבהיות מלחמה תיכף תקום מרידה בארצם, וכהנה נבואות שקר שנבאו על יסוד רוח העועים של חקוי לדרכי האומות, לומר גם „שאול" בלוחמים, שאך שואה הביאו עלינו ,אומרים הם שהרשע רע על כל פנים, אפילו לא ילחמו עמו, אבל אין לזה אפילו יסוד הגיוני כל שהוא — מי זה לא ידע שפריץ החיות סכנתו מתאלפת כשמתגרים בו וכלום יש גבול במעשה הרשע? ובכלל הדבר מהופך ו„קוריאזי" אנחנו תופשי התורה ובעלי אתה בחרתנו, לא קשרנו מעולם זרי פרחים לאומות ולהשכלתם, ובכ"ז האמננו בצלם א' שבאדם, ונזהרנו מלהתגרות „בגוי קטן" וע"י מתנות „ויעבר נא אדוני לפני עבדו" בא יעקב שלם. ואותם המתחרים על השכלה והעריצו תמיד את הגוים והגרמנים ביחוד, הרי היה להם לחשוב, שמא מקרה וחלי זמני הוא, וע"י הפגנות ובקשות יהי' אפשר להחליש את הגזירות ואולי גם לבטלן — אבל זה דרכם כסל של הכופרים ש„הלאָגיק" היותר פשוטה ומובנת לתנוק היא מהם והלאה. וכאשר אני הגבר ראה עני והייתי צועק ככרוכיא נגד דרך עקלתון של החרמות ומלחמת הלשונות נגד צוררינו עוד מראשית התנלעם, נוכחתי שבכל מעשה פומבי של שטות מצד מנהיגנו החדשים, ענו שם ביסורי גיהנם והשמדות כלפי אחב"י הכבושים תח"י.

כה הי' בהתפרסם החרם, וכן אחר כרוז של המולך מעצמו שכל ישראל הם כנגד פלוני, וכן הי' אחר השבועה הידועה, ולאחרונה אחר לקט הפרוטות לטובת... שענו ע"ז בההריגות דרומניא, ומובן שגם צד השני לא נתחזקה אהבתו אלינו בפעולה זו הנראית כעין לעג, שאמנם לתוצאות יותר חשובות לא היה מקום לקוות, לפי המצב.

ולא רק בתגרות וקומפיין, שרוח הדון קשוטי מתפתה שיש בזה ממש, נותנים את יעקב לחרם ולמשיסה, כ"א בדברי רוח של לצנות לבדח דעת הקוראים והכותבים, גורמים בכי' לאחב"י שבמדינות האכזרים, ומי יוכל למנות את הקרבנות, יסורין וכליה המסובבים מלצנות הקשה הזאת — מאַגנאַט אַמעריקאַני אחד השליך אבן בבור, איזו פראזא ע"ד אותו האיש, ובאו אחריו הלבלרים כ"א בדברי חדודיו לעשות מטעמים לאליל הלצנות, וזה נעתק אח"כ כמובן, והצוררים יחכו לכאלה כאל מלקוש, ועושים מטעמים לאליל הרצח, וזה עתה השליכו המנאצים חכה בהצעתם לשלוח טלגרמות על חשבונם, והנה נתפשו בחרמם בעוה"ר מאחב"י הרוצים להראות חריפות בחכמת הלצנות, וכבר נשמע הד קול משם, ה'

יצילם. ועוד יד הבריונים נטוי׳ לפעול על האנגלים שיארגנו לגיונים יהודים ולפרסם שהם באי כחם של כל העם היהודי להכפיל סאת הצרות ר״ל — וכלום יש לקוות מכעין זה תועלת כל שהיא, אפילו באופן המוצלח ?

ונפלא הדבר שתמור יסודות היהדות שמסרו אחב״י נפשם ע״ז בכל הדורות והם אמונה בה׳ צניעות, ענוה זהירות מסכנת הפרט וכ״ש הכלל, שמירות פה ולשון, הנה הראַדיקאַלים לא דים שעוברים על כל אלה בשאט נפש, אלא שמכריזים על כל ההפכיים מהנ״ל כעל יסודי היהדות, עד כדי למסור נפשות הכלל בעד זה, ולאסוננו גם משלנו מרכיבים אותם אלוף לראשם, ונמשכים אחריהם.

גדול צערי בראותי ובהתבונני על עמי, עם חכם ונבון, אָן חוכמתך, אָן סוכלנותך ? אמנם לתשובה אנו זקוקים, לכו נא ונשובה אל ד׳ — אולי יחנן שארית יוסף !

אתחלתא דגאולה

(נדפס ב„הפרדס״)

ע״ז ט׳, תנא דבי אליהו שית אלפי שנין הוה עלמא, שני אלפים תהו (עד נ״ב שנה לאברהם), שני אלפים תורה, שני אלפים ימות המשיח. ובעונותינו שרבו יצאו מהם מה שיצאו (ברכות י״ג.). לא יעקב יאמר עוד שמך, לא שיעקר יעקב ממקומו אלא שישראל עיקר ויעקב טפל לו. לא הי׳ יעקב אבינו רוצה שיעשו בניו אותו מעשה כיון שעשו אמר מה אני מניח את בני שיפלו ביד האומות עמד וחגר חרבו כנגדן (מד״ר ויחי).

נ״ל לבאר המאמר הנפלא של תנא דבי אליהו, שכמבואר במקרא יעקב מתולדתו הי׳ איש תם יושב אוהלים, ולולא מעשי התהו של עשו (כמבואר בחז״ל) לא הי׳ קופץ אחר הבכורה, השררה והממשלה, ואפילו אחרי שהמלאך ברכו וכנהו בשם ישראל (לשון שררה) נכנע לעשו והשתחוה לו ז״פ, והתוה לעצמו הדרך של „יעבר נא אדוני לפני עבדו״, ולולא מעשי התהו של שכם לא היו שמעון ולוי נלחמים בהם ; וכאשר היתה סכנת כלי׳ ליעקב וזרעו מפני השכנים קראו הקב״ה בשם ישראל ונתן לו כח ועוז של שררה, ואמנם רק לצרכי הגנה, אבל לא שיעקר שם יעקב לגמריי, אלא לבקש שלום ולרדפהו, שזהו ענין יעקב ; וירד מצרימה, וסבל גלות, לחץ ועוני. ומעשי התהו של המצרים הביאו עליהם מכות במצרים ועל הים. וכן מעשי התהו של הכנענים שביחוד נאמר עליהם שני אלפים תהו שאז נגזר גורלם, הביאו עליהם גירוש ואבדון, כי כן גזרה התורה.

וזהו מה שנ"ל לבאר, "שני אלפים תהו שני אלפים תורה", להודיענו שהמלחמות והכיבושים שנעשו על ידי בני ישראל, נעשו לרגלי מעשי התהו של האומות וגזירת התורה בכדי שישראל ישמרו התורה, כמו שכתוב: "ויתן להם ארצות גויים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו". וזה הי' התנאי בברכות של יעקב ואח"כ במלחמות וירושת הארץ. — אבל בעווניגו לא קיימנו התנאים, ונכשלו ישראל בע"ז ובשאר עוונות, ועי"ז נפקד עליהם גם עון שפיכת דמים ונגזר עליהם חורבן מקדש ראשון וגלות בבל, ובהגאלם התוה להם השי"ת הדרך בפי נביאיו: "לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי". ודרך זה היתה שומה בפי ירמיהו ע"פ ה' גם קודם החורבן. ולו שמעו בקולו לא הי' חרב הבית ולא בטלה לגמרי המלוכה. ואמנם בגלל מעשי התהו של היונים ומלכותם הרשעה להשכיח את התורה מישראל תפשו ישראל עוד הפעם החרב בידם ע"פ התורה, ונתקיימה מלכותם עד שע"י שנאת חנם חרב מקדש השני ובטלה ממשלת ישראל,וע"פ חכמי ישראל — שחכם עדיף מנביא, — הי' להם להכנע להרומיים ולא הי' החורבן השני. וכן אחר החורבן בן כוזיבא וחבריו נסו להעמיד הממשלה בכח, עד חורבן ביתר, לא תפ"ק. ומאז קבלו ישראל השבועות ע"פ חז"ל לא לדחוק את הקץ ולא להרחיק את הקץ וכו' (כתובות קי"א). ואמרו חז"ל במדרש איכה שמשיח נולד ביום החורבן; נ"ל לבאר הכונה, שכמבואר בישעי' י"א על משיח הוטל להביא שלום ולבטל מלחמות, "וכתתו חרבותם לאתים... לא ישא גוי אל גוי חרב..." (ישעי' ב'). ואמנם לזה צריך הכנה רבה ומסירת נפש. ועל עמנו הוטלה משימה זו לעקור יצרא דשפ"ד, כמו שעקרו במקצת יצרא דע"ז ועריות, ע"י היותו למופת לאחרים בדרך השלום. ואם יזכה תקרב הגאולה השלימה מקודם, וח"ו אם לא זכו — תבוא בעתה. ועכ"פ נקראים אלפים השנים של שית אלפי שנין — ימות המשיח, כל זמן שישראל הולכים בדרך בטול המלחמות ובטול העונשים;

ועוד לנו למוד מיעקב אבינו, שאף שנכנע לפני עשו בעניני השלטון אבל הי' מבורך בעושר — וכן גם אבותיו אברהם ויצחק — וכן בניו בגלות בשעת שלום נתקיים בהם ובעבדותנו לא עזבנו א—נו. וראינו זה בדורנו בהרבה מדינות. אמנם הרבה צרות ושמדות עברו על עמנו אבל לרוב הי' זה בשעת מלחמות; או ע"י דחיקת הקץ ע"י טמיעה־אסימילאציע ימ"ש — שביארתי במאמרים שונים שאף שתחלתה מתוק ונושא חן בעיני האומות, אבל אח"כ נהפך לרועץ, והיא אם למרידות ולקנאה ושנאה נוראה. וג"ז נלמד מיעקב: ואני אתנהלה לאטי... יעבר נא אדוני לפני עבדו, אבל דחיקת הקץ מרחיקה את הקץ. ומשום שהבריונים השונים תפשו את החרב ונשתתפו במרידות שונות, נתגלגל הדבר ואבדנו רוב בנין עמנו שנהרגו ע"י מיתות משונות שלא הי' דוגמתן בכל הדורות, ונהרסו עד היסוד אלפי קהלות קודש. ובעו"ה נתקיימה התראת חז"ל ואם לאו אני מתיר וכדו'. ירחם ה' על שארית הנשארה.

ואנם כמו שבאדם פרטי אמרו חז״ל: נוח לו שלא נברא ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו ואמרי לה ימשמש במעשיו, כן בממשלה מכיון שנבראה הרי כלנו מחוייבים בכבודה ובתמיכתה, שהרי אלפי אלפים מבנ״י תלויים בה. וכמאמר חז״ל שהקדמנו: מה אני מניח את בני לפול ביד האומות? כי הנאציס ימש״ו הורו דרך של מלחמת אבדון; ושומרי התורה הם יותר בסכנה. אבל חובתנו להשפיע על הממשלה שתתנהג ברוח דעת ויראת ה׳ ולפחות להפריע בעדה מלהנהיג כפירה, חילול שבת,טריפות וכה״ג, בארץ. וצריך להיות שמאל דוחה וימין מקרבת. וזהו ימשמש במעשיו; וכן להשפיע בעניני הנהגת השלטון גופא שישים כל מעיניו להגיע אל השלום; והבלגה צריכה להיות נר לרגלם ולא לתפוש בנצחון לשעה הגורם אח״כ ח״ו בכיה... כמו שראינו בעינינו בשנה זו, וד״ל. אבל אלה פורקי עול המלוכה והמשיאים למסור עתה א״י ביד או״ה הם רודפים כלל ישראל ומסכנים ביחוד את כל הישוב*) ושומרי התורה ביותר, הי״ר.

והנני רואה עוד לבאר ענין מעשי תהו של האומות הן הרציחות והגזילה והשוד שלהן שעשו לישראל שזהו שגרם לזלזול האומות ע״פ התורה, ושזהו ג״כ בתנאי של שמירה כללית של התורה ע״י ישראל, אבל בזמן שהאומות למשפט ישורו וגדורים בדרכי הדתות״ (לשון המאירי) ושויון המשפט שלהן לכל האומות ועמנו בכלל, חלילה לנו להקל בממונם וכבודם ואין לך חילול השם גדול מזה, וכבר הרעישו ע״ז גדולי הדורות המאירי, הבאר הגולה, מהריעב״ץ והתפארת ישראל ועוד ועוד. ואפילו בדורות שאחר החירבן ביארו חז״ל ש„לפרסאי דמגנו עלן״ לא כללו חז״ל בדין של עוע״ז. והחודר לעומקם של דברי חז״ל יבין כי דברי הזלזול הנמצאים בהם לפרקים תכליתם הי׳ להשקיט ע״ז רגש הנקמה מלב ישראל אחר מעשי הרצח של האומות. ע״י הקללה ובטויי זלזול ובמסירת הדין לשמים, גדרו שלא לעשות דין בארץ. והנקמה הרגילה במלת „הי״ד״ עיקר כונתה שאין לנו לעשות נקמד. וזה אפילו בעוע״ז וכ״ש באומות אלה, שאינן בכלל עוע״ז, כמו שביארו הפוסקים. ובזמן שבעו״ה הרבה מצאצאי עמנו סרו מהדרך, כל זלזול כ״ש בא״י מעורר דין ח״ו על ישראל. ועל הסופרים והעורכים להזהר מלדרוש ולפלפל במה שאוה״ע ימצאו תואנה לחלל ש״ש. והחכם עיניו בראשו.

---

*) ונראה להמליץ זה בכונת התפלה „והסר שטן מלפנינו ומאחרינו״: אלה פורקי עול המלוכה המתחפשים בלבוש קנאת ה״צ וגורמים בכ׳ לשעה וסכנה לדורות הם בבחי׳ „לפנינו״, ואלה פורקי עול התורה בלבוש אהבת המדינה והחופש ואתם עמם המהפכנים השונים למיניהם, שגרמו כלי׳ לרוב בנין עמנו, הם בבחינת „מאחרינו״ — אבל גם לפנינו ולהבא, הסכנה לשארית בשלהם היא בעיקר, וה׳ ישמרנו מהם ומהמונם.

ש א ל ו ת ה ז מ ן

תקיעה שברים-תרועה תקיעה

(נדפס ב„היהודי״)

עת צרה היא ליעקב — ואילו כל הימים דיו והאגמים קולמוסים אין מספיקים לכתוב את הרשעות של הדור הזה. אומה״ע שבכמה מדינות מתנפלים על עמנו, מכים ומורטים, שוללים ובוזזים, פוצעים והורגים, וגם יד הממשלה עמהם שהפכה משפט למשפח כלפי עם ישראל. — ולולי ה׳ הקים לנו מגינים ומצילים חסידי אוה״ע, מושלים וסופרים ישרים, מי יודע מה היה לנו גם במדינה זו...

ואמנם מה בצע כי נספר מעשי תעתועיהם של אויבינו — לשוננו אינם מבינים, ואינם נזקקין לה — אבל חובתנו היא ע״פ חז״ל, כשיסורים באים, לפשפש ולמשמש במעשינו, ועי״ז אולי נזכה לעצור בעד הרעה להבא וגם לתקן המקולקול מכבר.

והנה בדברים שבין אדם לשמים בעו״ה בדורנו ובמדינתנו הפשפוש הו למותר, כי גם גופי ועיקרי היהדות נרמסים ברגל גאוה, ואף שאין אנו נפטרין לגמרי מתוכחה בזה, ידינו כמו אסורות ופינו בלום מלהוכיח, כי בקיאים הם בדור הזה „ששכר מצוה בהאי עלמא ליכא״ „וחבור עצבים אפרים הנח לו״, והם מתימרים ומושיעי עולם בצדקה ובקנאתם לעמם, וצדיקים המה בעיניהם במה שבין אדם לחבירו בפרט ובינם לעמם בכלל — הם נזהרים. ובזה אמנם עלינו למשמש במעשינו ולהוכיח שקוראים לרע טוב, והרבה המתפארים בתור מושיעים, באמת הם רודפים את אחב״י שלא מדעת. אם בעיני יושר נשקוף על רבים ממעשיהם ודבוריהם של אחב״י בדור האחרון, נמצא שחלק גדול מצרותינו נסתבב בדרך טבעי, ממה שעבדנו על „אשרי אדם מפחד תמיד״. מעשה דקמצא בר קמצא הולך ונשנה תדיר בדורנו, ובכתבי „דימאגוגיא״ ובדרשות של „דון קישוט״ גירו בנו את הדובים והנמרים.

אבל כלל אמרו חז״ל מי שאכל שום כו׳, ואם תעינו — לא נוסף עוד. וחובתו של כל משפיע, סופר ודרשן להוכיח בדברים שלא זו הדרך הישרה.

עלינו להכיר שדרך קיום עם ישראל בגויים — הוא דרך ההכנעה והשתדלנות — בנוגע לאוה״ע, ודרך הצדקה והחסד — בינינו לבין עצמנו — כי כבר אמרו חז״ל ש„צדקה תרומם גוי״ אלו ישראל — שמעשי הצדקה והחסד שבינינו מרומם אותנו בעיני הלאומים, ומכפרות על חטאתינו.

ונ״ל שזה מרומז בשברים ובתרועה — שברים זוהי עבודה שבלב — תפלה להי ולא הבטחון בכח עצמי, לב נשבר, ולא מתגאה במה שאינו שלו — כח האגרוף והחרב שלעשיו הוא. זהו כלפי אוה״ע, ולאשר בנו בעצמנו צריכים אנו ל„תרועה״ אחוה וריעות לתמוך את הכושלים ולזון את הרעבים — ואמנם דרכים אלו הן הגבורה האמיתית של הכובש את יצרו — ולא יתקיימו אלא ע״י תקיעה לפניה ולאחריה, הרומז על תורה ומצוות ה׳.

והנה כבר אחז״ל על הפסוק שלח לחמך על פני המים — „שאם בקשת לעשות צדקה עשה אותה עם עמלי תורה״. ונ״ל כונתם, דודאי כשהעני בא אלינו אין בודקין אחריו בין אם הוא ת״ח או ע״ה, אבל אם האדם רוצה לבקש ולחפש אחר נצרכים, שזהו ענין „רודף צדקה״, צריך לעשותה עם עמלי תורה. ובדורנו עמלי תורה הם גם היותר מעונים ונצרכים — ובהרבה מקומות הם קרבן ממש בעד היהדות, וכשאנו מבקשים צדקה צריכה להעשות עמהם.

ובזה נבא אל „עין המים", הוא עזרת תורה". חברינו ורבותינו רבני אמעריקא! זכרו נא שחבריכם ורבותיכם שמעבר לים: באה"ק וכמעט בכל מדינות אירופא סובלים רעב ומחסור, ובקשותיהם אליכם מגיעות דרך „עזרת תורה", וכ"א בחבילת צרותיו ממלא את מגילתו ומריצה לעזרת תורה. המצב הנורא שבא"י הי"ד, גזירת השחיטה שבפולין, והרדיפות שבשאר מדינות — שאפילו הדבור קשה בהן. „והסבל נתן במרומים", הם הרבנים והת"ח שמרגישים בצרות קודם ויותר מאחרים. יש להאריך בזה הרבה, אבל כבר גלינו — שהשתיקה יפה במצב כזה. ובכן הננו קוראים לכל קוראי „היהודי", הרבנים והת"ח „מלאו ידכם לה'"! עבודת עזרת תורה מחנכת את הרב ומקדשתו. והרי ידעתם שאין לעזרת תורה משולחים, ורק על מתנדבים מתקיים. ואמנם יש רבנים ועסקנים — המסורים לזה בכל לבם ונפשם, אבל מעטים המה וצריכים הם לשמש למופת וכבר אמרו חז"ל „זכה הלא פרוס לרעב לחמך" לא זכה כו' — וזה נאמר גם על העסקנים והמעשים כי „פרש" כתוב ומצוה רבה זו תגן על כל פרט להנצל מכל רע וגם תכריע כף הזכיות על כלל אחב"י — ויברכנו ה' בשנת פרנסה וכלכלה ונזכה לישועתו לעמנו בב"א.

לשאלת עגונות ונשואין מאוחרים

(נדפס ב„המסלה", תש"ג)

יש שאלות נכבדות מאד ש„הקול" יפה להן, והכתיבה והדבור בזה יכלו להביא תועלת אבל היד „סולדת" וקשה על פי טבע בנ"א לטפל בזה. וצריך להבליג על הטבע, כמובא בשם ספר חסידים שהמצוה העזובה מבנ"א, יש יותר חיוב להחזיק בה כי היא בבחינת „מת מצוה" וקוראה תגר — וזה מאיץ בי לדון בענין הבא אף שאינו נעים ביותר.

הענין הנדון בזה הוא „הנשואין המאוחרים" לעומת מה שלפנים היו ישראל מצויינים בנשואין מקדמים — נדחפו עתה לקצה האחרון וזה מתפשט בכל השדרות, החל מהחפשים ומגיע גם לשומרי תורה וחרדים, ואל יהי דבר זה קל בעיניך. לבד מה שזוהי מצוה ראשונה שבתורה וקיום האדם והאומה תלוי בה, הנה אם תסתכל בדבר אפשר לתלות בזה דרך השתלשלות ולומר שהשנאה הנוראה שנצתה מאיש צר ואויב, ומאומה צוררת מקורה מעון זה, כי תקופת ההתבוללות שהחלה כמאה הקודמת בארץ אשכנז למדה בזה דרכי הגויים ומהנשואים המאוחרים, הגיעו לחיי הפקר, שבשם אהבה חפשית קראוה, ואותו העם שחשק בהם, ונדבקו בו נהפך אל הרודף לומר שהיהודים השחיתו דרכו, וארס השנאה היה מפעפע ומתפשט עד שעת מהפכה וחורבן, שיצא לפעול להותנו. ואגב הוצא לקי כרבא — כידוע שאוה"ע דנים מהפרט על הכלל ואינם מרוצים על „אחוזים" ופראָצענטים, בזמן שרצו האומות לתת לנו זכיות ע"פ אחוזים לא חפצנו אנו — ובזמן ש„תובעים" אנו אחוזים של חטאים —

אינם מסכימים הם. כן היא העובדא, והטענות והמענות נשארות מעל, ועל כן גם הכשרים יהודי פוילין וליטא, נסחבו אל קלחת השנאה — ואמנם אפילו בשלוט השלום בארץ, ואין שטן מאוה״ע, הנה כל אשר לב לו — המס ימס כשמעלה במחשבתו המצב המוסרי הפרוע לשמצה אצל רבים אשר ממעי יהודה יצאו, וראשית החטאת היא הנשואין המאוחרים.

ואמנם בכלל דעתי תמיד שעלינו לטפל ביותר בכשרים, ולירות חצי התוכחה בהם כי שונה הוא דורנו מהקודמים — לפנים היו החוטאים עומדים בשתי רגליהם במחנה הדת והיהדות, והחטא הי׳ ארעי, ועל כן היתה תועלת בתוכחה, אבל עתה רובם הם עובדי הראדיקאַליזם. היא להם הדת והמדריך, וכמו הנשים המבכות את התמוז בדורו של ירמיהו, שבבוא הפורעניות עליהם בעד פשעיהם תלו הפורעניות מפני שלא יצאו י״ח נגד הע״ז, כן גם עתה תולים הכופרים והראדיקאַלים הקלקלה דוקא בישרים, וכבר נאמר כל באיה כו׳. — וגם מאמרי זה מכוון ביחוד לכשרים שבנו, הם הבחורים שומרי התורה, ובתוכם גם אלה שתורתם אומנתם; ובכ״ז נכשלים באחור הנשואין והחלק החשוב משנותיהם מבלים בלי טובה ובלי אורה, ובנות ישראל כשרות מעוגנות וכבר המליץ המדרש על נדב ואביהו את הפסוק „בחוריו אכלה אש — ובתולותיו לא חוללו״ והנה — ודאי שסבות נמרצות גורמות לכך — וראוי לעיין בהן, הראשונה היא כובד העול של הפרנסה, וביחוד במקום הזה ובזמן הזה שהדרישות של צרכי החיים הן עצומות והנשים צועקות הב הב... והסבה השניה שהיא באלה שתורתם אומנותם, שחוששים שיבטלו מד״ת כמאחז״ל „רחיים על צוארו ויעסוק בתורה״ ועי״ז כבר נתרגלו בזה עד שנראה כחק לבלי לישא קודם שלשים. וכבר פנה אחד האדמורי״ם בהלצה להחפץ חיים בלשון זה: אולי יוכל הרב למצוא היתר לנשואין קודם ל׳ שנים?... אבל העכובים האלה היו גם בדורות הקודמים, ובכ״ז מצאו להן עצה — שהמחותן היה מקבל ע״ע עול ההוצאה של כמה שנים — ובמשך הזה היה מוצא פרנסה חתן דנן, ואם ת״ח הוא הי׳ עוסק בתורה ומשתלם בה גם בכדי לעשותה קרדום ופרנסה שכבר היתירוה פרושים — ולא אלמן ישראל גם כעת וכאן, יש הרבה בע״ב שהיו נכונים לקבל עליהם העול הזה — אבל השטן בצורה אחרת מרקד עכשיו: כי בדרך הטבע הנאות ביותר אינן נזקקות לעזרת הוריהן, כי כלי זיינה עליה, ויכולה למצוא ב״ז בלי זה. וע״כ היו לפנים הת״ח ששאפו להשתלם בתורה ונזקקו לעזור מותרים על היופי החיצוני, וכמו שבכלל היו אנשי הרוח היו מקריבים את תשוקת היופי שלהם על מזבח קיום התורה וחזוקה, וכל מבין יבין — שהיופי הוא כ״פ מפריע ועכוב לזה. אבל זה דורות אחדים שהיופי נעשה לאידיאל גם אצל רבים מבני תורה עד ששומע אתה על פלוני שאחר שכבר נתקשר בשדוכים נתק מוסרותם מפני שחפש ומצא שמשודכתו אינה יפה כקליאפאטרא... והלך לבקש אחרת נאה הימנה. והרבה מצויינים בתורה וביראה, מאחרי שבת, מפני שהם מדקדקים כחוט השערה בחיצוניות

ל ב א י ב ר א

— יודעים אנו מלכים ורוזנים, ועשירים מופלגים שמותרים על היופי בגלל אידיאל אחר — אבל דוקא שלנו מקריבים את עצמם ע"ז...

וכ"פ מזדמן באלה שאין להם עכוב מצד הפרנסה, שמתחתנים עם חפשים בשביל כך ומשלים את עצמם שתחזור למוטב, ואף שהדבר הזה יכול להזדמן אבל אין ערובה לזה — ולשמרה א"א כמובן. וכבר רמזה התורה באותו שמבקש לו ב"ז אצל אחרים בשביל היופי, שצריך להמתין הרבה עד שיהי בטוח בה. ושלשה תנאים כתבה התורה בזה: „וגלחה את ראשה, ועשתה את צפרניה, והסירה את שמלת שביה" כי האחרת הריהי מקולקלת בדיעות, במדת האכזריות ובפריצות, והזהירה התורה שרק אחר שתהיה בטוח באמונתה הנכונה (המרומזת בוגלחה את ראשה) ובמדת הרחמים (ועשתה את צפרניה) ובצניעות (והסירה את שמלת שביה) אז יוכל לקחתה (וג"ז רק כנגד היצה"ר) כי כשר צריך ליקח כשרה, זהו דבר טבעי, נאה ומתקבל.

אש זרה

(נדפס ב„המאור", תשט"ו)

המאמר שכתבתי ב„איד" שדרך החיים של עמנו מאז הלך בגולה, לותר על רגש הכבוד, ולשכך חמת הנקמה בעד הקיום, עשה רעש גדול בעולם הסופרים ובעולם הקוראים, אין כל פלא שהסופרים החפשים והנמשכים אחריהם רעשו נגדו, שהרי כל היום תהלתם בפיהם שהלבישו את עמנו עטרת גאות (שטאָלץ) וכתר מלוכה תחת היותו מקודם כאיסקופה הנדרסת, ובעל מאמר זה בא להאשים אותם שהם בדרכיהם החדשים חייבים בהאסון היותר נורא שקרה לעמנו בזמננו בהשמדת רוב בנין של עמנו, ולו היו הדברים חסרי טעם, היו מבטלים אותם בלעג, אבל הדברים מבוססים ונזדקקו למענה ע"פ דרכם, וקשה להתוכח עמהם מכיון ששיטתם בדרכי החיים ומטרת החיים היא שונה לגמרי משלנו, ואמנם מה שהפתיע אותי הוא שסופרים חרדים יצאו נגד המאמר, אף שבשאר שאלות הזמן הם הולכים בעקבות חז"ל ולוחמים נגד המחדשים המהרסים בעניני דת הנה בזה הם נמשכים אחר החדשים, כאלו הדבר אינו נוגע לדרך התורה והיהדות ואף שרחוק הדבר שאותם המושפעים מהדיעות השולטות בעולם יחזרו בהם, וע"כ לא חשבתי לענות אבל מכיון שעורך המאור בקשני להשיב, הנני בזה ביחוד לישר העקמומיות של אלה שתלו בי דברים שלא כתבתים.

דר. מ. טוען שדברתי סרה על הפארטיזאנים שהצילו נפשם, הנה לא על הפאַרטיזאַנים עצמם דנתי, כי בזמן שב"א בסכנה וביחוד בסכנה איומה כללית אי אפשר לתבוע מהם חשבון הנפש בעניני העתיד והכלל, אבל צעקתי מרה על אלה

שמרימים מעשיהם על נס, ומעודדים ומשיאים למעשים כאלה, בזמן שהשכל והנסיון מעידים שזהו דרך החורבן. הפוגרומים הראשונים שברוסיא הצארית היו שבירת חלונות ואיבוד כלי הבית, ואחר שנתארגנו פלוגות הגנה, הגיעו לחללי חרב וכל עוד שרבו פעולות המגינים, רבו ההריגות ורק השפעת המדינות האחרות והמעולים שבסופרי רוסיא עצמה עמדו בפרץ להציל מכליה, וכן בהשמדת הנאצים ימש״ו, הפעולות שנעשו בדרך השתדלות באופני׳ השונים השלוים הביאו הצלה, ודרך התגרה בדבור ובמעשה גרם כליי, והנצולים עי״ז מעט מזעיר, ועל כל זה מעיד הנסיון, והשכל הפשוט, ואכמ״ל. כן תפש על דר. מ. (במכתב) במה שכתבתי שההסרה מדרך התורה הסבה חורבן, וטוען א״כ למה נשמדו אלפים ורבבות צדיקים בחורבן זה ובגזירת ת״ח וכו׳? הנה אנכי בעצמי כתבתי ע״פ הגמ׳ שהאש מסובבת ע״י הקוצים ואינה מתחלת אלא מן הצדיקים, ומפני שענין ההשגחה הוא מיסודי היהדות ע״כ ההכרח להאריך מעט בזה (אף שלא זה המקום, כ״א בספר) ויה״ר שלא אכשל; בי״ג מדות מנהיג הקב״ה את עולמו, ובכללן הן שתים; החכמה והגבורה, החכמה היא ההנהגה הטבעית שההשגחה בה בהסתר, והגבורה היא ההנהגה נסיית, **שההשגחה** היא בגלוי. ההנגה הנסיית שוללת לרוב הבחירה מהאדם, והבחירה הרי היא תכלית בריאת האדם, וע״כ באה רק בעיתים ידועות כשעולה לרצון לפני הי״ת וביחוד בזמן שהאדם הוא בגדר „נער״ (כהדא תרנגולתא כד אפרוחיה דקיקין כו מד״ר) שאז הנס הוא בגדר סיוע להבחירה; אבל בכלל הנהגת הי״ת היא בהסתר, ונמסרו כחות הטבע להאדם לבנות ולהרוס והקב״ה נקרא מלך „עוזר״ וזה נרמז בתחלת התורה באות „ב״ ובמתן תורה באות „א״ שמטרת הבריאה, היא האדם משותף במעשה בראשית ומרומז באות ב׳, ורק בעת רצון מיוחד לגלוי ההשגחה מנהיג השי״ת בדרך הנס, שזה מרומז באות אלף, — ההנהגה הטבעית, כלולה במדת ארך אפים, וחז״ל אמרו „מאריך אפי׳ וגבי דילי׳״ (ונקה לא ינקה) ואנחנו מאמינים שאפילו בדרך הטבע חבוי׳ ההשגחה, והמסתכל בעין חודרת יראה זה כל אחד בנפשו ובסביבו, וכל אדם חובתו היא להשמר מכל נזק בטבע — ונשמרתם לנפשותיכם — כי נעלם ממנו הגבול, שבין הטבע וההשגחה ואמנם בה בשעה שהיצר מסית את האדם לממון אסור, או לשאר פעולה אסורה חובתו של האדם להאמין שלבד עונש העבירה בעוה״ב, גם בעוה״ז „חיל בלע יקיאנו״ ולא יתקיים בידו — ואם יתקיים יהי׳ להותו. והכלל הוא שהבטחון בה׳ צריך להיות במעשה הטוב כמאה״כ בטח בה׳ ועשה טוב, אבל ללכת נגד הטבע — זהו מעשה רע ואין זה בטחון.

ובנדון שלפנינו אילו זכינו להשגחה גלויה, אז היו החוטאים נענשים, והשאר נצולים (כבתקופת דור המדבר) אבל בדורותינו שההשגחה היא בהסתר — הנהגת ה׳ היא על פי הדרכת התורה נושאי דגלה, חז״ל, בשמירתה הכלל ניצול, וכשעוברים עליה, הקללה באה ר״ל, ומכיון שההשגחה היא בהסתר, אינה מתחלת אלא מן צדיקים כמאחז״ל, כי כן הוא בטבע, ובדורנו ראינו עין בעין איך שנתקיימו התראות חז״ל שלא להתגרות ברשעים והעונש הטבעי המסובב בזה בעו״ה. — ביחוד התנפלו עלי כשנגעתי בענין הגרמנים ותשלומיהם, וכתבו שמפני שמשפחתי לא סבלה ע״כ כתבתי „למחול״. ובזה אשקיט רוחם כי כמוני כמוהם סבלו משפחותינו מההשמדה ולא ספרנו הקרבנות לדעת משפחות של מי נשמדו יותר, אבל היא הנותנת שהסובל צריך יותר להזהר בעתיד כמאחז״ל משל לסופר ורצועה בידו כו׳ ודרך חז״ל בזה לנהוג אבלות — אם בתעניות או בפרישה מתענוגים ומשמחות, ואם אין בנו כח להתענות לפחות היה לנו להזהר מלמלאות שחוק פינו ומכל מיני לוקסוס, ולצערנו נהפוך הוא, אפילו הסובלים היותר גדולים נכשלים בזה, וזה גורם זלזול ערך המוסרי של עמינו בעיני האומות, גם שנאה כבושה ותוצאות מרות.

ועי״ד „מחילה״ הנה לא דנתי כלל על זה משני טעמים, א) שאינני ממנהיגי הפוליטיקא העולמית לחוות דעת בזה, ולעומת זה הרבה מהמרעישים נגד גרמניא

ומוכיחים שמרשעת היא מדורי דורות, הנה בראשית המלחמה העולמית הראשונה עמדו על צדה, וכן אחר המלחמה הראשונה תבעו עלבונה, וטענו שלא נהגו עמה כשורה. ב) שהדיון ע״ד המחילה היא כאלו גרמניא כפותה בחבלי ברזל, וצריך רק לדון למחול או לא, אבל בפועל הרי „לא יעקל תופש בקוזאק כ״א הקוזאק תופש אותו״ ולפחות בנוגע לאחב״י לעת כזאת „שהקיפו כארי״ את אומתנו בא״י וגם בשאר ארצות, וכל שונא יכול להכריע ח״ו את הכף, אין מקום לבקר בזה פעולות הממשלה שבא״י שבראה השלומים שבכללה השלום, וכ״ש שלא להוסיף שמן על האש, והעושה כן הוא רודף כלל ישראל.

כן מה שכתבתי שלא להאשים אומה שלימה בשביל הנאצים שעלו לגדולה בכח ולא בבחירה כללית, לא כונתי בזה להמליץ על גרמניא כי אינני „חולש״ על גויים, וכל כונתי בזה היתה שלא להאשים את הכל משום שדרך האשמה הזאת נותנת חרב בידי האומות נגדנו, כי כידוע מרבית הצרות היו באשמת יחידים שבנו ודרכם כסל של הגויים להאשים הכלל בגלל הפרט ואם אנו אוחזים בשיטה זו הרינו מצדיקים ח״ו את הדין, ובפרט שבמדינה זו ובעת הזאת שתעלולים — בוגדים שממעי יהודה יצאו, גרמו שנאה עד להשחית, הרי עיקר ההצטדקות שלנו שלא לחייב הכלל בעד פרטים, וד״ל.

ומה שתפס בעל המאור עלי שכתבתי שאין לחייב אומה בגלל ממשלה „ריבולוציונרית״ שבה, ומזה דן כאלו מקטין אני את פשעיהם, הנה לא הביא מה שכתבתי באותו המאמר שהנאצים הם „הטיראנען היותר גדולים שבכל הדורות״ ובכאן כתבתי רק בענין אחריות של כל האומה על מעשיהם, ולבד זה הנה השם „ריוואלוציא״ ע״פ השפעת החפשים נעשית למלה יפה, אבל אנכי מדור הישן זוכרני ששם זה הבהיל כל שומעו, ותוכנו היה הרס ואבדון, ואף שלפעמים הביאה איזו מהפכה טובה, הנה אין למדים מן הפרט וביחוד לנו בני ישראל לזכור שאין התכלית מקדשת האמצעים, ועלינו לברוח ולהבריח מזה כמאש פלדות, עכ״פ אין זה אלא כנוי לחורבן, ואין כאן מקום לבקורת.

ובעצם קבלת התשלומים מהגרמנים כבר כתבתי דוגמא לזה מגלות בבל שהחריבו המקדש המלוכה והארץ, שנבא ירמיהו להתישב בה ולדרוש שלומה עד שיפקוד ה׳, ודניאל נתן עצה על הצדקה לנ״נ ש״ט, ופירש רש״י שם שעשה זה משום שהיו בנ״י פליטים עניים מבקשי עזר, ומה שחז״ל אמרו שנענש דניאל שהשיא עצה לנ״נ (ב״ב ד׳) הנה הוא אמר לו „וחטייך בצדקה פרוק״ וחז״ל אמרו על הפסוק תחת הנחושת אביא זהב, וגומר, תחת ר״ע וחבריו מה מביאים שלנפשות אין תקנה, אבל תשלומי ממון יש לקבל ולתבוע, כשם שקבלו העניים בימי גלות בבל, ואין לך נחיצות לעזר כבדורנו, אף שבהאי גיסא הילולא וחינגא, ולבוי אש הקנאה והנקמה הוא בחינת אש זרה אשר לא צוה ה׳.

שאלות הזמן

למוד תנ"ך בקדושה ותנ"ך בתור היסטורי'

החפשים השונים הן המתבוללים והן הלאומיים, מגנים אותנו שאנו ממעטים בלמוד תנ"ך, ומצוי הוא שמאומות־עולם ישנם בקיאים יותר בתנ"ך, ביחוד בתוך האומות דוברי אנגלית ממה שיש בנו. וגם בזמן שאנו לומדים בו, למודנו בו כמרחפים באויר קדושה, בלי בסיס מציאות של הענין הנלמד. ומזדמן, שהתלמיד אינו יודע פרטי הלמוד, כראוי ללומדי תולדות־עם — היסטורי', וגם בביאור הענין איננו חוששים להחקירות המדעיות, כביכול, ואנו נשענים רק על דברי חז"ל. והנני לבאר בזה שדרך המאמינים הוא דרך החיים — ודרך החופשים למיניהם הביא אסונות וצרות על כלל ישראל. ואבאר דברי:

הנה גם כששלום על ישראל וידנו תקיפה מרגישים אנו צורך ונחיצות להשיב דבר לשטן ולאומות כשמקטרגים עלינו, ורש"י בראשית ביאורו על תוה"ק, פתח בדברים להשיב למקטרגים, כל שכן בזמן הזה שהננו בתוך האומות, ומחפשים עלינו עלילות לרגלי הקנאה על כשרון היהודי וחריצותו הן בחכמה והן בכל משלח יד ומסחר (ולא דוקא קנאת הדת כמו שמשננים החפשים תמיד). בודאי עלינו להתנער מכל מה שעלול להשניאנו כשאין בזה זיז כ"ש מתוה"ק. והנה המשטינים תובעים ממנו שלא נהגנו במלחמת ז' אומות וביחוד בעמלק כדרך האומות הנאורות של עכשיו, ורוצים לתלות זה בטבע של בנ"י. ואמנם תשובתנו היא שעם ישראל לא עשה על דעתו כי אם היה מצווה מפי ה', שהכיר את עון האומות הנזכרות שעשו כל התועבות עד שנתמלאה סאתן, והזהיר הי"ת את ישראל שלא ילכו בדרכיהן שאז יענשו גם עליהן, וכן היה. ובסוף זמן קיום ביהמ"ק הראשון ניבא ירמיהו מפי ה' שיקבלו ישראל עליהם עול מלכות בבל, ואחרי מלאות שבעים שנה שפקד ה' על ידי נביאיו לשוב לאה"ק לבנות חרבותי' ולכונן מקדשה, התוו הנביאים הדרך לישראל, „לא בחיל ולא בכח — כי אם ברוחי אי"צ". ואמנם בזמן החשמונאים כשרצו היונים ועוכרי ישראל להעבירם מתוה"ק אז לחמו בחרף נפש, וכן אחר כך כל זמן שהי' תקוה להחזיק מעמד. וכשאפסה התקוה צוו חכמי ישראל בסוף בית שני להכנע ולקבל מרות הרומיים, וביחוד אחרי מלחמת ביתר, השביעו את ישראל בשלש שבועות שלא ימרדו באומות, ולא ידחקו את הקץ. והדרכת חז"ל חדרה להיהדות בכל תפוצותיה ונעשתה למורה דרך חיים כמעט בכל תקופות הגלות. ובכדי שלא ישפיעו המלחמות המסופרות בתנ"ך על טבענו ורוחנו, על כן בא הלמוד בתנ"ך בנגון־קדושה, והענינים האמורים בו כמו בעולם אחר. האומות שנצטוינו להלחם בהם ע"פ חז"ל כבר נתבלבלו באחרות ואינן במציאות, ואין לומדים משם גם בק"ו לאחרות, כי אין צווי ואין נביא, ואדרבה נצטוינו אפילו לדרוש שלום הבבלים בשעתם, שכמעט השמידו את ישראל והחריבו את ארצו ומקדשו, כי כך גזרה ההשגחה בעד קיום עם ישראל. וממילא אין עלינו אחריות ותביעה בעד האומות שהורישו בני ישראל בעת ממשלתם שאין המשך מזמן ההוא לזמננו אנו, וכבר נעקר מלבנו הטבע של מלחמה.

אבל החופשים לומדי התנ"ך בתור היסטורי' ודורשים דרשות של דופי ע"ד מצבנו אנו ביחס לאומות של עכשיו, ומעריצים התגרה והנקמה, ומסתייעים מהתנ"ך, הרי הם מושכים בחבלי שוא עלינו את עוון הורשת הכנענים ומחיית עמלק שהרי הם אינם מודים שנעשה ע"פ ה' ואינם מכירים בהורדת העדי (כלי זין) ובעוד הם דורשים ענין עמלק על אומה חיה עכשיו אף שהם אינם עושים כלום אבל ה„דון־קשוטיות" והבל חטא של פיהם נותן אמתלא לאותה האומה לעשות נקמה בפועל, והרואה וחודר בעמקי השתלשלות הצרות הנוראות שעברו עלינו בזמן האחרון יכיר שדרך החפשים הסבב בטבע

את החורבן, שומעים אנו תדיר קובלנות וטענות כביכול על השי״ת שהניח להגמרים הפראים לעשות כלה ברוב בנין של עמנו. וכבר דרשו חז״ל כעין זה על פסוק מי כמוך באלים — מי כמוך באלמים (גיטין נ״ו) והתשובה בצדה „אם יהרג במקדש ה׳ כהן ונביא״ הכונה שלא שמעו להנביאים ולהתראות חז״ל ולהשבועות שהשביעום שהם סוד הקיום של עמנו, וחז״ל בזמנינו הם הממלאים מקום כהן ונביא, המרידה בזכריה ובשאר הנביאים גרמה חורבן ראשון והמרידה בחז״ל גרמה חורבן שני וגם החורבן שבזמננו — לא תפ״ץ — הוסב עי״ז. ועלינו להתריע ולפרסם הזהרות והתראות חז״ל, לא למרוד ולא להתגרות באומות בכדי להציל את השארית הנשארה וגם בכדי להוקיע לעיני השמש שאלה שבחרו דרכים חדשים גרמו החורבן, וזהו הדרך המועיל והכח המצליח העיקרי במלחמה עם החפשים נגד פריקת עול תוה״ק, חלול ש״ק, כשרות, טהרה, חנוך, כי כל זמן שהם מתפארים שהם מורישים גן עדן התחתון לנמשכים אחריהם המלחמה נגדם אינה מצלחת כל כך ואך כשנגלה לעין כל החורבן שגרמו, זה יכול להועיל יותר מכל התוכחות. ולצערנו גם אחדים מהצעירים מתופשי תוה״ק נמשכים אחרי החפשים ודרשים בעניני תגרה באומות וטח מראות עיניהם שזהו נגד תוה״ק, ומסכן את קיום השארית. ויש בהם כאלה, שראו בחורבן הנורא, ונקלט אצלם הרעיון של „תמות נפשי עם פלשתים״ של הפארטיזאנים אבל עליהם לזכור שבפועל הרי הפלשתים המודרנים כמעט שלא סבלו מזה, ורק דרך הפארטיזאנים הרבה את השמדות הצדיקים; והרי בשאלה חמורה אפילו של שוה כסף נמלכים בגדולים וזקנים, כ״ש שזה נוגע לקיום עמנו — ועל כגון זה אמרו חז״ל סתירת זקנים — בנין.

ובארתי ע״ז מאמר חז״ל ביום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה תקנו ביבנה הטוב והמטיב — הטוב שלא הסריחו והמטיב שנתנו לקבורה. מרמזת הקבורה על מה שהזכרנו שאחר חורבן ביתר קיימו וקבלו ישראל עול האומות, ולהכיר בהשי״ת שהוא טוב, ולתלות הקלקלה במה שלא הלכו בדרכיו ולא שמעו לעצת חז״ל (וזהו שלא הסריחו), וגם להכיר את אמיתות דברי ירמיהו לדרוש שלום התקיפים „שבשלומה יהי׳ לכם שלום״ וזהו המטיב — שנתנו לקבורה וד״ל. מובן שעתה שיש מלוכה בא״י צריך להתאמץ ולהשתדל בעד קיומה.

וכאן הנני לומר דברים אחדים נגד ה„נטורי קרתא״ בא״י, שאף אמנם הם מוסרים נפשם ומקדשים ש״ש ותוה״ק, אבל לדעתי אילו קבלו עליהם עול המלוכה, ולא היו החפשים רודפים שם כ״כ את הדת. כבר אמר הגרח״ע ז״ל על כגון זה שבכלל שבועת חז״ל שלא ימרדו באומות — גם אומת ישראל בכלל, שאפילו אין הממשלה הולכת בדרך התורה ממשלה היא, וצריך לנהוג בה כבוד, כדמצינו באליהו הנביא שרץ לקראת אחאב, וכמו שביארו חז״ל על פסוק ויצום על בני ישראל ועל פרעה מלך מצרים. וכן לענין חנניה מישאל ועזריה שאמרו למלך בבל נבוכדנאצר מלכא, וביארו במדרש אם למיסים, לזימין וארנוניות אנת מלכא אבל לעבור על דברי ד״ת לית אנת מלכא״ ע״ש. וירמיה קרא בשם ה׳ „נבוכדנאצר עבדי״ מפני שהיה בימיו וצריך לנהוג בו כבוד, אבל ישעיה שלא היה בימיו קראהו „נצר נתעב״ וחז״ל אמרו על ר״י שכשהיה קורא נבוכדנאצר בירמיה לא היה אומר ש״ט, ורק כשקרא בדניאל שאז כבר נפגר נבוכדנאצר אמר עליו ש״ט, וצריך לזכור תמיד מאמר חז״ל; לא היה יעקב אבינו רוצה שיעשו בניו אותו מעשה, כיון שעשו אמר מה אני מניח את בני לפול ביד האומות עמד וחגר חרבו כנגדן״ (מד״ר ויחי) ובזה אנו מוכרחים להיות שותפים עם מלכות ישראל. צריכים אנו לזכור שיש לנו אלפי אלפים משכנות בא״י, ואף שהאש מסובבת מן הקוצים אינה מתחלת אלא מן הצדיקים (חז״ל ב״ק ס׳) וקדושי חברון יוכיחו (אגב — בדמם נצול אז הישוב) וצריך לזכור הוויכוח שבין רחב״ת וריב״ק; ואין זה אומר לשתוק להתועבות הנעשות, אדרבה צריך לתבוע ולצעוק תמיד אלא לעשות מלחמה בשלום. אבל סתם פריקת עול־מלכות וחרוף וגדוף את המלכות בפרהסיא בפני האומות אין מגיעים למטרה ומסכנים

את הכלל. ואף שראינו שדרכם הביאה לנצחון ונתגלגל זכות על ידם, אבל כלל הוא בנצחון שלפעמים נצחון הרגע אינו בטוח, ויש דרך קצרה וארוכה, ויש ארוכה וקצרה וד"ל.

ואסיים מעין הפתיחה בתשובה למקטרגים והנני בזה לכתוב עוד מה שנ"ל לתשובת המקטרגים עלינו; שמה שאמרו חז"ל בב"נ אזהרתן זוהי מיתתן ובע"א בד"א הכונה היא שהרשות לבי"ד הממונה שבהם לפסוק כן (בי"ד שלהם הוא אחד מז' מצוות, שבשם דינים נקרא) אבל לא שהחיוב הוא לעשות כן תמיד ויש לזה ראיות רבות מהמקראות, וכה"ג בישראל לענין מכת מרדות נראה דהוא מהדברים שנמסרו לבי"ד, והרשות בידם לחייב ולפטור, וכן ענין כיפה נראה שרשות היא כן מה שאמרו לא נתנו שיעורין לבני נח, נראה שאין הכוונה שאין שום שיעור לענין גדלות, או באיסורין שיחייב בכל שהוא אלא הכוונה שאין שיעורין קבועים לב"נ כמו לישראל, אלא הבי"ד שלהם במעשה שבא לידו צריך לקבוע שיעורים. וידע אני שימצאו כעין סתירות לזה (שיש ליישבן). אבל מכיון שז' מצוות ב"נ הריהן בעיקרן שכליות, בודאי גם העונשים והשיעורים הם ע"פ שכל אף שגם השכל יש לו דרכים הרבה, וצריך צווי השי"ת. ודרכי השי"ת משפט וצדיק וישר הוא..

ל ב   א י ב ר א

כנסת ישראל ליונה נמשלה!

אומות זיינען געגליכען צו חיות (ועופות בכלל) יעדער חיה האָט איהר אייגענשאַפט מיט וואָס זי ערנערט זיך אין פאַרטיידיגט זיך, איינע מיט די ציין, אָדער נעגל, איינע מיט די פיס, אָדער הענד, די מיט די הערנער א. ד. ג., דאַפיר האָבען פיעל אומות פאַרשיידענע צוגעמעגישען אַלס סימבאָל, און האָבען אויך אַזעלכע חיה׳שע נעמען יעדער אויף זיין פאָהן. — ווי עס איז באַוואוסט, איז די די חיות וועלכע ווערן געשילדערט אין דניאל (וי״א גם ביחזקאל) סימבאָליזירען אומות פאַרשיידענע — אָבער בעת דער לייב און דער בער און לעמפּערט און דער אָדלער האָבען שטאַרקע עהנליכקייטען און זייער ערנערונג און קאַמפּס־מעטאָדען, און דאַפיר איז דער פאַרבייט פאַר זיי ניט אַזוי געפערליך — איז אָבער די טויב אינגאַנצען אַנדערש — זי האָט ניט קיין פיזישע כחות און קיין פיזישע אברים דערצו, צו קעמפען מיט זיי. זי ערנערט זיך מיט איהר שיינקייט און סימפּאַטי — און באַשיצט זיך מיט איהרע פליגלען — פשוט אויפהייבען זיך אין הויכע הימלען און דאַמיט אַנטלויפען פון סכנה און אויך דאַמיט ברייגגען איהר העכסט נוצליכקייט — (פּאָסט־טויבען).

— כך אַזוי רבותי — איז דער אונטערשייד צווישען אידען און אַנדערע אומות, יעדער אומה האָט זיך איהר אייגענשאַפט און טראַדיציעס פאַר פּאָליטיק צו אָנהאַלטען און פאַרברייטערן זייער עקזיסטענץ — אפילו די וועלכע פראווען ראַדיקאַלע וועגען, היטען זיי אויך אָבער דעם גרונד פון זייער טראַדיציע; אַלענפאַלס איז דאָס פאַרבייט פון איין אומה׳ס פּאָליטיק־וועג אויף אַ צווייטער פאַר איהר ניט אַזוי געפערליך — ווייל זיי זיינען דאָך מעהרסטינס עהנליך איינע אויף די אַנדערע — דער אומבייט אָבער פון אידישע אויסגעפּרובירטע או זעלבסט פאֶרשטענדליכע פּאָליטישע וועג: די וועג פון אַ הויכען פרידליכען מאָראַל צוזאַמענגעבונדען מיט רעליגיאזיטעט; און צוזאַמען מיט דעם „חבי כמעט רגע” אַוועקפליהען פון אומגליק — ניט צו קעמפען מיט טויזענדערמאָל שטאַרקערן — אויב צו פאַרבייטען דאָס אויף אַ רעוואָלוציאָנערען דונקיכאָטישען קאַמפּ, וואָס שטעלט אויס אין געפאַר פון אויסראָטונג ממש, די שארית הפליטה — איז עס א ווילדע נאָכקרימעניש נאָך אַנדערע — ביי אַנדערע איז עס מעהר וויינעגער נאַטירליך, צוליב זייערע כחות, ווי אויך צוליב די גרעסערע כחות הינטער זייערע פלייצעס.

ביי אידען איז עס אָבער הונדערט פּראָצענט אַ דורכפאַל, און אויסער די קרבנות פון איצט באַרויבט דאָס דעם אידישען טויזענדע־יהאָריגען מאַרטירערטום און דעם אידישען „גירעכט” — עס ווערט אַזאַ פלעק וועלכען מען קען ניט אָפּ וואַשען, — מיט האַס און שנאה קענען אָבער אידען ניט געווינען. קיין ביישפּיל פון „מאַקאַבייאיזם” קענען גאָר ניט ברייגגען — עס איז געוועז אינגאַנצען אנאַנדער עפּאָכע — און עס איז געווען א קאַמף פאַר ג׳ און מיט ג׳ — היינט איז עס געגען ג׳. — די אידישע אמונה איז — תלמוד — און דער תלמוד איז אַמשטאַרסטען געגען פיזישען קאַמפּ מיט די אומות — און האָט גיוואָרענט און פאָראויס געזאָגט וואָס פון דעם וועט אַרויסקומען — (אני מתיר את בשרכם כצבאות וכאילות השדה...) און די כלומרשטע אמונות פון אַזעלכע אידען וועלכע לייקענען אין תלמוד זיינען ריכטיג געזאָגט פאַרמאַסקירטע אַטעאיסטען — און אָהן אמונה דאַרף מען דאָך באַנוצען שכל — האָט עס אַ ברעקל לאָגיק: קאַמפּ

שאלות הזמן

פון א שעפס קעגען א לייב? — די רעגירונגען זיינען געבונדען און פאַראַנטוואָרטליך איינע פאַר די אַנדערע, ניט קוקענדיק אויף פרייע פרעס און רעדע, די זידעלרייען אויף די פירער פון לאַנד, מאַכען עס נאָך געפערליכער.

אגב האָבען די קאַמפּס מעטאָדען אויך געשפּילט אין דעם שונא׳ס הענד אין דעם אומברייגען און פאַרפייניגען די זעקס מיליאָן אידען הי״ד; פיעלע אומות האָבען פיעל מאָל אין משך פון אידשער היסטאָריא זיך אונטערגענומען אומברייגען די אידען, אָבער ווייל די אידען האָבען זיך באַשיצט מיט זייער ספּעציעלער וועג (כיונה נמשלת), זיינען זיי אָפּגעקומען מיט שרעק, אָדער מיט אַ פּראָצענט צרות — ווען זיי האָבען אין איצטיגער צייט גינומען גרימירען און נאָכמאַכען פרעמדע וועגען — האָטעס געבראַכט אַ פולשטענדיגען חורבן. עס איז שוין לאַנג צייט אויסניכטערען זיך פון קראַנקען קאַמפּס פסיכאָלאָז — וועלכער גיט דעם טאָן אין דער פרעסע — און פון דאָרט צום פאָלק מען איז גיוואוינט צו פאַרשרייען די וועלכע זיינען געגען קאַמפּס פאַר אַסימיליאַטאָרען און פאררעטער — אין דער אמת׳ן איז די קאַמפּס וועג אמת׳ע אַסימיליאַציע וועג — און ממילא אויך פאַרראַט — נאַציאָנאַליזם מיינט צו טאָן פאַרן וואָהל און בעסט פון פאָלק — און דאָס איז נאָר כיונה נמשלת.

שמירת נפש, מסירות נפש און איבוד נפש.

„ונשמרתם לנפשותיכם״, איז איינע פון די שטאַרקסטע געבאָטען פון דער תורה פאַר וועלכע עס טרעטען אָפּ אַנדערע מצוות. ווען אַ איד איז אין אַ סכנה מעג ער עובר זיין אויף אַן עבירה בכדי צו היילען זיך. דאָס זעלבע ווען מען צווינגט אים צו טאָן אַן עבירה מיט דראָהונג פון טויט, מעג ער עובר זיין. אַן אויסנאָם איז נאָר די דריי עבירות ע״ז, גלוי עריות און שפיכות דמים. ביי די איז אַ מצוה פון „ונקדשתי בתוך בני ישראל״ עס איז יהרג ואל יעבור. אויך זיינען דאָ דינים פון שעת גזירה ווען מען דאַרף זיך מוסר נפש זיין ניט צו עובר זיין איין עבירה. אויך איז דאָ אַ דין פון „פרהסיא להעביר על דת״ וואָס איז יהרג ואל יעבור. אָבער אפילו אין דער צייט פון גזירה, איז נאָר קיין עבירה טאָר מען ניט טאָן, אָבער טאָן מצוות ברבים, אַריינוואַרפען זיך אין סכנה דאַרף מען ניט, און נור גרויסע מענשען ווי ר׳ חנינא בן תרדיון און אלישע בעל כנפים האָבען דאָס ערלויבט זיך צו טאָן אַלס קידוש השם. האָט ר׳ יוסי בן קיסמא גיוואָרט קעגען ר׳ חנינא בן תרדיון, וועלכער איז געווען ווייזט אויס פון גמרא אַ תלמיד פון ר׳ יוסי בן קיסמא, און אלישע האָט אויך געפראווט אַנטלויפען פון סכנה. און דאָרט וואו מען דאַרף זיך ניט מוסר נפש זיין, און מען ברייגנט זיך אַריין אין אַ סכנה, איז דער מענטש עובר אויף דעם פסוק „ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש״. ווען ער ברייגנט אויף זיך אַ סכנה און עס הייסט מאבד עצמו... וואָס נור צוליב מציל זיין דעם כלל אָדער דעם כבוד פון כלל ישראל, ווי שמשון אָדער שאול המלך, איז ניט אין דעם כלל פון „אדרוש״. אָבער אַ מענש פאַר זיך, זאָגאַר ווען ער איז אַ בעל יסורים טאָר ניט זיין קיין מאבד עצמו... עס איז פון די גרעסטע עבירות, און אָפּקער פון אידישקייט.

ל ב א י ב ר א

הויפטזאַך דאַרף אָבער אַ איד היטען זיך ניט אַריינברייינגען דעם כלל אין אַ סכנה. אַזוי ווי די אומות האָבען זייער שטייגער צו באַשולדיגען דעם כלל ישראל פאַר די זינד פון אַ יחיד. אמת די שונאי ישראל האָבען אויסגעטראַכט ווילדע בלבולים אויף אידען, אָהן קיין סיבה אָדער גרונד דערפאַר. מיינט עס אָבער ניט אַז עס איז די זעלבע זאַך מיט אַ שולד ווי אָן שולד. עס איז קיין ספק אַז ווען ניט די אידישע קעמפער רעוואָלוציאָנערען — נאַציאָנאַלע אָדער אינטערנאַציאָנאַלע, וואָלט די קאַטאַסטראָפע פון אויסראָטונג נישט פאַרגעקומען, ווייניגסטענס ניט אין אַזאַ מאָס. און אויב די פאַרעהרער פון גויים האָבען ניט געגלויבט אַז די גויים פון היינטיגען דור זיינען פעהיג אויף אויסראָטונג, איז דאָך איצט אַוודאי צייט צו זעהן אַ סכנה אין אַנגרייפען די אומות סיי רעליגיעז, סיי מאַטעריאַליסטיש אפילו ווען עס זיינען גוטע כוונות דערביי. איך שרייב דאָס אַלס הקדמה צו פאָלגענדעס;

ר׳ חיים ליבערמאַן, וועמען עס קומט אַ גרויסען יישר כוח פאַר זיין מוטיגען קאַמף געגען מיסיאָנערען אָפענע אָדער פאַרשטעלטע, און וועמעס ביכער זיינען זייער ניצליך אַלס „ודע מה שתשיב״ כאָטש דער געוויינליכער אידישער דרך איז איגנאָרירען איז אָבער אין א תקופה פון פאַרגיפטער מוזען מיר האָבען אַ געגען גיפט. ער האָט אויך לעצטענס אין זיינע אַרטיקלען אָנגעוויזען אַנדערע ביכער אויף דער זעלבער טעמע, וועלכע זיינען נוצליך. אין דעם לעצטען אַרטיקעל זיינעם אין דעם איד גייט אָבער ר׳ חיים ליבערמאַן צו ווייט מיט׳ן פאַרשלאַג פון דר. בראַוודע, אַז אָנשטאַט צו פאַרטיידיגען זיך אַריבערגייען אין פאָלעמישען אַנגריף. דאָס האַלט איך איז אַ סכנה כללית, וואָס מוז אויסגעמיטען ווערען. בכלל דאַרפען מיר ניט חושד זיין אידען אין אַזאַ דומהייט, אַז די וועלכע אַנטלויפען פון יודענטהום, איז דאָס צוליב גלויבען אין אין אַן אַנדער אמונה. דער משומד איז פריהער אַ כופר בעיקר, און זיין שמד איז נאָר צוליב אַנדערע אורזאַכען (איך רעד דאָ וועגען די אַנטלויפער אין דיזען לאַנד און צייט).

א) ערשטענס איז דאָס וואָס ליבערמאַן אַליין שרייבט. עס ליגט אין טבע פון מענשען צו האָבען אַן אמונה, און דאָרט וואו די אידען זיינען ווייט פון אידישקייט און אפילו די טעמפלען ווערען פאַרוואַנדעלט אין זייערע אָפּטיילונגען פאַר טאַנץ זאַלען און קאָרטען שפילעריי — זוכען זיי ערגעץ אַנדערש, און כאַפּען זיך אָן אָן א שטיין, דאָס איז דער בעסערער טייל פון זיי.

ב) שידוכים. די געמישטע טאַנץ זאַלען פאַראורזאַכען בעטשלעריי. אַ פאַרהייראַטער קען דעם פאַרגעניגען מערסטענס ניט דערגרייכען. דער אַנדער צד לאָזט ניט. אַזוי בלייבען פיעל בעטשלערס, וועלכע פאַראורזאַכען וואָס מיידלעך קריגען קיינע שידוכים ניט, און אַזוי ווי זייער אמונה איז ביי זיי שוואַך, גייען זיי צו אַנדערע.

ג) די שעדליכע מאָדערנע מיינונג, ניט צו טאָן קיין שידוך דורך א פאַרמיטלער, אויך די ברייטע לוקסוס פאָדערונג פון היינטיגע יוגענד פאַר און דער חתונה — פאַראורזאַכען פאַרזעסענהייט סיי ביי בחורים סיי ביי מיידלעך חאַפּען זיי זיך אָן אַבי אין וואָס.

ד) די פאַלשע מיינונג, אַז דורך התקרבות פון אידען מיט גוים וועט פאַרשווינדען די שנאה. פראַקטיצירען זיי אַלע התקרבות. זעלבסטפאַרשטענדליך פון התקרבות קומט זנות (זעה קינזי רעפּאָרט). און נאָכהער שמד ר״ל. דער אמת איז אָבער אַז דוקא דורך משומדים, איז געקומען די גרעסטע מאָס שנאת ישראל. אַ גרויסע טייל פון משומדים האָבען פאַלשע מסירות געמאַכט אויף אידען. און די וועלכע האָבען געקראָגען פון די גויים אַ צוריקשטויס, האָבען פאַראורזאַכט צרות

אויף אַ זייטיגען אופן דורך זייער רעוואָלוציאָנערישקייט, און די וועלכע קריגען חרטה און דאַך איגגאַנצען צוריק ווילען זיי ניט אָדער קענען ניט גיין — פון זיי צופלאַקערט זיך ערשט די שנאה. עס איז אַ פאַקט אַז די אינקוויזיציא און גרוש שפאניא, איז ניט געקומען דורך די שנאה צו געוויינליכע אידען נור צוליב די שנאה צו די מאַראַנען. היוצא מזה איז, אַז דער קאַמף געגען שמד דאַרף זיין הויפטזאך דורך לערנען די קינדער תורה, דורך פירען אַ אידישע הויז, דורך מאַכען די שוהל הייליג און צניעותדיג, האַסען די בעטשלעריי, און אַגיטירען פאַר שידוכים אין צייט, ניט שרעקען זיך פאַר פאַרמיטלעריי, האַסען פאַרשווענדעריי — (וחדש מפני ישן תוציאו) און גערדיינקען אַז התקרבות מיט די אומות ברייגגט די גרעסטע מאָס שנאה — עס איז אַ זיסער לעקיכל, וואָס איז אָנגעפילט מיט סם המות, און דוקא אַ נאָרמאַלע אָפגיזונדערטקייט ברייגגט שלום!

וואס מיר דארפען געדענקען

(געדרוקט אין דער „אידישע שטימע")

ויקח משה את עצמות יוסף עמו כי השבע השביע כו׳ פקד יפקוד...
ובני ישראל יוצאים ביד רמה... ויצעקו בני ישראל אל ה׳ מה
תצעק אלי...

די חז"ל זאָגען, אז יוסף האָט איבערגעגעבען א סימן צו אידען, אז נאָר דער גואל וואָס וועט קומען צו זיי מיט'ן שפרוך פון „פקד יפקד", דער איז דער ריכטיגער גואל. והמאמר אומר דרשני — וויבאלד די אידען האָבען געוואוסט פון דעם סימן, האָבען דאָך געקענט זיך באנוצען מיט איהם אויף פאלשע גואלים?

והנ"ל בזה בכונת דבריהם: אז יוסף האָט געווארענט די אידען קעגען דרייערליי פערפיהרער — וואָס זיינען מרומז אין די ווערטער „פקד יפקוד".

א) קעגען די, וועלכע קומען בשם ה׳ און זאָגען, אַז זיי קענען גלייך ארויס פון מצרים, דורך מלחמות, אָהן בקשות, אָהן רשות. אויף דעם קומט דער לשון „פקוד", וואס מיינט פקידה בעלמא, — וואָס פאָדערט נאָר געהן צו פרעה'ן און נעמען רשות און אנדערע מיני השתדלות.

ב) קעגען די וועלכע פראבלענדען די אויגען מיט כשפים און פארשיעדענע איבער־ראַשענדע טריקס, אויף דעם שטעהט „פקד יפקד", וואָס מיינט, אז דער גואל דארף פיעל מאָל אויסגעפרובירט ווערען. דאָן איז מען זיכער, אַז ער איז אַ ג־טליכער שליח, ווייל „המקרה לא יתמיד".

ג) קעגען די, וואָס וועלען קומען מיט פאָרשלאָגען פון רעוואָלוציעס און אונטער־ערדישע מיטלען צו צווינגען דורך זיי פרעה'ן און די מצרים צו באפרייען די אידען, אָהן שליחות פון גב"ה מיט זיין השגחה. אויף דעם שטעהט „פקד יפקוד אלקים", אז די גאולה וועט קומען נאָר דורך א שליח פון גב"ה, וואָס וועט זיין פיעל מאָל אויסגעפרובירט,

און דער וועג וועט זיין לאַנגזאַם דורך פקודה, וואָס מיינט, אז מ׳וועט דארפען השתדלות ביי דעם מלך ועם — און ניט דורך מלחמות, און ניט נור השתדלות מיט די פערשקלאַפער, נאָר אויך צווישען זיך זעלבסט.

יוסף האָט זיי געזאָגט, אז נאָך די דערמאָנטע דריי סמנים פון גאולה איז „והעליתם את עצמותי מזה״, וואָס מיינט אויך סימבאליש, אז מיר דארפען זיך אָנגורטען מיט יוסף׳ס עצמות — מיט יוסף׳ס מעשים, וואָס מיינט צו זיין א זן ומפרנס כמאה״כ ויוסף הוא השליט, הוא המשביר. ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו. און דאן וועט קומען די גאולה, וארום עס זיינען דאך געוועזען דאָרט אויך אזעלכע אידען, וועלכע זענען געזעסען על סיר הבשר און ווי חז״ל זאָגען זענען דאָך געוועזען פיעל וועלכע האָבען נישט געוואָלט ארויס, און דערפאַר זענען זיי געשטאָרבען אין די ימי אפילה — איז געווען דער תנאי פון דער גאולה, אז זיי זאָלן אָנהאַלטען מעשה יוסף בידיהם, צו העלפען זייערע ברידער, און פעראייניגען זיך מיט זיי. ובזה יבאר הפסק „ויצום על בני ישראל״ שלכאורה קשה — מילא מיט פרעה׳ן האָבען משה ואהרן געהאַט פיעל צו טאָן, ס׳איז פאַרשטענדליך, אז ער האָט נישט געוואָלט ארויסלאָזען אן ארמיי קנעכט, פון וועלכע ער האָט אזוי פיעל נוצען געהאַט, אָבער צו די אידען, וואָס איז דאָ צו רעדען און טאָן? אודאי דארפען זיי דאָך וועלען געהן, פריי ווערען. טאָ וואָס איז עס אזוי פיעל ציוויים וועגען דעם? אָבער די ווירקליכקייט איז, אַז ס׳איז געווען זעהר פיעל צו ארבייטען וועגען דער ריכטיגער גאולה מיט די אידען זעלבסט.

צווייערלי נישט־פאַלגער, און פאַלגליך שטערער, זענען געוועזען ביי אידין — פון איין זייט די „בני אפרים״ און זייערע נאָכפאָלגע, וועלכע האָבען געוואָלט א־רויס מיט מלחמות, ווארום מלחמה — כאָטש יעדערער ווייסט, אז עס איז א גרויסע ריזיקע, איז עס אָבער פון די גרעסטע תאוות און אויך פארגעניגענס. ווי איז עס א באוואוסטער רוימישער שפרוך: ווען דער מענש געהט צו פערשניידען יענעמס לעבען, דאַן איז ער אויך מותר אויף זיין לעבען — דאָס איז נישט קיין מסירות נפש. מסירות נפש איז דער גרעסטער נסיון, נאָר ווען דער מענש איז פאַסיוו, וויל קיינעם נישט שאדען טאָן; נישט ווען בשעת מעשה איז ער אויך א רודף. האָט משה רבינו געוואָרענט געגען די בריונים און קעמפער — אז: לא בזה בחר ה׳.

פון דער צווייטער זייט זענען געוועזען די „אַלרייטניקעס״, וועלכע האָבען זיך געוואָלט אינגאנצען אסימילירען, און האָבען נישט געוואָלט מיטהעלפען די הונגעריגע און די געדריקטע, ווי עס האָט זיך געפאָדערט אין דער פינצטערער צייט פון פאַר דער גאולה. ובארתי בזה (מאמר חז״ל) הפסוק ולא שמעו אל משה „מקצר רוח״ „ומעבודה קשה״ כי המעפילים היה להם „קוצר רוח״ וחסרון סבלנות ומשום זה לא שמעו אל משה, כי חפצם הי׳ רק במלחמה, והשאננים המתבוללים לא שמעו לאחוז מעשה יוסף בידיהם כי הוטלה עליהם „עבודה קשה״ לפרנס ולכלכל את המעונים והמצוקים. — אָבער סוף סוף איז מען דורכגעקומען מיט די מעסיגע פון דיביידע פאַרטייען — מען איז שוין ב״ה ארויס פון מצרים, בחסדי ה׳.

זייענדיג אין פרייען מדבר — דאָ האָבען שוין די אידען געמיינט, אז הותרה הרצועה — מען מעג שוין אויך נוצען זיך בכלי זיין, און דערפאר „וחמושים עלו בני ישראל״ „ובני ישראל יוצאים ביד רמה״. האָבענדיג אָפגעמאַכט צווישען זיך, אַז ווער עס וועט נאָר קומען אויף אונז, וועלען מיר איהם אַנטקעגען געהן בחרב ובקשת. און ווי פרעה האָט גענומען נאָכיאָגען זיי, האָבען זיי יעדען מינוט געוואַרט אויף א סיגנאַל פון משה, זאָגענדיג: „קעמפט קינדער״. אָבער פרעה איז שוין דאָ — און קיין מלחמה רוף איז נאָך אלץ נישט דאָ. איז וייראו מאד ויצעקו בנ״י אל ה׳. עס האָט געפלאַצט

דער געדולד. זיי האָבען געגאַרט צו ווארפען זיך אין קאמף — אָבער גב״ה האָט געענטפערט „מה תצעקו אלי״. דאָס מיינט: זאָלען די אידען נישט שרייען, נישט ערווארטען קיין מלחמות — דבר אל בני ישראל ויסעו — ואתה הרם את מטך — און די גאולה איז געקומען בישועת ה׳.

דער „פקוד יפקוד אלקים״, איז אונז אויך נויטיג ביי היינטיגער פינסטערער צייט, נישט צוצולאָזען צו אונז קיין פארפיהרער, נישט קיין רעוואָלוציאָנערע גאָטלאָזע פאראומגליקליכער, אויף וועמענס חשבון עס דארף אוועקגעשטעלט ווערען אלע ספעציפישע אידישע צרות, פון דער לעצטער עפאָכע: נישט קיין פרעדיגער פאר פיזישען קאמף, ווען זאָגאר זיי רעדען אין ג־ט׳ס נאָמען, נאָר אנערקענען די אַלטע פון לאנגע דורות אויסגעפּרובירטע טראדיציאָנעלע, מיושב׳דיגע פיהרער, וועלכע זענען געניהט אין די מעטאָדען ווי צו צוימען די לעמפערטען און טיגערס און אויך מיטצונעמען מיט זיך די עצמות יוסף צו העלפען מיט אלע כחות די „טאַטעס״ — אונזערע רעליגיעזע וועג־וויזער און אלע „ברידער״.

א שטימע געגען באיקאט

(געדרוקט אין „מאָרגן זשורנאַל פאַר דער צווייטער וועלט־מלחמה)

ווערטהער רעדאקטאָר!

די לעצטע ענטוויקלונגען אין דער אידישער לאגע דאָרט און דאָ, זיינען מחייב די געגנער פון די אָנגענומענע מעטהאָדען געגען היטלער רעזשים, צו לאָזען הערען זייער שטימע, און איך מיין אז די פרעסע דארף דאָס לאָזען דרוקען, זאָגאר ווען זי וועט ניט איינשטימען מיט דעם. אלס איינער פון די געגנער, וויל איך דאָ אנאליזירען די באָיקאָט פראגע בעפאָר קומען צום שלוס, נעמליך:

קען דען געמאָלט זיין אַ אידישער באָיקאַט אליין? קען די שותפות מיט ניט־אידען האָבען אַ קיום? קען דער באָיקאַט פערטרייבען דעם היטלער רעזשים? קען דאָס ברענגען הילף פאר אידען? וועגען דער געפאהר פון די דייטשע אידען, אויך פון די אידען בכלל, דורך׳ן באָיקאַט.

די אידען אלס א האנדעלס פאָלק, קענען זעלבסטשטענדיג קיין באָיקאַט ניט אָנהאַטען. הענדעל זוכט ביליגע מארקעטס וואו צו קויפען, און טייערע מארקעטס אויף צו פארקויפען; סענטימענטען קענען דאָ ניט העלפען, און קיין אייגענע מאכט האָבען מיר ניט. אויב דער באָיקאַט האָט פאַרלויפיג א קיום, און עס נאָר וויל ער איז אויף דעם וואונש פון די ניט־אידען אין פיעלע לענדער, מורא האָבענדיג, מיט רעכט, אז דער היטלער רעזשים וועט אַנצינדען א נייעם וועלט־פייער. אָבער וואהרשיינליך וועלען די ניט־אידען דורכקומען מיט דייטשלאַנד, פריהער אָדער שפעטער. דייטשלאַנד וועט מאַכען טריטים מיט זיי. פון זיינע העגעמאניע חלומות וועט גאָר ניט בלייבען, און דאַן וועט דער באָיקאָט אָפּגעשטעלט ווערען דורך די רעגירונגען, אָבער די שנאה צו אידען וועט דורך זיי ניט אָפּגעשטעלט ווערען, הלואי זאָלען זיי עס צו זיך ניט איבערנעהמען...

לב איברא

דער טומעל ארום די רואינירונג פון דייטשלאַנד צוליעב דעם באָיקאָט, איז א געמאַכטער פון נאַציס אליין, הויפטזעכליך כדי צו פאַרערגערען די לאַגע פון די אידען דאָרט, אויך צו ערוועקען דעם דייטשען פאטריאָטיזם אין אנדערע לענדער; נאָר ווען עס וואָלט אפילו אמת געווען, וואָלט עס גאָר געצוואונגען דייטשלאנד צו געבען הנחה'ס צו די אנדערע לענדער, אָבער ניט צו אידען. זיי ווייסען ביי וועמען אין די הענד איז דער קיום פון באָיקאָט. בכלל האָבען די געוואלט־רעגירונגען קיין מורא פאר א דורכפאַל. מיליאָנען מענשען זיינען אויסגעשטאָרבען. אין סאָוויעטען לאנד פון הונגער און קראנקהייטען, האָבען זיי עס נאָך צוגעשטעלט צו זייער קרעדיט: „א גרוסע רעוואָלוציע". רעוואָלוציאָנערען זאָגען ניט צו קיין „עולם הזה"... און אָלס אַזעלכער האָלט זיך היטלער אויך. די פיהרער לייגען גאָר ניט צו, זיי האָבען גאָר ניט געהאַט. די ארמעען בעפרידיגט מען מיט רויב און מאָרד, און דאָס פאָלק האָט מורא צו עפענען א מויל.

די היסטאָרי פון די לעצטע הונדערט יאָהר איבערהויפט, און אויך פון פריהער, לערענט אונז, אז די אידען האָבען נאָר מצליח געווען אין זייערע רעכט פאָדערונגען, וואו זיי האָבען עס געטהאָן מיט פריעדליכע השתדלות מיטלען. אזוי האָבען אידען געקראָגען רעכט אין ענגלאַנד און פראַנקרייך א. א. וו. אריינרעכענענדיג דייטשלאַנד עס איז ניטא קיין זיכערקייט אז איצט וואָלט עס ניט געהאָלפען דאָרט. מיט פריעדליכע השתד־לות וואָלט מען דאָרט פיעל געקענט אויפטאָהן לשעה ולדורות צום גוטען. מיר האָבען אָבער נאָך גאָר ניט געזעהן אז די אידען קענען נהמען רעכטע מיט געוואַלט, אָדער פיינדשאַפט. די שונאי ישראל, כאָטש זיי הערען ניט אויף צו שילדערען דעם אידען אָלס אַ וועלט־הערשער, דאָך וועלען זיי בשום אופן קיין הנחות צו אידען ניט געבען אויס מורא. זיי ווייסען דעם אמת אז דעם אידען'ס מאַכט איז נאָר ווען ער איז הינטער די פלייצעס פון ניט־אידען, און געגען דעם האָבען זיי קיין שום עצה ניט.

אָבער ווען אידען ווילען קעמפפען פאַר זיך אליין, אין דעם האָבען זיי שוין עצות גענוג, און דאָ איז דער איד גאָרניט מעכטיג. אַלזאָ איז די ריכטיגע שטעלונג אין דער זאך געווען פון דער „דזשואיש קאָמיטע". אלע אידישע פיהרער האָבען עס געדארפט נאָכטהאָן, וואָלטען מיר יעצט גאָר אנדערש געהאלטען. פיהרער מוזען האלטען קאָפּ אויך אין גרעסטע אויפרעגונג, ניט ארויסרופען מלחמה, ווען די געפאהר איז גרויס און די שאנסען צו געווינען זיינען ניט גלענצענד. קיין נקמה געפיהל דארף ניט מכריע זיין. פיהרער פון פאָלק דארפען זיין ווי עלטערען צו קינדער. ביי די טרויעריגע קידנעפּינג געשעהענישען האָבען די עלטערען זאָגאר בעשיצט די קידנעפּערס און חדשים לאנג אנגעהאלטען מיט זיי פערהאנדלונגען, איינהאלטענדיג דעם נקמה געפיהל צוליעב דער רעטונג פון דעם קינד. נאָך אלעמען בלייבען געקידנעפּט אין דייטשלאנד 90 פראָצענט אידען. אלע הילפס מעטהאָדען און לאַנד זוכעניש שטעלען זיך אָפּ ביי צעהן פראָצענט. קען מען דען פיהרען א מלחמה ביי אזוי פיעל משכנות? עס דאַרף אויך ניט גרינג געשעצט ווערען די פּאָגראָם פּראָפּאגאַנדע פון היטלער'ס פיהרערשאַפט אין אַנדערע לענדער. די פליכט פון די פיהרער איז פיהרען פאַרהאַנדלונגען מיט די דאָרטיגע רעגירונגען, מינימאַליזירען די צרות דאָרט, לאָזען ארויס פיהרען דעם אייגענס פון די וואָס האָבען פארלאָזען אָדער ווילען פארלאָזען דייטשלאנד, אויסנוצען די פריינדשאפט פון ניט אידען אויף צו דרוקען, אין זייער נאָמען בראָשורען לטובת היהודים והיהדות. און אנדערע מיטלען אין וועלכע עס וואָלט זיך בעטהייליגט אויך די מאכט פון אמעריקא, ווען מען וואָלט ניט געוואָלט מאכען א דרוק אויף זיי אָנצונעהמען מיטלען, וועלכע זיי קענען ניט אָננעהמען. מיר האָבען געזעהן פיעלע מאָל אז זאָגאר ווען די מדינות שלאכטען זיך איינע מיט די אנדערע, דאָך כל זמן זיי קענען אָבווענדען דעם פאקט פון מלחמה, שרייען זיי, אז עס איז קיין מלחמה ניט (יאפאן מיט כינא), ווייל א מלחמה שטעלט אָפּ די מעגליכקייט צו פערהאנדלען מיט'ן צד שכנגד און צו מאָהנען ביי יענעם. אלענפאלס איז א באיקאָט וואָס ווערט אָנגעהאלטען דורך ניט־אידען פון פערשיעדענע

לענדער, און צו זייער גונסטען, טאָר בשום אופן ניט פּראָקלאמירט ווערען אלס אַ אידישער באַיקאָט און נאָך אין נאָמען פון אידישע פיהרערשאפט. עס איז פיעל, פיעל שאדען פערורזאכט געוואָרען דורך דעם צו אידען ביז יעצט. דאָך איז בעסער שפּעטער איידער קיין מאָל. די פיהרער דאַרפען עפענטליך זיך ענטזאַגען פון דעם און פיהרען פאַרהאַנדלונגען מיט דייטשלאנד.

עס איז ליידער, אויך אַריינגעמישט געוואָרען אין א טהייל פון יודענטום א בריונים גייסט, וועלכער האָט אַ פאלשען בעגריף פון כבוד, וועלכער גרעניצט זיך מיט זעלבסטמאָרד. דער זעלבער גייסט איז פיעל פעראנטוואָרטליך פאר די שוידערליכע צרות פון יודענטום אין די לעצטע עטליכע צעהנדליג יאָהר, דיעזען טהייל איז ניט צו בעאיינפלוסען. מיר רעדען דאָ אָבער צו רעליגיעזע און נאַציאָנאלע פאסיפיסטישע אידען, ניט צו לאָזען זיך פאַרפיהרען און מציל זיין די שארית הפליטה.

קאנגרעס וואהלען זיינען איצט ניט אין צייט

געדרוקט אין „מאָרגען זשורנאַל״

ווערטהער רעדאַקטאָר !

דער „אידישער קאָנגרעס״ אראנזשירט וואהלען ערלויבט מיר צו זאָגען, אז די זאַך איז איצט ניט צייטיג צוליעב די פאָלגענדע מאָטיוען :

א) אין עפענטליכע פערזאמלונגען הערען זיך שטענדיג שטימען וועגען פערשטארקען דעם נאצי באַיקאָט און בכלל באַמבאסטישע ווערטער געגען שונאי ישראל, וואָס שאדען גאָר ניט די שונאי ישראל, נאָר פאַרערגערען שטענדיג די לאגע פון אונזערע ברידער וועלכע זיינען דאָרט „בין שיני אריות״. ווען ניט די טרויעריגע טומלעניש וועגען באַיקאָט וואָלטען די צרות פון די דאָרטיגע אידען פארקלענערט געוואָרען פון טאָג צו טאָג, און דורך דעם באַיקאָט ווערט עס ערגער פון טאָג צו טאָג, ואחריתה מי ישורנה. די זאך איז אזוי פשוט לאָגיש אז קיין ביאורים פעהלען דאָצו ניט.

ב) פיעל שאַדען פאַראוראַכען אויך די אויסדריקע וועגען די האָפנונגסלאָזיגקייט פון די אידען אין די נאצי־לענדער, וועלכע ווערען גלייכגילטיג ארויפגעדרעדט אויף אזעלכע פערזאמלונגען. פון איין זייט שוואַכט עס אָפּ די סבלנות פון די דאָרטיגע אידען, צו װארטען און צו האָפען פאר בעסערע צייטען, און קיין אנדער אויסוועג האָבען זיי ניט, און פון דער אנדער זייט ערמוטהיגט דאָס די שונאי ישראל און פערשיידענע לענדער צו ענג מאַכען אידען כדי דורך דעם פטור צו ווערען פון זיי. עס איז א פאַקט אז די דאָרטיגע אידען זיינען געגען די דרשות וועגען זייער האָפנונגסלאָזיגקייט, אזוי אויך וועגען באַיקאָט.

ג) קאָלאָסעלע הילפּס מיטלען פאָדערען זיך איצט פון אמעריקאנער אידען פאר די ליידענדע פון די פערשידענע לענדער, און דער טומעל וועגען קאָנגרעס שוואַכט עס אָפּ ; סע איז שוין אזא מנהג ביי די אגיטירער וועגען קאָנגרעס, צו פאַרקלענערען די בידייטונג פון געלד הילף, אָנרופענדיג דאָס מיט'ן נאָמען „טאָרבע״, אָבער אין דערזעלבער

צייט האָבען מיר, דאכט זיך, נאָך קיין פּאָזיטיװעס פון אנדערע װעגען ניט געזעהן. שתדלנות האָט יאָ געהאָלפען אידען אין פאַרשיידענע צייטען, אָבער נאָר װען דאָס איז געטהאָן געװאָרען אָהן טומעל און געפילדער. עפענטליכע פּאָליטיק איז אָבער זעלטען אָן ערפאָלג, אפילו ביי גרויסע מעכט, און פאַר אונז אידען איז עס אודאי ניט קיין װעג. די „קאָנגרעס" פיהרער האָבען געהאַט גענוג ערפאהרונג אויסצוגעפינען דאָס. אפילו מצד אונזערע הויכע פענסטער... אויך צייט אויפצוהערען נאָכשלעפּען זיך נאָך די װעלכע האלטען דעם יודענטום אלס אויל פאר די רעדער פון ראדיקאליזם, און טהאָן נאָר װאָס נוצליך איז פאַר'ן קיום פון אידישען פאָלק, אויף דעם אלטען און אויספּרובירטען שטייגער.

כבוד, נקמה, אדער עקזיסטענץ?

(געדרוקט אין צייטונג „דער איד", ח' כסלו תשט"ו)

ביי אַ מענש מיט געזונטע אינסטינקטען (טבעיות), אַזוי אויך ביי אַ פאָלק מיט אַ געזונטע פּאָליטיק, שטעהט עקזיסטענץ בראש, און מען פאַרבייגט צוליב דעם דאָס געפיהל פון כבוד אָדער נקמה.

עלטערען פון גע'קינדפּ'טע קינדער, קושען די פיס פון די „קידנעפּער" אַבי נאָר צו ראַטעװען דאָס לעבען פון די קינדער. מיליאָנען קרבנות זיינען געפאַלען פון ענגלאַנד און אַמעריקע צוליב דער אַרויסגעריפענער דייטשע צװייטע װעלט־מלחמה, און איצט זוכען די זעלבע רעגירונגען שלום מיט'ן גרעסטען שונא, צוליב עקזיסטענץ. דאָס זעלבע איז געװען נאָך דער ערשטער װעלט־מלחמה און נאָך דער מלחמה פון יאַפּאַן מיט רוסלאַנד. עס האָבען זיך געשלאָסען בונדען צװישען די גרעסטע שונאים. אפילו שידוכים צװישען די רעגירער פון זיי — צוליב עקזיסטענץ און האַפענטליכען שלום.

דאָס אידישע פאָלק, װאָס איז „גוי בקרב גוי" און „מפוזר ומפורד בין העמים", אַזוי לאַנג עס איז געװען גענצליך געבונדען מיט כביכול און מיט זיין תורה, האָט געפיהלט די פאַראַנטװאָרטליכקייט פאַר'ן קיום, און האָט געהאַט זיינע לאַזונגען פון „יעבר נא אדוני לפני עבדו", „וישתחו ארצה שבע פעמים", לאָזען עשו'ן די עולם הזה'דיגע תאוות און לוקסוס, און זיך דערהויבען מיט הימלישע תורה הויכקייטען, פאַרקוקען ערנידערונגען, און פאַרבויגען דעם נקמה געפיהל, ניט האָבענדיג קיין פיהרער דורך מאַכט, האָט יעדער איינציגער געפיהלט פאַראַנטװאָרטליכקייט פאַר'ן כלל, און געװאוסט זיין סוד הקיום „שלא ימרדו באומות" „וחבי כמעט רגע עד יעבור זעם", אויסבאַהאַלטען זיך אין אַ שעת סכנה און ערנידעריגען זיך צוליב עקזיסטענץ.

עס האָבען זיך אין פאַרשיידענע צייטען געפונען טיראַנען װעלכע האָבען זיך אונטערגענומען אומצוברענגען דאָס אידישע פאָלק, װי המן בשעתו. „ואהרגה את יעקב אחי", „לכו ונכחידם מגוי, ולא יזכר שם ישראל עוד" איז געװען דער ציל פון שונאי ישראל אין פילע צייטען, אָבער די אידען, געהענדיג אין די אויסגעטראָטענע תורה װעגען, פון ירמיה הנביא מפי ה', און ר' יוחנן בן זכאי בשעתו, זיינען זיי ניצול געװאָרען פון אומקום, אָפטמאָל גענצליך אָפּגעשריען די גזירות, אָדער אָפּגעקומען מיט אַ פּראָצענט צרות.

שאלות הזמן

ווען אָבער אַ טייל יונגענד האָט ביסלעכווייז אָפּגעקערט פון תורה מיט איהרע וועגען, איז גוואָרען דער אידישער וועג פון הכנעה אַ שאַנד וואָרט. „מה־יפית איד" איז געוואָרען די גרעסטע אָפּשפּאָטונג און באַליידיגונג. און קאַמף און נקמה זיינען פאַרהערלעכט און באַזונגען געוואָרען אַלס גבורה — און אידעאַליזם. דערמיט איז פאָרזייט געוואָרען דאָס קערענדעל וואָס האָט געלאָזט פון זיך וואַקסען אויסראָטונג — די בונדיסטישע רעוואָלוציאָנערען, אויך די נאַציאָנאַל רעוויזיאָניסטישע און צום סוף, די דאָן קיכאָטישע קאַמפען געגען די גרעסטע טיראַנען פון אַלע דורות. דאָס ניט געהן אין די וועגען פון אונזערע אָבות האָט גורם געווען די אויסראָטונג פון רוב בנין פון אידען, און דאָס איבערגעבליבענע איז אויך געווען נאָר בדרך נס.

די טעמע האָב איך באַהאַנדעלט שוין פיל מאָל, אין דער צייט פון מלחמה און נאָך דער מלחמה. ליידער מוז איך זיך ווידער אומקערען צו דעם.

זינט נאָך דער מלחמה האַלט מען אין איין זוכען וועגען צו באַקלאָגען, פאַראייביגען, באַזינגען די קרבנות און די העלדען פון די רעטונגען. ליטעראַטען, געלט געבער, צדקה פיהרער, און רבנים מיט פאַרשיידענע לימודים אַלס זייער טייל, יעדער נעמט אַ חלק אין מצבת זכרון פאַר די קדושים, און גבורי האומה.

ליידער איז מיר ניט באַקאַנט מען זאָל באַטראַכטען ערענסט די סיבות פון דעם גרעסטען אומגליק פון דעם אידישען פאָלק בכדי צו פאַרמיידען אומגליקען אין דער צוקונפט. ותהי להפך — מען באַזינגט די וועלכע האָבען גורם געווען די צרות, און מען פריידיגט ווייטער כבוד, נקמה...

אין ריכטיגען זין איז דער וועג פון רעטונג דער גרעסטער כבוד, און דער קיום פון כלל ישראל די גרעסטע נקמה אין די שונאים. און דאָס איז צו מאַכען שלום מיט די שונאים. אַזוי האָבען זיך געפירט אונזערע עלטערען אין אַלע דורות. זיי האָבען ניט נאָר גערעטעוועט דעם קיום פון ישראל דורכדעם, נאָר אויך געהויבען דעם מאַטעריעלען און מאָראַלען מצב מיט דעם. ווי באַוואוסט, האָבען די אידען אין רוהיגע צייטען דורכשניטליך געלעבט בעסער פון זייערע שכנים, און געשטאַנען אויך העכער אין מאָראַל אפילו אין בילדונג און וועלטליכען זין, אפילו נאָך אַלע פאַרצאַמונגען און באַגרעניצונגען אין די ערגסטע ערטער.

עס האַנדעלט זיך איצט וועגען די פאַרגיטיגונג־געלדער פון דייטשלאַנד. גראָד איז די זעלבע וועלכע האָבען פריער געהאָלפען אָדער געשטאַנען בראש פון די שעדליכע אומגליקליכע קאַמפּס פאַר און אין דער מלחמה, שטעהענדיג איצט בראש פון מדינת ישראל פיהלען די פאַראנטוואָרטליכקייט פון עקזיסטענץ סיי פון דער מדינה גופא, סיי פון כלל ישראל. זיי אָנערקענען אויך דעם גלות אַלס אַ פאַקט. ווייל דאָס רוב פון אידענטום בלייבט אין גלות. און זייענדיג צווישען די פאַרשיידענע פעלקער, מוז מען מיט זיי זיין פרידליך. זיי האָבען אָנגענומען דעם אָנבאָט פון פאַרגיטיגונג, און אַרבייטען כסדר פאַר דעם. דער פאַקט וואָס די דייטשע רעגירונג אַנערקענט איהר שולד האָט א גרויסע ווערט פאַר אידען. און די געלדער וואָס זיי גיבען איז אויך עפּעס ווערט. גרויסע לענדער פאַרשטעהען אַז ווען מען וויל שלום, קען מען קיין ברוגז ניט פיהרען מיט לענדער, בפרט מיט גרויסע. א פשיטא מדינת ישראל מוז אָנהאַלטען שלום, מיט די וועלכע שטרעקען אויס אַ האַנט פאַר דעם. ליידער זיינען דאָ אַזעלכע וואָס ריידען און שרייבען געגען דעם, זיי טהוען אַן גרויס שאָדען, ווען אפילו זיי פירען ניט אויס.

און לאָמיר ריידען צווישען זיך, די גאַנצע שיטה פון באַשולדיגען אַ גאַנץ פאָלק צוליב א רעוואָלוציאָנערע רעגירונג איז ניט ריכטיג. די תורה זאָגט „לא תתעב אדומי כי

אחיך הוא״, „ולא תתעב מצרי כי גר היית בארצו״. אדום מיט עמלק'ן זיינען נאָענטע קרובים. און כאָטש עמלק איז געווען בגזירת „מחה אמחה״, איז אָבער אדום אין אַללגעמיין געווען אָפּט געבונדען מיט ישראל, און מחיית עמלק אַליין איז נאָר געזאָגט — ווען „בהניח״ — און על פי נביא. מיר אַליין קענען ניט דרש'ענען און באַשטימען ווער און ווען עמלק איז.

דערצו דאַרף מען געדענקען דעם „לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו״ די מצריים האָבען געוואָרפען אידישע קינדער אין טייך פאַר דער אידישען גאולה. צו די שפּעטערע דורות, האָט אָבער די תורה דאָס ניט דערמאָנט, נאָר דעם דור וואָס האָט געמאַכט אַן אכסניא פאר די זיבעציג נפשות אין יוסף'ס צייטען.

די דייטשען ניט קוקענדיג אויף דעם אַנטיסעמיטישען גייסט וואָס האָט פאַרכאַפּט פיל פון זיי, אפילו פאַר דער מלחמה, זיינען אָבער אידען געזעסען אין זייער לאַנד די לעצטע פאַר הונדערט יאָהר פאַר דער מלחמה בשלוה, גענאָסען פון עושר און כבוד כמעט אויף אַלע געביטען.

ביי די דיקטאַטאָרישע רעגירונגען האָט דאָס פאָלק בכלל קיין דעה ניט. זיי זוכען אויף דעם אָפּגרונט און נוצען איהם אויס פאַר זייערע רציחות, און לאו דוקא פון אייגענע. די נאַצים האָבען זיך באַנוצט מיט די רוצחים פון אוקראַינע, פוילען, ליטע, לאַטוויע, אונגאַרן, רומעניע און אַזוי ווייטער. קען מען אַנהאַלטען שנאה מיט אַלעמען? עס איז העכסט סכנה'דיג, און אויך ניט ריכטיג.

הויפּטזעכליך ווענד איך זיך צו אונזערע רבנים און תורה שרייבער. עס איז אונזער־אייער פליכט צו היטען זיך פון יעדער וואָרט אָדער אַרטיקעל וואָס קען גורם זיין שנאת ישראל. היינט ווערט יעדער וואָרט און מאמר נאָכגעפּאָלגט און פובליקירט אין פילע שפּראַכען, און אזעלכע האָבען געהאַט גאַנץ גרויסע פאָלגען פון צרות פאַר'ן כלל ישראל. מיר דאַרפען שלום ווי לעבען, דאָס איז דער דרך התורה, „דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום״.

אלטער אידישער וועג

(געדרוקט אין צייטונג „דער איד״, כ״ח שבט תשי״ג)

נאָהענט צו ניינצען הונדערט יאָהר, אַז די אידין זיינען אין גלות צווישען פעלקער, וואו די דאָמינירענדע מאַכט איז פיל מאָל געווען אין די הענט פון באַרבאַרען, חיות אין געשטאַלט פון מענטשען, וועלכע האָבען געקריצט די ציינער צו פאַרצוקען דאָס אידנטום און האָבען אויך אָנגעטאָהן געבראַטענע צרות: פּאָגראָמען, גירושים, אינקוויזיציעס, דאָך איז אין אַלגעמיין געבליבען ב״ה לעבען דאָס אידישע פאָלק. אין גייסטיגען רעליגיעזען זין האָבען זיי מערסטענס דערגרייכט דעם הויך וואָס האָט זיי געגעבען פרייד און לעבען אַפילו אין דער ערגסטער צייט. און אויך אין מאַטעריעלען און בילדונגס וועזען, זיינען זיי פראָפאָרציאָנעל ניט געווען נידעריגער פון זייערע אונטערדריקער, טראָץ אַלע פאַרצאַמונגען און באַגרענעצונגען. די לעצטע צוויי הונדערט יאָהר, זינט גלייכע רעכט האָבען אָנגעהויבען פאַרשפּרייט ווערען צווישען פעלקער, האָבען אידען אָפּט אַריבערגעשטיגען די

שאלות הזמן

אַנדערע פעלקער אין פיעלע לענדער אין מאַטעריעלען שטאַנד און אין בילדונג, אדאַנק דעם אידישען כשרון און געניוס, וואָס קיינער קען ניט אָפּלייקענען.

אָבער די אידישע צרות אין דעם לעצטען צענדליג יאָהר האָבען צו זיך קיין גלייכען ניט אין דער גאַנצען צייט פון גלות. עס איז איבעריג זיי צו שילדערן: פאַרטיליגט געוואָרען דער רוב בנין פון אידען, און די וועלכע זיינען געבליבען איז מיט א נס. ווייל דער פייער האָט זיך פאַרשפרייט האַסטיג, נאָהענט און וויט.

איך גלויב אז עס איז די פליכט פון די אידישע געבליבענע וואָרט־זאָגער און דענקער ערנסט צו פאַרטראַכטען די אורזאַכען, וואָס גראַד אין דעם דור פון דער העכסטער שטופּע פון ציוויליזאַציע זאָל אַזוינס געשעהן, וואָס קיין בייזער חלום האָט זיך עס ניט געקענט פאָרשטעלען.

איך האַלט, און מיט מיר אויך אַ היפּשער טייל פון אידען, אַז דאָס אָפּטרעטען פון אַמאָליגע אידישע וועגען, האָט עס גורם געווען. די אידען אין אַלע צייטען האָבען אָפּגעהיט די שבועה פון אונזערע חכמים ז״ל „שלא ימרדו באומות״. דאָס וואָרט „רעוואָלוציע״ איז גערעכענט געווען אַלס סכנה פאַר'ן כלל ישראל. און אַ אידישער רעוואָלוציאָנער איז געווען פאַררעכנט מיט רעכט, אַלס אַ רודף פון כלל ישראל. נאָכהער אויב די רעוואָלוציע האָט געזיגט האָבען די אידען געטראָגען דעם יאָך פון דער נייער רעגירונג, און זיך ניט באַטייליגט אין קאָנטער רעוואָלוציע. און אויב עס האָט געטראָפען אַן אויסנאַם, האָט זיך דאָס אידיש פאָלק אָפּגעזאָגט פון יענעם און אויף קיין אופן ניט געוויזען קיין פריינדליך פנים צו אַזאַ פאַרשוין, און זיך ניט באַרימט מיט זיינע מעשים און אים איגנאָרירט.

זינט, אָבער, די חז״ל און חכמי התורה פון אונזערע דורות זיינען ביליג געוואָרען דורך די רעפאָרמער, אַסימילאַטאָרען און סתם פרייע, האָבען זיך געיאַוועט ביי אידען רעוואָלוציאָנערען און זייערע סימפּאַטיקער, און כאָטש די ערשטע האָבען פאַרלייקענט זייער אידישקייט, האָבען אָבער די אומות זיי פאַררעכנט פאַר אידען, און אַרויפגעוואָרפען די שולד אויפ'ן כלל. פון דאַן אָן איז פאַרזייט געוואָרען די שנאה, וואָס האָט ענדליך געבראַכט דעם היטלעריזם. דער קלימאַקס פון חורבן, אָבער איז געווען פאָלגענדער: די אַלטע אידישע טראַדיציע האָט אונז געלערענט אַז דער וועג אין גלות איז „על כל גל וגל נעניתי לו ראש״, דאָס הייסט, געבויגן די קעפּ געגען יעדען שטורעם. „יעבר נא אדני לפני עבדו״ לאָזען דים האר גיין פאָראויס, און וואָס עס פעלט אין עולם הזה, דערפילען מיט עולם הבא און גייסטיגקייט. ווען עס פלעגט זיין אַ גזירה, פלעגט מען מתפלל זיין און קעמפען געגען דעם, נאָר מיט פרידליכע השתדלות, „ויפצר בו״. און לאָמיר זיך ניט שעמען מיט דעם אויסדרוק „מה יפית״, ווייל ווען אַ פאָלק, אַזוי גוט ווי אַן איינצעלנער, וויל לעבען, פאַרקוקט ער אויף כבוד, און ליידט דערנידערונגען צוליב לעבען און קיום. און אויב עס טרעפט איינער באַגייט זעלבסטמאָרד צוליב ערנידערונג, איז עס אַ יוצא מן הכלל. עס האָט געטראָפען פיעלע מאָל אז אידען האָבען זיך אונטערגעגעבען להריגה, אַפילו צו אַ פיעל שוואַכערען פיינט, אויסרעכענענדיג אַז דער נצחון וועט טייער קאָסטען דעם כלל ישראל, און מסירות נפש־פאַסיוו פאַר'ן כלל איז געווען ביי אידען אַ טראַדיציע. און טאָקע דורך דעם זיינען די צרות געווען באַגרעניצט, עד יעבר זעם.

אָבער די נייע צייטען האָבען געבראַכט נייע פיהרער, וועלכע האָבען גערופען צו פיזישען קאַמף, מתקנא זייענדיג אָן די אומות, וועלכע פאַרהייליגען מלחמה, וואָס עס פּאַסט גאָר ניט פאַר דעם אידישען כלל. דער חפץ חיים ז״ל פלעגט זאָגען אַז צו פירען א מלחמה און דערגרייכען א נצחון דאַרף נאַטירליך זיין דער שונא שוואַכער און פרימער ווען אָבער פאַרקערט, קען זיין אַ נצחון נאָר בדרך נס, וואָס ניט אלע מאָל איז מען דאָס

ווערט. און אונטערשעצענדיג די רשעות און די כוחות הטומאה פון היטלעריזם ימ״ש, האָבען מיר דורך די נייע ווענען פאַרלאָרען דעם באַדייטענדסטען טייל פון אונזערע ברידער.

די רעפאָרמער און אַסימילאַטאָרען אין אַלגעמיין זיינען אויך געגען קאַמף. אָבער דוקא די רעפאָרמער האָבען געגעבען דעם גרונד צו דעם היטלעריזם. רעפאָרם און אַסימילאַציע האָבען געצילט צו דער גרעסטער מאָס לוקסוס און קאַריעריזם. און ווען מאַנכע פון זיי האָבען געקראָגען אַ שטויס צוריק, האָבען זיי דעם אידישען אויסדויער ניט געהאַט. זיינען געבאָרען געוואָרען נייע אידייען. און דאָס האָט געשאַפען אַ קאַרל מאַרקס, לאַסאַל און אַנדערע פון וועלכע עס איז אַנטוויקעלט געוואָרען די רעאַקציע ביז היטלעריזם ימ״ש, און נאָר דער אידישער וועג איז אַ „תריס בפני הפורענות״.

איך שרייב דאָס איצט געגען דעם, עס זאָלען זיך חלילה ניט ווידערהאָלען די טרויעריגע דאָן קיכאָטישע מעטאָדען געגען אונזערע איצטיגע שונאים. די חכמים ז״ל זאָגען „כשר שבטבחים, שותפו של עמלק״, דער פרומער תליון אי עמלק׳ס א שותף, דאָס קען ערקלערט ווערען געגען די, וואָס האָבען געקעמפט געגען עמלק׳ן מיט פאַלשע מעטאָדען. זיי האָבען געמיינט אַז זיי טהוען אַ טובה אידען. עס איז אָבער אַ בערישע טובה. ווייל עמלק האָט געוואָרט אויף אַזעלכע זאַכען, ער זאָל קאָנען פאַנאַנדערלאָזען די הענט. און דעריבער זיינען אַזעלכע פאַררעכענט אַלס עמלק׳ס שותפים. און מיר טאָרען זייערע מעשים ניט ריהמען, און אַפשיטא ניט ערמוטיגען. ווייל דאָס ברענגט פרישע חורבנות.

דאָס רעדט זיך אָבער ניט וועגען ארץ ישראל איצט. די חכמים ז״ל זאָגען, „לא היה יעקב אבינו רוצה שיעשו בניו אותו מעשה; כיון שעשו, אמר מה אני מניח את בני ליפול ביד האומות, עמד וחגר חרבו כנגדן״. יעקב האָט געטאַדעלט שמעון ולוי פאַר דער מעשה שכם אָבער האָט זיך געגרייט צו מלחמה קעגען די אַנפאַלער. דאָס מוזען געדענקען אויך די וועלכע זיינען געווען געגנער פון דער עראָבערונג „שלא יעלו בחומה״, און האַלטען ניט פאַר קיין אתחלתא דגאולה די מלכות ישראל. ווען דאָס איז אָבער אַ געשעהענער פאַקט, דאַרף מען דאָס פאַרטיידיגען מיט אַלע כחות. די חכמים ז״ל האָבען אויך מבאר געווען די רייד פון חנניה, מישאל ועזריה צו דעם מלך פון בבל: „אם למסין, לזמין וארנוניות אנת מלכא; אבל למפלח לע״ז, לית אנת מלכא״. דאָס הייסט, מען איז מחויב צו פאָלגען די געזעצען פון מלוכה, אפילו א שלעכטע מלוכה ווי בבל, כל זמן זי צווינגט ניט צו פארלאָזען די תורה, ווייל אַקעגען דעם מלך מלכי המלכים, איז קיין מלוכה ניט ווערט, און מען דאַרף זיך פאַסיוו מוסר נפש זיין. אין דער זעלבער צייט דאַרף מען זיין אָבער איינגעהאַלטען ווי ר׳ יוסי בן קסמא און ר׳ יהודה בן בבא, זיך באַמיהען דאָס צו טהון שטילערהייט, און מיט אַ שלום וועג.

פאַטריאָטיזם, פאַרטיי-קאַמף און — „גוד טיים״

(געדרוקט אין „אידישע שטימע״)

פאַטריאָטיזם איז א נאַטירליכע זאַך ביי מענשען, און דאָס איז אויך אנאָנגענומענע פליכט אין אַלע לענדער, אפילו אין די לענדער, וואו די בירגער ליידען, און האָבען טענות צו דער הערשענדער מאכט, און אפילו, אויב א לאנד טרעט אריין אין א מלחמה ניט עהרליך — פיהלען זיך די בירגער פארפליכטעט מיטצוהעלפען זייער לאנד מיט אלע מעגליכקייטען.

שאלות הזמן

אמעריקא איז דאָס לאנד, וואו איהרע בירגער האָבען פרייהייט און וואוילזיין מעהר איידער אין וועלכעס עס איז לאנד אין דער וועלט. דערצו נאָך איז די איצטיגע מלחמה אנאויפגעצוואונגענע פון אַ שונא, וועלכער וויל פארשקלאפען אלץ און אלעמען פיזיש און גייסטיק, פארשטייט זיך, אז פּאַטריאָטיזם דארף דאָ זיין אין דער גרעסטער מאָס.

און אזוי האָט טאַקע אויסגעוויזען פון אָנפאַנג מלחמה. ליידער האָט זיך דאָס שפּעטער געענדערט דורך דער אגיטאציע פון פארטיי־פיהרער. עס פארשטייט זיך, אז די וועלכע פיהרען אָן מיט די אונפּאטריאטישע אקציעס — אנערקענען נישט, אַז דאָס איז ניט פּאַטריאָטיש. דער פאקט אבער איז, אַז אַזעלכע אקציעס וועלכע שטערען דעם סוקצעס פון דער מלחמה, פארלייגערען זי, און ממילא פאראורזאכען זיי דעם פארלוסט פון פילע טויזענטער מענשליכע לעבענס. — און דאָס איז אַן אונפּאַטריאָטישע ארבייט. די הצלחה פון דער מלחמה באשטייט אז עס זאָל ניט פעלען קיין ארבייטס־הענד. עס זאָל נישט פעהלען קיין שפּייז, קריגס מאַטעריאַלען; דאָס לאנד זאָל זיין רוהיג, אַזוי אַז די פיהרער פון דער רעגירונג זאָלען האָבען א קלאָרען קאָפּ צו טראכטען נור וועגען הצלחה פון דער מלחמה; אז אין דע צוריקגעוואונענע לענדער זאָל הערשען רוה און ארדנונג, מען זאָל נישט דארפען האַלטען דאָרט ארמייען, כדי אנצוהאלטען דעם שלום, און די ארמייען זאָלען בעסער באַנוצט ווערען געגען דעם אמת'ן שונא. איז דאָס אָבער אזוי?

ליידער, ווייזט אויס, אַז נישט.

עס איז געווען לעצטענס אין די צייטונגען, אז אויף אייניגע אָפּשניטען פון די פראָנטען האָט אויסגעפעהלט מלחמה מכשירים, וואָס איז פאראורזאכט געווארען דורך שטרייקען פון איין זייט, און פון דעם ברייטען ארט לעבען און לוקסוס פון דער אנדער זייט. די וועלכע האָבען די שטרייקען ארויסגערופען, — האלטען, אַז דאָס איז גאר א באַוויז פון דעם פרייהייט־גייסט, וואָ סהערשט אין אַמעריקא, אז אפילו אינמיטען פון א מלחמה קען מען אָנגעהן מיט שטרייקען א. ד. גל. און דאָס איז גאָר א סגולה צו פּאַטריאָטיזם... און אז דער לוקסוס ברייגגט א רוהיגען גייסט אין לאנד, און דאָס איז א סגולה ניט מיעד צו ווערען פון דער מלחמה... אפשר איז דאָס טאַקע א תירוץ פאר דער רעגירונג, ניט צו נעמען קיין שריט קעגען די סטרייקס און פארפארשווענדערישקייט. מען זאָל ניט מאַכען א „ויצעקו” אז דאָס לאַנד איז אויך פאַשיסטיש, אָבער פאַר די וועלכע ליידען דירעקט פון אָט די סיבות — איז דאָס קיין תירוץ נישט. עס איז נאָר דער יצר הרע פון לעבענזאגוטעןטאָג ברייגגט פארשווענדריי, און דער פארטיי־קאַמף, וואָס זוכט א געלעגענהייט צו כאַפּען „ביי דעם האַלז” די רעגירונגס־לייט און אויך דאָס פאָלק, כדי אויסצופיהרען די פארשידענע פּאַרטיי־אמביציעס. אין אמת'ן איז נאנץ צווייפעלהאַפט די דויערהאַפטיגקייט פון די געווינסען דורך שטרייקען אין מלחמה צייט, געכער יועט דאָס שפּעטער ארויסרופען א רעאקציע, מען וועט זיי אויפּווארפען אז דורך די שטרייקען האָבען זיי פאראורזאכט שאָדען צו דער מלחמה־פיהרונג.

נאָר אפילו ווען עס וואָלט יא געווען א ריכטיגער געווינס, איז דאָס אָבער כדאי, ווען עס הערשט אַ געפאַהר פארן לאַנד? עס איז דאָך א גלגל החוזר: איין סטרייק ברייגגט א צווייטען, און עס הויבען זיך די פרייזען, עס קומען שווארצע מארקעטס און דאָס אלץ פארנעמט די קאָפּ פון די רעגירונגס־פיהרער און עס רופט זיך אָפּ אויך אויף אַנדערע געביטען. אַ היבשע ביסעל מלחמה שטערונג האָט אויך פאראורזאַכט דער עלעקשאָן־קאַמפּיין, וואָס האָט באַדאַרפט אויסגעמיטען ווערען. די שיטה פון סטאַטוס־קוואָ אין לאנד, און לאזען צורוה אלע סכסוכים ביז נאָך דער מלחמה — וואלט ווארשיינליך אויך געבראכט צו א סטאַטוס קוואָ אין די אינערליכע אינטערעסען צווישען די פארשיידענע עליים לענדער און אין די צוריקגענומענע לענדער פון שונא, ממילא וואלטען די עליים ארמייען געווען פריי צו קעמפען דירעקט געגען שונא.

ל ב א י ב ר א

ווען אָבער עס לעבט אויף „די שיטה פון כאפּען פארן האלז" דוקא צו וועלען אויספירען אין דער צייט פון מלחמה — מאכט עס אן איידרוק אויף די פארשידענע פארטייען אין פאַרשידענע לענדער, צו קעמפען פאר זייערע אמביציעס, אזוי ווי א שטייגער אין גריכענלאנד און נאָך אנדערע לענדער, און דאָס פאראורזאַכט צוויסטיגקייטען צווישען די עליים, און דאָס פארנעמט א טייל פון אונזערע ארמייען ביי ניט נויטיגע זאכען. די טומלענישען זיינען „עפּידעמיש" עס קלעפּט זיך אָן פון איין אָרט אין דעם אנדערען און די טומעל פאראורזאכער דארפען דאָס האָבען אויף זייער געוויסען.

מיין כוונה איז ניט צו מוסר'ן די וועלט אין אַלגעמיין — צו וועמען מיין אַרטיקעל וועט מסתמא נישט דערגיין. איך מיין הויפּטזעכליך אונזערע אייגענע רעדעלפיהרער, וועלכע האָבען זיך מתקנא געווען און האַלטען אויך ביי דער שיטה פון „כאַפּען פאַר'ן האַלז"...

איך מיין די באוועגונג ארוסצוקוועטשען ביי די רעגירונגען פון אמעריקא און ענגלאנד אנ'הבטחה. פריהער פאר א אידישע ארמיי און נאָכהער פאר א אידישע מדינה... א קינד אין וויג האָט געקענט פארשטיין אַז דאָס קען ניט זיין איצט אויף אַן אופן וואָס וועט אונז באפרידיגען. און דאָך הערט מען ניט אויף צו טומלען און אָנמאַכען זיך דורך די פאָדערונגען די גרעסטע שונאים דאָרט און דאָ. און ווען אייניגע פון די פיהרער האָבען זיך לעצטענס באדאכט, ווען מ'האָט געקראָגען א מיאוס'ען פּאַטש אין פּנים, און געטרייט פצושטעלען די אומגליקליכע אגיטאַציע, האָט זיך אָנגעפאנגען א ווילדער געשריי „פאררעטער עליך ישראל".

די רעגירער פון די עליים האלטען אזעלכע געשרייען פאר פאראנטווארטליך פאר די מערדעריכע אקטען, ווייל צו סטאָפּען דאָס, מוז דער גאַנצער פּאַרלאַנג פון א אידישע מדינה געסטאָפּט ווערען...

מען זאָגט אונז, אז די שוידערליכע לאגע פון די אידען אויף יענער זייט ים און די פאָדערונג פאר שנעלע רעטונג פון די שארית הפליטה צווינגט אידען צו דער פאָדערונג פאר א אידישע לאַנד, ווי מען רופט עס קאָמאנוועלטה. איך פאר שטיי די זאך אומגעקערט, ווען מ'דאַרף ראַטעווען פון א פייער אָדער פאַרפלייצונג א. ד. ג. זוכט מען ניט קיין באַקוועמע ערטער, מען געפינט וואו ניט וואו א פלאַץ, כאָטש אַ צייטווייליגען פאַר דעם, כדי זיך נאָר ראטעווען פון פייער, אָדער פארפלייצונג. ערשט נאָכדעם, זוכט מען באַקוועמע און שטענדיגע ערטער.

די ערשטע צייט האָבען אמעריקא און ענגלאַנד אָהן טומעל געמאַכט פּלאַץ פאַר נאַצי־פליכטלינגע, און עס האָט געקאָנט ווייטער אַזוי אנגעהן — האָבען אָבער די בעלי־טובות אונ־זערע אָנגעפאַנגען עפענטליכע אַגיטאַציעס פאַר ארץ־ישראל און דאָס האָט אָפּגעשוואַכט די הענט פון די רעגירונגען און פארטעמפּט די הערצער פון דער הומאנער וועלט בכלל. — זעהענדיג אין דעם, אז אידען אליין קערן ניט אזוי פאר דער רעטונג ווי פאר פּאָליטישע אמביציעס.

און אַמביציעס האָט יעדער לאַנד פאַרשידענע, — דער כלל איז אז די גוי'אישע וועלט קען האָבען געוויסען אין וואָס ס'באַלאַנגט צו אידען, נאָר דאַן ווען מיר אליין ווייזען ארויס א גרויסע מאָס פון רחמנות און מסירת נפש. אָבער, ליידער, האָבען מיר א היבשע מאָס גלייכגילטיגקייט ארויסגעוויזען, הויפּזעכליך אין דריי זאכען: ערשטענס, מיט אנפיהרען דאָן־קיכאָטישע פּאפּירענע קאמפען געגען די טיראַנען אין דער צייט, וואָס קיין שום פּאָזיטיוועס האָט מען פון דעם אין געגענטייל, עס איז געווען פון פאַרויס צו זעהן, אז דער תליון וועט צוליב דעם פארגרעסערען זיינע מערדעריי. די וועלט האָט געפילט אין דעם גלייכגילטיגקייט צו די געדריקטע.

שאלות הזמן

צוויטנעס — די דערמאָנטע — וואָס מען האָט נאָר געשטעלט דעם טראָפּ אויף איין אָרט, וואָס די רעגירונגען זיינען געגען דעם. און דריטענס — דער פארשאָלטענער לוקסוס, און דאָס לאָזען זיך וואוילגיין מיט אלע פארגעניגענס אין א צייט פון אזא שוידערליכען בראָך, וואָס די וועלט האָט עס קיינמאָל ניט געהערט.

און אויב דאָס האָט מען זיך געקענט ערלויבען אין דער צייט ווען מען האָט זיך געוואלט איינשמועסען, אז די מלחמה איז שוין געענדיגט, האָט דאָך ליידער לעצטענס באוויזען, אז די מלחמה איז אין רעכטען ברען, און ס׳איז דער קריטישסטער מאָמענט — מוזען אָפּגעסטאָפּט ווערין אָלע איינצעלנע אָדער נאַציאָנאַלע אַמביציעס, פּאַרטיי־קאמפען און „גוד טיימס״. דאָס אַלץ מוז אָפּגעשטעלט ווערען אויף נאָך דער מלחמה. יעדער איינציגער מוז בייטראָגען זיין חלק צו העלפען דעם לאַנד, און צורוה־לאזען די רעגירונגען, זיי זאָלען קענען אויספיהרען מיט ערפאָלג זייערע פליכטען.

דאָס איז א לעבענס־פראגע פאר אונזער לאנד בכלל, און פאר אידען בפרט.

די היטער פון אידישען פאלק

(גידרוקט אין „שוהל לעבען״, כסלו תש״ד)

אַלס אידען מאַמינים שלאָגען מיר זיך „על־חטא״ פאַר גרינגשעצען אונזערע תורה־לעהרער (בזלזול הורים ומורים). מיר פיהלען זיך וועגען דעם זינדיג, זאָגאָר ווען מיר פאַרשטעהן נישט דעם מאַטעריעלען און מאָראַלישען נוצען פון די תורה־געבאָטען, וועלכע אונזערע תורה־לעהרער לערנען מיט אונז. ווייל עס איז אונזער פליכט אָפּצוהיטען די תורה אויך דאַן ווען דאָס קוקט אויס צו זייע געגען אונזערע באַגריפען, געגען „דעת״.

לעבען מיר דאָך אָבער צווישען צוויפלער, וואָס „באַגרינדען״ זייער אָפּקעהרען זיך פון דרך־התורה צוליב „דעת״, איז דערפאַר אונזער אויגאַבע צו באַווייזען זיי, אַז תורה און דעת געהן צוזאַמען, — סיי תורה און איהרע הויפּט־מצות אין אַלגעמיין, און סיי יעדער מצוה באַזונדער.

נעהמען מיר צוערשט דעם לימוד־התורה און קבלת עול תורה. דאָס איז אפשר נישט קיין גרינגע זאַך. עס קאָסט געלט. אָבער דאָס איז אַ פאַרזיכערונגס (אינשורענס) פּאָליסי, וואָס היט אָפּ דאָס לעבען און פאַרמעגען פון מענשען. די חכמים ז״ל רופען אָן די תורה־לעהרער, די „סופרין ומתנין״ — מיט׳ן נאָמען: „נטורי־קרתא״, די היטער פון דער שטאָדט. און זיי זענען טאַקע די פּאַקטישע היטער פון מענשליכע לעבענס, פון זייער עהרע און אייגענטום, און אַט פאַרוואָס:

א) דער גלויביגער אין איינציגען באַשעפער איז באַהעפט מיט דער אייביגקייט. יעדער סעקונדע פון לעבען האָט דערפאַר ביי איהם אַ גרויסען ווערטה, אַזוי אויך דאָס לעבען און דער כבוד פון די אַנדערע מענשען, באַזונדערס פון זיינען עלטערען, וועלכע האָבען איהם געבראַכט צום לעבען.

פון דעם פאַרשטעהן מיר קלאָר די באַדייטונג פון די תורה־געבאָטען: אָנכי ד׳ אלוקיך, כבד את אָביך ואת אמך און לא תרצח!

דיכופרים אָבער, זייענדיג אָפּגעריסען פון דעם חי־החיים, פון דעם וואָס לעבט אייביג, זיי פאַרשטעהן נישט דעם ווערטה פון לעבען, און דער רעזולטאַט איז — זעלבסט־מאָרדען און מאָרדען, מיט־און אָהן אַ צוועק. מען מאָרדעט זאָגאַר די אייגענע עלטערען און די אייגענע קינדער...

ב) דער גלויביגער איז געצוימט אין זיינע ליידענשאַפטען — לא תנאף!

דורך דעם האָט ער זיין טייערסטען אוצר — זיין פרוי און זיינע קינדער. די תורה היט אָפּ, אַז די פרוי זאָל זיין נאָר זיינע און דאָס גיט איהם די זיכערקייט, אַז אויך די קינדער זענען נאָר זיינע... זענען זיי צוליב דעם ביי איהם זעהר טייער. ביי די נישט־גלוביגע, אָבער איז דער צוזאַמענבונד דורך „ליבע", וואָס איז אַ צייטווייליגע זאַך און אַמאָל אויך — אַ גענאַרטע זאַך ... אַזאַ מענש האָט נישט די זיכערקייט, אַז זיין פרוי איז טאַקע זיינע; דאָס מיינט, אַז ער איז אויך נישט זיכער וועגען די קינדער. פעהלט דאָך שוין דאָרטען די אמת׳ע צוגעבונדענקייט צו די קינדער. זעהן מיר דערפאַר ווי צווייפעל־טאַטעס מאָרדען זייערע קינדער. דאָס זעלבע איז אויך מיט די הפקר־מאַמעס, ביי וועמען קינדער קענען נישט האָבען קיין גרויסען ווערטה...

ג) לא תגנוב! דער גלויביגער — גלויבט אין דעם רעכט פון מענשליך־אייגענטום. „שלי־שלי, ושלך־שלך". מיט געוואַלד טאָר מען גאָרנישט נעהמען. זאָגאַר נישט דער אָרעמער ביים רייכען. דער מאַמין ווייס אויך, אַז זיין פאַרמעגען קומט נאָר פון באַשעפער אין הימעל, און מען מוז מיט דעם פאַרמעגען טהון צדקה, מען מוז מקיים זיין דעם „הוה גביר לאחיך". ביי אידען איז געבען צדקה אַ טייל פון לעבען; עס פאַרזיסט דאָס לעבען פון דעם געבער און דערהאַלט דאָס לעבען פון דעם נעהמער.

די נייע טעאָריעס, וואָס לייקענען אינ׳ם רעכט פון אייגענטום, נעהמען אַוועק דאָס ליבסטע ביים מענשען. דער גאַנצער סיסטעם פון אַרבייטען „פריוויליג" — אַרבייט נישט, ווייל קיין מענש קען נישט אַרבייטען ווי געהעריג, ווען ער פיהלט, אַז ער אַרבייט נישט פאר זיך, נאָר צווינגט איהם צו ארבייטען. ער פאַרלירט דערביי זיין מענשטליכע ווירדע; מען האָט דאָך איהם פערוואַנדעלט אין אַ שקלאַף!

זעהן מיר, אלזאָ, ווי די תורה־געבאָטען געהן צוזאַמען מיט׳ן פאַרשטאַנד. דער ריכטיגער דעת איז — גלויבען אין השם־יתברך און אין דער תורה. ממילא, די מלמדים וואס פלאַנצען אַיין אין די קינדער די געבאָטען: „זכור את יום השבת לקדשו, כבד את אביך ואת אמך, לא תרצח, לא תנאף, לא תגנוב" — אויפ׳ן יסוד פון אָנכי ד׳ אלוקיך — זיי זענען די אמת׳ע אָפּהיטער פון דעם מענשליכען לעבען און פאַרמעגען. זיי זענען די פאַרקטישע „נטורי־קרתא", די היטער פון דער שטאָדט...

אמת, דער מענש האָט שוואַכקייטען און ער פאַרגעסט אַמאָל אין די תורה־געבאָטען, און מען מוז האָבען אַ רעגירונג, די מוראה של מלכות, וואָס זאָל נישט לאָזען איהם טהון וואָס מען טאָר נישט טהון, אָבער אויך די רעגירונג דאַרף זיין באַגרינדעט אויף אמונה און דת און ערמוטיגען און שטאַרקען דעם דת.

און איצט וועגען ימים־טובים ביי אידען. עס איז גוט באַוואוסט די מסירת־נפש וואָס אַ איד האָט פאַר׳ן יום־טוב פסח, איבערהויפּט אַמאָל אין דער אַלטער היים. קען עמיצער אָפּשאַצען דעם תענוג־רוחני וואָס א איד האָט פון דים, אויך סוכה, אתרוג און פונ׳ם יום־טוב בכלל? אָדער דעם „מעין עולם הבא" פון שבת־רוה? זאָגאַר אין די תעניתים פיהלט דער רעליגיעזער איד ערהאַבענקייט. און וואָס פאַר אַ הויכקייט און עליית נשמה אַ איד האָט פון יום־כפור! אָבער דער גרעסטער תענוג איז פון פסח.

די „לא תעשה" שבתורה, דאָס צוימען פון עבירות דורך פאַרבאָטען פון דער תורה, דיסציפּלינירען דעם איד און פורמען אויס זיין כאַראַקטער, ער זאָל זיין פּאַסיג פאַר׳ן „אתה בחרתנו", די תורה איז דער שומר פון אידישען פאָלק בכלל און פון יעדען איד באַזונדער!

שאלות הזמן

ומרדכי ידע . . .

(געדרוקט אין „המסלה״)

איך מוז זיך ענטשולדיגען וואָס איך ווידערהאל שוין צום וויפיעלטען מאָהל די זעלבע אונדאַנקבאַרע, אונווילקאָמענע און זעהר טרויעריגע טעמע. די האַרץ איז צופול און עס לאָזט זיך ניט פאַרשווייגען דאָס וואָס עס דוכט זיך, אַז עס מוז געזאָגט ווערען און ווידער געזאָגט ווערען.

עס האַנדעלט זיך וועגען דעם ווי אידען דאַרפען זיך האַלטען אין א צייט ווען עס שטעהט אויף אַ המן — זאָלען זיי אַנגעהמען מיטלען פון „קרבא״ אָדער זיך באַגיין מיט „שלמא״ ?

שונאי ישראל זיינען דאָך ניט קיין נייעס ביי אידען, די אַלטע שונאי ישראל האָבען אויך געזאָגט „לכו ונכחידם מגוי״ אָבער אַז אידען האָבען געוואוסט ווי צו האַלטען זיך איז מען אָפּגעקומען בלויז מיט שרעק און יסורים.

המן האָט געבעטען ביי אחשורש „לאבדם״, ווי קומט עס וואָס די גזירות זיינען געווען להשמיד להרוג ולאבד ? ווייל המן איז געווען ז״כער, אַז ווען ער וועט אויפפאָדערען פון אידען אין אחשורש״ס נאָמען „לאבדם״ (וואָס עס מיינט זיי צווו פאַרטרייבען, נייטען זיי צו עמיגרירען, ווי דער רשב״ם טייטשט ארמי „אובד״ אבי, אָדער ווי עס מיינט „צדיק אובד״, כ„שה אובד״) וועלען דאָך אידען זיך געגענשטעלען מיט מלחמה וועט דאַמאָלס זיין : „להרוג״, אָדער זיי וועלען אַרויס מיט אַ מרידה כללית וועט זיין „להשמיד״. דער רשע המן האָט געוואָלט פּראוויצירען די אידען, און „והעיר שושן נבוכה״ זיי האָבען זיך טאַקע פאַרלאָרען, ניט געוואוסט וואָס צו טאָן, אָבער „ומרדכי ידע״ ער לאָט געוואוסט וואָס צו טאָן און האָט אָנגענומען אידישע מיטלען „וילבש שק ואפר״, „שק ואפר יוצע לרבים״, און דער מיט איז די גזירה בטל געוואָרען „והאבל נהפך ליום טוב״.

וואָס האָבען אָבער מיר געטאָן און וואָס טהוען מיר איצטער ?

דער בריוני גייסט האָט אויפגעלעבט. פּחדנות האַלט מען פאַר דער גרעסטער שאַנדע. „קרבא״ איז דער סימבאָל פון גבורה און שעהנהייט. מען ריהמט די נעמען פשחור בן אמר, אבא סיקרא, בן כוזיבא, מען מאַכט צו גאָרניט אַנדערע אמת׳ע הייליגע אידישע קעמפּיר ווי מרדכי און זיין גלייכען. מען וויל ניט פאַרשטעהן אַז אַפילו פון בריונים־שטאַנדפּונקט איז היינטיגע צייט ניט מסוגל פאַר אַזעלכע דרכים. — נאָכאַלעמען זיינען די בריונים געווען אויף זייער לאַנד. זיי האָבען געהאַט ארמייען וועלכע האָבען אַ היבשע צייט זיך פאַרמאָסטען מיט די שונאים און געוויזען זעלטענע גבורה. קיין משכנות איז דאָך אויך ניט געווען. אויב עס זיינען געווען אידען ביי די שונאים אין לאַנד האָבען די בריונים זיי ניט פּראקלאמירט אַלס קעמפּער מיט׳ן שונא און דער שונא האָט זיי קיין שלעכטס געטאָן.

ווי איז אָבער איצט די לאַגע ? די אידען אַלס אידישע פאָלק האָבען קיין מאַכט צו קעמפען. די קעמפער מיט׳ן שונא זיינען די „עלייס״ צווישען וועמעס רייהען אידען גיבען זייער גענוגענדען חלק — און נאָך מעהר ווי זייער חלק — און אַ אידישע אַרמיי וואָלט מיינען גאָרנישט נאָך איצטיגע אומשטענדען. און אזוי זיינען אַלע אידישע קמפ׳ס מעטאָדען און קאמפ׳ס אַרויסטרעטונגען נאָר פוסטע פראַזען און פאַפירענע פייטס. די דאָזיגע קאמף מיטלען האָבען „כי הוא זה״ ניט אָנגערירט דעם פיינד אָבער אין דער זעלבער צייט פּראוואצירען זיי דעם שונא און ווער ווייסט אויף וויפיעל דאָס האָט אַ חלק אין די שולדיגקייט פון דער כליי׳ ר״ל וואָס ווערט געמאַכט פון רוב בנין ומנין פון אידענטום.

לב איברא

אַזעלכע שוידערליך־שעדליכע און אונ־נוציגע מעטאָדען ווייס ניט קיין אומה ולשון, ממילא איז אפילו די וואָס האַלטען „כל הגוים בית ישראל" האָבען קיין גרונד אויף דעם, און ווי געזאָגט האָט עס אויך ניט צו טאָן מיט די בריונים. עס זיינען קוראזש פון אַ הייקער, אַזאַ מין דון קשוט וואָס סערוואַנטעס האָט עס אויך ניט געקאָנט אויסטראַכטען. מיר פאַרקוקען דעם העלפאַנד און מען זוכט אַ מילב. מיר טאָרען אַזוי ווייטער ניט אָנגעהן. מיר מוזען זיך אָפּזאָגען פון סעפּעראַטע קאַמפען, און בכלל איינהאַלטען די ציגער און די פעדערס, ניט צו פראוואצירען קיין צרות.

כל זמן עס געפינען זיך רעדעל־פיהרער, וואָס האַלטען זיך ביי זייערס טאָרען מיר מיט זיי זיך ניט באַטייליגען אין פראָטעסט מיטינגען און כל שכן ניט טראַכטען וועגען אַ שותפות׳דיגע אַסעמבלי, און נעמען אויף זיך די אחריות פון זייער טעטיגקייט. מאמינים בד׳, בנביאים ובחז״ל קענען זיך ניט צוזאַמענשליסען מיט אַזעלכע וואָס זיינען „מהפך הקערה". די אגודת הרבנים קען זיך נאָר אָנשליסען אין ווי־געשרייען און השתדלות־מיטלען וועגען אָפּהאַלטען די שחיטות, העלפען עמיגרירען און צו שפּייזען די געבליבענע. עס וואָלט געווען וויכטיג, אַז די אגודת הרבנים זאָל צוליב דעם פאַררופען אַ מיטינג פון פרעסע־פאַרשטעהער און פון אַנערע פאַרשידענע ריכטונגען.

עס איז פיעל פיעל דורכגעלאָזען געוואָרען וואָס מען האָט געקענט פאַרהיטען, אָבער בעסער שפּעטער ווי גאָרניט. פון מרדכי׳ן דאַרפען מיר לערנען וואָס צו טאָן ולד׳ התשועה.

די אמת׳ע און ניט־אמת׳ע מאַמעס

(געדרוקט אין „המסלה")

עס איז די צרה מיט אונזער חושכ׳דיגען דור, וואָס אין איהם האָבען אויסגעשפּראָצט צופיעל מאַמעס פאַר׳ן אידישען פאָלק. ווי שוואַמען נאָך אַ רעגען, אַזוי וואַקסען זיי טאָג איין טאָג אויס, אָט די פאַרזאָרגער אונזערע. יעדע פאַרטיי, גרויס אָדער גליין, אָדער סתם יעדע צאָהל אידען וואָס האָבען באַוויזען די מעגליכקייט צו פאַראייניגען זיך און באַשאַפען עפּעס אַ שטאַרקען כלל ישראל׳דיגען צויבער וואָרט, אָדער „אָטעם־פאַרכאַפּענדען" אידעאַל — יעדע אַזעלכע פאַרטיי אָדער גרופּע פאַראַמעסט זיך צו זיין די פאַרשטעהערין פון כלל ישראל, פאַר זיינע זאָרגער און פאַרזאָרגער, רעדט און טוהט אין נאָמען פון פאָלק ישראל, פונקט ווי זי וואָלט באמת געווען די „אידישע מאַמע", די מאַמע פון דעם „יתום".

אַמאָהל האָבען אידען געהאַט איין מאַמע — די תורה. זי האָט דעם אידען געטראָגען, געבוירען, געהאָדעוועט און ערצויגען אין אַ פון איהר באַשאַפענער, הייליגע אַטמאָספערע אין וועלכע ס׳האָבען געשוועבט די שעהנסטע און העכסטע מאָראַלישע אידעאַלען. און די מאַמע־תורה האָט געזאָרגט ניט נאָר פאַר דער אידישער נשמה. דער גוף און דאָס גאַנצע וועלטליכעס לעבען איז אויך געווען די זאָרג פון דער תורה.

און אין דעם אַליין זעהט זיך אָן דער טיעפער אונטערשייד צווישען די היינטיגע מאַמעס פאַרזאָרגער, און אונזער תורה־מאַמע.

שאלות הזמן

די תורה האָט זיך אַליין מבטל געווען פאַר דעם וואָהלזיין פון איהרע קינדער. פקוח נפש און סכנה פאַר לעבען זיינען דוחה אַזעלכע הייליגסטע מצוות ווי שבת און אַנדערע אַזעלכע האַרבע דינים פון דער תורה. ביי דער תורה זיינען איהרע קינדער געשטאַנען העכער פאַאַר זיך אַליין. ביי די נייע מאַמעס־פאַרזאָרגער אָבער איז איין פּינטעל פון זייער פּאַרטיי פּראָגראַם אָדער פּאַרטיי פּרעסטידזש טייערער פאַר דעם גאַנצען וואָהלזיין פון כלל ישראל. און דאָ חזר'ט זיך איבער די אַלטע פּראָבע פון שלמה המלך, צו דעו'קענען ווער איז געווען די ריכטיגע מאַמע און ווער איז די פאַלשע.

די תורה־מאַמע און איהרע פאָנענטרעגער זיינען געווען פאָרזיכטיג מיט'ן כלל, ערנידעריגט זיך אפילו מיט ביטול צו זיך זעלבסט, געזוכט דורך אַלערליי וועגען צו פאַרגרינגערן דעם גורל פון אידישען פאָלק. זיי האָבען אויך אָפּגעשאַצט די ערנידערונג פון שתדלנות און „מה־יפית" פּאָליטיק. ביי זיי — ביי דער תורה, און תורה אידען — אָבער, איז פריהער פון אַלץ געשטאַנען דעם קיום פון פאָלק. מען האָט ניט ריזיקירט מיט לעבינס פון טויזענדער און טויזענדער נפשות פון אידען צוליב פּוסטע גאוה און נאַרישע פּאַרטיי־אַמביציעס ווען עס איז געווען נויטיג האָט מען זיך געבויגען און זיך אפילו געקאָרטשעט אין דרייען פאַר די כוואַליעס פון רשעות. אַזוי טוהט אַן אמת'ע מאַמע ביי וועמען איז פריהער פון אַלץ איהר קינד, און וועלכע פאַרגעסט זיך אין גאַנצען אָן זיך און אָן דעם אייגענעם „איך".

די נייע מאַמעס אָבער, וואָס ווילען „אַדאָפּטירען" דעם „קינד ישראל" און ווילען איינשמועסען זיך און דער גאַנטער וועלט אַז זיי זיינען די ריכטיגע מאַמעס, זיי, און געגענזאַץ פון דער אמת'ר מאַמע, זיינען גרייט צוליעב וועלכע עס איז פּאַרטיי־אַמביציע, צוליעב וועלכען עס איז קאַפּריז, אין קאַמף מיט געגנערישע פּאַרטייען, צו דיזיקירען מיט'ן לעבען פון אָט דעם דאָזיגען אַדאָפּטירטען קינד, און אויסשטעלען איהם צו די גרעסטע געפאַהרען.

אָט איז מיט אַכט יאָהר צוריק אויפגעשטאַנען אַ „ליג" וואָס האָט זיך פאַרמאָסטען מיט אַזאַ קלינגענדיגען נאָמען ווי „באָיקאָט קאָמיטע" וואָס האָט קיינע שאַנסען געהאַט אויף וועלכען עס איז ערפאָלג, אָבער וואָס האָט אַלענפאַלס קיין גוטעס ניט געבראַכט אונזער פאָלק. און עס איז ניט נאָר די באָיקאָט קאָמיטע אַליין, עס זיינען נאָך פיעלע אַנדערע זאָגענאַנטע אידישע פיהרער וואָס מיט זייערע ציינגער און שריפט האָבען געבראַכט אומגליקען אויף אידען. די באָיקאָט קאָמיטע איז אָבער געווען די ערשטע, די וועג ווייזערין. עס איז זיכר אַז אַ גרויסער פּראָצענט צרות וואָלטען פאַרמידען געוואָרען, ווען ניט די באָיקאָט קאָמיטע מיט איהרע נאָכשלעפּער. ניט נאָר האָבען זיי פאַראורזאַכט צרות, נאָר זיי האָבען געשטערט יעדע וועג פון הילף. די אויסגעפּרובירטע וועגען זיינען פון איין זייט צדקה און פון דער צווייטער השתדלות. פּשוט מיט בקשה און אויפקלעדונג ביי דעם שונא, דאָס וואָס דער דזשאַינט און זיין גלייכען טוען טאַקע. פלעגען אָבער די נייע פיהרער פאַרשרייען די צדקה מיט דעם מיאוס'ן נאָמען „טאָרכע" און השתדלות מיט דעם שענדליכען נאָמען „מה יפית".

עס איז אָבער אפילע דער „ליג" גאָר ניט איינגעפאַלען צו פאַרווערען הילף פאַר קרובים און אייגענע עלטערען אָדער קינדער. עס איז דאָך פּשוט אַ ווילדער אַבסורד. די גאַנצע צייט האָבען דאָך געשיקט פּעקלאַך זאָגאַר די דאָמינירענדע חברות. ווען אָבער צוליעב די פינאַנציעלע שוועריגקייטען האָבען דער האיאס, און נאַכהער אויך די פּוילישע פעדעראַציע אויפגעהערט שיקען פּעקלאַך, האָט זיך מישב געווען די דאָזיגע מאַמע, די דערמאָנטע „ליג", צו שטערען אויף די פּעקלאַך שיקען, צו לאָזין אויסגיין מענשען פון הונגער, אַבי אַ שנעל טאָהן אין נאָז די נאַציס... אויב דאָס האָט פאַר זיי אַ ווערטה אַ שנעל אינאָז. זאָגאַר ווען דאָס וואָלט געווען ווירקליך אַ שאָדען פאַר די נאַציס, קענען

לב איברא

מיר צוליעב דעם ניט מפקיר זיין לעבענס. „תמות נפשי עם פלישתים" מיינט צו מקרב זיין אַן אייגענעם לעבען צוליעב די רעטונג פון אַ גאַנצער פאָלק, און ניט צו מפקיר זיין פיעלע פרעמדע לעבענס צוליעב אַ צווייפעלהאַפטען שאָדען פאַר דעם שונא.

איצט איז די פראַגע אראָפּ פון טאגעס-אָדרנונג. עס מוז אָבער פאַרציייכענט ווערען ווי אַ ביישפיל פון גאָר ניט קיין קלוגע און באַרעכטיגטע גזירות וועלכע אונזערע זאָגענאַנטע פיהרער ווילען אַרויפצווינגען אויף'ן כלל ישראל.

עס איז אמת, זיי זיינען ניט די ערשטע. פיעלע צרות און גזירות זיינען אַרוסגערופען געוואָרען אין פוילען פאַר דער מלחמה דורך די נייע פיהרער, וואָס האָבען ניט געהאַט קיין ג' אין האַרצען, און האָבען ניט געוואוסט קיין גרעניץ צו זייערע אַמביציעס, און וועלכע האָבען געוואָלט איינשמועסען די וועלט און זיך, אַז די אידישע פאָלק איז אַ גוסס, און מען מעג מאַכען אויף איהם עקספערימענטאַלע אָפּעראַציעס, צו טויטען איהם אויף דעם סמך אַז ער וועט נאַכהער אויפשטעהן תחית המתים דורך זייערן אַ שפּרונג.

מיר דאַרפען אויסשרייען הויך: „פאַלשע מאַמעס, נעמט צו אייערע הענט! מוחל אייער רחמנות". דאָס אידישע פאָלק לעבט און וויל לעבען, זאָגאַר ווען מען מוז האָבען ביי דעם ערנידערונגען. דער איד האַלט דעם קאָפּ צום הימעל און די ערנידערונג הויכט און לייטערט זיין גייסט. און ווידער — האָבען דען אַנדערע פעלקער ניט געליטען קיין ערנידערונג צוליעב קיום? וואָס איז מיט די דייטשען אין אַכצעהנטען יאָהר און מיט די פראַנצויזען און נאָך און נאָך? די אידען, יעדער אין זיין לאַנד, קעמפט צוזאַמען מיט זיין רעגירונג. קיינע אייגענע קאַמפען קענען מיר ניט פיהרען. אַזעלכע ווי באַיקאָט א. ד. ג. זיינען נאָר דאנקיהאָטישע ערשיינונגען וואָס פרעסן אויף אונזער דור. און שוין צייט אנערקענען דעם אמת!

געוויס, אַ איד מיט האַרץ מוז טראַכטען און טאָהן עפּעס פאַר די רעטונג פון אונזער פאָלק. אָבער, לא זו הדרך! פיזישע קאַמפּט מיט די אומות שונאי ישראל דאַרפען געלאָזען ווערען צו די רעגירונגען אין וועלכע מיר טוען אויך אונזער פליכט מיט אַן עודף. ספּעציעלע מיטלען פאַר דאָס רעטונג פון אונזער פאָלק קענען זיין נאָר אַזעלכע ווי די דערמאָנטע תורה־מיטלען. דער לאַנגער גלות האָט אונז שוין צופיעל געלערענט אַז „אלה ברכב ואלה בסוסים, ואנחנו בשם אלקינו נזכיר". ג' זאָל היטען זיין פאָלק ישראל!

די פייער שפּייענדע בערג — און די פייער לעשער

(געדרוקט אין צייטונג „דער איד", כ"ד אלול תש"ג)

אין אַ געוויסען זומער קוראָרט, וואו עס געפינען זיך גרויסע, שעהנע פּאַלאַצען פאַר אונזערע אידען. וואו אויסער דער קוראַציע לאָזט מען זיך וואוילקעהן בפרהסיא אויף א ברייטען שטייגער, אויסער אכילה ושתי'. מיט וואָס נאָר מען קען; און אזוי ווי פילע פאַמיליעס פון אָרימע תלמידי חכמים און אַנדערע אָרעמע זיינען באמת קראַנק, און דאַרפען דעם קוראָרט פאַר ערהאָלונג, האָט אַ וואוילטעטיגער מאַן געשאַפען אַ פאָנד צו שטיצען זיי, און עס געהט שוין אַזוי אַן יאָהרען.

שאלות הזמן

די עולם־הזה-ניקעס שמעקט אָבער ניט צו באַגעגענען זיך מיט רעליגיעזע טרויעריגע פנים׳ער, האָבען זיי פאַרטראַכט אַן עצה: זיי האָבען געשריבען צו די אָרימע לייט, אַז ווער עס וועט קומען פריער פאַר מיטען אויגוסט וועט ניט קריגען קיין שטיצע. איז אָבער די קראַנקהייט אַ „קשה עורף" און וואַרט ניט, זיינען זיי געקומען פריער, און עס איז געווען אַ גרויסער צער צוצוקוקען ווי מען איז פאַרצווייפעלט און פאַראַכטעט, האָב איך געזאָגט דאָרט, אַז ווען די גרויסע האָטעל קיפּערס און זייערע געסט וואָלטען געהאַט עפּעס אַ חשבון הנפש, וואָלטען זיי געוואוסט, אַז די רעליגיעזע אידען, זייער הלוך און זייער אָרימקייט איז אין דער בחינה פון פייערלעשער. עס איז ניט קיין סוד, אַז די פּאַלאַצען־האָטעלען צוזאַמען מיט׳ן וואולגאַרען הילוך פון די געסט, די שטענדיגע מוזיק און טענץ, און כסדר־דיגע קאַרטען שפּילעריי און אַזוי ווייטער, צינדען אָן אַנטיסעמיטישע קנאה, עס גיט שטאָף די שונאי ישראל פאַר איינג מאַכען אידען. עס רופט זיך אָפּ ערגעץ אַנדערש אין לאנד אָדער אויסלאַנד, און גראַדע אָט־אָ די ניט געוואונשטע געסט לעשען דאָס פייער. אין אַמעריקע פרעגען אַמאָל גויים צו אויך אידען גלויבען אין אויבערשטען. עס הערט זיך אַמאָל אויך אזא פראַגע פון א אידיש קינד (זעהט ר׳ חיים ליבערמאַן׳ס ארטיקלען). מען פרעגט אויך צי זיינען אויך ביי אידען דאָ אַרימע לייט. און נאָר די אָרימע רעליגיעזע פנים׳ער גיבען אויף דעם אַן ענטפער.

עס איז באַוואוסט אין חז״ל, אַז תורה און חסד ווערען אָנגערופען וואַסער — „אין מים אלא תורה" — (ובקבלה — מים־חסדים). תורה און חסד לעשען דאָס אַנטיסעמיטישע קנאה־פייער, אויסער וואָס זיי ערקוו׳קען דעם אידישען גייסט און נשמה. דאָס דאַרפען געדענקען אויך די גרויסע מאַגנאַטען אין די שטעט, וועמענס רייכקייט גיט אַ היפּש ביסעל צינד שטאָף צו די שונאי ישראל, און נאָר זייער צדקה און וואוילטעטיגקייט ראַטעוועט די לאַגע. עס האָבען דאָס פאַרשטאַנען די ראָטשילד׳ס, באַראָן הירש, און פיל אַנדערע, מענשען וועלכע, צוזאַמען מיט רייכטום, האָבען געהאַט רייכע הערצער. אַ שאָד נאָר, וואָס זיי האָבען ניט געטהון געהעריג פאַר תורה. זיי האָבען זיך אויך געהיט פון אויגען רייסענדעם לוקסוס. אונזער צייט, אין וועלכע עס איז פאָרגעקומען די גרעסטע קאַטאַסטראָפע פון טויזענטער יאָקרען פאַר אידען, האָט די אידען געדאַרפט פיהרען צו דער גרעסטער מאָס באַשיידענקייט. ליידער, אָבער, איז עס דער היפּוך.

לאָמיר איצט קומען מיט דעם זעלבען חשבון הנפש צו דער פּאָליטישער פראַגע אין ארץ ישראל וועגען „גיוס נשים", די חכמים ז״ל דערצעהלען אין איכה רבה און ירושלמי, אַז ר׳ אמי ור׳ אסי האָבען אָנגערופען די פּאָליציי מאַכט (ריש מטרתא וסנטרי). „חרובי קרתא" צעשטערער! אין אָבות ס״ג זאָגען אָבער די חכמים ז״ל הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו". הייסט עס, אַז די רעגירונג איז אַ לעבענס־פראַגע, טאָ ווי אַזוי רופט מען זיי חרובי קרתא ? (צעשטערער) ?

ווערט די זאַך ערקלערט אויף פאָלגענדען אופן. די רעגירונגס מאַכט באַשיצט נאָר פון עפענטליכע פאַרברעכענס, און נאָר ווען דאָס פאָלק איז מיט איהר, און ווען דער מענש האָט מורא פאַר שטראָף. פון שטילע פאַרברעכענס באַהייטען די „סופרים ומתנין", די וועלכע לערנען די קינדער, אַז עס איז דאָ אַ פאָטער אין הימעל. און די אַלע זאַכען וואָס דער מענש טהוט, איז פאַראַן אויף זיי אַ דין וחשבון. דאַן אויב אין אַ צייט פון אויפרעגונג פאַרגעסט ער די השגחה, אָדער ער קען זיך ניט קאָנטראָלירען, קומט דאַן די הילף פון מלכות. ווען אָבער די רעגירונג וויל אויסרייסען די „לא״ען פון די עשרת הדברות, און איבערהויפּט דעם „אנכי", זיינען זיי צעשטערער. דאָס בילד פון רוסלאַנד ווייזט אונז, אַז וואו עס איז ניטאָ קיין אמונה אין אויבערשטען, איז דעם מענשענס לעמען, דעם מענשען פאַמיליע, און בכלל זיין האָב און גוטס גאָר ניט פאַר איהם. און גלויבען אין אויבערשטען, אין תורה ווערט ניט צוגעשניטען לויט דעם רצון און אידייע פון עטליכע רעדל פיהרער,

נאָר לויט טראַדיציע. רעפאָרם און קאָנסערוואַטיזם זיינען קיין אמונה ניט. זיי האָבן קיין טראַדיציע. זיי טהוען נאָך די פעלקער, וואָס ביי זיי איז גוט איז עס ניט ביי אונז. קלייבען זיי אויס ניט כמתיקנים שבהם נאָר כמקולקלים.

די אַנשטעהונג פון דער מדינת ישראל איז געקומען ניט נאָר מיט „אייגענע כוחות" ייי עס חזר'ן איבער אָפט די פאַרשיידענע חבריאַס, נאָר אויך מיט'ן גוטען ווילען פון די פעלקער. אויב די סאָוועטן מאַכט וויל ניט קיין ישראל מיט אמונה, וויל זי אָבער אויך קיין מדינת ישראל בכלל, ניט. זי האָט נאָר צוגעשטימט אַלס „סאַטעליט" וועלכע זאָל זיך אַליין קירצליך לאָזען איינשלינגען פון לויתן. די אַנדערע רעגירונגען פאַרשטעהען אַ אידישע מדינה לויט טראַדיציע. און דאָס מיינט הייליגקייט, זיי קענען פאַרקוקען דעם פרייען גייסט פון די נייע פיהרער, וואָס איז אַ פייער שפּייענדער באַרג. ווען עס זיינען דאָ פייער לעשער, די סופרים ומתנין, וועלכע לערנען צו לעבען אַ הייליג לעבען, מיט'ן „לא תרצח, לא תנאף, לא תגנוב" און מיט'ן „אנכי". ווען אָבער דורך די נייע מעטאָדען ווערט דאָס צעשטערט, פאַרלירט מען די סימפּאַטיע פון די אומות און אודאי די סימפּאַטיע פון כלל ישראל, אויב די געדונגענע בראַוואָ קלאַפּער זאָגען גוט די רעגירונגס מעטאָדען, און פאַרפירען אויף אַ ווילע דעם עולם, וועלען זיי זיך אָבער אויסטשוכען, און זיי אַליין וועלען אַמאָל חרטה האָבען. די „קמצא'ס" זיינען טאַקע געקומען צו מאַכט מיט אהבת ישראל, כאָטש זיי האָבען פאַרגעסען די אמונה. די קינדער, אָבער, וועלען שוין קיין אהבת ישראל ניט האָבען, ווייל אָהן אמונה מוז זיך די אהבה אויסוועפּען, בר קמצא דאַרף זיין אַ וואָרנונג אַנצוהאַלטען די הייליגקייט פון לאַנד, רעגירער פון ישראל! די הייליגקייט פון לאַנד איז פאַר איהר אַ נאַטירליכע שוץ־וואַנט. לאָזט עס געהן, וועט די מלוכה האָבען אַ קיום בעזרת השם.

לוקסוס און שמחות אין מלחמה צייט איז שעדליך

(געדרוקט אין „די אָרטאָדאָקסישע טריבונע", תמוז תש"ד)

אַמעריקע איז אַ לאַנד פון לוקסוס — דאָס לאַנד איז דאָס רייכסטע סיי אין נאַטירליכע אוצרות, סיי אין קולטור — און אויך די אַרבעטער האָבען זיך ערוואָרבען אַ הויכען סטאַנדאַרד אין לעבען, און זיי קענען זיך ערלויבען לוקסוס. דערצו איז דאָ קלאַסען־קאַמף, וואָס פאַרשאַרפט די קנאה, און יעדער פּלייסט זיך צו דעריאָגען דעם רייכען אין אַלע זיינע פאַרגעניגענס, עס איז אַפילו געשאַפען געוואָרען אַ טעאָריע, אַז לוקסוס איז נוצליך: דאָס דרייט די רעדער פון פּראָספּעריטי, און שפּאָרען איז גאָר שעדליך... דאָס אַלעס איז אָבער געזאָגט געוואָרען נאָר אין פרידענס צייטען, אָבער אין מלחמה־צייט, ספּעציעל ביי אַזאַ שוידערליכע וועלט־מלחמה ווי איצט, איז דער לוקסוס העכסט שעדליך, און אויך ניט מאָראַליש.

די צרה איז, וואָס דער עולם איז אַזוי גוט ווי זיכער, אַז די מלחמה איז נאָר אויף טעג, העכסטענס אויף מאָנאַטען — און באַלד איז אויס מיט די שונאים, און עס איז ניטאָ וואָס צו קימערען זיך וועגען שפּאָרען און גרייטען זיך — כאָטש די פיהרער

וואָרענען אונדז אָפּט וועגן דעם, אַז די מלחמה איז נאָך אין מיטען, קריכט עס אונדז ניט אין קאָפּ. אָבער די פליכט פון דער פּרעסע איז ניט צו לאָזען איינשלאָפען דעם עולם מיט זיסע חלומות, אויב זיי זיינען שעדליך. עס איז אַן אַלטער שפּריכוואָרט — אַז אַפילו אין שלום צייט דאַרף מען זיין גרייט צו מלחמה — און ווען די דעמאָקראַטישע לענדער וואָלטען דאָס אָפּגעהיט וואָלט אפשר די מלחמה ניט געקומען. בפרט איצט, אַז עס איז אין מיטען פון דער מלחמה מיט די שווידערליכסטע שטאַרקע שונאים, מוז מען זיין גרייט אויף יאָרען מיט די גרעסטע מעגליכסטע זאַפּאַסען פון אַלץ: — שפּייז פאַר אַלע לענדער, פאַר די פאַרבינדענטע און פאַר די, וואָס קענען ווערען פאַרבינדעטע, און אַלע קוקען דאָך אויף אַמעריקע ווי אויף דעם שפּייכלער און אַרסענאַל. דאָס זעלבע אויך פון קליידער און אַנדערע באַדערפעניישען — און די גרעסטע אין צאָל און קוואַליטעט געוועהר מכל המינים. לוקסוס איז אַ שטער צו דעם אַלעמען — דאָס פאָדערט אומגעהייערע קוואַנטיטעטען שפּייז און קליידער, וואָס וואָלטען געקלעקט אויף יאָרען פאַר די אַרמייען, דאָס פאַרנעמט אַ גרויסע צאָל מענשליכע הענט, וועלכע וואָלטען אין פאַרשידענע מלחמה פּראָדוקציעס געאַרבעט. און דאָס איז אויך פאַראַנטוואָרטליך פאַר פּראָפיטען־גײַעג, פון איין זייט, און סטרייקס, פון דער אַנדער זייט. אונדז קוקט אויס אָפּט, אַז די ענגלענדער און אַמעריקאַנער זיינען צופיל קאַלטבלוטיג. עס דוכט זיך, אַז מיט אַ ביסעל מעהר איינשטעלעניש וואָלטען זיי געקענט פיל גיכער ענדיגען די מלחמה. דאָס האָט אָבער צו טאָן מער מיטן גייסט פון דעמאָקראַטיע, איידער מיט דעם כאַראַקטער פון די פעלקער. דעמאָקראַטיע רעכענט זיך מיט יעדען איינציגען מענשען — ניט נאָר מיט דעם לאַנד אין אַלגעמיין, דאָס צוגרייטען זיך ביי אַזעלכע לענדער קומט אויך אָן שווערער — דאַרף מען האָבען אין זינען דעם וועג פון אויסדויער, אין וואָס די לענדער זיינען נאַטירליך רייכער איידער דעם שונא׳ס, דער רעגירונגס כוח אין אַזעלכע לענדער איז אָבער ניט גענוג פאַר דעם. דער כוח מוז קומען פון פאָלק. יעדער איינציגער דאַרף רעכענען, אַז מיט זיין שפּאָרען וועלען וועלטען אויפגעשטעלט ווערען, און ניט איבערלאָזען דאָס שפּאָרען פאַר אַנדערע.

אָבער ווען אפילו מיר וואָלטען געווען זיכער, אַז אַלץ איז פאַראַן ביי דער רעגירונג איבערגענוג — און פון דעם שטאַנדפּונקט איז לוקסוס ניט שעדליך — איז אָבער דאָ אַ מאָראַלישע זייט אויך ביי דעם. מיר דאַרפען געדענקען, אַז דאָס מיליטער גייט אין מלחמה לטובת די, וועלכע זיינען אין לאַנד, מער איידער פאַרן אייגענעם נוצען. דאַרפען מיר כאָטש מיטפילען זיי, מיטפילען די אומגעקומענע מיט זייערע פאַמיליעס, מיטפילען די קעמפער, ביי וועמען אָפּט מאָל אַביסעל וואַסער איז אַ לוקסוס, און אַ פאַרלאָזענע פויערשע כאַטע — אַ גליקליכע וואוינונג. קנאה איז פון אייביג אַן אַ מענשליכע שוואַכקייט, ספּעציעל אין היינטיגען דור. דענקט איר ניט אַז אויף די קעמפער ווירקט ניט צום גוטען, הערענדיג ווי דאָס לאַנד באַדט זיך אין לוקסוס? און אויף אונדז אַלס אידען איז דאָך די קנאה אַלע מאָל שטאַרקער, מוזען מיר זיין די ערשטע צו וויכען פון לוקסוס.

פאַר אונדז אידען זיינען גענוג אַנדערע אורזאַכען צו רעכענען פאַרגעניגענס פּשוט אַלס אַ פאַרברעכען. אונזער פאָלק, דער רוב בנין און מנין, ווערט אויסגעמאָרדעט מיט די שווידערליכסטע יסורים, אַזוי גוט ווי פאַר אונזערע אויגן, און אפשר זיינען מיר גאָר געווען אין דער לאַגע צו פאַרמיידען עס, פיל עס איז, ווען מיר וואָלטען געגאַנגען אין די פוסטריט פון אונזערע עלטערען?... ביי אַזאַ לאַגע האָט געזאָגט ר׳ יהודה הלוי „איך יערב לי אכל ושתה... ואיך מאור יום יהי מתוק לעיני...” — ווי קען מיר איינגיין עסען און טרינקען... און ווי קען דער טאָג לייכטן... — ספּעציעל דאַרף דאָ געזאָגט ווערען צו דעם אידען, וואָס איז טראַדיציאָנעל, אַז דער דין פאַרפליכטעט אונדז אין אַזאַ צייט צו פאַסטען אָהן אַ שיעור — אויב מיר קענען דאָס ניט דורכפירן, לפּחות, דאַרף מען דאָך ניט פאַנאַנדערלאָזען זיך אין לוקסוס און שמחות.

אויב עס איז אַ חתונה „בקושי״ ערלויבט צו מאַכען, דאַרף זי דאָך אָבער ניט פאַרקלינגען די וועלט, און ניט אויפשטורעמען די גאַס, צווישען וועלכע עס זיינען דאָ פיל, וועלכע ברענען מיט קנאה. דאָס זעלבע אויך אַנדערע שמחות. און מען מוז מודה זיין, אַז דאָ פאַלען דורך אויך רבנים און רבי״ס (אדמור״ים). אַנדערע ווילען דאָס רעכטפערטיגען מיטן גייסט פון חסידות, וואָס האַלט פון שמחה און ניט פון אבלות. דאָס איז אָבער פאַלש, נאָר אין אבילות ישנה, אויף אַמאָליגע חורבות האָט חסידות פאַרקלענערט די אבילות, אָבער לעבענדיג אין רעכטען מיטען פון חורבן, איז דער „בהך גיסא הלולא יהינגא״ פשוט אַ פאַרברעכען, און דערצו אַ סכנה — דערפון נעמען זיך די רדיפות אויף ישיבות, און אַנדערע יונגע רבנים — און דאָס פאַראורזאַכט בכלל אויף אידען, עס שוואַכט אָפּ די מדת הרחמים פון די הויכע פענסטער, פאַר דער רעטונג פון דער שארית הפליטה, און שטעלט אונז אַוועק אין אַ זייער ניט גינסטיגער ליכט.

מעהר ווי ווען עס איז פריער דאַרפען מיר היינט געדענקען דעם פסוק „אַל תשמח ישראל אל גיל כעמים״ — ומכל שכן ניט אַריבעריאָגען זיי מיט שמחה.

חנוך פאר אידישקייט און חנוך פאר מענשליכקייט

סוף דבר הכל נשמע, את ה׳ ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם.

מענשליכקייט מיינט, צו פיהרען זיך לויט די געטליכע פאָרם, „בצלם א׳ עשה אותו״. און דאָס זיינען די טראַדיציאָנעלע „שבע מצוות״, וועלכע זיינען אנערקענט אויך ביי אנדערע רעליגעס. כאָטש ניט גלייך אין די פרטים, אָבער די פונדאמענטאלע יסודות — מציאות ה׳ — און דאָס פארבאָט ניט צו רויבען יענעמס לעבען, יענעמס פרוי און יענעמס האב און גוטס, צו אנערקענען געזעץ און רעגירונג, זיינען דער יסוד פון יעדער רעליגיע. אפילו די רעליגיע, וועמעס פונדאמענט שטימט ניט מיט דער ווירקליכקייט, קוים האָט זי די דערמאָנהנטע יסודות, גיט זי מיט איהר איינפלוס ליכט צו איהר פאָלק — „אשר חלק ה׳ אותם לכל העמים״ (מגילה ט:). (און דאָס איז, ווייזט אויס, די כונה פון מדרש ואתחנן: יתרו נתן ממש בע״ז, און די פעלקער האָבען דורך זיי אַ קיום).

קיין פאָלק קאָן לאנג ניט עקזיסטירען אָהן רעליגיע. אויב עס געהט צו ווייט אוועק פון זיין גלויבען מוז ער געהן צוריק אָדער אונטערגעהן. עס איז אמת, אז רעגיליעזלאָזע מענשען האָבען אין אונזער דור פארנומען דעם אויבען-אָן פון דער ליטעראדישער בימה, און אין מאנכע ערטער אויך פארכאפט די פיהרערשאפט אין זייערע הענט. די זיינען אָבער יחידים. דאָס פאָלק, אין זיין מעהרהייט, מוז זיין רעליגיעז געשטימט, אויב ער וויל עקזיסטירען.

אונזער תורה באהעפט דעם אידען מיט׳ן בורא. די תורה לייטערט אויך דעם אידישען געדאנק, צו האָבען א ריינע אמונה און אלקות. צוזאמען מיט דעם איז אויך די מענשליך־מאַראלישע זייט פון דער תורה די ערהאבענסטע. עס איז פארשטעדליך: זייענדיג באהעפט מיט גייסטיגע ענינים, און דערצו גלויבענדיג, אז דער מענש דארף אָפּגעבען דין וחשבון פאר׳ן בורא עולם, איז א איד ווייט פון פארדאָרבענקייט. די אמונה און

גייסטיגקייט גיבען דעם אידען כח און מוטה דורכצוטראָגען צרות אין פאַרשידענע קריטישע צייטען. דער איד פיהלט דעם „אשרנו מה טוב חלקנו״ אויך אין דער שווידער־ליכסטער צייט.

אזוי גיך ווי אידען הויבען זיך אָן צו אסימילירען און ווארפען זיך פון איין באוועגונג צו א צווייטער, פלאקערט זיך פאנאנדער די שנאה פון די אומות העולם — ה׳ ירחם — און ווי די חז״ל זאָגען „בהדי הוצא לקי כרבא״, די אומשולדיגע, די גאַטספאַרכטיגע ליידען צוליב זייערע רעליגיעזלאָזע ברידער.

ווען ניט לאַנג צוריק האָט מילטאָן מאַיער, א אידישער שרייבער אין דער פיעל־פארשפרייטער „סאטורדעי איווינינג פאָסט״, געראטען אידען אומצוקערען זיך צו אידישקייט, איז געוואָרען א „ויצעקו״. ניט נאָר וייל עס איז געזאָגט געווארען ניט אין פלאץ וואו דאָס געהערט און מיט׳ן געהעריגען טאָן, נאָר אויך און איבערהויפט, ווייל דאָס אומקערען זיך צו אידישקייט ווארפט א שרעק ביי די אויסגעטהאָנענע פון דעם. דארף מען אָבער וויסען, אז די וייטע וועג איז סוף כל סוף די נאָהענסטע, און די עבודה זרה וועג, וועלכע קוקט אויס צו זיין נאָהענט און באקוועהם, איז באמת די וייטסטע, וועלכע פירהט צום אָפגרונט. אויב עס איז שווער צוריקקערהרען צו אידישקייט די אלטע בעלי עבירה, דארף מען כאָטש פרובירען אָפצוראטעווען די יונגע צווייגען, די קינדער, דורך אן אמת׳ען תורה חנוך. אָהן תורה חנוך איז דער קינד א קאַנדידאַט אויף פאַרשידענע פארברעכענס — ניט נאר געגען אידישקייט נאר אויך געגען מענשליכקייט. א פארעווער חנוך מיט אידישקייט אויף׳ן שפיץ מעסער מיינט זעהר וייניג. דער ריכטיגער אידישער מענשליכער חנוך איז א ישיבה־חנוך. עס איז אמת א וייטע און שווערע וועג, אָבער דאָס איז די רעטונג פון די קינדער און פון אידענטום בכלל.

געבענשט זאָלען זיין די עלטערען, וועלכע גיבען זייערע קינדער אין ישיבות. געבענשט זאָלען אויך זיין אלע גרינדער און מיטהעלפער אין׳ם דעם ישיבה־חנוך מיט מאטעריאל און גייסט.

שלום, מחלוקת און רבנישע אויטאריטעט

שלום איז איינער פון די יסודות אויף וועלכע די וועלט האָט א קיום (אבות ספ״א). עס איז דאָ אַ גאַנצער פרק השלום. יעדע באַגעגעניש ביי אידען הויבט זיך אָן און ענדיגט זיך מיט שלום, יעדע תפילה ענדיגט זיך מיט שלום, און נאָך און נאָך. מחלוקת מאַכט אָן אַ חורבן. עס ווערען אפילו זויג קינדער אומגעקומען צוליב איהר (עדת קרח). עס איז אָבער דאָ מחלוקת ופירוד וואָס ברענגט צו שלום. („אל נא תהי מריבה... הפרד נא מעלי״, אברהם און לוט). און עס זיינען פאַראַן פיל דורשי שלום וואָס אין דער ווירקליכקייט מאַכען זיי אָן די גרעסטע מחלוקת. די גרעסטע מלחמות האבען זיך געפיו׳ט אונטער אַ מאַסקע פון שלום (אחדות). די טיראַנען וועלכע האָבען געוואָלט באַהערשען

לב איברא

די וועלט, האָבען געזאָגט אַז זייער ציל איז אחדות, מאַכען איין פאָלק פון אלע פעלקער ווי די בוני המגדל. אין פאַקט אָבער איז געוואָרען אַ דור הפלגה פון אַזאַ אחדות.

דער ריכטיגער זין פון שלום, איז טאָלעראַנץ: צו קענען דולדען איינער דעם צווייטען, צו פאַרשטעהן אויך דעם געגנער. די חכמים ז״ל זאָגען „תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם״. עס שטעהט ניט „עושים שלום״. דאָס מיינט, עס קען זיין פיל פאַרשיידענע דעות. נאָר אַז זיי קומען פון איין מקור, פון דער תורה, און געהען צו איין ציל, צו טהון דעם רצון ה׳, מוזען זיי זיך ענדליך פאראייניגען (את והב בסופה) און טאָלערירען איינע די אַנדערע, וואָס דאָס איז שלום.

חכמי המוסר רופען אָן מחלוקת פייער! „לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת״, איז אויך אַ רמז צו היטען זיך פון מחלוקת. פייער אין דער וועלט מאַכט אָן חורבנות. אָבער ווער עס מיינט אַז מען קען אויסקומען אָהן פייער, האָט אַ טעות. פייער נוצט פאַר קאָכען און באַקען, און פירט אָן דעם גאַנצען סיסטעם פון וואַרימען און פאַרשנעלערען די אַרבייט און באַוועגונג. (עלעקטריק, גאַז, א. ד. ג.). אָבער ניט דאָס אַליין. דיפיזיקער זאָגען, אַז אָהן דעם „יסוד האש״ וואָלט בכלל די וועלט ניט געקענט עקזיסטירען. מחלוקת איז אין אַ געוויסען זין אויך דאָס זעלבע. די חכמים ז״ל זאָגען, אַז „בראשית״ הויבט זיך אָן מיט׳ן אות ב׳, אַ רמז אויף ברכה. (דער אבן עזרא פרעגט אויף דעם). די חכמים ז״ל זאָגען, אַז השם יתברך האָט באַרוהיגט דעם אות א, וואָס האָט זיך געפילט געקריוודעט, דורך דעם וואָס די עשרת הדברות הויבען זיך אָן מיט׳ן אות א׳.

דער געדאַנק פון די מאמרים איז צו פאַרענטפערען פאַר וואָס איז די וועלט צעטיילט, ניט באַשאַפען געוואָרען גלייך, אין לאַנג לעבען, אין געזונט און שכל, אין געלט און אַזוי ווייטער. דער תירוץ אויף דעם איז, אַז אין „ב״, דאָס מיינט צעטיילונג ליגט ברכה. די גאַנצע אַנטוויקלונג פון דער וועלט, און פלייס, ווערט געטריבען דורך דעם רצון צו דער יאָגען און אַריבעריאָגען איינער דעם צווייטען. און אין למוד התורה איז אויך אַזוי. דורך דעם „הללו אוסרים והללו מתירים״ וכו׳, ווערט די טרייבקראַפט צו דערגרונטעווען זיך און איבערגעבען דעם גאַנציו געדאַנק פון דער תורה. מיר דאַרפען אָבער ניט פאַרגעסען די האַרבע שאלה „האיך אני לומד תורה מעתה״? (חגיגה ג׳), ווי קען מען וויסען אַ דין, אַז עס איז מחלוקת? ענטפערט אויף דעם די גמרא „בעלי אסופות נתנו מרועה אחד״ צו געדענקען, אַז „פרנס אחד אמרן מפי אָדון כל ב״ה. דאָס הייסט צוויי זאַכען: ערשטענס, צו אָנערקענען אויך די דעה פון צד שכנגד, און טאָלערירען דאָס, ווי די מידה פון בית הלל „ששונים דבריהם ודברי בית שמאי״, ולא עוד אלא שמקדימים דברי ב״ש לדבריהם. צווייטענס, צו קומען למנין, און אָננעמען דעם דעת

שאלות הזמן

הרבים, וועלכע שעפּען זייער דעה דאָר פון דער תורה, די זעלבע כוונה ליגט אויך אין פריהערדיגען מאמר חז"ל: דער בית, דאָס הייסט די צעטיילונג, ברענגט ברכה, אויב עס צילט צו דעם אלף, צו אחדות אויפ'ן יסוד פון אנכי ה'. „כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים". די פאַנאַנדערטיילונג וועלכע קומט פון הייליגען מקור, פון דער תורה, און צילט צו די וועגען פון דער תורה, דאַרף און וועט זיך פאַראייניגען דורך די וועגען פון תורה פון אחרי רבים להטות ווען דער רבים ציהט זיין יניקה נאָר פון תורה.

להתקיים זהו להתאחד

לאָמיר איצט רעדען תכלית: דר. קלאָגט אָן די רבנים פאַר מחלוקת. ער שטיצט זיך אויף אַ בריף פון אַ לעזער פון פאָרווערטס. ווער דער לעזער איז ווייס איך ניט. עס איז אָבער אַ פאַקט, אַז מעהרסטענס קומען אַזעלכע טענות פון די וועלכע ווילען זיך באַפרייען פון כשרות, באַווייזענדיג אַז סיי ווי איז עס צווייפעלהאַפט. איז דאָך די פליכט פון אַ רעדאַקטאָר פון אַ שטרענג אָרטאָדאָקסישער וואָכען צייטונג צו מאַכען די טענה צו קליינגעלט. מיר לעבען דאָך אין אַ דעמאָקראַטיש לאַנד, וואו דער גאַנצער סיסטעם איז געבויט אויף חלוקי דעות, און ווערען אויסגעגליכען דורכ'ן אויטאָריזירטען רוב. דאַרף מען אויך אָנווייזען אויף דעם דעת הרוב, די ריכטיגע רבנ'ישע קערפּערשאַפטען, דעם אויטאָריטעט וואָס דאַרף מכריע זיין. איז אָבער דער בעל המאמר פול מיט ביטול געגען אויטאָריטעט, געהערט, אַז די ביזנעסלייט קלעפּען אַליין כשרות לייבעלס אויף מילך און נאָך טענות אַזעלכע. האָט עס צו טהון מיט רבנות? זיינען טאָקע די לייבעלס דער סימן כשרות אויף דער מילך? האָט איר אויפגעוויזען אז רבנים זיינען שולדיג אין דעם? האָט די רבנ'ישע אויטאָריטעט אַליין ניט געוואָרענט געגען די חילול שבת פון די מודעות פון זונטאָג און געגען די אַנדערע איבלען וועגען וועלכע דער בעל המאמר רעדט? מען זאָגט און מען שרייבט, דער חסרון איז וואָס מען פאָלגט ניט. דאַרף מען דאָך זעהן שטאַרקען דעם רבנ'ישען אויטאָריטעט, מען זאָל יאָ פאָלגען. אָבער ליידער פירט ניט דער רעדאַקטאָר צו אַזאַ מסקנא, און אַ דעמאָראַליזאַציע איז היפוך פון שלום, פאַר וועלכען דער בעל המאמר שטעלט זיך איין אַזוי שטאַרק.

עס איז אַזאַ שוואַכקייט אין אַמעריקע ביי פילע פרומע בעלי בתים צו באַרעדען און מבטל זיין רבנים. עס זיינען פאַראַן אין דעם צווי קאַטעגאָריעס. איינע לומדים, וועלכע פילען זיך באַרעכטיגט צו זיין אליין רבנים, רעדט די קנאה אין זיי. פיל פון די ווערען נאָכהער רבנים. און די פריהערדיגע קריטיק אויף רבנים מיידעט זייערע מעשים אויך ניט אויס. אַנדערע, איז פשוט גדולה שנאה... איז דער פליכט פון אַ

ל ב א י ב ר א

טריביון פון אידישקייט צו פאַראייניגען די בעלי בתים אַרום די רבנים. ווען מען וואָלט דאָס דערגרייכט, וואָלט דאַן אידישקייט אַן אַנדער פּנים געהאַט.

מיט יאָרען צוריק איז אָרגענאַזירט געוואָרען אַ וועד הכשרות מיט סימני כשרות אויף עופות, אין וועלכען עס זיינען אַריין כמעט אַלע רבנים. דאָס וואָלט פאַרזיכערט כשרות, און וואָלט אויך אויפגעלעבט אידישקייט בכלל. האָט מען דאָס אָבער צעבראָכען. ווען בעלי בתים וואָלטען דאָס ריכטיג געשיצט, וואָלט דאס גיהאַט אַ קיום. האָבען זיי זיך אָבער אָנגעכאַפּט אָן אַ פּאָר רבנים כאָטש גרויסע קעפּ, אָבער פּורשים מצבור הרבנים, און צוזאַמען מיט שוחטים און קצבים דאָס אַזוי גוט ווי בטל געמאַכט. איך האָב לעצטענס געלייענט אין נאָמען פון איינעם פון די פאַרשטאָרבענע רבנים, וואָס רופט אָן די אויפפּאסער אויף כשרות „טריפה בייטלען״. איך גלויב ניט אין דעם, ווייל דער דערמאָנטער רב האָט אויך געהאַט השגחות אויף כשרות, מיט'ן זעלבען סיסטעם ווי די אַנדערע. עס קומט גיכער פון פאַראינטערעסירטע צו ברעכען השגחות. עס איז אָבער אמת, אַז ווען עס וואָלטען געווען השגחות באַצאָלטע פון אַ קהלה קאַסע, וואָס קומט ניט פון די כשרות פּראָדוקטען, און וואָלט געווען אונטער רבנ'ישע פּירערשאַפט, וואָלט די כשרות געווען זיכערער. ווען אָבער בעלי בתים נעמען איבער כשרות מיט די זעלבע געלט קוועלען — פון די פּראָדוצירער, איז עס אַ קלקול ניט אַ תקון — און דאָס איז אלה תולדות ביטול!

היוצא לנו מדברינו איז, אויב מען איז ערנסט מיט דעם רצון צו פאַרשטאַרקען אידישקייט, דאַרף מען הויבען די רבנ'ישע אויטאָריטעט. עס פאַרשטעהט זיך, אַז ריכטיגע קריטיק איז זעהר נויטיג, אָבער ניט אַרונטעררייסען, וואָס ברענגט ניט קיין שלום. עס איז אויך ניט אָנגעמאָסטען ריכטיג דער ביטול צו דער ישיבת ר׳ יצחק אלחנן, וועמענס ראשי ישיבה זיינען גדולי ישראל און אויך מדריכים מצויינים, בעלי מוסר זיינען אין דער שפּיץ. עס איז אמת, אז אַנדערע תלמידים קענען ניט ביישטיין דעם נסיון החיים והפּרנסה, ווען זיי באַגעגענען זיך מיט די פּירער פון די דערוויטערטע קהלות פון אידישקייט און מען דאַרף קעמפען געגען דעם. מען דאַרף אָבער נאָר די שלאַנג אַראָפּנעמען, ניט צוברעכען די פאַס און אויסגיסען דעם וויין.

הערות בדין זמן קבלת שבת
ובדין זמן מוצאי שבת

מבואר בגמ' שבת ל"ד: שמשתשקע החמה (או רגעים אחדים אח"כ לחד מ"ד) מתחיל זמן בין השמשות והעושה בו מלאכה הוא בספק איסור סקילה, וע"כ בכדי שלא להכשל וגם בשביל תוספת שבת צריך להוסיף מינוטין אחדים לפרוש בהם ממלאכה גם קודם השקיעה, והמהדרים מוסיפים שמונה עשר מינוט קודם השקיעה (לחוש לדעת היראים) ובבתי הכנסת מקדימין להדליק. וכן נוהגין רוב שומרי תורה גם במדינה זו. אבל לענין מוצאי שבת בעו"ה מזלזלים בזה מאד אפילו ת"ח ושומרי תורה שבפה. כי כלל הוא בכל הש"ס שלילה גמור הוא מצאת הכוכבים. וכן פסקו כל הראשונים. ומבואר בגמ' פסחים דף צ"ח דזמן צאה"כ הוא ארבע מילין אחר השקיעה והיינו לפחות שבעים ושתים מינוטין. וכן נפסק בשו"ע סימן רס"א. ומאי דאמרינן שם בגמ' שבת ל"ה דלר' יהודה אחר שיעור ג' רבעי מיל אחר השקיעה חשוב לילה, מפרשים התוס' ושא"פ דזה מתחיל משקיעה שני' שהיא כשעה אחר שקיעה הראשונה, אבל מה שאנו קוראים שקיעה, זהו כשהחמה נכסית מהעין, ומאז עד צאה"כ יש ארבעה מילין. וכל העושה בו מלאכה (במו"ש) הוא בספק איסור סקילה. ואף דלענין ע"ש פוסק הרמב"ם דתיכף משתשקע החמה ו(נכסית מהעין) מתחיל בהש"מ ואסור במלאכה, אבל לענין גמר ביה"ש אין הרמב"ם פוסק דאחר ג' רבעי מיל הוי לילה, אלא מצריך צאה"כ.

והנה הגר"א הקשה על שטת רבינו תם דא"כ שביהשמ"ש מתחיל הרבה אחר השקיעה שלנו, לא יהיו היום והלילה שוין, אבל גם לכל הדעות יקשה זה מדין עה"ש, ומדין בין השמשות שספק יום הוא, ומה לי אם הוא מוקדם או מאוחר. אבל כבר הקשו ותירצו זה בירושלמי ריש ברכות, שאף שהיום הוא בעצם חצי המע"ל במשך השנה, אבל משום שהוא עיקר הבריאה טפל לו גם מקצת הלילה בבקר ובערב. ומביא ע"ז משל מבאו וצאתו של מלך עיי"ש. עוד הקשה הגר"א שענין עובי הרקיע שלשיטת התוספות אינו במציאות. אבל גם בזה נקטו תוספות לישנא דירושלמי שם. ונראה הכונה בזה על הכסיף צד מערב, רצונו לומר דכל זמן שמאיר בצד מערב הוא בכלל יום, ובלשון בנ"א נקרא זה עובי הרקיע. וכבר כתב הגרש"ז שאפילו לשיטת ר"ת צריך להדליק קודם השקיעה הנראית כשהשמש בראש האילנות. כדאמר ליה רבא לשמעיה „אתון דלא ידעיתו שיעורא דרבנן", ובודאי שאנחנו בכלל זה. וכבר כתב ר"ת בענין אחר „בני בשכר אינן ב"ת ובני מליאן הן בני תורה?" וכ"ש בנדון זה שאין בכח להכריע גדולי ישראל.

והנני בזה לבאר דעת רבא בדף ל״ה דמפרש פני מזרח מאדימין הוא פנים המאדימין את המזרח דהוא מערב. וקשה מאד למה שינה הברייתא לקרוא למערב מזרח, והלשון פני מזרח מאדימין אינו הולם כלל על מערב, — ויותר מזה קשה לענ״ד דהרי בברייתא תני: „הכסיף התחתון ולא הכסיף העליון בין השמשות, הכסיף העליון והשוה לתחתון לילה״ — ועל צד מזרח הוא מתפרש שפיר, דמתחלה מכסיף התחתון שהוא יותר רחוק מהשמש, ואח״כ מכסיף צד העליון שהוא קרוב יותר לשמש. אבל על מערב הוא בהיפך והוא תמיהא רבתא, שו״מ בס׳ בה״ש להגרימ״ט שהעיר בזה.

וע״כ נראה לענ״ד, שבודאי לרבא התחלת ביהשמ״ש מתחיל בהכסיף התחתון לצד מזרח, והוא כדעת הגאונים, ומה שרבא אומר שצריך להסתכל במערב היינו על סוף בין השמשות, שאינו נעשה לילה עד שיכסיף כל צד מערב. וכן דין ג׳ כוכבים לפי״ז פשוט שצריך שיראו הכוכבים בסוף צד מערב. וכל משך האופק מן המזרח למערב עד סופו קרי לן עליון נגד התחתון של מזרח — ונמצא לפי״ז שמשך בין השמשות הוא מהכסיף התחתון שבמזרח עד שיכסיף סוף המערב. ולו״מ הייתי מפרש: כוכב אחד יום — הוא כוכב המזרחי; שנים ביהשמ״ש — הוא הכסיף תחתית המזרחי; שלשה לילה — כוכב המערבי כשהכסיף תחתית המערב. ולענ״ד יכול זה להתאים לשעור ד׳ מילין שבפסחים צ״ה. וכמדומה שכן הוא דעת הגאונים והרמב״ם ז״ל. — וסוגיא דשבת ל״ד דסבר שלר׳ יהודה הוי ביה״ש תרי תילתי מיל או תלתא רבעי מיל הוא רק לס״ד, דפני המזרח שהכסיף כולו הוי לילה אבל למסקנא דמפרש פנים המאדימים את המזרח, יכול להתאים לשעור ד׳ מילין שבגמ׳ פסחים. ויש להחמיר לענין תפלת מנחה להתפלל דוקא קודם שקיעה שלנו, שאחר השקיעה מתחיל ביה״ש, ולענין מילה אם נולד במשך מאחר שקיעה שלנו עד שיעור ד׳ מילין, שלא למולו ביום הקודם, ואם נולד בע״ש צריך להמתין עד יום א׳.

ובקצרה: על פי הטור ושלחן ערוך צריך להמתין במלאכה במו״ש שבעים ושתים מינוט אחר שקיעה שלנו (המבוארת בכל העתונים), ולכל הדעות צריך להמתין עד שיראו שלשה כוכבים בינונים (ורצופים), והנסיון מורה שבקיץ נראין כוכבים בערך שעה אחר השקיעה ובחרף בערך שלשת רבעי שעה, (עיין סדור הרב רש״ז ז״ל). וכל העושה מלאכה קודם לזה הריהו בספק איסור סקילה. ושערוריה נעשית בהרבה בתי הכנסת שמתפללים ערבית בקרוב אחר השקיעה ותיכף עושים מלאכה. ויש מטבחיים של עופות שמתחילים בהם בקרוב אחר השקיעה השחיטה, ויודעים משוחטים שעושים הכנות לזה עוד לפני השקיעה וכמה מהם נכשלים בטלטול הסכינים בשבת

לבית השחיטה, והרי הם מחללי שבת ויש להתרחק אפילו משחיטתם שב־
אמצע השבוע. וכל מי שבידו למחות ולתקן צריך לתקן שלא יתחילו לשחוט
במו״ש עד עבור שבעים ושתים מינוט אחר השקיעה ותעב״ט. ובבתי הכנסת
צריך להמתין במלאכה לכה״פ ג׳ רבעי שעה בחרף ושעה בקיץ אחר השקיעה,
ואפשר שגם לר״ת די בזה אף שלא נשלם עדיין ד׳ מילין, דעיקר ההלכה
היא צאת הכוכבים, ואמנם בסוף מערב דוקא. והמוסיף להמתין עד ד׳ מילין
כדין הטוש״ע יסיפו לו ברכות מן השמים. עיין סדור הרב ז״ל.

ולולא מסתפינא הייתי אומר שמיל הנזכר בשבת ל״ה אין זה מיל
שבכל הש״ס שהוא אלפים אמה, אלא הוא מיל אשכנזי או רוסי ששני שלי־
שים ממנו הם ד׳ מילין שבכל מקום, ובאופן זה היתה הסוגיא דשבת מתאמת
עם הסוגיא דפסחים צ״ה, וגם מתאים עם המציאות. ומצינו גם בהמדה פרסה
שאינה אחת בכל מקום .עיין ריטב״א ריש פרק הספינה. ומנה וסלע וכו׳
הרי מפורסם שלפעמים הוא צורי ולפעמים מדיני, שהוא שמינית של צורי.
וכן באמה יש ג׳ מיני אמה.

קדושת בית הכנסת

(נדפס ב„הפרדס״, אדר תשי״ב)

אמינא לכ״ג ודעמו ולכל חברי ועד העיר, מקנאי קנאת התורה והתפלה
יאשר כחם על עמדם בפרץ נגד הנוטים מדרך הישר. יעזרם ה׳ במלחמתם.
וכלום צריך ראיות ש„המאָשרום שולען״ שבבתי תיאטראות וקרקסאות ודו־
מיהם, מקום חלול הקודש, שאין שם מקום לתפלה בצבור שכתוב ע״ז ונקדשתי
בתוך בני ישראל, ומי שאפשר לו ראוי לו שלא לעבור בשביו״ט לפני בתים
כאלה, כמה שדרשו חז״ל הרחק מעליה דרכך, על ע״ז ומינות וחה״ש דפר־
הסיא כעוע״ז דמי, ורק אם נתבטלו לגמרי ממהותן ונשתקע השם ע״ז דרשו
חז״ל עתידים שילמדו בהם תורה, אבל אם עדיין שמם עליהם י״ל ע״ז: „אין
כבודו של מלך להזכיר שם אשפה״ (חגיגה ט״ז), ובפרט באותו זמן גופי׳.
והנסיון מורה שבבתים כאלה בפינה אחת מתפללין, ובהך גיסא הילולא
וחינגא. וכבר נכתב בעתונים מבתים כעין הנ״ל שמוכרים ביוה״כ כרטיסים
לתיאטרון ועושים כל ההכנות לתיאטרון, ודוחפים את התפלות נעילה
ומעריב בכדי לפנות המקום לתיאטרון. ופה בניו יורק מתקבצים הרבנים
בכל שנה ומפרסמים בעתונים ובשאר אופנים שלא לעשות „מאָשרום שולען״
ושלא להתפלל שם ובלוח של ועד הרבנים נדפס זה. ואין להסתפק כלל
בזה שהצדק אתם.

ועצם דין ביהכנ"ס ותפלה בצבור הנראה לענ"ד בזה ע"פ משמעות הגמ' והשו"ע וע"פ מנהג העולם, שיש חלוק בין חיובי הצבור וחיובי היחיד בזה. חובת צבור היא שיהא להם ביהכ"נ בעירם ושיתפללו בו בצבור בכל יום ג' תפלות, וע"ז כופין זא"ז (סוף סימן נ"ה ברמ"א בשם ריב"ש וריש סימן ק"נ) וע"ז דרשו חז"ל על „נקדשתי בתוך בני ישראל" שיהא מנין של עשרה לדברים שבקדושה, וע"ז דרשו על „ואהי להם למקדש מעט" אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות.

ואמנם כל יחיד בפני עצמו אף שיש עליו מצוה שישתתף גם הוא עם הצבור, עיקר חיובו הוא כשהוא בביהכ"נ שאז אסור לו לפרוש מן הצבור. וע"כ נפסק בסימן צ' סעיף יו"ד, שכשמוכרח ראוי לו לצאת מביהכ"נ להתפלל יחידי ולא בביהכ"נ קודם לצבור. וכן אסרו חז"ל להתפלל אחורי ביהכ"נ משום „כדו בר קיימת קמי מארך", וגם לא לעבור אחורי ביהכ"נ בשעה שהצבור מתפללין. אבל כשהוא בתוך ביתו „וטריחא לי' מילתא" אין עליו גדר חיוב. אף שראוי לו להשתדל בדבר, כלשון השו"ע בסימן צ', וחז"ל זרזו וחזרו וזרזו שאין תפלתו נשמעת אלא בביהכ"נ. ואף ביחידות יותר טוב להתפלל בביהכ"נ (אחר הצבור ולא קודם לו), ונקרא שכן רע כשאינו בא לביהכ"נ (אולי זהו כשאינו נכנס בשום פעם או אפילו בלא סבה המעכבת), אבל אינו בגדר חיוב גמור ונדחה מפני איזו מצוה או טרדה אפילו פרנסה.

ומאי דמצרכינן לי' לפרש"י ללכת לפניו ד' מילין ולאחריו או בעירו מיל, אפשר שזהו ג"כ להידור מצוה. או מיירי שאינו יודע להתפלל, וצריך ללכת לביהכ"נ שהחזן יוציאנו ידי חובתו. ואם הוא רחוק משיעור זה, אפשר שהוא בכלל „עם שבשדות דאניסי", שהש"ץ מוציא אותם ידי חובתם אפילו כשאינם שומעים. שעיקר דין שומע כעונה הוא רק בצרוף דין שליחות של הש"ץ, ודאי בקריאת התורה אין שייך להוציא מי שלא שמע, כי גוף ראובן אינו גוף שמעון ואין שייך שליחות בזה (כ"א ע"ד המוסר, כעין יששכר וזבולו ושמעון ועזריה אחיו), אבל בתפלה, כיון שהמתפלל מבקש בעד הצבור חננו מאתך, השיבנו אבינו, סלח לנו וכן כולן, ע"ז שייך שליחות אפילו שלא בפניו, ורק בדלא אניס אינו נעשה כשלוחו (כעין עובדא דההוא סמיא ושמואל בביצה י"ז), וע"כ אמרתי שאם החזן אומר ברכות השחר להוציא הצבור או היחיד שאינו יודע לברך או מטעם ספק במציאות או בדין, צריך לומר בלשון רבים, וד"ל.

וגם לענין קריאת התורה בצבור נראה דאין זה חובת יחיד, ורק במגילה ובפ׳ זכור הוא חובת יחיד אבל בקריאת התורה בשויו״ט וב׳ וה׳, עיקר התקנה שיהא קרה״ת בביהכ״נ אבל לא על היחיד שבביתו. ווראי אם הוא בביהכ״נ צריך כאו״א לשמוע, אם לא כשהוא תורתו אומנתו כרב ששת — וגם בזה יש מפרשים שרק לענין תרגום נאמר ולא בשעת קרה״ת. — והרי מעשים בכל יום שאפילו אותם שבביהכ״נ מחסרים פסוקים או פרשיות משום אונס עשיית צרכים או משאר סבות, ולא ראינו שילכו בשביל זה לחפש מנין אחר של קוראים בתורה לשמוע מה שחסרו. ומפני הטרדה איני יכול לחפש באחרונים אם נמצא זה מפורש. ווראי דעת מהרי״ל כן הוא. ואף שמה שלא התיר לערב ערובי תחומין בשביל תפלת הצבור קשה מאד, אבל עיקר דבריו שתפלה וקריאה בצבור אין זה חוב גמור על כל יחיד, אם לא כשחסר מנין בביהכ״נ שלא יתבטל התמיד, משמע כן מגמ׳ ומשו״ת להלכה. והירושלמי דברכות פ״ה דאומר שהמתפלל בביתו כאילו מקיפו בחומת ברזל, נראה דבא לאפוקי שלא יתפלל בשדה או בחצר כשאין לו ביהכ״נ, וכאן ביחיד וכאן בצבור הכונה שבמקום צבור צריך שיתפלל בביהכ״נ.

ונשוב לענין החיוב של ביהכ״נ ופרטי דיניו. לכאורה נראה שמכיון שחוב על הצבור שיהא להם ביהכ״נ, צריכים להקדישו לכך עם כל פרטי דיניו. ואם יעשו בו תנאים אם יועילו התנאים, לכאורה אין יוצאים ידי חובת בהכ״נ, ויש גם סברא לומר שאין התנאי מועיל דהוא כעין מתנה על מה שכתוב תורה. ואפשר שזהו הטעם של הסוברים דבבנינו אין מועיל תנאי רק בחרבנו (חלוק בזה בארתי במקו״א לענינים אחרים). ובא״י י״א דלא מהני כלל תנאי. ונראה שזהו הטעם שבקהלות הישנות היה בכל עיר „קאַלטע שוהל״ ששם עסקו רק בתפלה ונזהרו מכל דבר האסור בביהכ״נ, ואף שבשאר בתי הכנסת לא נזהרו כ״כ וסמכו על תנאי שלהם או על לב בי״ד מתנה, כנראה סברו שכיון שיש ביהכ״נ אחת בעיר אין חיוב לעשות בתי כנסיות אחרים, וכיון שהוא רק הידור ורשות ע״כ מהני בזה תנאי. ואמנם נראה דזה שייך במקום שבהכ״נ הם קרובים זה לזה וגם המתפללים בשאר בהכ״נ מתפללים גם בהקאַלטע שוהל, אבל אלה הרחוקים, לכאורה, חיוב ביהכ״נ מוטל גם עליהם, ואינם יכולים לפטר בביהכ״נ שיש בקצה האחר של העיר, ובפרט אותם הנחשבים לקהלות בפ״ע, כעין החסידים „שטיבלעך״ שכל אחד שם חברתו עליו, והשייכים לאלה אינם שייכים לביהכ״נ, ומכיון שקראו „שטיבלעך״ לשלהם בכדי שלא לעבור על דיני ביהכ״נ, הרי חוזר הספק אם מהני תנאי ואם יוצאים י״ח בבנין ביהכ״נ. וכנראה סוברים שאפילו כשלא נתייחד לביהכ״נ

עם כל הדינים השייכים לביהכ"נ, יוצאים י"ח בנין ביהכ"נ. ועכ"פ שני דינים יש בזה: א) דין תפלה בצבור, בזה יוצאים אפילו כשאינו מיוחד לביהכ"נ, כשיש מנין. ב) דין בנין ביהכ"נ בזה אין יוצאים י"ח אם לא שנעשה בקביעות לכך. אלא שיש לדון, שאין חיוב בנין ביהכ"נ כשיש בהעיר ביהכ"נ והם שייכים אליו.

ולענין דין פירוד כבר כתב ד' כ"ג עד"ז, וזוכרני שבשו"ת משיב דבר כתב שבזמן שביהכ"נ אינו מכיל את כולם או שגורם מחלוקת ביניהם הוא כעין היתר הבמות בזמן שלא היה מקדש, אבל כשאין טעם לחלוק, הוא כבזמן המקדש שנאסרו הבמות (ואין הספר כעת תח"י). ונמצא כעין זה בראשונים.

ודאי שבזמן חז"ל לא הרבו כ"כ בבתי הכנסת, וידוע ספור חז"ל מאלכסנדריא של מצרים (סוכה נ"א). ואמנם בזמננו נעשה כעין הכרח משום העליות, שעמא דארעא חושבים זה למצוה או לחובה שיהי' לכ"א עליה בכל שבוע או לכה"פ בכל חודש, וגם בגלל מצות הקדישים ותפלת האבלים לפני התיבה שגם בזה תפסו כמצוה שפוטרת את הכל. ובזמן האחרון וביחוד במקום הזה כל חברה שוכרת להם בית למיטינגען ויש מהם גם לריקודים, וכוללים בזה גם מנין לשבתות ויו"ט, בזמן שרבים מבהכ"נ הבנויים לתפארה שוממים או ריקנים כמ־עט והמתבדלים יש להם טוה"נ כפולה ומשולשת, שאינם נושאים בעול הצד־קות ושאר הוצאות הוהכ"נ, שממליכים משלהם נשיא בפ"ע ושארי ממונים, ושיש להם בכל זמן „קידוש" מן המובחר, כן הוא המצב לבשתנו, ומי שירפא מחץ זה אומן יקרא ושכר הרבה יטול מהשי"ת.

ואפילו במנינים הרבה זה אחר זה לא נהגו הקדמונים, וכן ראיתי אצל הספרדים (פריינקען) שמתפללים רק מנין אחד והבאים אח"כ רק פורסים על שמע שלא בפני התיבה ומובא גם בשו"ע שאין קורים ב"פ בס"ת זא"ז ולא מתפללים לפני התיבה. ואף שאחרונים כתבו צדדי היתר, ותלו הטעם רק משום חשד, הנה לענ"ד הטעם פשוט, לפי מה שביארתי שתקנת חז"ל לענין קריאה בס"ת בצבור ולענין חזרת הש"ץ, כשכבר התפלל בפ"ע היתה רק על הצבור ולא על כל או"א בפ"ע, והצבור הוא הביהכ"נ, וכיון שבביהכ"נ זה כבר קראו והתפללו, כבר נתקיימה התקנה. זוהי דעת הקדמונים. אלא שבדורות האחרונים החזיקו שכל מנין דין צבור לו. אבל אין זה דרך הקד־מונים. וה' יקיים בנו ויעשו כולם אגודה אחת לעשות רצונו בלבב שלם.

ספר
שארית ישראל

לוח יובל הארבעים דעזרת תורה

— נוסדה ט"ו אלול תרע"ה —

מוקדש לזכות נשמת הגאון

ר' ישראל ב"ר גרשון הלוי ראזענבערג
זללה"ה

ראש מיסדי עזרת תורה ונשיא המוסד עד פטירתו

י"ד שבט תשט"ז

שמש הרבה שנים בתור נשיא אגודת הרבנים דארצות הברית וקאנאדא, לבדו, או בתור ראש הנשיאות. גם הרבה מוסדות נכבדים תלו כתרי נשיאות עליו. הערכה ע"ד פעולותיו הנשגבות ופרטים מתולדותיו כתובה בס' עדות לישראל ליובל השלשים דעזרת תורה, ונשנית בירחון הפרדס, אייר תשט"ז.

כן לזכות נשמות כל הרבנים המיסדים והרבנים, העסקנים והנדיבים התומכים בעז"ת בהונם ובגרונם, שמותיהם וימי סילוקם (מהידועים), רשומים להלן בספר.

עזרת תורה ע"י אגודת הרבנים

ניו יארק — ה'תשי"ז

נדפס בדפוס „בלשן"

Copyrighted 1956 *by* :

EZRAS TORAH FUND

(*Torah Relief Society*)

132 Nassau St., N. Y. C.

"BALSHON" LINOTYPING & PRINTING

ע"י מרדכי שוסטערמאן ושלום דובער פויזנער

480 Sutter Avenue Brooklyn 7, N. Y.

EVergreen 5-3278

הרבנים מיסדי עזרת תורה שנפטרו

ת נ צ ב " ה

הרב דוד אבראמאָוויץ, סט. לואיס — ירושלים, תרפ"ז
הרב ישראל בהר"ר יצחק אייזיק אייזיקאָן, תרפ"ג
הרב יעקב איסקאלסקי, א' דר"ח אדר, תרצ"א
הרב אהרן מרדכי אשינסקי, פיטסבורג, כ"ט אד"ב תשי"ד
הרב מאיר ברלין-בראילן, א"י, י"ט ניסן
הרב זאב גאָלד, ארץ ישראל, כ"ז ניסן תשט"ז
הרב דוד בהר"ר יצחק אייזיק גינזבורג, ווילקעסבערי, פא.,
ז' תמוז, תרפ"א
הרב שמואל צבי גליק, שיקאגא — נ. י.
הרב דוב המכונה ד"ר דעוועל, ניו יארק
הרב משה זאב זיוויץ, פיטסבורג, י"א אב תרצ"ז
הרב אהרן טייטעלבוים, ניו יארק, ג' אלול תש"ט
הרב שלום אלחנן יפה, חשון תרפ"ד
הרב צבי הירש כהן מאָנטריאל, ח' כסלו תשי"א
הרב יהודה ליב לעווין, דיטראיט
הרב דוד ארי' הכהן לעווינטאהל, פילאדעלפיא, תשרי תשי"ג
הרב אברהם יעקב גרשון לעסער, סינסינאטי, תרפ"ה
הרב ברוך זונדל מארגאָלין, שיקאגא — א"י
הרב חיים יעקב סילבער וואוסטער
הרב עזריאל עפשטיין, שיקאגא
הרב אליעזר מאיר פרייל, עליזאבעט, י"ד תשרי תרצ"ד
הרב יוסף ב"ר אלי' חיים קאנאוויץ, נוארק, א' ניסן תש"ג
הרב הלל בהר"ר זאב צבי הכהן קליין נ. י., ד' ניסן תרפ"ו
הרב ישראל ב"ר גרשון הלוי ראָזענבערג, ברוקלין, י"ד שבט תשט"ז
ר' שמואל ראפפארט, ארץ ישראל
ר' אברהם נחמן שווארץ, באלטימאר

ז כ ר כ ו ל ם ל ב ר כ ה

הרבנים מייסדי עזרת תורה לחיים טובים ולשלום

הרב אהרן דוד בוראק, ברוקלין, נ. י.
הרב יצחק סיגעל, דזוירזי סיטי, נ. דז.
הרב אליעזר סילבער, סינסינאטי, אָהאַיאָ
הרב אפרים עפשטיין, שיקאגאָ, איל.
הרב חיים צבי כאפקין, ניו בעדפארד

מפתח:

רבנים מייסדי עזרת תורה 3

קריאה ע״ד עזרת תורה מהגר״י ראָזענבערג 7

קטעים ממכתבי גדולי ישראל 10

וצדקה תציל 22

הצדקה לפליטים — היא הצלה 25

צדקה און עזרת תורה 28

פערציג יאָהר עזרת תורה 30

רבנים תומכי עז״ת לחיים טובים ולשלום 34

עסקנים ובעלי השפעה תומכי עז״ת 51

עסקנים ונדיבים שהצטיינו בתמיכת עז״ת 54

נדיבים תומכי עזרת תורה 56

בתי כנסיות תומכי עזרת תורה 91

רבנים תומכי עזרת תורה שנפטרו 106

נפטרים שהשאירו מעזבונם לעזרת תורה 108

בעלי השפעה ועסקנים תומכי עזר״ת שנפטרו 109

כללים לקביעת החודש 114

באַמערקונגען צו דעם לוח פון שקיעה און זריחה 116

לוח שנת המחזורים 118

לוח חדשי, להשוות מספר ימי החודש היהודים עם של האומות .. 119

שקיעה וזריחה — אופק ניו יורק 123

ברכות ליובל הארבעים .... 132—22

מדור אנגלי .... 22—1

ב"ה, כסלו תשי"ז.

מגישים אנחנו לפני נדיבי עמנו, מחזיקי תוה"ק ולומדיה את ספר יובל הארבעים דעזרת תורה, לבד שער הכבוד שבו יזכרו לטוב קוני „העמודים" וחלקי העמודים ומשפחותיהם שנדבו בעדם לזכות נשמתם, נזכרו לטובה ולברכה גם שאר הנודבים, רבנים, יחידם ובתי הכנסת. גם ידיעות תורניות ומאמרים מעוררים יבואו בו. בקשתנו לקראם בשום לב, ומובטחני שיעשו הרושם הדרוש להתנדב ביד רחבה ולהשפיע על אחרים שיתנדבו בעד עזרת תורה, כי זהו העיקר הדרוש מהדפסת ספר זה.

ברכה ביחוד לכל אלה שהשתתפו בחגיגת נשף יובל הארבעים דעזרת תורה בי"ב סיון העבר, והכבוד שחלקו לי אף שאיני כדאי.

וגדול המעשה יותר מן העושה, וכפלים לתושיה המעשים שהנם גם עושים, הם חברנו **הרבנים הגאונים חברי ועד היובל.** חפצתי מאד לפרט שמותיהם, אבל יראתי פן אכשל בחסר ויתר ואטיל קנאה. ברכת שמים תעלה עליהם כצדקם וטובם. הן לאלה שהצטיינו בהמצאת מתנדבים לעמודי שער הכבוד וחלקיהם והן לאלה **שבקן קולמוסם** שבחו והודו את עזרת תורה, ודבריהם עשו פרי ברכה, וכן לאלה שדרשו והרימו על נס פעולות נשגבות של עזרת תורה **ע"י הראדיו.** ויהי רצון שיתרומם קרן תוה"ק ולומדיה וקרן כל ישראל ושלום אמת יהי' בימינו עלינו ועל כל ישראל.

בתי המסחר בכשרות הנמצאים בספר היובל, הרוצה לדעת מהותם יפנה אל הרבנים המפקחים שם על הכשרות, כי עזרת תורה אין לה עסק בזה, ומובן **שאינה אחראית בעדם.**

* * *

הנני בזה לבקש סליחה מהבאים בברכותיהם בס' היובל על שלא הדפסתי התוארים כמו שכתבו הם, כי ידוע הוא הירושלמי במס' מכות פ"ב, הובא בפוסקים: „בר נש דחכם חדא מיכלה ואזיל לאתר ואינון מייקרין לו כד הוא חכם תרין מיכלא צריך לומר לו חדא מיכלא אנא חכם". ואף שלענ"ד מיירי הירושלמי שמייקרין בתמיכת כסף, וכיון שהם טועים בו, יש בזה מעין חשש גזל, אבל כבוד בעלמא לא איכפת לן ואינהו דמטעי נפשייהו, אמנם זהו רק לשמוע

ולשתוק, אבל להדפים השבחים המוגזמים ודאי שאין כדאי. ועל כן הוכרחתי לחסר התוארים. ותודתי להמברכים בעד עינם הטובה עלי שמשערים אותי במדה גדושה. והשי"ת ישים עינו עליהם לטובה.

כן יסלחו נא אם לא נדפס כל הנוסח שהגישו הם. שהרי תכלית הדפסת ספר היובל הוא בעד הכנסה לעזרת תורה, תמיכת „הני ברכי דרבנן דשלהי", וידוע שעתה ההדפסה ביוקר, וההכרח לקצר. ובטח יסכימו לזה.

מברכות הרבנים הגאונים הדפסנו רק קטעים מאלה שנדפסו ביובל העשרים והשלשים. כי מפני הצער והטרדה מפטירת הנשיא הגר"י ראָזענבערג זללה"ה לא פנינו להגדולים לישא מהם ברכה, וע"כ רק אחדים באו בברכתם מעצמם, וברכתם אמורה: מברכיך ברוך. ונביע בזה תודתנו הלבבית להם, וביחוד להגה"ק שר התורה מקלויזנבורג שליט"א בעד הערכתו הנפלאה למוסד הקדוש עזרת תורה וברכתו למנהליו. ובכדי שלא להטיל קנאה לא הדפסנו כלל את של עכשיו, רק אלה שקנו מקומם בעמודי ס' היובל.

והנני מבקש מכל חובבי תורה שיפיצו את ספר היובל בין מכיריהם. ואם ימצאו בעלנים להצטרף בברכותיהם אחר ההדפסה, נוכל לחבר ברכותיהם בתור הוספה ולכרכם יחד עם ס' היובל. והכלל שעזר לעז"ת היא חובת כל איש מישראל בכל זמן, ואין להזניח שעת הכושר זו של השתתפות בס' היובל הקובע ברכה לדורות בעז"ה וזכות בזה ובבא.

המנהל **יוסף אליהו ב"ר אליעזר ז"ל הענקין**

קריאה נלבבה ע״ד „עזרת תורה״

מאת הרב ר׳ ישראל הלוי ראָזענבערג

נשיא ומייסד ה„עזרת תורה״ וראש נשיאות דאגודת הרבנים.

•

נשלח בשעתו להרבנים, ונדפס ב„פרדס״ קודם פטירתו

„עזרת תורה״ מתכוננת לחוג השתא את חגה הגדול והקדוש של יובלה הארבעים מאז היווסדה וקיומה.

את כפי אפרוש לשמים ובפי תפלה והודי׳ על הזכות הגדולה שעלתה לי להיות היוזם והמחולל של יצירה נשגבה זו אשר שמה הוא „עזרת תורה״, אותו מוסד הנעלה המהווה את „קודש הקדשים״ של כל מוסדות הצדקה הקיימים באמריקה. כי „עזרת תורה״ בהתפתחותה והשתרגותה במשך השנים לקיומה עלתה למעלה מכל הסיכויים והנבואות הטובות שניבאו לה בראשית היווסדה. „עזרת תורה״ נעשתה והוכרה ע״י הקהל החרדי וע״י הציבור כולו לזר־התפארת של כל ההישגים שהושגו בשטח של מעשי הצדקה. מוסד זה במעופו ובמנופו ובעבודתו התוססת והערה נעשה לסמל ודוגמה לשאר מוסדות. לאמר: כזה ראה וקדש.

אגודת הרבנים — הארגון הרבני המובהק והאמתי — היא היא, ע״י מסירות נפלאה של חבריה־מנהיגיה, שיצרה את ה„עזרת תורה״ והיא היא שהשקיעה הרבה מרץ לביסוסה ולהפעלתה. ורק לזכותה אפשר לזקוף את המפעל המופתי הזה, המחייה נפשות בכל יום ובכל שעה בכל מקום ובכל מדינה ועיר. לבי מתמלא משמחה פנימית בראותי שבין פעולות ומעשים רבים שאגודת הרבנים יזמה וביצעה במשך שנות קיומה תופסת מקום בראש ה„עזרת תורה״ שבמעשיה ובדרכי ההצלה שלה המיוחדות, היא מקדשת את השם ומרבה כבוד שמים וכבוד ת״ח.

תפקיד קשה הוא למתוח קו סך־הכל של כל מעשיה הכבירים של „עזרת תורה״. עשירות הן למדי ופרשה נפלאה זו אולי גם ידועה לרבים.

ש א ר י ת   י ש ר א ל

כי מי לא שמע מפעולותיה הברוכות, מי לא שמע ממנהיגיה־ראשיה שלא חסכו עמל ותלאה ובחלבם ובדמם ביססו את המוסד הזה העומד במרכז כל המוסדות באמריקה.

בימי הרת עולם נוצרה ה„עזרת תורה״. הימים היו ימי דם ואש. המלחמה העולמית הראשונה עשתה שמות בארצות אירופה, וביחוד פעלה המלחמה ביתר שאת בכלי הקודש שנסתתמו כל מקורות הפרנסה שלהם. אלפי רבנים ראשי ובני הישיבה של כמה מדינות באירופה נותקו ממושבותיהם ונעקרו ממרותיהם, כל יום ויום הגיעו לאזנינו קולות קריאה לעזרה, ואגודת הרבנים, שנפל בחלקי להיות ממנהיגיה, מיהרה לשמוע את צעקת אלפי ת״ח, שהיו נתונים בצרה ובשבי׳. בכחות על־אנושיים, בסבל רב ובמאמצים נפשיים נגשנו לייסד את ה„עזרת תורה״ במטרה היחידה להושיט עזרה לאלפי החלכאים והנדכאים הפונים לעזרתנו. העבודה שהתחלנו אז זה ארבעים שנה נמשכת ואין לך ממש יום שעבודתה תופסק ח״ו בגלל איזו סיבה שלא תהי׳. אין לך יום שה„עזרת תורה״ תשבות ושעזרתה לא תגיע אף למקומות הכי רחוקים.

בתקופת מלחמת העולם השניה כשאירופה כולה היתה שטופת דם ואש, קהלות למאות נחרבו, ראשיה ורבניה נשארו מחוסרי מחסה לראשם, היוותה „עזרת תורה״ כלי שרת ומכשיר הצלה ממדריגה ראשונה. „עזרת תורה״ הקשיבה לקול שוועת הדווים והושיטה יד עזרה בצורה צנועה ביותר לאלפי משפחות של רבנים ות״ח בכל רחבי עולם.

מאושר אני בעומק נשמתי על חלקי זה בחיים, על שהנחני ה׳ במעגלי צדק ונתן בי בינה לתת יד ושם להקדיש כוחותי להמוסד הקדוש והנשגב הזה, שתמיד מיום היווסדו עד היום הוא מחיש עזרה לכל דורש ונצרך, שמספרם מגיע לאלפים. פרק מזהיר של מסירות נפש מתוך אהבת ישראל כתבה וכותבת ה„עזרת תורה״ בהושטת עזרה לאחינו היקרים השוכנים בציון והלומדים תורה מתוך קדושה וטהרה.

ומן ההגון שלטובה יזכר כאן ידידי חביבי כנפשי גאון בתורה וביראה הרב ר׳ יוסף אלי׳ הענקין המושך זה עשרות בשנים בעול .הכבד של המוסד. אין לתאר בעט אנוש גודל מסירות נפשו ומסירותו הנאמנה להמוסד הזה, שהודות למאמציו הרבים, פעולותיו הברוכות והיעילות נעשה המוסד לגולת הכותרת של כל המוסדות באמריקה והודות התמסרותו הבלתי רגילה קיים הבנין הנחמד הזה שבו אלפי נצרכים וסחופים, אלפי שבורים

ורצוצים, מוצאים תרופה למצבם המדכא. יהי׳ נא ידידי הנ״ל מבורך מאת ה׳ בשנים טובות וחיים ארוכים.

אחי וחברי הרבנים, שמעו לדברי היוצאים מקירות נפשי, הטו אזנכם ושמעו לקול קריאתי הקורא לכל אחד לעמוד כאיש אחד לעזרת ה׳ בגבורים. תנו ידכם לעבודה קדושה זו, הגישו ל„עזרת תורה״ את תמיכתכם בכדי לאפשר לה להמשיך את קיומה. השתתפו אישית בחג הגדול של „עזרת תורה״, עזרו בכל האפשרות במפעל הגדול הזה.

רבני ישראל, אנחנו הקימונו הבנין הנאה הזה ששמו „עזרת תורה״, עלינו להחזיקו ולשחררו מעול החובות המעיק והמפריע את עבודתו היום יומית. כולם, איש לא נעדר במסיבה הניתנת לכבוד המאורע החשוב לקיומה של „עזרת תורה״.

קטעים ממכתבי גדולי ישראל

(העתק מספר יובל העשרים ומספר עדות לישראל — יובל השלשים של עזרת תורה.)

מכתב ממרן הסבא קדישא החפץ חיים זי"ע, ז' שבט תרפ"ח

ע"ד בקשתם לשלוח קול קורא לעזרת תורה לעורר את לבב אחינו בני ישראל אשר באמעריקא לבא לעזר אל המוסד הק' הזה. לדעתי למותר יהי', כי מי מאחב"י אשר עוד זיק יראת שמים נוגע בלבבו אינו יודע שמצוה גדולה מאוד לבא לעזרת המוסד הקדוש הזה שהוא נוגע לרבנים ולכלל בעלי תורה ולפעמים נוגע לפקו"נ ממש, — אשרי המחזיק ומסייע לאיש הישראלי בעת דחקו ובפרט לבעלי תורה ולמותר לי לבאר גודל מצות החזקת התורה ובפרט בזמנינו שהתורה עלובה מאוד. וד' הטוב ירים את קרן התורה וזיווה לכל העולם במהרה בב"א.

ישראל מאיר הכהן

מתוך מכתב של מרן הגרח"ע גרודזנסקי זצ"ל, מוילנא כ"ז טבת תרצ"ו

. . . . ותמיד הנני אומר על מעשיכם כמו שכלכל עובדי' את הנביאים במערה . . . הגדלתם מעשיכם להגדולים הזקוקים לעזרה . . . אשר שלחתם עזרה מהירה כפי יכלתכם. הטבתם לעשות חסד של פקוח נפשות גדולי תורה. אשריכם שזכיתם לכך.

עשו והצליחו והי' ד' עמכם והייתם בין מצדיקי הרבים אשר ככוכבים יזהירו לדור דור.

חיים עוזר גראדזענסקי

קטעים מכתבי גדולי ישראל

מתוך מכתב ממרן הגרא"ד שפירא זצ"ל, מקובנה
ט' שבט תרצ"ו

. . . מה רב החסד והטוב, העזר והישע, אשר זרעו והצמיחו, הגדילו וגמלו בהרבה ארצות לרבנים וגדולי תורה ולכל משמשים מקודש בעת צרה ליעקב מאין כמוה, בעת רעב ומשחית וחרב מתהפכת, עד שבאמת היו מעשיהם מעשי פיקוח נפש להרבה אלפים ורבבות . . . לכן מן הראוי לעורר את אחינו הרחמנים, נדיבי הלב, רבי־הצדקה והחסד להוסיף להתאמץ גם מעתה במצוה רבה וגדולה זו, שהיא גם עתה ענין פיקוח נפש בהרבה מקרים. ובגלל זה יתברכו ממרומים בכל טוב ואושר אמיתי סלה.

אברהם דובער כהנא שפירא
אבד"ק קאוונא

מתוך מכתב מרן הגרא"ז מלצר זצ"ל, ירושלים
ד' מנ"א תרצ"ז

. . . אם באנו לפרוט הגדולות אשר עשו וכמה אלפים נפשות החיו בהכסף הרב ששלחו במשך השנים האלה למדינות רוסיא ופולין ולארצנו הקדושה תלא עט סופר לתאר אף בכללות את החסד הרב אשר עשו עם הרבנים הרבים בכל מקומותיהם.

. . . ועתה כמה גדולים מעשי הגאונים ראשי המדינה ממדינת ארצות הברית שהשכילו לדעת מצוקת אחיהם בארץ הקודש ובארצות הגולה, שבאמת היה בזה הצלת נפשות לאלפים וקמו על נדיבות לעורר את אחינו להבין את חובתם. וד' יברך את הנדיבים בעם וישפיע עליהם שפע ברכותיו.

איסר זלמן מלצר

הרבנות הראשית לארץ ישראל
בנשיאות הגרי"א הלוי הרצוג שליט"א
ט"ז חשון תש"ז

. . . בהעלותנו על לב כמה גדולים מעשי מפעלכם לתורה ולתעודה בשנות הסער והגעש שזעזע את עולמנו עד כה, זאת תפלתנו לפני שער השמים כי יהי ה' עמו ועמכם להרבות פעלים לתורה ולנושאי דגלה בקודש, להגדיל תורה ולהאדירה.

יצחק אייזיק הלוי הרצוג
בן ציון מאיר חי עוזיאל (ז"ל)

שארית ישראל

בית דין צדק לכל מקהלות האשכנזים, ירושלים
ג' חשון תש"ז

. . . ויחד עם כל נושאי דגל התורה החוגגים בשמחה את שמחתכם הננו נושאים את ברכתנו למוסד אשר הרים על נס את דגל התורה.
. . . יאריך השי"ת חייכם בטוב שנות חיים ושלום, ותראו פרי ברכה בעמלכם האמיץ, פרי עץ חיים למחזיקים בתורה, עד עמוד הכהן לאורים ותומים.

יוסף צבי דושינסקי (ז"ל)
ראובן בנגיס (ז"ל)
פינחס בהגר"י עפשטיין
דוד הלוי יונגרייז
אברהם חיים נאה (ז"ל)

אגודת ישראל העולמית, ירושלים

. . .היהדות החרדית בארץ ישראל ובעולם כולו, אשר קבלה באהבה את שלטונה המלא של התורה — מרגישה את עצמה כשותף לשמחת מפעלכם, אשר חקק על תעודתו להקים עולה של תורה, ולהרים קרן הוגיה ולומדיה.

יצחק מאיר לוין

ועד הישיבות בארץ ישראל

. . .ועד הישיבות בארץ ישראל בתור הכח התורני העליון בארץ קדשנו — מרגיש את עצמו שותף לשמחתו של הכח התורני העליון בארצות הברית — „עזרת תורה". ובדברינו אלה הרינו מביעים גם את רגשות הגיל והשמחה, הפועמים בלבנו לרגלי שמחה זו.

ועד הישיבות בארץ ישראל

יצחק אייזיק הלוי הרצוג, איסר זלמן מלצר (ז"ל), יחזקאל אברמסקי, יחיאל מיכל טוקצינסקי (ז"ל), ירוחם פישל ברנשטיין (ז"ל), אליעזר יהודה פינקל, ראובן כץ, יחזקאל סרנא, זלמן סורוצקין, יעקב הענאך סאנקביץ (ז"ל).

ועד העזרה התאחדות הרבנים הפליטים, ירושלים

. . . במשך שלשים שנות קיומו הצליח לעשות גדולות בעבודתו המסועפת בכל מקום שנושאי דגל התורה נמצאים . . . ארץ ישראל

ותפוצות הגולה, מדינה ומדינה, עיר ועיר . . . ברוב המקרים היתה עבודתם ממש עבודת הצלה ופקוח נפשות. בכל מאורע וכל מקרה בחיי חוגי התורה, בכלל או בפרט — תמיד „עזרת תורה" קרואה ונענית בעין יפה.

יצחק אייזיק הלוי הרצוג, איסר זלמן מלצר (ז"ל), מאיר סטלויץ (ז"ל), צבי פסח פרנק, יעקב קלמנס (ז"ל), משה חסקין (ז"ל), יוסף שלמה זוין, יהושע מהורדנא, (ז"ל), מרדכי סנדר קפשטיין (ז"ל), שמואל קיפניס

מהרב הראשי הגר"ר כ"ץ שליט"א, פתח תקוה

. . . במוסד רב־הברכה „עזרת תורה" אשר לפעליו ולחסדיו ברחבי העולם ובארצנו הקדושה שומרים ברכה בלבותיהם ובפיהם, אלפי תלמידי חכמים גאונים וצדיקים, רבנים ואנשי קודש, אשר תמיכותיו הקבועות בצר להם משמשות עזר ומשענת, בדרך כבוד והצנע לכת, לקיום מצביהם ולהקלת מעמדיהם, למען יוכלו להתמיד לשקוד על אור התורה ונר המצוה להרבות תפארה, תורה וחכמה, לקהל אמוני ישראל.

ראובן כץ

הרב הראשי אב"ד ור"מ לפ"ת והמחוז

מהגאב"ד דטשעבין שליט"א

. . . אשר ממש החי' אלפי נפשות לומדים ורבנים מופלגים אשר היו בסיביר במשך כל הזמן . . . ויה"ר שתשרה שכינה בכל מעשי ידיכם.

דוב בעריש ווידענפעלד

העדה החרדית קהלות האשכנזים בירושלים

הצבור החרדי בירושלים מוקיר ומעריך מאוד ערכו הרם של המוסד הן לברכה רבה להיהדות החרדית כולה, ולטובת הרבנים הגאונים ראשי הישיבות מרנן ורבנן ותלמידיהון די בכל אתר ואתר.

מפעל התורה, ירושלים

. . . והברכה הזו מכוונת גם למוסד הגדול והחשוב „עזרת תורה", מוסד, אשר אשיותיו הוצקו בשעת חרום קשה לישראל, ועמודיו כוננו בעתים קשות. ומאז ועד היום הוקם ויהי לאילן רב ענפים, מרובה פירות

בהם יכבדו אלקים ואנשים, ולומדי תורה וחכמי׳ נסתייעו בו סיוע רב ערך.

הרב ש. יעקבסון
מנהל כללי

עזרת תורה
ע״י הרבנות הראשית והמועצה הדתית לתל אביב ויפו

. . . ועל מוסדכם הושלך יהבם של אלפי רבנים נדחים רמי״ם וחניכי ישיבות גולים ומוסדות סיוע לרבנים פליטים. יודעים אתם בצערם של תלמידי חכמם, ובשנות המלחמה לא התמהמתם בעבודתכם אשר שמשה כעוגן הצלה למאות רבנים, והרבה מאוד נצלו על ידי עזרתכם.

חיים מרדכי ברונרוט (ז״ל) הראב״ד, יוסף בלעמענפעלד הראב״ד, הרב ישראל סנהדראי מזכיר, הרב משה יעקבסון, הרב יונה הוכמן, הרב ד״ר שמואל גרינברג, יקיר בכר יוסף

איחוד הרבנים פליטי פולין

. . . בתפלה וברכה למנהליה הותיקים של מוסדכם הנעלה „עזרת תורה״ לרגל חג יובל של שלשים שנה לעבודתם בקודש להושיט יד עזרה באהבה נפשית לרבנים וגדולי תורה, רמי״ם ותלמידיהם.

שלמה דוד כהנא (ז״ל)

אגודת אחים אנשי אמריקה, ירושלים

. . . וכשם שזכיתם ליובל השלשים שנה של פעולות קדושות ונעלות, כן תזכו אי״ה לחוג עוד הרבה יובלות של פעולות טובות ונעלות יותר.

הרב צבי קופמן, נשיא ומנהל כללי, ר׳ יעקב משה ערליך, גזבר כבוד, ר׳ חיים יוסף גרייבער, סגן נשיא, ר׳ אברהם אליעזרוב, גזבר, ר׳ משה מנחם סופר, מזכיר

. . . יפה ת״ת עם ד״א . . . וכל תורה שאין עמה מלאכה . . .

חבור שבין בעלי התורה עם בעלי הד״א ובין בעלי המלאכה עם בעלי התורה, מועיל לקיום התורה ולקיום הד״א עפ״י התורה, וזהו יסוד „עזרת תורה״.

הרב הלל ב״ר זאב צבי הכהן זצ״ל המכונה ד״ר קליין
גזבר עזרת תורה מהוסדו עד פטירתו ו׳ ניסן תרפ״ו

קטעים מכתבי גדולי ישראל

. . . יבנה וחכמיה שהם התקוה האחת לקיום דת קדשנו, מצבם כעת גרוע הרבה ממצב בעלי המלאכה ומו״מ, ולזה נוסדה „עזרת תורה״, שע״י נעזרו ת״ח רבים בסכומים חשובים, ומי יתן ויבינו בני עמנו לתמוך בה ביד רחבה שתוכל לעזור לכל הדורשים.

הרב משה זבולון ב״ר שלמה זלמן זצ״ל מרגליות
גזבר עזרת תורה משנת תרפ״ו עד פטירתו ז׳ אלול תרצ״ה
(ממכתבו בספר הזכרון)

. . . „חכמים הזהרו בדבריכם״ פירש המד״ש, שהוא תוכחה לחכמים שיקיימו בעצמם, מה שמורים ומלמדים לאחרים — ובנידון דידן של עזרת תורה — החובה על כל רב ומנהיג לעורר את אחב״י לעזור למוסד עזרת תורה, שהוא עזר למאורות הגדולים שבישראל, ואל יעכב בזה שום קנאה ושנאה וכבוד — כמו שמורים לאחרים . . .

(הרב יעקב איסקאלסקי ז״ל, בספר הזכרון)
מנהל עזרת תורה עד שנת תרפ״ה

. . . אחינו שבאה״ב באמריקה שהניח ה׳ להם מחמת המלחמה, יבואו נא לעזרת הת״ח שבארצות שמצבם לא הוטב, איש איש כפי יכלתו יתנדבו לעזרת תורה לבנות ולהחזיק יבנה וחכמיה, ובשכר זאת נזכה לראות בשוב ה׳ שיבת ציון . . .

(הרב אליהו אינזעלבוך ז״ל, בספר הזכרון)

. . עזרת תורה יש לה שני באורים, היינו שאנו עוזרים לתוה״ק ולומדי׳ ושהתוה״ק עוזרת לנו, — כי בשכר עזרתנו לקיים בנו חכמי ישראל, ירחם ה׳ עלינו ועל פליטתנו ולמנוע מומ״ג מכ״י . . .

(הרב ישראל איזקסאן ז״ל, בספר הזכרון)

. . . אם רבנו הקדוש פתח אוצרותיו בשני בצורת לבעלי תורה. אנו שיסדנו ועדי עזר לכללות בנ״י, חובתנו כפולה להמציא עזר במדה טובה מרובה לאדירי התורה שבזכותם אנו חיים.

(הרב ר׳ יוסף קאנאוויץ ז״ל, בספר הזכרון)

מכבוד אדמו״ר מליובאוויץ זי״ע

נהניתי לשמוע מעריכת חגיגת יובל השלשים שנה הנערכת מהמוסד הכי נשגב „עזרת תורה . . .

יוסף יצחק שניאורסאהן

שארית ישראל

בהיותי פה באמריקה הייתי עמוס תמיד במאות מכתבים מרבנים מכירי ויודעי שהם ממש עטופי רעב, והייתי מריץ מכתבים ל„עזרת תורה" והמוסד הקדוש הזה מלא אותם תמיד בכל האפשרי, וממש הציל הרבה נפשות קדושים מגויעה, ר"ל. וגם הרבה רבנים נעזרו על ידם לתכלית יציאתם לאה"ק ולשאר ארצות. וברוך ה' שזכני לראות מוסד קדוש כזה . . .

יצחק הלוי הורביץ

ב"כ האדמו"ר מליובאווין

מהגרד"א לבינטל זצ"ל

. . . וגם עתה המוסד הזה אשר הצליח לעלות מעלה מעלה, במשך השנים עמד לעזרה לאלפי משפחות רבנים, אדמורי"ם וגדולי תורה ולומדי' בכל קצוי תבל בחו"ל וארצנו הק' בדרך כבוד והצנע לכת, וביותר בעת הזאת הצלת נפשות.

דוב אריה הכהן לבינטל (ז"ל)

חבר נשיאות אגוה"ר

מהגרח"י בלוך ז"ל

. . . היתה לי ההזדמנות לראות שאתה אינך רק נושא דגל עזרת תורה כי אם אתה בעצמך נעשית לדגל עזרת תורה, בתוך לבך ונפשך חקוק עזרת תורה באותיות גדולות . . .

חיים יצחק בלוך

מלפנים אב"ד בוסק וכעת אב"ד בדזוירזי סיטי

דער „עזרת תורה" אויפטוה בלייבט א היסטאָרישער מאָנומענט פון כבוד און קרעדיט פאר דעם אמעריקאַנער ראבינאַט בפרט, און אמעריקאַנער אידען בכלל. ווען אזא פאַנד וואָלט ניט עקזעסטירט וואָלטען א גרויסער טייל פון אונזערע גאונים און צדיקים אונטערגעגאַנגען, ח"ו.

הרב יעקב לעווינסאן ז"ל

גזבר עזרת תורה

(מאָרגען זשורנאל, ה' אדר תרצ"ג)

מהגר"ח מדניק ז"ל

המוסד עזרת תורה אשר פריו יתן בעתו לאלפים ולרבבות נדחי ת"ח המעוננים והמדוכאים בכל אפסי ארץ . . .

חיים מעדניק (ז"ל)

רב דביהכ"נ מחזיקי הדת בשיקאגו

קטעים מכתבי גדולי ישראל

מהרב מאיר ברלין ז״ל

. . . וזה כחה של עזרת תורה, אשר בכל מקום שדברה ועזרתה מגיעה וכל איש מגדולי הדור עד צורבא דרבנן שנהנו, אם רב ואם מעט, מספרים בשבחה של עזרת תורה, ומברכים את העושים והמעשים, לא על הכסף בלבד, אף גם על העין הטובה ועל היחס ההוגן ועל הכבוד האישי שיש בכל נתינה ובכל שלוח.

מאיר ברלין

מהגר״א סילבער שליט״א

. . .וגדלות המוסד „עזרת תורה״ הקדוש לכולנו. והרבה לעשות, שבה נתאחדו גדולי וגאוני התורה בכל כנפי תבל הכבירה במעשים.

אליעזר סילבער

הרב לאגוה״ק בסינסינטי וחבר הנשיאות לאגוה״ר

. . . ככוכב מזהיר מתנוהס המוסד עזרת תורה במטרתו הקדושה להחזיק יבנה וחכמי׳ ואחר המלחמה נחיצתו גדולה ביותר להקים חומת ישראל, כמאחז״ל אני חומה זו תורה.

הרב ר׳ יצחק סג״ל שליט״א (בספר הזכרון)

מהגר״י זלצר שליט״א

. . . מוסד קדוש אשר זה יותר משלשים שנה אשר היה למלאך מושיע לבחירי אומתנו, גאונים, גדולים ואדמורי״ם, ת״ח וכלי קודש וכו׳, משמנה ומסלתה של היהדות, שבהמר ארץ נעשו אומללים שבאומללים, להצילם מסכנת רעב וחולי מקור ושחפת כו׳, והכל בעין יפה ובעינא פקיחא ובחמלה רבה . . . בדברי רעות וכבוד כאשר יאתה לכבודם.

יהודה ליב זלצר נשיא נכבד לאגוה״ר

מהגרנצ״י ריף שליט״א

. . . המוסד היקר הזה, כלי מחזיק ברכה זה יותר משלשים שנה מחזק הוא את „בדק הבית״ של בית ישראל, כמאמר חז״ל, „אני חומה״ זו תורה.

מה רב המרץ והעמל שהשקיע המוסד הזה בא״י ובד׳ ארצות פוילין, ליטא, אוקריינא והונגארין, לקיים מצות פקוח נפשות לגדולי תורה וגאוני׳ וצדיקי עולם ולכל המשמשים בקודש, כמה עשרות אלפי משפחות הציל

המוסד עזרת תורה מטיט היון, ואימץ מרכים כושלות אשר בעטיה של המלחמה האיומה נשארו בלי משען ומשענת.

נפתלי צבי יהודה ריף

אב״ד דקמדן סגן יו״ר

גרויס און ברייט איז די ארבייט פון „עזרת תורה", איהר הילף האָט דערגרייכט רבנים, אדמורי"ם, אַנדערע משמשים בקדש און סתם תלמידי־חכמים אין אַלע ווענקלען פון דער וועלט.

הרב ניסן טעלושקין
(אידישע וועלט, ו' אד"ב תרצ"ב)

...עשות צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח, מוסדות הקודש הם בבחינת קרבנות. ואמנם, עזרת תורה היא בבחינת קטורת, שכולה לה', גדולי התורה וגידולי התורה...

הרב חיים בן ציון נאַטעלאָוויץ

המוסד „עזרת תורה" חיי אומתנו תלויים בו, כי אין חיים בלי תורה ובלי לומדי תורה לישראל, כלנו חניכים וגידולים מרבותינו שבאירופא וארץ ישראל, וחובתנו לבוא לעזרתם, לחזק מקור חיינו.

הרב א"ד בוראק שליט"א
גזבר עזרת תורה (בספר הזכרון)

. . . המוסד הקדוש עזרת תורה תומך באלפי רבנים ות"ח ומשפחותיהם הנמצאים במיצר בארצנו הק' ובכל התפוצות . . . כבירות הן פעולות המוסד הזה עד לבלי ספר.

דוד ליפשיץ
האב"ד דסובאלק וכעת ר"מ בישיבת רי"א, נ. י.

...עזרת תורה מושיט ומחיש עזר וישועה לאלפי משפחות רבנים ות"ח, אלמנות ויתומים. ואני עד ראיה לזה...

הרב ברוך משה פייוולזאָן

...אין אַלע לענדער אין פאַרוואָרפענע אידישע ווינקלעך, וואו נאָר עס געפינט זיך א תלמיד־חכם אין א שווערע לאַגע דערגרייכט די הילף פון עזרת תורה...

הרב א. פעטעשניק

המוסד „עזרת תורה" נחשב בצדק לבן שעשועיה של אגודת הרבנים. היא יצרה, גדלה וטפחה אותו, ובכל ועידה וועידה השתדלה להאדירו. בשקט בלי שאון ורעש עושה המוסד עבודתו הקדושה לתמוך בידי הרבנים ומשרתים בקודש בכל תפוצות הגולה ובארץ ישראל . . . לבד קבוץ כספים וחלוקת התמיכה, עמד ועד עזר"ת בפרץ, והגין בכל עוז, כי חלק החרדים שבתמיכת ועדי העזרה השונים לא יקופח. ובמלאכות של סיוע המרכזי, למזרח אירופא עמד הרב ר"י ראָזענבערג, יו"ר של עזרת תורה, בראש.

(מספר היובל של אגודת הרבנים)

ברכות מישיבות בארצות הברית

ישיבת טלז קליבלנד
אלי' מאיר בלוך (ז"ל)
חיים מרדכי קטץ
ישיבת לומזה
יחיאל מרדכי גארדאן
הנהלת ישיבת ר' יצחק אלחנן
מרכז הישיבות תומכי תמימים ליובאוויטש
הרב שמרי' גורארי'
יו"ר ועד הפועל
מתיבתא תפארת ירושלים
הרב שמואל גריינימן, מנהל
חיים לעווין, נשיא
ישיבת רבנו ישראל מאיר הכהן
אלתר חנוך הענאך לייבאוויץ

ישיבת תורת חיים
הרב יצחק שמידמאן
ישיבת רבנו חיים עוזר
הרב נח הכהן גארפינקל
ישיבת מאור הגולה
אפרים אשרי, כעת בבימה"ג נ.י.
מוסדות הצדקה המאוחדים בירושלים
הרב יהודה ליב זלצר
הרב יצחק סיגל
הרב יחיאל מיכל חרלפ
יצחק ברמן
יצחק בנדזמין
משה אליאך, מזכיר

ברכות ממוסדות התורה הצדקה והחסד בארצנו הק' ירושלים

אהל תורה בית דוד
שמואל יצחק הילמאן (ז"ל), נשיא
אהרן ביאליסטיצקי
א. ז. גרבוז
הלל פאליי
ישיבת בית יוסף צבי
מאיר חיים אונגאר
הלל שלעזינגער
ישיבת עץ חיים
הרב יחיאל מיכל טיקאָצינסקי ז"ל
ישיבת חברון
הרב יחזקאל סרנא
ישיבת מיר
הרב אליעזר יהודא פינקעל
ישיבת פרעשבורג
הרב עקיבא שרייבער
ישיבת שפת אמת

הרב חיים אלעזר אלטער
ישיבת תורת חיים
הרב משה וינאגראד
ישיבת חיי עולם
הרב ירוחם פישל בערינשטיין ז"ל
ישיבת בית זבול
הרב יהודא ליב זאקס
ישיבת קמניץ
הרב משה ברנשטיין
ישיבת אנשי מעמד
הרב יוסף דייטש
ישיבת אהל משה
הרב אברהם בלוי
ישיבת תימנים
הרב צדוק הררי
ישיבת מקור חיים
הרב ברוך יצחק לוין

שארית ישראל

בתי ת"ת בני ציון
הרב משה גליקמאן פרוש
ישיבת אדמו"ר מסטמאר
הרב יואל אשכנזי
ישיבת בית הוראה
הרב צבי גוטליב
ישיבת תורת אמת
הרב משה גוראריי
הרב שמעון גליצענשטיין
ישיבת פורת יוסף
הרב בן ציון חזן
ישיבת קול תורה
הרב מ. שלעזינגער
ישיבת מרכז הרב
הרב נתן רענן־קוק
ישיבת קרלין
הרב יהושע העשיל הליטובסקי
ישיבת מאה שערים
הרב יוסף גרשון הורביץ (ז"ל)
ישיבת תפארת צבי
הרב יחזקאל פרצוביץ
ישיבת בית אברהם
הרב שלום נח ברזובסקי
מכון לחקר הלכה
הרב שמואל אלעזרי
מתיבתא תורת חסד
הרב משה יאיר וויינשטאק
ישיבת דברי חיים
הרב יעקב הלבערשטאם
בית אולפנא
הרב יצחק וויינשטיין
ישיבה למקובלים רחובות הנהר
הרב שלום דוויך
ישיבת בית יוסף נבהרדוק
הרב אליעזר בן ציון ברוק
ישיבת הבבליים שושנים לדוד
הרב יוסף חיים מעלם
ישיבת אור הנעלם
הרב אליי רויזן

ישיבת אור ישראל
הרב משה דוד שפיגל
אגודת הפצת התורה
הרב יוסף ריבלין
ישיבת הכורדים, באר שבע
הרב חביב ב"ר שבתי עלון
ישיבת שערי ציון
הרב אליעזר ולדנברג
ישיבת מאור התורה
הרב דוב סוקולובסקי
ישיבת היכל התורה
הרב יוסף הערמן
ישיבת בית מרדכי
הרב גדליי גולדמן
ישיבה ובית תבשיל שומר אמונים
הרב אברהם חיים ראלער
ישיבת מנישביץ
הרב חנוך העניך וורנר (ז"ל)
ישיבת חתם סופר
הרב ברוך משה לאבעל
כולל וואהלין
הרב שמואל קיפניס
ישיבת הבחורים
הרב שלמה בלאזר
דגל התורה
הרב שלמה קצין
בית אולפנא ללימוד ירושלמי
הרב אברהם משה סלמון
ישיבת סלובודקא
הרב אייזיק שער (ז"ל)
ועד הכללי כנסת ישראל
בית מחסה ליתומים דיסקין
מושב זקנים וזקנות המאוחד
ביקור חולים הוספיטאל
אוצר החסד קרן שמואל
בית זקנים וזקנות הכללי
קופת הרבנים
שערי חסד גמילות חסדים הכללי
בית היתומות הכללי

בית יתומים ציון
בית חנוך יתומים לעדת הספרדים
מכון הערי פישל
מרכז בית יעקב בארץ ישראל

בית חינוך חרדי לבנות בית
יעקב הישן
ישיבת תורה ויראה

תל אביב

ישיבת תל אביב אגודת תורה
הרב דוב כץ
היכל התלמוד
הרב טובי׳ לעסין
ישיבת אור התלמוד
אגודת פרחי כהונה
הרב משה אברהם ידידי
מרכז ישיבות נברדוק
הרב הלל וויטקין
ישיבת גאוני ולוזין
הרב שמעון לאנגבארט
ישיבת תומכי תמימים
הרב א. קרסיק
בית ספר סיני
הרב לוי גרוסמן
ישיבת עטרת יוסף
הרב שמואל אידלמן
ישיבת שערי תורה ביפו
הרב ישראל איסר שפירא

תלמוד תורה וישיבת חרדים
הרב י. גרודזנסקי
ישיבת נוה שאנן
הרב משה שמשון וסרמן
בית יעקב החדש
בית ספר יסודי התורה
הרב ב. בורנשטין
בית ספר אהל יעקב
ישיבת בית ישראל וויזניץ
הרב משה האגער
ישיבת תורה ומלאכה
ישיבת הישוב החדש
הרב יונה האכמאן
ישיבת חדושי הרי״ם
סמינריון חרדי למורות
ישיבת הרמב״ם ובית יוסף
ישיבת אור זורח
כנוס סופרים
כנסת הרבנים עולי גולה

הרבנות הראשית חיפה
הרב הראשי ברוך מרכוס
הרב יהושע קניאל
הרב גרשון חן
ישיבת תפארת ישראל, חיפה
הרב מ. ד. רובמאן
ישיבת פוניבז, בני ברק
הרב יוסף כהנמן
בימ״ד גבוה חזון איש, בני ברק
הרב שמרי׳ קרליץ
ישיבת תפארת ציון בני ברק
הרב יעקב שניידמן

ישיבת סלונים, רמת גן
הרב שבתי יגל
ישיבת פורת יוסף, רחובות
הרב מאיר קובנער
ישיבת אור ציון, חולון
הרב ארי׳ יוכט
ישיבת אור המזרח
כפר אברהם
בית מדרש לתורת ארץ ישראל
פתח תקוה
ישיבת פתח תקוה
הרב הראשי ראובן כץ

וצדקה תציל . . .

אמר רע״ק אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרין ומי מטהר אתכם אביכם שבשמים שנאמר וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם ואומר מקוה ישראל ה׳ מה מקוה מטהר את הטמאים, אף הקב״ה מטהר את ישראל.

הנראה בזה דרע״ק בא לעורר שמחה בלב ישראל בקיימם את המצות, אף שנקנים ע״י יסורים, כי לפום צערא אגרא בעוה״ז ובעוה״ב, ותורה ומצוות מגינים ומצילים מפורעניות וצרות הכלל והפרט.

דהנה ארבעה מיני מים יש, וכ״א יש בו דיני טהרה לגוף וגם לנפש, והם מי מקוה, מי מעין, נהרות וימים. כ״א יש בו דיני טהרה מיוחדים ע״פ הפשט, לנ״ה, לזב ולמצורע ולטומאת מת, לטהרת מי חטאת דיני אשבורין וזוחלין ושזא״ד. ועו״ד הרמז: מי מקוה הם רמז לחסדים כן הוא ע״פ (הזוה״ק), וכשם שמ׳ מקוה אינם נובעים מעצמות המקוה אלא באים מלמעלה ע״י גשמים, כן חס.ים באים מלמעלה — מהשי״ת כמש״כ „כי ממך הכל ומידך נתנו לך״. מי מעין רמז לתורה, כי ת״ח המסור בלב ונפש לתורה הוא בבחינת מעין המתגבר ותורה דיליה היא, וכשישראל עוסקים בתורה ובגמ״ח נצולין מחבלו של משיח ומשעבוד גליות — אבל כשהקוצים מצויין ופורקים מעליהם עול תורה וגמ״ח אז שולטים האומות בישראל שהם בבחינת נהרות „נשאו נהרות קולם ישאו נהרות דכים״ וכשהפשע גובר אז המון עמים רבים „כהמות ימים יהמיון״ — רמז על גזרת השמד ר״ל. וזהו שמכוון בדברי ר׳ עקיבא: „אשריכם ישראל״ כשטהרתכם באה על ידי תורה, שמרומז בפסוק וזרקתי עליכם מים טהורים שהם מי מעין לטהרת מי חטאת. ועל ידי גמילות חסדים שמרומז בפסוק מקוה ישראל ה׳, ושני מיני טהרה אלה נקראים לפני ה׳ תטהרו״ שהם באים מפנימיות הרצון של מעלה. ועי״ז נצולין ממיני טהרה האחרים שהם גליות ושמדות ר״ל, שאף שגלות מכפרת עוון, ומס״נ על קדו״ה בגזרת השמד היא המעלה היותר גדולה, ואין כל ברי׳ יכולה לעמוד במחיצתם״ אבל רצון ה׳ שילכו ישראל בדרך ישרה ולא יצטרכו לעמוד בנסיון. ואמרו חז״ל „זכה הלא פרוס לרעב לחמך לא זכה ועניים מרודים תביא בית״ שבאים אוה״ע ונוטלים בזרוע — אם אין ישראל עושים צדקה כראוי ועד״ז יש לכוין הכתובים: „לדוד מזמור לה׳ הארץ ומלואה תבל ויושבי בה, כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה. מי יעלה בהר ה׳... נקי כפים ובר לבב״. וצריך לבאר השייכות של הפסוקים זה לזה. והנה חז״ל פירשו „לה׳ הארץ ומלואה״ שכל העולם הוא כהקדש ואסור בהנאה קודם ברכה. ורק אחר הברכה כתיב „והארץ נתן לבני אדם״ שמותרים ליהנות מזה. והנה ענין ברכה יש בו שתי משמעות א) השבח להשי״ת בפה, כפי הנוסח שתקנו חז״ל על כל מאכל ומשתה. ב) נתינת חלק גבוה: בתרומות ומעשרות ומתנות עניים — וזהו שאמר הכתוב: מזמור לדוד לה׳ הארץ ומלואה, שצריך לזמר ולשמוח כשהאדם מברך השי״ת ונותן לו חלקו שדורש ממנו —

כי אם לא יעשה כן, „כי הוא על ימים יסדה" רמז על אוה"ע שבאים המלכיות ואוה"ע ונוטלין בזרוע הכל ח"ו. „מי יעלה בהר ה'" היינו מה הם המעשים שמגינים על האדם מן ימים ונהרות, שההגנה היא נקראת בשם הר, הסמוך לנהרות וימים שמטפסים ועולים שם להנצל משטף — והכתוב משיב „נקי כפים" היינו ששומר להשיב פקדון של השי"ת חלק העניים למי שצוה, ובכפו לא דבק מאום, איש כזה תמור הברכה והצדקה שהוא נותן לה' ישא ברכה וצדקה מהשי"ת במדה מרובה של מעלה.

והנה חיוב צדקה הוא כולל בכל הזמנים, אבל בעת צרה כדהשתא החיוב הוא שבעתים, כי פקוח נפשות תלוי בזה — ואם החיוב התמידי יש לו שיעור מעשר — מדה בינונית — וחומש מדה טובה, הנה בזמן שמאות אלפים מאחב"י הם כלואים במחנות הסגר, או עקורים ממקומם ומצבם, וכל קיומם הוא מן הצדקה — הרי זהו בבחינת „לא תעמוד על דם רעך" שאין לה שיעור למעלה, ורק „חייך קודמים", ההכרחיות של כל א' הוא קודם לזה והשאר צריך ליתן ולחזור וליתן. וכל בעל נפש צריך להתרחק מכל מיני לוקסוס ותענוגים, בכדי שיוכל להרבות בצדקה. וכל איש אמריקאי המתבונן במצב של הפליטים עתה ומה שעבר עליהם עד היום, יקטן בעיניו הקרבן שלו אפילו ירבה בצדקה — נגד הקרבנות בגוף ובנפש שהקריבו ומקריבים אלה הנדחים־הנאנחים, שעברו עליהם המים הזדונים — הימים והנהרות, וממש ניצולו מבין שני הנמרים. וביחוד צריך לעזור לת"ח ובני תורה, שלקו בכפלים, כי הרוצחים הפלו לרעה אותם ואת כל אשר להם, וגם עתה תורתם היא שעשועם, ועליה סובלים כל היום, כי אינם ראויים כ"כ למלאכה, אפילו כשפליטים אחרים מוצאים מלאכה — ואיה כבוד התורה אם נכריח את תופסי התורה לעסוק במלאכה שאינה הולמתם? בתוך הפליטים יש גדולי ישראל — שבורים ורצוצים וגם ת"ח שכמה שנים בלו בערבות סיביר, ורעב וקור, שבי ואימת מות היו מנת חלקם. ואחר נדודים נוראים נמלטו מגיא השמד ובאו למקום שיכולים לעבוד את ה' בפרהסיא — והשומע הרפתקאותיהם וסבלותם ישתומם על גבורי ישראל אלה שלא נפל רוחם ולא שכחו תורתו בגי בן הנם הזה. הנוכל להקשית לבנו ולהעלים עין מהם לעזבם בחצי הדרך? עזרו את אחינו בני ישראל הפליטים בכלל, אבל עזרו ביחוד את שארית הנשארה מהקדושים אשר בארץ עמודי התורה והיראה! עזרום בכלכול מחסוריהם בלחם ובגד ודירה בכ"מ שהם, וביחוד להביאם למקומות מנוחה ונחלה.

עזרת תורה הוא המוסד התומך באלפי משפחות ת"ח, שבהם גדולי ישראל, ורבים מהם פליטי חרב — הנהו עתה במצוקה גדולה, כי הדרישות מתגברות מיום ליום מקרוב ומרחוק — וסכומים עצומים דרושים למלא אף במקצת חובתנו המוטלת עלינו ואין שאר מוסדות, גדולים וקטנים, משלימים עבודת עזרת תורה.

שארית ישראל

ואף שבמשך זמן זה רבו המוסדות לתמיכת תורה, רבנים וישיבות, הנה כל בר לבב ובר דעת, עליו לפלס מעגל צדקותיו, ולהבדיל בין קדש לקדש ולהעניק ביד רחבה לכ״א כערכו. ואל יאמר די רק בנדבתו למוסד הכי גדול לבד, כי כידוע כל מוסד יש לו דרכים משלו להשיג העזר, ולהגיש העזרה להנצרכים וגם להשפיע על הקרובים והמיודעים להכנס בעובי הקורה הן בתמיכה בממון והן בהישג הזכויות ואף המוסד הכי גדול אין בידו לכלכל הכל.

כי על דורנו נתקיים במלואו הפסוק „כי גדול בים שברך״, וכידוע יש בים הרבה נמלים וחופים מתוקנים, והרבה ציים ואניות מפליגים בים וכל אלה אין מכסים את הים אלא עושים דרך הצלה כמה שאפשר; וכן הוא במצב אחב״י, כל נפש הנשארת מחרב־אויב, עדיין היא צפויה לרעב, חולי ועינויי שאול רוחניים עד שתגיע למקום מנוחה וכל צעד ופסיעה עולים בדמים מרובים, וכל המוסדות יחד עם עזרת הקרובים והמכרים מצילים רק מקצת, הן מטעם חסרון הרשיונות והן מטעם רבוי ההוצאות, וכל המקיים נפש אחת מישראל — מעלה עליו הכתוב כאלו קיים עולם מלא אם א״א לקיים יותר. אבל אם הוא מסתפק במועט, ומתרשל בקיום הנשארים, כל נפש שמניח לאיבוד מעלה עה״כ כאלו מאבד עולם מלא, ר״ל.

ועל״כ הננו פונים אליכם אחינו וחברינו הרבנים והעסקנים וכל מי שיש בו זיק תורה וחיבת יהדות: עזרו נא למפעל קדוש זה להגדל פעולותיו. כל אחד כפי יכלתו בהונו ובגרונו, להשפיע על שומעיו בצבור וביחידות, להתנדב לעזרת תורה כי יחיד אמיד יכול לתמוך יותר מביכ״נ וחברה רגילה. תמיכת עזרת תורה מגיעה להרבה אלפים נפשות שבתוכם מגדולי ישראל מכל המדינה, אבל הדרישה והנחיצות כפולות ומכופלות ממכסת העזר מחסרון אמצעים. ולפי רבות הטובה והעזר המגיע מכם, נוכל להרבות ולהגדיל התמיכה לאלפי הדורשים שמכל אפסי תבל.

כל רב וכל בעל בעמיו נשיא וגבאי, מתבקשים להכנס בעובי הקורה ולעשות אפעילים בבתי הכנסת ולפני יחידים אמידים — במשך החגים וי״נ בעד עזרת תורה ויזכרו נא שעזרת תורה אינו משתמש בשדרי״ם שכירים, אף לא במודעות תדירות — ועל״כ יועילו נא דברינו המעטים לחדור לעמקי הלב והנפש של כל רב ועסקן לעשות נפשות וממון לעזרת תורה, ולפתוח היד והכיס של כל נדיב, וישאו ברכה מאת ה׳.

ומעת המלחמה העולמית האחרונה, שההמן הכי נורא מימות עולם ימ״ש, שהשמיד כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים בכל מדינות כיבושיו, ואך יחידים נשארו מהם חבויים או שהיו נצרכים להם ולא הספיק לכלותם עד שבא קיצו או שנמלטו למדינה אחרת; ואחר המלחמה ששארית הפליטה נשארו

כלואים במחנות ההסגר עד שיבוא תור שלהם להכנס באיזו מדינה שתפתח שעריה להם, והם שבורים ורצוצים מאין חיים אנושים. זנוחים משלום ונשויי טובה הרי בתקופה נוראה כזו, על כל מוסדות החסד שנוסדו בעד תמיכת חוץ, לדאוג בראש וראשונה בעד פליטים, הן לדאוג לקיומם במקומות שהם נחתים שם והן לעזרם להחיש מפלט ע״י המצאת זכויות־כניסה באיזו דרך שהיא, ועזר להוצאת הדרך. ומטרה זאת התוה המוסד עזרת תורה ג״כ לעצמו. ולפי כחותיו ממציא עזר לפליטי ת״ח ומשפחותיהם, הן בדרך ישרה להם בעצמם והן באמצעות קרוביהם המשתדלים בעדם.

חזקו נתחזקה בעד לומדי ומקיימי תורת ה׳ וישועתו תקרב לבוא בב״א.

והנני רואה להוסיף דברים אחדים ע״ד עזר מיוחד לגוף ונפש לרבותנו וחברינו הפליטים — והוא העזר בהמצאת ספרים להרבנים כי אין אומן בלי כלים ומרבית הספרים תמו בעברת הזדון. זכות גדול הוא לאלה הקונים ספרים בעד ת״ח — שע״ז נאמר וצדקתו עומדת לעד — והוא לזכרון עולם להנודבים.

אבל יש ספרים הרבה מאותם בתי הכנסת שבמדינה זו שחרבו והם מתגוללים באיזו פנה בלי שום תועלת לבעליהם ולו חכמו והעניקו את הספרים להרבנים הפליטים היה זה להם לישועה ולהנודבים לזכות — ישימו נא לבם לזה מנהלי וראשי החברות יקיימו נא מצוה רבה זו שאין זה חסרון כיס להם כלל. אם לא ידעו למי למסרם ולחלקם יפנו נא אל עזרת תורה ונעזור בזה ב״ה. ואלה שיש להם יכולת לקנות ספרים חדשים להרבנים ות״ח הפליטים יעשו נא חובתם וזכותם שיגן עליהם תמיד.

הצדקה לפליטים — היא הצלה?

דורנו שתה ומצה כוס פורענות, במדה נוראה שלא היה דוגמתה בכל הדורות כמדומה, קהלות ישראל שבכל אירופא נהרסו עד היסוד, ואחב״י שהיו שם נדונו במיתות משונות באכזריות שאין דוגמתה, ואף שרידים נשארו „אחד מעיר ושנים ממשפחה״ שנדדו והלכו למזרח ומערב הרחוק וגם אלה שנדדו לאה״ק עדיין לא באו אל המנוחה, רבים מהם מחוסרי דירה, מחוסרי לחם ושמלה, וגם מחוסרי לחם הי״ר.

אמנם כן אחב״י שבאה״ק הרבו לעשות צדקה בעדם במשך שנות המלחמה ואחריה עד היום, גם מאות מליונים דאלרים נודבו לעזרת אחב״י הסובלים ע״י המוסדות הכוללים: אונר״א ואיר״א אבל נגד כוס המרורים המלא צריך להיות כוס ישועות מלא להספיק

צרכי הסובלים בדירה ולחם ושמלה, ובעיקר להמציא להם בסיס לפרנסה לפי כחם וכבודם, כדרשות חז"ל על הפסוק די מחסורו אשר יחסר „לו", אבל לצערנו המוסדות לפליטים תמיכתם מוגבלת על זמן קצר ואח"כ נעזבים הסובלים לנפשם ורבים מהם שבקשותיהם לתמיכה נשארות מעל באמתלאות שונות וכל לב רגש המס ימס בהתחשב בצער הפליטים שאחרי עינויי שאול, שסבלו במקומות התופת, סובלים גם במקומות העשר והתענוג להאזרחים, ולעומת הלולא וחינגא של בעלי הלוקסוס — דלות וחולי מחסר פרנסה להסובלים — ועלינו ללמוד מדרכי אבותנו בדורות הקודמים כשהיתה צרה באיזה מקום אצל אחב"י, היו שארי המקומות מתאזרים בצדקה, והיו מכריזים לעשות פדיון אכילת שבת לצדקה, ולקמץ בצרכיהם הם בכדי לעזור להנצרכים, ולו היו גודרים גדר פה נגד הבאנקעטים הבאל"ס והתיאטראות, ולפחות להמעיטו ולתת תמורתם צדקה היו מאספים מזה מליונים רבים, לחלץ עני מעניו וזאת תורת הצדקה המעולה בשעת משבר ועת צרה שכל בעל יכולת ימתח קו הדין על עצמו, ותענוגיו יהיו במשקל ובמשורה.

וביארתי על דרך כונה זו מאמר חז"ל בחגיגה „ר' יוחנן בן דהבאו אומר סומא באחת מעיניו פטור מן הראיה שנאמר יראה יראה כדרך שבא לראות כך בא ליראות מה לראות בשתי עיניו כך לראות בשתי עיניו" והקשה ע"ז הגר"י סלאנטער זצ"ל (בתבונה) מהדרש שבסוף שיר השירים על פסוק דומה דודי לצבי מה צבי כשהוא ישן עינו אחת פתוחה, כך ישראל בזמן שעושין רצונו של מקום הקב"ה מסתכל בהם בשתי עיניו, שנאמר עיני ה' אל צדיקים אבל בזמן שאין עושין רצונו של מקום מביט יליהם בעין אחת, שנאמר עין ה' אל יריאיו למיחלים לחסדו". והנה ידוע דברי ר' יהודה בקדושין ל"ו, שבזמן שעושים רש"מ נקראים בנים, ובאין עושים רש"מ נקראים עבדים. והרי בפסוקים של ראיה שבמשפטים ושבתשא כתוב „יראה כל זכורך אל פני האדון ה'" והרי אדון ועבד הם שמות מצטרפים, שאם הי"ת נקרא אדון מובן שישראל נקראים עבדים, ומשמע שהפסוק מיירי באין עושים רש"מ והרי לפי המדרש אז מביט השי"ת בעין אחת, ואיך דרשו מה לראות בשתי עיניו?

ונראה לענ"ד לישב שמה שהפסוק קורא שם להשי"ת אדון, אינו כלפי ישראל, אלא כלפי האומות, שמראה נגדם אדנותו, כדמוכחי קראי, שאמר שם אחר זה „כי אוריש גויים מפניך, והרחבתי את גבולך ולא יחמוד איש את ארצך". שכ"ז מוכיח שהשי"ת מחזיק מדת הדין כלפי האומות. ולעומת זה עיניו להטיב לישראל, ומסתכל בהם בשתי עיניו זהו מה שנ"ל בישוב הקושיא! ואמנם צריך לבאר ענין עין אחת ושתי עינים ע"ד המליצה כידוע שהקב"ה אינו גוף, וכן בישראל מהו הלמוד המוסרי וההבדל בין שרואים בעין אחת ובין בשתי עינים.

ש א ר י ת   י ש ר א ל

והנה ידוע בקבלה שהאברים הכפולים כשנאמרו בהשאלה כלפי מעלה, הכוונה היא על מדת החסד ומדת הדין „חסד דרועא ימינא גבורה דרועא שמאלא" וכן בעינים צריך לבאר שעין ימין הוא חסד ושמאל הוא דין ואם כן לכאורה כשישראל עושים רש"מ, אז הקב"ה מסתכל בשתי עינים היינו בחסד ודין: ובעין אחת שהמדרש קורא זה אין עושים רש"מ, לכאורה הכונה בדין לבד: אבל הרי המדרש מביא הפסוק „עין ה' אל יריאיו למיחלים לחסדו" משמע שעין אחת הוא מדת החסד לבד, וקשה מאי גריעותא דעין אחת כיון שהיא חסד?. ונראה הכונה מסתכל בשתי עיניו היינו בחסד עם ישראל, ובדין עם אוה"ע שהקב"ה שם רסן בפיהם וכבלי ברזל בידיהם שלא יוכלו להרע לישראל, וכמבואר בפסוק הסמוך למצות ראיה זהו כשעושים רצונו של מקום, אבל כשאין עושים רש"מ, אז „ארץ נתנה ביד רשע" כהמן ימ"ש ומציקים לישראל, אבל הקב"ה מגביר חסדו ומציל שרידים, וזה שאין עושים רש"מ, וידוע מה שאמרו חז"ל שהצדקה מצלת משעבוד גליות ומחבלי משיח, ואמנם גם בצדקה יש שתי בחינות: כשהאדם מנהיג עצמו במדת הדין שלא לבזבז ממונו על תענוגי הבל, בכדי שיוכל לקיים צדקה וחסד בשלימות זה נקרא שישראל רואין בשתי עינים כשמסתכלים כלפי מעלה, ומעוררים הנהגה עליונה לחסד שלם אבל כשהאדם נוהג בסכלות ומענג גופו בכל מיני שרים ושרות ושדה ושדות, אלא שמשאיר פירורים לעניים, וקורא לזה חסד, אז גם מלמעלה מתעורר רק חסד קטיע, להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב אבל דרך רשעים צלחה עד בוא עתם.

וזהו מה שרמזו חז"ל במצות ראיה, שכוללת צדקה וחזוק תורה שהבאים להסתופף בחצרות ה' היו מביאים עמהם קרבנות ביכורים ותרומות ומעשרות, גם כסף וזהב ליושבים בחצרות ה' ולעניים בני טובים, שנותנים להם בחשאי, וחייבה התורה לראות בשתי עינים, שמרמז על הקמוץ בצרכיו, כדי שיוכל לתן לנצרכים בריוח, ובזמן הגלות ובחו"ל שהצדקה היא גם במקום קרבן, וגם במקום תרומות ומעשרות בחו"ל, וביחוד בעת צרה שעכוב הצדקה היא גורמת לשפ"ד, ועל כג"ד אמרו שהמעלים עיניו מן הצדקה הוא כעובד ע"ז, בודאי חובת כל ישראל לעצור בעד תאוותיו והגאותיו שצדקתו תהא שלמה. ובזה מקרבים גאולה שלמה. כמאה"כ שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות.

חוב קדוש על כל בתי הכנסת שאין להם רב למנות לרב מהפליטים את ההגון לכך, או ליתן אחיזה לרב פליט ע"י למוד לרבים בשיעורים שונים ועל אגודות השובים וראשי בהמ"ט המציא משרות לשובי"ם פליטים, כפי האפשרי, כן על כל מי שבידו להמציא משמרת ת"ח באיזו צורה שהיא, ה"ז הצלה ממש, ורבים מבני תורה פליטים נכונים לעבוד בעודת חול כשרה, וכל מי שיעזור לפליט בזה הרי היא הצלה ממש, וזוהי הצדקה המעולה הכלולה במצות והחזקת בו.

צדקה און עזרת תורה

הרב יוסף אליהו הענקין

„צדקה תציל ממות" — אז צדקה ראטעוועט פון טויט איז ניט נאָר אַן אמונה־זאַך — נאָר מען קען זיך איבערצייגען דערין אין טאָג־טעגליכען לעבען. אויך פון דער היסטאָריע ווייסען מיר אַז צוליעב צדקה איז געקומען א ישועה סיי פאַרן יחיד און סיי פאַרן כלל. לענדער וועלכע האָבען געטאָן צדקה, זיינען נצול געוואָרען. דאַגעגען דאָס ניט טאָן קיין געהעריגע צדקה, האָט דערפירט צו די גרעסטע אומגליקען.

צוויי הויפט־פאַקטאָרען זיינען געווען וואָס האָבען דערפירט צו דעם וועלט־חורבן: הונגער פון די מאַסען און דאָס פעהלען פון גערעכטיגקייט — צדקה; אויך קנאה. די קנאה איז ניט געווען דוקא פון די הונגעריגע, נאָר פון מיטעל־קלאַס אָדער גאָר פון רייכע, וועלכע האָבען מקנא געווען די מאַכט־האָבער, מקנא געווען די מיליאָנערען, כאָטש ניט אַלע קענען זיין מיליאָנערען, אָבער ווען עס ענטוויקעלט זיך די מדה פון קנאה, איז מען גרייט צו פאַרלירען איין אויג אבי יענער זאָל פאַרלירען ביידע. און אַמאָל פאַרלירט דער מקנא אַללעס.

תורה איז א שוץ־מויער קעגען קנאה. תורה לערענט צו לעבען איינגעהאַלטען, דערווייטערען זיך פון לוקסוס און תאוות. תורה לערענט צו שטרעבען צו הויכע גייסטיגע ענינים און דערמיט צו באַפרידיגען דאָס קנאה־געפיל און ניט מקנא זיין מאַכט און לוקסוס.

ניט אומזיסט האָבען די טאַטעס פון די קאָמוניסטישע רעוואָלוציס אין רוסלאַנד גע'רודפ'ט תורה און אמונה בכלל, ווייל זייער מאַכט איז געקומען איבערהויפט דורך קנאה געפיל. אָבער די צייט האָט באַוויזען, אַז קאָמוניזם פאַרבעסערט ניט די לאַגע, נאָר דערפירט צו פאַרשקלאַפונג, מאָרד און הונגער. דער זעלבער געפיל פון קנאה האָט גורם געווען, אז יעדער שטאַרקער זאָל קעמפען צו קריגען די הויפט־מאַכט, אָדער די דיקטאַטור און עס זאָל זיך איהם דוכטען אז אַנדערע ווילען צונעמען די מאַכט. דאָס האָט אָנגעפיהלט דאָס לאַנד מיט שפיאָנען און מיט רוצחים, און די איבריגע זיינען פאַרוואַנדעלט געוורען אין שקלאַפען. און נאַציזם איז א פאלגע פון קאָמוניזם.

שארית ישראל

נאָך דעם אומקום פון היטלעריזם, ימח שמו, האָט דאָס אידישע פאָלק זיך גענומען צו צדקה, און דאָס האָט גערעטעט די שארית הפליטה פון אונטערגאַנג. די אַמעריקאַנער רעגירונג מיט איהרע פאָנדען, און אויך די נדבות פון וואוילטעטיגע מענשן האָבען דערהאַלטען דאָס לעבען פון די פליכטלינגע און געהאָלפען אויפבויען ארץ ישראל.

ליידער מערקט זיך לעצטענס א גרויסע ירידה סיי אין אידישער צדקה און סיי אין וועלטליכער. אין דער צייט, וואָס די פליכטלינגע זיינען נאָך צו זיך ניט געקומען, און מערסטע ליידענדע זיינען תורה־אידען, איז אויפגעקומען אַן אומגעהוירער לוקסוס אין לאַנד. מיר מוזען וואָרענען אונזערע ברידער צו געדענקען אז צדקה און תורה איז אונזער שוץ. אין דער לופט הענגט נאָך אַלץ די סכנה פון וועלט־פאַרניכטונג, וואָס איז א המשך פון אָפּקער פון תורה און צדקה, און מיר נויטיגען זיך אין גרויסע זכיות פון קב"ה. צדקה און תורה פאַר'ן כלל, אזוי גוט ווי פאַר'ן יחיד, זיינען פון די בעסטע שוץ־מיטלען.

איך קום דאָ איצט צום פונקט — וועגען דעם „עזרת תורה־פאָנד". דאָס איז דער רבנישער פאָנד, וועלכער האָט געהאָלפען אין משך פון זיין 40 יאָהריגע עקזיסטענץ, מיט מיליאָנען דאָלאַרען און העלפט איצט פיעל טויזענדע פאַמיליעס יעהרליך. געוויינליך פלעגט די הילף גיין צו רבנים אָדער פאַמיליעס פון רבנים און אדמורי"ם. לעצטענס אָבער, צוליב די שוידרליכע לאַגע פון די פליכטלינגע, ווערט די הילף געגעבען צו פליכט־לינגע שומרי תורה אין אַלגעמיין. די הילף ווערט געגעבען מערסטענטייל צו א יום טוב אָדער צו געוויסע נויטפאַלן, צו שמחות ווי הכנסת כלה, צו קריגן א דירה, פאַר רפואות און רופאים און דג"ל. די הילף גייט נאָר צו נויטליידענדע.

ווער עס לייענט די הונדערטער און טויזענטער בריף וועלכע קו־מען אָן צו עזרת תורה קען האָבען א בילד פון די ליידען פון אונזערע ברידער, וואָס נאָכ'ן דורכגיין אַזוי פיעל צרות, און גרויל זיינען זיי נאָך ניט געקומען צו מנוחה.

אין חדש אדר, (ווי אויך אין אנדערע צייטען פון יאָהר), גייט אָן, א יעהרליכער קאַמפּיין פאַר עזרת תורה. עס איז א הייליגער מענשליכער פליכט אויף יעדער שוהל צו מאַכען געהעריגע אַפּיל'ס פאַר דעם צוועק.

יעדער רב, יעדער שוהל־פרעזידענט און אַנדערע מנהיגים דאַרפען מיטהעל־פען מיט אַלע כחות, נמענדיג אין באַטראַכט, אז עזרת תורה האָט ניט דעם סיסטעם פון באַצאָלטע געלט־זאַמלער און האַלט זיך אויף פרייוויליגע עסקנים און יעדער עסקן דאַרף נעמען אויף זיך די מצוה.

עזרת תורה ווערט געפירט פון די באַריהמטע רבנישע פערזענליכ־קייטען, גיוועזען אונטער דער פרעזידענטשאַפט פון הגאון ר׳ ישראל הלוי ראָזענבערג ז״ל, היופט פון אגודת הרבנים, הויפט גרינדער פון עזרת תורה.

די אָפיס־הוצאות פון דיעזען פאָנד זיינען ראָפּאָרציאָנעל די קלענסטע, אָבער די צאָהל פון מקבלים דערגרייכט פיעל טויזענדע יעדעס יאָהר און דעריבער איז מען באַלאַסטעט מיט זייער גרויסע חובות, וועלכע האַלטען אָפּ די אַרבייט, און א גרויסער טייל בקשות ווערט אָפּגעלייגט, אָדער זיי ווערען געענטפערט מיט זייער קליינע סומעס.

יעדער יחיד אָדער פעדעראַציע, יעדער שוהל און חברה זאָל גע־העריג זיך באַטייליגען אין דעם, צו ערמגליכען שטיצע צו טויזענדע קראַנקע און צובראָכענע צווישען וועלכע עס געהערען דער אידישער גרעס־טער אַדעל און גדולי התורה, וועלכע האָבען געפיהרט קהילות סיי אין גייסטיגען זין און סיי אין עבודת הצדקה והחסד.

דער עזרת תורה אָפיס איז אלעמאָל צוזאַמען מיט אגודת הרבנים.

פערציג יאהר „עזרת תורה"

(אויסצוג פון ספר עדות לישראל, יובל השלשים)

אין אלול שנת תרע״ה, אַ יאָר נאָכדעם ווי עס האָט אויסגעבראָכען די ערשטע וועלט מלחמה — איז געשאַפען געוואָרען דורך דער אגודת הרבנים דער מוסד „עזרת תורה". די לאַגע פון די אידען אין די מזרח אייראָפּעאישע לענדער אין אַלגעמיין איז געווען זייער אַ שלעכטע, און דאס אמעריקאַנער אידענטום האָט געפרובט לינדערן די ליידען דורך די דאַמאָלס געגרינדעטע אָרגאַניזאַציעס, ווי דער סענטראַל רעליעף, פיפעלס רעליעף און דזשאָינט דיסטריביושאָן קאָמיטעט. באַזונדערס שלעכט איז אָבער געווען דער מצב פון רבנים און בני תורה, ועמענס גאַנצע פרנסה איז געווען פון די קהלות און

שאריתישראל

ממילא דורך דעם חורבן פון דער מלחמה זיינען זיי געבליבען ממש אָן ברויט. דער אַלגעמיינער איד האָט שווער געליטען, אָבער ווי עס איז האָט ער אַ ביסעל געהאַנדעלט אָדער געאַרבייט און צוזאַמען מיט דער שטיצע פון די הילפס־אָרגאַניזאַציעס האָט מען זיך באַמיט איבערצולעבען די שווערע צייטען. די רבנים וואָס פלעגען זיצען שטענדיג על התורה ועל העבודה, האָבען ניט געהאַט די מעגליכקייט — און אפילו די שטיצע פון די אַלגעמיינע אָרגאַניזאַציעס, האָט זיי כמעט ניט דערגרייכט. דער כבוד התורה והרבנות איבערהויפט אין דער אַלטער־היים, האָט ניט דערמעגליכט אַ רב און אפילו אַ אָנגעזעהענעם בן־תורה, זיך אַוועקצושטעלען ביי אַ פאָלקס־קיך און אליין בעטען שפייז... און אויך ניט קליידער.

די אויבענדערמאָנטע סבות האָבען באַוואויגען די אגודת הרבנים אין אמעריקא, צו גרינדען דעם עזרת תורה — וועלכער זאָל זיין אַ פאָנד ספעציעל פאַר רבנים און בני תורה און אָנגעפירט פון רבנים אזוי אז די שטיצע זאָל זיין בדרך כבוד. די גרינדונג פון אזא פאָנד איז אַ נייעס אין דער געשיכטע — אַ פאָנד פון רבנים פאַר רבנים. די גרינדער האָבען זיך אַריינגעוואָרפען מיט דעם פולסטען אימפעט אין דער אַרבייט און נאָכהער איז אויך צוגעקומען די הילף פון מזרחי.

אין די מלחמה־יאָרען איז געגאַנגען די הילף פון עזרת תורה הויפט־זעכליך צו די ליידענדע רבנים אין רוסלאַנד, ליטע פוילען און ארץ־ישראל. אין די דערמאָנטע אייראָפּעאישע לענדער זיינען פילע אידישע צענטערס פארטריבען געוואָרן אָדער אליין צולאָפען פון זייערע שטעט.

אין ארץ־ישראל איז די עקאָנאָמישע לאַגע געוואָרען אַ שווערע, ווייל די צדקה פון די אייראָפּעאישע אידען איז איבערגעריסען געוואָרען דורך דער מלחמה און בכלל איז געווען אַ גרויסער שפייז־מאַנגעל און דער יקרות איז געוואָרען פון טאָג צו טאָג גרעסער. עזרת תורה, האָט געזאָלט זיין אַ צייטווייליגע זאַך — אַ מלחמה פּראָדוקט — און מען האָט געהאָפט אז די מלחמה וועט זיך ענדיגען און די קהלות וועלען זיך צוריק אויפבויען מיט די ישיבות, וועלען די רבנים ובני תורה פליטים זיך רעהאַביליטירען והכל על מקומו יבא בשלום.

די השגחה האָט אָבער ליידער אַנדערש געפירט, און באַלד נאָך דער מל־חמה האָבען זיך די פירער פון עזרת־תורה איינגעזעהען דאָס מען מוז דעם פאָנד ניט נור אָנהאַלטען נור אויך פאַרגרעסערן. אַ טייל פון אייראָפּע איז געשאַפען געוואָרען א רעזשים, וואו דער ענין קהלה און רבנות איז בכלל ניט געקומען אין פראַגע און די רבנים וואָס זיינען צוריק געפאָרען אין זייערע שטעט און שטעטלאך זיינען געבליבען ממש וויא אויפן וואַסער. הונדערטער רבנים אין

רוסלאַנד זיינען געבליבען אָן יעדען מקור פון הכנסה, און קיין רוסלאַנד האבען די פאָלקס־אָרגאַניזאַציעס אויך ניט געקענט שיקען קיין שטיצע. וויא דער רעזשים האָט געקוקט אויף גייסטליכע אין די ערשטע צייטען איז אלעמען באַקאנט, אַזוי אז די לאַגע פון די רבנים איז געווען ממש קאַטאַסטראָפאַל. אין די אנדערע לענדער, וואו אידען האָבען געפּראוווט צוריק אויפבויען די חרובע קהלות, זיינען געשאַפען געוואָרען גזרות וועלכע האָבען אונטערגעגראָבען די הכנסות און דעם קיום פון די קהלות, אַזוי אז די רבנים האָבען זייער שווער געליטען פון עול פרנסה. די שנאת ישראל וואָס האָט זיך צופלאַקערט איבער פוילען און גאַנץ אייראָפּע, האָט אויך געטראָפען שווערער דעם רב און בן תורה ווי דעם סתם אידען און האָבען אים געצוואונגען צו זוכען א נייעם מקום מנוחה. די אלע הילפס־געשרייען פון נאָך דער מלחמה, האָבען געפונען זייער אָפּקלאַנג אין עזרת־תורה, וועלכע האָט זיך שוין קונה שם געווען דורך די מלחמה יאָרען — און די פירער פון עזרת־תורה אין אַמעריקא, האָבען אויף זיך געמוזט ווייטער נעמען די „כללות׳דיגע צרות״ און מיט אלע מעגליכקייטען זיך באַמיט צו פארשטארקען דעם עזרת־תורה.

אין דער צייט פון דעם אזוי גערופענעם „שלום״ ד. ה. צווישען דיביידע וועלט־מלחמות איז דער עזרת־תורה געוואָרען אַן אַנשטאַלט, וועלכער האָט געשטיצט אלע רבנים ובני תורה נצרכים ובני טובים אין יעדען לאַנד, אריינ־גערעכענט אמריקא. סיי רבנים וואָס האָבען ניט געהאט שטעלעס, אָדער וועלכע האָבען געהאט צו ווינציג פון זייערע שטעלעס אין יעדער מדינה, האָבען פון צייט צו צייט באַקומען שטיצע פון עזרת תורה. אַ חוץ די שטיצע פאר פרנסה איז באַזונדערס כדאי צו דערמאָנען, די ספּעציפישע אויסגאבען, ווי אַ שטייגער אז אַ רב האָט א שידוך געטאָן מיט א קינד און געדארפט הוצאות חתונה, אָדער אַ אָרימער בן תורה האָט געהאַלטען ביי חתונה האָבען ובפרט אין א פאל וואו א אלמנה פון א רב האָט א שידוך געטאָן מיט א קינד, האָט מען זיך גלייך געווענדעט צו עזרת־תורה. ווער רעדט נאָך אין אַ פאַל פון אַ קראנהייט און ענליכע סיבות וואו עזרת תורה האָט דעם באַטרעפענדען גישטעלט אויף די פיס.

זינט דער לעצטער וועלט־מלחמה, איז געוואָרען א פראַגע ניט נור פון שטיצע נור אמת׳ע הצלת נפשות. עס זיינען טאַקי געגרינדעט געוואָרען ספּעציעלע אָרגאַניזאַציעס און קאָמיטעטען פאר הצלה, פון תלמידי חכמים — אבער עזרת־תורה האָט זיך מיטבאַטיילט אין דער הצלה פון יעדען בן תורה רב־נים, רביים, ישיבה־לייט, בני טובים א. א. וו., סיי ווען עס האָט זיך געהאַנדעלט אין עצם הצלה פון פערזאָן אָדער אין דער נסיעה, האָבען זיך די גואלים פון באטרעפענדען געווענדעט צו עזרת תורה און באַקומען א חשוב׳ען טייל

שארית ישראל

פון דעם נויטיגען בעטראג. די שטיצע האט נאטירליך אויך אנגענומען אן אנדערן כאראקטער. רבנים ובני תורה זיינען צוזייט געווארען איבער רוסלאנד סיביר, יאפאן, שווייץ, שוועדען, כינע און א טייל זיינען געקומען אין ארץ־ישראל און אמעריקא. די עטליכע טויזענט בני תורה זיינען געלאפען פון דער גרויסער שרפה און חורבן בערום וחוסר כל און דעפרעסיע, און צו דערהאלטען זיי ביים לעבען האט אפגעקאסט הונדערטער טויזענטער דאלארען.

היינט, אז די מלחמה האט זיך געענדיגט, איז אבער דער מצב פון די געליטענע אידען ובפרט פון די בני תורה זייער א באדויערליכער. יעדער אין אייראפע זוכט וועגען איבערצולאזען דעם עמק הבכא, און פון א ארגאניזירטען קהלה לעבען איז גאר קיין פראגע. די עטליכע טויזענט משפחות בני תורה װאלגערען זיך ארום אין דייטשלאנד, פראנקרייך, איטאליע, אונגארן, רומעניע, סלאוואקיע און פוילען. און אפילו די וואס קומען שוין אין ארץ־ישראל און אמרריקא, שטייען אן א מקור פרנסה און זיינען אנגעוויזען אויף שטיצע.

אידען! ב״ה די מלחמה איז געענדיגט, אבער אונזער פליכט צו העלפען איז איצט פארפילפאכט געווארען. די געבליבענע, אחד מעיר ושנים ממשפחה, פארחלשטע און קראנקע לייגען אויף אונז ארויף די פליכט זיי צו רעטען מיט דער גרעסטער אנשטרענגונג, דאן וועט השי״ת פאררעכנען ווי מיר וואלטען אלעמען געראטעט ווייל „כל המקיים נפש אחת מישראל כאלו קיים עולם מלא״. אויב ח״ו מ׳וועט עס פארנאכלעסיגען, קען מען ח״ו צורעכענען אויך די שולד פון די אלע אומגעקומענע, ווייל וויפיל מיר האבען געטאן האבען מיר אבער ווייט ניט יוצא געווען.

יעדער איד ווערט געבעטען צו זיין א יאריגער מעמבער אין עזרת תורה, צושיקען זיין בייטראג אין אפיס אריין, אדער איבערצוגעבען צו אונזערע באוואוסטע וואלונטירער. עס איז אויך א פליכט צו העלפען ביי יעדער גע־לעגענהייט, ווייל די נויטען ווערען גרעסער מיום ליום.

יעדער רב ומנהיג בישראל דארף משפיע זיין אויף זיין קהלה, און וואו נאר ער קען, צו מאכען אפיעלס אין די שוהלען פאר עזרת תורה, צו באזוכען יחידים, צו באווירקען אויף די פעדערײשאנס זיי זאלען געבען גרויסע בייטראגען פאר עזרת תורה — „וצדקה תרומם גוי״ — דאס וועט אויפהויבען דעם מצב פון כלל ישראל, דאס וועט מגין זיין אנצוהאלטען שלום אויף דער וועלט, און אויף אונזער לאנד בפרט — ושבו בנים לגבולם.

העלפט „עזרת תורה״, און גב״ה וועט אייך העלפען איש כצדקתו וכברכתו!

ועד עזרת תורה

רבנים חברי אגודת הרבנים והנ"ע תומכי עזרת תורה

ניו יארק ובראנקס

ר' ליפא איידלמאן
ר' אבא אייזנבאך
ר' יהודה אלטוסקי
ר' יוסף צבי אראָנזאָן
ר' אהרן יהודה אראק
ר' יוסף לייב אָרנעסט
ר' שמואל ארענשטיין
ר' אפרים אשרי
ר' חיים יעקב בולקא
ר' יעקב אליעזר בייקער
ר' משה צבי ארי' ביק
ר' ישכר דוב בערגמאן
ר' שמשון בראָדסקי
ר' נח בראָנשטיין
ר' יוסף יהודה ברוין
ר' נחום צבי גאָלדבערג
ר' קלמן אברהם גאָלדבערג
ר' אברהם משה גאָרעליק
ר' ירוחם גאָרעליק
ר' נח גארפינקל
ר' איסר גינזבורג

ר' מנחם מענדל געטינגער
ר' שמואל גערשטנפעלד
ר' יצחק גראזאלסקי
ר' מרדכי דולוביץ
ר' אלי' האבערלאנד
ר' בנימין האלבערשטאַם
ר' יעקב האַלרבעשטאַם
ר' שלמה זלמן האָרוויץ
ר' מרדכי הלפרין
ר' יוסף אלי' הענקין
ר' שמואל דוד ווארשאווציק
ר' אברהם יוסף ווייס
ר' אברהם יצחק ווייסבלום
ר' אלתר וויליאמאווסקי
ר' חיים דוד וועליטשאנסקי
ר' אברהם הלוי זיונס
ר' משה הלוי זייץ
ר' מענדל חאָדראָוו
ר' נח חדש
ר' יחיאל מיכל חרלפ
ר' משה מרדכי טאבאצניק

רבנים תומכי עזרת תורה — אגוה"ר — לחיים טובים ולשלום

ר' יודא טירנויער
ר' יצחק טענדלער
ר' משה דוד טענדלער
ר' צבי יאיר
ר' יחיאל מיכל הכהן כץ
ר' יצחק אייזיק ליעבעס
ר' דוד ליפשיץ
ר' ישראל לעבאוויטש
ר' יצחק לעווין ד"ר
ר' יהודה לעווינזאָהן
ר' יוסף פנחס הלוי לעווינסאָן
ר' יעקב משה הכהן לעסין
ר' יואל דוד מאָזעסאָהן
ר' ישעי' מאלאטין
ר' צבי נתן מאנועל
ר' שמעון מארדכוביץ
ר' קלמן גרשון ניומאן
ר' משה סאלאדאווניק
ר' שמואל סאלניצע
ר' אברהם שמואל סמיועלס
ר' מרדכי אשר הלוי ספרינגר
ר' ישראל ירחמיאל סקולה
ר' אלימלך אלעזר עהרנבערג
ר' זיידל עפשטיין
ר' ראובן עפשטיין
ר' יוסף פאפאוויץ
ר' ברוך פוטערמאן

ר' אברהם יצחק פייבלסאן
ר' משה פיינשטיין
ר' בצלאל פרידמאן
ר' פייווש פישל פלאטא
ר' שמואל אהרן פרדס
ר' אליעזר פרעדמעסקי
ר' יהודה צוויק
ר' יהודה לייב הכהן קאגאן
ר' יעקב מאיר קאהן
ר' יעקב קארלינסקי
ר' מרדכי קארפנשפרונג
ר' שמואל קושעלעוויץ
ר' יעקב קרעט
ר' יעקב ראזנבלום
ר' שמואל צבי ראזענגארטען
ר' דוד ראקמאן
פאר ראקאוויי
ר' ישראל רבינאָביץ
ר' אברהם רייכלין,
ר' זלמן רייכמאן
ר' מיכאל שאי
ר' משה שאצקעס
ר' אברהם אהרן שאצקעס
ר' משה שטיינבערג
ר' אלי' משה שיסגאל
ר' אליעזר שעהנפעלד
ר' יוסף תאומים

ברוקלין, נ. י.

ר' יהושע אגרעס
ר' אברהם טובי' אדעף
ר' יצחק דובער אושפאַל
ר' צבי הירש אייזנשטאט
ר' שמואל אלטער
ר' יצחק אמסעל
ר' דוד אפעלמאן

ר' יעקב באבד
ר' אהרן באקאוו
ר' שמואל באסקין
ר' יוסף מרדכי בוימעל
ר' נפתלי הירץ ביומעל
ר' רפאל בונימאוויץ

שארית ישראל

ר׳ יצחק בונין
ר׳ אהרן דוד בוראק
ר׳ חיים אברהם ביאליק
ר׳ לוי ביליצקי
ר׳ נתן נטע ביליצקי
ר׳ חיים ביק
ר׳ אברהם שלמה בלומענקראנץ
ר׳ חיים בלומענקראנץ
ר׳ בן ציון בלעד
ר׳ דוד בענדער
ר׳ שלום בערגשטיין
ר׳ בנימין בק
ר׳ חיים מאיר ברוין
ר׳ שלמה זלמן ברוין
ר׳ שמעון ברענער
ר׳ שלמה גאטליב
ר׳ פינחס אשר גאָלדבערגער
ר׳ שניאור זלמן גורארי׳
ר׳ ראובן גראזאבסקי
ר׳ אברהם זאב גרובער
ר׳ יעקב גרוסמאן
ר׳ אהרן דוד דאכאוויץ
ר׳ פנחס דאכאוויץ
ר׳ פנחס סגל האמבער
ר׳ מרדכי הארליג
ר׳ מרדכי זעליג הירש
ר׳ יצחק הוטנער
ר׳ אורי מאיר הכהן
ר׳ נחום דוד הערמאן
ר׳ שמואל דוד וואלקין
ר׳ ניסן וואקסמאן
ר׳ שמשון רפאל ווייס
ר׳ ברוך דוד ווייצמאן
ר׳ שמרי׳ וויזנער
ר׳ מרדכי וויליגער
ר׳ שמעון ווינאָגראד
ר׳ שמעון וויסאָקער־ראָם
ר׳ דוד ווערנער

ר׳ אהרן ווערטהיים
ר׳ אלקנה זוברמאן
ר׳ אהרן זלאטאָוויץ
ר׳ אברהם חיניץ
ר׳ דוב טאָבענקין
ר׳ דוב זאב טאיץ
ר׳ משה בנימין טאָמאַשאָוו
ר׳ אלחנן טייץ
ר׳ ניסן טעלושקין
ר׳ שלמה יוסף טשיל
ר׳ אברהם יונגרייז
ר׳ אברהם יפהן
ר׳ משה מאיר ישר
ר׳ יעקב מאיר כהן
ר׳ מאיר כהן
ר׳ דוד כנפי יונה (טויבענפליגל)
ר׳ אברהם שלמה כץ
ר׳ אשר הכהן כצמאן
ר׳ אלתר חנוך העניך ליבאוויץ
ר׳ ראובן הלוי לייוואוויץ
ר׳ ישראל לייטער
ר׳ ירוחם ליינער
ר׳ ליפמאן לעווין
ר׳ מאיר פרץ לעוויץ
ר׳ יחיאל ארי׳ הכהן מונק
ר׳ יוסף מורדכוביץ
ר׳ שמואל קלמן מירסקי
ר׳ חיים בן ציון נאטעלעוויטש
ר׳ יצחק סאדין
ר׳ משה עזריאל סגל
ר׳ שמחה עלברג
ר׳ יחזקאל פאקס
ר׳ אליעזר פארטנאָי
ר׳ אלעזר מנחם פינק
ר׳ נחום מרדכי פערלאוו
ר׳ אברהם פרוסקין
ר׳ צבי הירש פרידמאן
ר׳ מנשה פרענקל

רבנים תומכי עזרת תורה — אגוה"ר — לחיים טובים ולשלום

ר' אלימלך קאוואלענקא
ר' אהרן קאטלער
ר' יעקב קאמענעצקי
ר' בנימין קאמענעצקי
ר' צבי דוד קאנאטאפסקי
ר' יוסף דוב קאסטעל
ר' ישראל חיים קאפלאן
ר' חיים קאראליצקי
ר' אברהם משה קארפעל
ר' יעקב צבי קופיעצקי
ר' אברהם קלמנאָוויץ
ר' יוסף קעלעמער
ר' משה יוסף קלעפפיש
ר' מנחם מענדל קראוויץ
ר' חיים צבי קרוגער
ר' יעקב אלי' ראבין
ר' מרדכי ראבין
ר' משה ראזין
ר' חיים ראזין

ר' ברוך מאיר רבינאָוויץ
ר' יצחק יואל רבינאָוויץ
ר' לוי בן ציון רובינשטיין
ר' ארי' לייב רודענסקי
ר' משה דובער ריווקין
ר' חיים אייזיק רייטער
ר' מאיר שארף
ר' שמריהו שולמאן
ר' אהרן בן ציון שורין
ר' ישראל שורין
ר' גדלי' ארי' שטיינבערג
ר' שמואל שמידמאן
ר' יצחק שמידמאן
ר' שמעון יהודה שער
ר' אלחנן יוחנן שפיגעל
ר' ישעיהו שפיגעל
ר' ישראל שפירא
ר' שלמה דוב שפירא
ר' אברהם הכהן שקאָפּ

ערי המדינה

ר' יעקב אביגדור,
מעקסיקא
ר' שמעון אייזנשטיין,
ווינלאנד, נ. דז.
ר' מנחם צבי אייכנשטיין,
סט. לואיס, מיז.
ר' חיים אלעזרי,
קענטאָן, נ. דז.
ר' צבי יהודה אלשוואנג,
שיקאגא — ארץ ישראל
ר' שאול באלאטניקאָף,
סיו סיטי, איאָווא

ר' לייב באקשט,
דיטראָיט, מיש.
ר' לייב באראן,
מאנטריאל, קנדה
ר' יהושע בורשטיין,
וואשינגטאָן, ד. ס.
ר' מרדכי מנחם מענדל בורשטיין,
קאנסאס סיטי, מיז.
ר' שאול ביק,
ברוקלין — ארץ ישראל
ר' אלכסנדר סנדר בליומאָוו,
שיקאַגאָ, איל.

שארית ישראל

ר׳ ראובן הערץ בענדלשטיין,
בעיאָן, נ. דז.
ר׳ חיים יעקב ישראל בערגער,
קליוולאנד, אָהאַיאָ
ר׳ בנימין בק,
באלטימאָר, מד.
ר׳ אליעזר בריקס,
דענוועד, קאָלאָראדא
ר׳ יהודה דוד גאָלדמאַן,
שיקאגא, איلל.
ר׳ נחמן יוסף גאָלדשטיין,
מאונטענדייל, נ. י.
ר׳ מרדכי יעקב גאלינקין,
וואוסטער, מאסס.
ר׳ יחיאל מיכל גאָרדאָן,
ארץ ישראל
ר׳ אליעזר גארעליק,
ניו הייווען, קאננ.
ר׳ אלחנן צבי גוטערמאַן,
סקרענטאן, פא.
ר׳ חיים מרדכי גינזבורג
מיניאַפאָליס, מיניס.
ר׳ מרדכי גיפטער,
קליוולאנד, אָהאַיאָ
ר׳ יהודה צבי גלאַזנער,
לאָס אנדזעלעס, קאָליפ.
ר׳ אבא זעלקא געווירץ
וואטערבארי, קאננ.
ר׳ טובי׳ גפן,
אטלאנטא, גא.
ר׳ שמואל גריינימאַן,
ארץ ישראל
ר׳ יעקב דאנישעווסקי,
בעאָן, נ. דז.
ר׳ חיים דווידוביץ,
דענוועד, קאלאראדא
ר׳ יוסף מאיר דזייקאָבסאָן,
ארץ ישראל

ר׳ משה יצחק דזייקאָבסאָן,
סיראַקיוז, נ. י.
ר׳ אברהם מרדכי הערשבערג,
שיקאגא, איلל.
ר׳ שלום פנחס וואָהלגעלערנטער,
סאן פראנציסקא, קאליפ.
ר׳ אליעזר שמחה וואסערמאַן,
לאס אנגעלעס, קאליפ.
ר׳ ארי׳ לייב וועלער,
נוארק, נ. דז.
ר׳ אברהם בנימין זילבערבערג,
פיטסבורג, פא.
ר׳ אשר זילברשטיין,
לאס אַנגעלעס, קאליפ.
ר׳ אבא זעלצער,
פילא., פא.
ר׳ יהודה לייב זעלצער,
ארץ ישראל
ר׳ דוד ארי׳ חייט,
באסטאן, מאסס.
ר׳ בן ציון טאווליצקי,
טאָלידא, אָהאיאָ
ר׳ פנחס מרדכי טייץ,
עליזאבעט, נ. דז.
ר׳ אהרן ראובן טשאַרני,
באיאן, נ. דז.
ר׳ שמואל יאלאוו,
סירקיוז, נ. י.
ר׳ אפרים אליעזר הכהן יאלעס,
פילא., פא.
ר׳ יוסף מנשה יאַקאָבאָוויטש,
ברידגפאָרט, קאָננ.
ר׳ אברהם מתתי׳ הכהן,
קאָראָנא, נ. י.
ר׳ יעקב כהן,
ספרינג וואלי, נ. י.
ר׳ מאיר כהן,
פילא., פא.

ר׳ צבי הירש כהן,
פּעטערסאָן, נ. דז.
ר׳ אברהם דוב כהנא,
פאר ראקאווי, נ. י.
ר׳ נחמי׳ כץ,
טאָלידאָ, אָהאַיאָ
ר׳ מאיר ליברמאן,
ריטשמאָנד, ווירג.
ר׳ פסח זכרי׳ ליוואָוויץ,
לייקוואוד, נ. דז.
ר׳ שלמה יהודה לייב לעוויטאַן,
ראק איילאנד, איلל.
ר׳ אליעזר לעווין,
דיטראָט, מיש.
ר׳ חיים יעקב לעווין,
דזוירזי סיטי, נ. דז.
ר׳ יצחק יעקב לעווין,
דאָרטשעסטער, גאננ.
ר׳ מענדל לייב הלוי לעווין,
ארץ ישראל
ר׳ שלמה יצחק לעווין,
מיניאַפּאָליס, מיניס.
ר׳ משה חיים לעווינזאָן,
וואשינגטאָן, ד. ס.
ר׳ מאיר מאלין,
וואשינגטאן, ד. ס.
ר׳ אהרן מילעווסקי,
מאָנטעווידעאָ, אורגוואי
ר׳ אפרים צבי מינצבערג,
פּאוקיפּסי, נ. י.
ר׳ יהושע משה מערעמינסקי,
מט. ווערנאָן, נ. י.
ר׳ יוסף דוב סאלאווייציק,
ראקסבורי, מאסס.
ר׳ יוסף דובער הלוי סאלאווייציק,
ספרינג וואלי, נ. י.
ר׳ יצחק סאלאמאָן,
פילא., פּא.

ר׳ חיים אליעזר סאמסאן,
באלטימאר, מד.
ר׳ יוסף סגל,
שיקאגא איلל.
ר׳ יצחק הלוי סגל,
דזוירזי סיטי, נ. דז.
ר׳ יצחק סטאלמאן,
דיטרויט, מיש.
ר׳ אליעזר סילווער,
סינסינעטי, אָהאַיאָ
ר׳ דוד לייב סילווער,
האריסבורג, פּאָ.
ר׳ חנוך העניך סינגער,
לאס אנגעלעס, קאליפ.
ר׳ יצחק אייזיק סמאָל,
שיקאגא, איلל.
ר׳ ישראל סתם,
ארץ ישראל
ר׳ חיים אורי עטנער,
לאָס אנדזעלעס, קאָליפ.
ר׳ אפרים עפשטיין,
שיקאגא, איلל.
ר׳ משה יחיאל עפשטיין,
בראנקס — ארץ ישראל
ר׳ לייב פאטאשניק,
סינסינאטי, אָהאַיאָ
ר׳ חיים ברוך פאסקאוויץ,
ראטשעסטער, נ. י.
ר׳ ישראל פורת,
קליוולאנד, אָהאַיאָ
ר׳ ברוך משה פיוולסאָן,
ניו יאָרק — ארץ ישראל
ר׳ יוסף דוד פיין,
פּאָרטלאַנד, מעין
ר׳ יחיאל מיכל פיינשטיין,
ניו יאָרק — ארץ ישראל
ר׳ יהושע פינק,
פּאַסייק, נ. דז.

שארית ישראל

ר׳ יוסף פעלדמאן,
באלטימאָר, מד.
ר׳ מנחם נחום פעלדמאן,
אמאהא, נעב.
ר׳ אליעזר בייניש פרידלאנדער,
באלטימאָר, מד.
ר׳ אברהם אהרן פרייס,
טאָראָנטאָ, קנדה
ר׳ מנחם מרדכי פרנקל (תאומים),
פילא., פא.
ר׳ דוב בעריש צוקרמאן,
באפאלא, נ. י.
ר׳ אלי׳ קאהן,
לאוועל, מאסס.
ר׳ אברהם קאפלינסקי,
ראקאוויי, נ. י.
ר׳ חיים קארלינסקי,
ארץ ישראל
ר׳ נחום צבי קאָרנמעהל,
אָלבאַני, נ. י.
ר׳ אברהם קוליק,
דאָרטשעסטער, מאסס.
ר׳ אליהו קושעלעווסקי,
פעטערסאָן — ארץ ישראל
ר׳ זאב וואָלף ראגין,
באסטאן, מאסס.
ר׳ ב. ראָזענטאַהל,
שיקאגאָ, איлл.
ר׳ משה ראטנבערג,
דיטראָיט, מיש.
ר׳ ישראל איסר ראקאוו,
דיטראָיט, מיש.
ר׳ יוסף אלי׳ ראקאבסקי,
מיאמי ביטש, פלא.
ר׳ מרדכי רבינוביץ,
באלטימאָר, מד.
ר׳ נחום אליעזר רבינוביץ,
טשאַרלסטאָן, ס. ק.

ר׳ משה יוסף רובין,
לאנג ביטש, נ. י.
ר׳ יעקב יצחק הלוי רודערמאן,
באלטימאָר, מד.
ר׳ פסח ריימאן,
ניו בראנזוויק, נ. דז.
ר׳ שניאור זושא רייז,
מידעל װילעדז׳, נ. י.
ר׳ נפתלי צבי יהודה ריף,
קעמדען, נ. דז.
ר׳ חיים שאכנאָוויץ,
שיקאגא, איлл.
ר׳ יחיאל דוד שוהם,
באלטימאר, מד.
ר׳ שמעון שוואב,
באלטימאר, מד.
ר׳ מאיר שווארצמאן,
וויניפעג, קנדה
ר׳ מרדכי שולמאן,
ארץ ישראל
ר׳ צבי זאב שורין,
דזוירזי סיטי, נ. דז.
ר׳ שמואל טובי׳ שטערן,
מיאמי ביטש, פלא.
ר׳ משה דן שיינקאָפּ,
ספרינגפילד מאסס.
ר׳ שלום צבי שניידערמאן
פילא., פאַ.
ר׳ יהושע לייב שענקער,
באלטימאָר, מד.
ר׳ ארי׳ לייב שפיץ,
נוארק, נ. דז.
ר׳ יוסף שפירא,
פיטסבורג, פא.
ר׳ משה שפירא,
אטלאַנטיק סיטי, נ. דז.
ר׳ משה צבי תרשיש,
לאס אנגעלעס, קאַליפ.

אדמורי"ם בנש"ק, רבני התאחדות הרבנים והנ"ע
תומכי עזרת תורה

ניו יארק ובראָנקס

ר' אשר באבד
ר' יוסף ברויער
ר' שמואל גאָטעסמאן
ר' חנני' יו"ט ליפא גאָלדמאן
ר' טובי' גאָלדשטיין
ר' מאיר גרינבערג
ר' אהרן האלבערשטאַם
ר' חיים דוד האלבערשטאַם
ר' יקותיאל יהודה האלבערשטאַם
ר' י. ש. האלבערשטאַם
ר' אברהם העשיל
ר' יצחק מאיר העשיל
ר' יצחק האָרוויץ
ר' ישראל האָרוויץ
ר' צבי האָרוויץ
ר' א. טייטעלבוים
ר' יהושע טייטעלבוים
ר' ליפא טייטעלבוים
ר' אברהם טווערסקי
ר' יצחק טווערסקי
ר' מ. ה. טווערסקי
ר' צבי כהן
ר' מנחם כשר
ר' אורי לאנגנער

ר' שאול ליבערמאן
ר' עזריאל לייבאוויץ
ר' ישראל מאנזאהן
ר' אהרן סאלאווייטשיק
ר' חיים יעקב סאפרין
ר' אברהם יצחק עדעלמאן
ר' שמואל עהרנפעלד
ר' עקיבא עהרנפעלד
ר' יעקב פלאנצגראָבען
ר' מרדכי שלמה פרידמאן
ר' משה פרישערמאן
ר' משה ליב פרענקעל
ר' זאב ראזענבערג
ר' א. ה. קליין
ר' ש. פ. ראָטענבערג
ר' מ. ראפאפארט
ר' דוד רובין
ר' יצחק רובין
ר' שמואל אהרן רובין
ר' משה רוקח
ר' מנחם מענדל שוק
ר' חיים שיינבערג
ר' דוד משה שפירא
הרבנית האגער

ש א ר י ת י ש ר א ל

ברוקלין, נ. י.

ר׳ אברהם ד. בלומענקראנץ
ר׳ נח ברעוודע
ר׳ יוסף גרינוואַלד, פאפא
ר׳ לוי יצחק גרינוואַלד, צעהלים
ר׳ ישראל דזייקאָבסאָן
ר׳ יחיאל מיכל האגער
ר׳ מרדכי האגער
ר׳ ברוך האלבערשטאם
ר׳ חיים דוב האלבערשטאם
ר׳ יקותיאל יהודה האַלבערשטאַם,
הגה״צ מקלויזנבורג
ר׳ ישראל האלבערשטאם
ר׳ שלום יחזקאל רובין האלבערשטאם
ר׳ שלמה ליב האלבערשטאם
ר׳ משה יהודה הירש
ר׳ ישראל האפשטיין
ר׳ חיים שלמה הארוויץ
ר׳ משה הלוי הארוויץ
ר׳ אהרן יהודה וויינטרויב
ר׳ יעקב יוסף ווייס
ר׳ חיים זייציק
ר׳ יעקב ישראל טווערסקי
ר׳ יעקב יוסף טווערסקי
ר׳ ד. מ. העשל טווערסקי
ר׳ יואל טייטלבוים,
הגה״צ מסאַטמאַר
ר׳ יואל מייער טייטלבוים
ר׳ משה טייטעלבוים
ר׳ ש. טייטעלבוים
ר׳ ש. י. טייטעלבוים
ר׳ אברהם טראַפּ
ר׳ ל. יונגרייז
ר׳ חנני׳ דוב כהן
ר׳ שמואל ליבערמאַן
ר׳ דוד גרשון לייט

ר׳ מאיר לייטער
ר׳ שלום לייפער
ר׳ מ. ניישלאס
ר׳ אליהו סימפסאָן
ר׳ אלימלך אלתר פאנעט
ר׳ י. פאנעט
ר׳ בנימין פאקס
ר׳ חיים פארטנאָי
ר׳ יואל פינטער
ר׳ יהודה לייב פערלאָוו
ר׳ יוסף פרידמאן
ר׳ אברהם פראנקעל
ר׳ יוסף יצחק פרנס
ר׳ יצחק קאליש
ר׳ מאיר קאליש
ארץ ישראל
ר׳ י. קאצענפאלסקי
ר׳ מאיר קארלינסקי
ר׳ אברהם קליין
ר׳ חיים קניג
ר׳ דוד ראבינאָוויטש
ר׳ מ. י. ראזנבוים
ר׳ א. י. ראָזענבערג
ר׳ מרדכי ראטענבערג
ר׳ אשר זלקא ראנד
ר׳ אפרים רובין
ר׳ דוד רובין
ר׳ ישראל אברהם שטיין
ר׳ יהונתן שטייף
ר׳ דוד ז. שטערן
ר׳ מ. שנייארסאָן טווערסקי
הרבנית ביילא טווערסקי
הרבנית מרים טווערסקי
הרבנית דינה שניאורסאָהן

ערי המדינה

ר' זלמן אורי,
סט. לואיס, מיז.
ר' יצחק דוד אתרוג,
יוטיקא, נ. י.
ר' יוסף גילערנטער,
קיו גארדענס היללס, נ. י.
ר' י. מ. דודסאן,
ווילקעסבערי, פא.
ר' יודא יוסף העלפאנט,
באלטימאר, מד.
ר' משולם פייוויל וועלער,
לאס אנדזעלעס, קאליפ.
ר' מ. זארעצקי,
קליוולאנד, אָהאיאָ
ר' מנחם נחום טווערסקי,
טשעלסי, מאסס.

ר' אהרן כץ,
קליוולאנד, אָהאיאָ
ר' דוד ליב לעווין,
דזוירזי סיטי, נ. דז.
ר' הלל מיהאלי,
באלטימאָר, מד.
ר' דוד סאקאל,
לאנג ברענטש, נ. דז.
ר' ל. סאראצקין,
קליוולאנד, אָהאיאָ
ר' שמואל אלי' עלקין,
ברוקלין — ארץ ישראל
ר' שמריהו יוסף קארעליץ,
ווינדזאָר, קנדה
ר' ח. שטיין,
קליוולאנד, אָהאיאָ

רבנים חברי הסתדרות הרבנים והנ"ע תומכי עזרת תורה

ניו יארק ובראָנקס

ר' טובי' אדאמס
ר' מיכל שמעון איסקאלסקי
ר' בנימין ישראל ברילִיאנט
ר' משה גארפעל
ר' אברהם צבי גריסס
ר' יהודה דמשק
ר' נפתלי יצחק האלאנדער
ר' משה וואָהלגעלערנטער
ר' זאב זהבי

ר' אלי' יאָנג
ר' יוסף חיים לוקשטיין
ר' מנחם מענדל מארקוס
ר' משה יצחק עלפאנט
ר' עקיבא פרעדמעסקי
ר' גרשון ראמאנאף
ר' אברהם ראפפארט
ר' צבי שעכטער

ש א ר י ת   י ש ר א ל

ברוקלין

ר׳ יהושע אפעלבוים
ר׳ שלום צבי בארנהאָלץ
ר׳ גדלי׳ בוכבנדער
ר׳ עמוס בונים
ר׳ אברהם פסח בלאך
ר׳ שלמה גאָלדמאן
ר׳ עזרא געלמאן
ר׳ ישראל העלפנבוים
ר׳ יצחק צבי וואלבערג
ר׳ צבי טבורי

ר׳ יחזקאל כהנא
ר׳ שלום דוב קאוואלסקי
ר׳ יוסף קאמינצקי
ר׳ ישראל קראוויץ
ר׳ מאיר קרלין
ר׳ אליהו מאכליס
ר׳ ברוך מארגענשטערן
ר׳ ראובין צבי מארקוס
ר׳ איסר סילמאן
ר׳ יצחק יהודה סוויפט

ערי המדינה

ר׳ גרשון אפפעל,
סיאטל, וואש.
ר׳ צבי אייזנער,
עלענוויל, נ. י.
ר׳ אלי׳ בודין,
ראקאוויי פארק, נ. י.
ר׳ משה בית דין,
קיו גארדענס, נ. י.
ר׳ שלמה בריליאנט,
דזעקסאָן הייטס, נ. י.
ר׳ ארי׳ ברענער,
שריוופאָרט, לא.
ר׳ משה ישכר גאָדלבערג,
נו ארליענס, לא.
ר׳ אהרן גאָלדין,
פאוטוקעט ר. א.

ר׳ יצחק גאָלדמאן,
סאוט בענד, אינד.
ר׳ נח גאָלדשטיין,
פעאבאדי, מאס.
ר׳ יהודה ליב גינזבורג,
יוטיקא, נ. י.
ר׳ מיכאל דן געלער,
נארוויטש, קאנ.
ר׳ שמואל גערץ,
פארעסט הילס, נ. י.
ר׳ עזריאל גערשטיין,
פאסייק, נ. דז.
ר׳ אלכסנדר גראס,
מיאמי ביטש, פלא.
ר׳ צמח גרין,
וואשינגטאָן ד. ס.

ר׳ אברהם ישעי׳ דאלגין,
בעווערלי הילס, קאליפ.
ר׳ זאב דרייזין,
ברוקלין — ארץ ישראל
ר׳ נחום דרייזין,
באלטימאר, מד.
ר׳ אליעזר הורוביץ,
פאר ראקאווי, נ. י.
ר׳ דוד מנחם וואכטפאָגעל,
פילאדעלפיא, פא.
ר׳ ירחמיאל אלימלך וואָלגעלערנטער
דיטראָיט — ארץ ישראל
ר׳ חנני׳ ווינבערג,
מאָלדען, מאסס.
ר׳ אהרן חאָמסקי,
ארווערן נ. י.
ר׳ יהודה חייט,
פיאריא, איל.
ר׳ ישראל טאבאק,
באלטימאר, מד.
ר׳ שמואל טאבאק,
קעמדן, נ. דז.
ר׳ ברוך טשארני,
דזאמייקא, נ. י.
ר׳ שלום שכנא יעלין,
נובוריפארט, מאסס.
ר׳ יוסף כהן,
ארווערן, נ. י.
ר׳ אליעזר כ״ץ,
פאסייק, נ. דז.
ר׳ מרדכי כ״ץ,
שיקאגא איל.
ר׳ ירחמיאל כרמי,
פאנד דא לאק וויס.
ר׳ נפתלי מאיר לאנגסאם,
באיסייד, נ. י.
ר׳ מנחם מענדל לידרמאן,
דענווער, קאלא.

ר׳ שמחה הלוי ליוואי,
פערט עמבאָי, נ. דז.
ר׳ אברהם לייבטאג
עקראָן, אָהאיאָ
ר׳ חיים צבי לעווין,
פאָרעסט הילס, נ. י.
ר׳ צבי מאנדלקאָרן,
שיקאגא, איל.
ר׳ משה מאקס
פאָרעסט הילס, נ. י.
ר׳ חיים מעסקין,
סאָניסייד, נ. י.
ר׳ ש. ה. מעץ,
וואשינגטאָן, ד. ס.
ר׳ משה מעשעלאָף
שיקאגא, איל.
ר׳ נפתלי הלוי ניובערגער
באלטימאָר, מד.
ר׳ חיים יצחק סומכוס,
מאטאפאן, מאסס.
ר׳ נח משה סטיסקין,
וועסט נו יארק, נ. דז.
ר׳ נתן יוסף סטריזאָווער,
דזוירזי סיטי, נ. דז.
ר׳ יעקב עפשטיין,
סיראקיוז, נ. י.
ר׳ יצחק זלמן פאָזנער,
נאשוויל, טענ.
ר׳ אברהם פאלבערג
טשעסטער, פא.
ר׳ אלעזר פייגאהן,
גאלווסטאן, טעקס.
ר׳ מנחם פער,
ס. אזען פארק, נ. י.
ר׳ יעקב פערלמוטער
באלטימאָר, מד.
ר׳ חיים ישראל, פראמאָוויץ,
וועסט טשעסטער, פא.

שארית ישראל

ר׳ אלי׳ פרידמאן,
בראדלי ביטש, נ. דז.
ר׳ שלמה פריליך,
מאונט ווערנאָן, נ. י.
ר׳ אשר דוב קאָהן,
טולסא אקל.
ר׳ אפרים שמואל קאליטש,
לאָנג ביטש, נ. י.
ר׳ אליעזר ליפמאן קארדאן,
סאלט לייק סיטי, יוטא
ר׳ יהושע העשיל קויפמאן
וואשינגטאָן, ד. ס.
ר׳ גדלי׳ קלאפערמאן,
לאורענס, נ. י.
ר׳ הלל קלעוואן,
וואשינגטאן ד. ס.
ר׳ ישראל קלעוואן,
מאונט ווערנאן, נ. י.
ר׳ מנחם רב,
ראטשעסטער, נ. י.

ר׳ שלמה רודמאן,
לואיסוויל, קענ.
ר׳ שלום ריבקין,
סט. לואיס, מיז.
ר׳ אהרן שאחאטאָוויץ,
נו הייווען, קאנ.
ר׳ אליעזר שווארץ,
פריהאלד, נ. דז.
ר׳ נחום שולמאן,
מיניאפאָליס, מינ.
ר׳ נחום בער שולמאן,
מידעל ווילעדז, נ. י.
ר׳ משה שמידמאן,
אסבורי פארק, נ. דז.
ר׳ חיים שעוועל,
עדזמיר, נ. י.
ר׳ יחזקאל ש. שפירא,
בראקטאן, מאסס.
ר׳ משה נתן הלוי שרייער,
ראטשעסטער, נ. י.

רבנים חברי אגוד הרבנים תומכי עזרת תורה

ניו יארק ובראנקס

ר׳ יצחק אביגדור
ר׳ יחזקאל בעסער
ר׳ יעקב גאלינסקי
ר׳ אהרן חאמסקי

ר׳ עקיבא טשיל
ר׳ ד׳ מ׳ מאשיץ
ר׳ מרדכי מייער

ברוקלין, נ. י.

ר׳ אבראמציק
ר׳ יצחק באלאבאן
ר׳ הירש מילנער
ר׳ זעליג עפשטיין
ר׳ חיים אברהם פינקוס

ר׳ נתנאל קווין
ר׳ יעקב רבינאָוויץ
ר׳ גדלי׳ שאהר
ר׳ יעקב שורקין

ערי המדינה

ר׳ נתן ברוך,
לאָנג ביטש, נ. י.
ר׳ ליפא ברענער,
קארטערעט, נ. דז.
ר׳ מרדכי געלער,
יוסטאָן, טעקס.
ר׳ דוב גרינבוים,
מאנסעי, נ. י.
ר׳ יוסף גרינבלאט,
סאראטאגא ספרינגס, נ. י.
ר׳ מאיר גרינבערג,
פעטערסאָן, נ. דז.
ר׳ שרגא פייוול גרינשטיין,
נוארק, נ. דז.

ר׳ משה וויטמאן,
מאנטיסעלא, נ. י.
ר׳ ישראל טורנער,
פילאדעלפיא, פאַ.
ר׳ אהרן סאלאמאן,
ראטשעסטער, נ. י.
ר׳ רפאל פעלקאוויץ,
פאר ראקוויי, נ. י.
ר׳ ה׳ ז׳ ראפאפארט,
קינגסטאָן, נ. י.
ר׳ מאיר שטראספעלד,
דארטשעסטער, מאסס.
ר׳ מאָריס שעוועלעוויץ,
קעמברי הייטס, נ. י.

רבנים ומטיפים תומכי עזרת תורה

ניו יארק ובראנקס

ר׳ מ. ד. אלטיין
ר׳ יצחק אלקלעי
ר׳ פסח י. ארעץ
ר׳ ה. באנטשעק
ר׳ ה. באראז
ר׳ מיכל ברנשטיין
ר׳ י. גאָטליב
ר׳ ש. דייטש
ר׳ י. האגער
ר׳ ש. האנאווער
ר׳ י. האפמאן
ר׳ פ. וואלק
ר׳ מ. וויינשטיין
ר׳ א. מ. יאגער
ר׳ יצחק לאקס
ר׳ ה. מ. ליכטיג
ר׳ י. ליפשיץ

ר׳ שלמה לעווי
ר׳ יוסף מארקוס
ר׳ ש. נולמאן
ר׳ יוסף נוסבוים
ר׳ שמואל סגל
ר׳ מ. סעלעוואן
ר׳ מ. ספרד
ר׳ ד. פייקעס
ר׳ בנימין פלאטאווסקי
ר׳ משה ה. פעקער
ר׳ י. פראגער
ר׳ א. פרידמאן
ר׳ שאול פרידמאן
ר׳ מ. ה. קאגאן
ר׳ שמואל שווארצבערג
ר׳ אברהם שער
ר׳ ה. מ. שפירא

שארית ישראל

ברוקלין, נ. י.

ר׳ גרשון העניך אייכהאָרן
ר׳ י. מ. בלאו
ר׳ ב. בערגער
ר׳ יהודה ברוידע
ר׳ מתתי׳ גאָלדוועג
ר׳ אהרן גארבאטי
ר׳ שמחה גארדאן
ר׳ נפתלי גראס
ר׳ בנימין גרינבערג
ר׳ יעקב וויליג
ר׳ בנימין וויליגער
ר׳ אהרן חייט
ר׳ דוד טאלאנסקי
ר׳ מ. טורנער
ר׳ י. טענענבוים
ר׳ י. טראָפּער
ר׳ יהודה כהן
ר׳ נתן לאטערהויז
ר׳ ה. לאנדאן
ר׳ ישראל לאקס
ר׳ מ. לובין
ר׳ ליב ליטז
ר׳ א. י. לייטנער

ר׳ דוד ליכטנשטיין
ר׳ זאב ליפשיץ
ר׳ מ. א. לעוו
ר׳ דוד נ. לעסער
ר׳ מרדכי מעזנעטשער
ר׳ מ. ה. סיימאן
ר׳ יוסף יצחק סינגער
ר׳ יעקב עדערמאן
ר׳ דוד פישביין
ר׳ דוד אלימלך פישמאן
ר׳ שמואל פישער
ר׳ יחיאל פישקין
ר׳ א. קאפעלאוויץ
ר׳ פ. קליין
ר׳ יהושע קרייסער
ר׳ אברהם ראזען
ר׳ דוד ראפפארט
ר׳ חיים צבי רובינס
ר׳ שלמה זלמן ריכטמאן
ר׳ מ. שאץ
ר׳ נח שיין
ר׳ אברהם שיינפעלד

ערי המדינה

ר׳ מ. אבראמציק,
שיקאגאָ, איללל.
ר׳ י. איזאק,
מעמפיס, טענג.
ר׳ י. ארלאנסקי,
וואשינגטאָן, ד. ס.

ר׳ מ. באָבראָווסקי,
דיטראָיט, מיש.
ר׳ יקותיאל ביטערספעלד,
לייקוואוד, נ. דז.
ר׳ בינענפעלד,
סאוואנא, גא.

רבנים ומטיפים תומכי עזרת תורה לחיים טובים ולשלום

ר׳ י. בלוי, ז״ל
פאר ראקווי, נ. י.
ר׳ לואיס בלומבערג,
נוארק, נ. דז.
ר׳ מ. בלעיך,
לאוויסטאָן, פא.
ר׳ ישראל יעקב ברוין,
אינדיאנא הארבאר, אינד.
ר׳ חיים גאָלדין,
ראקסבורי מאסס.
ר׳ ל. גאראד,
וואלדאסטא, גא.
ר׳ ס. געלמאן,
פאָרעסט הילס, נ. י.
ר׳ א. ס. גענאָער,
פאר ראקוויי, נ. י.
ר׳ מ. גראָוועד,
מיאמי ביטש, פלאָרידא
ר׳ י. ד. גראָנער,
באפאלא, נ. י.
ר׳ אביגדור גראָסמאן,
טוסאָן, אריז.
ר׳ אהרן גרינבוים,
יאָנקערס, נ. י.
ר׳ ה. דאלנאנסקי,
דיטראָיט, מיש.
ר׳ דאנענבערג,
וואודרידז, נ. י.
ר׳ ד. דאנענבערג,
נוארק, נ. דז.
ר׳ י. ה. דיסקינד,
באלטימאָר, מד.
ר׳ אלי׳ האלבערג,
ספרינג וואלי, נ. י.
ר׳ סימאָר האלפרין,
הילסייד, נ. י.
ר׳ י. ה. הייבער,
מיאמי ביטש, פלא.

ר׳ יוסף וואגנער,
וויהלינג, וו. ווירג.
ר׳ אהרן וואלדען
טשאַטאַנוגא, טענ.
ר׳ אפרים ראובן וואָלף
ווילקעסבערי, פא.
ר׳ מ. ווארהאפטיג,
פילאדעלפיא, פא.
ר׳ ב. ווייזער,
מאונטיינדייל, נ. י.
ר׳ מ. וויין,
קעמדען, נ. דז.
ר׳ י. וויינטרויב,
מאנטיסעלא, נ. י.
ר׳ ד. וויינשטיין,
באפאלא, נ. י.
ר׳ י. ווערלין,
האדסאן, נ. י.
ר׳ מנחם בן ציון זאקס,
שיקאגא, איליל.
ר׳ שאול זאקס,
שיקאגא, איליל.
ר׳ א. מ. זדאנאוויץ,
דזוירזי סיטי, נ. דז.
ר׳ מאיר זיוויצא,
הארטפארד, קאנ.
ר׳ א. חייט,
סופעריאר, וויס.
ר׳ לואיס חיימאָוויץ
שיקאגא, איליל.
ר׳ ש. טווערסקי,
לאס אנדזעלעס, קאליפ.
ר׳ י. טורנער,
טשעסטער, מאסס.
ר׳ נ. טעמקין,
טרענטאָן, נ. דז.
ר׳ א. א. כהן,
טשישאַלעם, מינ.

שארית ישראל

ר׳ העברי כהן,
מאנסי, נ. י.
ר׳ י. ש. כהן,
טראי, נ. י.
ר׳ סאל כץ,
קערנהאנסאן, נ. י.
ר׳ מ. לאַבקאָווסקי,
דאָלעס טעק.
ר׳ מאיר לאבקאָווסקי,
טאָלידא, אָהאַיאָ
ר׳ אוירווינג לעווי,
ספרינג װאלי, נ. י.
ר׳ מ. י. לעווין,
וועניס, קאליפ.
ר׳ מ. ב. מאנסקי,
לימא, אָהאיאָ
ר׳ נ. מארטאן,
ווירטאָן וו., ווירג.
ר׳ יואל מאָשקאָוויץ,
מאָנטריאל, קנדה
ר׳ זאב נעלסאָן,
טשעסנאטהילל, מאסס.
ר׳ א. סגל,
דוביוק, איאָווא
ר׳ ז. סגל,
נוארק, נ. דז.
ר׳ ש. סגל,
מאסאנא, נ. י.
ר׳ ש. סגל,
ספרינגפילד, מאסס.
ר׳ מ. ב. סילמאן,
סט. פאול, מינ.
ר׳ ג. סינגאָלאָווסקי,
דוביוק, איאָווא
ר׳ א. סינגער,
נוארק, נ. דז.
ר׳ י. סינגער,
דאלעס, טעקס.

ר׳ רפאל סליבא,
אינדיאנאפּאָליס, אינד.
ר׳ דוד ספערא,
פרעדריקטאָן, קנדה
ר׳ יצחק עבערט,
וואליסטראהם, נ. י.
ר׳ מ. עהרנבערג,
נוארק, נ. דז.
ר׳ העררי עפשטיין,
אטלאנטא, גא.
ר׳ י. פּאָזנער,
ברידזטאָן, נ. דז.
ר׳ מ. מ. פאליקאָוו,
אָמאהא, נעבר.
ר׳ שמואל חיים פראמאוויץ,
וועסטשעסטער, פא.
ר׳ א. פרומבוים,
שיקאגא, איLL.
ר׳ ה. פרידמאן,
הארטפאָרד, קאנ.
ר׳ ח. פרידמאן,
נוארק, נ. דז.
ר׳ מ. י. קאנאוויץ,
נובורג, נ. י.
ר׳ דוד זרח קראַש,
קאלאמביא, ס. ק.
ר׳ צבי קאָרן,
באלטימאָר, מד.
ר׳ יעקב קורלאַנד,
באלטימאָר, מד.
ר׳ י. א. קירשבלום,
פלאָשינג, נ. י.
ר׳ א. קליין,
סט. יוסף, מיז.
ר׳ אשר קליין,
נוארק, נ. דז.
ר׳ י. ש. ראבינאָוויץ,
קאלאמבוס אהאיאָ

עסקנים תומכי עזרת תורה לחיים טובים ולשלום

ר׳ ש. ראָזענבערג,
גרינפילד פאַרק, נ. י.
ר׳ ש. ראָזענבלאַט,
באלטימאָר, מד.
ר׳ י. ראפפארט,
דעס מאינעס, איאווא
ר׳ פ. ריטהאָלץ,
היילאנד פאַרק, נ. דז.
ר׳ מ. שובאלסקי,
קאנאנסבורג, פא.
ר׳ א. שווארץ,
פילאדעלפיא, פא.
ר׳ חיים שומאָוויץ,
ראטשעסטער, נ. י.

ר׳ דוד שטאמפער,
לאס אַנדזעלעס, קאַליפ.
ר׳ שיינבערג,
ספרינג וואלי, נ. י.
ר׳ .מ שלינסקי,
פיליפסבורג, פא.
ר׳ ס. שעכטער,
ספרינג וואלי, נ. י.
ר׳ פ. ע. שעכטער,
גלענס פאלס, נ. י.
ר׳ אפרים שפירא,
באלטימאָר, מד.

עסקנים ובעלי השפעה תומכי עזרת תורה

ניו יארק ובראנקס

י. אייכנטאהל
מ. וו. בעקערמאַן
מ. י. בערגער
רעוו. טובי׳ בעלקין
מ. גראב
רעוו. גארבארסקי
מ. האָניג
מרדכי זלמן הורוויץ
יצחק האוט
רעוו. פנחס האבענסטריך
דר. יעקב משה וואלאך
רעוו. ל. וואָהל
רעוו. ל. זאָנענפעלד
רעוו. ח. טעפליצקי
יהושע זאב לעוויטאס
ישעי׳ מאלינאָוויץ
ב. מארינאָוו

פנחס נייהויז
ס. ל. סאר
רעוו. ד. פרנס
רעוו. שמחה ב. פשעסטעלעניץ
רעוו. מ. צימערמאַן
גדלי׳ רייז
אהרן רעזניק
רעוו. אברהם ראדני
רעוו. אהרן ראָזענבלום
רעוו. ראָטענבערג
ליב שאצקעס
שטערמאַן פעמילי פאָנד
רעוו. י. א. שפירא
רעוו. מ. מ. שפירא
רעוו. שעכטער
ש. שיינבלום
שוחטים יוניאָן

ש א ר י ת י ש ר א ל

ברוקלין, נ. י.

אפרים ארי׳ איינבינדער
דוד אייזנמאן
משה אסאפסקי, פרעז., אנשי סלוצק
ר׳ יוסף אשכנזי
אהרן דוד ברנשטיין
מ. ל. ביאליק
אפרים בילענקער
רעוו. יעקב ביליגער
גרשון גאָלין
הר׳ דוד יעקב גערץ
רעוו. יוחנן גאָרדאָן
רעוו. אלי׳ משה דישאַליט
א. דויטש
יעקב הלרשטיין
רעוו. א. ווייסמאן
רעוו. י. ד. וואטאן
י. ל. טאבאראוו
מ. טייטלבוים
רעוו. שלום כץ
רעוו. א. לעהרמאן

רעוו. א. לעווין
דר. ישראל לעווענטאל
רעוו. אברהם מאטעשין
ג. נעמעצקי
רעוו. דוד נאוויק
רעוו. י. סילקאוויץ
י. סיעוו
סענאַטאָר ה. סארין
מרת ס. סאשער
י. ב. עהרנבערג
אהרן ערדמאן
רעוו. יהושע ארי׳ עסעקס
ס. פריי
נ. פריעדבערג
י. צימענט
רעוו. קרייסלער
רעוו. א. ראזין
מרת ס. ריטעל
רעוו. שערשעווסקי
רעוו. א. א. שולמאן

ערי המדינה

רעוו חיים אלעזר ודבורה אבראמאָווסקי
סט. פאול, מינ.
רעוו. מ. בלאק,
באָוערפאָלס, פא.
רעוו. א. באראש,
דענווער, קאלא.
רעוו. ב. ביגלאייזען,
לייקוואוד, נ. דז.
רעוו. מ. ברוין,

יאָנגסטאָן, אָהאיאָ
רעוו. איסר בריקמאן,
אָלבאני, נ. י.
רעוו. יצחק דוד ברמאן,
דזוירזי סיטי, נ. דז.
רעוו. ראובן גאָלדפאַרב,
וואודרידז, נ. י.
רעוו. אפרים גאָרדאָן,
פילאדעלפיא, פא.

עסקנים תומכי עזרת תורה לחיים טובים ולשלום

רעוו. ס. גאָרעליק,
באפאלא, נ. י.
רעוו. שמואל גודמאן,
באלטימאָר, מד.
רעוו. יוסף חיים גילולה,
טולסא, אקל.
רעוו. א. גליק,
ריטשמאָנד, ווירג.
רעוו. אלעקס געלבער,
באפאלא, נ. י.
רעוו. ס. גרוסקין,
קאנע, פא.
רעוו. ע. גרין,
פאריספאני, נ. דז.
רעוו. ב. האָרוויץ,
מאנאטיוואק, וויס.
רעוו. מ. האלפערין,
וואוסטער, מאסס.
רעוו. י. העכט,
לייק שעלדראק, נ. י.
רעוו. חיים מאיר העלער,
נוארק, נ. דז.
רעוו. ה. ד. ווייס,
סט. פאול, מינ.
רעוו. ב. זיידאָף,
סוואן לייק, נ. י.
רעוו. חיים זיידעס,
לאָנג איילאנד סיטי, נ. י.
רעוו. ח. י. חזן,
סינסינאטי, אהאיאָ
רעוו. חיים חאַלאַדאָווסקי,
טשעסטער, פא.
רעוו. ס. ב. חייטאָווסקי,
פעטערסאן, נ. דז.
רעוו. מ. טורעצקי,
מעמפיס, טענ.
רעוו. אהרן טענענבוים,
אגוסטא, גא.

רעוו. אשר זאב יאבלאק,
קאלאמבוס, אהאיאָ
רעוו. אליעזר מאיר יעלין,
יוסטאָן, טעקס.
רעוו. חיים כהן,
מאָלדען, מאסס.
רעוו. ה. לובעל,
סאן אַנטאָניא, טעקס.
רעוו. מ. לעווין,
מעמפיס, טענ.
רעוו. ש. מאגאריק,
וואודרידז — ארץ ישראל
רעוו. א. מאס.
סט. לואיס, מיז.
רעוו. ארי׳ ליב מאָרדאָקאָף,
אָלבאני, נ. י.
רעוו. ב. מאשקאָוויץ,
ארווערן, נ. י.
רעוו. משה יוסף נאָדעלמאן,
בורלינגטאָן, ווערמאָנט
רעוו. מ. נוסבוים,
פאָקיפסי, נ. י.
רעוו. מ. סאפיר,
ס. פאלסבורג, נ. י.
רעוו. אברהם סיגעל,
שיקאגא, איլל.
רעוו. ב. סיגעל,
שיקאגא, איլל.
רעוו. י. סיגעל,
שיקאגא, איلל.
רעוו. יחיאל אפרים ערשטער,
טשאַטאַנוגא — דיטראָיט
רעוו. א. פאלאנסקי,
פילאדעלפיא, פא.
רעוו. ה. פלינער,
פייעטוויל, נ. ק.
רעוו. נחמן פערלמאן,
וויטשיטא, קענז.

רעוו. ד. פרידמאן,
לאנקעסטער, פא.
רעוו. סאל צירין,
דזאמייקא, נ. י.
רעוו. קאגאן,
גרינסבארא, נ. ק.
רעוו. קורשטיין,
טשארלסטאָן, ס. ק.
רעוו. מ. קלאוואן,
באלטימאר, מד.
רעוו. י. קלאצקין,
אָלד אָרטשאַרד ביטש, פלא.
רעוו. פ. ס. קליין,
אטלאנטא, גא.
רעוו. י. נ. ראבינאָוויץ,
פילאדעלפיא, פא.
רעוו. ל. ראדין,
ראק איילאנד, איлл.
רעוו. ד. ראָם,
פליינפילד, נ. דז.
רעוו. שאלאפין,
שעראן ספרינגס, נ. י.
רעוו. ה. שולמאן,
נוארק, נ. דז.
רעוו. י. שולמאן,
האקענסאק, נ. דז.
רעוו. מ. שוסטער,
פילאדעלפיא, פא.
רעוו. דוד שוראסקי,
נו הייווען, קאנב.
רעוו. צבי ארי׳ שאפירא,
סט. קעטרין, קנדה
רעוו. שמואל אלי׳ שפירא,
סידני, קנדה

עסקנים ונדיבים שהצטיינו בתמיכת עזרת תורה
לחיים טובים ולשלום

(א)

רעוו. דוב אייזענמאן,
ברוקלין, נ. י.
ל. מ. בלאָך,
הייווערהיל, מאסס.
זאב בלום,
וויליאמספאָרט, פא.
ליב הלל בעראלסקי,
סיאטל, וואש.
דוד בנימין גארפינקעל,
מאנטיסעלא, נ. י.
יוסף חיים גילולא,
טולאסא, אָקל.
ה׳ געלערט (מוש״ז) נ. י. סיטי
יעקב משה ד״ר וואלאך
משה ווייט,
אטלאנטיק סיטי, נ. דז.
א. ווייז,
נובוריפאָרט, מאסס.
דוד זאלער,
דענווער קאלא.
אברהם זאַלצבערג,
פארט ווארט, טעקס.
יהודה זעליגסאָן,
טולאסא, אָקל.
אהרן טענענבוים,
אגוסטא
יהודה פנחס הכהן כץ,
טאָראָנטאָ, קאנאדא
דזוליוס יהודה ליווינגסטאן,
טולסא, אקל.
מאנישעוויץ מצה קאָמפּאַני,
דזוירזי סיטי נ. דז.

נדיבים תומכי עזרת תורה לחיים טובים ולשלום

דוב מארינאָוו,
ברוקלין, נ. י.
בנימין מענדעלאָוויטש,
בית לחם, נ. ה. ופליינפילד

ישעי' ניימאן,
דענווער, קאלא.
משה ליב תמר,
טרענטאָן, נ. דז.

(ב)

ש. בערנשטיין,
סט. פאול, מיננ.
ל. מ בלאָך,
הייווערהיל, מאסס
מ. ד. בלאקמאן,
מעמפיס, טעננ.
הערי ברעזניק,
וואודרידז, נ. י.
מר ומרת ראובן בוכמאן,
אָלבאַני, נ. י.
ישראל יוסף איידלמאן,
וההילינג, וו. ווירג.
ס. איידלמאן,
נו פאָרט, ווירג.
שמואל עפשטיין,
יארמוק, קאנאדא
דר. ה. פישעל,
טוסקאלוסא, אלא.
סעם פלאסט,
טולסא, אקל.
ל. גארבער,
פערט אמבאי, נ. דז.
מרת סימא גאריק,
בארץ ישראל
מר ומרת ישראל גאפשטיין,
הייווערהיל, מאסס.
ס. גרינבערג,
אָטאווא, קאנאדא
ב. גודמאן,
ראטשעסטער, נ. י.
א. י. הארק,
טשאַרלסטאָן, וו. ווירג.
יוסף טובי' האריק,
ברידזפאָרט, קאננ

אברהם ליבר דזייקאָבסאָן,
אפעלטאן, וויס.
ל. קאראן,
פלאשינג, נ. י.
אלי' קאמינסקי,
שריווּפאָרט, לא.
ד. קעניג,
סט. פאול, מינ.
מרת קליין,
וואוסטער, מאסס.
אהרן ומרים קלארק,
דזעקסאָן הייטס, נ. י.
אברהם קאלקא,
ראטשעסטער, נ. י.
ה. קאלקא,
ראטשעסטער, נ. י.
אלי' מרדכי קוברין,
נאטראנא, פא.
ל. קוויאט,
פעטערסאָן, נ. דז.
דר. ש. לעווין,
מאָנטריאל, קאנאדא
מאנדעל,
פליינפילד, נ. דז.
י. מ. מאזעל,
בורלינגטאן, ווערמאָנט
אברהם מער,
בירמינגהאָם, אלא.
דר. מאיר זלמן מושקאט,
מאריעטא, אָהאַיאָ
דר. שלמה מושקאט,
סינסינאטי, אָהאַיאָ
יעקב נאראוו,
האזעלטאָן, פא.

שארית ישראל

אסתר יוז,
פאָקיפסי, נ. י.
ח. ארלאנסקי,
נו קאסטעל, פא.
ליפא ארלין,
ברידזפאָרט, קאנ.
משה אביגדור ראב,
אינדיאנאַפּאָליס, אינד.
שמואל ראט,
וואשינגטאָן, ד. ס.
א. י. רובין,
נאָרט אדאמס, מאסס.
יוסף רובין,
נאָרט אדאמס, מאסס.
א. סאבאלאוו,
אַטלאַנטיק, סיטי, נ. דז.
יצחק סאווידאנסקי,
דזוירזי סיטי, נ. דז.
אב. שערמאן,
האריסבורג, פא.
חיים שטיימאן, וויניפעג, קאנאדא

אהרן יוסף שולמאן,
וואָרען, פא.
י. א. שווארץ,
פּאוטוקעט, ר. א.
אליעזר סיגעל,
לאנקאסטער, פא.
נ. סאלאמאן,
פּיאריא, איל.
איזידאָר סאָסניק,
דיטראָיט, מיש.
שמואל ווייזער,
בעלאיר, אָהאַיאָ
אהרן דוד ווילען,
קענטאָן, אָהאַיאָ
ה. ווילענסקי,
פרעדריקטאָן, קאנאדא
ח. וואָלפּין,
ס. פלאסבורג, נ. י.
א וואָלפּאָווסקי,
יוניון סיטי, נ. דז.

נדיבים תומכי עזרת תורה לחיים טובים ולשלום
ניו יארק ובראנקס
(א)

יצחק אהרן בונים
בערנאַרד בערנשטיין
יצחק יוסף ברוידא
יצחק דוד ונחמה גאלדשטיין
גאטעסמאן טרי לייף פאונדיישן
אליעזר גינזבורג
ישראל ולאה דזייקאָבס
משה ודינה דייקמאן
מרדכי דוד האָרוויץ
מרת עטא נ. הערשקאָוויץ
השפע, ראבינזאָן, מאָשקאָוויץ,
טערעבעלא
משה בה״ר מתתי׳ וויינבערג
דבורה ובני׳ בערנארד והענרי כץ

עליס ליווי, עו״ד
סענאטאר הערבערט ליהמאן
אברהם מאירס תורה פאָנד
ניו יארק בוטשערס דרעסד ביעף
מר ומרת מאיר סטאוויסקי
שמואל סטאַוויסקי
חנה עטרא
מ. י. עטרא
לואיס עטרא
חיים פּאָמעראַנץ
אבא פינקלשטיין
הערי פישל פאָנד
שבתי פרענקל
לייבוש פרנס

נדיבים תומכי עזרת תורה לחיים טובים ולשלום

אורי קאָוואלסקי
מרת פעני קויפמאן
לואיס ה. קלארק
י. ד. קעניגסבערג פאָנד
הענרי ל. קראשאר
זאב יקותיאל ראט
יוסף ש. שאוו
שובע, הרב יחזקאל בעסער וליב שולגאַסער
יעקב ראָזענבערג, פעלדמאן ושפיץ, (בחירה סטאָרס)
מנשה שטיין.
מאנישעוויץ מצה קאָ.
יצחק שלום
יוסף ב״ר דוד שפירא
שרה ליבא שפירא
האחים שרייבער, ניו יאָרק—נוארק

(ב)

י. בייער פאמילי
מאיר ובילא גאָלאָמבעק
סעם גאָלדבערג ובניו פאונדיישן
גאָלדשמיד ובניו
הערמאן האָלאַנדער
נחמן הויזמאן
י. הענדלמאן
מאריס י. וויינשטיין
מאריס לעסאוואי פאָנד
מרת חוהביילא ליפשיץ
שרה לעווין ומשפ׳
דר. שמואל סאָלאָוויטשיק
א. נ. ספאנדאל
מ. פאָמעראנץ (מאַנהעטן פייפער קאָ.)
יהודה זאב פיינערמאן
אשר, שרה וליב קאצעראאווסקי
האחים יעקב ודוד קעסטענבוים
שלמה זלמן רובין
ריעל כשר סאָסעדזש
א. שטרייט מצה פאַבריק

(ג)

מאקס אבראמאוויץ
א. אורוט
צבי אוקון
משה אקון
אברהם אייזענבערג
אייזענבערג קאמפאני
י. אסטערוויל
ש. אסטרייכער
אפעלבוים פאנד
מרת אפנער
יצחק אקס
צבי באדעק
אהרן באטט
דר. יצחק באליס
יוסף בוקלער
לעא בוקסאן
מר ומרת י. בישאף
אברהם בעלסקי
יצחק בענדזאמין
זינגפריד ונאנעט בענדהיים
שמולקא בערנשטיין
בראדוויי סענטראל האטעל קייטערינג
טשארלס בראנד ובניו
מ. בראנד ובנו
גדליה ברוידה
הערבערט בריכטא
י. ברילל
ב. ה. גאלדבערג
הרבנית הדסה גאלדבערג
מיכל גאלדבערג
משה דוד גאלדבערג
מ. גאלדבערג
יוסף גאלדינג

ש א ר י ת   י ש ר א ל

דר. ב. גאלדשטיין
מרת ד. גאלדשטיין
גאנעלעס ווייַן
מרת גועדאליא
סעם גיטעלאוו
ה. גלאבערמאַן
דר. הערालד געלפאנד
מר ומרת דוד יעקב גערץ
לואיס גראוו
גראסמאַן פאנד
אפרים ושרה גרשוני
יוסף דאבריס
אליהו דובין
דזואיש טיטשערס קאמיוניטי טשעסט
ד. דעלמאַן
הרבנית דעמבינסקי
אלכסנדר האבערמאַן
י. האנדעל
יהושע הארוויץ
פנחס הארעץ
ר. ג. הארוויץ
אהרן הוירש (פובליק קאַפּ קאמפּ)
י. הוירש
הרבנית חנה הענקין
ישכר דוב העסס
מרת ראז. מ. וואגעל
הערמאַן וואוק
גוסטאוו וואורצווייַלען
י. וואכמאַן
וואלף וואלפאווסקי
וואלפערט
מ. וואסין
מר ומרת י. ווייַנער
מרת ר. ווייַנשטאָק
וואָלף ווירדזין
ה. וועקסלער
משה ווערגען
זוסמאַן בייקערי
י. זין
ש. חייקאָוויץ
שלמה טעלושקין
נפתלי יאכנאָוויץ
ב. יאקאָבאָוויץ
ל. יודעל
ה. ש. יודקאָוויץ
הערי כהן מערטשענדייז
יעקב כץ
מר לאגאָוויץ
הערי לוקשאַק
עזריאל יהודה לוריא
ה. ליבערמאַן ובנו
אליעזר מרדכי ליסטאקין
עללים לעווי
נח לעווין
דר. רפאל מאהלער
מרת ש. מ. מאנישעוויץ
משה מאָרגנשטערן
מאקס מאָשקאָוויץ
נח מיכאלס
מרת א. ל. מילבערג
ליב מערקין
גבריאל נושטאַטער
הרבנית פעסיא סאָלאָווייטשיק
מרת סאשא סאפראַן
מרת ש. סיגעל
סעם וראז סילווער
יוסף ואסתר סילווערמאַן
מרת ל. סלאמקא
ב. י. סעלעוואַן
לעאַן ופיליפּ ספילקי
א. סקידעל
י. סרעבראָוויץ
מר ומרת ל. עדיסאַן
מר ומרת ש. ז. עדיסאַן
מרת טילא פּאָמעראַנץ

נדיבים תומכי עזרת תורה לחיים טובים ולשלום

פיינערמאן קאָמפּאַני
מר ומרת דוד פייסער
מר פירסטנבערג
א. מ. פעדער
סאל פעדער
י. ה. פעלדמאן
יצחק פענסקי
מרת ב. פ. פערניקאָף
פראפס פאונדיישאָן
י. פרומקיס
מרת ח. פרידמאן
מרת העלען פריעד
ציון כשר סאָסעדזש
מנדל דוד צימער
האחים קאגאן
אברהם יעקב קאוואל
בען קאוואל
האחים קאזין
מרת זלאטע קאָטלער
קאי בי עקספּאָרט קאָמפּאַני
מרדכי קאלמענאָוויץ
לואיס קני

וואלף קאסטנער
י. ה. קאפלאן
בילא קאצענעלסאן
לואיס קיען ואחיו
ברוך קלארמאן
יוסף קעסלער
מרת ב. ר. ראבינאוויץ
שלמה ראדזערסדאָרפער
ל. ראזמאן פאָנד
פעני ראסקין וראז לאודען
מ. רובין
יהודה רובינפעלד
יצחק רייכמאן
אניטא ואדאלף רימבערג פאָנד
אהרן רעזניק
מ. שווארץ
יעקב שוחט
נתן שופף
בני מ. שטאַהל
יקותיאל שטיין
א. שטערנבערג
ב. שפיץ

(ד)

אבאלאן קייטערינג
מרת ר. אבערלי
מרת א. אבראמאָוויץ
יעטא אבראמאָוויץ
יעקב ואניא אגינסקי
נ. אדלער
ב. אווידאן
מרת אוטמאן
מארגארעט אונגער
ח. אוסטערן

ר. אוסלאנדער
אוצר הספרים
בצלאל אוקון
דוב אורבאך
ר. אורבאך
אטלאס אימפּאָרט־עקספּאָרט קאָ.
דזוליוס איידלמאן
מרת ר. איידלמאן
מר אייז
יוסף אייזען

שארית ישראל

אברהם אייזנבערג
אהרן אייכלער :
ש. אלטמאן
אמעייק סקריפ קאָ.
מ. אמקרויט
אנסל טשאריטי פאָנד
מרת אסאפסקי
נתן אפעלמאן
א. אראטען
לואיס באגופאָלסקי
י. י. באָדענשטיין
ר. באלער
ה. באראן
ח. בוכמאן
יוסף בוקשפאַן
מאריס בורג
בייבי גרענד קאָפע קאָ.
נעטיא בייער
א. מ. בייקער
מרקוס ביסטריצקי
אלפערד בלאך
מרת פ. בעדער
י. בעלער
האחים בענדזאמין
מר ומרת עליאס בעקערמאן
מרת ליליאן בערג
י. בערגמאן
מרדכי יעקב (מאקס) בערגער
בעסי בערמאן ובעלה
יחיאל בערמאן ובניו
ב. ר. טשילדרען אָווערזאָלל
בארנעט בראָטמאַן ואחיו
דוד בראנדוויין
מ. בראם
י. בראנדעס
יוסף בראנפעלד
סעם ברונער
מאקס ברוק
משה ברייער
האחים ברעכער
טשארלס גאָלד
י. י. גאָלד
וויליאם גאָלדבערג
ד. ש. גאָלדהירש
אידא גאָלדמאן
מרת ה. גאָלדמאן ואחותה
זעמל גאָלדמאן
שמואל גאָלדמארק
י. גאָלדפארב
י. גאָלעף
מרת ז. גאָראָדייסקי
ל. גארבער
היימאן גאָרדאָן
הרבנית מרים רבקה גארעליק
יעקב גודמאן
מרת ר. גוטלאָוו
י. גור ארי׳
בעלא יעטא גינזבערג
מרת ה. גינזבערג
מ. גינזבערג
י. גלאסס
בעטי גליק
הערי גליק
גרשון גליקמאן
ה. געווירץ
אייזיק געלליס
הערי געלמאן
ש. געלמאן
געלעס ובערגער
דזיימס א. געלערט
גענעלעס וויין קאָ.
א. גראָבער
ב. גראָדסקי
מ. גראָס
גראָסמאן־גרינפילד גאראדזש

נדיבים תומכי עזרת תורה לחיים טובים ולשלום

ב. גרינבוים
אברהם גרינבערג
זאב גרינבערג
סיימאן גרשון
יוסף דאלינסקי
מר ומרת מ. דאלינסקי
אשר דאפילט
א. א. דזייקאָבס
דזעק ענד דזיל קידי שאפ
האחים דזעראפסקי
ישראל דיקשטיין
ב. דערמאן
האד כרמל כשר פראָדוקטס
י. האָך
הערי וגערטרוד האָכבערג
י. האלבערט
מרת מ. האלפערין
י. ה. האָפבערג
יהודה מאיר האָרוויץ
זעליג האריסאָן
היי־מארק כשר מיעט פראָדוקט
האחים הייט
ה. הימעלשטיין
א. הירש
נ. הירש
מרת ב. העכט
ג. ה. העלמאן
ש. העלפנשטיין
יואל הערכמאן
מר הערמאן ובנו
מרת ר. וואכטעל
ח. ב. וואָלף
ש. וואָלפסאָהן
וואָלפסאָהן־גרינבוים
ה. וואריש
ש. וויטקין
דר. ז. ווייל
היימאן ווײלער
אפרים וויינלאנד

זלמן ארי׳ וויינרעב
מרת ומרת ה. וויינרעב
מאיר וויינשטיין
י. מ. ווייס
יעקב ווייסלמאן
מרת ל. ווייסמאן
סעם ווייסמאן
מרת אנא ווייסנער
י. ווינד
שמעון ווינקלער
מאריס וויעדערלייט
דר. ה. ווירגין
מר ומרת וועבער
צירל וועלטמאן
אלי׳ ס. וועלער
טוביא וועקסעלבוים
מרת א. ווערבער
איסקא זאהרמאן
יהודה זאהרמאן
טשאַרלס ונתן זאקס
ג. זכאַריש
ראז זעגון
אנא זעלצער
עלסי ובײלא חייקין
מרת ס. טאוב
יעקב טאובער
דוד טווערסקי
מרת ר. טייטלבוים
יוסף טענענבוים
אב. טראפער
ד. טראָצקי
י.ל. טראָצקי
הערמאן טרייסער
מרדכי מאיר טשיין
אלי טשייקין
פייגא טשייקין
א. יאבלאָנסקי
פ. יאבלאָנקא
מענדל יאָסעפאָוויטש

שארית ישראל

רעוו. ל. יעקבסאָהן
יאָרקוויל מיעט פּראָדוקט
אשר י. יודעלסאָהן
יוניטעד סטריקטלי כשר בוטשערס
אב. יפה
ישראל גיפט סענטער
א. כהן
מרת א. כהן
אברהם כהן (קאפוסטא)
מרת אניא כהן
דוד כהן
מאריס כהן
פרומא רחל כהן
מ. ורחל כץ
יעקב מ. לאווי
אברהם לאורעס
יוסף לאוקס
דר. י. א. לאזארוס
דזולאיוס לאן
אלימלך לאנדאו
ראז לאנדאן
מרת י. לאשינסקי
בנימין לובאשעווסקי
העניך לוסטיג
נ. לוסטיג
יוס. ליבען
מ. ליבען
ליבערטי עלעקטראָניקס
יוסף ישראל ליבערמאן
מ. פ. ליט
א. ליטווין
ס. מ. ליטענבערג
ב. לייבאָוויץ
מאיר לייטער
ל. ליינוואוד
י. ליכטנבערג
חיים ליכטנשטיין
ב. לינדנבוים
מרת ר. לינדנבוים

טשארלס ליסס
א. ליפשיץ
נ. וסיידי ליפשיץ
ה. לוקשאק ובניו
י. לעוואָוו
בלומא לעווי
זעליג לעוויט
וו. לעוויטאס
נ. ז. לעווין
שמואל לעווין
ה. א. לעווינסאָהן
ש. לעווינסאָהן
מאיר לעפעל
סידני מאנשטער
אלקאלא מאקצמאן
מר ומרת אברהם מאָרגענשטערן
ב. מאָרגנשטערן
מוראי מאָרגנשטערן
מרת ר. מאָרגנשטערן
מיניע מארגאָלין
בען מארינאָף
מר ומרת מ. מארקאָוויץ
א. מארקוס פאָנד
ד. ויוסף מארקוס
דזעק מאַרקס
סעדריק מארקס
מגן דוד כשר מיעט פּראָדוקטס
מידטאון מאניופאקטשורינג קאָ.
שמואל מיכאל
דוד מילער
סאל מילער
מרת מ. מילקאווסקי
בתי׳ מינץ
י. מינקאָף
ציליא מישעל
מעבא גרעדינג קאָ.
י. מעהלער
איזידאָר מענדלסאָהן
דר. טש. מעסעלאָף

נדיבים תומכי עזרת תורה לחיים טובים ולשלום

ל. נאגישעווער
צבי נאוויאסקי
מרת אידא נאָוועגשטיין
מ. נוסבוים
פערל נוסבוים
מ. נחמן
ב. ניימאן
י. ה. ניסאָנסאָן
מר ומרת סעם נירנשטיין
פערל סאָל
ל. סאלאמאן
וואָלף סאפירשטיין
מ. י. סאפירשטיין
לואיס סוויגער
מ. סוויט
מ. סווערדלאָף
א. סומנער
נתן סטאמבלער
לעא סיגל׳ס רעסטאָראנט
לעאן סיגל
סאלאמאן סיגל
ש. סיגל
ש. מ. סיגל
סאלי סיטאָוויץ
סיידז לאבאראטאריס
סאלאמאן סיימאן
דוד סייעוויץ
ג. סילווערמאן
דזערי סילווערמאן
סילווערשטיין פאָנד
האחים ש. סילווערשטיין
מרדכי סימחאָוויץ ובנו
דוד סינגער
יהודה סינגער
מר סינעט
מרת א. סקידעלסקי
בעקי סלוצקי
מ. י. סעלעוואן ובנו
סענעקא ספאָרטסוועל קאָ.

ל. סעפטימוס
אהרן ספאקווינא
מ. סקאלל
י. י. עבין
י. עהרנבערג
ז. עלבינגער (באנדי עקספאָרט קאָ.)
מ. עלעפאנט
ש. עלקין
א. עלשטיין
עם־עס מאַנופעקטשורינג קאָ.
חאשע יהודית עפשטיין
נח עפשטיין
עקסאקט קאמערא
י. ר. ערליך
מר א. פאדארצער
פעוואָרייט פייעפר באָקס קאָ.
ב. פאוודאטער
מ. פאָזוואָלסקי
פאטריקאן קייטערינג
זרח פאלאווסקי
חנה פעליג
חאשע פאלעי
היימאן פאמעראנץ
פריידא פאמעראנץ
צבי פאסטער
י. פארבער
ש. פורמאן
שרה פייגנבלאט
פיין כעמיקאל קאָ.
שמואל פיין
יעקב פיינער
מרת ד. פינקוס
י. ק. פינקלשטיין
ב. פינקלשטיין
אוירווינג פינקעל
איידא פינקעל
פיראמיד אינדוסטריאל פארן
(ה. אדלר, א. דזייקאָבס)

שארית ישראל

שרה פישמאן
סידני פלאטאָוו
יוסף פליגמאן
דזענעט פליישער
י. פערל
ש. פערלמאן
אברהם פעסעל ושרייבער
סאלאמאן פעפער
מר פרוכטהאַנדלער
דר. אברהם ה. פרידמאן
ב. פרידמאן
דוד פרידמאן
י. פ. פרידמאן
לייב פרנס
דניאל פרעסנער
יעקב צוקער
ד. צוקערמאן
יוסף צוקערמאן
דר. שמחה צימערמאן
מאקס קאָוער
זלאטא קאָטלער
אסתר קאנער
פ. קאפסקי
מרת ט. קאצענשטיין
חנה קארטען
מ. קופערמאן
לואיס קורצמאן
שמואל קושנער
ספר היובל 16
מרת ש. קימעל
מיניע קינגסאן
א. קירשנער
ל. קלאצקי
קליימאן
ניסן גליערס
יחזקאל קעלמאן
ש. י. קעניג
י. קעניגסבערג
י. קעסנער

קעפיטאל האָטעל אסאָסיאיישן
קעפיטאל טריידינג קאָ.
ב. קערן
מרת ר. קרינסקי
רחל קרעמער
א. ראבינאָוויץ
ראבינאָוויץ פאמילי
ה. ראוויטש
ציליא ראוויצקי
דבורה ראָוונער
ב. ראוש
בנימין ראזען
ג. ר. ראזען
בנימין ראזענבלאט
י. ראזענבלאט
דר. יעקב ראזענבערג
הרבנית שרה ראזענגארטען
ה. ב. ראזענוואסער
נ. י. ראזענטאל ובנו
ש. ראָזענפעלד
יצחק ראט
ראטבערג
בערנארד ראטמאן
דר. ראבערט ראטשילד
לעאן מ. ראך
וו. ראף
דר. א. ראפפאָרט
ל. ראפפאָרט
עליאס ראפפאָרט
ה. ראקאווסקי
א. רובין
הערי רובין
סיימאָן רובין
ראובן רובין
ש. ד. רובין
אברהם ושרה רובינשטיין
האחים רובינשטיין
מ. רובינשטיין
ריא פארמאקיסט

נדיבים תומכי עזרת תורה לחיים טובים ולשלום

חיה ריבאק
ריטשמאן
האחים רייזמאן
אברהם רייך
ארטשע רייכמאן
ר. מ. ב. קלאָטהינג
לעאן ריין מעמאָריאל פאָנד
דוד רייספעלד
ה. רעזניק
ל. רעזניק
סימא עלקא רעזניק
מ. רענטער
מרת מ. ה. רעס
מרת י. שוגערמאן
לעאן שוואלב

לעאן ס. שוואלבער
ה. שווארץ
שרה שולץ
רות שורין
ש. י. שילער
הערי שיף
גאסי שניידער
ח. ב. שניידער
יהושע לייב שעווין
מרת מ. שעכטער
שעף
דר. א. מ. שערמאן
דזענעט שפירא
מ. שפירא

ברוקלין, נ. י.

(א)

קלמן הארוויץ
היברו נאשינאל כשר ביעף

סענדער קאלאטש
שמואל קאלאטש
שלמה (סטיפען) קליין

(ב)

דוד ה. גליק
ערנסט באנדהיימער
רחל וואלדמאן
יעקב וואסערמאן

אברהם כהן
שמואל מגיד
ישכר פרנס

(ג)

מר ומרת ש. אייזענבערג
מרת ר. אייזענמאן
וו. י. אלפערט
משה אסאָפסקי

אפרים בילענקער
נחמי' בראדט
מ. בראדער
ברוקלין פרענדלי 12

שארית ישראל

א. גאפקאוויץ
ב. גרושקא
הענרי הירש
מ. הירש
שלמה וואגשאהל
אסתר וואלקאוויץ
פאול וי. וואלק
ח. ג. זאקאלניק
ישראל זופניק
ד. א. טילמאן
יונייטעד דרעסט ביעף
לאפאטין פעמילי
יוסף פישל מארטץ
ב. מארשאק
ש. ר. מענדלסאהן
מעסינג בייקערי
אב. נאדיש
לואיס סילווערמאן
י. סילווערשטראם
פנחס ספיוואק
א. מ. פאלאטשעק
הרבנית רחל פאם
כלב פאסטאן
מר ומרת י. פיקעלנער
מרת ה. פעלציגער

עטא פרדס
אלווין קאפלאן
פ. קליין
א. ראבינאוויץ
מרת ב. ר. ראבינאוויץ
דר. ה. מ. ראבינאוויץ
חיים א. ראבינאוויץ
יצחק משה הכהן ראזען
ראזנבלאט קייסינג קא.
מר ראזנבלום
יחיאל מיכל ראזענבערג
וואלף ראזענפעלד
ש. רובינאף
יוסף קאפל רייגאלד
סיידי רעדלהיים
מרת ד. רעזניק
א. רעזניקאף
יוסף שווייד
הרבנית חיענע לאה שטערן
י. ליפמאן שטערן
לאה שטערן
י. שיינפעלד
ח. י. שלעסס
דר. יעקב שמיטליין
י. שניידער

(ד)

דוד אבעלאוו
א. אבערשטיין
א. אגראדיצקי
מר ומרת אבראמאוויץ
אנא אדזע
ישראל ופייגא אדעס
הרבנית ר. אוושאוויץ
י. איזאקאוויץ
פ. איזעסאן
ב. י. איידלמאן

חוה איידלמאן
מאריס וראז איידלמאן
יוסף מ. אייזען
אברהם אייזענבערג
עוזר אייזענבערג
סאל ש. אייזענבערג
מרת ראלינא אייזנמאן
היימאן אייזנשטאט
ש. איסעראוו
מרת לואיס אלבארט

תומכי עזרת תורה

מרת פ. אלטסטאדט
מרת ד. ה. אליאס
ראז אלשין
הערי באבראוו
מרת ל. פ. באטקא
חנן ובײלא באכנער
רבקה באראכאװסקי
י. בוקסבוים
עליאס בורראס
מר ומרת ביבליטשער
בנימין בינענפעלד
ה. בלאך
מרת ל. בלאסס
אלי ואלעקס בלום
מ. בלום
הירש בליטץ
ש. בן צבי
י. בערמאן
ה. בערנער
עזרא בערקאוויץ
פרומא ל. בערקאוויץ
אברהם בערנשטיין
סעם ואסתר בערנשטיין
ל. בראדי
מרת ר. בראווערמאן
לייב בראמסאן
שרה בראנדוויין
מאקס בראנשטיין
דזאנא ברומבערג
מרת א. ברוקס
מרדכי ברוקס
מרת ה. ברייטמאן
מרת אהרן ברינבערג
מ. ברעוודע
מרדכי ברעייניס
א. גאלדבערג
ש. גאלדמאן
גאלד מאנאר קייטערערס

מ. גאלדפארב
האחים גאלדשמיד
גאלדשמיד פעמילי
שרה גאלדשמיד
ס. גאלדשמיד
א. ד. גאלדשטיין
אהרן גאטליב
ד. י. גאטליב
מר ומרת שמואל גאטליב
גרשון גאלין
ה. גאמזו
יצחק משה ואלי׳ גאנז
גארבער איגעל אויל קא.
מר ומרת י. גודמאן
יעקב גוזיק
י. גוטמאן
מרת ר. גינזבורג
ליליאן גלאזער
ה. גלאטשטיין
ה. גלאסס
ב. גלאסס
ש. גלאסס
נ. גליקמאן
טשארנע געלב
שמואל געלער
געצלער פאנד
י. גערטשנער
מר ומרת רפאל גראנאוו
ש. גראנאוואוד
חי׳ גראנעס
הענרי גראס
מרת גראסמאן
מר ומרת שמואל גראסמאן
מ. גרובמאן
וואלטער גרובער
ד. גרין
י. גרין
א. גרינבערג

שארית ישראל

אידא גרינבערג
פ. גרינבערג
י. גרינוואלד
לואיס גרינוואלד
ב. גרינפילד
גרינשפאן קייטערערס
משה אברהם גרינשפאן
שלום דאנציגער
ח. דאנענפעלד
מ. דווארעצקי
י. דויטש
מרת אירווינג דזייקאבס
יעטא דזייקאבס
חנה גאלדע דיסקין
מרת דיקמאן
מ. ה. דיקער
ב. דרעסנער
האוועמייער כשר פאולטרי מארקעט
ד. האכבערג
א. האכמאן
ה. ה. האמער
מרת פ. האסקל
מרת ר. האפין
מרת ליבא האפס
אברהם הארוויץ
מרת הערי הארוויץ
יעקב הארוויץ
אליעזר הארפענעס
נחום הארפענעס
נ. הודעס
ש. הייבער
מרת היימאוויץ
י. ל. היימאוויץ
ל. הילצנראד
הערי הימעלשטיין
יוסף הירש
מרת הירשפרונג
מרת הלפערין

ישראל העכט
אורי העלמאן
מרת ד. העלפגאט
דוד ה. הערשקאוויץ
ה. הערשקאוויץ
דוב וואלאך
העלען וואגנער
בנימין וואלדמאן
פ. וואליס
יצחק וואלף
היימאן וואלפאוויץ
טעמא לאה וואלפיש ובנה
מרת וואלפמאן
מרת וואלפסאהן
ה. וויינבערג
וויליאם וויינגארטען
מוניש ישראל וויינטרויב
ב. וויינער
ד. וויינער
הערי וויינער
מרת ל. וויינער
ב. וויינשטאָק
מר ב. וויינשטיין
מרת ב. וויינשטיין
ג. וויינשטיין
יצחק ווייס
ל. ווייס
מ. ווייס
פ. ווייס
שמחה בונים ווייס
מרת א. ווייסלער
יעקב ווייסמאן
בנימין ווילהעלם
אב. ד. ווינער
יעקב וגיטל וויסעלמאן
אברהם וועזעקעוויץ
מוראי ווערבער
בעלא ווערניק

תומכי עזרת תורה

יוסף זאבארי
טשארלס זאודער
זאודערער
מ. זאוואדניק
ס. זאלל
ה. זאלצמאן
מר ומרת פיליפ זולער
חי׳ פייגא זוראוועל
ה. זיאנס
האחים זייגער
אשר זיידמאן
מר ומרת ה. פ. שלאחאצקי
מרת זעווין (תשרק)
ה. זעליגסאן
נחמן זעלצער
עטל זעלצער
מאריס טאפעל
הרבנית ביילא טווערסקי
דוד ומרדכי טווערסקי
זעלדא טווערסקי
הרבנית מרים טווערסקי
מר טורים
יהודה טורנער
חנה טורק
י. ש. טייטלבוים
מ. טייטלבוים
ט. טענצער
בערטא טשעראפ
האנס טשיאנס
גערטרוד טשירטשיק
טשעסטעכאווער אייד סאסייעטי
נ. יאסעוואפיץ
פייוויש יאקאבאוויץ
ב. יודעלסאהן
יורא קארפ
אב. יפה
גדליה וסיידי כהן
דוד כהן

דזוליוס י. כהן
חנה כהן
עמנואל כהן
ש. כהן
שלום ברוך כהן
לעוועגס בייק שאפ
מר ומרת י. לאווענפעלד
צבי לאזאליק
א. ל. לאזארוס
רעוו. פתחי׳ לאם
יוסף לאנדא
ש. לאנדא
יעטא לאנעס
י. לאף
מיס. דארא לאקעס
רעוו. חיים אלעזר לוריא
סעם לי
ש. ליבין
אנא ליבמאן
מ. ליבער
דזעני ליט
מרת ב. לייבאוויץ
י. לייביגער
ליידיס אייד אקזילערי
ברוך לייכטונג
יצחק דוד ליכטנשטיין
מרדכי בנימין ליכטנשטיין
מרת ש. ג. ליעב
ב. ליפשיץ
ה. לעווי
י. וו. לעווי
פסח לעווי
בעלא לעוויט
מרת ג. לעווין
מ. לעווין
דוד פאסטאג
א. פאפעלאוויץ
אידא פארקאס

שארית ישראל

טשארלס פיין
יעקב פיינבערג
יהושע פיינער
ה. פיינערמאן
אלעקס פינק
נחמי׳ פינק
דר. יוסף פינקוס
מ. י. פינקלשטיין
מרים פינקלשטיין
דר. ראובן פינקלשטיין
סעם פיערסאן
ר. פיקארסקי
א. פיש
משה פישמאן
ש. פישמאן
צבי פלאטקין
דוד פעלדמאן
ראז פעלדהאנדלער
יעקב פעריל
יעקב פערילמאן
מאריס פערילמאן
מרת א. פערלמוטער
בנימין ורחל פערסקי
מרת ה. ל. פרוס
דזוליוס פרידמאן
יהודה צבי פרידמאן
לואיס וגיטל פרידמאן
מרת פריידין
הרבנית ל. מ. פרייל
ז. פריינד
שלמה פריינד וז׳
י. פרעסמאן
אשר פרערא
י. י. צימערמאן
ר. קאגאן
ש. קאגאן
י. ז. קאוועסקי
רעוו. יצחק קאזאקאף

א. ש. קאזאקאף
י. מ. קאטעקס
שמואל קאלאטש
הערי קאליטש
י. קאליקאוו
י. קאלמאן
י. קאמין
ד. קאמינסקי
מ. קאנטאפסקי
ב. קאפושטין
מרת ב. קאפלאן
שלום קאפעל
הרבנית רבקה קויפמאן
יעקב קוניץ
עלסי קופליק
קירשנבוים
מ. ה. לעווין
ש. לעווין
ה. ב. לעווינסאן
אליעזר לעווערטאווסקי
לעווקא קאנסטרוקשן קא.
י. לערנער
י. מאגידסאהן
יעקב מאגראם
מאריס מאזור
דוד מאזעס פאמילי סירקל
מאנישעוויץ וויין קאָ.
מאריס מאסין
דוד מאסלאנסקי
נ. מאראנץ
ג. מארגאלין
שרה מארגענשטערן
יוסף מארדאוויץ
מר ומרת י. מארטין
מרת מארמארק
י. מארעל
יצחק מייזלין עסטייט, סופערן
ש. מיכאל

נדיבים תומכי עזרת תורה לחיים טובים ולשלום

ה. מילדער
פישל מילער
מילראז שאטאו
יוסף מעלצער
ש. מ. מענדלסאהן
מר ומרת מ. מענדלאָוויץ
יחיאל מעשנבערג
ליבא נוסקינד
זונדל ניימאן
ישראל ניימאן
ש. ניימאן
שרה ניימאן
א. י. נעמעצקי
יהודה נתן
ל. סאמבערג
י. סאמואלס
ה. סאנדאמירסקי
מערי סאפיער
סעם סאפיער
דוד סוויל
רחל סוריס
סטארטש פאנד
פאולינא סטילמאן
דזא. פ. סטימער
רבקה סיגל
א. ב. סילווערמאן
פ. סילווערמאן
ש. י. סילווערמאן
ל. ש. סימאנסאן
חנה סינגער
יעקב ש. סיעוו
סענטראל פעקונג קא.
ב. סעניאן
מ. י. ספאן
גיטל ספיטאלניק
פעסל ספרינגער
מר ומרת י. ענגל
קעט ענגל

מרת ענגלבערג
הערי ענקער
מ. עפשטיין
ש. עקסטראקט
היימאן ערטשיאק
א. פאדעוויץ
ד. פאדעווסקי
מרת פאמעראנץ
הערי ומילטאן פאמעראנץ
משה פ. קלאסס
פ. קליין
ש. קליין
האנ. פיליפ קליינפעלד
ב. קלעצקי
משה אהרן קעמפלער
חנה קענטאָר
מוראי קענטאר
מ. קענין
דר. פאול קעסטנבוים
הענרי קראכמאהל
פ. קרויס
רחל קרויס
מרת י. קרעמער
פערל קרעמער וגאטליב
שלום ראבינאוויץ
י. ראבינס
א. ראוויץ
עמנואל ראופמאן
ל. ראט
הערי ראזמאן
ליב ראזמאן
י. ראזנבלום
מאקס ראזנבערג
ה. ראזנטאל
עדווארד ראזנטאל
יעקב ראזנפעלד
האחים ראזנקראנץ
ה. ראכמיאל

שארית ישראל

לואיס ראם
דוד ראפאפארט
ראז ראפאפארט
וויליאם ראק
יונה רוב
האחים רובין
ראז רובין
אלווין רובינפעלד
דארא ריווקין
ש. ריטהאלץ
הירש ריינמאן
מרים ריינעס
אברהם רייס
ראז רייס
גבריאל רייף
ה. רעזניק
מרת ק. רפאל
פנחס שאהן
ל. שאסטאק
אלבערט שווארץ
ה. שווארץ
ל. שווארץ
שמשון זאב שווארץ
ד. ומ. שולמאן
רחל שולמאן
י. שטיין
מאקס שטיין
י. ש. שטיינבערג
א. שטיינבערגער
הינדא שטיינהאלץ
יעקב שלמה שטיינפעלד
ישראל שמעון שטערן
י. שטרויס
דוד שיין
י. וש. שיין
אירווינג שיינבערג
י. א. שיינבערג
יצחק מרדכי שיינבערג
ה. שיף
ש. שיפער
זעליג שלאנסקי
הרבנית נחמה דינה שניאורסאהן
יעקב שניידער
נחמן שניידער
חיים שעכטער
מ. שעכטער
מ. שענקער
ב. שפיגעל
מענדל שפיגעל
צבי שפיצער
י. א. שפירא
הרבנית מ. שפירא
פנחס שפירא
ש. ל. שפירא
אשר שצופאק
מרים שרייבער
ש. שרייבער

באלטימאר

(א)

ש. בענעש
סיימאן ווינער ואחיו
יעקב ווינער פאָנד.
מר ומרת י. דוידאָוויץ
דוד טשערטקאָף
מילטאן לאסאן
זאב לובאן
משפחת נידל
יעקב סיגעל
לואיס קאפלאן
מילטאן קויפמאן
נתן רייף

נדיבים תומכי עזרת תורה לחיים טובים ולשלום

(ב)

רחל אדלער, באלטימאָר, מד.
הערי זאקס, באלטימאָר, מד.

(ג)

אברהם׳ס פאָנד
משה יוסף בענעט
שמואל וי. בענעש
ש. ברושאוואנקין
ה. גאטליב
א. גוטמאן
מר ומרת י. דודאוויץ
מרת ריווע באשע דינער
הענרי ק. וואלפערט
א. ד. טאראגין
יוראפין פראָוויזען
האחים לאסאן
מילטאָן לאסאן
ראָבערט לעוויט
יוסף לעווין
סאל ב. לעווין
וו. מאירהאָף
מאלמאן טרעיד קאָ.
מאיר מילער
נידעל פאָנד
אברהם סאנדלער
ש. סאָקאָלס
ראבערט סיעף
סילווערס בעקערי
לואיס פישער
יעקב פליעט
מאָריס פעדער
מרת ר. קאפלאן
י. ב. קאצנער
מילטאן ב. קויפמאן
ש. ה. קלעוואן
ר. אנד ס. קאָנסטרוקשן קאָ.
הרבנית פ. היימן
מאיר שטרויס
טשארלס שרייבער

(ד)

מר אלעקסאנדער
מ. א. אייזנבערג
לעא אלטפעדער
מאזעס אפעל
מרת ס. באָיאַרסקי
מר ומרת האווארד ביער
ראָז בערן
הערי גאט
אניא גודמאן
אידא געלער
מרת ה. היימאן
ד. וואלפערט
הערי זאקס
לואיס זאקס
מ. זעמעל
זעניץ בעקערי
יונייטעד בעג ענד פייפער קאָ.
האחים יפה
ה. יפה
ישראל יפה
יעקב כהן
ראלף א. כהן
נעלסאָן ב. לאסאן
ל. לאפין
יוסף לעהמאן
לעווינדאל האָם פאָר איידזשד

שארית ישראל

יוסף מאירהאָף
סידני מארקס
פ. מארקס
האחים מילער
טאָביאס מילער
מאקס נעלסאָהן
סטארטש פאָנד
דוד סיגל
מאָריס סיגל
הערי פאליק
וו. ל. פאָקס
פּאַריזער בעקערי
הענרי ואנא פיין

בערטא פיינשטיין
אברהם פינקלשטיין
י. פליישער
אהרן פרידמאן
וויליאם קאפלאן
מאָריס ס. קלעוואן
מ. ראָזען
לעאן א. רובינשטיין
הרבנית י. מ. שווארץ
א. מ. שומאן
ש. שומאן
פרעד שלאָסבערג
שמואל שעהר

ערי המדינה

(א)

ניו יארק

ירחמיאל גארפיל, סידערהוירסט
ל. וויין, ספרינג וואלי
משה ב״ר יהודה הכהן סטארטש ואחיו,
ישעי׳ ליב וחיים מענדל
מידל ווילעדז
רוקח פאונדיישן, פלאָשינג

ניו דזוירזי

אהרן טאַבאַק, ניו בראָנזוויק
ישראל מילער, דזוירזי סיטי
סאלאמאן ובעסי קוויאט פאָנד,
פעטערסאָן
יעקב צאלער, וואודביין
אברהם ריטש, לייקוואוד

טולסא

יהודה זעליגסאן

מר טרייוויס
מאיר מילער
שמעון לעבאָוו
יצחק נאדעל
דזוליוס סאנדיטען
הערמאן סאנדיטען
ש. פלאטט
פּאבליק סירוויס אָף אָקלהאָמא

ערי השדה

מר ומרת א. גאסאוויץ,
מעדיסאָן, וויסק. — ארץ ישראל
אליעזר (לואיס) וואלד,
הארטפארד, קאנג.
צבי לעווין, קאלטשעסטער, קאנג.
מרת י. ה. מילער־פייגין, פילא., פא.
מ. ראבינאָוויץ, פילא., פא.

(ב)

וו. אלפערט, לאָנג ביטש, נ. י.
מאקס דעלפינער, נאָרטוואלעס, פא.

וואָלפסאָהן אויל קאָ.
וויטשיטא־דאלאס, טעקס.

ה. מ. מאָריסאָן ענד שיף,
באָסטאָן, מאסס.
מאיר מילער פאָנד, טולסא, אקל.
דר. י. גאָרדאָן־מרגלית, פילא., פא.
פ. סילווער, אגוסטא, גא.
אברהם וראז עליס פאָנד, פילא., פא.
העגרי פייערשטיין, מאָלדען, מאסס.
פענסילוועניא אָנדערוואר מילס,

אלענטאון, פא.
מאקס פראנק, פילא., פא.
ה. מ. ראב, אינדיאנאפאָליס, אינד.
מרת הינדא ראזען,
טשאַרלסטאָן, וו וירג.
ראלף רובינס, סאוטברידז, מאסס.
דזיימס שטרייער ומשפחתו,
קארינא, מיין

(ג)

קאליפארניא

מ. דוידסאָהן, סטאקטאן
ה. האפמאן, לאס אנדזשעלעס
טאדרעסיק פאמילי, סטאקטאן
י. שווארץ, סטאקטאן
י. שווארץ, סאן פראנציסקא
מרת א. ל. שפירא, סאנטא ראזא

קאנעטיקוט

מרת ש. ה. אייזענבערג, ברידזפאָרט
ה. גראָדאָן, מערידאן
אברהם הלל הענקין, ניו הייווען
מ. לעווין, נארוויטש
מרת מ. מאנגער ובנותיה, סטאמפאָרד
קלמן ענד פייגא מאירוביץ, ראקוויל
אלעקס סילווערמאן, נארוויטש
מאניא קעלער, וואטערבורי
מרת עווא קרול, נו הייוען
א. ב. שווארץ, קאָלטשעסטער

קאנאדא

מרת ל. אייכלער, טאָראָנטאָ
י. ב. בעסנער, מאָנטריאל
מרת ל. האָפמאן

דזארזיא

ס. א. גארפינקעל, סאוואנא
דויטש פאָרניטשור קאָ., אגוסטא
בעני ומאקס ליבערמאן, אטלאנטא
ב. ריטענבערג, סאוואנא

אילינאיס

ש. אָפענהיים, פיאריא
מר ומרת ב. געוואנדא, פיאריא
ב. ד. יעלין, אורארא

שיקאגא

ה. בלינדער
ירחמיאל יהודה וחנה ליבא בעלל
מעמאָריאל פאָנד
מ. ל. דייוויס
ווילנער כשר סאָסעדזש
מאקס כהן
סיני כשר סאָסעדזש

אינדיאנא

ש. טראוויס, עוואנסוויל
מרת הילדא עטינגער, אינדיאנאפאָליס
מרת ח. ראב, אינדיאנאפאָליס
דר. שלמה צבי ראב, אינדיאנאפאָליס

איאווא

א. גרינבערג, סיו סיטי
מאיר ליפשיץ, סיו סיטי
מרת גאָלדי מאדאף, סיו סיטי
פרידמאן פאמילי, סיו סיטי
מר ומרת שמואל חיים קאָרן,
דעס מאינעס
ש. שייקען, קאנסיל בלאפס

מאסעטשוסעטס

מרת מיניא אוגוסט, נאָרטאמפּטאָן
ל. מ. בלאָך, הייווערהילל
ש. בעבטשיק, נו בעדפאָרד
סאל מ. גאָלובטשיק, לאָרענס
מרדכי האָרוויץ
ש. האָרוויץ, וואוסטער
מר ומרת לואיס כץ, ספרינגפילד
ה. ג. לעוואָוויץ, באָסטאָן
לואיס וסעם לעווען פאָנד,
לאָנג מעאדא
ה. י. מאעל, מיליס
י. מילער, אייער
יוסף פעדער, נאָרט אדאמס
מרת רחל קאטעס, מאָלדען
מר ומרת טשארלס ראורט,
הייווערהילל
עקיבא קארמאן פאָנד
ש. קורלאנד, לין
מאקס ה. רוק, וואוסטער
מ. שאָהר, סיילים
מרת ס. שערשעווסקי, וואוסטער

נו דזוירזי

ג. ט. אייזענבערג, פּאסייק
מר איסערמאן, נוארק
פיליפּ אלבערט, טרענטאָן
וויליאם בורשטיין, בעיאָן
אברהם אבא בלום, פּעטערסאָן
ל. בערקאָוויץ, קעמדן
בראָדוויי קאָרפּאָריישן, קעמדן
יעקב ברוין, מילבורן
ד. גארנעץ, ראריטאן
מרת אנא גרינשטיין, אטלאנטיק סיטי
מרת א. גרינשטיין, נוארק
י. דינער, עליזאבעט
האָדסאָן קאנטי בוטשערס, נו דזוירזי
מר ומרת מ. וואָלקאָוויץ, נאָרט בערגען
רחל ווישניק, בעיאָן
מרת דינה וועבסטער, פּעטערסאן
מרת ה. זוראווין, קייפּאָרט
מרת אידא זירינסקי, לייקוואוד
מ. י. טארטער, קעמדן
מרת א. טייטעלמאן, קעמדן
הערי טייטלמאן, קעמדן
יוסף יטצקאָוויץ, טרענטאָן
א. יפה, לייקוואוד
אברהם כהן, טרענטאָן
מרת מלכה לין, נוארק
י. ליפּסקי, אגדענסבורי
מרת ה. מאירס, אָראנדזש
דר. אדאָלף מאירסבורג, וואודביין
מ. מאלקין, נוארק
אוירווינג מאנדעלבוים, נוארק
מ. מאנדלבוים, נוארק
מרת פ. מיינצאָוו, פריהאָלד
מאריס מענדל, פליינפילד
אסתר סבאר, קעמדן
י. סילווערמאן, נוארק
א. ל. ספּעקטאָר, נוארק
מר ענטלמאן, קעמדן
י. עסקין ובנו, גלאווקעסטער
האחים פאלסקין, פליינפילד
הענדל פאם, קעמדן
ה. פיין, מאָריסטאון
מרת ה. ב. פרידבערג
הרבנית קאנאוויץ, נוארק
ש. א. קאנאָוויץ, בעלמאר
מרת ר. ראָזענפעלד, קעמדן
י. ריטשעוו, קעמדן
ב. ריעמער, פריהאָלד
רעגאל פּעקינג קאָ., נוארק
ש. שולמאן, בעיאָן
י. ט. שטיינבערג, קעמדן

ניו יארק סטייט

יהושע אשכנזי, יולעט
מיס אסתר בירנפעלד, ליבערטי
מיס פּערל בלאך, באפאלא

יעקב ופלאָרענס בערעמס,
פאר ראקאוויי
מאקס גאָלאָווענסקי, לאָנג ביטש
א. גאָלדערמאן, האָדסאָן
ליב ושאשא דווייער, קעמבערא הייטס
הרבנית אסתר הארוויץ, אלבאני
דזיימס האָרוויץ, נעפאנסיט
האָרוויץ־מארגארעטען מצה קאָ.,
לאָנג איילאַנד סיטי
(הענרי הירש, מאספעט)
חנה זאלט, פאָרעסט הילס
דוד טייטעלבוים, נאפאנסיט
ראובן לעווין, דזאמייקא
מאקס לעווינסאָהן, גרינפילד פארק
מרת פעני לעווים, פאר ראקאוויי
הרבנית ראז מארקעל, באפאלא
מייסלין עסטייט, סופערן
נחום (אנדרו) מילער, ריטשמאָנד היל
מרת נאָוועל, אזאן פארק
מרת אניא ניסענפעלד, דזאמייקא
מרת עווא סאול, אלבאני
מרת אידא סאקס, ליבערטי
יוסף עפראן, פּאָקיפּסי
ערנסט אנד דויטש, דזאמייקא
פוירסט פאונדיישן, פאָרעסט הילס
דוב פרידמאן, ראקאוויי ביטש
ש. י. קאלקא, ראטשעסטער
סאָל קאצאף (מאנאר פולטרי)
פארקסוויל
מרת הענרי קארלין פאָגד
סאראטאגא ספרינגס
וויליאם ראָטשטיין, לאָרענס
ד. רייזמאן, דזאמייקא
חיים שולגאסער, באפאלא
אפרים שטאָך, ארווערן

אקלאהאמא

אבא גאָלדשמיד, דרומרייט
בערנארד שענקער, אקלאהאמא סיטי

טולסא

ד. ד. באוואָירד
מ. באנקאָף
דזשאָ בארג
ה. ה. בערן
סעם גלאזער
ראבערט גרין
אלבערט ומאיר גרינבערג
מרת אגוסטא דזייקאָבסאָן
מר ומרת יוסף דייוויס
מרת פערל וואט
סעם זאראוו ובניו
ראָבערט זעליגסאָהן
הערמאן טאובמאן
מ. ר. טראוויס
בענעדיקט לובעלל
טשאַרלס לעבאָוו
מאיר מאראן
הערמאן מארגאלין
י. י. מארקס
מאָריס מיזעל
סעם א. מיזעל
טראוויס י. מילסטאָהן
א. ג. סאנדיטען
סונראי אויל קאָ.
סוער פּייפּ סופּלאי
מ. סילוואן
פראנסיס אויל ענד געז קאָ.
סעם קאנטאר
ראז קאנטאָר
הערמאן קייסער
הערי קראוויץ
הערי ראָבינס
ה. רייט
אב. שטעקאל
מ. ס. שילער
דזעק שלאנגער
דר. דוד שאפירא

פענסילוואניא

דוד אווערבאך, פילא.
ש. איידלשטיין, פילא.
מרת באשע באראן, מאונט פלעזענט
מרת ב. בענעדיקט, פילא.
רעוו. סעם ולענא בערנסאָן, בית לחם
ש. גלאס, פילא.
מ. געטץ, פילא.
ב. דזייקאָבס, פילא.
א. דין, פיטסבורג
הערמאן האָרוויץ, האריסבורג
האחים ווילף, פילא.
דוד יאוויטץ, קארליסעל
ה. כהן, לואיסטאָן
א. א. כץ, סקרענטאָן
ליבערטי קלינערס־דייערס, פיטסבורג
סאל סאטינסקי, פילא.
הערי ל. סיגל, לעוויסטאָן
לואיס סיגעל, ווארען
ה. פערלשטיין פאָנד, פילא.
חנה פריינד, קאָרבנדייל
י. ראזמאן, פילא.
ש. רודאָפקעס ובנה, פילא.
י. שאסטאק, פילא.
י. שאפער, פילא.
ב. שווארצבאך, ווארען
א. שערמאן, האריסבורג
ש. שרייבמאן, ווארען

טעקסאס

מרת ס. בלומענטאל, דאָלעס
א. גילבערט, פאָרטוואָרט
א. ל. געלער, יוסטאָן
ז. האָפענשטיין, וואקא
קלמן וואלענס, קארסציאנאָ
דזעק חאָדראָוו, וואקא
פראנק חאזאנאף, וואקא
הערי פולאסקי פאָנד, יוסטאָן
ל. שטרויס, דאָלעס

אברהמסאָן עסטייט, סיינט פאול, מינ.
ל. ר. אייזענבערג, וואשינגטאָן, ד. ס.
איילאנד וואָלען מילס, קארינא, מיין
האחים בוטניק, סיאטל, וואש.
דוד בענאוויץ, לואיסוויל, קענ.
הענרי ס. בענעט, אגוסטא, קאנז.
א. בערען, מאריעטא, אָהאיא
י. ברוקס, וואשינגטאָן, ד. ס.
מרת ב. גאָלאָב, דיטראָיט, מיט.
אברהם מאָניש גאָלדיש,
מאריעטא, אָהאיא
א. גאָלדשמיד, דומרייט, אלאב.
מ. גודמאן, ראסין וויס.
נ. גינזבורג, מיאמי ביטש, פלאָ.
אהרן ולילִיאן דודסאָן, פאָרטלאנד, מיין
ד. דודסאן, פאָרטלאנד, מיין
מ. ל. דודסאן, מערידאן מיסיס.
אליעזר הענקין, וואשינגטאָן, ד. ס.
רפאל ויקותיאל וואָלפאָוויץ,
מארעליא, מעקסיקא
דוד וויינטרויב, ווילמינגטאָן
י. כהן, פין בולב, ארק.
ר. א. כהן, טשיטשאלם מינ.
העריס לובעל, מאביל, אלא.
ליבערטי פאָרן קאָ. טשאַרלסטאָן, ס. ק.
ר. ליטוואק, דענוועך, קאל.
בנימין וחנה לעווי, לעקסינגטאָן, קענ.
מרת מ. מאקאָווסקי, סיינט לואיס, מיז.
פייגא עלקא סוויסלאנסקי,
סעדאר ראפידס, מיש.
מ. פאלק, שריוופארט, לואיז.
בען פרייזער, טשארלסטאָן,וו. ווירג.
י. צוקער, טשארלסטאָן, ס. ק.
א. קאמינסקי, שריוופארט, לואיז.

אברהם קליעף, דיטראיט, מיש.
ה. קראקער, קיעו, ג. ה.
מרת סיידי ראָטענבערג, אמאהא, נעב.
הרבנית פייגא רבקה רובינשטיין, פראָווידענס

ש. ריעקעס, אמאהא, נעב.
ל. שווארץ, וואשינגטאָן, ד. ס.
י. שווארצמאן, לינקאָלן, נעב.
סעם שילקראָט, אפּעלטאָן, וויס.

(ד)

קאליפארניא

מרת גאָלדבערג, סאן פראנציסקא
מר ומרת גארדנער, סאקראמענטא
ש. גארפינקעל, לאָס אנדזעלעס
א. גיטמאן, לאָס אנדזעלעס
ש. ל. דראָרי, לאס אנדזעלעס
מרת ד. האסאל, האָליוואוד
מרת ש. הערמאן, פרעסנא
רבקה וואלין, סטאקטאן
גאָלדי חיניץ, בערקלעי
מ. יפה, סאן פראנציסקא
מרת מ. כהן, סאנטא ראזא
ש. לילינפעלד, אובורן
י. ה. ליפמאן, לאס אנדזעלעס
יעקב מ. מאזע, לאס אנדזעלעס
מ. מאראז, לאס אנדזעלעס
י. ב. מילער, לאס אנדזעלעס
צירל סאראף, לאס אנדזעלעס
מרת פאָללאק, וועניס
י. פרידמאן, לאס אנדזעלעס
ל. ה. קאבאקאָוו, סאקרעמענטא
חיים יצחק קאלעף, לאס אנדזעלעס
מרת מ. קאראסיק, סאן פראנציסקא
אנא קאָרן, סטאקטאן
ד. קופערמאן, אקלאנד
ה. שולקין, סאן פראנציסקא
חי׳ רבקה שפייער, לאָס אנדזעלעס

קאנאדא

מרת אדלשטיין, סיינט קעטרינס
מאיר בודאָוויץ, סט. דזאהן
וו. גרין, טאָראָנטאָ
ש. גרינשטיין, טאָראָנטאָ
מ. דודאָוויץ, סט. דזאהן
ש. דראָזין, מאָנטריאל
מר ומרת האָרוויץ, טאָראָנטאָ
דר. וויליאם כהן, מאָנטריאל
י. לעווין, סט. קעטרין
י. מאטלאווסקי, קיטשנער
יעקב פאסקאל, מאָנטריאל
פיירבאנק בלאק ענד סופלאי קאָ. טאָראָנטאָ
אהרן פערלמאן, יארמוט
י. קאלמייר, מאָנטריאל
מרת ש. קאמין, סט. קעטרין
דר. י. מ. ראבינאָוויץ, מאָנטריאל
א. שטאַרקמאַן,

קאנעטיקוט

ח. בופארט, ברידזפאָרט
ל. א. בורשטיין, קאלטשעסטער
לוי יצחק בראדער, קאלטשעסטער
ש. גאָלדבערג, נארוויטש
א. גאָרדאָן, נו לאָנדאָן
ד. גאָרדאָן, נאַרוויטש
שמואל ה. ל. גאָרדאָן, פיטנאם
ס. ז. גאָרדאָן, פיטנאם
מ. געלבער, ברידזפאָרט
דוד גערשנאָוויץ, ברידזפאָרט
מרת י. דזייקאָב, סטאמפאָרד

שארית ישראל

בארנעט דיקשטיין, נו הייווען
היברו סיק בענוו. אסס. ברידזפּאָרט
י. ה. וויטמאהר, נאוגעטיק
אהרן וויינשטיין, קאָלטשעסטער
מ. כהן, ברידזפּאָרט
פעניא כהן, ברידזפּאָרט
דארא ליפּמאַן, הארטפאָרד
מיכאל לעווין, נארוויטש
מאדזועסטיק פענטס קאָ. נארוויטש
י. ל. מאַן, ברידזפּאָרט
ל. ט. מושקאט, ברידזפּאָרט
א. י. מאיר, נו לאָנדאָן
מיניע סאלאמאן, קאָלטשעסטער
מרת פ. סטעפנער, נארוויטש
י. סיגעל, נארוויטש
מ. סילווערמאן, נארוויטש
פ. סילווערמאן, נארוויטש
יעקב סלאט, הארטפאָרד
מערי ב. ספעקטאָר
הערי ענגעל, ברידזפּאָרט
פאוטשער מאנופעקטשורינג קאָ.,
נארוויטש
פיליפ פריינד, ברידזפּאָרט
שרה קאפלאן, ברידזפּאָרט
זעליג קאראסיק, נארוויטש
פייגא ראָזענבערג, ראקוויל
מ. ריווקין, נאָרוואָלק
מרת שוסטער, קאָלטשעסטער
לואיס שינדלער פאמילי סירקל,
נו הייווען
טשארלס שלאָסבערג, נארוויטש
חנה שפּירא, וואטערבורי

וואשינגטאן ד. ס.

ב. גאָלדשמיד
משה דוד דאקמאן
דזאָיינט פוד שיפינג
בען ענד מ. ל. וויינער
נ. וויינער
הימאן וויינער ובניו

כהן ליפמאן פאָנד
ל. ה. לעוויס
מאָריס מאזער
ל. מילער
מ. סילווער
יוסף סמיט ובניו
פאול ספערלינג
ש. פראקטאָר
בען קלעוואן
דזעק קלעוואן
חיה מרים ראָזען
י. ראָזענבערג

פלארידא

י. י. אסקאָוויטש, פאלם ביטש
אָזענהיים, מיאמי
ל. באָגאָלובסקי, מיאמי
ל. ב. גאָלדבערג, מיאמי
ה. גלאט, מיאמי
ה. גענעט, מיאמי
ראובן גראָסמאן, פאלם ביטש
האנ. אהרן ב. לעווי סט. פעטערסבורג
מרת ל. ל. סטאָן, מיאמי ביטש
ש. סיידלמאן, מיאמי
ה. סירקין, מיאמי
עסקא קאָ., פאלם ביטש
עטל קרעסטיל, דזעקסאָנוויל

אילינאיס

איציקמאן, ראָק איילאנד
סאל וויינבערג, פיאריא
מ. פעלדשרייבער, ראָק איילאנד
מרת לאטיע פראנק, מארינגא

שיקאגא

אהרן אייזנבערג
ש. בערמאן
רייזל גאָלדרייך
ש. גארדינער
נ. דייוויס
לענא וויסמאן
מ. יאכמאן

נדיבים תומכי עזרת תורה לחיים טובים ולשלום

י. כץ
מ. ול. ליבעמאן
יעקב מאן
בנימין מארק
ש. קאפלאן
הרבנית פ. קארדאן
ש. קרעמער
סעם רייציק
חנה שוחט מעמאָריאל פאָנד
מרת מ. שוחט

קאנזאס

א. באָרלעס, וויטשיטא
ל. ל. בענעט, על דאראדא
שעלדאָן בערעז, וויטשיטא
וועסטערן פייפ סופלאי, על דאראדא
מ. טשערי, וויטשיטא
מאלע פעטראָלעאום, על דאראדא
מורדאק מאשין קאָ., וויטשיטא
סטאנדארד מארקענטיל, וויטשיטא
ראלף פערסקי, אינדעפענדענס
סעם שוסטערמאן, וויטשיטא

קענטאקי

ל. גאָלדשטיין, לואיסוויל
ש. דייץ, לואיסוויל
העגרי וואטערשטיין עסטייט, לואיסוויל
לענא זאלצמאן, לואיסוויל
א. ה. לאנדאו, לואיסוויל
דזוליוס לייבסאָהן, לואיסוויל
דר. מ. ל. מילער, לואיסוויל
מר ומרת י. פליישמאן, לואיסוויל
שרה קרייטמאן, לואיסוויל
א. ראָזענבערג, לעקסינגטאָן
י. ראָזענבערג, לעקסינגטאָן
מרת לואיס שוסטער, לואיסוויל
לענא שעכטמאן, לואיסוויל

מאסעטשוסעטס

מרת ב. איידלשטיין, נובוריפאָרט
דר. ל. א. אייזנשטיין, ספרינגפילד

ה. אלבערטסאָהן, הייווערהיל
ב. בארטפילד, וואוסטער
ליבי בראמסאָהן, דאָרטשעסטער
יוסף ושרה גארבער, לין
עדווארד גארבער, ברוקליין
מ. מ. גוטענסקי, ספרינגפילד
האחים גליק, טשעלסי
י. גראָסמאן, קווינסי
ב. גרין, פאָלל ריווער
דוד גרין, פאָלל ריווער
ב. גרינשטיין, הייווערהיל
ח. ז. גרוסקין, ספרינגפילד
מ. האָרוויץ, פאָלל ריווער
אלכסנדר הירשהאָרן, ספרינפילד
א. י. וואלפערט, מיליס
ג. ל. טרילינג, ראקסבורי
יוניום מאָטאָרס קאָ., וואוסטער
מ. כהן, ברוקליין
מאקס כהן, מאָלדען
מר ומרת א. מ. ליפשיץ, באָסטאָן
ה. ג. לעוואָוויץ, באָסטאָן
איטא מאנאוויץ דאָרטשעסטער
מרת ל. מלאצקי, וואוסטער
י. מרגלית, נו בעדפאָרד
סאַלאָנט טשאַריטי פאָנד, לאורענס
י. סאליצקי ובניו, וואוסטער
מר ומרת דוד סווערסקי, ספרינגפילד
מר ומרת י. ג. סמאָלל, ספרינגפילד
מרת עגודקין, וואוסטער
א. עפשטיין, לין
דזוליוס פאפקין פאָנד, טשיקאפי, פאלס
א. פאקער, פאָלל ריווער
מרת פרוסמאן, מאָלדען
היימאן פרידמאן, ספרינגפילד
ה. פרעסקעט פאלל ריווער
מאקס קארן, פעאבאדי
אלי' קורטיס, קווינסי
א. קליין, לאוועל
פ. ה. קעלער, ספרינגפילד

לואיס ראזאווסקי, וואוסטער
בארני ראָזען, פליטשבורי
ב. ראָזענשטיין, שעראָן, נאָרט אדאמס
ב. ראָזענשטיין, שעראָן
א. רובין, נאָרט אדאמס
יוסף רובין, נאָרט אדאמס
י. ריטשאַרד, לאָוועל
י. שאַחאַטאָוויץ, בראָקטאָן
י. ל. שטריק, האלופק

מישיגען

דיטראָיט

ש. איידלמאַן
מ. באָבראָווסקי
שמואל גרינבוים
דר. אהרן דובנאָוו
ב. האָלל
ר. זוראף
ש. חיניץ
דניאל טעמשין
הערמאַן ק. כהן
מעטראָפּאָליטען קאָ.
מרת א. מענדעלסאָהן
מ. מענדעלסאָהן
אברהם נוסבוים
ח. א. פיינבערג
לעאָן פרידמאַן
שמואל קאָטלער
ד. וש. קאצמאַן
ה. קראפט
ב. ווינמאַן, פלינט
מאונט קלעמס לאָמבער קאָ.
מאונט קלעמס
י. מאָריס, ביי סיטי

מיניסאטא

מרת ד. אבראַמאָווסקי, סט. פאול
ש. בערנשטיין, סט. פאול
ה. ד. גאָלדבערג, סט. פאול
ש. גאָלדבערג, סט. פאול
א. גאָלדפאַרב, דולוט
טשארלס ב. לעווי, סט. פאול
מ. לעפקאָוויץ, סט. פאול
דר. ומרת ח. מינץ, סט. פאול
סעם מעקלער, סט. פאול
ר. סייגאל קאָ., סט. פאול
רעוו. ומרת י. ד. צוועבנער, מיניאפּאָליס
א. שוחטמן, מיניאפּאָליס

ניו דזוירזי

אטלאנטיק סיטי

אטלאנטיק פאר׳ן קאָ.
לואיס בלום
יעקב גאָלדבלום
טשעלסי כשר מיעט מאַרקעט
סעם נושטאַטער
א. פרייסמאַן
ש. ראָזנבערג
סעם שפיגעל

קעמדן

י. אייזנבערג
מיכאל אלבערט
חיים ומינא אסטראָוו
א. בלום
בעלא בלום
לאה דעמבא
ח. זעלניק
שלמה זעף
א. ל. כהן
שרה מעלצער
י. סאלץ
ש. סאָנשיין
סידני סאָקאָלאָוו
אלכסנדר סיגל
שרה ומאיר סעמואלס
פוטערניק׳ס אינק.
רבקה פרידמאַן
יעקב ראָזנקראַנץ
האחים ראָטנבערג
בן ציון שטיינבערג

נדיבים תומכי עזרת תורה לחיים טובים ולשלום

עטא שטיינבערג
הערי שפירא

דזוירזי סיטי

יצחק אייזנבערג
ה. ל. אראָנאָף
בובעל
מרת ב. דאָנסקי
ג. האָרוויץ
י. וויינגאַרטען
אסתר וויניק
ישראל טעסער
דבורה יעלין
מרת א. ל. לאנדסמאן
מאָריס מאזער
א. מיללער
יעקב סאלאנט
יצחק סאווידאנסקי
אברהם פיינערמאן
העראלד קארלין
נתן קעוועלסאהן
י. קראוויץ
אסתר ראָזנבוים
מ. ראָזנבוים
שיינקין פאמילי
ארתור שניצלער
ש. ר. שערמאן

נוארק

אסטאר אבאטואר
מילטאָן בערק
מ. גאָרעוויץ
ראז לעווין
א. לעוונשטיין
א. סטרולאָוויטש
י. ס. עפשטיין
מר ומרת מ. פארסטער
רעוו. אהרן פרוכטער
סידני פרוכטער
ליב שולמאן
שולמאן פיועל אויל קאָ.

סעם שטיין

טרענטאָן

יעקב אלבערט
י. ה. אלבערט פאָנד
ה. אלכסנדר
מרת ש. בלאנק
רחל בעלין
בן ציון בענסקי
שמואל בענסקי
לואיס בערנשטיין
דעלוואר פעקינג קאָ.
ב. הארוויץ
שמואל הימעלשטיין
מר ומרת שמואל העריס
ש. ליטאָווסקי
פיל ליכטשטיין
מאָריס לעווין
ר. לעווין

טרענטאן

חיים יעקב מייסטער
ישעי׳ זאב מילנער
ב. מינץ
מ. סאגאטצקי
מאקס סיגל
דוד סילווערשטיין
האחים ענטין
רעוו. יהושע גרשון עפשטיין
ש. פארער
אלחנן פיליפס
יהושע חיים פיליפס
ציפה ראָזנטאַהל
נתן ראָם
מ. שוטלאנד
אלעקס שולמאן
א. שטיין
י. תמר
האחים אברהם׳ס, פליינפילד
ראָז אגלינסקי, פריהאָלד
ז. אלפער, פארט עמבאָי

שארית ישראל

ציליא באַטען, פּעטערסאָן
מר ומרת ש. ביור, פּאסייק
יוסף בערגער, ענגלישטאון
ה. בערמאַן, פּאסייק
מרת מ. גאָלדשמיד, פּערט עמבאָי
פרעד י׳ גאמער, קלעמענטאָן
סילוויא ב. גלאַזער, פּיירלאָן
סעם גרעבאָוו, לייקוואוד
מרת דעסער, פּעטערסאָן
ל. דערמער, ניו בראַנזוויק
מאָזעס העס, אלענהוירסט
משה ווילסאָן, ליטל פּערי
ה. זאלץ, ברייטוואטערס
אנא וסיימאָן זאסס, וואודביין
יהושע העשל זארטש, רוזוועלט
סידני זוועבען, לייקוואוד
מ. מ. זיליאַן, פּאַסייק
מר זינעמאַן, עליזאבעט
מרים זינקין לייקוואוד
ה. טאובי, פלײנפילד
מ. לאמאזאָף, פּעטערסאָן
מרת ב. י. לינדער, וועסטמאַנט
ש. א. לעוויאנט, ס. אָראנדזש
אניא לעווינסאָהן,, ענגלוואוד
ל. מאַטלין, בעיאָן
מר ומרת מוסיקער,פּאַסייק
י. מיטמאַן, האַבאָקען
הערי מינץ, פלײנפילד
א. נאכענסאָן, פיינברוק
ש. סוויפט, בעיאָן
ד. סיינעס, וועסט ענגלוואוד
וו. סילווערמאַן, לייקוואוד
מ. פּ. סילווערמאַן, לייקוואוד
ל. סיימאָן, פּראָספּעקט פּאַרק
מאָריס סיימאָן, אסבורי פּאַרק
דר. ס. מ. סיריס, פּענסגראוויל
מרת א. סלאטין פריהאָלד
מר ומרת ג. סקאָווארניק, פּאַסייק
ראז סקאָווארניק, פּאַסייק

מאָריס ענרייט, עליזאבעט
ש. עפּשטיין, פלימוט
טילא ערליך, אסבורי פּאַרק
מ. פּאריץ, פּעטערסאָן
דר. פּאַרמעגליך, טינעק
פוד פּייר סטאָרס, עליזאבעט
י. פינקעל, לאמבערטוויל
ל. פלעשל, יוניאָן סיטי
ג. פעלדמאן, עליזאבעט
פעלדשטיינ׳ן רעסטאָראנט, לייקוואוד
רבקה פערלמאַן, בעיאָן
א. פרידמאַן, פריהאָלד
קאליער פאמילי, וואודביין
ה. ב. קיטאי, פּעטערסאָן
דוד קרעמער, האָבאָקען
גלאָריא ראזענבערג, רוטערפארד
דוד ראָזענבערג, וויהאָוואָקען
יעקב ראַט, לייקוואוד
דר. ראָטענבערג, מארגאטא סיטי
לעאָנארד שוואַרץ, נאָרט בערגען
ס. שילס, גארמענטאָן

ניו יארק סטייט

הערמאַן אדלער, ספרינג וואלי
ל. אדלער, שעראָן ספרינגס
מרת אוועגט, פּאָקיפּסי
יהודה ליב איזאקסאָן, ראטשעסטער
י. אייזען, ספרינג וואלי
איזידאָר אייכלער, מאָנסיי
ישראל באַגנער, מאָנטיסעלא
י. בלייפעלד, באפאלא
הרבנית מ. בערמאַן, ראטשעסטער
ח. גאָלד, וויט פּליינס
מ. י. גאָלדבערג, ראטשעסטער
ה. גאָלדמאַן, ראטשעסטער
אלי׳ גאָלדפארב, האריס
ש. גארבוז, האָדסאָן
רעוו. ש. גארעליק ובניו, באפאלא
מ. מ. גודווין, סיראקיוז
י. דונעץ, ספרינג וואלי

נדיבים תומכי עזרת תורה לחיים טובים ולשלום

דוד דזייקאָבס, ווייט פליינס
מר ומרת צבי האלבערג, ספרינג וואלי
מרת א. הארט, ראטשעסטער
יצחק האריס, ספרינג וואלי
רפאל זלמן היימאן, פאָקיפסי
א. הערצאָג, סאראטאָגא ספרינגס
ס. פ. הערשאווסקי, ספרינג וואלי
ערנא וואסערבערג, סקארסדייל
ל. וויין, ספרינג וואלי
ש. וויינער, מאָנטיסעלא
מ. ווילענסקי ובנו, מאָנטיסעלא
וועל בילט ריעלטי קאָ.,
סאראטאָגא ספרינגס
הערמאן טויבמאן, מאָנטיסעלא
יאנקאָוויטש, ליבערטי
מאָריס ורחל יעלין, באפאלא
גדליה כהן, ראטשעסטער
מאקס כהן, ראטשעסטער
דר. מאָריס כהן, מאָנטיסעלא
מר לאזארוס, ספרינג וואלי
ליפשיץ מארקעט, האָדסאָן
מר ומרת מאריין, ראטשעסטער
ד. מוסניק, יאָנקערס
דר. הערי מילער, סקענעקטעדי
א. ל. מילנער, הייוויו
ל. נומאן, ראטשעסטער
ב. נומארק, עלענוויל
יוסף נייפילד, אָלבאני
ס. סודמאן, ווייט פליינס
ה. סיטרין, יוטיקא
ס. סיידלמאן, פאָקיפסי
י. י. סילווער, פאָקיפסי
ד. סינגער, טעניטאָן
וו. עבער, ראטשעסטער
מר ומרת יעקב עפראן, פאָקיפסי
ש. עפראן, פאָקיפסי
דר. יוסף עפשטיין, יאָנקערס
מ. פינק, ראטשעסטער
אלחנן פינקלשטיין, באפאלא

מאָריס פ. פעלדבערג, מאָנטיסעלא
א פעלדמאן, ראטשעסטער
מרת ד. ב. פעסקין, בראָקוויל
יוכבד פערלמוטער, ספרינג וואלי
י. מ. פרידמאן, פאָקיפסי
ש. פריעד, באפאלא
קאלקא עסטייט, ראטשעסטער
פעניא קאָפלמאן, פארקסוויל
פיליפ קויפמאן, מאונט ווערנאָן
א. קערנער, באָפאלא
גיטא קראמארסקי, ניו ראשעל
מרת ג. קריצמאן, האָדסאָן
נעמי קריגער, מאונט ווערנאָן
סעם רוכאמעס, מאָנסי
טשארלס ריכטער, מאונט ווערנאָן
הערי רעזניק, עלענוויל
אשר שטאקהיים, סאראטאָגא ספרינגס
י. שטרייכמאן, טראָי
א. שלאָסבערג, יאָנקערס
וו. שערמאן, פאָקיפסי

לאנג איילאנד

פעניא ארקין, פלאָשינג
אברהם באטינסקי, פאר ראקאווי
פראַנק בייטלער, לאָרענס
מאָריס בינענפעלד, נעפאָנסיט
ה. בית דין, לאָנג ´ביטש
נ. בעקער, דזעקסאָן הייטס
מרת י. בעקערמאן, לינדענהוירסט
ש. ה. בערלין, פאר ראקאווי
ר. בערמאן, וואודמיר
גרשון בערנשטיין, פאר ראקאווי
ר. בראדי, פלאָשינג
בעניא גאדאפסקי, יולעט
מרת ל. גאָלדבערג, לינדענהוירסט
יעקב גאָלדמאן, פאר ראקאווי
אלי׳ גוט, לאָנג ביטש
יעקב גוט, לאָנג ביטש
פאולה גוט, לאָנג ביטש

שארית ישראל

י. מ. געווירצמאן, דזאמייקא
יוסף געלפמאן, פאר ראקאוויי
סעם געגנאָער, פאר ראקאוויי
פּ. געגנאָער, פאר ראקאוויי
לעסטער גראָסמאן, פאָרעסט הילס
שרה גראָסמאן, ריטשמאָנד היל
יצחק דווייער, היקסוויל
עטא דזייקאָבס, פאָרעסט הילס
הערי דיאמאָנד, לינדענהורסט
שלמה ושרה דיאמאָנד, לינדענהורסט
רעוו. א. דייוויס, פאר ראקאוויי
י. דייוויס, קיו גארדענס
אסתר האָרוויץ, פאר ראקאוויי
ש. האָרוויץ, לאָנג ביטש
דר. יעקב הארטשטיין, פאר ראקאוויי
מאקס הארין, פאר ראקאוויי
הערי האריס, פאר ראקאוויי
רות היימאן, דזאמייקא
ש. וואלצער, פאר ראקאוויי
שרה וואסערמאן, דאוגלאסטאון
ד. זיאן, פלאָשינג
מרת זינגער, לאָרענס
לעסטער טאובין, קווינס
מיכאל טוראף, פאר ראקאוויי
הערי טענענבוים, וואודמיר
זאב חיים כהן, פאָרעסט הילס
י. כהן, פאר ראקאוויי
סידני כהן, פאָרעסט הילס
ח. לאמהאט, קאָראָנא
היימאן לאשעוו, דזאמייקא
א. ל. ליבערמאן, קאָראנא
לואיס ליימאן, לארענס
לואיס וסיידי לעוויטאן, פלאָשינג
מ. י. לעוועשטיין, קיו גארדענס
עמנואל לעסער, פאר ראקאוויי
גערט מאק, דזאמייקא
דינה מארדוק, קיו גארדענס
מ. ד. מארוך, קאראנא
יעקב מארוס, פאר ראקאוויי
מרת ל. מארין, וואודמיר
טשאַרלס מוס, דזעקסאָן הייטס
סיידי מילשטיין, קיו גארדענס
אוירווינג נומאן, דזאמייקא
ה. סאנדלער, פאר ראקאוויי
הערי סאנדלער, פאָרעסט הילס
מ. ה. סופר, ארווערן
ד. סינגער, טעניטאָן
אהרן עטקינד, עלזמיר
מ. ה. עמערסאן, פאר ראקאוויי
עפשטיין, מאספעט
הרבנית ריסל פארט, פאר ראקאוויי
הערמאן פייער
מ. פישער, וואודסייד
פנחס פלוג, פאָרעסט הילס
ה. פערי, פלאָשינג
ל. פערלמוטער, גרייט נעק
ד. פרידמאן, פאר ראקאוויי
פריינדלי נייבאָרס אף עלמהורסט
בנימין פרעסמאן, פאר ראקאוויי
י. פרעסמאן, פאר ראקאוויי
מרת י. קאלאר, לאָנג ביטש
ל. קאסאוו, סיגברוק
ד. קאס, פאר ראקאוויי
עמנואל ל. קאָפּעל, לאורעלטאן
סעם קאפעל, דזאמייקא
אלי׳ קוריצקי, עדזעמיר
בערנארד קליין, פאר ראקאוויי
דוד קרעמער, לאָנג איילאַנד סיטי
זלמן ראבינאָוויטש, ביי סייד
נתן רובין, פאר ראקאוויי
לעניא שווייביל, קיו גארדענס
יוסף שולדער, יולעט
פעשא גאָלדע שולמאן, פלאָשינג
מרת ק. שומאנסקי, אמיטוויל
מארטין שטיין, גרייט נעק
א. ח. שטיינבוים, פלאָשינג
אברהם שפרעכער, קיו גארדענס
אסתר שאצקי, לינדענהורסט

נדיבים תומכי עזרת תורה לחיים טובים ולשלום

קאראליינא

וויליאם בלאַך, ווילמינגטאָן, ס. ק.
ש. ה. דוואָרסקי, דורהאם, נ. ק.
מאַקס גארפינקעל, טשאַרלסטאָן, ס. ק.
ראז העכטער, ווינסטאָן סאַלם, ס. ק.
לעאן ליפמאן, טשארלסטאן, ס. ק.
סעם לעוויט, היקאָרי, ס. ק.
דר. עדנא לעוויט, היקאָרי, ס. ק.
פראנק לעווינסאָהן, בישאָפוויל, ס. ק.
משה מילער, טשאַרלסטאָן, ס. ק.
סעם סאלאמאָן, טשאַרלסטאָן, ס. ק.
סטאַר פאָרניטשור קאָ.
טשאַרלסטאָן ס. ק.
ש. פרידמאן, אלבערמארל, נ. ק.
משה פריסטאַאווסקי, טשאַרלסטאָן, ס. ק.
נ. קאגאן, קרינסבאָראָ, נ. ק.
י. קאפלאן, קאָלאָמביא, ס. ק.
ל. א. קרעס, היי פאָינט, נ. ק.
מ. ל. ראבינאָוויטש, טשאַרלסטאָן, ס.ק.
מר ומרת מ. שראג, גאָלדסבאָראָ, נ. ק.

אהאיא

טשאַרלס אהראָנסאָן, קליוולאנד
ה. ארלינאָף, עקראָן
ג. ביאליס, קליוולאנד
יעקב ביאליק, קליוולאנד
מאקס ברוין, יאָנגסטאָן
ל. גאָלדיש, מאריעטא
ה. מ. גאָרדאָן, סירקלוויל
מרת ס. מ. גודמאן, דייטאָן
ליפמאן גינזבורג, קליוולאנד
עדווארד גראָסמאן, קענטאָן
יצחק הכהן דזייקאָבסאָן, קענטאָן
חנה האָפנבערג, טאָלידא
דר. מ. האַרטמאן, קליוולאנד
א. ווארשעלסקי, קענטאן
ה. כהן, טאָראָנטאָ
וו. ליפמאן, קליוולאנד
בנימין פ. לעווינזאָהן, קאָלאָמבוס
ל. מעלמאן, קאָלאָמבוס
ה. ש. מערוויס, לאריין
סופיריאָר פראָוויזנס, מאסילאָן
יוסף ספערלינג, קענטאָן
פאָגעל׳ס מאַרקעט, קאָלאָמבוס
ה. פרידמאן, קאָלאָמבוס
ראָבערט א. שילער, קאָלאָמבוס

אקלאהאמא

בען ארקאדיא, בריסטאוו
דזוליוס בודאָפסקי, דרומייט
ב. בייערס, אָקלאהאמא סיטי
דזאָ גאָלדשטיין, פאנקא סיטי
מאריס דריטש, פאוקא סיטי
אלטע הארט, אקלאהאמא
י. זאבלאצקי, ריטשער
מרת נ. ליבערמאן, סאפולפא
דזא סינגער, אקלאהאמא סיטי
י. פעלדגראבער, סאפולפא
דזאָרז קאָהן, סעמונאל
א. פ. קירשנער, מוסקאגי
יעקב ד. ראָבערטס, אקמולג
טולסא
א. אבענד
אבענד אנד דזייקאָבס
אלפערד אהראנסאָן
האחים אהראָנסאָן
בילי אווערי
קארל אווערי
אוירווינג אונגערמאן
סעם אייזמאן
אוירווינג אייזען
א. ה. אייכנבערג
אקלאהאָמא נעשיאָנאַל געז קאָ.
הערי בארג
י. בוקמאן
מר ומרת ל. בלענד
נתן בלעקמאן
פעני בלעקמאן

שארית ישראל

ישראל בראָדסקי
ט. א. בראָסוועל
אדאָלף ברוידא
י. י. ברוין
דר. מאנועל ברוין
מאָריס ברייטפעלד
ח. גאדאלל
שמואל ו. גאָלדיש
פ. ה. גאָרדאָן
נ. גוס
הערבערט גוסמאן
וויליאם גלאזער
י. גלען
הערי גערשאָוו
לואיס וו. גראנט
דר. ה. גרין
מאיר גרין
היימאן דאנדי
א. דאנציגער
מ. ר. דובין
האחים דייוויס
הערי דייוויס
עליאט דייוויס
הענרי דן
הערי דעגען
אב. דריטש
עזרא דריטש
מאקס האָפמאן
ה. י. האפעל קאָ.
הערי האָרוויץ
דזערי וואט
יואל א וואָלף
מרת מ. וויניק
לואיס וועבער
מרת א. זעלדיטש
מאָריס זעליגסאָהן
לואיס טויבמאן
דזוליוס יאָזעפסאָהן
הערי כהן
אנא כץ
דזא כץ
סיד ל. לאזארוס
פיל לאנדא
אלאן לאווינגסטאָן
קארל ליווינגסטאָן
לואיס פ. מאירס
האחים מאָסקאָוויץ
אלעקס מארקאָוויץ
סעם מארקס
מרת א. מיזעל
אב. מיזעל
נ. מינסקי
דזעראָם נאראן
האנס נארבערג
ליליאן באראן נארבערג
ב. נואוואלד
בעטי נומאן
אלי סאנדיטען
סטאַנדאַרד מאָרטגעדז קאָ.
אלעקס סניגער
מר ומרת יעקב סקיי
שערמאן פאבעס
ה. פאדען
הערי פאול
סעם פאלאוו
ראלף פאריס
י. פארמאן
ארטור פינסאן
דזאהן בורטנער פליגער
אסתר פעלד
ראָבערט פעלדמאן
לואיס קאָהן
הערבערט קאלאמייר
טעא קאלאמייר
הערמאן קייסער
ראובן קערן

קראון קעריער קאָ.
אלי׳ קראסנער
עטא וו. ראוטש
הערי ראזען
ראָזנשטיין אנד פיש
דזא רעננבערג
י. א. שומאן
ארט שטיין
בעני ה. שטיין
אלבערט שטעקאָהל
ר. א. שטעקאָהל

טעקסאס

דר. אב. אנטוועהל, פארט ווארט
בערמאן אנד גענטשאָוו, וואקא
מ. גאָלדשטיין אוסטין
מרת ס. גאָלדשטיין, יוסטאָן
מרת ס. געניקאָוו, וואקא
וויינגארטען וואלפער קאָ. יוסטאָן
ס. ישראל, יוסטאָן
מר ומרת ז. לוטערמאן, דאלעס
דזעק לוסקי, פאָרט וואָרט
ליבערטי אייראָן ענד מעטאַל קאָ.
דאלעס
מרת בען ד. מארקס, קאָרפּוס קריסטי
דזעק מארקס, קאָרפּוס קריסטי
י. סאבאלסקי, דאלעס
פעלדמאן פאָנד דאָלעס
מרים פראהם, דאָלעס
מרת ר. קאפלאן, יוסטאָן
מרת מ. ראָזענבערג, וואקא
הערי ראזנטאַהל, פאָרט ווארט
מרת ב. ראָטענבערג, דאָלעס
מר ומרת בען רוביניק,
וויטשיטא פאלס
מרת ג. שוהניג, דאָלעס

ווירדזיניא

אידא בארשטיין טשאַרלסטאָן, וו. וו.
ה. בענער, נופאָרט ניוס, וו.
אליהו גאָלדוואסער, נופאָרט ניוס, וו.
ס. ה. גליק, הענטינגטאָן, וו. וו.
מרת י. ל. דיימאָנד, בלופילד, וו. וו.
א. י. הארק, טשאַרלסטאָן, וו. וו.
י מ. מאירס ריטשמאָנד, וו.
ס. מאלאף, האָנטינגטאָן, וו. וו.
מרת בען מערוויס, ווערטאן, וו. וו.
ראלף נאך, וויירטאָן, וו. וו.
מרת סילווערשטיין, ריטשמאָנד, וו.
י. עדלמאן, ווהילינג, וו. וו.
איידא פרידלאנד, נופאָרט ניוס, וו.
ג. ראָזען, קלארקסבורג, וו. וו.
טשאַרלס שרייבער, ריטשמאָנד, וו.

ערי המדינה

א. אווערבוך, אטלאנטא, גא.
אקמע טראָקטאָר סאלוואדז,
לינקאָלן, נעב.
מר ומרת לעאן באלאבאן,
מאניטאָוואק, וויס.
בצלאל באלק, טוסאן, אריז.
מענדל באָנדעס, טוסאן, אריז.
ז. ה. באָקשטיין, פּאָרטלאנד, מיין
ביינקאָוויץ, טשאַטאַנוגא, טענ.
מ. בינענפעלד, סאוואנא, גא.
לואיס וו. בעקער, בוירלינגטאָן ווער.
יעקב בערקלהיים, פּאוטוקעט, ר. א.
ל. גאָלדין, מערידאן מיס.
ש. גודמאָן, סט. לואיס, מיז.
ה. גוס, סאלט לייק סיטי, יוטא
מרת י. גלאזער, נאקסוויל, טענ.
וויליאם גראָדזינסקי, אמאהא, נעב.
בעלא גראָסמאן, טערע האנט, אינד.
סעם דודסאָן ובנו, מערידאן, מיס.
מרת בען האסדען, טשאַטאַנוגא, טענ.
אוירווינג הייט, טשאַטאַנוגא, טענ.
ג. היימאן פאָנד, מאביל, אלא.
א. הירש, אמאהא, נעב.

שארית ישראל

דוד ווינטרויב, ווילמינגטאָן, דעל.
פ. זינגער, נו אָרלינס, לא.
מאליא טשאַפּמאַן דעס מאינעס, איאָווא
מיס א. ט. כהן, נאשוא, נ. ה.
ל. ה. כהן, דזעקסאָנוויל, דזא.
מ. כהן, סאוט בענד, אינ.
מאיר כהן, טוסאן, אריז.
סאל כהן, קאנזאס סיטי, מיז.
שרה כהן, אינדיאנאפּאָליס, אינד.
סעם כץ, לא קראָסס, וויס.
ליטוואק מיעט קאָ. דענווער, קאל.
לעאָן טיילאָרינג, אינדיאנאפּאָליס, אינד.
ב. לעווינשטיין, ריינלאנדער, וויס.
סעם מאטשעפּסקי, מאביל, אלא.
א. מארטשניק, מאניטאָוואק, וויס.
דר. מ. מארקס, קאנזאס סיטי, מיז.
פעניא מועד, פיניקס, אריז.
מרת א. מייסעל, טשאַטאַנוגא, טענ.
ש. מילער, אטלאנטא, דזא.
ש. מילער, אטלאנטא, גא.
י. סאלוק, טשאַטאַנוגא, טענ.
ג. סימדפערל, פּראָווידענס, ר. א.
סעם סאקס, מילוואָקי, וויס.
ש. סטריאר, באנגאר, מיין
טעד ענד עניא סילווערמאן,
דענווער קאָל.
מ. א. סעראסאן, בוירמינגהאם, אלא.

עפשטיין פיש מארקעט,
לא קראָסס, וויס.
ז. ערליך, אגוסטא, דזא.
פאָגעל, דענווער, קאָל.
מר ומרת ש. פאָלאק, סט. לואיס מיז.
פ. פאפקין, טוסאן, אריז.
אברהם ושרה פליישמאן,
בורלינגטאָן, ווער.
ש. ה. פראנק, טשאַטאַנוגא, טענ.
פרידמאן אייראן סופלאי,
שריוופאָרט, לואיז.
ד. פרידמאן, סט. דזאָזעף, מיז.
ראן פרידמאן, סיו סיטי, איאווא
א. קאדערלאן, טוסאן, אריז.
י. קאפלאן, אמאהא, נעב.
ש. קאפלאן, אמאהא, נעב.
פ. קאשנער, סט. לואיס, מיז.
וו. קירשנבוים, שריוופאָרט, לואיז.
א. ראָדינסקי, דענווער, קאָליפ.
י. ראדינסקי, פּראָווידענס, ר. א.
איירא ראזנבלום, קענזאס סיטי, מיז.
סעם רעדינגטאָן, דענווער, קאל.
י. שווארץ, פאוטוקעט, ר. א.
אלי׳ שוחט, פּראָווידענס, ר. א.
בערטא שיפער, ראסין, וויס.
מרת ס. שעפערט, ראסין, וויס.
הענרי שפירא, שריוופאָרט, לואיז.

בתי כנסיות תומכי עזרת תורה

ניו יארק ובראנקס

(א)

אגודת אחים בני יעקב
אגודת אנשי מעמד
אוהב צדק
אנשי ביאליסטאָק
אנשי ווישנעווע
אנשי לאָמזע
אנשי סלוצק
אנשי צדק, בראָנקס
אנשי קראשניק
באקאווינער אנשי טשערנאָוויץ — רבי י״א שפירא
בית החסידים לפולין
בית המדרש הגדול, נאָרפאָלק
בית המדרש הגדול, וואשינגטאָן הייטס
בני ישראל, בראָנקס
בני מרדכי משה צבי ובחורים
בני מתתיהו
חברה ספרד אנשי פוילין
יאָנג ישראל, מאַנהעטן
יאָנג ישראל, קאָנקאָרס
ישיבת ר׳ יצחק אלחנן
ישיבת ר׳ שלמה קלוגער
מושב זקנים
מאונט אידען סענטער, בראָנקס
עדת ישראל אף גאליציא
קהילת ישורון
שערי שמים
תורת חיים
תלמוד תורה קהילת ישראל
תפארת ירושלים
תפארת משה, בראָנקס

(ב)

אגדות בחורי חמד
אנשי יאדוואָבנע
אנשי לובטץ
אנשי מאקאוו
אנשי פולין
בית אהרן אנשי קאיידאַנאָוו, קאָברין, סלאָנים
בית המדרש הגדול
בית המדרש הגדול דספרדים
בני אברהם, בראָנקס
בני ובנות ישראל — מושב זקנים 12־טע סט.
בקור חולים אנשי בארנאָוו
גאַרמענט סענטער קאָנג.
גמילות חסד יוסף חיים
היברו סענטער, איסט בראָנקס
זכרון משה — ישיבה
זכרון רבנו יעקב יוסף
חברה חסידים
חברה משניות, בראָנקס
חברה תהילים
חברה תורת חסד
חברה תלמוד תורה אנשי מערבי
יאָנג ישראל, וועסט סייד
ישועות יעקב אנשי האָראדנא
ישיבת תפארת ירושלים
לינת הצדק, בראָנקס
מסילת ישרים, בראָנקס
משאת בנימין אנשי פאדהייץ
משכן ישראל, בראָנקס
ביהמה״ג נוסח ספרד, בראָנקס
סיוויק סענטער סינאַגאָג

ש א ר י ת   י ש ר א ל

עדת בני ישראל
פועלי צדק אנשי איליע
צעירי אגודת ישראל
קאָמיוניטי סענטער סינאַגאָג
קהל חרדים

שארית ועדת ישראל, 99־טע גאַס
שומרי שבת אנשי לובאוונע
שערי תפלה, בראָנקס
תלמוד תורה בני ישראל, בראָנקס

(ג)

אגודת אחים אנשי ספינקא
אהבת אחים
אהבת חסד
אהבת שלום
אוהב צדק
אוהבי תורה, בראָנקס
אהל משה, בראָנקס
אהל משה בני יוסף, בראָנקס
אורח חיים,
אחי יוסף
אחי תמימים
אחי תמימים, בראָנקס
אנשי אבערטין
אנשי איישישאָק
אנשי אסטראָווע
אנשי ביעלסק
אנשי גארליץ רודניק
אנשי דיווין
אנשי זאבלודאָוו
אנשי חאָמסק
אנשי טשעכנאָווע
אנשי יענדזעווע
אנשי לובאַוויטש־האָמעל
אנשי מאנאסטריסקע
אנשי מארמאראש
אנשי מעזריטש
אנשי מעליץ
אנשי סטערליסק
אנשי סיניער ווילנא
אנשי סלאָנים
אנשי קאלווארי
אנשי קאלבושאָוו

אנשי קאמארנא ואוסטראוויץ
אנשי קאמעניץ דליטא
בית אברהם, בראָנקס
ספר היובל 24
בית אהרן סענטער, בראָנקס
בית דוד אנשי ראמאן
בית המדרש הגדול אנשי אונגארן
בית המדרש הגדול יוניווערסיטי הייטס
בית יעקב, בראָנקס
בית ישראל תלמוד תורה, בראָנקס
בית שלום, בראָנקס
בית אברהם אנשי טשעכאַנאָוו
בני ישראל, בראָנקס
בני ישראל חיים
בני משה זאב נוסח ספרד, בראָנקס
בני ראפפאָרט אנשי דאָמבראָווע
בני ציון, בראָנקס
בקור חולים אנשי ספרד, בראָנקס
בקור חולים, בראָנקס
ברכת יצחק, בראָנקס
דזואיש סענטער, ב. י.
דזואיש סענטער, וויליאמסברידז
דזואיש סענטער, פעלהאַם בעי
דזואיש סענטער, פעלהאם פאַרקווי
דזואיש סענטער,
קינגסברידז הייטס, בראָנקס
היברו האָם
וואָל סטריט סינאַגאָגע
חברה בחורים
חברה בחורים אנשי אונגארן
חברה מחזיקי תורה
חברה משניות אנשי אמת, בראָנקס

בתי כנסיות תומכי עזרת תורה

חברה משניות, בראָנקס
חברה משניות שומרי שבת
חברה נודע ביהודה
חברה ספרדים אנשי פולין
חברה קדישא אנשי סאָכאַטשאָוו
חכמת אדם אנשי פלאָנסק
חסידי באָבאָוו
חסידי לאָשקאָוויץ
חתן סופר
יאָנג ישראל טרעמאָנט, בראָנקס
יאָנג ישראל סענטראל סינאַגאָג
יאָנג ישראל, פעלהאם פּאַרקוויי, בראָנקס
יאָנג ישראל קלארעמאָנט, בראָנקס
יאָנג מען׳ס היברו אסאָסיאיישאָן, בראָנקס
ישיבה זכרון משה, בראָנקס
ישיבת ר׳ מרדכי ראָזנבלאט
כנסת ישראל
כנסת ישראל, בראָנקס
כתר תורה
לבושי מרדכי
מאונט סיני אנשי אמת
מושב זקנים בני ובנות ישראל
מנחת חנוך
מרכז הרב, בראָנקס
נחלת צבי

נעם אלימלך
נצח ישראל, בראָנקס
נתן שטרויס דזואיש סענטער, בראָנקס
ספרדים מפולין
עבודת ישראל
עדת יעקב אנשי סלאָבאָדקע
עדת ישראל, בראָנקס
עץ חיים אנשי ספרד
צמח צדק נוסח אר״י
קהילת ישראל
קהילת משה
קהל בית יצחק
קהל עדת ישורון
קהלת עדת ישורון, בראָנקס
קהל עדת ישורון
קינגסברידז סענטער ישראל בראָנקס
קרן ישראל
שלחן ערוך אנשי קוטנא, בראָנקס
שארית יעקב
שערי התקוה
תל אביב
תלמוד תורה בית אברהם, בראָנקס
תפארת אחים ספרד אנשי פולין
תפארת בית יעקב, בראָנקס
תפארת ישראל
תפארת ישראל, בראָנקס

(ד)

אהבת ציון
אוהב שלום
אינדעפּענדענט היברו קאָמיוניטי
אינוואוד דזואיש סענטער
אנשי ווישנעווע
אנשי סאדיגורא
אנשי סמאָטריטש
בית אברהם
בית דוד
בני אמונה

בני יעקב אנשי ברעזין
בני יעקב אנשי קאָמארנא
בני יוסף
בני ישראל
בני שמואל
דזואיש קאָמיוניטי סענטער, האנטס פּאָינט
זכרון אפרים
חסידי סאדוגורא
חסידי ספינקא

שארית ישראל

טעמפל ציון (זייאן)
יאָנג ישראל, וואשינגטאָן הייטס
יאנג ישראל, יוניווערסיטי הייטס
יהודה הלוי
ייטב לב
ישיבה ר׳ חיים עוזר
ישיבה חתן סופר
מגדל ציון
מחזיקי הדת
ספרד אנשי פולין
עדת ישורון
עמנואל
עץ חיים
קהילת ישראל
שארי תישראל
תלמוד תורה בית שלום
תלמוד תורה מסילת ישורון
תפארת ישראל

בתי כנסיות תומכי עזרת תורה

ברוקלין, נ. י.

(א)

אהבת אחים
אהבת אחים בני ישראל
אהבת אחים בני פסח
אהל משה חברת תהילים — הרב א״ד בוראק
בית אהרן
בית אל, פלעטבוש
בית המדרש אדמו״ר מליובאוויטש
בית יעקב אנשי שלום
בית ישראל
בית שלום תומכי הרב
בני ישראל
בני ישראל
בני יצחק נוסח אר״י — הרב ניסן טעלושקין
בני משה האָלבערשטאַם
זכרו תורת משה
חברה תורה
תפארת ישראל, איסט נ. י.
חובבי תורה
יאָנג ישראל, איסטערן פּאַרקוויי
ישיבה ר׳ חיים בערלין
ישיבה תורה ודעת
ווילסאָן סט.
כנסת ישראל
מתיבתא תורה ודעת
סאוט 3־טע סט.
נחלת יהושע
נחלת ציון
עדת ישורון
פירסט קאָנג. אנשי ספרד
קהילת בני ארץ ישראל
שומרי אמונה, בּרא פּאַרק
תורת משה דזואיש סענטער
תלמוד תורה ד׳פלעטבוש
תפארת הגר״א
תפארת ישראל

(ב)

אגודת אחים, מידוואוד
אהבת אחים
אהבת אחים
אהבת ישראל
אהבת רעים
אחים ורעים

בתי כנסיות תומכי עזרת תורה

אנשי צדק
בית יעקב
בית עם
בית שלום
בני יונה
בקור חולים אנשי לובאשאָוו
ברוקלין דזואיש סענטער
דגל בני ארץ ישראל
דזואיש סענטער, מאַנהעטן ביטש
היברו אינסטיטוט, מייפלטאן פאַרק
חברה רעים אהובים
חברה ש״ס
יאַנג ישראל, באָראָ פאַרק
יאַנג ישראל, ברייטאָן
ישיבת בית יוסף
ישיבה ד׳ברוקלין
ישיבה ר׳ חיים יוסף
ישיבת עץ חיים

כתר ישראל
לינת הצדק
מגן אברהם
נווה שלום
ניו ברייטען דזואיש סענטער
עדת ישראל, בראָנזוויל
עדת בני ישראל
עזרת אחים
עטרת ישראל
עץ חיים
צעירי אגודת ישראל
קהל ערוגת הבושם
שערי תפילה
שפת אמת
תלמוד תורה אָף איסט נ. י.
תלמוד תורה ד׳ברוקלין
תלמוד תורה שערי צדק

(ג)

אגודת אחים אנשי לובאוויץ
אהבת אחים
אהבת אחים אנשי ספרד
אהבת אחים בני פסח
אהבת ישראל, איסט מידוואוד
אהבת רעים
אנשי באָברויסק
אנשי דוד האָראָדאָק
אנשי ספרד
אנשי פוחאָוויץ
אנשי פולין ספרד
אנשי קאַידענאָוו
ארטעדאָקס דזואיש קאָנג.
באָיאַנער גלויז
בית אחים
בית דוד גרשון
בית החסידים דגור, ווילִיאַמסבורג

בית המדרש הגדול
בית המדרש הגדול מחזיקי הרב,
קאָני איילאַנד
בית יעקב
בית יעק צבי זכרון יוסף
בית ישראל
בני אברהם
בני יעקב
בני יעקב יוסף
בני ישראל
בני ישראל דזואיש סענטער
בני ישראל דזואיש סענטער
בני ישראל לינדען הייטס
בני ישראל, מידוואוד
בני ישראל חברה משניות וש״ס
בקור חולים

ש א ר י ת   י ש ר א ל

גאולה וישועה
דזואיש סאַניטאריום האָספיטאַל
דזואיש סענטער, אָשען פּאַרקוויי
דזואיש סענטער, קינגס הייוויי
חברת אליעזר, איסט ניו יאָרק
חברה בני משה האַלבערשטאַם
חברה דברי שמחה
חברה ווישניץ
חברה מחזיקי הרב
חברה משניות איסט ניו יאָרק
חברה משניות אנשי צדק
חברה ספרד אנשי פולין
חברה ש״ס ומשניות עמפּייער בלווד.
חברה ש״ס ומשניות, פלעטבוש
חברה תהילים כתר ישראל
חברה תהילים נוסח אשכנז
חברה תורה אנשי ראַדישקאָוויץ
טעמפל פתח תקוה
יאָנג ישראל, בראָנזוויל
יאָנג ישראל, פּראָספּעקט פּאַרק
יאָנג ישראל, קינגס בעיי
קהל ייטב לב דסאַטמאַר
ישיבת אהל משה
ישיבת אשי יוסף יעקב
ישיבת הגר״א
ישיבת נתיבות עולם
ישיבת ראשון לציון
ישיבת תורת חיים
כנסת ישראל, פלעטבוש
כתר תורה
לומדי תורה
מגן דוד
מגן דוד, איסט פלעטבוש
מחזיקי הדת
מחזיקי תורה
מחנה ישראל
מתיבתא ר׳ חיים בערלין
נצח ישראל
עוו. יו עדיוקיישאָנאל סענטער

עוו. ען דזואיש קאָמיוניטי סענטער
עושי טוב
עזרת נשים
עטרת תפארת ישראל
עין יעקב אנשי סאקאלא
עץ חיים
עץ חיים אנשי לובלין
עץ חיים מחזיקי הרב
עצי חיים
פירסט ספרדיש קלויז
פעלהאם פּאַרקוויי דזואיש סענטער
פרי עץ חיים
צמח דוד
צמח צדק
צעירי אגודת ישראל
קהל אהבת חיים
קהל כנסת יחזקאל
קהל תורת חיים חסידי ווישניץ
קול ישראל
שומרי אמונה, באָראָ פּאַרק
שומרי הדת
שומרי שבת אנשי נאָוויגראָד
שומרי שבת אנשי ספרד
שומרי תורה
שערי תורה
תורה סענטער, באָראָ פּאַרק
תלמוד תורה אוהב צדק
תלמוד תורה איסט ניו יארק
תלמוד תורה בני יהודה
תלמוד תורה החדש
תלמוד תורה מורי׳
תלמוד תורה עטרת אליעזר גראווינסקי
תלמוד תורה תפארת ישראל
תפארת חיים
תפארת ישראל אָף אוסטרי׳
תפארת ישראל ווילאָובי
תפארת ישראל סאוט ברוקלין
תפארת תורה בענסנהוירסט

בתי כנסיות תומכי עזרת תורה

(ד)

אגודת אחים אָוו אוסטריא
אגודת ישראל
אוהב צדק
אושען עוו. בינאַגאָג
אוהב שלום
אוהבי שלום
אהבת אחים בני אברהם
אהבת ישראל
אנשי אָסטראָפּאָלע
אנשי וואָהלין
אנשי זעבין
אנשי נעשוויעס
אנשי ספינקא
אנשי צדק, הרב פּאָרטנאָי
אנשי קאָברין
אנשי קוטנא
בית אהרן
בית אהרן סטאָלין
בית דוד
בית יהודה טשאַריטי פאָנד
בית יעקב חסידי סטאָלין
בית יעקב סמינריון למורות
בית יעקב אנשי ספרד
בית יצחק
בית מדרש הרב
בני אנשי ארי׳
בני יחיאל אשכנזי, קאָני איילאנד
בני ישראל
בני ישראל שומרי שבת
בעלזער קלויז
בקור חולים
ברוקלין היברו האָום
דגל מרדכי
דזואיש סענטער אושען פּאַרקוויי
דזואיש סענטער איסט פלעטבוש
דזואיש סענטער באָראָ פּאַרק
דזואיש סענטער מאַנהעטן ביטש
דזואיש סענטער עוו. עם
דזואיש סענטער קינגס הייוויי
דזואיש סענטער פלעטבוש
היברו קאָמיוניטי
והתורה והמצוות
זייאָניסט אָרג., באָראָ פּאַרק
חברה אהבת אחים אנשי אוזדא
חברי בני שלום מטריסק
חברה משגיות אנשי וואָהלין
חברה קדישא
חברה שפת אמת
חברה תורה בני יצחק
יאַנג ישראל, בעדפאָרד ביי
יאָנג ישראל, ניו לאָטס
יאָנג ישראל, קאָני איילאנד
ישיבת ר׳ דוד לייבאָוויץ
כנסת ישראל
כנסת ישראל בית יעקב
כתר תורה חנה דוד
מנין בני הישיבות
מנין ספרד באָראָ פּאַרק
מתיבתא תורה ודעת (בעדפאָרד עוו.)
סיגייט סיסטערהוד
ספרדים — פלעטבוש
תלמוד תורה מעזעראל
עדת ישראל
עטרת שלום
עצי חיים
קהל חסידי טשערנאָביל
קהל עדת יראים
שומרי אמונה, סטראוס
שומרי הדת אנשי ספרד
שערי תפילה
תלמוד תורה עץ חיים

בתי כנסיות תומכי עזרת תורה

ערי המדינה

(א)

מדינת ניו יארק
ישיבת ר׳ ישראל מאיר הכהן,
פאָרעסט היללס
תפארת ישראל,
מאָנטיסעלאָ
ניו דזוירזי
טשעלסי היברו קאָנג.,
אַטלאַנטיק סיטי
רודף שלום,
אַטלאַנטיק סיטי
בני ישראל,
בעלמאר
אגודת שלום,
דזוירזי סיטי
אוהב שלום,
דזוירזי סיטי
אחינו בני ישראל,
לאָנג ברענטש
בני ישראל,
לייקוואוד
היברו פאסאָוועך רעליף,
נואַרק
אוהב צדק,
קעמדן
בית ישראל,
קעמדן
בני ישראל,
קעמדן
בני אברהם שומרי שבת
בית המדרש הגדול,
סינסינאטי, אָהאַיאָ
יאָנג ישראל,
קליוולאַנד, אָהאַיאָ
בני ציון,
טשאַטאַנוגא, טענ.
בית תפילה,
באַלטימאָר, מד.
שארית ישראל,
באַלטימאָר, מד.
שערי תפילה,
באַלטימאָר, מד.
תפארת ישראל,
באַלטימאָר, מד.
חברה תהילים אהבת שלום,
לין, מאסס.
בני ציון,
דיטראָיט, מיש.
תפארת ישראל,
ניו קאָסטעל, פּא.
בית יעקב,
מיאמי ביטש, פלא.
כנסת ישראל,
דענווער, קאָלא.
וועסטערן דזואיש אינסטיטוט,
לאָס אַנגעלעס, קאַליפ.
בית ישראל.
ניו הייווען, קאָנ.
אנשי ספרד,
לואיסוויל, קענ.
כנסת ישראל,
לואיסוויל, קענ.

בתי כנסיות תומכי עזרת תורה

(ב)

אנשי גלענוויילד,
גלענוויילד, נ. י.
אנשי אמת,
האָדסאָן, נ. י.
עבודת ישראל,
לאָנג ביטש, נ. י.
אחינו בני ישראל,
מאונט ווערנאָן, נ. י.
דזואיש קאָנג.
מאונטיינדייל, נ. י.
אהבת אחים,
מידעלווילעדז, נ. י.
קווינס דזואיש סענטער,
קווינס, נ. י.
בית אברהם,
בעיאָן, נ. דז.
אהבת אחים,
דזוירזי סיטי, נ. דז.
תפארת ישראל,
דזוירזי סיטי, נ. דז.
דזואיש סענטער,
לייקוואוד, נ. דז.
אהבת אחים,
ניו בראָנזוויק, נ. דז.
בית תפילה,
מיאמי ביטש, פלא.
זרע אברהם,
דענווער, קאָלאָר.
בית יעקב,
לאָס אַנדזעלעס, קאַליפ.
מגן דוד
ניו הייווען, קאָנ.
קופת מעות חטים,
מר. מאָר, סעק..
ניו הייווען, קאָנ.
אהבת אחים ופתחי תשובה,
קאָלטשעסטער, קאָנ.
בית יעקב,

קאָלאָמבוס, אָהאַיאָ
ישיבת טעלז,
קליוולאַנד, אָהאַיאָ
אגודת אחים,
קענטאָן, אָהאַיאָ
בית יעקב,
דעסמאיינעס, אַיאָווא
אגודת אחים,
שיקאַגאָ, איללָ.
אנשי דרום,
שיקאַגאָ, איללָ.
שארית ישראל,
אַטלאַנטא, גא.
עדת ישורון,
ניופאָרט, ווא.
בית יעקב,
יוסטאָן, טעקס.
אגודת אחים אנשי ספרד,
ניו ארלינס, לא.
היברו קאָמיוניטי סענטער אהבת אחים,
ניובאריפאָרט, מאסס.
תפארת ישראל,
ניו בעדפאָרד, מאסס.
חפץ חיים,
באלטימאָר, מד.
ישיבת חפץ חיים,
באלטימאָר, מד.
משכן ישראל,
באלטימאָר, מד.
עץ חיים,
באלטימאָר, מד.
שארית ישראל,
באלטימאָר, מד.
שערי ציון,
באלטימאָר, מד.
תפארת ישראל אנשי ספרד,
באלטימאָר, מד.

ש א ר י ת   י ש ר א ל

(ג)

באלטימאר

אגודת אחים
אהבת ישראל
אהבת שלום
אור כנסת ישראל
בית המדרש הגדול
בית יהודה
בית יצחק
בית יעקב אנשי קורלאנד
בני אברהם
בני ישראל אנשי רוסיא
בני ראובן
הר ציון
זכרון אברהם נחמן
ליובאוויטש נוסח אר״י
משה מונטיפיורי

קווינס

בית א־ל,
לאָנג ביטש
בית שלום,
לאורענס
טעמפל ישראל,
לאָנג ביטש
טעמפל שערי תפלה,
פאָרעסט היללס
משכן ישראל,
לאָנג איילאַנד סיטי
עדת ישורון,
קיו גארדענס
תפארת ישראל,
קאָראָנא
מחזיקי הדת,
קיו גארדען היללס

דיטראיט

בית יהודה
בית שמואל
בית תפילה עמנואל
בני יעקב
יאנג ישראל
ישיבת בית יהודה
מגן אברהם
משכן ישראל

דזוירזי סיטי

אגודת אחים
בית המדרש הגדול
בני ישראל
בקור חולים
הר ציון
יונייטעד בראָדערהוד בקור חולים

נוארק

אנשי ישראל עין יעקב
בית יוסף
יאנג ישראל
כנסת ישראל
עדיוקיישאָנאַל פאָנד הרב פילטשיק
תפארת ישראל
תפארת ציון

שיקאגא

אנשי שלום
בית אליעזר
בית יוסף
בית ישראל, ענגלוואוד
בית המדרש הגדול אנשי דרום
בית המדרש הגדול אנשי לוקניג
מחזיקי הדת
משנה וגמרא
עדת בני ישראל
עדת הפועל המזרחי
עזרת ישראל אנשי מאָטאלע
עטרת ציון
פועלי צדק
קהילת יעקב
ראביניקאל קאלעדז אָוו לובלין
רוסיא סינאגאָג
שערי תורה

בתי כנסיות תומכי עזרת תורה

אהאיא

אגודת אחים, בעלאיר
בנות יעקב סאסייעטי בעלאיר
בני ישראל, מאריעטא
כנסת ישראל, סינסינאטי
אגודת אחים, קאלאמבוס
אהבת שלום, קאלאמבוס

מאסס.

עדת ישראל, באסטאן
אגודת אחים, ברוקליין
קהילת ישראל, ברוקליין
חברה קדישא, בראדפארד
חיי אדם, דארטשעסטער
רודף שלום, האליאק
אהבת אחים אנשי שלום, הייווערהילל
בית יעקב, הייווערהילל
חברה קדישא, לאועל
מונטיפיורי, לאועל
אנשי ספרד, לאורענס
אנשי ספרד, לין
יונייטעד סינאגאג, לין
בית ישראל, מאלדען
בית יעקב, מיליס
אהבת אחים, ניו בעדפארד
תפארת ישראל, עווערט
שערי צדק, קלינטאן

ניו דזוירזי

בית יעקב, אטלאנטיק סיטי
עטרת צבי, אטלאנטיק סיטי
אוהב שלום, בעיאן
אגודת אחים, בראדלי ביטש
אוהבי שלום, גרינוויל
היברו אינסטיטוט, האקענסאק
בית מדרש גבוה, לייקוואוד
בית המדרש דזואיש סענטער,
מאריסטאון
בית יעקב, מערטשאנטוויל
בית ישראל, עליזאבעט
אגודת אחים, פריהאלד

ניו יארק סטייט

בני אברהם חברה קדישא, אלבאני
בני אברהם סיסטערהוד, אלבאני
אהל יעקב, באפאלא
אנשי צדק, באפאלא
ברית ישראל, באפאלא
ברית שלום, באפאלא
קהל ישראל, גרינפיעלד פארק
אהבת ישראל, ליבערטי
היברו קאנג., לייק שעלדראק
חסד של אמת, מאנטיסעלא
בית מדרש עליון, מאנסעי
עזרת ישראל, עלענוויל
אנשי שלום, ניו ראשעל
אגודת אחים, קינגסטאן
כנסת ישראל,
אנאפאליס, מד.
אהבת אחים,
אטלאנטא, גא.
אהבת צדק,
בוירלינגטאן, ווערמאנט
בית ישראל,
בית לחם, נ. ה.
בית לחם היברו קאנג.,
בית לחם, נ. ה
בית שלום קאמיוניטי סענטער,
בית לחם, פא.
קול ישראל,
באומאנט, טעקס.
אגודת אחים,
ברידזפארט, קאנג.
עדת ישראל,
ברידזפארט, קאנג.
בית יעקב,
גלאווערסטאן, טעקס.
אהבת רעים דזואיש סענטער,
גרינוואוד, מיסס.
אגודת אחים,
דאלעס, טעקס.

שארית ישראל

בני ישראל,
דאנבורי, קאנג.
עדת ישראל,
דולוט, טעקס.
דזואיש סענטער,
דזאקסאנוויל, פלא.
לומדי משניות
הארטפאָרד, קאנג.
בית ישראל,
ווהילינג, וו. ווירג.
בני ישראל,
טשאַמבערסבורג, פא.
בית ישראל,
טשאַרלסטאָן, ס. ק.
חברה מתפללים,
טשעסטער, פא.
בית דוד ספרד,
לאָס אנגעלעס, קאַליפ.
בני משה,
לאָס אנגעלעס, קאַליפ.
בני ראובן,
לאָס אנגעלעס, קאַליפ.
שערי תורה,
לאָס אנגעלעס, קאַליפ.
אנשי לבנון,
לבנון, קאנג.
תפארת ישראל,
לינקאָלן, נעבר.
אוהב שלום,
לעוויסטאָן, פא.
קאמיוניטאט איזראעליטא,
מאָנטעווידעאָ, אוראגוויי
עץ חיים,
מאונט פלעזענט, פא.
בית תפלת משה,
מאונט קלעמענט, מיש.
בית יעקב,
מאָנפעליער, ווערמאָנט
ביטש דזואיש קאָמיוניטי סענטער,
מיאמי ביטש, פלא.
דזואיש אָרטאָדאָקס קאָנג.,
מיאמי ביטש, פלא.
אנשי ליובאוויטש,
מילוואָקי, וויס.
אנשי ספרד,
מילוואָקי, וויס.
בית ישראל,
מילוואוקי, וויס.
בית ישראל,
מיניאַפּאָליס, מינ.
גמילות חסד,
מיניאַפּאָליס, מינ.
שערי צדק,
מיניאַפּאָליס, מינ.
חברה אנשי ספרד,
מעמפיס, טענג.
משנה,
מעמפיס, טענג.
אהל יעקב,
מערידאן, מיסס.
תפארת ישראל,
ניו בריטאיין, קאנג.
אהבת שלום,
ניו הייווען, קאנג.
בני ישראל,
ניו הייווען, קאנג.
יאָנג ישראל,
ניו הייווען, קאנג.
כתר ישראל,
ניו הייווען, קאנג.
שבת אחים,
ניו הייווען, קאנג.
בית שלום,
קלאָמביא, ס. ק.
בית אברהם,
קאנזאס סיטי, מיז.
קרן ישראל,
קאנזאס סיטי, מיז.

בתי כנסיות תומכי עזרת תורה
(ד)

באלטימאר

אהל יעקב
אגודת אחים אנשי ספרד
אנשי אמונה
אנשי ספרד
בית יעקב, היילאנד פארק
בית יצחק
חזוק אמונה
כנסת ישראל
ליידיס מזרחי סאסייטי
מגן אברהם
רודפי צדק

דיטראיט

בית אהרן וישראל חסידי סטאלין
בני דוד
טעמפל עמנואל
ישיבת חכמי לובלין
עדת ישורון
שערי צדק
שערי ציון

לאס אנגעלעס

אגודת אחים
בית ישראל
בני יעקב
בני ציון

שיקאגא

אהל יעקב
אוסטין דזואיש סענטער
אנשי לובאוויץ
אנשי לוקניק
אנשי לידא ופינסק
אנשי שלום סענטער
בית המדרש הגדול אלבאני
בית יעקב בני בצלאל אנשי מזרח
בית יצחק אלבאני
בית שלום
בני ישראל
בקור חולים
בקור חולים אנשי פולין ורוסיא
הגר"א
חסידי קוברין קארלין
נחלת דוד
צמח צדק
תורה סינאגאג
תפארת ציון

ניו יארק סטייט

אוהב שלום, אָלבאַני
בית יעקב, אָלבאַני
אהבת אחים, באַפאַלאָ
אהבת שלום, באַפאַלאָ
בית אברהם באַפאַלאָ
הומבאַלד אָטאַדאָקס סענטער, באַפאַלאָ
שערי תפלה, גלענס פאַללס
בית ישראל, האמפסטעד
דזואיש קאָנג., האַרלוויל
דזואיש קאָנג, האריס
סיני, הילסדייל, ל. י.
דזואיש קאָנג., הונטער
דזואיש סענטער, לייק מאהעגאַן
בני ישראל, לאַק שעלדראַק
ליידיס עקזילערי עדת ישראל, מאסענא
אגודת אחים, מאָריסטאן
דזואיש סענטער, ספרינגפיעלד גאַרדענס
שומרי הדת, עלמיר
יאָנג ישראל, פאָרעסט הילס, ל. י.
אגודת ישראל, פאָרטטשעסטער
מחזיקי תלמוד תורה, קאַראָנא, ל. י.

(ד)

ערי המדינה

אגודת אחים,
אוסטין, טעקס.
אנשי ספרד,
אטלאנטא, גא.
היברו ליידיעס אייד סאָסייעטי,
אטאהל, מאסס.
אחדות ישראל,
אינדיאנאפאָליס, איג.
כנסת ישראל,
אינדיאנאפאָליס, איג.
בני ישראל,
אלענטאן, פא.
בית א־ל,
דוביוק, אַיאָווא
בית א־ל,
אנסאניא, קאָננ.
אגודת אחים,
באָסטאָן, מאסס.
היברו סיסטערהוד,
בישאָפוויל, ס. ק.
בית א־ל,
בערלין, נ. ה.
נ. א. סינאגאָג תלמוד תורה,
ברידזפאָרט, קאננ
אנשי גאליציא,
גאלוועסטאאן, טעקס.
בני ישראל,
גרינסבורג, פא.
בית יעקב,
דוקעסני, פא.
בני ישראל,
דזוירזי סיטי, נ. דז.
בני ישראל,
דערבי, קאנ.
אגודת ישראל,
האזעלטאן, פא.

בני ציון,
האָליאק, מאסס.
אגודת שלום,
טשעלסי, מאסס.
שארית ישראל,
טשעלסי, מאסס.
אגודת אחים,
טשאָרלסטאָן, ס. ק.
עדת אמת,
יוסטאָן, טעקס.
עדת ישורון,
יוסטאָן, טעקס.
אגודת אחים,
לאועל, מאסס.
בני ציון,
לאָנג ביטש, קאליפ.
דגל ישראל,
לאנקאסטער, פא.
אגודת אחים,
לואיסוויל, קענ.
אנשי ישראל,
ליסבאן, קאנ.
אוהבי צדק,
לעקסינגטאָן, קענ.
תפארת ישראל,
מאונט כרמל, פא.
בית יעקב,
מאנטפעליער, ווערמאָנט
ליידיעס אייד סאָסייעטי,
מארינעט, וויס.
דזואיש קאָנג.
מאריעטא, אָהאַיאָ
יאָנג ישראל,
מיאמי ביטש, פלא.
בית המדרש הגדול אנשי ספרד
מילוואקי, וויס.

בתי כנסיות תומכי עזרת תורה

אהבת אחים,
מיניאַפּאָליס מינג.
מקרא קודש,
מיניאַפּאָליס מינג.
אוהב שלום,
נוארק, נ. דז.
בני יעקב,
נוארק, נ. דז.
בני ישראל,
נוארק, נ. דז.
אחינו בני ישראל,
ניו בריטאיין, קאנג.
בקור חולים בני אברהם,
ניו הייווען, קאנג.
אהבת אחים,
סינסינאטי, אָהאַיאָ

קהילת בני ישראל,
סינסינאטי, אָהאַיאָ
עדת ישראל,
עקראָן, אָהאַיאָ
היברו אָרטהאָדאָקס קאָנג.,
קאנזעס סיטי, מיז.
שומרי שבת,
קאראקאס, ווענעזועלא
אהבת ציון,
קליוולאנד, אָהאַיאָ
אהבת ציון,
קליוולאנד, אָהאַיאָ
הייטס דזואיש סענטער,
קליוולאנד, אָהאַיאָ
שומרי שבת,
קליוולאנד, אָהאַיאָ

רבנים ומטיפים תומכי עזרת תורה שנפטרו בעשר השנים האחרונות
תנצב"ה

ר' חיים אדאמס, ברוקלין
ר' יוסף הלוי אייזנמאן, ת"ש, דיטראיט
ר' פנחס אינגבערמאן, ה' מנחם אב תשט"ו, ברוקלין, נ. י.
ר' אברהם אלי' אקסלראָד, באלטימאָר
ר' משה זלמן אראוויץ, ח"י שבט תשי"ג, ניו יארק
ר' אהרן מרדכי הלוי אשינסקי, כ"ט אד"ב תשי"ד, פיטסבורג, חבר הועד
ר' אברהם שלמה בארוויק, ז' מנ"א תשי"ג, דאָרטשעסטער, מאסס. חבר הועד
ר' שמעון באראדקין, ברוקלין, נ. י.
ר' יעקב טובי' בוכבינדער, כ"ו אלול תש"ח, ברוקלין, נ. י.
ר' שמואל פישל בוראק, דייטאן, אהאיא
ר' יוסף בורשטיין, אדר"ח איר תשי"ג, ברוקלין, נ. י.
ר' חיים יצחק בלאָך, ז' אד"ב תש"ח, דזוירזי סיטי, נ. דז., גזבר
ר' אלי' מאיר בלאָך, כ"ח טבת תשט"ו, קליוולאנד, אָהאיאָ
ר' יעקב בעקער, ט"ו מנ"א, פילא, פא.
ר' משה בלעך, כ"ו תשרי תשי"ז, ברוקלין, נ. י.
ר' יהודה בראווער, לאס אנגעלאס־א"י
ר' ישראל בן ציון בהר"ר ארי' גאָלדמאַן, ד' אדר תשט"ו, ווילקעסבערי, פאַ.
ר' ישראל גאָלדין, ראש השנה, תשי"א, ראטשעסטער, נ. י.
ר' יהודה דוב גאלינסקי, תשט"ז, ברוקלין, נ. י.
ר' משה גאראדייסקי, בראנקס

ר' יעקב דוד גאָרדאָן, כ"ב חשון תש"ח, נאָרפאָלק, ווירג.
ר' יהודה ליב גינזבורג, דענוועד
ר' חיים גלאצער, כ"ג תמוז תש"ט נוארק נ. דז.
ר' יקותיאל יהודה גרינוואלד, י"ט ניסן תשט"ו, קאלאמבוס, אָהאַיאָ
ר' צבי דאכאָוויץ, י' כסלו תשי"ד, ברוקלין, נ. י., חבר הועד
ר' ישראל דושאָוויץ, י"ט כסלו תשט"ז ברוקלין, נ. י. חבר הועד
ר' אהרן הלוי דים, ניו יארק
הרב שלום דעמבינסקי, ניו יאָרק
ר' גרשון האגער, ניו יארק
ר' מנחם מענדל האָכשטיין, ה' תשרי תשי"ז, ברוקלין, נ. י.
ר' יעקב יהודה האָפמאן, י"ג תמוז תשט"ז, ארץ ישראל
ר' חיים האלבערשטאם, ניו יארק
ר' ד. האריס, ניו יארק
ר' מרדכי הירשפרונג, י"ב תשרי תשט"ו, בייסייד, נ. י.
ר' בנימין יחזקאל ב"ר ארי' ישעי' וואלקאוויץ, כ"ו ניסן תשט"ו, בראָנקס
ר' ס. וויינער, פאסייק, נ. דז.
ר' אלכסנדר משה ווייס, י"א ניסן תשי"ג, בראנקס
ר' צבי אלימלך הערמאן־ווילנער,
ר' דוד וועל, ווענים, קאַליפ.
ר' יהושע ווערנער, ג' תשרי תשי"ד, פראָווידענס, חבר הועד
ר' מרדכי מאיר זילברמאן, ו' תשרי תשט"ו, בראָנקס, חבר הועד
ר' ראובן זעלצער, ברוקלין נ. י.

תומכי עזרת תורה שנפטרו

ר׳ יוסף ליב חיט, סקענעקטאדי, נ. י.
דר׳ משה חיימסאָן, ניו יארק
ר׳ יאיר חמודות, ט״ז אדר תש״י,
ניו יארק
ר׳ שלמה שמואל טווערסקי, ברוקלין
ר׳ חיים ליבר כהן, י״ב ניסן תשי״א,
ניו יארק
ר׳ לוי יצחק כהנא, ג׳ חשון תשי״א
ברוקלין, נ. י.
ר׳ גרשון כצמן, כסלו תשי״ג,
סאן פראנציסקא, קאליפ.
ר׳ ארי׳ ליב לאפין, באַלטימאָר, מד.
ר׳ נפתלי לייבאָוויץ, ניו יארק
ר׳ אברהם בנימין ליפשיץ,
פאלל ריווער מאסס.
ר׳ אשר ניסן לעוויטאן, ט״ו סיון
תשט״ז, בראָנקס, נ. י.
ר׳ דוד ארי׳ לעווינטאהל, תשרי תשי״ג,
פילאדעלפיא, פא.
ר׳ יעקב לעווינסאהן, כ״ו סיון תשט״ו,
ברוקלין, גזבר הועד
ר׳ חיים יחזקאל מאָזעסאן, ניו יארק
ר׳ אברהם נחום ב״ר צבי יהודה
מאיראָוויץ, ט׳ טבת תשט״ו, ברוקלין
ר׳ ניסן מאַרקעל, באָפאלא, נ. י.
ר׳ מרדכי ליב ב״ר חיים נחום הכהן
מוצניק
ר׳ אלעזר ראובן מושקין, ט׳ מנ״א
תש״י, שיקאגא, חבר הועד
ר׳ חיים מעדניק, ו׳ טבת תשט״ו,
שיקאגא, חבר הועד
ר׳ יעקב הכהן מעסקין, י״ג אדר
תשט״ז, בראנקס, חבר הועד
ר׳ מנשה מרגלית, ברוקלין נ. י.
ר׳ משה זבולון מרגלית,
גזבר עזרת תורה
ר׳ שלמה מיכאל נעכעס, לאס אנגעלעס
ר׳ אלי׳ סינגער, נוארק, נ. דז.

ר׳ משה יצחק ספעקטאָר, ד׳ חשון
תשט״ו ברוקלין
ר׳ אברהם פסח ספרד, בראָנקס
ר׳ משה קלונימוס סקנידער,
בראָנקס — ארץ ישראל
ר׳ מנחם סג״ל פאָללאַק, ניו יאָרק
ר׳ זעליג פארטמאן, פאר ראקאוויי
ר׳ בנימין הכהן פליישער, י׳ טבת
תשי״ג, ברוקלין, נ. י.
ר׳ יעקב ב״ר אברהם הכהן פלעקסער,
ניו הייווען, קאנג.
ר׳ נתן נטע פעקער, י״א ניסן תש״י,
ניו ראשעל
ר׳ יוחנן פערלאָוו, ברוקלין ,נ.י.
ר׳ שבתי זאב פרידמאן, ה׳ אדר
תשט״ו, ברוקלין, נ. י.
ר׳ דוד פרענקל, ניו יארק
ר׳ אורי מאיר צירלין, כ״ג אד״א
תשי״ד לאָס אנגעלעס
ר׳ צבי נחום כאגאן, ברוקלין, נ. י.
ר׳ משה קאהם, לאָס אנגעלעס
ר׳ יחיאל מיכל קאָוואַלסקי,
ניו יארק — ארץ ישראל
ר׳ מרדכי אהרן קאפלאן, כ״ה שבט
תשי״א, ברוקלין, נ. י.
ר׳ יוסף ליב קאפלאן, פיטסבורג, פא.
דר. צדוק ב״ר אברהם קאפנער,
ניו יארק
ר׳ משה קורלאנד, ניו יארק
ר׳ אברהם זלמן קורץ, א׳ אייר תש״ט,
ראטשעסטער, נ. י.
ר׳ יהושע קלעוואן, ט״ו מנ״א תשי״ג,
וואשינגטאָן, חבר הועד
ר׳ יוסף אביגדור ב״ר יוט״ל קעסלער,
ו׳ כסלו תשט״ו, ארווערן, נ. י.
חבר הועד
ר׳ שלמה זלמן קרעווסקי, ז׳ ניסן
תשי״ד, אלענטאָן, פא.

שארית ישראל

ר׳ אלי׳ קראמער, באטאוויא, נ. י.
ר׳ יוסף ראָזען, ב׳ סוכות תשי״ד,
פאַסייק, נ. דז., חבר הועד
ר׳ ישראל הלוי ראָזענבערג,
ראש המיסדים ונשיא עזרת תורה,
י״ד שבט תשט״ז, ברוקלין,
ר׳ יוסף נפתלי ראָזענבערג, י״ג כסלו
תשי״א, נארוויטש, קאָנג.
ר׳ משה צבי ראבינאָוויץ, א׳ דחוה״מ
סוכות תש״ט, ברוקלין, נ. י.
ר׳ זרח רובינס, ניו יארק

ר׳ ראובן ריווקין, באלטימאָר
ר׳ אברהם שארפשטיין, ניו יארק
ר׳ אברהם יצחק שיסגאַל, אדר״ח טבת
תשי״ג ניו יארק
ר׳ משה שטילבאנס, בראָנקס — א״י
ר׳ יוסף יצחק שניאורסאָהן, אדמו״ר
מליובאוויטש, ברוקלין
ר׳ יצחק יעקב שעוועלעוויץ, י׳ כסלו
תשי״ד, מידל ווילעדז, נ. י.
ר׳ מרדכי שפירא, ברוקלין, נ. י.

נפטרים שהשאירו מעזבונם לעזרת תורה, תנצב״ה

זלמן יוסף בלומענקראנץ,
ברוקלין, טבת תש״ז
מרדכי פעדער,
נ. אדאמס, תש״ז
יוסף ראטשעסטער,
ניו יארק, תש״ז
ברוך זילבערמאן,
אטלאנטיק סיטי, תש״ז
מאיר גאָלדשמיד,
ברוקלין, תש״ז
יצחק גארבער ואשתו,
ניו יארק, תש״ח
מ״מ סגל,
לאנקעסטער, פא., תש״ח
ט. גאָלדשטיין,
ניו יארק, תש״ח
אברהם בעלזער,
ניו יארק, תש״ח
ישראל יחיאל שולדער,
ברוקלין, תש״ח
סיימאָן נידל,
באלטימאָר, תש״ח
מר סאלעד,
דזוירזי סיטי, תש״ח

וואָלף בערן,
מאריעטא, תש״ט
יצחק ראבינאָוויץ,
פילאדעלפיא, תש״ט
נתן אדלער,
באלטימאָר, תש״י
מאלי פעדער,
באלטימאָר, תש״י
דזוליאוס ראדין,
פאָרטלאַנד, מיין, תש״י
שמואל קעסעל,
ברוקלין, תש״י
וו. שולדער,
ניו יארק, תש״י
האָלאַנדער,
עליזאבעט, תש״י
לואיס וויין,
ניו יארק, תש״י
חיים פ. פאפליק,
סיאטל, תשי״א
בערנארד בריק,
קעמדן, תשי״א
רעוו. שלמה הארוויץ,
ניו יארק, תשי״א

תומכי עזרת תורה שנפטרו

פנחס יעקב סובאוויץ,
סט. לואיס, תשי״ב
יעקב גוטמאן,
ניו יארק, תשי״ב
נפתלי ב״ר כתריאל הלוי ליווינסטאן,
נפטר כ״ד אייר תש״ג,
טולסא, תשי״ב

ש. שרייבמאן,
וואָרען, תשי״ב
צבי (הערי) בערקאָוויץ,
ברוקלין, תשי״ב
ל. לוי,
וואקא, תשי״ב
חוה ביילא בת ר׳ אליעזר ליפשיץ
לז״נ בעלה ר׳ יצחק אייזיק
ניו יארק, תשי״ג

יעקב מילער,
באלטימאָר, תשי״ג
מר פריפשטיין,
פילאדעלפיא, תשי״ג
יחיאל פאליק,
באלטימאָר, תשי״ג
שמואל גינזבורג,
סטעטן איילאנד, תשי״ד
אלתר סאפירשטיין,
ראטשעסטער, תשי״ד

יוסף זאב ווילענסקי,
אגוסטא, תשי״ד
אברהם יעקב ב״ר חיים רפאל כץ,
בראנקס, תשי״ד
הרב אברהם זלמן קורץ, א אייר
והרבנית יענטא קורץ, י״ט שבט,
ראטשעסטער, תשט״ו
מאלי מאנדלבוים,
נוארק, תשט״ו
שיינדל נאפט,
בראָנקס, תשט״ו
אברהם מנחם סטאַוויסקי,
ניו יאָרק, תשט״ו
הרב יעקב לעווינסאָהן,
ברוקלין תשט״ו
גרשון ליב ב״ר אלי׳ ריטשלטאָן,
קעמדן, כ״ט סיון תשי״ד
רי״א ריזל,
בראָנקס, תשט״ו
יעקב גליק,
סטובענוויל, תשט״ז
דן דאַנציגער,
דאָלאס, תשט״ז
הרב יעקב מעסקין,
בראָנקס, תשט״ז
ל אברמסון,
סט. פאול, תשט״ז

בעלי השפעה ועסקנים תומכי עזרת תורה שנפטרו

ר׳ נתן אדלער, באלטימאָר
ר׳ יעקב ליב אנדראן, קעצקיל
ר׳ אהרן אנטעלמאן, קעמדן, נ. דז.
ר׳ בנימין בארגען, ניו יארק
ר׳ נחמי׳ בעק, פערנדייל, נ. י.
ר׳ ארי׳ ליב בערנשטיין, קאלטשעסטער
ר׳ בצלאל גאָלדשטיין,
קארלטאָן האָטעל, בעלמאר

רעוו. אברהם גאנדעל, בית לחם
ר׳ אלי׳ יעקב גוטמאן, ניו יארק
רעוו. יעקב גליק, סטובענוויל, אָהאיאָ
הר״ר יהודה ליב געלמאן, ניו יארק
רעוו. משה דערשינסקי, לאָרענס
אשר וויין, נובוריפארט, מאסס.
ר׳ מנחם הויזמאן, ברוקלין
ר׳ יוסף הערשבערג, אָלבאני

שארית ישראל

ר׳ חיים צבי ב״ר ברוך יעקב
הערשקאָוויץ, ג׳ כסלו תשט״ו,
רעוו. י. וואטערמאן, עלגין איילל.
רעוו. מ. וואָלקאָוויץ
ר׳ משה זוסמאן, ניו יארק
ר׳ ס. טודרסיק, סטאקטאן, קאליפ.
רעוו. הלל יעקבסאהן, בראָנקס
ר׳ אפרים כהן, ראטשעסטער,
דר. מרדכי כץ, לפנים עורך הטאָג־
בלאט והקוריער

רעוו. ג. לייבאָוויץ, טשעסטער, פא.
מר ב. לייבאָוויץ־פיין, וויו האָטעל,
פאלסבורג, נ. י.

רעוו. מ. ב. לעווין, בראָנקס־עלענוויל
רעוו. יצחק נחום לעווין, קאלטשעסטער
רעוו ל. לעווין, ספרינגוויל נ. דז.
ר׳ דוד לעווינזאָהן־טאמאראק,
לאדז האָטעל, גרינפילד פאַרק

ר׳ ש. לערמאן, העריסבורג
ר׳ אברהם מאייערס, ברוקלין
רעוו. יוסף אהרן ב״ר יעקב מרדכי
מאַנדעלשטאַם, ברוקלין
הר׳ מרדכי ליב ב״ר חיים נחום
הכהן מוצניק
ר׳ צבי זאב נוסבוים, ראטשעסטער
ר׳ אברהם מנחם סטאוויסקי, ניו יארק
ר׳ א. י. סקלאר, ברוקלין, נ. י.
רעוו חיים אייזיק פיין ניו יארק
רעוו. ד. פרידמאן, מיאמי ביטש
ר׳ יעקב קאליער, וואודביין
ר׳ שבתי קאלקא, ראטשעסטער
ר׳ משה קולאק, ניו יארק
הרבנית יענטא קורץ, ראטשעסטער
ר׳ אברהם ליב קרליץ,
הייווערהיל, מאסס.
רעוו. י. מ. ראזענבערג, וואקא
ר׳ דוד שפירא, ניו יארק

נדיבים תומכי עזרת תורה שנפטרו
תנצב״ה

שלמה יהודה אגלינסקי,
פריהאלד, נ. דז.
נתן אדלער,
באלטימאָר, מד.
מרת ל. אורעל,
האָדסאָן, נ. דז.
א. באסבאל,
קעמדן, נ. דז.
העריס בורשטיין,
בעיאָן, נ. דז.
דוד ל. ביבער
ר. ביזענסקי,
אטלאנטא גא.
מרת פישל בימקא,
ניו יאָרק

י. בלוי,
ראקאווי, נ. י.
יצחק בלומבערג,
סאוואנא, גא.
בעסי בערנשטיין,
ניו יאָרק
אסתר בערגמאן,
סיאטל, וואש.
יעקב יצחק ברוידא,
ניו יאָרק
דוד ב״ר מאיר ברעכער,
י. ש. גאָלדבערג,
פילאדעלפיא, פא.
שמואל גאָלדבערג,
באלטימאָר, מד.

תומכי עזרת תורה שנפטרו

מנחם מענדל ב״ר דוד הכהן
גאָטעסמאן, ח׳ טבת תש״ג, ניו יארק
שרה בת קלונימוס קלמן גאָטעסמאן,
י״ב טבת תרצ״ב, ניו יארק
שמחה מרדכי גאָלדמאן,
ניו יארק
גרשון גאראנקין,
עליזאבעט, נ. דז.
ב. גודמאן,
ראטשעסטער, נ. י.
אלי׳ יעקב גוטמאן,
ניו יארק
שמואל גינזבורג,
סטעטן איילאנד
א. גערבער,
ניו יארק
ה. גערשטנער,
טאפער לייק, נ. י.
אפרים גרינבלאט,
ברוקלין, נ. י.
דן דאנציגער,
טולסא, אקל.
מ. האלפערן,
פילאדעלפיא, פא.
אלפערד הארט,
ראטשעסטער, נ. י.
ל. הירש,
וויליאמספאָרט,
מרת ס. הערוויץ,
ניו יארק
ברוך הערשנאָוו,
ברוקלין, נ. י.
משה וואלדמאן,
ברוקלין, נ. י.
חי׳ קילא וואלף,
כ״ט ניסן, דאָלעס, טעקס.
אורי זאב וואלפסאָן,
וויטשיטא פאָלס

רבקה וויינבערג,
לאָס אנגעלעס, קאליפ.
רעוו. דוד ווייס
אפרים פישל ב״ר זלמן זאב ווייס
י. ל. זילבערבערג,
סט. פאול
הרבנית שיינא סירא טייץ
י. טיקטינסקי,
ניו יארק
מרת א. טעלסקי,
ניו יארק
תנחום יפה,
באלטימאָר, מד.
אפרים כהן,
ראטשעסטער, נ. י.
יואל כהן,
באלטימאָר, מד.
נתן כהן,
קעמדן, נ. דז.
אברהם יעקב ב״ר רפאל כץ,
כ״ד סיון תשי״ד, בראָנקס, נ. י.
יצחק כץ,
ברוקלין, נ. י.
יעקב לאפאטין,
ברוקלין, נ. י.
שפרה בת ר׳ אברהם אלי׳
ליווי־לוקשטיין, נ. י.
ה. ליפמאן,
ברוקלין, נ. י.
ראובן ליפמאן,
ניו יארק
ל. לעווי,
וואקא, טעקס.
רעוו. ברוך מרדכי לעווין,
ניו יארק

חיים לעווין,
ראקפארד, איל.

יוסף אייזיק ב״ר יהושע מאס,
כ״ה תשרי תשט״ו, ניו יארק
א. ל. מילבערג,
ניו יארק
אנא מירוויס,
טשארלסטאן, וו. ווירג.
גיטל דבורה בת ר׳ חיים ארי׳ נייהויז
יוסף סאלעד,
דזורזי סיטי נ. דז.
ביילע סיגעל,
ברוקלין, נ. י.
ב. סימאן,
ניו יארק
ס. סימאס,
סט. פאול מינ.
עטל ספעקטאר,
ניו יארק
הרבנית סתם
ישראל עטרא,
ניו יארק
שמואל עלקינד,
ניו יארק
מ. פּאָלאַקאָוו,
פאוקיפסי, נ. י.
יחיאל פאליק,
באלטימאָר, מד.
קלמן פאסטאן,
ניו יארק
פיליפ פאפלאק,
סיאטל, וואש.
דוד פייטלסאן,
ראטשעסטער, נ. י.
שלום פלאט, ד׳ שבט תשי״ג
מאלי פעדער,
באלטימאָר, מד.
חיים אלי׳ ב״ר יצחק פעלדמאן

י. פרומקיס,
ניו יארק
יעקב קאליער,
וואודביין
אידא קאפלאן,
ברוקלין, נ. י.
יעקב קאצענעלנסאָן,
ברוקלין, נ. י.
מרת קארפילאָוו,
ברידזפאָרט, קאנג.
סענדער (שמואל) קויפמאן.
ניו יארק
ד. קייטלמאן,
אמאהא, נעבר.
א. קליין,
וואוסטער, מאסס.
אברהם קראוויץ,
ברוקלין, נ. י.
איזידאָר קרייטמאן,
לואיסוויל,
חיים מנחם קרעמער,
באטאוויא, נ. י.
אלכסנדר ראבינאָוויץ,
ברוקלין, נ. י.
צבי ראטבארד,
י״ח אייר, ניו יארק
י. ראלאפסקי,
באסטאן, מאסס.
בריינא רובין,
באלטימאָר, מד.
מענדל ריבקין,
ברוקלין, נ. י.
גרשון ליב ריטשעלסאָן
קעמדן, נ. דז.
מאקס רייזער,
באלטימאָר, מד.

תומכי עזרת תורה שנפטרו

משה חיים ב״ר יהודה רייגאָלד,
ברוקלין, נ. י.
חנוך שולגאסער
באָפאלא, נ. י.
ישראל יחיאל ב״ר אברהם שולדער,
י״ג תמוז
טילא שטיינבערג,
ברוקלין, נ. י.
אגוסטא שטרויס,
באלטימאָר, מד.
שרגא פייוול ב״ר יצחק מאיר
שיינפעלד, י״ג ניסן תשי״ד
ארי׳ ליב שינדעל
לואיס שלייפער
דוד שערמאן,
ראטשעסטער, נ. י.
אברהם יצחק איליאיעס

יהודה לייב באיער
הינדא רייזל ברייטמאן - כ״ט אדר
נעכא גאלדינג
אברהם גאנדעל - כ״ב תמוז
יהודה הלוי גלאס
הרב יוסף דוב הארוויץ
ארי׳ לייב זילבערבערג
אברהם מייזער
הנדיבה הנכבדה,
מרת רייזל מעלצער,
נפטרה כ״ט סיון, תשי״ז, ניו יארק
הרב דוד פייטלסאן
צדוק קאפנער
שיינא מלכא ב״ר שלמה מרדכי
כ״ח אייר
שלמה זלמן ב״ר מאיר הלוי
חנה זיסל בת בנימין

כללים לקביעות החדש והשנה בקצרה

א. כל חדש מחדשי ישראל הוא לא פחות מעשרים ותשעה ימים, ולא יותר משלשים יום.

ב. חדש שבו כ"ט ימים נקרא חסר ור"ח שאחריו הוא יום אחד; חדש שבו שלשים יום נקרא מלא ויום השלשים הוא א' דר"ח הבא ויחשב לחדש הקדם.

ג. בתשרי נחשב יום א' דר"ה לתשרי, וממנו מתחילין ימי החדש, אבל בשאר חדשים שיש בהם שני ימים ר"ח, מונין מבדר"ח ימי החדש.

ד. בשנה כסדרה יש בה ששה חדשים מלאים וששה חסרים. וזהו סדרן. תשרי מלא, מרחשון חסר, כסלו מלא, טבת חסר, שבט מלא, אדר חסר, ניסן מלא, אייר חסר, סיון מלא, תמוז חסר, אב מלא, אלול חסר.

ה. יש שנה שלימה ואז חשון וכסלו שניהם מלאים (והשאר כנ"ל) ויש שנה חסירה, שבה חשון וכסלו שניהם חסרים (והשאר כנ"ל).

ו. בשנה פשוטה יש בה שנים עשר חדשים, וימי השנה הם שנ"ג, שנ"ד, או שנ"ה, ויש שנה מעוברת שבה שלשה עשר חדשים, שנוסף בה חודש אדר ראשון (ובו תמיד שלשים יום), וימי שנה מעוברת הם שפ"ג, שפ"ד, או שפ"ה.

ז. שנות הלבנה מחולקים למחזורי הלבנה: בכל מחזור תשע עשרה שנים, ושבע שנים מעוברות בכל מחזור, והן: השלישית, הששית, והשמינית, העשתי עשרה הארבע עשרה, השבע עשרה, והתשע עשרה (גו"ח אדז"ט סימן).

ח. היסוד לקביעת ר"ח הוא מולד הלבנה שביום שחל בו מולד תשרי צריך להיות בו ראש השנה, אבל אם המולד חל אחר חצות היום נדחה ר"ה ליום שלאחריו, וכן אם חל המולד של תשרי ביום ראשון בשבת, ברביעי בשבת, או בששי בשבת נדחה ר"ה ליום שלאחריו. ולפעמים נדחה ר"ה מפני שיום המולד יהא ביום השנ"ג מר"ה העבר, וישאר בשנה העברה שנ"ב ימים, וזה א"א כנ"ל; וכן לפעמים דוחים ר"ה בכדי שלא יתרחק ר"ה של השנה הבאה יותר משנ"ה ימים. ובכללן יש ד' דחיות: א) לא אד"ו ריש. ב) מולד זקן בל תדרוש. ג) גטר"ד בשנה פשוטה גרוש. ד) בטו תקפט אחד עבור עקור מלשרוש. ובאורם בארך בטור ופ"ח וביחוד ב„שבילי דרקיע" שבתפארת ישראל סדר מועד עיי"ש.

ט. אם אין שום מקום לארבע דחיות הנ״ל, ואז ר״ה נקבע ביום המולד וגם ר״ה הבא נקבע ביום המולד, אז השנה כסדרה (עיין אות ד׳); ואם ר״ה זה נדחה ור״ה הבא ביום המולד, אז השנה חסירה (עיין אות ה׳); ואם ר״ה זה ביום המולד ור״ה הבא נדחה, אז השנה שלימה (עיין אות ה׳).

יוד. חדש הלבנה ממולד עד מולד הוא עשרים ותשעה ימים ושתים עשרה שעות ותשצ״ג חלקי תתר״ף משעה, שהם מ״ד מנוטין וחלק אחד שהוא אחד מי״ח חלקים במינוט.

יא. בשנת החמה יש בה שס״ה ימים ורביע (לשמואל), ונחלקת לי״ב מזלות לד׳ תקופות שבכל תקופה צ״א יום וז׳ שעות ומחצה; וכל כ״ח שנים נקראים מחזור של חמה שאז חוזרת תקופת ניסן לחול בתחלת הלילה של יום ד׳ בשבת כבשנת הבריאה ואז מברכין ברכת החמה.

יב. ששים יום אחר תקופת תשרי מתחילין לומר „ותן טל ומטר״ בתפלה (בחול) ולפי חדשי האומות הוא בלילה שבין הרביעי והחמישי של דעצעמבער. ובשנה שפעברואר הוא 29 יום אז בחורף ההוא מתחילין טו״מ בלילה שבין החמישי לששי בדעצעמבער (הקודם).

יג. כללים לסדרות מחוברות ונפרדות: בפשוטה פקדו ופסחו ובמעוברת סגרו ופסחו, מנו ועצרו, צומו וצלו קומו ותקעו, ב״ג המלך פת וילך. ופרוש הסימנים האלה הוא שפ׳ צו היא קודם לפסח בשנה פשוטה ופ׳ מצורע קודם לפסח בשנה מעוברת (ולפעמים גם אחרי קודם לפסח); פ׳ במדבר קודם לשבועות, וממילא כל הסדרות ויקו״פ, תזו״מ, אחו״ק בהו״ב מחוברות בפשוטה ונפרדות במעוברות; פ׳ ואתחנן אחר תשעה באב. ופ׳ נצבים קודם ר״ה, ואם ר״ה ביום א׳ או ז׳ אז נצו״י מחוברות ואם ר״ה ב׳ או ג׳ אז וילך קורין בשבת תשובה ונצבים נפרד מוילך (וסימנו ב״ג המלך פת וילך).

יד. סמני הקביעות: בשנים פשוטות: בח״ג, בש״ה, גכ״ה, הש״א, הכ״ז, זש״ג, זח״א; ובשנים המעוברות, בח״ה, בש״ז, גכ״ז, הש״ג, הח״א, זש״ה, זח״ג. באור הסמנים: אות הראשונה מורה על היום שחל בו ר״ה, אות השני׳ מורה על השנה אם היא כסדרה או שלימה או חסירה, ואות השלשית מורה על יום השבוע שחל בו פסח. למשל, בש״ה, פירושו א׳ דר״ה חל ביום ב׳ בשבת, השנה היא שלימה (חשון וכסלו שניהם מלאים), ופסח ביום ה׳ בשבוע.

טו. ודע דמולד הלבנה הוא ברגע אחד בכל העולם, ועל כן המולד משתנה ממדינה למדינה לפי שעות היום. למשל כשהמולד הוא בתחלת היום, הכוונה היא שכך הוא בארץ־ישראל, אבל באמריקה, כיון שבאותה שעה שהיום מתחיל בארץ ישראל הוא כאן כשעה קודם חצות הלילה, נמצא שבכאן מוקדם תמיד לפי החשבון הימים והשעות. ולענין קביעות השנים אין חלוק בדבר כי הקביעות היא אחר חשבון אר״י, אבל לענין קדוש לבנה שהזמן הוא לכתחלה עד חצי כ״ט יום י״ב שעות ותשצ״ג חלקים מסתברא שבכאן צריך להקדים לפי החשבון, ודו״ק.

באמערקונגען צו דעם לוח פון שקיעה און זריחה אויך אייניגע דינים וואס געהערען צו דעם*)

א) די צייטען פון שקיעה און זריחה וועלכע זיינען געצייכענט אין דיזען לוח, זיינען נאָר אין דער שטאט ניו יאָרק און אַרום.*) די אנדערע שטעט האָבען באַזונדערע טאַבעלעס פון שקיעה און זריחה. אין די צייטונגען (פּייפּערס) פון יעדער שטאָט דרוקען זיך די צייט פון די שקיעה און זריחה, יעדען טאָג.

ב) דער חילוק (דיפערענץ צווישען איין אָרט און צווישען דעם אַנדערען באַשטעהט אין צוויי ערליי אופנים: 1) די שטעט וועלכע זיינען מעהר צו דרום זייט פון ניו יאָרק, ד"ה נעהנטער צום עקוואדאר (קו המשוה) איז דער טאָג אום זומער ניט אַזוי גרויס און אום ווינטער ניט אַזוי קליין. (ביי אַ געוויסער זאָנע זיינען די טעג מיט די נעכט גלייך כמעט אַ גאַנץ יאָהר) און ממילא איז דאָרט די שקיעה שפּעטער אָדער פריהער, זאָ אויך די זריחה פריהער אָדער שפּעטער. 2) די שטעט וועלכע זיינען אין אַן אַנדער מערידיאַן, ד"ה אָפּגערוקט צו מזרח אָדער צו מערב, זאָגער ווען די גרויס פון טאָג איז דאָרט די זעלבע ווי היער און אויף אַן אָרטיגען זייגער וואָלט די שקיעה און די זריחה די זעלבע געווען ווי דאָ, אָבער די איצטיגע זייגערס אין לאַנד זיינען נאָר פירערליי (איסטערן, סענטראל, מאונטען און פּאַסאַפיק).

יעדער אָרט זייגער ציהט זיך אויף 15 מעלות האורך (דיגריס) און פון איין ברעג זאָנע ביז דעם אַנדערען איז דער האַלבער טאָג מיט אַ שעה פריהער אין מזרח און שפּעטער אין מערב, ממילא איז די שקיעה נאָך דיזען זייגער נאָך שפּעטער מיט 4 מינוט יעדער „מעלה" (דיגרי) צו מערב צו, און צו מזרח צו מיט 4 מינוט פריהער יעדער מעלה.

---

*) די טבעלען פון שקיעה וזריחה, זיינען אויפגעשטעלט לויט די ביכער פון דער רעגירונג — באַמיהט זיך צו מאַכען פּינקטליך — אָבער גאָר פּינקטליך קען דאָס ניט זיין, ווייל אויך אין דער זעלביר מעלה איז פאַראַן א שינוי פון איין ברעג צום צווייטען. אויך א קליינער שינוי אין די יאָהרען — דאַרף מען מחמיר זיין מיט אייניגע מינוטען פאַר דער צייט און נאָך דער צייט — ובפרט בנוגע למילה בזמנה.

די דינים וואס זיינען אין שייכות מיט דעם לוח שקיעה און זריחה

א) שבת רוה הויבט זיך אָן פון דער שקיעה, מען מוז אָבער אייניגע מינוטען מוסיף זיין מחול על הקודש, לכתחלה איז מען זיך נוהג צו בענשען ליכט פרייטאָג מיט 18 מינוט בעפאָר די זון אונטערגאַנג.

ב) מוצאי שבת, מעג מען טאָן מלאכה בצאת הכוכבים, ד"ה ווען די שטערען געהען אַרויס, און עס זעהען זיך דריי מיטעלע שטערן (רצופים) צו גע־וועהנליכע אויג. לויט שולחן ערוך דאַרף מען וואַרטען 72 מינוט נאָך דער שקיעה (זון פאַרגאַנג) ביז צו טאָן מלאכה. אַנדערע פוסקים זיינען מקדים די צייט, אָבער אַלץ נאָר ווען שטערן זעהען זיך, די פּראַקטיק באַווייזט אַז זומער פאַר א שעה נאָך דער שקיעה זעהט מען בכמה מקומות קיין שטערען ניט, ווינטער ביי 45 מינוט (עיין סידור הרב מליאדי), און אזוי וויא דאָס איז נוגע לאיסור סקילה, מוז יעדערער זיי געהיט ניט צו טרייבען מיט'ן מעריב במוצאי שבת, ניט צו זיין ח"ו א מכשיל את הרבים (ועיין מ"ש לעיל בהערות לשבת).

ג) די אָנפאַנגס צייט פון דאַוונען אין דער פריה למצוה מן המובחר איז בערך 20 מינוט פאַר דער זריחה צו אָנהויבען „ברוך שאמר" בכדי צו ענדיגען קריאת שמע צו דער זריחה, און דאַן מתפלל זיין שמונה עשרה, ד"ה „כותיקין". מעיקר הדין קען מען לייגען תפילין און שטעלען זיך דאַוונען לערך אַ שעה פאַר דער זריחה (כשיכיר את חבירו הרגיל עמו מרחוק ד"א), ובדיעבד 72 מינוט איז מען ניט יוצא מיט'ן דאַוונען און מיט מצות תפילין.

מינוט איז מען ניט יוצא מיט'ן דאַוונען און מיט מצות תפילין.

ד) די אָנפאַנגס צייט פון מנחה לכתחילה פון צוויי און אַ האַלב שעה בעפאָר די שקיעה, ביז די שקיעה. ווען נויטיג, קען מען דאַוונען מנחה אַ האַלבע שעה נאָך האַלבען טאָג. האַלבער טאָג אום ווינטער איז 12 אַזייגער, זומער איז איינס אַזייגער אין ניו־יארק (דעי לייט סייווינגס טיים"), אין אַנדערע שטעט איז האַלבער טאָג פריהער אָדער שפּעטער, דאַרף וויסען דעם אר־טיגען אורך היום און צוטיילען דאָס אויף צווייען און מחבר זיין דאָס העלפט צו דער צייט פון זריחה, ווייס מען דאַן די צייט פון האַלבען טאָג.

ה) ערב פסח איז די לעצטע צייט פון אכילת חמץ ביז 4 צוועלפטלעך טאָג נאָך זריחה, און זמן מכירת חמץ ביז 5 צוועלפטלעך טאָג נאך דער זריחה (ויש חושבים מעה"ש). די רבנים אין יעדער שטאָט רעכענען געוועהנליך אויס די צייט פּינקטליך נאך זייער זייגער און זיינען מפרסם דורך דער פרעסע אָדער דורך מודעות אן די שוהלען.

ו) אָנפאַנגס צייט פון בלאָזען שופר אום ראש השנה, אויך אתרוג בענשען אום סוכות איז נאָך דער זריחה לכתחילה, בדיעבד איז מען יוצא פון עמוד השחר אָן, דאָס איז 72 מינוט בעפאָר די זריחה.

לוח שנות המחזורים א)

כל שנה משנות המחזור מסומן בג' אותיות האות הראשון מורה על יום השבוע שר"ה של השנה ההיא יפול. בו והאות השני מורה על חשון וכסליו של השנה ההיא (עיין ערך חדשי לבנה) אם שניהם מלאים מסומן השנה באות ש' שהיא ר"ת שלמים ואם שניהם חסרים מסומן באות ח' ואם הם כסדר החדשים אחד מלא ואחד חסר מסומן באות כ' ר"ל שהם כסדרן והאות השלישי שבסימן מורה על יום השבוע שר"ח ניסן של השנה ההיא יפול בו והפ' אי המ' שבראש כל שנה מורה אם השנה פשוטה או מעוברת

מחזור ש			מחזור שא		
פ	תרפב:	בשה	פ	תשא:	הכז
פ	תרפג:	זחא	פ	תשב:	בשה
מ	תרפד:	גכז	מ	תשג:	זחג
פ	תרפה:	בשה	פ	תשד:	הכז
פ	תרפו:	זשג	פ	תשה:	בשה
מ	תרפז:	החא	מ	תשו:	זחג
פ	תרפח:	גכה	פ	תשז:	הכז
מ	תרפט:	זשה	מ	תשח:	בשז
פ	תרצ:	זחא	פ	תשט:	בשה
פ	תרצא:	גכה	פ	תשי:	זחא
מ	תרצב:	זשה	מ	תשיא:	גכז
פ	תרצג:	זשג	פ	תשיב:	בשה
פ	תרצד:	הכז	פ	תשיג:	זשג
מ	תרצה:	בחה	מ	תשיד:	החא
פ	תרצו:	זשג	פ	תשטו:	גכה
פ	תרצז:	הכז	פ	תשטז:	זשג
מ	תרצח:	בשז	מ	תשיז:	השג
פ	תרצט:	בחג	פ	תשיח:	הכז
מ	תש:	השג	מ	תשיט:	בחה

מחזור שב			מחזור שג		
פ	תשך:	זשג	פ	תשלט:	בשה
פ	תשכא:	הכז	פ	תשם:	זשג
מ	תשכב:	בחה	מ	תשמא:	החא
פ	תשכג:	זשג	פ	תשמב:	גכה
פ	תשכד:	הכז	פ	תשמג:	זשג
מ	תשכה:	בשז	מ	תשמד:	השג
פ	תשכו:	בחג	פ	תשמה:	הכז
מ	תשכז:	השג	מ	תשמו:	בחה
פ	תשכח:	הכז	פ	תשמז:	זשג
פ	תשכט:	בשה	פ	תשמח:	הכז
מ	תשל:	זחג	מ	תשמט:	בחה
פ	תשלא:	הכז	פ	תשן:	זשג
פ	תשלב:	בשה	פ	תשנא:	הכז
מ	תשלג:	זחג	מ	תשנב:	בשז
פ	תשלד:	השא	פ	תשנג:	בחג
פ	תשלה:	גכה	פ	תשנד:	השא
מ	תשלו:	זשה	מ	תשנה:	גכז
פ	תשלז:	זחא	פ	תשנו:	בשה
מ	תשלח:	גכז	מ	תשנז:	זחג

מחזור שד			מחזור שה		
פ	תשנח:	הכז	פ	תשעז:	בחג
פ	תשנט:	בשה	פ	תשעח:	הכז
מ	תשס:	זשה	מ	תשעט:	בשז
פ	תשסא:	זחא	פ	תשפ:	בשה
פ	תשסב:	גכה	פ	תשפא:	זחא
מ	תשסג:	זשה	מ	תשפב:	גכז
פ	תשסד:	זשג	פ	תשפג:	בשה
מ	תשסה:	החא	מ	תשפד:	זחג
פ	תשסו:	גכה	פ	תשפה:	השא
פ	תשסז:	זשג	פ	תשפו:	גכה
מ	תשסח:	החא	מ	תשפז:	זשה
פ	תשסט:	גכה	פ	תשפח:	זשג
פ	תשע:	זשג	פ	תשפט:	הכז
מ	תשעא:	השג	מ	תשצ:	בחה
פ	תשעב:	הכז	פ	תשצא:	זשג
פ	תשעג:	בחג	פ	תשצב:	הכז
מ	תשעד:	השג	מ	תשצג:	בחה
פ	תשעה:	הכז	פ	תשצד:	זשג
מ	תשעו:	בשז	מ	תשצה:	השג

מחזור שו			מחזור שז		
פ	תשצו:	הכז	פ	תתטו:	זשג
פ	תשצז:	בחג	פ	תתטז:	הכז
מ	תשצח:	השג	מ	תתיז:	בחה
פ	תשצט:	הכז	פ	תתיח:	זשג
פ	תת:	בשה	פ	תתיט:	הכז
מ	תתא:	זחג	מ	תתך:	בחה
פ	תתב:	הכז	פ	תתכא:	זשג
מ	תתג:	בשז	מ	תתכב:	השג
פ	תתד:	בחג	פ	תתכג:	הכז
פ	תתה:	השא	פ	תתכד:	בחג
מ	תתו:	גכז	מ	תתכה:	השג
פ	תתז:	בשה	פ	תתכו:	הכז
פ	תתח:	זחא	פ	תתכז:	בשה
מ	תתט:	גכז	מ	תתכח:	זחג
פ	תתי:	בשה	פ	תתכט:	הכז
פ	תתיא:	זשג	פ	תתל:	בשה
מ	תתיב:	החא	מ	תתלא:	זחג
פ	תתיג:	גכה	פ	תתלב:	השא
מ	תתיד:	זשה	מ	תתלג:	גכז

מחזור שח			מחזור שט		
פ	תתלד:	בשה	פ	תתנג:	הכז
פ	תתלה:	זחא	פ	תתנד:	בשה
מ	תתלו:	גכז	מ	תתנה:	זחג
פ	תתלז:	בשה	פ	תתנו:	הכז
פ	תתלח:	זשג	פ	תתנז:	בשה
מ	תתלט:	החא	מ	תתנח:	זשה
פ	תתמ:	גכה	פ	תתנט:	זחא
מ	תתמא:	זשה	מ	תתס:	גכז
פ	תתמב:	זשג	פ	תתסא:	בשה
פ	תתמג:	הכז	פ	תתסב:	זשג
מ	תתמד:	בחה	מ	תתסג:	החא
פ	תתמה:	זשג	פ	תתסד:	גכה
פ	תתמו:	הכז	פ	תתסה:	זשג
מ	תתמז:	בחה	מ	תתסו:	השג
פ	תתמח:	זשג	פ	תתסז:	הכז
פ	תתמט:	הכז	פ	תתסח:	בחג
מ	תתן:	בשז	מ	תתסט:	השג
פ	תתנא:	בחג	פ	תתע:	הכז
מ	תתנב:	השג	מ	תתעא:	בחה

מחזור שי			מחזור שיא		
פ	תתעב:	זשג	פ	תתצא:	גכה
פ	תתעג:	הכז	פ	תתצב:	זשג
מ	תתעד:	בשז	מ	תתצג:	השג
פ	תתעה:	בחג	פ	תתצד:	הכז
פ	תתעו:	הכז	פ	תתצה:	בחג
מ	תתעז:	בשז	מ	תתצו:	השג
פ	תתעח:	בשה	פ	תתצז:	הכז
מ	תתעט:	זשג	מ	תתצח:	בחה
פ	תתפ:	הכז	פ	תתצט:	זשג
פ	תתפא:	בשה	פ	תתק:	הכז
מ	תתפב:	זחג	מ	תתקא:	בשז
פ	תתפג:	השא	פ	תתקב:	בחג
פ	תתפד:	גכה	פ	תתקג:	השא
מ	תתפה:	זשה	מ	תתקד:	גכז
פ	תתפו:	זשג	פ	תתקה:	בשה
פ	תתפז:	הכז	פ	תתקו:	זחא
מ	תתפח:	בחה	מ	תתקז:	גכז
פ	תתפט:	זשג	פ	תתקח:	בשה
מ	תתצ:	החא	מ	תתקט:	זחג

מחזור שיב			מחזור שיג		
פ	תתקי:	השא	פ	תתקכט:	בחג
פ	תתקיא:	גכה	פ	תתקל:	השא
מ	תתקיב:	זשה	מ	תתקלא:	גכז
פ	תתקיג:	זשג	פ	תתקלב:	בשה
פ	תתקיד:	הכז	פ	תתקלג:	זחא
מ	תתקטו:	בחה	מ	תתקלד:	גכז
פ	תתקטז:	זשג	פ	תתקלה:	בשה
מ	תתקיז:	החא	מ	תתקלו:	זשה
פ	תתקיח:	גכה	פ	תתקלז:	זחא
פ	תתקיט:	זשג	פ	תתקלח:	גכה
מ	תתקך:	השג	מ	תתקלט:	זשה
פ	תתקכא:	הכז	פ	תתקמ:	זשג
פ	תתקכב:	בחג	פ	תתקמא:	הכז
מ	תתקכג:	השג	מ	תתקמב:	בחה
פ	תתקכד:	הכז	פ	תתקמג:	זשג
פ	תתקכה:	בשה	פ	תתקמד:	הכז
מ	תתקכו:	זחג	מ	תתקמה:	בשז
פ	תתקכז:	הכז	פ	תתקמו:	בחג
מ	תתקכח:	בשז	מ	תתקמז:	השג

מחזור שיד			מחזור שטו		
פ	תתקמח:	הכז	פ	תתקסז:	זשג
פ	תתקמט:	בשה	פ	תתקסח:	הכז
מ	תתקן:	זחג	מ	תתקסט:	בחה
פ	תתקנא:	הכז	פ	תתקע:	זשג
פ	תתקנב:	בשה	פ	תתקעא:	הכז
מ	תתקנג:	זחג	מ	תתקעב:	בשז
פ	תתקנד:	הכז	פ	תתקעג:	בחג
מ	תתקנה:	בשז	מ	תתקעד:	השג
פ	תתקנו:	בשה	פ	תתקעה:	הכז
פ	תתקנז:	זחא	פ	תתקעו:	בשה
מ	תתקנח:	גכז	מ	תתקעז:	זחג
פ	תתקנט:	בשה	פ	תתקעח:	הכז
פ	תתקס:	זשג	פ	תתקעט:	בשה
מ	תתקסא:	החא	מ	תתקפ:	זחג
פ	תתקסב:	גכה	פ	תתקפא:	השא
פ	תתקסג:	זשג	פ	תתקפב:	גכה
מ	תתקסד:	השג	מ	תתקפג:	זשה
פ	תתקסה:	הכז	פ	תתקפד:	זחא
מ	תתקסו:	בחה	מ	תתקפה:	גכז

לוח חדשי משנה תרצ"ו-תש"ה

	תשרי	חשון	כסלו	טבת	שבט	אדר א׳	אדר ב׳	ניסן	אייר	סיון	תמוז	אב	אלול
תרצ"ו זש"ג פשוטה	9-28-35 ז-(א)	10-28 א-ב	11-27 ג-ד	12-27 ה-ו	1-25-36 ז	2-24 א-ב		3-24 ג	4-23 ד-ה	5-22 ו	6-21 ז-א	7-20 ב	8-19 ג-ד
תרצ"ז הכ"ז פשוטה	9-17-36 ה-(ו)	10-17 ו-ז	11-15 א	12-15 ב-ג	1-13-37 ד	2-12 ה-ו		3-13 ז	4-12 א-ב	5-11 ג	6-10 ד-ה	7-9 ו	8-8 ז-א
תרצ"ח בש"ז מעוברת שמיטה	9-6-37 ב-(ג)	10-6 ג-ד	11-5 ה-ו	12-5 ז-א	1-3-38 ב	2-2 ג-ד	3-4 ה-ו	4-2 ז	5-2 א-ב	5-31 ג	6-30 ד-ה	7-29 ו	8-28 ז-א
תרצ"ט בה"ג פשוטה	9-26-38 ב-(ג)	10-26 ג-ד	11-24 ה	12-23 ו	1-21-39 ז	2-20 א-ב		3-21 ג	4-20 ד-ה	5-19 ו	6-18 ז-א	7-17 ב	8-16 ג-ד
ת"ש הש"ג מעוברת	9-14-39 ה-(ו)	10-14 ו-ז	11-13 א-ב	12-13 ג-ד	1-11-40 ה	2-10 ו-ז	3-11 א-ב	4-9 ג	5-9 ד-ה	6-7 ו	7-7 ז-א	8-5 ב	4-9 ג-ד
תש"א הכ"ז פשוטה	10-3-40 ה-(ו)	11-2 ו-ז	12-1 א	12-31 ב-ג	1-29-41 ד	2-28 ה-ו		3-29 ז	4-28 א-ב	5-27 ג	6-26 ד-ה	7-25 ו	8-24 ז-א
תש"ב בש"ה פשוט"ה	9-22-41 ב-(ג)	10-22 ג-ד	11-21 ה-ו	12-21 ז-א	1-19-42 ב	2-18 ג-ד		3-19 ה	4-18 ו-ז	5-17 א	6-16 ב-ג	7-15 ד	8-14 ה-ו
תש"ג זח"ג מעוברת	9-12-42 ז-(א)	10-12 א-ב	11-10 ג	12-9 ד	1-7-43 ה	2-6 ו-ז	3-8 א-ב	4-6 ג	5-6 ד-ה	6-4 ו	7-4 ז-א	8-2 ב	9-1 ג-ד
תש"ד הכ"ז פשוטה	9-30-43 ה-(ו)	10-30 ו-ז	11-28 א	12-28 ב-ג	1-26-44 ד	2-25 ה-ו		3-25 ז	4-24 א-ב	5-23 ג	6-22 ד-ה	7-21 ו	8-20 ז-א
תש"ה בש"ה פשוטה שמיטה	9-18-44 ב-(ג)	10-18 ג-ד	11-17 ה-ו	12-17 ז-א	1-15-45 ב	2-14 ג-ד		3-15 ה	4-14 ו-ז	5-13 א	6-12 ב-ג	7-11 ד	8-10 ה-ו

לוח חדשי משנת תש"ו—תשי"ז

	תשרי	חשון	כסלו	טבת	שבט	אדר א'	אדר ב'	ניסן	אייר	סיון	תמוז	אב	אלול
תש"ו זח"ג מעוברת	9-8-45 ז"א	10-8 א"ב	11-6 ג	12-5 ד	1-3-46 ה	2-2 ו"ז	3-4 א"ב	4-2 ג	5-2 ד"ה	5-31 ו	6-30 ז"א	7-29 ב	8-28 ג"ד
תש"ז הכ"ז פשוטה	9-26-46 ה"ו	10-26 ו"ז	11-24 א	12-24 ב"ג	1-22-47 ד	2-21 ה"ו		3-22 ז	4-21 א"ב	5-20 ג	6-19 ד"ה	7-18 ו	8-17 ז"א
תש"ח בש"ז מעוברת	9-15-47 ב"ג	10-15 ג"ד	11-14 ה"ו	12-14 ז"א	1-12-48 ב	2-11 ג"ד	3-12 ה"ו	4-10 ז	5-10 א"ב	6-8 ג	7-8 ד"ה	8-6 ו	9-5 ז"א
תש"ט בש"ה פשוטה	10-4-48 ב"ג	11-3 ג"ד	12-3 ה"ו	1-2-49 ז"א	1-31 ב	3-2 ג"ד		3-31 ה	4-30 ו"ז	5-29 א	6-28 ב"ג	7-27 ד	8-26 ה"ו
תש"י זח"א פשוטה	9-24-49 ז"א	10-24 א"ב	11-22 ג	12-21 ד	1-19-50 ה	2-18 ו"ז		3-19 א	4-18 ב"ג	5-17 ד	6-16 ה"ו	7-15 ז	8-14 א"ב
תשי"א גכ"ז מעוברת	9-12-50 ג"ד	10-12 ד"ה	11-10 ו	12-10 ז"א	1-8-51 ב	2-7 ג"ד	3-9 ה"ו	4-7 ז	5-7 א"ב	6-5 ג	7-5 ד"ה	8-3 ו	9-2 ז"א
תשי"ב בש"ה פשוטה שמיטה	10-1-51 ב"ג	10-31 ג"ד	11-30 ה"ו	12-30 ז"א	1-28-52 ב	2-27 ג"ד		3-27 ה	4-26 ו"ז	5-25 א	6-24 ב"ג	7-23 ד	8-22 ה"ו
תשי"ג זש"ג פשוטה	9-20-52 ז"א	10-20 א"ב	11-19 ג"ד	12-19 ה"ו	1-17-53 ז	2-16 א"ב		3-17 ג	4-16 ד"ה	5-15 ו	6-14 ז"א	7-13 ב	8-12 ג"ד
תשי"ד הח"א מעוברת	9-10-53 ה"ו	10-10 ו"ז	11-8 א	12-7 ב	1-5-54 ג	2-4 ד"ה	3-6 ו"ז	4-4 א	5-4 ב"ג	6-2 ד	7-2 ה"ו	7-31 ז	8-30 א"ב
תשט"ו גכ"ה פשוטה	9-28-54 ג"ד	10-28 ד"ה	11-26 ו	12-26 ז"א	1-24-55 ב	2-23 ג"ד		3-24 ה	4-23 ו"ז	5-22 א	6-21 ב"ג	7-20 ד	8-19 ה"ו
תשט"ז זש"ג פשוטה	9-17-55 ז"א	10-17 א"ב	11-16 ג"ד	12-16 ה"ו	1-14-56 ז	2-13 א"ב		3-13 ג	4-12 ד"ה	5-11 ו	6-10 ז"א	7-9 ב	8-8 ג"ד
תשי"ז הש"ג מעוברת	9-6-56 ה"ו	10-6 ו"ז	11-5 א"ב	12-5 ג"ד	1-3-57 ה	2-2 ו"ז	3-4 א"ב	4-2 ג	5-2 ד"ה	5-31 ו	6-30 ז"א	7-29 ב	8-28 ג"ד

לוח חדשי משנת תשי"ח–תש"ל

	תשרי	חשון	כסלו	טבת	שבט	אדר א'	אדר ב'	ניסן	אייר	סיון	תמוז	אב	אלול
תשי"ח חכ"ז פשוטה	9-26-57 ה־ו	10-26 ו־ז	11-24 א	12-24 ב־ג	1-22-58 ד	2-21 ה־ו		3-22 ז	4-21 א־ב	5-20 ג	6-19 ד־ה	7-18 ו	8-17 ז־א
תשי"ט בח"ה מעוברת שמיטה	9-15-58 ב־ג	10-15 ג־ד	11-13 ה	12-12 ו	1-10-59 ז	2-9 א־ב	3-11 ג־ד	4-9 ה	5-9 ו־ז	6-7 א	7-7 ב־ג	8-5 ד	9-4 ה־ו
תש"כ זש"ג פשוטה	10-3-59 ז־א	11-2 א־ב	12-2 ג־ד	1-1-60 ה־ו	1-30 ז	2-29 א־ב		3-29 ג	4-28 ד־ה	5-27 ו	6-26 ז־א	7-25 ב	8-24 ג־ד
תשכ"א חכ"ז פשוטה	9-22-60 ה־ו	10-22 ו־ז	11-20 א	12-20 ב־ג	1-18-61 ד	2-17 ה־ו		3-18 ז	4-17 א־ב	5-16 ג	6-15 ד־ה	7-14 ו	8-13 ז־א
תשכ"ב בח"ח מעוברת	9-11-61 ב־ג	10-11 ג־ד	11-9 ה	12-8 ו	1-6-62 ז	2-5 א־ב	3-7 ג־ד	4-5 ה	5-5 ו־ז	6-3 א	7-3 ב־ג	8-1 ד	8-31 ה־ו
תשכ"ג חכ"ז פשוטה	9-29-62 ז־א	10-29 א־ב	11-20 ג־ד	12-28 ה־ו	1-26-63 ז	2-25 א־ב		3-26 ג	4-25 ד־ה	5-24 ו	6-23 ז־א	7-22 ב	8-21 ג־ד
תשכ"ד חכ"ז פשוטה	9-19-63 ה־ו	10-19 ו־ז	11-17 א	12-17 ב־ג	1-15-64 ד	2-14 ה־ו		3-14 ז	4-13 א־ב	5-12 ג	6-11 ד־ה	7-10 ו	8-9 ז־א
תשכ"ה בש"ז מעוברת	9-7-64 ב־ג	10-7 ג־ד	11-6 ה־ו	12-6 ז־א	1-4-65 ב	2-3 ג־ד	3-5 ה־ו	4-3 ז	5-3 א־ב	6-1 ג	7-1 ד־ה	7-30 ו	8-29 ז־א
תשכ"ו בח"ג פשוטה שמיטה	9-27-65 ב־ג	10-27 ג־ד	11-25 ה	12-24 ו	1-22-66 ז	2-21 א־ב		3-22 ג	4-21 ד־ה	5-20 ו	6-19 ז־א	7-18 ב	8-17 ג־ד
תשכ"ז חש"ג מעוברת	9-15-66 ה־ו	10-15 ו־ז	11-14 א־ב	12-14 ג־ד	1-12-67 ה	2-11 ו־ז	3-13 א־ב	4-11 ג	5-11 ד־ה	6-9 ו	7-9 ז־א	8-7 ב	9-6 ג־ד
תשכ"ה חכ"ז פשוטה	10-5-67 ה־ו	11-4 ו־ז	12-3 א	1-2-68 ב־ג	1-31 ד	3-1 ה־ו		3-30 ז	4-29 א־ב	5-28 ג	6-27 ד־ה	7-26 ו	8-25 ז־א
תשכ"ט בש"ה פשוטה	9-23-68 ב־ג	10-23 ג־ד	11-22 ה־ו	12-22 ז־א	1-20-69 ב	2-19 ג־ד		3-20 ה	4-19 ו־ז	5-18 א	6-17 ב־ג	7-16 ד	8-15 ה־ו
תש"ל זח"ג מעוברת	9-13-69 ז־א	10-13 א־ב	11-11 ג	12-10 ד	1-8-70 ה	2-7 ו־ז	3-9 א־ב	4-7 ג	5-7 ד־ה	6-5 ו	7-5 ז־א	8-3 ב	9-2 ג־ד

ב ר כ ה

למרנן ורבנן אדירי התורה גאוני ומנהיגי היהדות דארצות הברית מיסדי ופעילי עזרת תורה,

תחזקנה ידיכם בעבודה קדושה זו והמשיכו בפעולותיכם הפוריות להגדיל תורה ולהחזיק ידי לומדיה בארצנו הקדושה ובכל רחבי העולם.

חברת ב. מאנישעוויץ

B. MANISHEWITZ CO.

143 Bay Street
Jersey City, N. J.

9 Clinton Street
Newark, N. J.

Write for brochures of Barton's Chocolate

assortments and gifts for each Jewish Holiday and Festival.

65 continental chocolate shops in New York,

Philadelphia, Detroit, and Newark

Closed on the Sabbath and all Jewish Holidays

80 DEKALB AVENUE

BROOKLYN 1, N. Y.

SUNRISE AND SUNSET TABLES
NEW YORK CITY
EASTERN STANDARD TIME

	JANUARY		FEBRUARY		MARCH		APRIL		MAY		JUNE	
	Rise	Set	Rise	Set	Rise	Set	Rise	Set	Rise	Set	Rise	Set
1	7.20	4.39	7.08	5.12	6.31	5.47	5.41	6.20	4.55	6.52	4.27	7.20
2	7.20	4.39	7.07	5.13	6.30	5.48	5.39	6.21	4.53	6.53	4.27	7.21
3	7.20	4.40	7.06	5.14	6.28	5.49	5.37	6.23	4.52	6.54	4.26	7.22
4	7.20	4.41	7.05	5.15	6.27	5.50	5.35	6.24	4.51	6.55	4.26	7.22
5	7.20	4.42	7.04	5.17	6.25	5.51	5.33	6.25	4.50	6.56	4.26	7.23
6	7.20	4.43	7.03	5.18	6.23	5.53	5.32	6.26	4.48	6.57	4.25	7.24
7	7.20	4.44	7.01	5.20	6.21	5.54	5.30	6.27	4.47	6.58	4.25	7.25
8	7.20	4.45	7.00	5.21	6.19	5.55	5.29	6.28	4.46	6.59	4.25	7.25
9	7.20	4.46	6.59	5.22	6.18	5.56	5.27	6.29	4.45	7.00	4.24	7.26
10	7.20	4.47	6.58	5.24	6.16	5.57	5.26	6.30	4.44	7.01	4.24	7.27
11	7.20	4.48	6.57	5.25	6.15	5.58	5.24	6.31	4.43	7.02	4.24	7.27
12	7.20	4.49	6.55	5.26	6.13	5.59	5.22	6.32	4.42	7.03	4.24	7.28
13	7.19	4.50	6.54	5.27	6.12	6.00	5.21	6.33	4.41	7.04	4.24	7.28
14	7.19	4.51	6.53	5.28	6.10	6.01	5.19	6.34	4.40	7.05	4.24	7.29
15	7.19	4.52	6.52	5.29	6.08	6.02	5.18	6.35	4.39	7.06	4.23	7.29
16	7.18	4.53	6.50	5.31	6.07	6.03	5.16	6.36	4.38	7.07	4.23	7.29
17	7.18	4.54	6.49	5.32	6.05	6.04	5.15	6.37	4.37	7.08	4.23	7.30
18	7.18	4.55	6.48	5.33	6.04	6.06	5.13	6.38	4.36	7.09	4.24	7.30
19	7.17	4.56	6.47	5.34	6.02	6.07	5.12	6.39	4.36	7.10	4.24	7.31
20	7.17	4.58	6.45	5.35	6.00	6.08	5.11	6.40	4.35	7.11	4.24	7.31
21	7.16	4.59	6.44	5.36	5.59	6.09	5.09	6.41	4.34	7.11	4.24	7.31
22	7.15	5.00	6.42	5.38	5.57	6.10	5.08	6.42	4.33	7.12	4.24	7.31
23	7.15	5.01	6.41	5.39	5.55	6.11	5.06	6.43	4.32	7.13	4.24	7.31
24	7.14	5.02	6.40	5.40	5.54	6.12	5.05	6.44	4.32	7.14	4.25	7.32
25	7.14	5.03	6.38	5.41	5.52	6.13	5.03	6.45	4.31	7.15	4.25	7.32
26	7.13	5.05	6.37	5.42	5.51	6.14	5.02	6.46	4.30	7.16	4.25	7.32
27	7.12	5.06	6.35	5.43	5.49	6.15	5.01	6.47	4.30	7.17	4.26	7.32
28	7.11	5.07	6.34	5.44	5.47	6.16	4.59	6.48	4.29	7.17	4.26	7.32
29	7.11	5.08	6.32	5.45	5.46	6.17	4.58	6.49	4.29	7.18	4.27	7.32
30	7.10	5.09			5.44	6.18	4.56	6.51	4.28	7.19	4.27	7.31
31	7.09	5.10			5.42	6.19			4.28	7.20		

SUNRISE AND SUNSET TABLES
NEW YORK CITY
EASTERN STANDARD TIME

	JULY		AUGUST		SEPTEMBER		OCTOBER		NOVEMBER		DECEMBER	
	Rise	Set	Rise	Set	Rise	Set	Rise	Set	Rise	Set	Rise	Set
1	4.28	7.31	4.52	7.12	5.22	6.29	5.52	5.39	6.26	4.53	7.00	4.30
2	4.28	7.31	4.53	7.11	5.23	6.28	5.53	5.37	6.27	4.52	7.01	4.29
3	4.29	7.31	4.54	7.10	5.24	6.26	5.54	5.36	6.28	4.51	7.02	4.29
4	4.29	7.31	4.54	7.09	5.25	6.24	5.55	5.34	6.29	4.50	7.03	4.29
5	4.30	7.30	4.55	7.08	5.26	6.23	5.56	5.33	6.30	4.48	7.04	4.29
6	4.31	7.30	4.56	7.06	5.27	6.21	5.57	5.31	6.32	4.47	7.05	4.29
7	4.31	7.30	4.57	7.05	5.28	6.20	5.58	5.29	6.33	4.46	7.06	4.29
8	4.32	7.29	4.58	7.04	5.29	6.18	5.59	5.27	6.35	4.45	7.07	4.29
9	4.33	7.29	4.59	7.03	5.30	6.16	6.00	5.26	6.36	4.44	7.08	4.29
10	4.34	7.28	5.00	7.02	5.31	6.14	6.02	5.24	6.37	4.43	7.09	4.29
11	4.34	7.28	5.01	7.00	5.32	6.12	6.03	5.22	6.38	4.42	7.10	4.29
12	4.35	7.27	5.02	6.59	5.33	6.10	6.04	5.21	6.39	4.41	7.10	4.29
13	4.36	7.27	5.04	6.57	5.34	6.09	6.05	5.19	6.40	4.40	7.11	4.29
14	4.36	7.26	5.05	6.56	5.35	6.07	6.06	5.18	6.42	4.39	7.12	4.29
15	4.37	7.26	5.06	6.54	5.36	6.05	6.07	5.16	6.43	4.38	7.13	4.30
16	4.38	7.25	5.07	6.53	5.37	6.04	6.08	5.15	6.44	4.37	7.13	4.30
17	4.39	7.25	5.08	6.51	5.38	6.02	6.09	5.13	6.45	4.37	7.14	4.30
18	4.40	7.24	5.09	6.50	5.39	6.00	6.10	5.12	6.46	4.36	7.15	4.31
19	4.40	7.23	5.10	6.49	5.40	5.59	6.11	5.10	6.47	4.35	7.15	4.31
20	4.41	7.23	5.11	6.47	5.41	5.57	6.12	5.09	6.49	4.35	7.16	4.32
21	4.42	7.22	5.12	6.46	5.42	5.56	6.13	5.07	6.50	4.34	7.16	4.32
22	4.43	7.21	5.13	6.44	5.43	5.54	6.15	5.06	6.51	4.33	7.17	4.33
23	4.44	7.20	5.14	6.43	5.44	5.52	6.16	5.05	6.52	4.33	7.17	4.33
24	4.45	7.20	5.14	6.41	5.45	5.51	6.17	5.03	6.53	4.32	7.18	4.34
25	4.45	7.19	5.15	6.40	5.46	5.49	6.18	5.02	6.54	4.32	7.18	4.34
26	4.46	7.18	5.16	6.38	5.47	5.47	6.19	5.01	6.55	4.31	7.19	4.35
27	4.47	7.17	5.17	6.37	5.48	5.46	6.20	4.59	6.56	4.31	7.19	4.35
28	4.48	7.16	5.18	6.35	5.49	5.44	6.21	4.58	6.57	4.31	7.19	4.36
29	4.49	7.15	5.19	6.34	5.50	5.42	6.22	4.57	6.58	4.30	7.19	4.37
30	4.50	7.14	5.20	6.32	5.51	5.41	6.23	4.56	6.59	4.30	7.20	4.38
31	4.51	7.13	5.21	6.31			6.24	4.54			7.20	4.38

ברכה והצלחה לעזרת תורה ולמנהל

הגרי"א הענקין שליט"א

הרב חיים אליעזר סאמסאן

באלטימאר

אני מגיש ברכתי לעזרת תורה המגישה עזרה כספית ורוחנית לכל לומד תורה בכל מקום בעולם בצר לו

בברכת התורה, לומדי' ומקימי'

הרב א. מ. ק.

ANONYMOUS

ברכה לעזרת תורה ולמנהלה

הרב יוסף אליהו הענקין שליט"א

הרב אברהם טווערסקי

CAPITOL HOTEL CATERER

8th Avenue & 51st Street

New York, N. Y.

ברכות ליובל הארבעים

REV. ABRAHAM SEGAL

3345 N. GLENLAKE

Chicago, Ill.

Greetings Of...

MR. ISIDORE STRICK

56 Canal Street

Holyoke, Mass.

Compliments Of...

H. ZWETSCHKENBAUM

99 - 34 - 67th Road

Forest Hills, N. Y.

Compliments of...
MR. JOSEPH SMALL
197 Massasoit Street
Springfield, Mass.

Greetings From...
MR. S. TEITELMAN
1255 Lunt Avenue
Chicago, Ill.

Compliments Of...

THE VENELE COUNTRY CLUB
Ellenville, N. Y.

לז"נ הקדושים

הרה"ג ר' יצחק הלוי

לייזעראווסקי ז"ל
ר"מ ומנהל הישיבה בית יוסף באלקעניק
והרה"ג ר' דובער הלוי הלוי
לייזעראווסקי ז"ל
אבד"ק נארוועּ
הרב ברוך לייזעראווסקי

פילא., פא.

Greetings From...

MR. & MRS. ISAAC MEISLIN

Talman, N. Y.

לע"נ דר. מאיר בן הרב חיים
אהיעזר דאראוו ז"ל
ROSALIND DARROW
30 Boulevard
E. Paterson, N. J.

ברכות ליובל הארבעים
שרגא פייוויל הערשאוויסקי
36 Clinton Street
Spring Valley, N. Y.

Compliments of...
S. Alice Kaplan
40 Westford St., Lowell, Mass.
IN LOVING MEMORY OF
MY DEVOTED FATHER
BARNET KAPLAN

ברכות לעזרת תורה ולמנהלה

RABBI IRVING LEVY
Madison Avenue
Spring Valley, N. Y.

Compliments of...
MR. & MRS.
M. J. MENDELOWITZ
Monsey, N. Y.

Compliments of...
DR. & MRS. H. REDFIELD
86 Mayfair Road
Yonkers, N. Y.

Greetings Of...
MR. JOSEPH KLUGERMAN
885 - 16th Street
Newark, N. J.

Compliments of...
J. LEVINE
Ellenville, N. Y.

ברכה לעזרת תורה ומנהיגיה
ביהכנ"ס בני אברהם
אנשי פולין ספרדים
יוסף קאליטש, פרעז.
צבי אליווער, סעק.
(ע"י הרב חיים ביק)

ברכות ליובל הארבעים:
הרב אברהם זאוואדא
רב בביהכנ"ס אנשי פולין קאני איילאנד
מחבר ספר מקיץ נרדמים
2931 W. 36th St. B'klyn, N. Y.

ברכות להצלחה:
UNITED BRETHERN SOCIETY
71 South Ferry Street
Albany, N. Y.

Compliments of...
B. COHEN
46 Herkimer Street
Albany, N. Y.
לע"נ דודו ליזר כהן ז"ל

מנבכי לבנו אנו מברכים אמרכלי
העזרת תורה, והנדיבים לחגיגת
היובל. תתברכו מהשמים.
ביהכנ"ס אהבת אחים,
מידל ווילעדז, נ. י.
הרב שניאור זושא רייז,
מרדכי קענטאר, פרעז.
ס. קארנבלוי, סגן

Greetings Of...
MR. NATHAN ANGSTRAUSS
1516 Adele Ct.
Elmmont, L. I., N. Y.

Compliments of...
MR. H. COHEN
Bock Avenue
Newark, N. J.

Compliments Of:
BARNET FRANK
51 Hampton Street
Springfield, Mass.

ברכות לעזרת תורה ולמנהלה
רעוו. חיים מאיר העלער
317 Peshine Avenue
Newark, N. J.

Compliments of...
MR. MORRIS HYTE
Springfield, Mass.

ברכתי נתונה מעמקי ליבי להמוסד הקדוש **עזרת תורה**... ביחוד לידידי הרה"ג ר' **יוסף אלי' הענקין** שליט"א. אני הגבר ראיתי בעניי עוד ברוסיא לפני בואי הנה ובבואי גודל מפעלות **עזרת תורה** לפקו"נ באהבה ובכבוד. חזקו ונתחזקה להמשיך עבודת ההצלה וה' יהא עמכם.

ליפמאן בה"ר ארי' ליב לעווין
רב בביהכנ"ס אגודת אחים, נולאטס, ברוקלין

ברכות **לעזרת תורה** ולמנהל

הגרי"א הענקין

KAHAL AHAVAS ACHIM

592 Marcy Ave., B'klyn, N. Y.

חיים פורטנוי מרא דאתרא, **נ. הע־ריסאן**, פרעז., **א. ד. גאלדשטיין**, וויס פרעז., **מ. נ. מילקאווסקי**, טרעז. **יצחק לעווין**, סעקר.

ברכות **לעזרת תורה** ולמנהלה ליובל הארבעים

סאראטאגא דזואיש סענטער
ברוקלין נ. י.

הרב **ישראל לייטער** אב"ד, **משה מעקלער**, פרעז., **ראובן אלפערט**, וויס פרעז., **שמואל פערלמאן**, וויס פרעז., **משה שעכטער**, **שמואל ווי־נעצקי**, גבאים, **אלבערט וואלפינסקי** סעק.

ברכה והצלחה
חיים שלמה בלומענקראנץ

881 - 44th Street
Brooklyn 19, N. Y.

Greetings Of...

MR. MORDECHAI BROOKS
588 Bedford Avenue
Brooklyn, N. Y.

ברכה תעלה לראש משביר מנהלי המוסד הגדול **עזרת תורה**, ובראשם הותיק רב פעלים כש"ת מוה"ר **יוסף אלי' הענקין** שליט"א.

יחיאל צבי הלוי קליין
המו"ל ספר שם הגדולים החדש מפרט תולדות גאוננו וצדיקנו הי"ד ומתבקשים הקרובים להודיע הפרטים המשפחתים

RABBI Y. KLEIN
1373 Carroll St. B'klyn, N. Y.

Compliments of...

ROSENBLATT CASING CO.
540 Johnson Avenue
Brooklyn 6, N. Y.

ברכה והצלחה:

הרב משה הלוי שולמאן

930 - 45th Street
Brooklyn, N. Y.

גם אני מכוון כנגד המברכים את הוד כבוד הרב מוהר"ר **י"א הענקין** שליט"א

הרב מרדכי ווילליגער
מח"ס קובץ התוספות, ופרדס מרדכי אוצר נחמד, וש"ס

509 Crown St., Brooklyn, N. Y.

ברכות ליובל הארבעים
הרב יוסף פאפאוויטש

108 Ave. D. New York N. Y.

ברכה ליובל הארבעים
הרב מיכאל ד"ר שאי

275 E. 7th St., N. Y. 9, N. Y.

Compliments of . . .
UNITED RUBBER SUPPLY CO.
54 Warren Street
New York 7, N. Y.

Greetings Of . . .
BAIS YAAKOV PAROCHIAL
SCHOOL OF EAST N. Y.
473 Ashford Street
Brooklyn 7, N. Y.

Compliments of . . .
ADLER FOOD PACKING CO.
902 Essex Street
Brooklyn 8, N. Y.

Compliments of . . .
HUDSON TEA & SPICE CO.
225 - 25th Street
Brooklyn, N. Y.

ברכתי מלוה פו"מ המוסד עזרת תורה
לעזור לתורת א"י ומוסדותיה שומרי
החומות. חזקו ואמצו ועשו חיל.
ד"ר יעקב ש. קצין
הרב הראשי לעדת יהודי סוריא

Greetings From . . .
RABBI & MRS.
AVRAHAM GROSS
ISRAEL MEIR, ELIJAH MOSHE
1325 Morris Ave. Bronx, N. Y.

Compliments of . . .
MR. FRED GROSS
Insurance
132 Nassau St., New York, N. Y.

ברכות ליובל הארבעים דעזרת תורה
הרב יצחק מאיר העשל
(מעזבוזשער רבי)

2011 Creston St., Bronx, N. Y.

אהרן ב"ר ראובן מיקיי
בראנקס, נ. י.

Greetings Of . . .
MRS. KAUFMAN AND SON
741 Coster Street
Bronx, N. Y.

Compliments of . . .
MINKOFF BROS.
Bronx, N. Y.

ברכות לעזרת תורה
מאת
מרת פערל נוסבוים

195 Stanton Street
New York, N. Y.

לז"נ הוריה ז"ל

הננו מביעים את ברכותינו להמוסד
הק׳ **עזרת תורה** וביחוד למנהל
המפורסם הרב **יוסף אליהו העניקין**
שליט״א
תזכו להמשיך בעבודתכם הקדושה
לטובת הרבנים ות״ח בא״י ובגולה.
בשם הנהלת ישיבת **שפת אמת**
בירושלים
3 Park Row, New York, N. Y.

הרב לייביל ציוויאק, מנהל

Compliments of . . .
MR. & MRS. SIMON APFEL
320 Riverside Drive
New York City

Compliments of . . .
MRS. ROSE BERGER
950 Bronx Park South
Bronx, N. Y.
IN MEMORY OF
BENJAMIN W. BERGER

Greetings Of . . .
MR. LOUIS GLICK
71 Nassau Street
New York City

ברכות נאמנות **לעזרת תורה**
הרב יעקב האלבערשטאם,
טשאקאווער רבי
144 Stanton St., New York City

Compliments of . . .
BERNICE FERDMAN
2241 Holland Ave.
Bronx 67, N. Y.

שפע ברכות **לעזרת תורה** וכל התומ־
כים והנתמכים ובפרט להמנהל הרב
מוהר״ר **יוסף אלי׳ העניקין** שליט״א
הרב יוסף סיגעל

1421 Morse Ave.
Chicago, Ill.

ברכה למנהלי **עזרת תורה** וביחוד
לחתן היובל הרב
ר׳ **יוסף אליהו העניקין** שליט״א
שמואל מאיר ואסתר איידא שמיט

725 Greenwood Ave.
Cincinnati, Ohio

Compliments of . . .
DAVID Z. SURASKY
469 Winthrop Avenue
New Haven, Conn.

לקרת חג יובל הארבעים של **עזרת
תורה** תחת הנהלת הרב **העניקין**
שליט״א מתכבדים אנו להביא בשם
ביהכנ״ס **האנטס פאינט בקור חולים**
823 פייל סט. בראנקס את ברכתינו
העמוקה להמשיך עבודתם הק׳ ביתר
שאת וביתר עוז.

**הרב שמואל ארנשטיין, אלימלך
פינק**, נשיא, **יוסף נוימאן**, סגן, **משה
לינדענבערג**, טרעז., **אלעקס בער־
גער ותנחום דורעקטאר**, גבאים

Greetings From . . .
RABBI HYMAN J. BARRAS
2757 Morris Avenue
Bronx 68, N. Y.

מעלת כבוד ידידי עוז הרב
הנכבד כליל המעלה והמדה,
המפורסם מוהר"ר ר' יוסף אליהו
הענקין, וכל הרבנים הגאונים שליט"א
ראשי ומנהלי עזרת תורה
ד' עליהם יחיו
לחגיגת שנת הארבעים של עזרת
תורה אנו תפלה כי יאריך ד' ימיכם
ושנותיכם בנעימים למען תוכלו להמ־
שיך עבודתכם הקדושה להצלת קרן
התורה ולומדיה בכלל ובפרט.

שלמה יהודה ליב הלוי לעוויטאן
רב לאגודת הקהלות
בראק איילאנד איलל. והסביבה

חיים חן וכבוד בדרך צדקה למרנן
ורבנן ידידי עזרת תורה ולמנהלה
הנכבד הגאון כליל המעלה והמדה,
ליובל הארבעים
הרב ישראל פורת

RABBI ISRAEL PORATH

14269 Superior Rd.

Cleveland 18, Ohio

Greetings From Friends Of:
RABBI J. RABINOWITZ
OF
Detroit Mich.

ברכה לעזרת תורה
MORRIS J. SAVEL

234 Seymour Ave.

Newark, N. J.

ל ז כ ר נ ש מ ת
אחותי היקרה מרת צערנא רבקה
ובעלה ר' אברהם ובנה ישראל ז"ל
שנהרגו עקה"ש בפולין ע"י הנאצים
הי"ד
אחיה: הרב אברהם ליב שור
שיקאגא

Good Wishes From...
REV. I. SEGAL
2443 Farvel
Chicago, Ill.

א ברכה צו עזרת תורה
א פארעהערער פון
הרב א. ל. וועלער

SAM STEIN
216 Hillside Ave.
Newark, N. J.

ברכות עד בלי די לעזרת תורה
ולמנהלה הרה"ג
ר' יוסף אליהו הענקין שליט"א
ליובל הארבעים

הרב חיים שאכנאוויץ
ביהכנ"ס משנה וגמרא
שיקאגא, איל.

Greetings and Best Wishes
For Continued Success
MR. & MRS. S. SHYKEN
1026 Military Avenue
Council Bluffs, Iowa

למרנן ורבנן חברי הועד עזרת תורה
ולחתן היובל הגה"צ ר'

יוסף אליהו הענקין שליט"א
שפע ברכות ליובל הארבעים של
מוסדכם הקדוש.
יצחק מרדכי וז' יוכבד מרים
שיינבערג, ברוקלין

ל ז " נ

אבי מורי ר' **אברהם נתן בן ר'**
שמואל שיינבערג ז"ל נפטר כ"ט
תשרי תשי"ד
אמי מורתי מרת חי' **פראדיל בת**
ר' **חיים בענדעט** ע"ה נפטרה ג'
אדר א' תשי"ד

ברכה **לעזרת תורה** ליובל הארבעים
לז"נ הורי היקרים
יצחק בן שלמה ז"ל
האשה **פייגא ראזא בת ר' מרדכי**
ליב הכהן ז"ל
חיים דוב שעוועל

RABBI CH. B. CHAVEL
333 B. 28th Street
Edgemere, L. I.

Best Wishes
ISIDOR EISENBERG

יצחק אייזיק אייזנבערג

779 Montgomery Street
Jersey City, N. J.

Compliments of...
MR. & MRS.

S. M. GRUNDWERG & SONS

TIDES HOTEL
Miami Beach, Fla.

ליובל הארבעים של **עזרת תורה**
אברך ביחוד את ש"ב הנעלה והמרומם
הרב ר' **יוסף אלי' הענקין** שליט"א
מנהל עזרת תורה למעלה משלושים
שנה. תזכו להמשיך בעבודתכם הקדושה
עד יובל המאה ועשרים.

הרב צבי הירש מילנער

110-28 — 68th Ave.
Forest Hills, N. Y.

איך באגריס דעם

ע ז ר ת ת ו ר ה

און אלע פריינד פון דעם וויכטיגען

פאנד

JACOB LIFSHITZ

Holyoke, Mass.

Greetings From...

ISIDORE GOLD

124 W. Bigelow Street

Newark, N. J.

מברכים אנו בזה את רבנו הרב הגאון

ר' שלמה יהודה ליב הלוי
לעוויטאן, שליט"א
לרגלי שכנו כבוד בתוכנו זה תשע־
ועשרים שנים.
ויהי נועם ה' עליו ויכונן מעשיהו

היברו סעמעטערי

של שלשת הערים

ראק איילאנד, מאלון, דעווינפארט

Compliments of...
JACQUES J. KATZ ESQ.
AND STAFF
11 Park Place
New York 7, N. Y.
COrtland 7-3358-9

LOraine 8-6800
TASTY - PASTRY
"Cake & Pastry for all Occasions"
Willi Greenbaum, Henry Baer
4175 Broadway New York
Bet. 176th & 177th Sts.

ברכתי מלב ונפש נתונה למנהיגי
ע ז ר ת ת ו ר ה
ולכל תומכיה ונתמכיה, וביחוד לידידי
המנהל הרב **יוסף אליהו הענקין**
שליט״א

ד״ר יעקב משה וואלאך
42 East 3rd Street
New York City

ברכה לבבית להצלחה להמוסד החשוב
ע ז ר ת ת ו ר ה
מאת **ישראל משה געלים**
מוכר וכורך ספרים בבארא פארק
4509—14th Ave. B'klyn, N. Y.
בקרוב יצא בהוצאתינו הספר הקדוש **צוואת הרמב״ם** עם פ׳ אידיש מחובר עם הלכות דעות עם ע״ט. ונוסף בו
צוואת הבעש״ט
כל הרוצה בזכות ההדפסה של הספר הקדוש הזה יטלפן געדני 8-7466 בין השעות 7-10 בערב.

ל ז כ ר ו ן ע ו ל ם
אחי הרב **יעקב לייטער** אבד״ק
גבוזדיץ
ואחי הרב **צבי לייטער** אבד״ק
יאגוסטוב שנרצחו בידי הנאצים ימ״ש
ה׳ ינקם דמם ת. נ. צ. ב. ה.
הרב ישראל בן מו״ר הרב שלום לייטער ז״ל מלפנים אב״ד דוניאוב
וגליוויץ וכעת רב דביהכ״ס סארטאגי
מרכז יהודי ברוקלין נ. י.

יצו ה׳ את הברכה בכל מעשה ידיכם
וברכה משולשת לראש משביר ידידי
הרב (אוצר התורה והחכמה),
ר׳ יוסף אלי׳ הענקין שליט״א
הרב יעקב ישראל טווערסקי
(טשערנאבילער רבי)

GRAND RABBI J. I. TWERSKY
1520-49th Street
Brooklyn, N. Y.

Compliments of...
RABBI AND MRS.
SOLOMON M. FRIEDLAND
AND CHILDREN
Kew Gardens, N. Y.

לזכר נשמת המופלג ויקר י״א
ר׳ צבי הירש
ב״ר חיים אשר אנשל
סאנדאמירסקי ז״ל
שו״ב בניו יארק
וחתנא דבי נשיאה של האדמו״ר
הרה״ג ר׳ שמואל קויפמאן
הרבי ממיריאמפאל
נפטר כ״ו תשרי תשי״ז
הרבנית רבקה קויפמאן
ברוקלין, נ. י.

ברכה **לעזרת תורה**
ליובל הארבעים
ישיבת חפץ חיים
סינסינאטי אהיו

לע"נ הגר"י **ראזנבערג** זצ"ל

שמחים אנו בזה כי כבר באו בשנת הארבעים לידי הבנה איך ובמה להוקיר ולהעריך את כבודו של המפורסם בתורתו, יראתו וענוותנותו ה"ה הרב ר' **יוסף אליהו הענקין שליט"א**. בעבודתו הנאמנה והמסורה **בעזרת תורה** לטובת כלל ישראל, לסדר את הנשף ההגיגי לכבודו ולכבוד תורתו.

ואנו מברכים את ידידנו היקר חתן היובל כי יאריך ה' ימיו ושנותיו בטוב ובנעימים ויאמץ כחו להמשיך בעבודתו הקדושה ובתורתו הטהורה, ואת מנהלי **עזרת תורה** לחגם השנתי שיזכו להיות מתמכין דאורייתא, ישראל, וארעא קדישא, עבגו"צ בב"א.

ישיבה **רבנו חיים יוסף**, ברוקלין
הרב **שלמה גאטליב**
מיסד ור"מ

ברכות **לעזרת תורה** און איהר
באַליבטען מנהל
הרב **יוסף אליהו הענקין** שליט"א
צו דעם פערציג יאהריגען יובילעאום
אוצר הספרים

180 Clinton Streeet
New York City

Compliments of ...

A FRIEND

פאַרט גערזונטערהייט דורך
טרייסער טורס
אַלע רייזע־פאַרמאַליטעטען דערליידיגט
פינקטלעך און ראַיעל

TREISSER TOURS
10 West 47th St., N. Y., N. Y.
Tel. JUdson 6-8686

Compliments of the ...

UNITED HEBREW

COMMUNITY OF NEY YORK
Greetings and Best Wishes to our Worthy President Mr. Harry Ragovin, and to Mrs. Ragovin, on the Occasion of their Fifty Fifth Wedding Anniversary.

HARRY COHEN, Exec. Sec'y.
HILLEL JACOBSON, Sec'y.

ל ז " נ

אבי מורי ר' **דוד** ב"ר **ישראל איסר** ז"ל, יליד ראזינאי, נספה בגיטו ווארשא בידי הנאצים ימ"ש.

אמי מורתי **מרים רוחמה בת ר' אלעזר** ז"ל לבית ניימארק, מחשובי בריסק דליט"א. נפטרה ג' מרחשון תרצ"ו

ואחי יקירי **מרדכי** גד, **ופריק**, נספו בידי הנאצים ימ"ש.

ורעיתי אשת בריתי ואמנו היקרה יראת ד' ונדיבת הלב, **פייגל בת ר' אליהו צבי דונחין** ז"ל, מיקירי ווארשא. נפטרה כ"ד אדר ב' תש"ג

הרב **שמואל איסרוב**

ובניו שאול ומיכלה

תתברכו ממעין הברכות ושתשרה
שכינה במעשה ידיכם ותזכו עם מנהל-
כם הנכבד ידידנו הרב ר' יוסף
אליהו הענקין שליט"א להקביל פני
משיח צדקנו בב"א.

מרכז הישיבות תומכי תמימים
ליובאוויטש באה"ב

וועד למען חיזוק מוסדות חב"ד
וישיבות תומכי תמימים
באה"ק ת"ו

הרב שמרי' גורארי',
חדב"נ, ויו"ר ועד הפועל

מזכרת נצח להורי היקרים

אבי ר' דוד ב"ר פסח חיים ז"ל
אמי שיינע שרה בת ר' מנחם
מענדל ע"ה
ת. נ. צ. ב. ה.
בנם: ישראל מנחם מענדל ברווידא
נו יארק

ברכות לעזרת תורה ליובל הארבעים

מאת הרב משה ליב פרענקיל

315 East 170th Street
Bronx, N. Y.

לזכר נשמת

אביו הרב ר' דוד פרענקיל אבד"ק

נעפאלאקאוויץ

ואחיו ר' יהושע פרענקיל אבד"ק
סעלעטין, רומעניא

Greetings...
SHAAREI TFILOH CONG.
2001 Liberty Heights Ave.
Baltimore 17, MD.
Dr. Nathan Drazin, Rabbi
Hyman S. Silver, President

לרגלי החלטת **עזרת תורה**
להקדיש את נשף החגיגי של שנת
הארבעים של המפורסם במע-
שיו ובמדותיו המצויינים וכו'
הרב ר' **יוסף אלי' הענקין**
שליט"א מנהל הנאמן של המוסד
הקדוש.

הננו שולחים את מיטב ברכו-
תינו מעיר קדשנו ת"ו **לעזרת**
תורה ולמזכירה הגדול בהצלחה
גדולה בכל מעשיהם הכבירים לטו-
בת הצלת ישראל בכל מושבותיהם,
ולהרמת קרן תוה"ק בארצנו הק-
דושה תובב"א.

ישיבת רבנו חיים יוסף ובית
הוראה
37 רח' פישל לוי, ירושלים
הרב **יוסף כאלאנט**, הר"ם

ברכתי הלבבית להרב מוהר"ר
יוסף אליהו הענקין שליט"א
הרב **יעקב מאיר כהן**
רב בביהכנ"ס **סלונים** נ. י.

ברכות **לעזרת תורה** ולמנהל הנאמן
הרב

ר' יוסף אלי' הענקין שליט"א

הרב **קלמן אברהם** גאלדבערג
21 דזעפערסאן סטריט
נו יארק

הננו מביעים צערנו העמוק על אבידת קברניטה של המוסד הקדוש. ושולחים כוס תנחומים למשפחתו הנשגבה ולמנהיגי

ע ז ר ת ת ו ר ה

הרב נפתלי הירצקע כרמן (קליין)
CONG. TEL AVIV
27 East 20th Street
New York City

זקן מוסדות הצדקה והחסד עמוד התוך של הישוב הישן והקדוש בירושלים ועד הכללי כנסת ישראל לצדקת רבי מאיר בעל הנס הכללית

214 איסט בראדוויי נו יארק

מביע את ברכותיו החמות להמפעל הגדול **עזרת תורה** ליובל הארבעים. ברוכים יהיו המנהל הרב **מוהרי"א הענקין** שליט"א, עסקני המפעל וכל העושים והמעשים למען הרמת קרן התורה ולומדיה.

בשם המוסד

הרב יצחק בונין, הרב אהרן דוד בוראק, הרב שמעון ברענער

בית הכנסת בארא פארק תורה צענטער

4910 פארט העמילטאן פארקוויי

מברכת לחג היובל של ארבעים לקיום המוסד הגדול **עזרת תורה**, ולהמנהל

ר' יוסף אליהו הענקין

שליט"א וי"ר שעוד שנים רבות ימשיך עבודתו בקודש.

הרב חיים אברהם בהגאון ר' תנחום גרשון זצ"ל ביאליק

Compliments of...
CHEVRA MACHZIKEI HARAV
Abraham I. Edelman, Rabbi
3417 Knox Pl.
Bronx 67, N. Y.

לידידי אהוב עלי כנפשי הרב...וכו' גדול מרבן שמו צנא מלא ספרא מוהר"ר

יוסף אלי' הענקין שליט"א

לרגלי חג היובל לכהונתו בעבודת הקודש **עזרת תורה** יתן הקב"ה לכת"ר כח להמשיך עבודתו עבודת הקודש עוד הרבה ימים ושנים ויזכה לראות בבנין אריאל ובשוב ה' עמו לארצו ונחלתו ונקים חג היובל בארצנו הק'.

א. אייזנבאך, יליד ירושלים
INDEPENDENT HEBREW COMMUNITY OF NEW YORK

Compliments of...
YOUNG ISRAEL OF FLATBUSH
Benjamin W. Greenberg, Rabbi
Ave. I. & Coney Island Ave.
Brooklyn, N. Y.

ברכתנו הלבבית לחג היובל של

ע ז ר ת ת ו ר ה

תחזקנה ידי כל המחזיקים את המוסד הקדוש הזה.

בשם ביהכנ"ס **בני ישראל**,
נוארק, נ. דז.

הרב חיים פרידמאן
אברהם וויסבארד, נשיא הכבוד
אברהם וויינסבערג, נשיא
אברהם אקערמאן, סגן
אייזיק זילבערמאן, גזבר
יוסף לאנדעס, יו"ר ועד הפועל
ישעי' בערגער, סגן
משה שווארץ, מזכיר

הארציגע ברכות צו

עזרת תורה

און איר באליבטען מנהל הרב

ר׳ יוסף אליהו הענקין שליט״א

צום פערציג יעהריגען יובילאום

MR. & MRS. BERNARD SPIEGEL

390 Houser Boulevard
Los Angeles, Calif.

Compliments of...

TOTSY MANUFACTURING CO.

891 State Street
Springfield, Mass.

In Memory Of
BENJAMIN GOLDBEND
O. B. M.
ע״י הרב ע״י טשיל

Greetings Of...

UNITED STRICTLY KOSHER BUTCHERS U. V. Inc.

55 West Burnside Avenue
Bronx 53, New York
Phone: CYpress 8-1696

Compliments Of...
MR. & MRS. PHILIP ZULLER
1546 E. 31st Street
Brooklyn, N. Y.

Greetings From:

MOGEN DAVID KOSHER MEAT PRODUCTS Corp.

968 Longfellow Avenue

Bronx 59, N. Y. DAyton 9-1170

Under Supervision Of

Rabbi CHAIM D. WELECHANSKY

U. S. Gov't. Insp. 968

Compliments Of...

THE NEY YORK BUTCHERS DRESSED MEAT COMPANY

11th Avenue — 38th to 40th Street, N. Y. C.

The Best Is

New York Butchers Dressed

New York's Largest Kosher Abattoir

ע״י הרב יוסף סאלאווייציק

GREETINGS TO "EZRAS TORAH" TO ITS 40th JUBILEE AND TO ITS EXECUTIVE DIRECTOR, MY DEAR UNCLE . . . RABBI Y. E. HENKIN.

Mrs. D. SINGER

420 West 255th Street

Riverdale 71, N. Y.

Compliments of...

JACOB SLOAT

45 Bethel Street

Hartford Conn.

ע״י הרב משה דן שיינקאָפּף

בתור תומך תמידי זה כמה שנים הנני מאחל הצלחה מרובה

לעזרת תורה

יהושע זעליג לויטס

WILLIAM LEWITTES

1312 Rosedale Avenue
Bronx 72, N. Y.

ברכות לעזרת תורה ולמנהיגיה וביחוד להמנהל הרב המפורסם

מוהרי"א הענקין שליט"א

ולכל הנלוים אליו.

מאת
משה דוד מארוך ורעיתו רבקה
ובתם רעססעל

107 - 24 Corona Avenue
Corona L. I.
ע"י הרב קאגאן

Greetings From...

MR. L. MEISEL

187 University Avenue
Toronto, Canada

Compliments Of...

S. MICHAEL CO.

369 Lexington Avenue

New York, N. Y.

Greetings To EZRAS TORAH. From:

MRS. V. KONWITZ AND S. A. KONWITZ
Newark N. J. Belmar, N. J.

מיין הארציגסטע ברכות צו

עזרת תורה

און באזונדער צו דעם יובילאר הרב

ר׳ יוסף אליהו הענקין שליט״א

הרבנית קאנוויץ ובנה

לזכר נשמת

בעלה הרב הגאון ר׳ יוסף קאנוויץ ז״ל

ממיסדי עזרת תורה

ת. נ. צ. ב. ה.

Compliments Of...
MR. D. LANDA
54 Hillcrest Avenue
Toronto Ont. Canada

ע״י הרב יוסף סאלאווייציק

Compliments Of...

MR. E. LESOWOY

621 N. 13th Street
Allentown, P. A.

ע״י הרב קאוואלענקא

יין ליפשיץ

המפורסם בטובו בטעמו ובכשרותו

בית היין הזה נוסד לפני שלשה דורות באירופה ע״י מו״ה **צבי ליפשיץ** ז״ל, שהי׳ אדם גדול ומכובד וביחוד אצל מהר״ש סופר זצ״ל ונכדו ר׳ צבי ליפשיץ נ״י המצוין בכל מדותיו של זקנו הנ״ל, העביר את בית היין הנ״ל לאמריקא לפני כמה שנים ובמשך זמן קצר נתחבבו יינות ליפשיץ כאן בכל חוגי אחב״י.

MONTEREY WINE CO. Inc.
HIRSH LIPSHUTZ

112 Rivington Street New York 2, N. Y.

GR. 5-2881

לאנג לעבען זאל די

עזרת תורה

אהרן הווירש

1488 Sterling Pl.

Brooklyn, N. Y.

Compliments Of...

MR. & MRS. JACOB KESTENBAUM

New York City

Greetings From...

M R . & M R S .

B E N J A M I N K O E N I G S B E R G

Compliments Of...

M R . & M R S .

HENRY L. KRAUSHAR

ברכות לעזרת תורה ליובל הארבעים
ולמנהלה היקר

הרב יוסף אליהו הענקין שליט"א
ירחמיאל גארפיעל

MR. and MRS. RALPH GARFIEL

530 Hudson Avenue

Cedar Hurst, L. I., N. Y.

Compliments Of...

A. GOLDBERG AND SON

GOLD STAR KOSHER PRODUCTS

48 Hester Street
New York City

Compliments Of...

MR. and MRS. DAVID S. GOLDHIRSCH

895 West End Avenue
New York City
ע"י הרב מ. שטיינבערג

Greetings From...

GREENSPAN CATERERS Inc.

1625 Ocean Avenue
Brooklyn, N. Y.

Supervision Of

Rabbi Samuel Walkin

Best Wishes From...
LOUIS FLESHEL
1773 Manor Dr.
Newark N. J.

ע״י הרב ארי׳ וועלער

Greetings From...
HYMAN FRIEDMAN
275 Chestnut Street
Springfield, Mass.

ע״י הרב משה דן שיינקאָפף

לזכר נשמת
אבי מורי דוב בן שמעון ז״ל
נפטר יום ב׳ פרשת אמור כ״ח ניסן תרע״ו
אמי מורתי ליבע בת שלמה זלמן ע״ה
נפטרה יום ד׳ פרשת מסעי כ״ה תמוז תרע״ו
ת. נ. צ. ב. ה.
בנם
אברהם יצחק גאפקאוויץ
ABRAHAM GAFKOWITZ
692 Stone Avenue
Brooklyn 12, N. Y.

מעומקא דליבא אברך להה״ח איש אמתי כש״ת
יוסף אליהו הענקין שליט״א
מאת
גרשון גאלין
639 Eastern Parkway
Brooklyn, N. Y.

למזכרת נצח
אשתי העניא בת ישראל ע״ה
נפטרה ב׳ דראש השנה תש״ח

IDA GRUBER ובתי איטע לאה גרובר ע״ה

שנקטפה בחצי ימיה בעיר סטענפארד כ״ו חשון תשט״ז
ת. נ. צ. ב. ה.

Compliments From . . .

MRS. SARAH BERGER AND FAMILY

Newark N. J.

Compliments of . . .

REV. H. CHOLODOFSKY

219 West 3rd Street

Chester, Pa.

נחום שמואל ב"ר יוסף ליב
אסתר רבקה בת ר' יהודה
משה יוסף ב"ר שלמה
פייגא טויבא בת ר' יוסף דוד
בנימין ב"ר משה הלוי
נח ב"ר יוסף זונדל
שלמה ב"ר משה יוסף

ברכתי שלוחה להמוסד הקדוש

עזרת תורה

ולמנהליו, יזכו להגדילו שימלא תפקידו עשרת מונים

MR. & MRS. ABRAHAM EISENBERG

Extend Greetings and Best Wishes For Continued Success To all the Officers of the EZRAS TORAH

ע"י מרת ש. דווייר

Compliments Of . . .

THE FAIRBANK BLOCK AND SUPPLY CO. LTD.

318 Hopewell Avenue

Toronto Ontario
Canada

ברכות עד בלי די לכל חברי הרבנים הגאונים שליט"א, המשתתפים בעבודתו הפוריה של המוסד הכי קדוש

ע ז ר ת ת ו ר ה

הבה נתעורר בעתיד הקרוב לקראת הגברת עזרה לתופשי תורה בארץ ישראל. ת"ו

הרב אברהם בנימין זילברברג
פיטסבורג פא.

צ י ו ן ל נ פ ש ח י ה
לזכר נשמות:
אבינו ר' מאיר יעקב ב"ר גדליה אביגדור זלל"ה
נפטר י"ט טבת תרצ"ב
אמנו הצנועה יענטא בת ר' ברוך זלל"ה הי"ד
אחינו ר' גדליה אביגדור זלל"ה הי"ד
אחינו הב' ברוך זלל"ה הי"ד
נקבע יום יא"צ עשרה בטבת
ואחותנו פיגא ע"ה, נפטרה כ"ג כסלו תרצ"ה
נדבו לעזרת תורה לז"נ:
הרב אהרן זלאטאוויץ, רב דביהכנ"ס עץ חיים אנשי לובין
ושמואל דוד זלאטאוויץ

Compliments Of...
L. AMADA

390 Clinton Avenue
Newark N. J.

ע"י הרב ארי' וועלער

ל מ ז כ ר ת נ צ ח

אשתי ואמנו החשובה והצנועה
מרת שרה בת ר' משה הלוי ע"ה
שנפטרה בשם טוב ג' אדר תשט"ז
המתאבלים עליה:
בעלה יהושע העשיל אראן שו"ב בקליוולאנד
ובניהם: ישראל ומשפחתו
ראובן ורעיתו
ובתם: שיינא אסתר פרידמאן ומשפחתה
ובן אחותה: משה דוד מארוך ומשפחתו

Greetings And Best Wishes To...
RABBI Y. E. HENKIN
These Honors Are Well Deserved
RABBI ISRAEL TABAK
SHAAREI ZION CONGREGATION
Baltimore, M. D.

המוסד עזרת תורה

אשר זכה להחיות ברעב אלפי מרנן ורבנן ובני תורה בארה״ק ובכל התפוצות כאשר בקדש חזיתי וראיתי גודלה של צדקה קדושה זו.
ומה נכבד יום חגיגתכם ליובל הארבעים שהקדש לכבוד ידידי הרב

ר׳ יוסף אליהו הענקין שליט״א

העומד בראש כל הפעולות ומכלכל בחכמה ומסירות נפש כל הענינים לתפארת כל החרדים באמריקה.
ברכתי לחתן היובל הנעלה ולכל העושים והמעשים שתזכו להגדיל ולהרחיב פעולותיכם הברוכות ולהרים כבוד התורה ולומדיה.

אהרן יהודה בהרה״ח יעקב יצחק וינטרויב
ברוקלין, נ. י.

אברך בשמחה

את כל חברנו הרבנים הגאונים שליט״א שזכינו בע״ה לכלכל כל תופשי התורה בארה״ק ובכל ארצות פזורנו במשך ארבעים שנה.
נכבדה חגיגה זו לכבודו של המנהל הנאמן של מוסדנו ידידי הרב

צדיק ועניו ר׳ יוסף אליהו הענקין שליט״א.

יזכה לנהל את העזרת תורה מתוך חיים וכבוד ברמה עד יעמוד כהן לאורים.

הרב ארי׳ ליב וועלער
נוארק נ. דז.

ברכות לעזרת תורה ולמנהל הרב

יוסף אליהו הענקין שליט״א

יצו ה׳ את הברכה בכל מעשה ידיכם.

הרב יוסף וויניק
315 Troy Avenue
Brooklyn 13, N. Y.

ברוך שהחיינו וקימנו לחגיגת יובל הארבעים של מוסדנו הגדול והקדוש

עזרת תורה

נטע שעשועים אגודתנו אגודת הרבנים דארצות הברית וקנדה.

ברכה משולשת לכל חברי הועד הרבנים שליט"א וביחוד למנהלו ידידי הרב המפורסם בתורתו וצדקתו

ר' יוסף אליהו הענקין שליט"א

יברך ד' מעשה ידיו ופועל ידיו ירצה שנזכה לתמוך ביד רחבה כל בני התורה ולהרים קרנה.

הרב משה דן שיינקאפף
ספרינגפילד, מאסס.

ברכה לבבית לידידנו כנפש ודיד אאמו"ר הרב הגאון **ר' יעקב אליעזר** זצ"ללהה, כש"ת הרב **יוסף אליהו הענקין** שליט"א, מנהל

עזרת תורה

ליובל הארבעים שנה לקיומה. ה' יאריך שנותיו שימשיך עבודתו המסורה לטובת המוסד הקדוש הזה.

הרב איסר סילמאן
קאנג. בני ישראל ביי רידזש
ברוקלין נ. י.

הרב משה דוב סילמאן
קאנג. גדלי' ליב
סט. פאול מיניסאטא

בחגגנו את שנת הארבעים של מוסדנו הקדוש

עזרת תורה

אקדיש נדבתי לזכר נשמת נשיא עזרת תורה מיום הוסדו ידידי הגאון בתורה בחכמה ומעשים

ר' ישראל הלוי ראזנבערג זצ"ל

שנקטף מאתנו והלך לעולמו י"ד שבט תשט"ז

הבה נמשיך בדרכי הצדקה ובתמיכה לעזרת תורה, ילד שעשועיו לעילוי נשמתו ותהי מנוחתו כבוד.

אליעזר סילווער
הרב לאגודת הקהלות בסינסינטי
וחבר הנשיאות של אגודת הרבנים דארצות הברית וקנדה

Compliments Of...
RABBI AARON SHLOMO SOLOMON
150 Dartmouth Street
Rochester, N. Y.

ברכות **לעזרת תורה** התומך באלפי רבנים תלמידי חכמים אלמנות ויתומים ולמנהלה האהוב ידידנו הרב מוהר"ר

יוסף אליהו הענקין שליט"א

ליובל הארבעים.

בית הכנסת חפץ חיים

באלטימאר מד.

הרב מרדכי ב"ר אלכסנדר יהודה ראבינאוויץ זלמן אלי' גודמאן, נשיא

הרב הערשל לייבאוויץ, סגן נשיא יעקב חיים רשבם, גזבר

ל ז כ ר נ ש מ ת

בני יקירי **הרב יהושע אורי יצחק** ז"ל

רב בנו ארלינס

שנפטר אור ליום ט"ו תשרי

ת. נ. צ. ב. ה.

המתאבל:

אביו **הרב אהרן יעקב קאזלאווסקי**

37 Woodmere Pl.

Woodmer, L. I.

ברכות מאליפות למוסד

ע ז ר ת ת ו ר ה

ברך ה' חילו ופעל ידי' תרצה.

הרב צבי מאנדלקורן, רעיתו וב"ב

שיקאגא איל.

בברכת כהנים אברך את ידידי המרומם חכם ועניו

מוהר"ר **יוסף אלי' הענקין** שליט"א

ליובל הארבעים של המוסד הגדול והקדוש

ע ז ר ת ת ו ר ה

יאריך ד' ימיו ויחזק כוחותיו שעוד יזכה להפיץ תורה וצדקה כאות לבו העדין עד ירחם ה' עמו וארצו ויגאלנו ברוב רחמיו וחסדיו.

אשר ז. הכהן ראנד

ברוקלין, נ. י.

למזכרת נצח
ר׳ אלכסנדר יהודה ב״ר אברהם מיכל ראבינאוויץ ז״ל
נפטר ב׳ סיון תשי״ג
מרת נחמה בת ר׳ צבי ראבינאוויץ ע״ה
נפטרה כ׳ סיון
מרת ליפשא בת ר׳ אלכסנדר הלוי ראבינאוויץ ע״ה
נפטרה כ״ז מרחשון תש״ז
מרת רחל אידל בת ר׳ אברהם הומינער ע״ה
נפטרה י״ז טבת תש״ט
ת. נ. צ. ב. ה.

מאת הרב מרדכי ב״ר אלכסנדר יהודה ראבינאוויץ
באלטימאר מד.

ברכות לעזרת תורה ולמנהלה הנכבד
מוהר״ר יוסף אלי הענקין שליט״א
ליובל הארבעים.
קאנג. תפארת ישראל אנשי ספרד
באלטימאר מד.
הרב הלל מיכאלי
אהרן שנאפער, פרעז.
נייטהן קאמיניץ, וויס פרעז.
יוסף ראזען, טרעזורער
שניאור זלמן, טשערמאן בארד אף דירעקטארס
הערי רייכער, קא טשערמאן בארד אף דירעקטארס
אייזיק לאנדאן, סעקרעטאר.

למזכרת נצח
רעיתי הרבנית הצ׳
יהודית מרים בת הרב הגאון ר׳ ארי׳ ליב כהנא
זללה״ה
נפטרה כ״א אייר תשט״ו

בעלה המתאבל הרב הלל מיכאל ומשפחתו
באלטימאר, מד.

ברכותינו הנאמנות, אל מאות הברכות מראשי התורה ונשיאי העדות
לחג יובל הארבעים של המוסד הק׳

עזרת תורה

המפורסם בכל העולם למחי׳ והצלת נפשות, לאשרו הגדול של המפעל
הקדוש הזה הועמד איש בעל אחריות עמוקה ה״ה הרב מרן

יוסף אלי׳ הענקין שליט״א

הידוע במעשיו הכבירים וזה לו שלשים שנה שנושא בעול קדוש זה.
אנו מאחלים לו ולכל הרבנים הגאונים העומדים בראש, והמשתתפים
בבצוע המפעל הקדוש, הרבה שנות חיים ואושר, וכולנו נזכה לראות
בבנין אריאל ולשמח יחד בחצרות קדשנו בבי״א.

בברכת התורה,

יוסף גאלדהאבער, מזכיר

GENERAL ISRAEL ORPHANS HOME FOR GIRLS
250 East Broadway, New York City

ברכות מאליפות לחגיגת יובל הארבעים של המוסד הקדוש

עזרת תורה

ולמנהלו הנכבד הרהג״צ מוהר״ר
מוהר״ר **יוסף אלי׳ הענקין** שליט״א

משה יהודה הכהן בלוי

מו״ל כתב יד הריטב״א על בבא בתרא
וספר הזכרון השלם להריטב״א, כ״י

ברכתי העמוקה ליובל המוסד הקדוש

עזרת תורה

לארבעים שנות קיומו, ולמנהיגיו הגאונים, העסקנים ואנשי מעשה
לטובת **עזרת תורה**.
אשריכם שזכיתם לכך לעשות חסד של פקוח נפש ממש להרבה
אלפים ורבבות.

הרב יוסף פעלדמאן
באַלטימאָר, מד.

ברכות

לעזרת תורה

ולמנהל הרב מוהר״ר
יוסף אליהו הענקין שליט״א

RABBI DR. RAPHAEL GOLD
110 Riverside Drive
New York N. Y.

ברכת ישיבת רבנו יעקב יוסף והמתיבתא
זרעו לכם לצדק וקצרו לפי חסד
מברכים אנו בהערצה את המוסד הקדוש

עזרת תורה

ליובלו הארבעים
יתברכו בהצלחה גמורה בכל המובנים כל התומכים העוזרים והמסייעים למוסד יקר מופת זה.
קובעים אנו ברכה להמנהל

ר׳ יוסף אליהו הענקין שליט״א

בידידות ויקר וברכת התורה
הנהלת הישיבה והמתיבתא
יצחק מאיר ביונים, נשיא

YESHIVA RABBI JACOB JOSEPH AND MESIFTA
155-167 Hery Street, New York City
SPring 7-1720

ישיבת לומזע-פתח תקוה בישראל
מאושרת להשתתף בחגיגת יובל הארבעים של המוסד הנשגב

עזרת תורה

ומברכת את מנהלו מוהר״ר
יוסף אליהו הענקין שליט״א
שיזכו לנהל המוסד הגדול הזה עד ביאת הגואל בבי״א.
הרב מרדכי האלפערן
מנהל המשרד בנו יארק

YESHIVAT LOMZE-PETACH TIQVA
50 Delancey Street
New York City

א הארציגע באגריסונג צו הרב ר׳ יוסף אלי׳ הענקין שליט״א
און זיין עזרת תורה, ער זאל זיין גיבענשט מיט פיל געזונטע יאהר,
און אנגיין מיט זיין הייליגער ארבייט.

MOTHERS WELFARE CLUB Yeshivath Rabbi Chaim Berlin
Sarah Goldberg, Supervisor
Dvorah Efron, Pres.
Doranne Henkin Weber, Hon. Supervisor

לחג היובל של שנות הארבעים לקיום המוסד הגדול והמפואר

עזרת תורה

בארצות הברית.

ברכותינו שלוחות לראשיו ומנהיגיו אלופי התורה הרבנים הגאונים הי"ו, וביחוד לחתן היובל ידידנו ראש המשביר רב העלילה מוה"ר

ר' יוסף אליהו הענקין שליט"א

מנהל **עזרת תורה.**

יהי נועם ד' עליהם ומעשה ידיהם יכונן, ויזכו להמשיך את פעולות הקודש מתוך רווחה לחזק ידי אחינו הנצרכים לומדי התורה ועוסקים במצוות בכל מקום שהם. וזכות התורה והצדקה תעמוד לנו ונזכה כולנו לראות מהרה בתשועת עולמים.

הישיבה הג' והק' דטעלז

קליבלאנד, אוהיא

הועד והישיבה הגדולה והתלמוד תורה וביה"ת

מאה שערים

בעיה"ק ירושלים תובב"א

משתתפים בחגיגת יובל הארבעים של המוסד הק'

עזרת תורה

המפורסם בעבודתו הגדולה למחי' והצלת נפשות ביחוד בארצנו הק' ומברכים את כבוד הרבנים הגאונים מנהיגי העז"ת, וביחוד את כבוד ידידנו וחברנו הרב

יוסף אליהו הענקין שליט"א

ליובלו השלשים בהנהלתו בעזר"ת, בברכת חזק חזק ונתחזק להרמת כבוד התורה ולומדיה

הנהלת הישיבה מאה שערים

הרב **יצחק יעקב וואכטפויגל**, נשיא וראש הישיבה

הרב **מאיר הורוויץ**, מנהל הישיבה

הנהלת הועד האמריקאי

הרב **משה ראזען**, נשיא הכבוד

הרב **יצחק סיגעל**, נשיא

הרב **יחיאל מיכל חרלפ**, נשיא

הרב **יהודה ליב זלצר**, סגן נשיא

הרב **אברהם יצחק פייוועלסאהן**, גזבר

הרב **שלום בערנשטיין**, מנהל

YESHIVA MEA SHEARIM IN JERUSALEM

216 East Broadway

New York City

מרכז התורה והיראה **היכל התלמוד בתל אביב, ישראל**
א. כולל אברכים: בית מדרש גבוה לתורה
ב. אור התלמוד: ישיבה.
ג. אוהל יעקב: ישיבה קטנה.
ואברכים וצעירים למאות כן ירבו.

פונה בבקשה חמה לכל הרבנים ומנהיגי הקהלות שיחישו לו את עזרתם הטובה, וכל העושים והמעשים תהי' משכרתם שלמה מאת ד' מן השמים.

וגם „**היכל התלמוד**" מתכוין כלפי המברכים לברך את המוסד המהולל

ע ז ר ת ת ו ר ה

לחגיגת יובל הארבעים שנה לקיומו ואת מנהלו

מוהרי"א הענקין שליט"א

לחגיגת יובל השלשים שנה להנהלתו המסורה את **העזרת תורה** לש"ש. ויזכו להמשיך את עבודתם הקדושה והנחוצה כ"כ לתורה ולחסד בהצלחה רבה עד ביאת גואל צדק בב"א.

HEICHAL HATALMUD OF TEL AVIV
217 East Broadway
New York 2, N. Y.

בכבוד והערצה אנחנו מברכים את האיש הנפלא אוצר החסד והרחמים האילן הגדול די בענפוהי יסוככון רבים מבחירי עמנו כש"ת

מהרי"א הענקין שליט"א

מנהל המוסד הקדוש

ע ז ר ת ת ו ר ה

מעיין הישועה למאות משפחות רמות בישראל.

וכן מברכים אנחנו את הגאון האדיר שר התורה ממיסדי וראשי המוסד ה"ה **הגר"א סילבר** שליט"א.

נפשות רבות החייתם, גדולי תורה החזקתם, יהי ד' עמכם שרי החסד. מגן אברהם יהי' בעזרכם.

בשם מנהלי **ישיבת חברון** אלופי' ותלמידי'
ובשם **הסתדרות תלמידי הישיבה באמריקא**

הרב אפרים אפשטיין

ברכה לעזרת תורה ומנהיגיה ותומכיה.

KASHRUTH SUPERVISORS UNION OF GREATER NEW YORK

הרב ל. שטיינבערג, נשיא הרב חיים יהודה הארוויץ, מנהל

צבי ליפעל, טרעז.

Local 621

205 West 14th Street

New York. N. Y.

אגודת השוב״ם בניו יאָרק רבתי

מברכת את המוסד החשוב עזרת תורה להגיעו ליובל הארבעים.

Compliments and Best Wishes From:

SHOCHTIM UNION OF GREATER NEW YORK

799 Broadway, New York City

ע״י מרת ש. דווייר

האקדמיה העברית

ע״ש הרב חיים פישל אפשטיין ז״ל

בסט. לואיס מא.

שולחת את מיטב ברכותיה ואחוליה

לעזרת תורה

לכבוד יובלה הארבעים, ובמיוחד להאי גברא רבא ויקירא הרה״ג הגדול מוה״ר

יוסף אליהו הענקין שליט״א

חזקו ואמצו

הרב זלמן הלוי אורי, מנהל

Greetings To...

EZRAS TORAH

And The Venerable Guest Of Honor

RABBI Y. E. HENKIN

Cong. Tiferet Israel

Newark N. J.

Irving Singer, Rabbi

ביהכנ"ס „תפארת משה" ברונקס נ. י.

הרב משה מרדכי טאבאצניק, מרא דאתרא

מביעים בזה את מיטב ברכותינו לחג יובל הארבעים של המוסד הקדוש

עזרת תורה

לראשיה ומנהליה הגאונים הגדולים וביחוד לאלופו חתן היובל ידידנו עוז מורנו הרב

ר' יוסף אליהו הענקין שליט"א

ראש המשביר והמסור במסי"נ לקיומו של המוסד הנשגב, יה"ר כי עוד רבות בשנים ימשיך המוסד הנעלה את עבודתו הקדושה והפורי'. והתן היובל יעמוד לימין המוסד במשמרתו הקדושה עד ביאת הגוא"צ בב"א.

Complimets of...
JEWISH CHRONIC DISEASE HOSPITAL
East 49th Street at Rutland Road
Brooklyn 3, N. Y.

הו״כ הכם המפורסם מרן הרב **העקין** שליט״א

מנהל המוסד הקדוש

ע ז ר ת ת ו ר ה

המוסן הגדול שלנו שמכיל יותר מן 800 איש, אשה וילד המתנהל ע״פ

טהרת הקודש ברוח דתי מברך בשם האפיסערם והחולים ליובל הארבעים

של המוסד הקדוש

ע ז ר ת ת ו ר ה

שתזכו להמשיך עוד שנים רבות עבודתו הקדושה והפורי׳ מתוך הרחבה

אושר ונחת.

כ ב ר כ ת :

בשם המוסד

יצחק אייזיק אלבערט, פרעז. **אלי׳ ליבין, גבאי**

בשם ביהכנ״ס יוסף חיים אלבערט
הרב לוי בלאאמו״ר הגאון מוהת״ג ביליצקי

ל ז כ ר נ ש מ ת

הגאון ר׳ **ישראל הלוי ראזנבערג** זצ״ל

נשיא המוסד **עזרת תורה** מיום הוסדו עד רגעו האחרון.

קהילת כנסת ישראל
בסינסינאטי, אהי׳

Compliments Of...
OCEAN AVE. SYNAGOGUE
1721 Avenue J.
Brooklyn, N. Y.
S. Winograd, Rabbi

בית הכנסת בני ישראל פאקיפסי נ. י.
מברכים את העזרת תורה לשנת יובל הארבעים אשר נוסד ע"י הרב הגאון ר' ישראל הלוי ראזענבערג ז"ל. וביהכנ"ס שלנו עומדת בתמיכתה כל הארבעים שנה, למען הקל הדחקות מבני תורה.

הרב אפרים צבי מינצבערג   ישראל יעקב סילווער, פרעז.
אסתר רבקה בת ר' עקיבא יוז. צבי אלימלך ווייסבערגער, סגן פרעז.

Compliments Of...
CONG. BROS. OF ISRAEL
10 South 8th Street
Mt. Vernon, N. Y.
Solomon Freilich, Rabbi

ברכה והצלחה לעזרת תורה תומכיה ונמכיה
מאת

HEBREW CENTER OF EAST BRONX

1276 Commonwealth Avenue
Bronx 72, N. Y.

Benjamin Goldin, Pres.
Philip Ratoff, Vice Pres.
Max Greenwald, Vice Pres.
Jack Burte, Sec'y
Samuel Kaplan, Fin. Sec'y
Isidore Bregman, Treas.

Gershon Ramanoff, Rabbi
Mr. Louis Krilov
Mr. Israel Weinstein, Gaboim
William Lewittes, Chairman Board of Education and Treas. for EZRAS TORAH Fund.

סל ברכות והצלחה רבה בעבודתכם הקדושה.
חברה ש"ס דאלבאני
נחום צבי קארנמעהל, רב אב"ד

ביהכנ"ס אהבת אחים — דבענסענהוירסט
7223 — 20th AVENUE

מברכת את רבה הרב הגאון בנש"ק רב פעלים
ר' חיים ביק שליט"א
ואת כל אשר לו, ואתו עמו את המוסד הקדוש עזרת תורה ומנהליו יזכו להחזיק תלמידי חכמים ומשפחותיהם עם ביאת הגואל.
שלמה הכהן אלעקסנדר, נשיא,   יחיאל פלאצקער, סגן

ומתפללי בית הכנסת „בית אהרן"
מברכים את חתן היובל מורנו הרב ר'

יוסף אליי הענקין שליט"א

יה"ר שיזכה לראות פרי ברכה בעמלו לטובת הכלל מהיום עד עולם.

BETH AARON CENTER
1148 Elder Avenue
Bronx 72, N. Y.

הננו מביעים את ברכותינו למנהלי

עזרת תורה

ליום מלאת ארבעים שנה לעבודתם הקדושה ואנו מאחלים לכם ברכה והצלחה בעבודתכם הקדושה.

בית הכנסת החדש
408 Armond Street
Rochester, N. Y.

אברהם קאלקא, פרעז.
אברהם נוסבוים, וויים פרעז.
רעזו. מיכל מארין, סעקרעטארי
גרשון באלדווין, טרעזורער

יחיאל זונדל הֿאלאנדער
מאיר לייבאָוויץ
זלמן מארין
שמעון נוימאן
אנשיל ראטקאוויץ, טראָסטים

Best Wishes From...
CONG. BETH TFILAH
935 Euclid Avenue
Miami Beach, Fla.
Isidor Kramer, Pres.

חברי בית הכנסת בני ישראל ברוקלין
משתתפים בחגיגת יובל הארבעים של המוסד הקדוש

עזרת תורה

ומאחלים לו ברכה בזה ובבא,

ההותמים בשם החברים
הרב שמואל באסקין, רב דביהכנ"ס

לואיס גראסמאן, פרעז.
ראובן נעלסאן, וויים פרעז.

שפע ברכות ואיחולים לבביים למוסד

עזרת תורה

לפקידיו ותומכיו וביחוד למנהלו המהולל בתשבחות הרב

ר׳ יוסף אליהו הענקין שליט״א

ליובל הארבעים.

בית הכנסת אהבת תורה

סוניסייד, לאָנג איילאַנד

הרב אליעזר המכונה אלטר סילווערמאן, מרא דאתרא

מיר באגריסען דעם חשובען מוסד

עזרת תורה

צו זיין פערציג יעהריגען יובילעאום און באזונדערס איהר מנהל הרב המפורסם

ר׳ יוסף אליהו הענקין שליט״א

בית הכנסת אוהב שלום

45 Warner Ave.

Jersey City, N. J.

הרב יצחק הלוי סיגל, אב״ד
זלמן שעראן, נשיא הכבוד
ל. אווערבאך, נשיא הכבוד

ה. הוטנער, נשיא
ב. סאלאד, סגן
אהרן גרינבערג, סגן

מזל טוב

קאנגרעגיישאן אנשי אמת

הארדסאן נ. י.

סעם סיגעל, פרעזידענט

יצחק יהושע ווערלין, רב בהאדסאן

ברכות ליובל הארבעים

CONG. ANSHEI SFARD

Rabbi Abraham Leibtag

Copley Rd. & Noble Ave.

Akron, Ohio

הרב אהרן ראָזנבלום ומשפחתו

GREETINGS and BEST WISHES for SUCCESS to the Esteemed

RABBI HENKIN

and

"EZRAS TORAH"

. . . on its FORTIETH YEAR of outstanding Humanitarian Services . . .

●

AARON EHRLICH, 48-11—98th St., Corona, L. I.
ALEX EHRLICH, 342—2nd Ave., N. Y. C.
LOUIS ROTH, Corona, L. I.
LOUIS RABINOWITZ, Jackson Heights, L. I.
ISIDORE STILLMAN, Jamaica, N. Y.
MORRIS ESTREICHER, Corona, L. I.
LOUIS DESSER, Corona, L. I.

ע״י הרב קאגאן

ברכה ליובל הארבעים

בית הכנסת אגודת אחים

הרב חיים אלעזרי — **משה ניסקין, נשיא**

קענטאָן, אָהיא

Compliments Of . . .

CONGREGATION AHAVAS ACHIM

Plum Street, Vineland, N. J.

Simon Eisenstein, Rabbi
Max Meyerfeld, Pres.
Kurt Joseph, Sec'y

Greetings of . . .

MR. and MRS. A. SPRECHER

144-41—76th Avenue

Kew Garden Hills, N. Y. ..

מ„ועד עזרת תורה"

ואלפי נתמכיו

ע"י הרב חיים ביק

Compliments of . . .

MR. WM. SUKENIK

8315 Lefferts Blvd.

Kew Gardens, L. I.

Greetings of . . .

SACKS WOOLEN COMPANY

215 West 39th Street

New York City

In Memory of Our Beloved Parents

► EZRA and ITA SACKS ◄

ע״י הרב חיים ביק

Greetings of . . .

MR. JULIUS SILVERMAN

64 Vassar Avenue

Newark, N. J.

ע״י הרב ארי׳ וועלער

ב ר כ ה ל „ע ז ר ת ת ו ר ה"

וכל התומכים והנתמכים

י ש ר א ל מ י ל ר

●

Compliments of . . .

ISADORE MILLER

571 Grand St.

Jersey City, N. J.

ע"י הרב חיים יעקב לעווין

ב ר כ ו ת ל „ע ז ר ת ת ו ר ה"

צו דעם

פערציג יאהריגען יובילעאום

מרדכי בן יצחק מאשקאוויץ

Compliments of . . .

MAX MOSKOWITZ

817 BROADWAY

New York City

ע"י מר פנחס ספיוואק

Compliments of . . .

LESOWOY BROTHERS

Penn State Mills

Allentown, Pa.

ע״י הרב קאוואלענקא

man, oh

MANISCHEWITZ

what wines!

Also available in 100% Pure Fruit Wines—Blackberry, Loganberry and Cherry

Manischewitz Wine Company, New York

Compliments of . . .

SAM LAVITT and DR. EDNA LAVITT

P. O. B. 566

Hickory, N. C.

ע״י הרב ניסן טעלושקין

Compliments of . . .

LISLE MILLS

Allentown, Pa.

ע״י הרב קאוואלענקא

◄ ל ע י ל ו י נ ש מ ת ►

הנדיב ירא ה׳ מוקיר תורה

מוה״ר אברהם יעקב ב״ר חיים רפאל כץ ז״ל

נפטר כ״ד סיון, תשי״ד

ת. נ. צ. ב. ה.

In Memory of

Our Dear Husband and Father

ABRAHAM J. KATZ

●

KATZ FAMILY

BRONX, N. Y.

Compliments of . . .

LOUIS KATZ

Springfield, Mass.

ע״י הרב משה דן שיינקאָפף

יצחק אייזיק ב"ר משה
נפטר ו' אדר ב'
ברישא, גאליציא

שרה בת ר' פנחס
נפטרה ח' אדר א'
ברישא, גאליציא

יעקב מרדכי ב"ר שמואל יוסף
ברוקלין, נ. י.

ביילע גיטל בת ר' זאב
ברוקלין, נ. י.

נחמי' שמואל ב"ר יצחק אייזיק

מרים בת ר' יעקב מרדכי

פייגע גענדיל אשת דוד גאלדבערג
שרה — גרשון
ביילע גיטל אשת אברהם שראַעג
צבי הירש — יונה חיים
מינדל אשת יוסף שלמה אפלבוים
שרה

Compliments of . . .

GREENWICH CONSTRUCTION

5130 Bathurst Street

Toronto Ont. Canada

ע"י הרב יוסף סאלאווייציק

Compliments of . . .

ELY CHAIKIN

FIRST REPIDS FURNITURE CO.

82 Brown Place

Bronx, N. Y.

ע״י מר פנחס ספיוואק

ברכות ל„עזרת תורה" ליובל הארבעים

מאת

ר׳ שמואל הכהן פיין ורעיתו ואמו ומשפחתו הי״ו

■ לזכר נשמת אביו הנכבד ■

הנדיב הר׳ אביגדור ב״ר אברהם זאב הכהן פיין ז״ל

נפטר כ״ט כסלו, תשט״ו

ע״י הרב משה ביק

◄ חזקו ואמצו ►

THE SCHMULKA BERNSTEIN CO.

Packers for the past 50 years

of Strictly Kosher Meats & Provisions

Extend Greetings on the 40th ANNIVERSARY

to the noble

"EZRAS TORAH" FUND

SCHMULKA BERNSTEIN
President

RABBI JOACHIN SPIEGEL
RABBI JOSEPH P. LEVINSON
RABBI MOSHE SPIEGEL

Compliments of . . .

HON. MOSHE BOKSER

225 BROADWAY

New York City

לזכר נשמת

דבורה בת יצחק דוב ע"ה

נפטרה כ"ז אדר, תשט"ז

ע"י הרב ח"צ קרוגער

די קינדער, אייניקלאך, און אור אייניקלאך

פון

מורנו הרב

ר׳ יוסף אלי׳ הענקין שליט״א

באגריסען דעם „עזרת תורה״

פערציג יאהריגען יובילעאום

לכבוד אונזער ליבען און געהרטען פאטער שליט״א צו וועמעס הייליגע ארבעט ער האָט מקדיש געווען מעהר ווי דרייסיג יאָהר.

יהי רצון אז איהר זאלט אָנגעהן מיט דער עבודת הצדקה ביתר עוז והצלחה און אז אונזער פאָטער יחד עם דודתנו הכבודה הרבנית חיה חנה תחי׳ יזכו לימים טובים ארוכים, ימי תורה וצדקה, ימי שלום ושלוה, ולראות בנים ובני בנים שומעים מוסר אביהם

In Honor of Our Beloved Father and Teacher . . .

RABBI Y. E. HENKIN

upon passing another milestone in his life of service and dedication to his people.

May he observe many more Anniversaries and continue to be a source of inspiration to his family and host of admirers.

His CHILDREN, GRANDCHILDREN and GREAT GRANDCHILDREN

Compliments of . . .

MR. A. AMADA

207 Market Street

Newark, N. J.

ע״י הרב ארי׳ וועלער

►ברכות ל„עזרת תורה"◄

מחבר השובי"ם והמפקחים בבית המטבחים

יונייטעד דרעסעד ביף קאמפאני

Compliments of . . .

SCHOCHTIM AND MASHGICHIM

of

UNITED DRESSED BEEF CO.

319 Johnson Avenue

Brooklyn, N. Y.

ע"י הרב פאקס

►מיטב ברכותינו למנהיגי „עזרת תורה" ליובל הארבעים◄

חבר השובי"ם

בבית המטבחים „אסטור"
נוארק, נ. דז.

Compliments of . . .

ASTOR ABBATOIR SHOCHTIM

Newark, N. J.

ע"י הרב ארי' וועלער

ברכה לחתן היובל

ידידנו הרב . . .

ר' **יוסף אליהו הענקין** שליט"א

. . . ולכל הרבנים העוזרים בעבודת הקודש

לזכות נשמת אבינו ובעלי

הרב הגאון ר' **אליהו** בהר"ר **שמעון זינגער** זלה"ה

שמש ברבנות בנוארק כ"ב שנים

ת. נ. צ. ב. ה.

הרבנית רייזל בת"ר ישכר דוב ז"ל
והאחים דוד ויצחק אהרן זינגער
נוארק, נ. דז.

לזכות נשמת הורינו

אבינו הרבני המופלג
ר' **יעקב יהודה** ב"ר **יוסף** ז"ל **קאזאקאוו**
נפטר ז' כסלו תר"ף

ואמנו היחסנית יראת ה'
מרת **מרים** בת ר' **צבי חיים** ע"ה
נפטרה י"א סיון תר"ף

■ תהיינה נשמותיהם צרורות בצרור החיים ■

נדבו ל"עזרת תורה" בעדם
בניהם
חיים צבי, יצחק, יוסף, ואליעזר
ובנותיהם
הרבנית חי' חנה הענקין, עטל מירקין
פעשע לעסנער, ושרה מארין
ונכדיהם מר ומרת זינגער
יתברכו כולם בכל טוב

אברך את ידידי הרב פאר המעלות . . .

כקש"ת ר' יוסף אלי' הענקין שליט"א

ל ח ג י ג ת י ו ב ל

„ע ז ר ת ת ו ר ה"

ואברך את כל חברינו הרבנים הגאונים שליט"א

ויהי רצון שנוכל להמשיך פעולותינו הברוכות ויהי מעשה הצדקה שלו'.

הרב שלמה ראזנבערג

386 PARKHILL AVENUE

Yonkers, N. Y.

Compliments of . . .

RABBI SIMON SCHWAB

Shearith Israel Congregation

BALTIMORE, MD.

ברכות נאמנות מעומק הלב
שלוחות בזה להוסיף עוד שלב
לרגשי הידידות המובעות לו בפה ובכתב,
לחיים ארוכים, חיים של שלום,
חיים של אשר וכבוד ממרום.
לידידי מכובדי
אלופי ומיודעי
מנהל „עזרת תורה" . . .

הרב יוסף אליהו הענקין שליט"א

מאת ידידו,

הרב שרגא פייוויל פארעצקי

רב דקהילת „ישראל הצעיר"
ד'טרימונט, ברונקס
נו יורק

ברכות מלב ונפש להמוסד הקדוש
„עזרת תורה"
ליובל הארבעים
ולמנהלה הנכבד
הרב יוסף אליהו הענקין שליט"א
ולכל העושים והמעשים.

הרב שמחה בונים פרעס

10 ATTORNEY STREET

New York City

א האַרציגען מזל טוב צו **הרב יוסף אליהו הענקין שליט"א**

צום פערציג יאָהריגען יובילעאום פון עזרת תורה.

הרב צבי אייזנער ורעיתו מרים

עלענוויל, נ. י.

לזכר הוריהם:

ר' שלמה ב"ר אברהם זאב הי"ד
רחמה בת ר' צבי הי"ד
ר' משה אהרן ב"ר מנחם הי"ד
רחל בת ר' אברהם שלמה הי"ד

■ לזכרון עולם ■

הקדושים

הרב ר' **יעקב קארפעל** הי"ד

ר"מ בהישיבה דסוקולוב, פולין

וזוגתו הרבנית הצנועה

מרת **צבי'** בת הרב ר' **שמחה וואלאפיאנסקי** ז"ל

ר"מ בווארשא

בתם שרה בילה, בנם ישעי', בתם דבורה

שנאספו על קדוש השם ע"י הנאצים ימ"ש

◄ ה' ינקום דמם ►

ת. נ. צ. ב. ה.

●

המזכירים את שמם

הרב **אברהם משה** והרבנית **העניע מלכה**

קארפעל

ישיבה ומתיבתא תורת חיים

שדרת בלמונט, מספר 631 ברוקלין, נ. י.

בשמחה, בכבוד ובגאון אנו משתתפים עם קהל המברכים את

המוסד הקדוש

„ע ז ר ת ת ו ר ה"

והרבנים הגאונים העומדים בראשו, ליובלו הארבעים, וביחוד
למנהל המוסד, המסור בכל לבו ונפשו לעזרת אלפי נפשות
בישראל ובתפוצות, בכבוד השכל ודעת שניהם המסוד
והמנהל הם המה העטרות מאגודת הרבנים וחברי',
מרנן ורבנן די בכל אתר ואתר, ופאר כל ישראל.

ברכותנו שבזכות „**עזרת תורה**" יבא עזרה לישראל וירום

קרן עמנו ותורתנו ע"י ביאת משיח צדקנו בב"א.

בשם הישיבה וחבר הרמי"ם של המתיבתא

הרב יצחק שמידמאן
ראש הישיבה ומנהל
נחום (ענדרו) **מילער**, נשיא
מרדכי קרעמער, נשיא הכבוד
נתן פארבער גזבר
ארי' הלוי שווארץ, סגן גזבר

הרב ניסן טעלושקין,
יו"ר ועד החנוך
יחזקאל בראנד, יו"ר ועד הפועל
שלמה זאב סאקעניק, יו"ר ההנהלה
יוסף שעכטער מזכיר
ירמיהו ראללער, יו"ר ביהכנ"ס

Greetings and Best Wishes from . . .

RABBI N. CHODOSH

160 Broadway

New York City

די מנהלים אונד תלמידים פון

ישיבת „בית אברהם" אין ירושלים

ב א ג ר י ס ע ן

הרה"ג ר' **יוסף אלי' הענקין** שליט"א

צו זיין דרייסיגסטען יאהר פון אונערמידליכע ארבעט לטובת

„ע ז ר ת ת ו ר ה"

פאר הרבצת תורה, אונד פאר שטיצען די מוסדות התורה אין ישראל אונד אין אמריקא.

זאל השי"ת איהם געבען אריכת ימים, געזונד וכ"ט כדי ער זאהל קענען פארזעצן פאר לאנגע יאהרן זיין הייליגע ארבעט.

די אמעריקאנער קאמיטע

משה דייקמאן, פרעז. — משה ראזנפעלד, טרעז.

משה וויינבערג, טשערמאן — מרדכי גארדאן, סעקרעט.

YESHIVAH BETH ABRAHAM OF JERUSALEM

73 West 47th St., New York City

(די באגריסונג איז באצאלט ביי מר משה דייקמאן)

ישיבת „חפץ חיים" דבאלטימאר

מברכת בברכת הצלחה את המוסד

„ע ז ר ת ת ו ר ה"

ואת מנהלו ידידנו

מוהר"ר **יוסף אלי' הענקין** שליט"א

לרגל חגיגת „יובל הארבעים" של המוסד הקדוש הזה.

הרב חיים אליעזר סאמסאן
ראש הישיבה
דר. גרשון קרנצלר
מנהל

הרב דוב צבי הײמאן
מנהל הענינים
זאב לובאן
נשיא

בית הכנסת „תפארת אליעזר"

140 וועסט 87טע גאס, ניו־יארק

הרב דוד טעלזנער, מרא דאתרא
אליעזר גינזבורג, פרעזידענט
הרב מרדכי אבראמטשיק
שרגא פייוועל אסטרי
מרדכי ברוקס
בן ציון ברוקנער
ברוך בלום

הרב חיים ארי' גאלדענבערג
מענדעל דארפלער
ישראל ארי' כהן
אליהו עליאש
הרב בנימין פלאטאווסקי
הרב אליקום ג. פרידמאן
אברהם פעווניק

מיר באגריסען הארציג די הייליגע אינסטיטוציע
„עזרת תורה"
און איר מסירת־נפש'דיגען מנהל
מוהר"ר יוסף אליהו הענקין שליט"א
און ווינטשען איהם אריכות ימים ושנים טובים

ברכות ל„עזרת תורה"

און איהר באליבטען מנהל
הרב ר' יוסף אליהו הענקין שליט"א
צו דעם פערציג יאָהריגען יובילעאום

בית הכנסת „תפארת ירושלים"

הרב שלמה זלמן הארוויץ

180 Clinton Street
New York City

ברכה מעזרת תורה להחברה הקדושה ולמנהיגיה בעד הסך $600

שנדבו ממכירת בית הכנסת.

וכן ברכתנו לחברה **אנשי סלוצק** מפייק סט. ובראשם להנשיא

ר' משה אסאפסקי נ"י בעד נדבתם הסך $500

ממכירת בית הכנסת.

בית הכנסת „בני יעקב"

טאָלידאָ, אָהיא

ברכותינו הנאמנות למנהיגי . . .

„עזרת תורה"

ולכל העוזרים והמסייעים על ידיהם.

עשו והצליחו והי' ה' עמכם, והייתם ממצדיקי הרבים

אשר ככוכבים יזהירו לדור ודור.

נחמי' כץ, הרב לאגה"ק טאלידא
הרב בן ציון טאווליצקי

ר' נחום הענדעלמאן, גבאי
ר' דוד אבעלאוויק, גבאי שני

Greetings from . . .

CONGREGATION SONS OF ISRAEL

Lakewood, N. J.

PESACH Z. LEVOVITZ, Rabbi
GEORGE HIRSCH, Pres.

קהילת בני ישראל בבאלטימאר

מברכת את עזרת תורה

ליובל ארבעים שנה של הצלת התורה בכל העולם כולו.
ויה"ר שאחרי שנות ארבעים נזכה לגאולה שלמה.

הרב שמואל פליסקין   בצלאל גאלדבערג, סגן
אבא אליהו האפמאן, נשיא   אברהם שעכטער, גזבר-מזכיר

◄ ברכות מאליפות לרבנו ►

הרב **איסר סילמאן** שליט"א

בן הרה"ג הצ' ר' יעקב אליעזר זצללה"ה
למלאת עשר שנים לכהונתו בקהלתנו

„מרכז בני ישראל"

ביי רידזש, ברוקלין

לאות הוכרה והערצה בעד עבודתו המסורה והנאמנה בקהלתנו

...אשרינו שזכינו לרב ומנהיג כמוהו

אנו תפלה שיאריך אתנו ימים ושנים להמשיך עבודתו הפורי' למען תורת ישראל ועם ישראל.

וברכותינו שלוחות להרב
מוהר"ר **יוסף אליהו הענקין** שליט"א
מנהל, „עזרת תורה", המוסד החשוב שאנו תומכים בו מדי שנה בשנה.

BNAI ISRAEL COMMUNITY CENTER

5318 Fourth Avenue

Brooklyn, N. Y.

דר. נחום קרוטשקאוו, נשיא
זאב קרעמער, יו"ר ועד הדירקטרים

חיים האמעראל, גבאי
שמואל ראקאוויץ, גבאי

הננו מברכים את חג היובל של . . .

„עזרת תורה"

בן ארבעים לבינה, שיבינו כלל ישראל חובתם כלפי מוסד הק' הזה.

קהילת „בית יעקב"

מיאמי ביטש, פלארידא

הרב שמואל טובי' שטערן

דוד וויטמאן, נשיא

Wishing you Success . . .

CONGREGATION BETH YOSEF

of REGERS PARK

7009 N. Glenwood Ave.

Chicago, Ill.

ע"י הרב יוסף סגל

Compliments of . . .

CONGREGATION ADATH JESHURUN

85 East 165th Street

Bronx, N. Y.

❋

MELECH SCHACHTER, Rabbi **MORRIE P. WOSLOW,** Pres.

קהילת אגודת שלום בדזוירזי סיטי

מצרפת את ברכותי' לברכות אלפי ידידי אוהבי ומעריצי המוסד הק'

„עזרת תורה"

ולמנהלה גדול התורה והמדות סמל אהבת ישראל

הרב ר' **יוסף אליהו הענקין** שליט"א

יזכה להמשיך בעבודתו הקדושה לשאת בכבוד ועוז את ארון ד' הלוחות ושברי' שנשא על שכמו במסירות נפש נפלאה למעלה משלושים שנה, ויזכה לראות בגאולת ישראל ובשמחתו השלמה ובהרמת קרן התורה.

❋

ראובן וסרמאן, נשיא **הרב חיים יעקב** בהגה"צ **ר' ארי' לוין** שליט"א

JUBILEE GREETINGS of . . .

CONG. AHAWAS ACHIM B'NAY JACOB

391 Avon Avenue

Newark, N. J.

Hershel Cohen, Rabbi
Morris I. Miller, Pres.
Theodore Dorman, Vice-Pres.
Herman Lozowick, Treas.
Rev. M. Dinnerman, Rec. Sec'y.
Frank Shapiro, Fin. Sec'y.

Samuel Nulman, Gabbai
Morris M. Ravin, Chair. Board of Directors
Abraham Friedman, Vice-Chair.
Benjamin M. Cohen, Chair. House Committee

הננו משתתפים בחגיגת יובל הארבעים של המפעל הנשגב

„ע ז ר ת ת ו ר ה"

המפורסם בכל תפוצות ישראל במעשיו הגדולים למען
הרמת קרן התורה.
וממעמקי לבבנו אנו אומרים ברוכים יהיו . . .
המנהל **הגרי"א הענקין** שליט"א
ועסקני המוסד עם כל חברינו הרבנים ונדיבי עם היודעים להעריך
את פעולות המוסד הקדוש הזה.
ועד הרבנים דוויליאמסבורג

הרב יצחק בונין, יו"ר
הרב שמעון ברענער, מנהל

הרב שמואל באסקין, גזבר
הרב מ. פ. לעוויץ, סגן יו"ר

Compliments of . . .

STREIT MATZOHS INC.

New York City

מזל טוב

צו אייער פערציג יאָהריגער יובילעאום
געהט אָהן מיט אייער הייליגער ארבייט פון שטיצען תלמידי
חכמים אין דער גאנצער וועלט.

שטרייטס מצה׳ס

תחת פקוח

הרב אהרן סאָלאָווייציק שליט״א

הרב חיים אברהם ביאליק שליט״א

לזכר נשמת המפקח לשעבר

הגאון ר׳ אשר ניסן לעוויטאן תנצב״ה

נפטר ט״ו סיון תשט״ו

בהתאסף ראשי עם לחוג את שנת הארבעים לקיומו של המוסד הג׳ והק

„עזרת תורה״

ולחלק כבוד לאחד המיוחד

מוהר״ר **יוסף אלי׳ הענקין** שליט״א

אביע את מיטב ברכותי להרב רי״א הענקין שליט״א שיזכה לעמוד על משמרתו משמרת הקודש ולנהל בעוד יתר הצלחה את המוסד הגדול והקדוש הזה עד ביאת המשיח.

ואלה אזכרה ואשפכה נפשי
על אבדן אהובי מחמדי עיני . . .

בני אברהם יהודה ז״ל
בני שלמה שאול ז״ל
בתי רייזעל ע״ה
בתי שרה ע״ה

כלתי שיינדיל ע״ה
נכדי משה ז״ל
נכדי אפרים זלמן ז״ל
נכדתי פערילע ע״ה

. . . שנהרגו על קדוש השם והעם

אביהם המתאבל
פנחס בן אפרים זלמן ספיוואק

באגריסונג צו „עזרת תורה"

פון

סיני כשר סאסעדזש קאמפאני,

ש י ק א ג א

WE PAY TRIBUTE TO . . .

RABBI I. ROSENBERG

For His Devotion to the Holy Cause of

"EZRAS TORAH"

●

SINAI KOSHER SAUSAGE

Charles Pozin and Jack Levin

48 Corp.

Chicago, Ill.

Greetings from . . .

MR. and MRS. JOSEPH S. SHAW

and SONS

Beryl and Shimon

1242 Elder Avenue

Bronx, N. Y.

מר ומרת יוסף זלמן שאו

ובניהם דוב, ושמעון שלום

ע״י הרב חיים ביק

Compliments of . . .

I. SHALOM & CO.

Incorporated

411—5th Avenue

New York City

אתכם הנני בחגיגתכם להגדיל פעולה ולהחזיק תורה ולומדי' בארה"ק ובגולה.

יצחק שלום

COMPLIMENTS and BEST WISHES FOR SUCCESS

— from —

MR. and MRS. EMIL RAUFMAN

412 Sterling Street

Brooklyn, N. Y.

ע״י הרב ח״צ קרוגער

Compliments of . . .

JULIUS POPKIN FUND

BERKLINE OF NEW ENGLAND

727 Front Street

Chicopee Falls, Mass.

ע״י הרב משה דן שיינקאָפף

Greetings From . . .

GARTENBERG & SCHECHTER'S

PIONEER COUNTRY CLUB

Greenfield Park, N. Y.

Strict Kosher — Modern Resort Hotel

Elevator — Heated — Air Conditioned

Open For Passover

א באגריסונג צו . . .

„ע ז ר ת ת ו ר ה"

און צו דעם חשוב'ן מנהל

הרב ר' יוסף אליהו הענקין שליט"א

גארטענבערג און שעכטער

אייגענטימער פון

פ י א נ י ר ק א נ ט ר י ק ל אַ ב

גרינפילד פארק, נ. י.

הארציגע ברכות צו אונזער שוועסטער

הרבנית חיה חנה תחי' ובעלה הרב רי"א הענקין שליט"א

חיים צבי קאזאקאוו ורעיתו

2375 S. W. 22nd Terr.

Miami Beach, Fla.

אלימלך ועטל מירקין

1484 Inwood Ave., Bronx, N. Y.

Compliments of . . .

MR. and MRS. MAX MIRKIN

1848 Inwood Avenue

Bronx, N. Y.

AND FRIENDS:

A. & P. COAL AND APRON & LINEN SUPPLY CO.
1376 Cronwell Ave.
Bronx, N. Y.

ISAAC ISENSTEIN
59 Legion Street
Brooklyn, N. Y.

HARRY MISENSON
Monroe, N. Y.

MORRIS ZIGEL
185 East 165th Street
New York, N. Y.

MRS. SARAH CARDON
New Rochelle, N. Y.

THE LEIB and HERMAN MERKIN FOUNDATION

Extends its

Sincerest Best Wishes to "Ezras Torah"

מיר באגריסען אייערע פערציג יאהר פון פרוכטבארער טעטיגקייט,
און ווינשען איר זאָלט זוכה זיין צו פארגרעסערן אייערע
נויטיגע שטיצע אין די קומענדע יאהרען עד ביאת הגואל.

ליב אנד הערמאן מערקין פאנד

MILROSE CHATEAU, INC.

RABBI CH. J. HIRSCH

1830 Pitkin Avenue

Brooklyn, N. Y.

ב ר כ ה מ ש ו ל ש ת

למנהיגי ועסקני המוסד

„ע ז ר ת ת ו ר ה"

לחגיגת „יובל הארבעים"

●

ה ר ב ח י י ם י ע ק ב ה י ר ש

בני ברק . . . ערהאלטענדיג אייער סקריפ
האָב איך בארעכענט אז מיין קרוב . . .
דער קראנקער און בלוט ארעמער איז נוי־
טיגער פאר מיר, האָב איך איהם דאָם
אָפּגעגעבען. זיינע הארציגע ברכות זאָלען
אייך אָנקומען. אנ"ו.

Greetings and Best Wishes...

MANOR POULTRY CORPORATION

Mr. Sol Katzoff, Prop.

Livingston Manor, N. Y.

Compliments of . . .

LOUIS & TESS LAVEN FUND

55 Tecumseh Dr.

Long Meadow, Mass.

ע״י הרב משה דן שיינקאָפף

לז"נ אבינו ואמנו

ר' ישראל זאב ב"ר יוסף מרדכי ז"ל

נפטר כ' אדר ב' תשי"א

ומרת הינדא מלכה בת ר' נפתלי צבי הלוי ע"ה

נפטרה ל' ניסן תשי"ב

יוסף מרדכי וחיים משה לפידות

*

LAPIDUS BROS.

560 Lefferts Avenue

Brooklyn, N. Y.

Congratulations from

KOSHER PRODUCTS

Prepared under the Supervision of

RABBI MOSES D. SHEINKOPF

Greetings from . . .

KINGSWAY CATERERS

2902 Kings Highway

Brooklyn, N. Y.

צ״י הו״ב ע״י טשיל

Compliments of . . .

M. G. KINSLER

18 Park Street

Springfield, Mass.

ע״י הרב משה דן שיינקאפף

בית מאפית המצות

הורוויץ ומרגרטן

משתתף בשמחת המוסד הקדוש

„עזרת תורה"

למלאות לו ארבעים שנה

תזכו להמשיך בעבודת הקודש עד כי יבא שילה.

Compliments of . . .

HOROWITZ & MARGARETEN

Review Ave. & 29th Street

Long Island City

Compliments of . . .

ALEXANDER HIRSCHHORN

Eastern Container Corp.

320 Parker Street

Springfield, Mass.

ע״י הרב משה דן שיינקאפף

Compliments of . . .

GOLD MANOR

RABBI M. Z. HIRSH

665 Willoughby Ave.

Brooklyn, N. Y.

מיטב ברכותי ליובל הארבעים.
ויהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם.

הרב מרדכי זעליג הירש

. . . Your gift refreshed the heart of an old weak widow of a great Talmid Chochom. May the Almighty help you. Please send occasionally . . .**M.P.** Saffad

Compliments of . . .

ISAAC GELLIS

STRICTLY KOSHER PROVISIONS

37 Essex Street

New York City

ליום חגיגת יובל הארבעים

של

„עזרת תורה"

הרינו מביעים בזה את מיטב איחולינו וברכותינו לכבוד הרבנים וה־
מנהלים של עזרת תורה וכן לכל התומכים והמחזיקים במוסד הזה.

ברגשי כבוד וברכה

הרבנים המפקחים על הכשרות

ובעל בית החרושת אייזיק געללים

ע"י הרב בערניקער

BEST WISHES TO "EZRAS TORAH"!

MR. and MRS. SOL FURST

67-66—108th Street

Forest Hills, N. Y.

ע"י הרב חיים ביק

Compliments of . . .

FABRIKANT BROS.

66 BOWERY

New York City

לזכר נשמת

אבינו עטרת ראשינו ירא שמים מרבים

השו״ב והמוהל המפורסם

מוה״ר **שמואל** ב״ר **בנימין פאבריקאנט** ז״ל

נכד היהודי הקדוש מפשיסחא

נפטר כ״ז ניסן, תשט״ז

משפחת פאבריקאנט

ע״י הרב חיים ביק

Compliments of . . .

MR. JOSEPH EFFRON

571 Main Street

Poughkeepsie, N. Y. ..

בן יכבד אב . . .   . . . יהי נא מופת לאחרים

ב ר כ ה . . .

מאת

י ו ס ף   ע פ ר א ן

לכבוד אביו הרבני הישיש המופלג בתויר"א

ר' **חיים צבי עפראן** שליט"א

ה' יאריך ימיו ושנותיו ויזכה לראות ביאת הגואל בבריאות גוף ונפש ורב נחת בישועת ה' על כל ישראל.

ברכה ותודה להאב והבן וכל הנלוים אליהם מהנהלת „**עזרת תורה**" ואלפי נתמכי' שבהם גדולי ישראל.

יהי' נא מר עפראן הנ"ל בכבוד אביו ובמעשה הטוב הזה למופת לאחרים שממנו יראו וכן יעשו.

ע"י הרב חיים ביק

Many Best Wishes from . . .

R. DEUTCH

1249 Pratt Blvd.

Chicago, Ill.

In Honor of My Parents O. B. M.

לעילוי נשמת

אבי מורי ר׳ **חיים זלמן** ב״ר **דניאל** ז״ל
נפטר י״ט אייר, תרצ״ח

אמי מורתי **חיה טילע** בת הר״ר **אליהו** ז״ל
נפטרה כ״ג אלול, תשט״ו

ת. נ. צ. ב. ה.

רפאל דייטש

ע״י הרב יוסף סגל

Compliments of . . .

LOUIS H. CLARK

121 West 20th Street

New York City

. . . Your gift was received with thanks. I moved to a new neighborhood in the suburbs where I am trying to organize a **Chevra Shas** and **Mishnayes**, whom I teach without compensation. **Please send us the necessary Seforim (religious books) which are needed here more than material aid . . . M.B.Z.A.,** Jerusalem

ברכות לעזרת תורה ליובל הארבעים

Compliments of . . .

SINGFRIED & NANETTE BENDHEIM

37 Wall Street

New York City

ברכות לעזרת תורה — תומכיה ונתמכיה

ולמנהלה היקר **הרב יוסף אלי' הענקין שליט"א**

ל י ו ב ל ה א ר ב ע י ם

הרב דוב בעריש צוקערמאן

5 Lovering Avenue Buffalo, N. Y.

CONG. BRITH SHALOM
Mr. H. Levine, Pres.
Buffalo, N. Y.

RABBI M. ROSNER
Buffalo, N. Y.

MR. N. BOORSTEIN
Buffalo, N. Y.

MR. A. HOFFMAN
67 Crestwood Ave.
Buffalo, N. Y.

MR. A. HEKNER
1462 Hertel Avenue
Buffalo, N. Y.

ברכותי המאליפות ואחולי הלבביים ליובל הארבעים של המוסד הנשגב
עזרת תורה ולמנהלו הדגול ידי"נ

הגאון ר' יוסף אלי' הענקין שליט"א

ובזה הנני קובע ציון לנפשות קדושות ויקרות שנפטרו ונהרגו על קדוש השם:

אבי מורי הרב המופלג בתוי"ש ורב חסד וצדקה
מוה"ר **יעקב ארי'** בהגאון **ר' שלמה זלמן ליפשיץ** הי"ד

אמי מורתי האשה הצנועה עדינת רוח ונפש מ' **איטל** בת **ר' יהודה ליב** הי"ד
בתי הילדה **אביבית-רשל** הי"ד נספית ביום מר ונמהר כ"ח חשון ת"ש
מו"ח הגאון הגדול פא"י **ר' יוסף ב"ר ישראל ארי' יוסלביץ** זצ"ל
הגאבד"ד דסובאלק, נפטר ביום י"ט שבט תרצ"ה
חותנתי הרבנית המפורסמה בחכמתה ובמעשיה הטובים מ' **שרה רבקה** הי"ד
בת הגאון הצדיק **ר' חיים אברהם** זצ"ל הגאב"ד דזאסלי
אחי הבכור **אברהם** ומשפחתו, ואחותי **מרים** הי"ד.

ת. נ. צ. ב. ה.

על אלה אני בוכי, עיני עיני יורדה מים.

דוד ליפשיץ
מלפנים אב"ד דסובאלק, ר"מ בישיבת ר' יצחק אלחנן

הריני מביע בזה אלופות ברכות לחתני היקר והמהולל הרב הגדול
בתורה ובחכמה . . .
מוה"ר **ישראל שלמה ראזנבערג** נ"י,

לרגל התמנותו למשרה גבוהה בממשלת ישראל,
בתור **תת-שר הסעד במדינת ישראל.**

יהי ד' אלקיו עמו ויעלה מעלה מעלה ויזכה לשתי שולחנות
ברוב עוז ושלו' לעמנו ולארצנו.

כברכת חותנו מוקירו מברכו בכל הטוב,
הרב אליעזר פרדמסקי

Compliments of . . .

RABBI and MRS. L. PREDMESKY

217 E. Mt. Eden
Bronx, N. Y.

ברכות מאליפות ואחולים לבביים ובברכת אריכות ימים ושנים לידידנו החו"ב וביראתו קודמת לחכמתו וכו' כמה"ר **ר' יוסף אלי' הענקין שליט"א**, מנהל המוסד הקדוש „עזרת תורה, המושיט יד עזרה לת"ח בפרט ולענייי אחב"י בכלל בארצנו הקדושה ובכל תפוצות ישראל.

הרב חיים צבי קרוגער

❋

לזכר נשמות הקדושים הי"ד

כבוד אבי הרב הגאון המפורסם

ר' יצחק יחיאל ב"ר משולם ורבקה קרוגער

ואמי מורתי הצדקנית

מרת פיגא בת ר' זלמן שאפירא מזאלקווא

אחי ר' יוסף קרוגער ואשתו ויו"ח

אחי הרב הגאון מקאסטאפל
ר' ברוך קרוגער ואשתו ויו"ח ע"ה

אחותי יענטא אשת גיסי הרב הגאון ר' דוד משה זייף
מקאמינקא סטר' עם כל יו"ח ע"ה

אחותי שרה יהודית אשת הרב הגאון הגדול ר' אהרן העלער
דומ"ץ דק"ק סטרי עם יו"ח ע"ה

אחותי הבתולה היקרה רבקה ע"ה

נהרגו ע"י הרשעים ימ"ש

בנם ואחיהם וגיסם

חיים צבי קרוגער

לפנים ראב"ד בריסל
מנהל לשכת לתקנת עגונות ועניני גיטין וקידושין
מאגוה"ר דארצות הברית וקנדה

481 Crown Street

Brooklyn, New York

ברכותינו הלבביות

להרבנים הגאונים המפורסמים ראשי „עזרת תורה" לכל תומכי'

ועסקני' לשם שמים, וביחוד לידידנו וידיד ה' . . .

הרב ר' **יוסף אליהו הענקין** שליט"א

המנהל ורוח החי' של „עזרת תורה"

ל י ו ב ל ה א ר ב ע י ם

●

„מ ז כ ר ת נ צ ח . . .

למיסד ונשיא „עזרת תורה"

הגאון ר' ישראל רוזנברג זצ"ל

אבא זלקא געווירץ

רב דוואטערבורי, קאנעטיקוט

בית הכנסת בית ישראל
שמואל יצחק הכהן בעראן, נשיא

בית הכנסת שארית ישראל
אברהם שטערנברג, נשיא

ישיבת בית דוד
צבי קלאמקין, נשיא

ברכותינו הלבביות והנאמנות שלוחות בזה למורנו ורבנו

הרב הג' ר' מרדכי ב"ר ישראל דולוביץ שליט"א

ורעיתו הרבנית שרה תחי'

שהכנים רוח חיים ויראת שמים בקהלתנו ומרביץ תורה ברבים וכו'.
יה"ר שיזכה להמשיך עבודת-הקודש מתוך נחת וכל טוב עד ק"כ שנה.

מרכז ישראל דבראנקס

BRONX CENTER OF ISRAEL

Ladies Auxiliary — Mens Club

63 EAST 181st STREET

BRONX, N. Y.

●

עיני עיני יורדה מים ועפעפי יזלו דמעות על הקדושים והטהורים
שנרצחו ע"י רשעים ארורים ימ"ש:

אבי מורי ר' ישראל ב"ר משה חיים ז"ל
אמי מורתי רחל בת ר' שמעון ע"ה
אחי היקרים בצלאל ז"ל וארי' ז"ל

אחותי היחידה בת שמונה עשרה, הנשמה היקרה והטהורה, הזכה והתמימה, הנפש הפיוטית שנפשי היתה קשורה בנפשה

מרת הינדה ע"ה

דודי ודודותי:

ר' אברהם ולאה רעדאק
ר' יוחנן וגוטע פישעראווסקי
ר' משה וחוה זימנוביץ ובנ"ב
ר' שלום ב"ר בצלאל והעניא דולוביץ ובתם פייגל ז"ל

בני דודים:

ר' יעקב וחי' אסתר דולוביץ ובתם חוה ז"ל,
ר' משה וגאָלדע וויינצימער ובניהם ברוך וזלמן ובנ"ב ז"ל
ר' אהרן וגוטע דרייזענשטאָק ובנ"ב ז"ל
ר' אברהם ודאָבע גוטמאן ובנ"ב ז"ל
ר' צבי ב"ר שמחה דולוביץ ובנ"ב ז"ל
משפחת פארבער ז"ל
וכל בני המשפחה ביחד עם כל קדושי ישראל
זכר כולם לחיי העולם הבא!

הרב מרדכי ב"ר ישראל דולוביץ ורעיתו שרה

רב בביהכנ"ס מרכז ישראל ד'בראָנקס

לזכר נשמת . . .

הרב הגאון רב פעלים

הרב משה זבולון מרגלית זצ"ל

אחד ממיסדי „עזרת תורה" וגזברה

מאת

ק"ק קהילת ישורון

אשר בתוכה כהן משך שלשים שנה עד שעלה למרום ז' אלול תרצ"ז

ת. נ. צ. ב. ה.

Greetings from . . .

CONG. KEHILATH JESHURUN

New York City

JOSEPH M. LOOKSTEIN, Rabbi

. . . My wife, my small children and myself wish to express our heartfelt gratitude for the Scrip which we received. We simply didn't have a penny in the house to feed the children. You can't imagine the joy which your gift caused. It saved our lives. Please continue to help our weak children, and also please send us shoes and clothing. May the Almighty give you strength to continue your noble work . . . **N. G.** Jerusalem

CONGREGATION B'NAI EMUNAH

Tulsa, Oklahoma

ARTHUR D. KAHN, Rabbi

HONORING . . .

REV. JOSEPH GILULA

MR. JULIUS ZELIGSON

MR. SAM PLOST

ולזכות נשמת הרבני המופלג בתומע"ט שהי' מסור בלב ונפש

„ל ע ז ר ת ת ו ר ה"

ר' נפתלי ב"ר כתריאל הלוי ליווינגסטאן ז"ל

נפטר כ"ד אייר

●

די הנהלה פון „עזרת תורה"

באגריסט אלע אויבן דערמאָנטע עסקנים, און ווינשט
זיי ברכה והצלחה וכל טוב,

כה לחי! גייט ווייטער אָהן מיט אייער הייליגער
ארבעט פאר דעם „עזרת תורה" פאָנד.
וה' יברככם בכל טוב!

די בעאמטע פון

קהילת בריסק בית יוסף לב טוב אין נוארק

און אלע מיטגלידער באגריסען

אונזער חשוב'ן מרא דאתרא

הרב הגאון ר' **ארי' ליב וועלער** שליט"א

און אלע רבנים וואָס באטייליגען זיך אין דער הייליגער

ארבעט פון

„עזרת תורה"

תל אביב . . . אייער סקריפּ האָט אונז מחי'
נפשות געווען. אונזער ארבייט גיט ניט
גענוג פארדינסט צו מינימאלע פאָדערונגען.
שיקט אונז גרעסערע הילף צו פאררינכטען
אונזער וואוינונג, וואָס אין די קומענדע
רעגענס איז ממש א סכנה. שס"ה

ברכות לבביות „לעזרת תורה״

ל י ו ב ל ה א ר ב ע י ם

ולמנהלה הנכבד

מוהר״ר יוסף אלי׳ הענקין שליט״א

ק ה י ל ת „ב י ת י ש ר א ל״

231 AINSLEE STREET

BROOKLYN, N. Y.

הרב שמעון ברענער

אשר זעליג סענדלער, פרעז.
שמואל מייזין, וויים פרעז.

Compliments of . . .

OLD BROADWAY SYNAGOGUE
Chevra Talmud Torah Anshei Marovi

15 Old Broadway, New York, N. Y.

JACOB KRET, Rabbi

OFFICERS

SAMUEL MILLER, Pres.
JACK BUCKLER, Ex-Pres.
SAMUEL RATNER, Vice-Pres.
T. DAVIDOFF, Treas.
HERBERT RATNER, Rec. Sec'y.
MRS. S. MILLER, Fin. Sec'y.

LADIES AUXILIARY
— of —
CHEVRA TALMUD TORAH ANSHEI MAROVI

OFFICERS

MRS. DORA RATNER, Pres.
MRS. ANNA BUCKLER, Ex-Pres
MRS. S. DAVIDOFF, 1st Vice-Pres.
MRS. FAY BUCKLER, 2nd Vice-Pres.
MRS. A. BUCKLER, Treas.
MRS. E. SADOFF, Rec. Sec'y.
MRS. S. MILLER, Fin. Sec'y.

TRUSTEES

MRS. L. RAPPAPORT
MRS. I. ISRAEL

מיר, די קינדער און אייניקלאך, גיבען אונזערע נדבות לעזרת תורה

לזכות נשמת אמנו הרבנית הצדקנית
מרת פרידא רבקה בת הרב ר׳ יהודה ליב זללה״ה
נפטרה ז׳ אלול תר״פ

וליא״צ אביה ט״ז סיון תרצ״ג, וליא״צ אמה
הרבנית שימא בת הרב ר׳ נחום זללה״ה
י״א ניסן תרצ״ח

בנותיה ובניה ונכדיהם המתאמרים בכבודם:

שיינא גרענאוו, שאשא דוויר וחשא דבורה וועבער
אברהם הלל ואליעזר הענקין

הנני נודב לעזרת תורה

לזכות אבי־אבי הר׳ אברהם ב״ר יצחק זללה״ה
נפטר עשרה בטבת תרס״ג

ואם אבי מרת שאשא בהר״ר יואל זללה״ה
ח׳ מרחשון תרנ״ז

ולזכות בני הבחור המופלג בתוי״א חיים שימי זללה״ה
יא״צ כ״ג אדר תרפ״ז

ואחי מרדכי ליב, יא״צ י״ז סיון

ואחותי דבורה אסתר זללה״ה

ולזכות נשמת חמי המופלג בתורה ומעשים טובים
הר׳ יעקב יהודה ב״ר יוסף קאזאקאוו זללה״ה
יא״צ ז׳ כסלו תר״ף

וחמותי היחסנית הכבודה מרת מרים בת ר׳ צבי חיים זללה״ה
יא״צ י״א סיון תר״ף

ונשמות כל קרובינו.

זכותם יגן על בתם הרבנית החכמנית מרת חיה חנה תחי׳ לאורך ימים ושנים, בבריות גופא ונהורא מעליא לראות ישועת ה׳ עמנו ועם כל ישראל — ועל כל משפחתם.

נאם יוסף אליהו הענקין

SIVER PAGE

עמודי כסף

נקדם בברכה את המוסד

„עזרת תורה"

התומך הגדול והחביב של כל בני התורה בארצנו.

א. ק. סקריפ (בחירה)

O. K. SCRIP

120 Liberty Stree

New York City

* * *

„צפת... אייער מתנה האָט דערקוויקט די
הארץ פון אַן אַלטער שוואַכער אלמנה
פון אַ גרויסען תלמיד חכם. זאָל ג' אייך
העלפען, שיקט אָפּט. מ.פ.

SIVER PAGE עמודי כסף

ברכות צו „עזרת תורה"

צו דעם פערציג יאָהריגען יובילעאום

איך האָב איבערגענומען די ארבייט פאַר „עזרת תורה" אין טאראנטא. נאָך דער פטירה פון מרן הרב יהודה ליב גרויבארט ז"ל. ער האָט דאָס פארלאנגט פון מיר בעודו בחיים.

איך בעטראכט תמיד עזרת תורה ארבייט אלס הייליג און טייער און כ'שטרענג זיך אָן מיט אלע כוחות צו פארשטארקען און פארגרעסערען די בייטראָגען.

נעמט אָן מיינע ברכות פאר דערפאָלג אין אייער אנשטרענגונג צו העלפן רבנים אדמורי"ם און תלמידי חכמים, וואָס נויטיגען זיך אין שטיצע.

בברכת כהנים, יהודה פנחס הכהן כ"ץ

BEIT HAKNESET HAGODOL BEIT JACOB

Toronto, Canada

B. HAUER, Rabbi — MR. M. GOODMAN, Vice-Pres.

MR. M. GROSS, Pres. — MR. F. SINGER, Chairman of Charity Fund

TORATH EMETH CONGREGATION
TALMUD TORAH EITZ CHAIM

Toronto, Canada

דער „עזרת תורה" פאָנד דריקט אויס אַ הארציגען יישר כח צו די פיהרער פון בית הכנסת הגדול בית יעקב, טאָראנטאָ, קנדה ובראשם זייער מנהיג רוחני הרב ר' בנימין האוער און דער פרעזידענט פון שוהל ר' משה גראָס נ"י, דער גבאי פון צדקה פאנד ר' משה סילווערבערג נ"י, דער טרעזשורער פון שוהל ר' קלמן סילווערשטיין נ"י, פאר זייערע גרויסע און מסירות נפש'דיגע לייסטונגען לטובת אונזער הייליגען מוסד.

די בית יעקב שוהל וועלכע איז איינע פון די עלסטע, גרעסטע און וויכטיגסטע שוהלען אין טאָראָנטאָ, מיט איהרע פיעלע הונדערטער מעמבערס, איז פון אלעמאל א געטרייער און איבערגעגעבענער פריינד פון דעם עזרת תורה פאָנד. זי דריקט אויס איר פריינטשאפט מיט די גרויסע און באדייטענדע סומעס געלט וועלכע די שוהל שיקט פאר אונזער מוסד יעדעם יאהר, און אויך מיט דעם סבר פנים יפות מיט וועלכען זי טוט עס. מען דאַרף די שוהל ניט דערמאָנען און דאקוטשען נאָר מיט אומבאַשרייבליכער פינקטליכקייט שיקט אריין פיר מאָהל אין יאָהר איר ברייטהארציגע ביישטייערונג צום עזרת תורה פאָנד.

און באזונדער באגריסען מיר אונזער איבערגעגעבענעם עסקן ר' יהודה פנחס הכהן כ"ץ שליט"א וועלכער איז דער עמוד התוך לטובת עזרת תורה און טראָגט פיעל ביי, צו דער הצלחה פון אונזער יעהרליכן קאמפיין.

GOLDEN PAGE

עמודי זהב

ברכה להנהלת „עזרת תורה", תומכי' ונתמכי'.
ולכ' אבי אמי . . .

הרב הגאון החסיד ר' **מענדל ליב לעווין** שליט"א

לפנים רב במינסק, רוסיא ובביהכנ"ס אנשי מינסק, בבראנקס
כעת בתל-אביב, א"י

מאת נכדו הערמאן וואוק

Compliments of . . .

RABBI MENDEL LEIB LEVINE

Tel Aviv, Israel

Herman Wouk, New York

. . . I received your Scrip. I decided to transfer it to my relative who is anemic and is more needy than I am. Please accept his hearty thanks...

A. N. W., Bnei Brak

עמודי זהב

Greetings from . . .

David Rosner

of

THE STERLING HOTEL

Miami Beach, Fla.

מיר באגריסען אונזער ידיד ותיק הרב הגאון המפ' בצדקתו

ר' נפתלי צבי ריף שליט"א

הגאב"ד דקעמדן

וויים פרעזידענט פון עזרת תורה

און אַ ספעציעלע ברכה לידידנו הרב

ר' יוסף אליהו הענקין שליט"א

דער באליבטער מנהל

זאָל זיי גב"ה געבען כח ועוז צו אַוועקשטעלען דיזען גרויסען הייליגען מוסד אויף די גיהעריגער הויך!

יונה גרינוואלד און דוד ראזנער

ועד עזרת תורה מברך

את הרבני המופלג בתורה ומעשים טובים

מוה"ר **יונה גרינוואלד** וביתו הי"ו

ואת חתנו הנדיב המפואר

מר **דוד ראזנער** נ"י

בעל מלון סטערלינג במיאמי ביטש פלא. כאחד מטובי וחשובי עסקני המוסד.

בזכות כל בני התורה בתבל, הנתמכים ע"י עזרת תורה, ישאו ברכה מאת ד' עבור מסירותם הנלהבה ועזרתם הגדולה בכל מפעלי עזרת תורה במשך שנים רבות.

יזכו לחיים ארוכים עושר ואושר עד ביאת ינון.

✡ *GOLDEN PAGE* ✡

עמוד יזהב

Congratulations . . . To All The Leaders
Of "EZRAS TORAH" And All Its Good
Friends In Baltimore.

SIMON WEINER & BROS.
Weiner Foundation

די הנהלה פון עזרת תורה

באגריסט אלע רבנים און עסקנים פון **באלטימאר** פאר זייער איבערגעגעבענער מיטארבייט אין עזרת תורה.

באזונדערס באגריסען מיר דעם באוואוסטען נדיב און עסקן יקר יקרים . . .

מר סיימאן ווינער

ואחיו נ״י

ואמם מרת חוה נעמי ווינער תחי׳

פאר זייער ווירדיגע יעהרליכע נדבות און איבערגעגעבנהייט בלב ונפש לטובת די טויזענטער תלמידי חכמים וואס ווערען געשטיצט דורך

עזרת תורה.

השי״ת זאל אייך געבען ברכה והצלחה אז איהר זאלט קענען אנגיין מיט אייער הייליגער ארבייט עד מאה ועשרים שנה.

לזכר נשמת ר׳ יוחנן ב״ר רפאל ווינער ז״ל, נפטר ז׳ ניסן תרפ״ו

תהא נפשו צרורה בצרור החיים

SILVER PAGE

עמודי כסף

Compliments of . . .

GIANT FOOD DEPARTMENT STORES

Box 1804

Washington, D. C.

ברכה לעזרת תורה ולמנהיגיה

יזכור להרים קרן התורה ולומדיה

נחמיה כהן

GOLDEN PAGE

עמודי זהב

ברכה לעזרת תורה

מבית מסחר שובע

הרב יחזקאל בעסער | לייב שולגאסער

BEST WISHES FOR SUCCESS!

SOVA MANAGEMENT CO.

154 Nassau Street

New York City

WO. 2-6860

Rabbi O. Besser | **L. Schulgasser**

„ירושלים... אייער מתנה האָב איך מיט
דאַנק מקבל געווען. אזוי ווי איך וואוין אין
אַ נייער שכונה אויסער'ן שטאָדט, און איך
טריי צו אָרגאַניזירען אַ חברה ש"ס און
משניות, און איך לערען פאר זיי אום־
געצאָלט, בעט איך צו שיקען צו אונז די
נויטיגע ספרים. גייסטיגע שפייז איז נוי־
טיגער פאר קערפערליכע . . . מ"י בצ"א.

עמודי זהב

מיר באַגריסען די פיהרער פון „**עזרת תורה**" צו דער פייערונג פון פערציג יאָהר הייליגע ארבייט.

א באַזונדערע ברכה צו אונזער פריינד הרב הגאון **ר' יהודה אלטוסקי שליט"א**, הרב המכשיר שלנו.

Compliments of . . .

HEBREW NATIONAL SAUSAGE CO.

184 S. Elliot Place

Brooklyn, N. Y.

— Famous for its Kosher Products —

„ירושלים... אייער שיינע מתנה האָבען
מיר מקבל געווען. בזכות המצוה פון מקיים
נפש מישראל זאָלען אלע וועלכע עוסק'ן
זיך אין הייליגען עזרת תורה האָבען
לאַנגע געזונטע יאָהרען און דערהאַרע'ן
א ישועה אויפ'ן כלל ישראל . . . י"נ כ"ג.

ע"י הרב יהודה אלטוסקי

GOLDEN PAGE

עמודי זהב

עמודי זהב

די ברידער שרייבער באַגריסען דעם „עזרת תורה" און באַזונדער הרב הגאון הצדיק ר׳ נפתלי צבי יהודה ריף שליט"א, הגאב"ד דקעמדן.

Compliments of . . .

SCHREIBER FOUNDATION

New York City

„ירושלים... אייער מתנה האָט ריכטיג צוגעטראָפען, מחי׳ געוועז אונז מיט די קליינע קינדער, וואָס לערנען תוה"ק, מתוך הדחק. עס געהט ווינטער, אפשר קענט איהר אונז שיקען קליידער. גב"ה זאָל אייך מזכה זיין טאָהן פיעל גוטס תמיד . . . וכ"ב

GOLDEN PAGE

עמודי זהב

ברכות „לעזרת תורה" ולמנהלה הנכבד

הרב יוסף אליהו הענקין שליט"א

●

צבי ורעיתו יעטא לעווין

לז"נ אביו ר' יעקב ב"ר יהודה ליב ז"ל

ואמו מרת חי' בת"ר צבי ע"ה

MR. and MRS. HARRY LEVINE

Colchester, Conn.

DIAMOND PAGE

הרוזי מרגליות

מר ומרת לאקער

אייגענטימער פון בארימטען

פארק אין האטעל

בארדוואלק און 115טע סטריט, ראקאוויי פארק

אונטער השגחה פון

הגאון ר' משה בנימין טאמאשאוו שליט"א

און משגיח תמידי הרב אליעזר הכהן ארלאן שליט"א

באגריסען דעם **עזרת תורה** צום פערציגסטען יובילעאום און

ווינטשען איהרע פיהרער דעם בעסטן דערפאלג אין זייער

הייליגער ארבעט.

Greetings and Best Wishes from . . .

THE PARK INN HOTEL

Boardwalk & 115th St., Rockaway Park

Under Strict Supervision of

RABBI M. B. TOMASHOFF — RABBI L. ORLAN

ועד הנהלת עזרת תורה מברך את הנדיב הנכבד מר ה. לאקער

נ"י ורעיתו בעל המלון המפורסם „**פארק אין**" בראקאוויי פארק עבור

כל הטוב אשר עשה ועושה לטובת מוסדנו הקדוש.

ישלם ה' פעלו ויזכה לברכה הכתובה בתורה.

ע"י הרב מאיר כהן והרב פ"ט טייץ

DIAMOND PAGE

חרוזי מרגליות

ברכה להמוסד הקדוש עזרת תורה
למנהליו ולנדיביו ולאלפי נתמכיו
שבתוכם גדולי ישראל וצדיקיו

ל ז כ ר נ ש מ ת

אבינו פארנו ופאר הדור, הגאון שר התורה

ר׳ ישראל ב״ר גרשון הלוי

זכרונו לברכה לחיי העולם הבא

ראש מיסדי עזרת תורה ונשיאה במשך יותר מארבעים שנה

(ט״ו אלול תרע״ה — י״ד שבט תשט״ז)

מעמודי אגודת הרבנים ונשיאה במשך יותר מארבעים שנה
ומקברניטי היהדות בכלל.

ת נ צ ב ״ ה

מאת בנו יחיאל מיכל

ובנותיו:

צפורה רעדלהיים, לאה דזייקאבס ובײלא פיקעלנער

In Memory of Our Beloved Father

RABBI ISRAEL ROSENBERG

זצ״ל

MR. & MRS. J. MITCHEL ROSENBERG
MR. & MRS. ABRAHAM REDELHEIM
MR. & MRS. ISRAEL JACOBS
MR. & MRS. J. PICKELNER

DIAMOND PAGE

— יקרים מסולאים בפז —

שמחים אנו להשתתף בפועל

בחגיגת יובל הארבעים שנה של המוסד הגדול והקדוש

„עזרת תורה"

מוסד זה זכה להכרה מטעם כל גאוני וקדושי תבל עוד בדור הקודם, והוא באמת עושה גדולות ונצורות להחזקתם של בני התורה הנצרכים בכל אתר ואתר.

נברך את כל חברי ההנהלה וביחוד את ידידנו ידי ה' ואנשים

הרב ר' יוסף אלי' הענקין שליט"א

בטחוננו עז, שהמוסד הכי חשוב הזה יתפתח וישגשג להרמת קרן התורה ולתפארת היהדות המסורתית.

ועד בעלי בתים למען חגיגת יובל עזרת תורה

יצחק מאיר בונים
דוב בערנשטיין
נחמן הויזמאן
נח לעווין
דניאל והלל מאירס
לז"נ אביהם המופלג בתומע"ט
ר' אברהם מאירס ז"ל

מאיר סטאוויסקי
לז"נ **ר' אברהם מנחם**
סטאוויסקי ז"ל
אבא פינקלשטיין
שבתי פרנקל
מנשה שטיין
יוסף שפירא

Aaron Tabak
New Brunswick, N. J.
M. J. Tartar
Camden, N. J.
Herman P. Taubman
Tulsa, Okla.
Louis Taubman
Tulsa, Okla.
David Teitelbaum
Tulsa, Okla.
H. Tennenbaum
Woodmere, L. I.
Lester Tobin
Queens, N. Y.
M. R. Travis
Tulsa, Okla.
Esther Ughez
Poughkeepsie, N. Y.
Louis Wald
Hartford, Conn.
Pearl Watts
Morris Wiederlight
Forest Hills, N. Y.
Wilf Bros.
Phila., Pa
Wilno Kosher Sausages
Chicago Ill,.
J. H.Whittemore Co
Naugatuck, Conn,
Joel A. Wolf
Tulsa, Okla.
Wolfson Oil Co.
Dallas, Texas
Harry K. Wolpert
Baltmiore, Md.
Max Wolpert
Baltimore, Md.
H. Wright
Tulsa, Okla.
Julius & Celia Zeligson
Tulsa ,Okla
Zeligson Truck Co
Shomo Zeff
Camden ,N .J.
I. Zucker
Charleston, S. C.

Harry Pulasky Foundation
Houston, Ttexas
M. Pristofsky
Charleston, S. C.
H. S. Rab
Indianopolis, Ind.
Milton Rabinowitz
Harbeson, Del.
Nathan Reiff
Baltimore, Md.
Daniel Reisman
Jamaica, L. I.
Abraham Rich
Lakewood, N. J.
Charles Richter
Mt. Vernon, N. Y.
Jack Roberts
Okmulgee, Okla.
Ralph Robbins
Southbridge, Mass.
Rokeach Foundation
Flushing, L. I.
I. Roseman
Phila, Pa.
Israel Rosenbaum
Newark, N. J.
Wm. Rothstein
Lawrence, L. I.
Max Ruch
Worcester, Mass.
S. Rudofker & Sons
Phila, Pa.
Harry Sacks
Baltimore, Md.
H. Saltz
Brightwaters, N. J.
Eli Sanditen
Tulsa, Okla.
Herman Sanditen
Tulsa, Okla.
Juius Sanditen
S. Seresewsky
Worcester, Mass.
Samuel Sawitz
Phila., Pa.
Leon Sher
Miami Beach, Fla.
I. Shostak
Phila., Pa.
Mrs. Ch. Schreiber
Baltimore, Md.
J. Schwartz
Pawtucket, R. I.
Jacob Siegel
Baltimore, Md.
P. Silver
Augusta, Ga.
Sinai Kosher Sausage
Chicago, Ill.
Sam Solomon & Co.
Charleston, S. C.
Sam Rudd
Wichita, Kansas
Stanford Mortgage Co.
Tulsa, Okla.
Star Furniture Co.
Charleston, S. C.
Jack Stein
Tulsa, Okla.
Ben Zion Steinberg
Camden, N. J.
Asher Stockeim
Saratoga, Springs, N. Y.
Mayer Strauss
Baltimore, Md.
L. Strauss
Dallas, Texas
Morris Sugarman
Passaic, N. J.

H. Krieger
Lancaster, Pa.
Hyman Land
Baltimore, Md.
Milton Lasson
Baltimore, Md.
Louis & Tess Laven
Long Meadow, Mass.
Lazarus
Spring Valley, N. Y.
Sid L. Lazarus
Tulsa, Okla.
Charles Lebow
Tulsa, Okla.
Simon Lebow
Tulsa, Okla.
E. Lesowoy
Allentown, Pa.
Le savoy Foundation
Allentown, Pa.
Harry Levine
Colchester, Conn.
M. Levine
Norwich, Conn.
Sol B. Levine
Baltimore, Md.
H. N. Levowich
Boston, Mass.
Rosenfeld Bros.
Pittsburgh, Pa.
Liberty Furniture
Charleston, S. C.
Liberty Iron & Metal
Dallas, Texas
William Looban
Baltimore, Md.
Benedict Lubell
Tulsa, Okla.
Gert Mack
Jamaica, L. I.

Manor Poultry
Parksville, N. Y.
Dr. Jos. Gordon-Margolis
Phila, Pa.
Morris Mandell
No. Plainfield, N. J.
I. Meyerhoff
Baltimore, Md.
Andrw N. Miller
Richmond Hills, N. Y.
Israe Miller
Jersey City, N. J.
Meyer A. Miller
Baltimore, Md.
Millers-Meyers Foundation
Tulsa, Okla.
Morris Mizel
Tulsa, Okla.
Sam A. Mizel
Tulsa, Okla.
Moran Pipe Co.
Tulsa, Okla.
Morrison & Schiff
Boston, Mass.
I. Nadel
Tulsa, Okla.
Simon Needle Fund
Baltimore, Md.
Jerome Naron
Tulsa, Okla.
Sam Neustader
Atlantic City, N. J.
Irving M. Newman
Jamaica, L. I.
Jacob Pleet
Baltimore, Md.
J. Popkin Foundation
Chicopee Falls, Mass.
Morris M. Rosenthal
Cincinnati, Ohio

European Provision
Baltimore, Md.
Esther Feld
Tulsa, Okla.
Henry Feurstein Foundation
Malden, Mass.
Louis Fisher
Baltimore, Md.
Food Fair Stores
Elizabeth, N. J.
Max Frank
Phila, Pa.
Dave Friedman
Rockaway Beach, N. Y.
Furst Foundation
Forest Hills, N. Y.
Ralph & Helen Garfiel
Cedarhurst, L. I.
Mrs. A. Gazewitz
Madison, Wis.
B. Gavenda
Peoria, Ill.
Joseph Gelfman
Far Rockaway, L. I.
Harry Gershow
Tulsa, Okla.
M. Getz
Phila., Pa.
L. Ginsberg Estate
Staten Island, L. I.
Sam Glass
Phila, Pa.
S. M. Goldberg
Elmwood Park, Ill.
Abe Goldsmith
Drumrigth, Okla.
S. Gardiner
Chicago, Ill.
Samuel R. Greenbaum
Detroit, Mich.

Mel Griffith
Tulsa, Okla.
Anna Greenstone
Atlantic Cit, N. J.
William Grodzinsky
Omaha, Neb.
Jacob Guth
Woodmere, L. I.
M. Halpern
Phila, Pa.
Herny Hirsh
Maspeth, L. I.
Horowitz Bros. & &Margaretten
L. I. City, N. Y.
J. Hurwitz
Harrisburg, Pa.
James Horowitz
Neponsit, N. Y.
Hudson Co. Butchers
Jersey City, N. J.
B. Jacobs
Phila, Pa.
H. G. Kaiser
Tulsa, Okla.
Herbert Kallmeyer
Sam Kantor
Tulsa, Okla.
Louis Kaplan
Baltimore, Md.
Rochel Kaplan
Baltimore, Md.
Milton B. Kaufman
Baltimore, Md.
M. G. Kinsler Co.
Springfield. Mass.
Guta Kramarsky
New Rochelle, N. Y.
Harry Krawetz
Tulsa, Okla.

LIST OF EZRAS TORAH SUPPORTERS

Abrams Foundation
Rabbi H. Adelman
Phila, Pa.
Rachel Adler
Baltimore, Md.
Philip Albert
Trenton, N. J.
William Alpert
Long Beach, N. Y.
W. Artz-Lisle Mills
Allentown, Pa.
Jacob & Florence Behrens
Woodmere, L. I.
Mrs. Benedict
Phila, Pa.
S. & I. Benesh
Baltimore, Md.
Jacob Berkelheimer
Pawtucket, R. I.
H. H. Bern
Tulsa, Okla.
Morris Bienenfeld
Neponsit, N. Y.
A. Bitensky
Far Rockaway, N. Y.
H. Blinder
Chicago, Ill.
Adolph Braude
Chicago, Ill.
Jacob Braun
Millburn, N. J.
M. Budovitch
St. Johns, N. B.
David Chertkoff
Baltimore, Md.
Abraham Clief
Detroit, Mich.
Abraham Cohen
Far Rockaway, N. Y.
Dr. William Cohen
W. Mount, Montreal, Can.
Max Cohen
Chicago, Ill.
M. Cohen
Washington, D. C
Sol Cohen
Kansas City, Mo
Mr. & Mrs. I. Davidowitz
Baltimore, Md.
Fred & Carline Deutch
Jamaica, L. I.
R. Deutch
Chicago, Ill.
Barnett Dickstein
New Haven, Conn.
Riva Basha Diener
Baltimore, Md.
S. Diener
Elizabeth, N. J.
Morris Dritch
Ponca City, Okla.
Gimpel Striar
Corinna, Me.
Edleman
Phila, Pa.
S. Edelstein
Phila, Pa.
Joseph Efron
Poughkeepsie, N. Y.
G. Eisenberg
Passaic, N. J.
Abraham & Rose Ellis Found
Phila, Pa.
I. Eskin & Son
Gloucester, N. J.

Gerofsky Bros.
Louis Ginsburg
Sam Gitlow
Sam Goldberg & Sons
Dora Golding
Jacob Goodman
Yitzchak David & Necham Goldstein
H. Gottesman Tree Foundation
Louis Grau
Grossman Foundation
Natan Hausman
J. Hersh
Harry Hershkowitz Foundation
Baird Fund
H. Hirsh Public Cap.
Robert G. Horowitz
Mr. & Mrs. I. Jacobs
Max Jacoby Foundation
Dora Katz
Fania Kaufman
David Kestenbaum
Kestenbaum Bros.
Kowalsky Kosher Deserts
H. L. Krausher
Morris Lagowitz
Hon. Senator Herbert Lehman
Nathan Levine
Ellis Levy
B. Lindenbaum
B. Manichewitz Co.
Leib Merkin
W. Meyers & Sons
Dr. Raphael Moller
M. Morgenstern
G. Neustader
M. Neustader
I. Ochs
Sylvan Ostreicher
M. Propp Foundation
Dr. Elias Rappaport
Real Kosher Sausage Co.
Anita-Adolph Rimberg Found.
Benjamin M. Rosenblatt
William Roth Foundation
Isaac Shalom
Joseph Shapiro
Joseph S. Shaw
Louis Schleifer.
W. & I. M. Shoulder
Schreiber Bros. Foundation
Max Schreiber
Nathan Schupf
Leon Schwalbe
Harry Schwartz
M. Schwartz
Leon Sigall
Solomo Siegel
Sam & Rose Silver
A. N. Sael
Samuel Stavsky
Menashe Stein
Elfrieda Sternberger
A. Streit Matzoh Co.
W. Sukenik
Louis Swiger
Chaim Wachtel
Eli S. Weller
Herman Wouk
Gustaf Wurzweiler Found.
Zion Kosher Sausage

LIST OF EZRAS TORAH SUPPORTERS

Brooklyn

Louis W. Becker
Harry Bobrow
A. Chechick
Ernst Bodenheimer
L. H. Dorman
Harry Estrischer
Hebrew National
Isaac Hedaya
M. Hirsh
Alvin Kaplan
Stephen Klein & Co.
Samuel Kolatch
Sender Kolatch
Rachel Krauss
Lapidus Bros.
Baruch Leichtung
H. Levine
Fishel Martz
S. Mendelson
Monarch Wine Co.
J. I. Moss
Joseph Moslow
A. Nadish
Philip Palewsky
I. Parnes
Charles Paston
H. Pelcyger
Mrs. A. Perlmutter
S. Polstein
Gabriel Raiff
Rosenbatt Casing
J. Rosenzweig
Jacob Schneider
Rubin Bros.
Philip Schoenfeld
Carl I. Shcrag
A. Shoulder
Martin & Frieda Silby
Samuel Silk
Louis Silverman
J. Stawisky
Storch Foundation

New York City

Avalon Caterers
Ansl Charity Foundation
Julius Bayer
Siegfried & Nanette Bendheim
Bernard Bernstein (Bernson Incorporated
Marcus Bistritzky
J. Blumenfeld
J. Brill
Irving Bunim
Chelsea Knitting Co.
S. H. Chertoff
S. Chaikowitz
Jaaqueline Cohen
Harry Cohen
Louis H. Clark
M. Dyckman
L. Edison
A. Eichler
A. Eichler
Mrs. I. Etra
Louis Etra
Max Etra
Harry Fishel Found.

COMMODORE HOTEL
Swan Lake, N. Y.
LEVBOURNER HOTEL
Woodbourne, N. Y.
LEISER HOUSE
WhiteL ake, N. Y.
Mr. Leiser, Prop.
MONTEREY
Woodbourne, N. Y.
LERNER'S BUNGALOW Colony
White Lake, N. Y.
Mr. Lerner, Prop.

OLIVER COUNTRY CLUB
Woodbourne, N. Y.

NEW WINDSOR BUNGALOWS
White Lake, N. Y.

JACOB EISENBERG HOTEL
Woodbourne, N. Y.
LAKE HOUSE HOTEL
Woodridge, N. Y.
Mr. I. Katz, Prop.
FRIEDMAN HOUSE
Woodridge, N. Y.
Mr. H. I. Gerson, Prop.
KANTROWITZ HOUSE
Woodridge, N. Y.
Mr. J. Joffe, Prop.
KLEINBERG'S ISRAEL HOTEL
Woodridge, N. Y.
Mr. Fishel Kleinberg, Prop.
FOUR GABLES HOUSE, Inc.
Wurtsboro, N. Y.
P. Cohen, Prop.

GROSS HOTEL
Saratoga Springs, N. Y.
GROSSMAN'S VICTORIA
Saratoga Springs, N. Y.
ICELAND
Saratoga Springs, N. Y.
NEW YORKER
Saratoga Springs, N. Y.
PLAZA HOTEL
Saratoga Springs, N. Y.
RO-ED MANSION
Saratoga Springs, N. Y.
WEINSTEIN'S HOTEL
Saratoga Springs, N. Y.
WOODLAND HOTEL
Saratoga Springs, N. Y.
Mr. O. Stockheim, Prop.
HOTEL ADLER
Sharon Springs, N. Y.
Mr. Adler, Prop.
AMERICAN HOTEL
Sharon Springs, N. Y.
Mr. Lipman, Prop.
CENTRAL HOTEL
Sharon Springs, N. Y.
COLUMBIA HOTEL
Sharon Springs, N. Y.
EMPIRE HOTEL
Sharon Springs, N. Y.
GRAND UNION
Sharon Springs, N. Y.
KRIGER HOUSE
Sharon Springs, N. Y.
NEW LINCOLN
Sharon Springs, N. Y.
Mr. Nathan Bodner, Prop.
MADISON HOTEL
Sharon Springs, N. Y.
S. Pithourtz, Prop.
RICHER HOTEL
Sharon Springs, N. Y.

ROSEBORO HOTEL
Sharon Springs, N. Y.
ROOSEVELT HOTEL
Sharon Springs, N. Y.
RUBIN'S KOSHER GARDEN HOTEL
Sharon Springs, N. Y.
SHARON HOTEL
Sharon Springs, N. Y.
UNION HOTEL
Sharon Springs, N. Y.
Mr. & Mrs. M. Prager, Owners
WASHINGTON HOTEL
Sharon Springs, N. Y.
Mr. & Mrs. Pollack, Prop.
HOTEL LEVITT
So. Fallsburg, N. Y.
Levitt & Becker, Owners
SAXONY HOTEL
So. Fallsburg, N. Y.
GARTNER'S HOTEL
Spring Valley, N. Y.
HARRIS HOUSE
Spring Valley, N. Y.
HILLCREST HOTEL
Spring Valley, N. Y.
Mr. Goldman, Prop.
KASTEN HOTEL
Spring Valley, N. Y.
STRASSFELD HOTEL
Spring Valley, N. Y.
ROSNER'S AUERBACH HOTEL
Spring Valley, N. Y.
SINGER'S LAKESIDE HOTEL
Spring Valley, N. Y.
ZELENKA HOTEL
Spring Valley, N. Y.
THE NEW GRANT HOUSE Inc.
STAMFORD—in the Catskills, N. Y.

RAPHAEL HOTEL
Miami, Beach, Fla.
REVLIN'S HOTEL
Miami, Beach, Fla.
STERLING HOTEL
Miami, Beach, Fla.
Mr. David Rosner, Prop.
STRATH HAVEN HOTEL
Miami, Beach, Fla
Mr. N. Ginsburg, Prop.
TIDES HOTEL
Miami, Beach, Fla.
Mr. Grundwerg, Prop.
WALDMAN'S HOTEL &
Miami, Beach, Fla.
VICTOR HOTEL
Miami, Beach, Fla.
Rev. J. Waldman & Sons, Prop.
ASHLEY COUNTRY CLUB
Monsey, N. Y.
Mr. Mack, Prop.
MONSEY GARDEN HOTEL
Monsey, N. Y.
Mr. Sternfeld, Prop.
MONSEY PARK HOTEL
Monsey, N. Y.
Fev. J. Rubinfeld, Prop.
BAGISH HOUSE
Monticello, N. Y.
Mr. Bagish, Prop.
BERMAN HOUSE
Monticello, N. Y.
EISENBERG HOTEL
Monticello, N. Y.
ANSEL BERKOWITZ HOUSE
Mountaindale, N. Y.
EVERGREEN HOTEL
Mountaindale, N. Y.
JOSEPH BUNGALOWS
Mountaindale, N. Y.
Mr. Harris Joseph, Prop.

KRAEMER'S OLYMPIA
Mt. Clemens, Michigan
TANZVILLE HOTEL
Parksville, N. Y.
TWO STAR LODGE
Parksville, N. Y.
WEINREB HOTEL
Parksville, N. Y.
CAMP WISOKI
Rensslaerville, N. Y.
TERRACE HOTEL
Richfield Springs, N. Y.
Mr. J. Getzleck, Prop.
MONTEREY HOTEL
Richfield Springs, N. Y.
PARK INN HOTEL
Rockaway Park, N. Y.
Mr. HarryLocker, Prop.
HOTEL WASHINGTON
Rockaway Park, N. Y.
Mr. Levine, Prop.
HOTEL ALPINE
Roscoe, N. Y.
HOTEL TEL AVIV
Roscoe, N. Y.
BILLER
Saratoga Springs, N. Y.
BRENNER'S
Saratoga Springs, N. Y.
BROOKLYN
Saratoga Springs, N. Y.
COLUMBIA
Saratoga Springs, N. Y.
FLORA LODGE
Saratoga Springs, N. Y.
EMPIRE
Saratoga Springs, N. Y.
H. Barash, Prop.
FELLER HOTEL
Saratoga Springs, N. Y.
Mr. Baum, Prop.

HYMAN & POLLACK
Lakewood, N. J.
LAUREL-IN-THE-PINES
Lakewood, N. J.
Mr. & Mrs. Al Tish, Prop.
EVITT HOTEL
Lakewood, N. J.
LIEBERMAN HOTEL
Lakewood, N. J.
MALTER HOTE
Lakewood, N. J.
MAYFAIR HOTEL
Lakewood, N. J.
Zwiben & Kriegel, Props.
NEW FOREST HOTE
Lakewood, N. J.
Nathan Bodner, Prop.
GRAND UNION HOTEL
Lakewood, N. J.
NEW LORRAINE HOTEL
Lakewood, N. J.
Mr. Oppenheimer
HOTEL PRINCE
Lakewood, N. J.
Rabbi Ch. Finkelstein
HOTEL ROSENBERG
Lakewood, N. J.
WAXMAN HOTEL
Lakewood, N. J.
WASHINGTON HOTEL
Lakewood, N. J.
CHELSEA HOUSE COLONY
Liberty, N. Y.
Mr. M. Estreicher, Prop.
Liberty, N. Y.
THE MAJESTIC
Liberty, N. Y.
Rabbi M. Katz, Prop.
HOTE NEW MAJESTIC
Liberty, N. Y.

SUNNYCREST INN
Mr. Liss, Prop.
Liberty, N. Y.
WOLINSKY'S HOTEL
Liberty, N. Y.
BECK'S WILOW FARM
Liberty, N. Y.
RAINBOW LODGE
Livingston Manor, N. Y.
EHRENREICH'S REST HOTEL
Loch Sheldrake, N. Y.
VICTORIA HOTEL
Loch Sheldrake, N. Y.
WADLER'S HOTEL
Loch Sheldrake, N. Y.
BORENSTEIN'S HOTEL
Long Beach, N. Y.
MURIDA HOTEL
Long Beach, N. Y.
Rabbi J. Waldman, Prop.
OCEAN CREST
Long Beach, N. Y.
RICHMAN'S HOTEL
Long Beach, N. Y.
Mr. Richman, Prop.
LOON LAKE HOTEL
Loon Lake, N. Y.
Andron Family, Prop.
BELVEDERE HOTEL
Miami, Beach, Fla.
EDWARD HOTEL
Gartenberg & Schechter
Miami, Beach, Fla.
HELENA HOTEL
Miami, Beach, Fla.
LONDON ARMS HOTEL
Miami, Beach, Fla.
RAMAZ HOTEL
Miami, Beach, Fla.

Mr. & Mrs. P. Barsky, Props.
HOTEL FURST
Fallsburg, N. Y.
Mr. H. Furst, Prop.
GARFINKEL COLONY
Fallsburg, N. Y.
Mr. Garfinkel, Prop.
PINE VIEW HOTEL
GOLD ANN LODGE
Harris, N. Y.
GRAND HOTEL
Highmount, N. Y.
Mr. Frank Seiden, Mgr.
BALFOUR HOTEL
Hot Springs, Ark.
Shulman & Sacks, Props.
GRAND VIEW
Hunter, N. Y.
Mr. Gordon, Prop.
CENTRAL HOTEL
Hunter, N. Y.
Mr. Oppenheimer, Prop.
KING DAVID HOTEL
Hurleyville, N. Y.
Messrs. M. Ziegler & Henry Glass
FAIRMOUNT HOTEL
Kiamesha Lake, N. Y.
EVANS HOTEL
Kiamesha Lake, N. Y.
GIBBER HOTEL
Kiamesha Lake, N. Y.
Mr. Gibber, Prop.
NEW CONCORD
Kiamesha Lake, N. Y.
Mr. Vinarick, Prop.
Fallsburg, N. Y.
Leibowitz Family, Props.
GENADEEN
Far Rockaway, N. Y.
Mr. J. Lapidus, Prop.
SEAGIRT
Far Rockaway, N. Y.
Mr. Hirsh, Prop.
AMERICAN HOUSE
Ferndale, N. Y.
Mr. Gross, Prop.
EMPIRE HOTEL
Ferndale, N. Y.
Rev. Neiman & Neuman, Prop.
EDEN BUNGALOWS
Ferndale, N. Y.
FERNDALE MANOR
Ferndale, N. Y.
Ehrenreich, Prop.
GROSSINGER'S HOTEL
Ferndale, N. Y.
Mrs. Jennie Grossinger, Prop.
GLENWILD HOTEL
Glenwild, N. Y.
PIONEER HOTEL
Leo Gartenberg-Jacob Schechter
Greenfield Park, N. Y.
HOTEL TAMARAK LODGE
Greenfield Park, N. Y.
M. Levinson, Prop.
MINION of FEIVEL TAMSHIN
Greenfield Park, N. Y.
REISS & REITER
Greenfield Park, N. Y.
ROYAL HOTEL
Greenfield Park, N. Y.
THE FAIR
Lake Placid, N. Y.
Mr. N. H. Sadove, Prop.

BRUNSWICK
Lakewood, N. J.
Mr. Victor Levine, Prop.

GOLDSTEIN'S SHENANDOAH
Lakewood, N. J.

WYOMING VALLEY JEWISH COMMITTEE
Wilkes Barre, Pa.

FEDERATION of JEWISH CHARITIES
Williamsport, Pa.

JEWISH FEDERATION
Wilmington, Del.

JEWISH WELFARE FUND
Worcester, Mass.

JEWISH FEDERATION
Youngstown, Ohio

HOTELS WHICH SUPPORT "EZRAS TORAH"

OCEAN CREST
Arverne, L. I.
Mr. Weiss, Prop.

BADER'S
Rockaway Beach, L. I.
Mr. M. Rothman, Prop.

BREAKER'S
Atlantic City, N. J.
Mr. Meltzer, Prop.
Atlantic City, N. J.

KAUFMAN'S
Atlantic City, N. J.
Mr. Paterson, Prop.

LORRAINE
Atlantic City, N. J.
Mr. J. Kaufman

MAJESTIC
Atlantic City, N. J.

MARKOWITZ HOTEL
Atlantic City, N. J.

HOTEL NEW YORKER
Atlantic City, N. J.

OSTEND HOTEL
Atlantic City, N. J.
Former owner: Rev. Jona Greenwald. *Present owner*: Mrs. Betty Deutch

ST. CHARLES
Atlantic City, N. J.

SINGER'S GUEST HOUSE
Atlantic City, N. J.

CARLETON
Belmar, N. J.
Goldstein Family, Props.

GRAND VIEW
Bethlehem, N. H.
Philip Kunin, Prop.

PERRY HOUSE
Bethlehem, N. H.

LA REINE
Bradley Beach, N. J.

ENGEL FARM
East Haven, Conn.

NEVELE COUNTRY CLUB
Ellenville, N. Y.
Mr. Jos. Slutzky & Sons, Props.

SUNSHINE VIEW HOUSE
Ellenville, N. Y.
Mr. L. Kaplan, Prop.

BILTMORE HOTEL
So. Fallsburg, N. Y.
Mr. I. Gross, Prop.

FLAGLER'S HOTEL
Fallsburg, N. Y.

UNITED JEWISH CHARITIES
Rock Island, Ill.
JEWISH WELFARE FUND
Sacramento, Cal.
JEWISH FEDERATION
St. Catherine, Ont. Can.
FEDERATED JEWISH CHAR.
St. Joseph, Mo.
UNITED JEWISH FUND
St. Paul Minn.
UNITED JEWISH APPEAL
Savanah, Ga.
UNITED JEWISH CAMPAIGN
Scranton, Pa.
JEWISH WELFARE FUND
Sedalia, Mo.
UNITED JEWISH APPEAL
Shamokin, Pa.
JEWISH WELFARE COMM.
Sharon Springs, N. Y.
JEWISH FEDER. CHARITIES
Sheboygan, Wis.
JEWISH FEDERATION
Shreveport, La.
UNITED JEWISH APPEAL
Sioux City, Ia.
JEWISH WELFARE FUND
South Bend, Ind.
JEWISH FEDERATION
Spokane, Was.
JEWISH FEDERATION
Springfield, Ill.
KEREN TORAH FUND
Springfield, Mass.
MOOTH CHITIM FUND
Springfield, Mass.
JEWISH COMMUNITY council
Steubenville, O.
JEWISH FEDERATION
Stroudsburg, Pa.

JEWISH FEDERATION
Suffolk, Va.
UNITED JEWISH CHAR.
Sydney, N. S. Can.
JEWISH WELFARE FEDER.
Syracuse, N. Y.
JEWISH FEDERATION
Toledo, Ohio
JEWISH FEDERATION
Trenton, N. J.
JEWISH WELFARE FUND
Troy, N. Y.
JEWISH COMMUNITY Council
Tulsa, Okla.
FEDERATION of JEWISH CHARITIES
Tuscaloosa, Ala.
UNITED JEWISH APPEAL
University, Ala.
UNITED JEWISH APPEAL
Utica, N. Y.
JEWISH JOINT COMMITTEE
Valdosta, Ga.
JEWISH COMMUNITY CHEST
Vancouver, B. C. Can.
ALLIED JEWISH APPEAL
Vineland, N. J.
WARREN COUNTY FEDER.
Warren, Pa.

JEWISH FEDERATED Appeal
Waterbury, Conn.

JEWISH FEDERATION
Waterville, Me.

WESTCHESTER JEWISH
CHARITY FUND
Westchester, Penn.

MID-KANSAS JEWISH FEDER.
Wichita, Kansas

JEWISH WELFARE FUND
Madison, Wis.
JEWISH FEDERATION
McKeesport, Pa.
UNITED HEBREW CHARITIES
Marietta, Ohio
JEWISH WELFARE FUND
Memphis, Tenn.
JEWISH WELFARE FUND
Meriden, Conn.
NATIONAL JEW. WELFARE FUND
Meridian, Miss.
GREATER MIAMI FEDERA.
Miami Beach, Fla.
UNITED JEWISH APPEAL
Middelton, Conn.
JEWISH WELFARE FEDER.
Mobile, Ala.
JEWISH WELFARE FUND
Modesto, Cal.
CANADIAN JEW. CONGRESS
Montreal, Canada
JEWISH CHARITY FUND
Morristown, N. J.
JEWISH COMMUNITY Council
Mt. Clemens, Mich.
JEWISH COMMUNITY Council
Nashville, Tenn.
UNITED JEWISH APPEAL
New Britain, Conn.
JEWISH WELFARE FUND
New Haven, Conn.
UNITED JEWISH FUND
New Kensington, Pa.
JEWISH WELFARE FUND
New Orleans, La.
JEWISH COMMUNITY FUND
Newport, R. I.
JEWISH COMMUNITY Council
Newport News, Va.
FEDER. of JEWISH CHAR.
Niagra Falls, N. Y.
UNITED JEWISH APPEAL
Norfolk, Va.
JEWISH COMMUNITY Council
Okla. City, Okla.
JEWISH PHILANTROPIES
Omaha, Nebraska
ORLANDO FEDERATION
Orlando, Fla.
JEWISH WELFARE FUND
Peopria, Ill.
JEWISH COMMUNITY council
Phoenix, Ariz.
UNITED JEWISH FUND
Pittburgh, Pa.
FEDER. JEWISH CHARITIES
Pontiac, Mich.
JEWISH COMMUNITY Council
Portchester, N. Y.
UNITED JEWISH APPEAL
Portland, Me.
JEWISH WELFARE FUND
Portland, Oregon
UNITED JEWISH APPEAL
Portsmouth, N. H.
JEWISH WELFARE FUND
Poughkeepsie, N. Y.
JEWISH WELFARE Council
Racine, Wis.
FEDERATED JEWISH CHAR.
Raleigh, N. C.
U. J. C.
Reading, Pa.
UNITED JEWISH WELFARE FUND
Rochester, N. Y.

JEWISH WELFARE FEDER.
Duluth, Minn.
FEDER. of JEWISH CHAR.
Durham, N. C.
JEWISH WELFARE FUND
East Chicago, Ind.
JEWISH FEDERATION
East St. Louis, Ill.
ELIZABETH JEWISH COUNCIL
Elizabeth, N. J.
FEDERATION of JEWISH Char.
Elmira, N. Y.
JEWISH COMMUNITY COUNCIL
El Paso, Texas
JEWISH COMMUNITY council
Fall River, Mass.
JEWISH FEDERATION
Fort Worth, Texas
JEWISH WELFARE ASSOC.
Galveston, Texas
JEWISH WELFARE FEDER.
Gary, Indiana
JEWISH WELFARE FUND
Greenwich, Conn.
UNITED JEWISH APPEAL
Hackensack, N. J.
JEWISH COMMUNITY Council
Hampton, Va.
TORAH FUND — U. J. C.
Harrisburg, Pa.
JEWISH WELFARE FUND
Hartford, Conn.
HEBREW FED. CHARITIES
Haverhill, Mass.
JEWISH FEDER. CHARITIES
High Point, N. C.
UNITED JEWISH CHARITIES
Houston, Texas

JEWISH WELFARE FUND
Jackson, Miss.
JEWISH COMMUNITY Council
Jacksonville, Fla.
KEREN HATZALAH
Jersey City, N. J.
JEWISH APPEAL
Johnstown, Pa.
JEWISH WELFARE COUNCIL
Kalamazoo, Mich.
JEWISH FEDERATION
Kansas City, Mo.
JEWISH FEDERATION
Kenosha, Wis.
FEDER. of JEWISH CHAR.
Kinston, N. C.
JEWISH FEDERATION
Knoxville, Tenn.
JEWISH WELFARE FUND
La Crosse, Wis.
JEWISH FEDERATION
Lafayette, Ind.
UNITED JEWISH APPEAL
Lancaster, Pa.
FEDE. of JEWISH CHARITIES
Little Rock, Ark.
JEWISH WELFARE FUND
Los Angeles, Cal.
CONFERENCE OF JEWISH ORGANIZATIONS
Louisville, Ky.
JEWISH FEDERATION
Lowell, Mass.
JEWISH CHARITIES
Lynbrook, L. I.
UNITED SYNAGOGUES
Lynn, Mass.
FEDER. of JEWISH CHAR.
Macon, Ga.

LIST OF FEDERATIONS WHO SUPPORT THE "EZRAS TORAH" FUND

JEWISH WELFARE FEDER.
Akron, Ohio

JEWISH WELFARE FUND
Albany, N. Y.

JEWISH WELFARE FUND
Albequerque, N. M.

UNITED JEWISH CAMPAIGN
Allentown, Pa.

JEWISH CHARITIES
Annapolis, Md.

UNITED JEWISH WELFARE FUND
Ansonia, Conn.

UNITED JEWISH CHARITIES
Appelton, Wisconsin

FEDER. of JEWISH CHAR.
Ashville, N. C.

UNITED JEWISH APPEAL
Asbury Park, N. J.

JEWISH WELFARE FUND
Atlanta, Ga.

FEDER. of JEWISH CHAR.
Augusta, Ga.

JEWISH FEDERATION
Austin, Texas

VAAD HATZALAH
Bayonne, N. J.

UNITED JEWISH FUND
Birmingham, Ala.

COMMITTEE FOR SUPPORT OF JEWISH TRADITIONAL INSTITUTIONS
Boston, Mass.

JEWISH COMMUNITY Council
Bridgeport, Conn.

JEWISH WELFARE FUND
Canton, Ohio

FEDE. of JEWISH CHARITIES
Charleston, N. C.

Assoc. HEBREW CHARITIES
Charleston, S. C.

FEDERATED JEWISH CHAR.
Charleston, W. Va.

KEREN HATZALAH of J. W. F.
Chicago, Ill.

JEWISH WELFARE FUND
Cincinnati, Ohio

JEWISH WELFARE FUND
Clarksburg, W. Va.

JEWISH WELFARE FUND
Cleveland, Ohio

JEWISH COMMUNITY CHEST
Colchester, Conn.

JEWISH WELFARE FUND
Corpus Christie, Tex.

ASSOCIATED JEWISH CHARITIES
Council Bluffs, Iowa

JEWISH FEDERATION
Dallas, Texas

JEWISH WELFARE FUND
Dalton, Ga.

JEWISH COMMUNITY Council
Dayton, Ohio

JEWISH FEDERATION
Danbury, Conn.

ALLIED JEWISH COUNCIL
Denver, Colorado

JEWISH WELFARE FUND
Des Moines, Iowa

The following is a brief Financial Report from 1948 through 1955. The Financial Report for the preceeding years has been printed in the previous four books published by the Ezras Torah Fund.

INCOME and DISBURSEMENTS of EZRAS TORAH

for the Years 1948-1955

YEAR		INCOME	DISBURSEMENTS
1947	Deficit		6,124.41
1948		310,690.20	309,096.69
1949		143,563.51	146,713.28
1950		153,415.45	153,590.51
1951		157,217.58	162,976.99
1952		194,018.09	192,615.03
1953		200,812.41	212,754.70
1954		196,670.10	175,650.93
1955		179,034.50	171,471.72
		1,535,421.84	1,530,994.26

Balance in Bank on Dec. 31. 1955	4,427.58
Liabilities on Dec. 31, 1955	10,279.94
Deficit Dec. 31, 1955	5,852.36

plea to every Jew in the United States and Canada for their loyal and generous support. All congregations are urged to make one or two effective appeals each year, and rabbis and volunteer workers are requested to exert every influence in their community, and also to prevail upon their respective Federations and wealthy laymen to make regular substantial allocations and contributions to this fund. A special appeal is also being made to all owners of summer and winter resorts to aid Ezras Torah from their general Charity Funds and to make at least one appeal annually. Ezras Torah also appeals for additional volunteers. Please enlist your services and the necessary credentials will be issued to you upon request.

In rendering every possible aid to Ezras Torah, you will fulfill your sacred obligation to its suffering beneficiaries, and will not have to bear the guilt for deserting them in their darkest hour of need. If we fail to save these tragic remnants of Jewry, we can G-d forbid be held responsible for those we did not save. No other organization duplicates the work of Ezras Torah. Please send your contributions, either directly to our office, or through our authorized Volunteers. In recompense, may you receive an abundance of the Almighty's blessings.

DEAR TORAH FRIENDS:

This year marks the *40th Anniversary* of *Ezras Torah (Torah Relief Society, Inc.)*, which is known the world over for its activity in the field of relief and life-saving.

Ezras Torah is veritably the staff of life to thousands of suffering families of Bnai-Torah overseas. Its beneficiaries consist of Rabbis, Scholars, etc. and their families. There are amongst them some of the greatest scholars and intellectuals of our time. Many of them have been spiritual leaders of cities and districts before the Nazis came to power. These survivors of Nazi tyranny, often one of an entire family, or a few of an entire community, are ill-fed, ill-clad and ill-housed. Many are old, sick and starving. They need every assistance we can offer them.

During the first decade of Ezras Torah's existence, most of its funds were, for obvious reasons, distributed in Russia and Eastern Europe. Later on, circumstances have necessitated a reallocation of Ezras Torah's assistance, with more aid to Eretz Israel, Poland, Germany and other countries, especially those to which substantial numbers of refugees have been admitted. In recent years, as well as at the present, the major part of its funds are distributed in Israel and the remainder, in other parts of the world.

Ezras Torah's aid varies from money to food parcels, clothing, hospitalization, medication, dowries and every other necessity of life. Nearly seven thousand individual families received aid during the last year alone, and the numbers of applicants are increasing day-by-day.

Ezras Torah's constant need of enormous funds cannot be emphasized strongly enough. It, therefore, makes an urgent

**
*

EZRAS TORAH and its many thousands of beneficiaries throughout the world, extend heartfelt thanks and appreciation to all Rabbis, Volunteers and Individuals in the United States and Canada, for their fine efforts and generous aid and support, which helped save and mend so many lives in the Forty Years of its existence.

Ezras Torah wants to express special recognition and deep gratitude to The Joint Distribution Committee which has supported it with many tens of thousands of dollars annually, during the first years of its existence. and has continued to support it, through all these years, with regular monthly allocations.

May G-d *bless you all* and may we *hope* for *your continued* and *increasing aid.*

EZRAS TORAH COMMITTEE

"BALSHON" LINOTYPING & PRINTING
480 Sutter Avenue Brooklyn 7, N. Y.
EVergreen 5-3278

Shearith Israel

שארית ישראל

A FOURTY-YEAR EZRAS TORAH JUBILEE JOURNAL

in conjunction with its Fortieth Anniversary
of outstanding humanitarian work.

DEDICATED TO

Rabbi Israel Rosenberg

the late President of Ezras Torah Fund

Presented as a tribute to his "Blessed Memory" and Forty years of outstanding service as its Founder and President

Issued by Ezras Torah for the benefit of the thousands of suffering rabbis, their widows and orphans all over the world

EZRAS TORAH FUND

(*Torah Relief Society, Inc.*)

Affiliated with the Union of Orthodox Rabbis
of the United States & Canada

1 3 2 *Nassau Street* *New York* 38, *N. Y.*
Tel. RE. 2-2376